

Consistorialia Documenta Pontificia
de Regnis Sacrae Coronae Hungariae
(1426–1605)

SERIES I

DOCUMENTS OF PAPAL CONSISTORIES

about the Lands of the Holy Crown of Hungary
(1426–1605)

Edited by

PÉTER TUSOR & GÁBOR NEMES

Contributors

ANDRÁS APOSTOL, PÉTER JUSZTIN

BUDAPEST ♦ ROME

2011

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CLASSIS I, VOL. 7

CONSISTORIALIA
DOCUMENTA PONTIFICIA

de Regnis Sacrae Coronae Hungariae
(1426–1605)

Közreadja

TUSOR PÉTER & NEMES GÁBOR

Munkatársak

APOSTOL ANDRÁS, JUSZTIN PÉTER

BUDAPEST ♦ RÓMA

2011

*Bibliotheca Historiae Ecclesiae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi*

P. CARD. ERDŐ

Szerkesztőbizottság
Editorial Committee

Mons. J. TÖRÖK (*Pres. - elnök*)

Rev. G. ADRIÁNYI, I. FAZEKAS, Rev. Á. FÜZES, Rev. M. GÁRDONYI, Gy. RÁCZ, L. SOLYMOSI,
K. SZOVÁK, N. SPANNENBERGER, Rev. A. SZ. SZUROMI *O.Praem.*, Rev. T. TÓTH, Rev. T. VÉGHSEŐ

Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

Sorozatszerkesztő
Moderator
P. T.

Kiadja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyháztörténeti Kutatócsoportja
Published by the Research Institute of Church History at Péter Pázmány Catholic University

A levéltári kutatásokat, a kötet elkészítését, valamint megjelentetését a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj (Magyar Ösztöndíjbizottság), a gr. Klebelsberg Kuno Ösztöndíj, a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíja és az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok nemzetközi együttműködési projektje (NN-82 307) támogatta

Researches and the edition have been sponsored by the Hungarian State Eötvös Grant (Hungarian Scholarship Board), by the Count Kuno Klebelsberg Grant, by the János Bolyai Research-Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences, and by the international cooperation project of the Hungarian Scientific Research Programs

© *Editors, 2011*

ISSN 1786-2116
ISBN 978 963 308 028 3

<http://coll-vat-hung.btk.ppke.hu>

*Reverendissimo domino episcopo
Ladislao Bíró, optimo praelato et pastori
devote dicatum*

TARTALOM

<i>Bevezetés</i>	XV
I. A pápai konzisztóriumok	XXVII
A) Kialakulásuk és változásuk 1600-ig	XXVII
B) A konzisztoriális beneficiumok betöltése	XX
1. A püspökjelöltek kivizsgálása	XX
2. A konzisztoriális ügymenet	XXIII
3. A bullák kiállítása	XXV
II. A pápai konzisztóriumok és Magyarország a 15–16. században	XXIX
A) Magyar ügyek a konzisztóriumok napirendjén	XXIX
B) A magyarországi konzisztoriális beneficiumok adományozása és a Szentszék	XXXII
1. A magyar királyi főkegyúri jog	XXXII
2. Az erősödő állami kontroll Európában és a kánonjog	XXXIII
3. Az egyházi javadalmak betöltése Magyarországon Mohács előtt	XXXV
4. A magyar epizkopátus és a pápaság 1526 után	XLV
a) Püspökkinevezések, bemutató iratok	XLV
b) A „kereszténység védőbástyája” idea és előnyei	XLVIII
c) A kánoni perek	LI
d) Az institutio canonica római szakasza	LIII
e) A római magyar agenzia	LV
f) Róma és a magyar hierarchia	LVII
III. A forrásközlés szempontjai	LXIV
<i>Iratok</i>	I
1. Róma, 1426. január 16. Konzisztoriális akta Orsini bíboros legációjáról	3
1.a Róma, 1431. október 22. Konzisztoriális akta a milikói püspökség betöltéséről	3
1.b Róma, 1480. május 29. Controcedula consistorialis Raguzai Kristóf kinevezéséről modrusi püspökké	4
2. Róma, 1481. február 16. Controcedula consistorialis Váradi Péter kinevezéséről kalocsai érsekké	5
3. Róma, 1481. szeptember 5. Controcedula consistorialis Nagylucei Orbán kinevezéséről győri püspökké	6
4. Róma, 1484. szeptember 14. Cedula consistorialis Arcangelus de Varicastris kinevezéséről scardonai püspökké	7
5. Róma, 1486. december 1. Controcedula consistorialis Andrea Campana kinevezéséről zenggi püspökké	8

6.	Róma, 1487. április 27. Controcedula consistorialis Bakócz Tamás kinevezéséről győri püspökké	9
7.	Róma, 1487. április 27. Controcedula consistorialis Nagylucei Orbán kinevezéséről egri püspökké	10
8.	Róma, 1487. május 21. Controcedula consistorialis Estei Hippolit kinevezéséről esztergomi érsekké	11
9.	Róma, 1499. február 1. Konzisztoriális akta II. Ulászló magyar király házassági perében írt leveléről	15
10.	Róma, 1509. november 7. Controcedula consistorialis Simon de Begna zárai kanonok modrusi püspöki kinevezéséről	16
11.	Róma, 1510. január 11. Controcedula consistorialis Máramaros Mihály baltai plébános moldvai püspöki kinevezéséről	17
12.	Róma, 1510. április 24. Controcedula consistorialis Muletincz János zágrábi klerikus gallipoli tituláris püspöki kinevezéséről	19
13.	Róma, 1510. május 19. Controcedula consistorialis András kemléki főesperes és zágrábi kanonok rosoni tituláris püspöki kinevezéséről	20
14.	Róma, 1513. április 4. Controcedula consistorialis Szegeði Gergely győri kanonok salonai tituláris püspöki kinevezéséről	22
15.	Róma, 1513. április 4. Controcedula consistorialis Kalendai István váci örkanonok rheoni tituláris püspöki kinevezéséről	24
16.	Róma, 1513. május 9. Controcedula consistorialis Nagyrevi Pál váci kanonok gallipoli tituláris püspöki kinevezéséről	25
17.	Róma, 1517. március 18. Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről	27
18.	Róma, 1517. november 4. Konzisztoriális akta egy, a török elleni hadjáratról	28
19.	Róma, 1518. június 14. Konzisztoriális akta Bakócz bíboros legációjának meghosszabbításáról	29
20.	Róma, 1518. szeptember 2–5. Tasnádi Tamás salonai kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve	29
21.	Róma, 1519. szeptember 5. Konzisztoriális akta De Vio bíboros legátus fogadásáról	32
22.	Róma, 1519. november 28. Konzisztoriális akta Campeggio bíboros legátus fogadásáról	33
23.	Róma, 1519. december 15. Konzisztoriális akta Beriszló Péter bán leveléről	33
24.	Róma, 1520. február 24 – március 5. Konzisztoriális akta Bakócz bíboros és Károly münsterbergi herceg leveléről	34
25.	Róma, 1520. június 18. Konzisztoriális akta Várdai Pálnak a Kúria elé idézéséről	35
26.	Róma, 1521. augusztus 24. Konzisztoriális akta I. Zsigmond lengyel király leveléről	36
27.	Róma, 1522. szeptember 1. Konzisztoriális akta VI. Adorján törökellenes és reformterveiről	37
28.	Róma, 1522. szeptember 4. Konzisztoriális akta II. Lajos követeinek fogadásáról	37
29.	Róma, 1523. február 4. Konzisztoriális akta Tomori Pál kalocsai érseki kinevezéséről	38
30.	Róma, 1523. február 23. Konzisztoriális akta magyarországi legátus kinevezéséről	39
31.	Róma, 1523. február 27. Konzisztoriális akta Pompeo Colonna legátusi kinevezéséről	39
32.	Róma, 1523. március 16. Konzisztoriális akta Torquatus János horvát bán leveléről	40
33.	Róma, 1523. március 16–18. Konzisztoriális akta pápai tizedek kivetéséről	41
34.	Róma, 1523. március 23. Konzisztoriális akta a kinevezett legátus hatásköreiről	42
35.	Róma, 1523. április 23. Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről és a magyar követ fogadásáról	43
36.	Róma, 1523. május 8. Konzisztoriális akta Tommaso de Vio legátus kinevezéséről	44
37.	Róma, 1523. május 15. Konzisztoriális akta a magyar követ fogadásáról	44
38.	Róma, 1523. május 27. Konzisztoriális akta a pápai segélyről	45
39.	Róma, 1523. június 1. Konzisztoriális akta a magyar követ fogadásáról	45
40.	Róma, 1523. június 17. Konzisztoriális akta Frangepán Kristóf meghallgatásáról	46
41.	Róma, 1523. július 1. Konzisztoriális akta Tommaso de Vio bíboros legációjáról	46
42.	Róma, 1523. július 29. Konzisztoriális akta a törökellenes szövetségről	47

43. Róma, 1524. január 8. Konzisztoriális akta Campeggio bíboros legátusi kinevezéséről	47
44. Róma, 1524. február 12. Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről	48
45. Róma, 1524. február 24. Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről	48
46. Róma, 1524. február 28. Konzisztoriális akta Antonio Burgio követségéről	49
47. Róma, 1524. március 2. Konzisztoriális akta néhány magyar egyházmegye illetékeiről	49
48. Róma, 1524. március 16. Konzisztoriális akta a Magyarországnak nyújtandó segítségről	50
49. Róma, 1524. május 2. Konzisztoriális akta Ferdinánd főherceg leveléről	51
50. Róma, 1524. május 27. Konzisztoriális akta Ferdinánd főherceg és Campeggio legátus leveléről	51
51. Róma, 1524. augusztus 17. Konzisztoriális akta Ferdinánd főherceg leveléről	52
52. Róma, 1524. szeptember 23. Konzisztoriális akta Thomas Niger trauai püspök fogadásáról	52
53. Róma, 1524. december 2. Konzisztoriális akta a havasalföldi vajda behódolásáról	53
54. Róma, 1524. december 14. Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről	53
55. Róma, 1525. február 6. Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről	54
56. Róma, 1525. február 6. Konzisztoriális akta a pécsi püspökség betöltéséről	55
57. Róma, 1525. február 28. Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről	55
58. Róma, 1525. március 20. Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről	56
59. Róma, 1525. május 12. Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről	56
60. Róma, 1525. augusztus 4. Konzisztoriális akta a magyar belpolitikáról	57
61. Róma, 1525. augusztus 23. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	57
62. Róma, 1525. október 13. Konzisztoriális akta Campeggio legátus fogadásáról	58
63. Róma, 1525. október 20. Konzisztoriális akta Campeggio legátus fogadásáról	58
64. Róma, 1525. november 6. Konzisztoriális akta a magyarországi hírekről	59
65. Róma, 1526. április 20. Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről	59
66. Róma, 1526. május 7. Konzisztoriális akta a magyarországi helyzetről	60
67. Róma, 1526. május 16. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	61
68. Róma, 1526. június 1. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	62
69. Róma, 1526. június 13. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	62
70. Róma, 1526. június 18. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	63
71. Róma, 1526. június 25. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	63
72. Róma, 1526. július 4. Konzisztoriális akta a magyarországi hírekről	64
73. Róma, 1526. július 13. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	64
74. Róma, 1526. július 20. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	65
75. Róma, 1526. július 27. Konzisztoriális akta magyarországi hírekről	65
76. Róma, 1526. augusztus 8. Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről	66
77. Róma, 1526. augusztus 17. Konzisztoriális akta magyarországi hírekről	66
78. Róma, 1526. augusztus 24. Konzisztoriális akta magyarországi hírekről	67
79. Róma, 1526. szeptember 19. Konzisztoriális akta Andrea Gritti velencei dózse leveléről	68
80. Róma, 1526. szeptember 28. Konzisztoriális akta Magyarország mohácsi vereségéről	69
81. Róma, 1526. október 1. Konzisztoriális akta Magyarország pusztulásáról és a király haláláról	70
82. Róma, 1526. október 5. Konzisztoriális akta a törökök elleni védekezéséről	70
83. Róma, 1526. október 17. Konzisztoriális akta a velenceiek és II. Szulejmán szultán leveléről	71
84. Róma, 1526. november 16. Konzisztoriális akta a magyarországi (had)helyzetről	71
85. Róma, 1527. január 7. Konzisztoriális akta Szapolyai János leveléről	72
86. Róma, 1527. január 24. Konzisztoriális akta a Magyarországra küldendő nunciusról	73
87. Róma, 1527. március 18. Konzisztoriális akta I. Zsigmond lengyel király leveléről	73
88. Róma, 1529. július 1. Konzisztoriális akta Magyarország megsegítéséről	74
89. Róma, 1529. augusztus 27. Konzisztoriális akta törökellenes segélyről	74
90. Bologna, 1529. október 29. Konzisztoriális akta V. Károly császár követének fogadásáról	75
91. Bologna, 1529. november 15. Konzisztoriális akta I. Ferdinánd magyar király leveléről	75

92. Bologna, 1529. november 24. Konzisztoriális akták I. Ferdinánd magyar király leveléről	76
93. Bologna, 1529. december 10. Konzisztoriális akta I. Ferdinánd magyar király megsegítéséről	76
94. Bologna, 1529. december 17. Konzisztoriális akták I. Ferdinánd király megsegítéséről	77
95. Róma, 1529. december 22. Konzisztoriális akta Szapolyai János kiközösítéséről	78
96. Róma, 1530. június 8. Konzisztoriális akta Szapolyai János leveléről	79
97. Róma, 1530. június 20. Konzisztoriális akták I. Ferdinánd magyar király leveléről és követésének fogadásáról	79
98. Róma, 1530. július 6. Konzisztoriális akták a Szapolyai-hű magyar püspökök kiközösítéséről	81
99. Róma, 1531. január 9. Konzisztoriális akta I. Ferenc francia király leveleiről	82
100. Róma, 1531. január 23. Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről	83
101. Róma, 1531. július 3. Konzisztoriális akta a scardonai és a vegliai püspökség egyesítéséről	83
102. Róma, 1531. július 31. Konzisztoriális akták a várható török támadásról és Zengg megsegítéséről	84
103. Róma, 1531. augusztus 4. Konzisztoriális akta Zengg megsegítéséről	85
104. Róma, 1531. december 18. Konzisztoriális akta a törökök támadásáról	86
105. Róma, 1532. január 8. Konzisztoriális akta Hieronym Łaski leveléről	86
106. Róma, 1532. június 22. Konzisztoriális akta Medici bíboros legációjáról	87
107. Róma, 1532. július 8. Konzisztoriális akta Medici bíboros legátus elindulásáról	87
108. Róma, 1534. július 3. Konzisztoriális akta Frangepán Ferenc leveléről	88
109. Róma, 1535. március 3. Konzisztoriális akta Ferdinánd római király leveléről	88
110. Róma, 1536. május 5. Cedula consistorialis Pietro Paulo Vergerio kinevezéséről modrusi püspökké	89
111. Róma, 1539. május 30. Controcedula consistorialis az egri, az erdélyi, a váradi, a csanádi és a váci püspökség betöltéséről	90
112. Róma, 1539. június 5. Controcedula consistorialis Eszéki János kinevezéséről pécsi püspökké	92
113. Róma, 1540. február 13. Simándi Péter relatio consistorialis a kalkhedóni tituláris püspökségre	93
114. Róma, 1540. december 1. Konzisztoriális akta a várható török támadásról	94
115. Róma, 1543. július 6. Konzisztoriális akta a Trienti Zsinat elhalasztásáról	95
116. Róma, 1544. július 4. Blasius Fabritius de Cressevo relatio consistorialis a szendrői tituláris püspökségre	95
117. Róma, 1550. július 4. Hét magyar püspökség relatio consistorialis	97
117/1. Oláh Miklós relatio consistorialis az egri püspökségre	97
117/2. Tompa György relatio consistorialis a pécsi püspökségre	98
117/3. Bornemissza Pál relatio consistorialis a veszprémi püspökségre	98
117/4. Sbardellati (Dudith) Ágoston relatio consistorialis a váci püspökségre	99
117/5. Thurzó Ferenc relatio consistorialis a nyitrai püspökségre	100
117/6. Zaberdin Mátyás relatio consistorialis a tinini püspökségre	100
117/7. Gregoriáncz Pál relatio consistorialis a zágrábi püspökségre	101
118. Róma, 1550. július 4. Konzisztoriális dekrétum a magyar püspökségek illetékmentességéről és betöltéséről	102
119. Róma, 1551. október 12. Konzisztoriális akta Fráter György bíborosi kinevezéséről	102
120. Róma, 1551. október 16. Konzisztoriális akta a bíborosi bíretum küldéséről Fráter Györgynek	103
121. Róma, 1551. november 16. Konzisztoriális akta Fráter György bíboros leveléről	104
122. Róma, 1552. január 18. Konzisztoriális akta Fráter György bíboros meggyilkolásáról	104
123. Róma, 1552. február 12. Konzisztoriális akta Fráter György gyilkosainak feloldozásáról	105
124. Róma, 1552. július 1. Konzisztoriális akta I. Ferdinánd leveléről	105

125. Róma, 1555. január 7. Konzisztoriális akta Morone bíboros legációjáról	106
126. Róma, 1555. február 13. Konzisztoriális akta a legátusi kereszt átadásáról Morone bíborosnak	106
127. Róma, 1558. július 20. Konzisztoriális akta Rebiba bíboros legációjáról	107
128. Róma, 1560. július 17. Konzisztoriális akta Bornemissza Pál erdélyi püspök kinevezéséről nyitrai adminisztrátorrá	107
129. Róma, 1562. január 28. Konzisztoriális akta Dudith András kinevezéséről tinini püspökké	108
130. Róma, 1564. március 22. Konzisztoriális akta Draskovich György pécsi püspök áthelyezéséről Zágrábba	108
131. Róma, 1564. március 22. Konzisztoriális akta Dudith András áthelyezéséről a pécsi püspökség élére	109
132. Róma, 1564. július 28. Konzisztoriális akta török katonák lázongásáról Budán	110
133. Róma, 1564. augusztus 18. Konzisztoriális akta a császári udvarból kapott hírekről	110
134. Róma, 1564. október 6. Konzisztoriális akta János Zsigmond támadásáról	111
135. Róma, 1564. október 7. Konzisztoriális akta a magyarországi politikai és hadi helyzetről	112
136. Róma, 1564. december 15. Konzisztoriális akta a magyarországi politikai és hadi helyzetről	113
137. Róma, 1565. február 7. Konzisztoriális akta Dudith András csanádi püspök áthelyezéséről Pécsre	114
138. Róma, 1565. május 18. Konzisztoriális akta az európai politikai helyzetről, a török veszélyről	114
139. Róma, 1565. június 8. Konzisztoriális akta a magyarországi helyzetről, a török fenyegetésről	115
140. Róma, 1565. július 6. Konzisztoriális akta Arco császári követ megérkezéséről	116
141. Róma, 1565. július 6. Konzisztoriális akta a magyarországi török fenyegetésről	117
142. Róma, 1565. július 13. Konzisztoriális akta a magyarországi török fenyegetésről	117
143. Róma, 1565. augusztus 16. Konzisztoriális akta a magyarországi török fenyegetésről	118
144. Róma, 1565. augusztus 22. Konzisztoriális akták a magyarországi és mediterráneumi török fenyegetésről	119
145. Róma, 1565. szeptember 7. (?) Konzisztoriális akta a törökök felett Erdélyben aratott győzelemről	120
146. Róma, 1565. szeptember 7. (?) Konzisztoriális akta a császári sereg magyarországi vereségéről és a törökökkel kötendő békéről	120
147. Róma, 1565. október 12. Konzisztoriális akták az oszmánok elleni harcról	121
148. Róma, 1565. október 26. Konzisztoriális akták a törökök elleni harcról	122
149. Róma, 1566. április 3. Konzisztoriális akta a törökök elleni harc támogatásáról	123
150. Róma, 1566. május 15. Konzisztoriális akta a törökök elleni harc támogatásáról	123
151. Róma, 1566. július 19. Konzisztoriális akta a törökök elleni harcról	124
152. Róma, 1566. szeptember 6. Konzisztoriális akta a törökök elleni harcról	125
153. Róma, 1566. szeptember 13. Konzisztoriális akta a törökök elleni harcról	125
154. Róma, 1568. február 6. Konzisztoriális akta Dudith András kiközösítéséről	126
155. Róma, 1569. június 22. Konzisztoriális akták Dudith András pécsi kiközösítéséről	127
156. Róma, 1570. augusztus 23. Konzisztoriális akta Veranchich Antal és II. Miksa leveléről	127
157. Róma, 1570. szeptember 25. Veranchich Antal propositio consistorialisa az esztergomi érsekségre	128
158. Róma, 1570. szeptember 25. Konzisztoriális akta Veranchich Antal esztergomi érseki kinevezéséről	129
159. Róma, 1571. január 26. Fejérkövy István propositio consistorialisa a tinini püspökségre	130
160. Róma, 1571. január 26. Konzisztoriális akta Fejérkövy István kinevezéséről a tinini püspökségre	131
161. Róma, 1571. július 16. Konzisztoriális akta zágrábi és esztergomi segédpüspök kinevezéséről	132
162. Róma, 1571. július 30. Konzisztoriális akta esztergomi segédpüspök kinevezéséről	135
163. Róma, 1571. október 3. Konzisztoriális akta zágrábi segédpüspök kinevezéséről	137

164. Róma, 1573. április 15. Konzisztoriális akta magyarországi püspökségek betöltéséről	138
165. Róma, 1573. április 27. Konzisztoriális akta magyar egyházmegyék prekonizációjáról	139
166. Róma, 1573. május 15. Radéczi István propositio consistorialisa az egri püspökségre	139
167. Róma, 1573. május 15. Liszthy János propositio consistorialisa a győri püspökségre	141
168. Róma, 1573. május 15. Mossóczy Zakariás propositio consistorialisa a tinini püspökségre	142
169. Róma, 1573. május 15. Monoszlay János propositio consistorialisa a pécsi püspökségre	143
170. Róma, 1573. május 15. Fejérvölgy István propositio consistorialisa a veszprémi püspökségre	144
171. Róma, 1573. május 15. Melegh Boldizsár propositio consistorialisa a csanádi püspökségre	145
172. Róma, 1573. május 15. Konzisztoriális akta magyar püspökségek betöltéséről	146
173. Róma, 1573. június 3. Bornemissa Gergely propositio consistorialisa a váradi püspökségre	147
174. Róma, 1573. június 3. Konzisztoriális akta a váradi püspökség betöltéséről	148
175. Róma, 1573. augusztus 26. Antonius Paulus de Matheis propositio consistorialisa a boszniai püspöki székre	151
176. Róma, 1573. augusztus 26. Konzisztoriális akta a boszniai püspökség betöltéséről	152
177. Róma, 1573. augusztus 26. Konzisztoriális akta a boszniai püspökség betöltéséről	153
178. Róma, 1575. január 9. Konzisztoriális akta a lengyel királyválasztásról	154
179. Róma, 1576. szeptember 18. Konzisztoriális akta Báthory István leveléről	155
180. Róma, 1576. október 12. Konzisztoriális akta Báthory István lengyel királyságáról	156
181. Róma, 1576. október 26. Konzisztoriális akta I. Rudolf cseh királyságáról	156
182. Róma, 1578. október 28. Konzisztoriális akta a váci püspökség betöltéséről	157
183. Róma, 1578. október 29. Draskovich György propositio consistorialisa a győri püspöki székre	157
184. Róma, 1578. október 29. Monoszlay János propositio consistorialisa a zágrábi püspöki székre	158
185. Róma, 1578. október 29. Mossóczy Zakariás propositio consistorialisa a váci püspöki székre	159
186. Róma, 1579. április 11. Konzisztoriális akta Báthory István legatio obedientiajáról	160
187. Róma, 1579. május 15. Telegdy Miklós propositio consistorialisa a pécsi püspöki székre	161
188. Róma, 1582. április 30. Draskovich György propositio consistorialisa a kalocsai érseki székre	162
189. Róma, 1582. április 30. Konzisztoriális akta a kalocsai érseki szék betöltéséről	164
190. Róma, 1582. április 30. Konzisztoriális akta a kalocsai érseki szék betöltéséről	165
191. Róma, 1583. május 2. Konzisztoriális akta a nyitrai püspökség betöltéséről	166
192. Róma, 1583. június 3. Mossóczy Zakariás propositio consistorialisa a nyitrai püspökségre	167
193. Róma, 1583. október 7. Konzisztoriális akta a nyitrai püspökség betöltéséről	169
194. Róma, 1583. október 14. Máthézy István propositio consistorialisa a csanádi püspökségre	170
195. Róma, 1583. október 26. Hetesi Pethe Márton propositio consistorialisa a váci püspökségre	172
196. Róma, 1583. december 5. Konzisztoriális akta Báthory András lengyel követségéről	173
197. Róma, 1584. május 28. Heresinczy Péter propositio consistorialisa a tinini püspökségre	174
198. Róma, 1584. július 4. Konzisztoriális akta Báthory András bíborosi kreációjáról	175
199. Róma, 1584. július 4–7. Konzisztoriális akták Báthory András bíborosi kreációjáról	176
200. Róma, 1584. július 16. Piperkovich Mihály propositio consistorialisa a zenggi püspökségre	176
201. Róma, 1584. július 16–23. Konzisztoriális akták Báthory András bíborosi kreációjáról	177
202. Róma, 1586. május 5. Konzisztoriális akta Draskovich György bíborosi bíréteméről	178
203. Róma, 1586. június 14. Konzisztoriális akta Báthory István „engedelmességi követségéről”	178
204. Róma, 1587. január 7. Konzisztoriális akta Báthory István haláláról	179
205. Róma, 1587. január 7. Konzisztoriális akta Báthory András címtemplomáról	179
206. Róma, 1587. május 25. Bonaventura Aquilanus propositio consistorialisa a zenggi püspöki székre	180

207. Róma, 1587. október 26. Heresinczy Péter propositio consistorialisa a győri püspöki székre	182
208. Róma, 1588. november 14. Franciscus de Stephano propositio consistorialisa a boszniai püspöki székre	184
209. Róma, 1588. november 14. Konzisztoriális akta a boszniai püspökség betöltéséről	186
210. Róma, 1588. december 19. Fejérvény István propositio consistorialisa a nyitrai püspöki székre	187
211. Róma, 1589. január 16. Hetesi Pethe Márton propositio consistorialisa a váradi püspöki székre	189
212. Róma, 1589. január 23. Máthésy István propositio consistorialisa a váci püspöki székre	191
213. Róma, 1589. január 30. Kutassy János propositio consistorialisa a pécsi püspöki székre	193
214. Róma, 1589. január 30. Konzisztoriális akta Kutassy János kinevezéséről pécsi püspökké	195
215. Róma, 1589. február 20. Cheródy János propositio consistorialisa a tinini püspöki székre	196
216. Róma, 1589. február 27. Szegedy Pál propositio consistorialisa a csanádi püspökségre	198
217. Róma, 1589. március 20. Nagyszombati István propositio consistorialisa a szerémi püspökségre	200
218. Róma, 1589. március 20. Sztankay Gáspár propositio consistorialisa a zágrábi püspökségre	202
219. Róma, 1589. április 26. Konzisztoriális akta a pápaság európai helyzetéről	204
220. Róma, 1589. július 31. Konzisztoriális akta Radziwiłł bíboros leveléről	205
221. Róma, 1592. szeptember 23. Kutassy János propositio consistorialisa a győri püspöki székre	205
222. Róma, 1593. október 1. Antonius de Dominis propositio consistorialisa a zenggi püspöki székre	208
223. Róma, 1593. december 20. Konzisztoriális akta a törökök felett aratott magyarországi győzelemről	210
224. Róma, 1594. június 6. Szuhay István propositio consistorialisa a váci püspöki székre	211
225. Róma, 1594. október 24. Konzisztoriális akta Győr elvesztéséről	213
226. Róma, 1594. november 14. Konzisztoriális akta a magyarországi hadi helyzetről	214
227. Róma, 1594. december 2. Konzisztoriális akták Magyarország megsegítéséről	215
228. Róma, 1595. március 6. Konzisztoriális akta az erdélyi ügyekről	215
229. Róma, 1595. május 17. Konzisztoriális akta pápai csapatok Magyarországra küldéséről	216
230. Róma, 1595. május 22. Konzisztoriális akta a magyarországi török fenyegetésről	217
231. Róma, 1595. május 29. Konzisztoriális akta pápai csapatok Magyarországra küldéséről	217
232. Róma, 1595. június 19. Konzisztoriális akta Báthory Zsigmond hadjáratairól	218
233. Róma, 1595. szeptember 11. Konzisztoriális akta Esztergom felszabadításáról	218
234. Róma, 1595. december 4. Konzisztoriális akták Báthory Zsigmond hadi sikereiről	219
235. Róma, 1599. június 4. Kutassy János propositio consistorialisa az esztergomi érseki székre	220
236. Róma, 1599. június 21. Monoszlóy András propositio consistorialisa a veszprémi püspöki székre	223
237. Róma, 1599. augusztus 2. Forgách Ferenc propositio consistorialisa a nyitrai püspökségre	226
238. Róma, 1600. január 7. Konzisztoriális akta az erdélyi püspöki szék betöltéséről	228
239. Róma, 1600. március 15. Konzisztoriális akta bíborosi címtemplom optálásáról	228
240. Róma, 1600. december 15. Hetesi Pethe Márton propositio consistorialisa Kalocsára és Győrré	229
241. Róma, 1600. december 15. Radovich Péter propositio consistorialisa a váci püspökségre	232
242. Róma, 1600. december 20. Draskovich Mátyás propositio consistorialisa a tinini püspöki székre	234
243. Róma, 1600. december 20. Veranchich Faustus propositio consistorialisa a csanádi püspökségre	235
244. Róma, 1601. január 15. Bratulich Simon propositio consistorialisa a szerémi püspökségre	237

245. Róma, 1601. január 15. Konzisztoriális akta a szerémi püspökség betöltéséről	239
246. Róma, 1601. szeptember 26. Konzisztoriális akta Aldobrandini generális haláláról	239
247. Róma, 1601. december 14. Konzisztoriális akta Kanizsa és Fehérvár ostromáról	240
248. Róma, 1604. szeptember 13. Bratulich Simon propositio consistorialisa a zágrábi püspöki székre	241
249. Róma, 1605. január 7. Marcellus Marchesius propositio consistorialisa a zenggi püspöki székre	243
<i>Appendix I.</i>	
A) Jegyzék a dalmáciai províziókról (1486–1604)	245
B) Kiegészítések a magyar vonatkozású konzisztoriális propozíciókhoz (1410–1432)	248
<i>Appendix II.</i>	
Magyar királyi püspökkinevezések (1520–1603)	249
<i>Források és bibliográfia</i>	
Források	253
Bibliográfia	255
Rövidítések	264
<i>Index</i>	265
<i>The Papal Consistories and Hungary in the 15th and 16th centuries (in English)</i>	
<i>Contents</i>	295

BEVEZETÉS

I. A PÁPAI KONZISZTÓRIUMOK

A) KIALAKULÁSUK ÉS VÁLTOZÁSUK 1600-IG

A pápai konzisztóriumok története szorosan összekapcsolódik a Bíborosi Kolégiuméval, mely testület a 11. századtól kezdve meghatározó intézménye a nyugati latin kereszténységnek. A konzisztóriumok eredetileg nyilvános és ünnepélyes ítélezések voltak, amelyeken a pápa és a bíborosok mellett mások is részt vehettek. A 12. századtól gyakorlatilag államtanácsként működött. A pápa parancsára és elnökletével ült össze, az összes fontos egyházkormányzati és politikai döntés meghozatalának színterévé vált.¹ Az egyházfők szinte kivétel nélkül „*de consensu venerabilium fratrum nostrorum cardinalium*” adták ki rendelkezéseiket, válaszoltak a világi uralkodók folyamódásaira, követeléseire.

A konzisztóriumoknak több fajtája alakult ki. A legjelentősebb és leginkább sajátos a pápaválasztó konklávé volt. Az érdemi döntéshozatal keretében a titkos ülések szolgáltak (*consistorium secretum*). Rajtuk a pápán és a bíborosokon kívül csak egy-két adminisztratív teendőket végző titkár vehetett részt. A nyilvános konzisztóriumokra (*consistorium publicum*) többek között prelátusok és világiak: kuriális tisztviselők, az Örök Városban tartózkodó püspökök, az Egyházi Állam főnemesei, diplomaták is bebocsátást nyertek. Kivétel nélkül fényes, protokolláris események voltak: legátusok küldése, külföldi uralkodók, illetve követeik fogadása, ítélethirdetés stb.

A titkos konzisztóriumok valós kormányzati szerepének és az ebben megnyilvánuló, a pápai hatalmat nagyban korlátozó „bíboros-oligarchiának” V. Sixtus (1580–1585) reformjai vetettek véget. A ferences szerzetesből lett egyházfő a bíborosok számát a Konstanzi Zsinat (1414–1418) által meghatározott huszonnégy helyett hetvenre emelte. Következésképpen a kardinálisok „összgyülekezete” elvesztette korábbi jelentőségét a mindennapi egyházkormányzatban. Valódi szenátusi jellege egyre inkább elhalványodott. A pápai abszolutizmus V. Miklóssal (1447–1455) induló és III. Pál (1534–1549) alatt felgyorsuló folyamata a 16. század végén kiteljesedett. A pápai monarchia ekkor már semmilyen tekintettel nem volt

¹ *Lexikon für Theologie und Kirche I–X*, hrsg. von WALTER KASPER, Freiburg/Brs. 1993–2001 (LThK), VI (1997), 294.

a püspöki vagy bíborosi kollegialitásra. A bíborosok az Egyház befolyásos hercegeiből, „titkos tanácsosaiból”, akikkel az egyházfő rendszeresen találkozott és eszmét cserélt a konzisztóriumokon, rangos bürokratákká váltak. VIII. Kelemen (1592–1605) már egyenesen visszautasította, hogy a fontosabb döntéseket a konzisztóriumban vitassa meg. A lényeges határozatokat bizalmasai szűk körében hozta meg. 1600 körül a korábbi heti két-három alkalom helyett már csak havi két alkalommal tartottak konzisztóriumokat. (A 17. század derekán előfordult, hogy két év alatt mindössze tizenegy alkalommal hívtak össze üléseket.)²

Az egységes, differenciálatlan konzisztoriális döntéshozatalt a nálánál profeszszionálisabb, technokrata jellegű, a pápai abszolutizmus rendszerébe jobban illeszkedő kongregációs modell váltotta fel. A 16. század közepétől meghatározott kormányzati területeket külön bíborosi bizottságok felügyeltek, közülük idővel több állandó hivatallá fejlődött: a hittani kérdésekért felelős Római és Egyetemes Inkvizíció 1542-től, a zsinati határozatok megvalósítását felügyelő Zsinati Kongregáció 1564-től, a tiltott könyvek jegyzékét összeállító Index Kongregáció 1571-től, a Püspöki Kongregáció 1572-től működött. V. Sixtus tervszerű átszervezése ezt a folyamatot szélesítette ki. 1588. január 22-én tizenöt állandó, jól körülírt illetékességi körrel és hivatali jelleggel rendelkező kongregációt hozott létre, köztük találjuk átalakítva a már meglévőket is. Hat kongregáció az Egyházi Állam ügyeivel foglalkozott, kilenc pedig a világegyházéival.³

A bíborosok létszámának növelésével, a konzisztórium visszaszorításával és a kongregációk kialakulásával a pápai kormányzaton belül gyakorlatilag eltűnt az államélet minden területére rálátó nagyobb államtanács. A reszortmegosztás elve szerint működő miniszteriális kormányzati szisztéma korai megteremtése Rómában nemcsak azon a felismerésen alapult, hogy ezáltal hatékonyabb kormányzat alakítható ki. A Kúria az olasz elem térnyerése ellenére mindig is nemzetközi intézmény volt és maradt, a bíborosok egy része Itália határain innen és túl szoros külállami kapcsolatokkal, érdekeltségekkel rendelkezett. A modern pápai abszolutizmus és szuverenitás-igény természetes követelménye volt az ebből adódó kockázat kiküszöbölése. Lévéen a pápaság részben univerzális alapokon nyugvó választómonarchia,

² HUBERT JEDIN, *Vorschläge und Entwürfe zur Kardinalsreform*, Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I: Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II: Konzil und Kirchenreform, Freiburg–Basel–Wien 1966. Kirche der Geschichte, II, 118–147; WOLFGANG REINHARD, *Kardinalseinkünfte und Kirchenreform*, Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte (RQ) 77–78 (1982–1983) 157–194; HELMUT JASCHKE, „Das persönliche Regiment” Clemens’ VIII. Zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats, RQ 65 (1970) 133–144; PAOLO PRODI, *Lo sviluppo dell’assolutismo nello Stato Pontificio. I: La monarchia papale e gli organi centrali di governo*, Bologna 1968, 87–107; KLAUS JAITNER (Hrsg.), *Die Hauptinstruktionen Clemens’ VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605 I–II* (Instructiones pontificum Romanorum), Tübingen 1984, I, LXXXII–XCIV.

³ A kúriai hivatalok rendszerére, kialakulásukra és kompetenciájukra: NICCOLÒ DEL RE, *La Curia Romana* (Sussidi Eruditi 23), Roma 1970.

a római udvar szerkezete, fejlődése – a számos hasonlóság mellett – azért is eltérő volt más európai államokétól, mert ezek „természetesebb” organizációjánál sokkal erősebben jelentkezett benne a megosztottság az idegen hatalmakhoz kötődés szerint. Az új rendszerben a legtöbb bíboros már csak kisebb-nagyobb mozaikokból álló képet alkothatott, a pápa feltétlen bizalmát élvező néhány kardinálist pedig gyakran az egyházfő közvetlen munkatársai látták el a szükséges bizalmas információkkal.⁴ A konzisztoriális döntéshozatal átalakulásának talán ez a fontosabb magyarázata.

A konzisztóriumok háttérapparátusát a Bíborosi Kollégium szolgáltatta. Titkára a *Senatus Divinus* olasz klerikusa (*clericus Latinus*) volt, akinek munkáját egy-egy *clericus ultarmontanus* segítette. Mellettük tevékenykedett a konzisztoriális ügyvédek százfős, ősi és tekintélyes testülete, feladatuk kezdetben kizárólag a konzisztóriumok formális-jogi cselekményeinek előkészítése volt, mint például a metropolitai joghatósági jelvény, a pallium adományozási procedúrájának lebonyolítása, a szükséges kérvények kiállítása.⁵ A 16. század derekától az érdemi adminisztratív ügyintézés a közvetlen pápai munkatársak, a *Famiglia Pontificia* tagjainak számító titkár(ok), majd az államtitkár, illetve a pápai auditor és helyettese kezébe került.

A pontosan szabályozott ősi szertartás keretében lezajló konzisztóriumoknak külön termük volt a vatikáni Szent Palotában, amely mai alakját V. Sixtus alatt nyerte el. A *Sala del Concistoro Segreto (dello Spogliatoio)* eredetileg a reneszánsz pápák hálószobájának épült. Raffaello és munkatársai által festett díszítése miatt eredetileg *Sala dei Chiaroscuri* néven nevezték. A korszakban temetésük előtt itt ravatalozták fel az elhunyt egyházfőket. A nyilvános konzisztóriumok rendszeres színteréül a *Sala del Concistoro Pubblico (Aula Tertia)*, olykor a híres-neves *Sala Regia* szolgált. Veszély esetén az Angyalvár falai fogadták be⁶ a Római Anyaszentegyház és állama szenátusát.⁷ Olykor a *Palazzo San Marco* (későbbi nevén *Palazzo Venezia*) adott helyet az üléseknek.⁸

⁴ ANDREAS KRAUS, *Secretarius und Sekretariat. Der Ursprung der Institution des Staatssekretariats und ihr Einfluß auf die Entwicklung moderner Regierungsformen in Europa*, RQ 55 (1960) 43–84, 63–78; MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, *Fazioni e lotta politica nel Sacro Collegio nella prima metà del Seicento*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento. «Teatro» della politica Europea. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Roma, 22–23 marzo 1996) (Biblioteca del Cinquecento 84, a cura di Gianvittorio Signorotto–Maria Antonietta Visceglia), Roma 1998, 37–91, 43.

⁵ OTTAVIO PIO CONTI, *Elenco dei Defensores e degli Avvocati concistoriali dall'anno 598 al 1905 con discorso preliminare*, Roma 1905, 1–35; MARIA ROSA DI SIMONE, *La «Sapienza» Romana nel Settecento. Organizzazione Universitaria e Insegnamento del Diritto* (Studi e Fonti per la storia dell'Università di Roma 1), Roma 1980, 36–37.

⁶ Vö. *Iratok*, 80. sz.

⁷ Korszakunk végén előfordul a VIII. Kelemen által kialakított *Sala Clementina* használata is. Az új, quirináli pápai palota a 17. századtól szolgált konzisztóriumok helyszínéül. DEOCLECIO R. DE CAMPOS, *I Palazzi Vaticani* (Roma Cristiana 17), Roma 1967, 184–193 és *ad indicem*.

⁸ *Iratok*, 144–146 és 194. sz.

B) A KONZISZTORIÁLIS BENEFICIUMOK BETÖLTÉSE

A konzisztórium fokozatos kikapcsolódása az érdemi kül-, bel- és egyházpolitikai döntéshozatalból azt eredményezte, hogy működésének súlypontja a kánonok által szabályozott, jogérvényes egyházkormányzati cselekményekre tevődött át. A konzisztoriális egyházi javadalmak: az összes püspökség, fontosabb prelatúrák kánoni betöltése, a pallium adományozása, az egyházmegyék alapítása, diszmembrációja (azaz széttagolása), valamint egyesítése, koadjutor és segédpüspök kijelölése, egy-egy adott javadalom penzióval való megterhelése stb. a világegyház irányításának lényeges mozzanatai voltak. Ezekben a kérdésekben egészen a 16. század végéig érdemi viták is folytak a konzisztóriummi plénumon.

A kongregációs szisztéma Sixtus-i rendezésével a nagyobb horderejű ügyek (például püspökség létesítése) előkészítésére, és a problémás esetek megvitatására már szűkebb bíborosi körben, a Konzisztoriális Kongregáció (*Sacra Congregazione per l'Erezione delle Chiese e per i Provvedimenti Concistoriali*) ülésin került sor. E testületnek eredetileg feladata lett volna a püspökjelöltek alkalmasságának utolsó vizsgálata a felszentelésüket lehetővé tevő konzisztóriumbeli végső döntés előtt. A gyakorlatban azonban ez csak akkor fordult elő, ha valami különleges probléma adódott, leginkább a káptalani választás vagy az uralkodói kinevezés körül.

A konzisztoriális ügyekért felelős kongregáció és a bíborosi konzisztórium működése tehát nincs átfedésben egymással. A kongregáció Sixtus-i rendeltetése ellenére sem vizsgálta meg automatikusan az összes püspökkinevezést, pallium-adományozást, s a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek sem kerültek minden esetben hozzá.⁹ Üléseit egyházkormányzati jelentősége és a Kúrián belüli rangja ellenére viszonylag ritkán és rendszertelenül tartotta. Döntései ugyanakkor meghatározónak bizonyultak, olykor súlyos következményekkel jártak a részegyházak életében.

1. A PÜSPÖKJELÖLTEK KIVIZSGÁLÁSA

Az ügyek számát és súlyát tekintve a legnagyobb jelentősége a kánonjog által szabályozott konzisztóriummi cselekmények közül a püspöki székek betöltésének volt. Lényege a 15–16. század során végig változatlan maradt: a *successio apostolica* fenntartására, érvényes és szabályos püspökszentelésre csakis azután kerülhetett sor, ha a pápa elnökletével tartott bíborosi konzisztórium „hozzájárulását” adta.

⁹ Latin elnevezése: *Congregatio pro erectione ecclesiarum et provisionibus consistorialibus; Congregatio rebus consistorialibus praeposita*. LOUIS JADIN, *Les actes de la Congregation Concistoriale concernant les Pays Bas, la principauté de Liège et la Franche-Comté 1593–1797*, Rome 1935; TITAMÉR VANYÓ, *Das Archiv der Konsistorialkongregation in Rom und die kirchliche Zustände Ungarns in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchiv I, Wien 1949, 151–179 (másolatát BORIÁN ELRÉDNEK köszönöm); valamint RE, *La Curia Romana*, 113–125 és 580–581.

Az idézőjel indokolt, hiszen az Apostoli Szék gondoskodása (*provisio*) az őáltala vagy más tényezők (káptalanok, közhatalom) által választott (*electus*), illetve megnevezett (*nominatus*) apostolutódok lelki – és hozzá kapcsolódóan világi – hatalommal történő felruházásáról egy rendkívüli összetett, az idők során egyre finomodó kuriális ügymenet csúcspontja volt.

A konzisztoriális eljárás tulajdonképpeni kiindulópontja a kánoni kivizsgálási eljárás lefolytatása volt. Az Egyház a kezdeti időktől fogva különös gondot fordított arra, hogy a keresztény közösségek élére megfelelő vezető kerüljön. Már Szent Pál apostol elősorolja a püspök kiválasztásakor nélkülözhetetlen kritériumokat.¹⁰ A dekretális jog kodifikálta a püspöki hivatalhoz szükséges tulajdonságokat, és rögzítette a kiválasztáskor követendő eljárást.¹¹ Eszerint a káptalan által megválasztott jelöltnek személyesen vagy két küldött útján, a szükséges iratokkal meg kellett jellennie Rómában. Itt a Bíborosi Kollégium három tagja (egy-egy püspök, áldozó- és szerpap bíboros) vizsgálta meg a jelölt alkalmasságát, a választás jogszerűségét, s csak ezután következhetett a püspökség betöltéséről gondoskodó pápai bullák kibocsátása, majd az új főpásztor felszentelése. A püspök-kinevezésekre gyakorolt világi, kiváltképpen az uralkodói befolyás növekedése háttérbe szorította e szabályok alkalmazását, amelyek így a századok során változtatásokra szorultak. A 15. századtól az előkészítő eljárást egy kijelölt kardinális folytatta le, a konzisztórium ezután hozta meg a végső döntést. VI. Sándor (1492–1503) bullája kimondta, hogy csak azok nevét szabad előterjeszteni, akik teológiából és világi vagy egyházjogból fokozattal rendelkeznek.¹²

Az 1920-as évekig fennmaradt kánoni per (*processus informativus*) behatóbban szabályozott módja a 16. században alakult ki. X. Leó (1513–1521) bullája 1514-ben előírta, hogy az eljárást Rómában a jelölt országának, esetleg szerzetesrendjének érdekeit képviselő bíboros (*cardinalis protector*) folytatja le, a tanúkihallgatások eredményét közli a Bíborosi Kollégium három osztályának elérhető három legidősebb tagjával (*capita ordinum*), majd ezt követően tehet javaslatot a konzisztóriumban.¹³ Ők a 16. század végére, 17. század elejére már külön kongregációt alkottak (*Capitulum Ordinum Congregatio*). Tagja volt a Bíborosi Kollégium dékánja és kamarása, az első presbiter bíboros, az első diakónus bíboros, a *camerlengo*, a vicekancellár és a kollégium kamarása. A kongregáció háttérapparátusát a *Senatus Divinus* titkára és főszámvevője (*racionator*) képezte.¹⁴ A Medici-pápa bullája után a püs-

¹⁰ 1Tim. 3, 1–7.

¹¹ c. 7 Cum in cunctis X de elect. I, 6; c. 44 Nihil X de elect. I, 6; decr. Nic. p. III. Cupientes c. 16 de elect. I, in Sexto.

¹² HUBERT JEDIN: *Die Reform des bischöflichen Informativprozesses auf dem Konzil von Trient*, Kirche des Glauben – Kirche der Geschichte II, Freiburg 1966, 451–459, 441–443. – A korábbi vonatkozó irodalom elősorolása ugyanitt, 1–8. sz. jegyzetek.

¹³ *Supernae dispositionis arbitrio...*, 1514. május 5. *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum I–XXIV*, ed. ALOYSIUS TOMASETTI, Torino, 1857–1872, V, 604–614.

¹⁴ WEBER, *Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher*, 191–192 és 233–234.

pökjelöltek kivizsgálását részletesen a Trienti Zsinat,¹⁵ majd XIV. Gergely (1590–1591) konstitúciója (1591)¹⁶ szabályozta.

A 16. századból ránk maradt kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek¹⁷ példája azt mutatja, hogy ezek a pápai és zsinati rendelkezések a lényegét tekintve nem új keletűek. Egy már meglévő hagyományt fejlesztettek tovább a *Tridentinum* utáni eljárásban. Az előírások szerint a tanúknak felteendő kérdések számos hasonlóságot mutatnak a középkori előzményekkel. Egyik felük a jelölt születésére, származására, korára, pappá szentelésére, lelkipásztori működésére, hitére, erkölcsöire, tudására és tudományos fokozatára, illetve egyházkormányzati alkalmasságára vonatkozott.¹⁸ Új püspökség élére történő áthelyezéskor kevesebb kérdőpontban az addigi főpásztori működést vizsgálták. A másik kérdéskör a püspöki székhely nagyságára, lakóira, plébániáira és lelki életére, a székesegyház állapotára, felszereltségére, a káptalani és egyéb javadalmakra, a püspöki jövedelmekre és rezidenciára, valamint a szemináriumra, az egyházmegye metropolájára, kiterjedésére és az üresedés időtartamára irányultak. A jegyzőkönyvek feltüntetik a kihallgatás helyét, idejét, a tanú életkorát, foglalkozását, a jelölthöz fűződő viszonyát, ismereteinek eredetét. Mellékletben tartalmazzák az új püspök által letett és aláírt hitvallás és eskü szövegét, gyakran születési, iskolai, szentelési és kinevezési dokumentumait.¹⁹

A Trienti Zsinat és XIV. Gergely rendelkezései a tartalom cizellálása mellett a forma és a végrehajtás tekintetében hoztak érdemi változtatásokat. A tanúkihallgatások eredményét közjegyzői okirat formájában kellett hitelesíteni, s lefolytatása rendszerint a helyben működő pápai nunciussok feladata lett. A zsinaton ugyan szóba jött a metropolita vagy a tartományi zsinat illetékessége is, de a püspöki székek betöltéséhez fűződő kánoni eljárás teljes egészében a Kúria joga maradt.²⁰ Minden-

¹⁵ sess. XXIV, *decr. de reform., cap I: Norma procedendi ad creationem episcoporum et cardinalium.*

¹⁶ *Onus Apostolicae Servitutis... 1591. május 15. Bullarium Romanum, IX, 419–424. – VIII. Orbán 1627. évi kiegészítéseire (Si processus... Bullarium Romanum, XIII 581–588) itt külön nem térek már ki.*

¹⁷ Lelőhelyük: Archivio Segreto Vaticano (= ASV), Archivum Arcis (A.A.), Armadi I–XVIII, a 2768–2955 számok között (45 db). Vö. REMIGIO RITZLER, *Procesos informativos de los obispos de España y sus dominios en el Archivo Vaticano*, *Anthologica Annua* 4 (1956) 465–498, 466. – E kezdetleges processzusok fellelése a vatikáni levéltár egyéb állagaiban is elképzelhető, és X. Leó bullája nem volt előzmények nélküli. Ennek bizonyítéka egy 1464-ből származó, a pápai brévék sorozatából (ASV Armarium 39, vol. 10, fol. 264r–266v) előkerült spanyol jegyzőkönyv. JUSTO FERNANDEZ ALONSO, *Proceso informativo la elección de Juan de la Cerda, obispo de Barcelona*, *Anthologica Annua* 6 (1958) 467–478.

¹⁸ A 13 pont később egy 14-kel, a püspökhöz méltó megélhetés anyagi biztosítására vonatkozóval bővült. Ilyen 14 pontos kérdőívet közöl LUDWIG LITZENBURGER, *Der Informativprozess des Münchener Hofbibliothekars Casimir Haeffelin*, *RQ* 50 (1955) 230–247, 239–240.

¹⁹ A kérdőpontok a legtöbb fennmaradt jegyzőkönyv elején megtalálhatóak. A fentieket vö. TUSOR PÉTER, *Eszterházy Károly kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban*, *Eszterházy Károly Emlékkönyv* (szerk. Kovács Béla), Eger 1999, 23–42.

²⁰ ALFRED A. STRNAD, *Processus inquisitionis Ecclesiae Viennensis. Materialien zur Geschichte des Fürstbistums Wien aus dem Vatikanischen Gebeimarchiv*, *Festschrift Franz Loidl zum 65. Geburtstag* (Sammlung „aus Christentum und Kultur“ Sonner Band 3; hrsg. v. Elisabeth Kovács) Wien 1971, 267–290, 267–268.

esetre az a tény, hogy a processzus elvégzésére – a pápai adományozás alá eső (*liberae collationis*), főként itáliai, illetve missziós püspökök kivételével – a középkorral ellentétben immár Rómán kívül is állandó lehetőség nyílt, nagymértékben hozzájárult gyakorlati megvalósításának elterjedéséhez és rendszerességéhez. A technikailag a nunciatúrai ügyhallgató (*auditor*) által lebonyolított perek a pápai követségek és a részegyházak hivatalos érintkezésének rendszeres, számos problémával járó területe lettek.

2. A KONZISZTORIÁLIS ÜGYMENET

Miután a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv az adott nunciatúráról különféle úton-módon az Örök Városba került, először tülesett a *capita ordinum* ellenőrzésén. A következő lépésben a konzisztórium előterjesztésre, jelentésre kijelölt bíboros – rendszerint maga a protektor – titkárságán, hivatalában elkészítették tartalmi kivonatát. (Nem zárható ki, hogy a bíborosok jegyzőkönyv-hitelesítése olykor csupán – az esetleg már előzőleg elkészített – kivonat ismeretén alapult.) E kivonatoknak tulajdonképpen két fajtája van. A Trient előtti rendszerről fennmaradt összegzések az úgynevezett *relationes consistoriales* („konzisztórium jelentések”). Ekkor, mint láthattuk, a bíboros protektor feladata, sőt kizárólagos joga volt a processzus lefolytatása is, tehát nem csupán a konzisztóriumbeli előterjesztés elvégzése a tanúvallomásokból készített, olykor mellékleteket is tartalmazó kivonat alapján. A relációknak nemcsak a processzus elveszése esetén van komolyabb forrásértékük, hanem a korai időkben érdekes módon néha annál is többet mondóbbak.²¹ A *Tridentinum* utáni, főként XIV. Gergely által átformált szisztémában az összefoglalók neve *propositiones consistoriales* („konzisztórium előterjesztések”). A propozíciós cédulák a konzisztoriális relációktól főként formai jegyekben különböznek, illetve abban, hogy az átalakított és nagyjából a nunciatúrákon lefolytatott kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvéből készültek.²² Tulajdonképpen kérvénynek számítanak, amelyekben az előterjesztő bíboros – illetve a jelölt – kéri az adott javadalom kánoni betöltését, az ehhez kapcsolódó felmentések stb. megadását.²³

A 16. század második felében megváltozott eljárásrend nemcsak a kánoni kivizsgálást érintette. Az *institutio canonica* központi mozzanatát, a püspöki szék betöltésre vonatkozó előterjesztést, a tulajdonképpeni propozíciót ettől kezdve az előző konzisztóriumon be kellett jelenteni, sőt magát a propozíciós cédula szövegét is fel kellett olvasni. Az adott ügy „első olvasatban történő” tárgyalását jelentő

²¹ Diplomatikai alaposágú feldolgozásuk HIERONIM FOKIŃSKI alapvető munkájában: *Le relazioni consistoriali nel Cinquecento*, Archivum Historiae Pontificiae (AHP) 18 (1980) 211–261.

²² A reláció kifejezés igei formája (*referam*) gyakran előtűnik még a 1580-as, 1590-es évek konzisztoriális irataiban is a *propositio* igei formájának (*proponam*) megfelelőjeként. Lásd például alább *Iratok*, 188. 200. 206. 211. 218. 221. 235. 237. 240–244. sz.

²³ „...*prout in hoc memoriali*.” Vö. *Iratok*, 211. sz.

praeconisatio consistorialis („konzisztórium-i bejelentés/kihirdetés”) megtétele az előírások szerint csak akkor volt lehetséges, ha az alapjául szolgáló propozíciós cédulát a Rómában tartózkodó összes bíboros legalább egy nappal korábban kézhez kapta.²⁴

Egy cédula a pápa személyes ügyhallgatójához (auditorához) került ellenőrzésre. Az egyházfő ötöle értesülhetett a jelölt kvalitásairól, a betöltendő egyházmegye állapota. Az „*uditore di Nostro Signore*” létezése XIII. Gergelytől (1572–1585) kezdve mutatható ki, szerepe kezdetben a *liberae collationis* és az *in partibus infidelium* püspök-kinevezéseknél volt ténylegesen meghatározó. Feladata volt még – a konzisztórium titkárával egyeztetve – a *praeconisatio* és a *propositio* felvétele a soron következő konzisztórium napirendjére. Konzisztóriális kötelességei ellátásában – mind kizárólagosabb jelleggel – ezekre az ügyekre specializálódott helyettese, a *sostituto del concistoro* segítette.²⁵

A gondosan kimunkált és fokozatosan megszilárduló mechanizmus valóban alkalmas volt az esetleges problémák kiszűrésére. Ezek lehetnek szokványosak: például a püspök megélhetésének biztosítása penzióból, azaz járadékból, egyéb javadalmak megtartása, a jelölt felmentése végzettségbeli, származási akadályok alól; vagy rendkívüliek: például a nomináció körüli jogi vagy formai kifogások. Valójában csak az ilyen esetekben vált szükségessé a Konzisztóriális Kongregáció közbelépése. Ez szinte magától értetődően az ügymenet lelassulását, olykor elhalását jelentette.

Amennyiben a prekonizáció minden bonyodalom nélkül lezajlott, az illetékes bíboros (protektor) már a következő konzisztóriumon a processzus summázatának felolvasásával megtehetette a második előterjesztést (*propositio consistorialis*). Ennek elfogadása – dátummal történő ellátásának kíséretében – egyben a pápai provízió megtörténtét is jelentette. A döntést különféle regisztersorozatokban iktatott tömör konzisztóriális dekrétum, avagy „jegyzőkönyv” (*acta*) örökítette meg.²⁶

A konzisztóriális cselekmény megtörténte után a tulajdonképpeni kinevező bullák – némileg pontosabb terminológiával ebben az esetben valójában *litterae consistoriales* – kiállításának alapjául a propozíciós irat adatainak felhasználásával

²⁴ A XIII. Gergely pápa alatt bevezetett kettős döntéshozatal dőcögve működött, megszilárdulása VIII. Orbán idejére tehető: „*Sanctissimus dixit alias solere dari memorialia per diem antequam ecclesiae praeconizentur; et hoc fuisse decretum antiquum et renovatum a felicitis recordationis Gregorii XIII. suo praedecessore. Ideo adverterent, ut darentur praedicto tempore statuta memorialia, alias non permitteret reverendissimis dominis protectoribus et aliis reverendissimis dominis cardinalibus, ut praeconizarent, et multo minus ut proponerent ecclesias, quarum memorialia praefata non tradiderunt.*” Vö. ASV Archivio Consistoriale, Acta Miscellanea, vol. 28, fol. 62v–70v.

²⁵ LAJOS PÁSZTOR, *Il sostituto del concistoro ed il suo archivio*, AHP 5 (1967) 355–372; Uő, *Guida delle fonti per la storia dell’America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesiastici d’Italia* (Collectanea Archivi Vaticani [CAV] 2), Città del Vaticano 1970, 185–192.

²⁶ ERNST PRITZ, *Supplikensignatur und Briefexpedition an der römischen Kurie im Pontifikat Papst Calixtus III.* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom [BDHIR] 42), Tübingen 1972, 150–156. – A döntésről szóló aktát a 17. században már a cédula hátoldalára vezették fel.

készült *cedula consistorialis* szolgált, amelyet a bíboros-vicekancellár átíratva hitelesített (*controcedula consistorialis*).²⁷

3. A BULLÁK KIÁLLÍTÁSA

Ezt követően kezdődhetett meg a jelöltnek, az egyházmegye híveinek, papságának, székeskáptalanjának, továbbá a metropolitának és a felszentelést végző püspököknek, valamint a világi hatalom helyi képviselőjének, és ha volt ilyen, a nominációt tevő uralkodónak szóló províziós bullák fogalmazványának elkészítése. Ez, bármilyen meglepő, nem az Apostoli Kancellária, hanem az Apostoli Datária alárendeltségében működő *spedizioneri apostolici* feladata volt.²⁸

A kutatás eddigi állításával ellentétben nemcsak a 18. századtól, és nem csupán a *per viam secretam/Curiae*, hanem a normál ügymenet (*per viam Cancellariae*) is a Datárián futott keresztül.²⁹ Az ok vélhetően abban keresendő, hogy az egyházi bevételeket ez a hivatal kezelte, s hogy tetemes részük, mint tudjuk, éppen a konzisztoriális javadalmakból származott. Mivel pedig a csekélyebb hasznot hozó, de nagyobb számú kisebb javadalmak adományozását és ezzel összefüggésben az érdemi papírmunkát, jelesül az adományozó irat megszövegezését amúgy is itt végezték, kézenfekvő volt, hogy ugyan a döntési kompetenciájába nem tartozó konzisztoriális *beneficiumok* bulláinak nagy körültekintést igénylő megfogalmazását is a *Dataria Apostolica* kellő rutinnal rendelkező hivatalnokai lássák el.

A fogalmazvány tőlük átkerült a Kancelláriára, ahol a *scrittori apostolici* elkészítették a tisztázatot, amelyet az *Ufficio del Computatore e Rescribentario* ellenőrzött, és az *Ufficio del Registrò*ban regisztráltak. Az iratkiállítási illetéket az *Ufficio del Tassatore* állapította meg. Összegük minden egyes elvégzett és elvégzendő fázis

²⁷ E forrástípus analízál ismertetése: LAJOS PÁSZTOR, *Le cedole concistoriali*, AHP 11 (1973) 209–268. PÁSZTOR írásképi vizsgálatok segítségével nem minden alap nélkül valószínűsíti, hogy ezen iratokat szintén a bíboros protektor irodája készítette el előre, s hogy az ágensek olykor ebbe is belefolytak. A problémára szintén magyar viszonylatban fogok kitérni. Egyedül azt említem itt meg egyszerű logikai következtetesként, hogy a „cedula” tartalmának alapja nemcsak a propozíciós irat kellett legyen, hanem – ha volt – a konzisztoriális kongregáció a javadalomhalmozást, penziót stb. megengedő dekrétuma is, mivel a bullák a konzisztóriumon elhangzottakkal ellentétben ezekre a kérdésekre is kitérnek.

²⁸ Az egyéb bullaspedíciós módokra (például *expeditio per Cameram* – amelynek korai kialakulását szintén a Kancellária nyilvánosságának kerülése és a költségkímélés indokolta – és *per viam correctoris*): THOMAS FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)* (BDHIR 63), Tübingen 1986, 132–161; Uő, *I documenti pontifici nel medioevo e nell'età moderna* (Littera Antiqua 6), Città del Vaticano 1998, 71–91. (Mindezen utak-módok a hosszas előkészítési, megszövegezési szakaszra vonatkoznak. A konzisztoriális javadalmak esetében például a – különleges kalligrafikus tudást igénylő – majuszkulás pergameneket legvégül a Kancellárián készítették el.)

²⁹ Ez az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia anyagából egyértelműen kiderül. TUSOR PÉTER, *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459, 434; vö. PÁSZTOR, *Guida delle fonti*, 46.

meghatározott díjából tevődött össze. Befizetésük a Datária kasszájába történt. Mindaddig, amíg az illetékes *spedizionere apostolicónak* be nem mutatták a *prefetto delle componende* erről szóló igazolását és a *revisore dei conti degli spedizioneri* el nem végezte a számlák vizsgálatát, a bullára nem kerülhetett rá – immár ismét a Kancellárián – a vicekancellár és az *abbreviatori del Parco maggiore* egyik prelátságának aláírása.³⁰ Az iratot az *Ufficio del Piombó*ban csak a szignálásokat követően láthatták el az ólomból öntött függőpecséttel. Mindezzel azonban a procedura még nem ért véget. A kész bulla visszakerült a Datáriára az illetékes *spedizionere apostolicó*hoz, akinek az *Ufficio dei Trasunti*ban a *sottodatarario* által ellenjegyzett hivatalos másolat kiállítását is kérnie kellett.³¹ A püspökszentelést és a javadalomba történő beiktatást – amihez szinte mindenhol az uralkodónak tett hűségeskü is hozzátartozott – kánonilag lehetővé tevő iratok eljuttatása rendeltetési helyükre csak ezután következhetett.

A bullák postázása egy speciális megbízott, ágens feladata volt, ugyanúgy, mint a hivatalok között zajló ügymenet koordinálása, valamint a különféle díjfizetések intézése is. Az ügymenet illetékei közül a legjelentősebb tétel az általánosságban annátának nevezett *servitium commune* volt. A *servitium commune* felerészben a Bíborosi Kollégiumot, felerészben a pápát illette meg. A 16. század második felében már komoly problémát jelentett, hogy a középkori kimutatások alapján igyekeztek behajtani őket, igaz, a korban a *servitium* már szinte sehol sem a javadalom egyéves bevételével, hanem annak egyharmadával volt egyenlő.³² A konzisztoriális javadalmak betöltése során a hivatalnokok az éves jövedelem 3,5%-át is megkapták (*servitia minuta*). Emellett külön illeték járt az ügymenetet lebonyolító sollicitátoroknak, ágenseknek, sőt a konzisztóriumon közreműködő bíboros protektornak is (*propina*). IV. Sixtus (1471–1484) alatt a bulla- és regisztrumilletékek még évi harmincezer scudóra rúgtak, V. Sixtusnál már csak tízezerre.³³

³⁰ A nem konzisztoriális javadalom bulláinál az aláírt bullát ismételtelen ellenőrizte a *custode delle suppliche* és a *maestro del registro*, hogy nincs-e eltérés a bulla tartalma és az engedélyezett kérvényben foglaltak között. Mivel a konzisztoriális javadalmak esetében nem a szupplikáció, hanem a *controcedula consistorialis* volt a megszövegezés alapja, vélhetően ezzel vetették össze a bullát, ám erről a szakirodalom nem tesz említést.

³¹ Az eljárást ismerteti SORGE, NICOLA STORTI, *La storia e il diritto della Dataria Apostolica dalla origini ai nostri giorni* (Contributi alla Storia del Diritto Canonico. Nuova Serie di Studi Storico-giuridici 2), Napoli 1968, 244–247; és a *per cancellariam* szakaszt tüzetesebben FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, 105–132.

³² JOSEPH GRISAR, *Päpstliche Finanzen, Nepotismus und Kirchenrecht unter Urban VIII*, Xenia Piana (Miscellanea Historiae Pontificiae 7), Roma 1943, 213–215; MARIO ROSA, *La «scarsella di Nostro Signore»: aspetti della fiscalità spirituale pontificia nell'età moderna*, Società e Storia 10 (1987) 817–845, 832–833. A konzisztoriális javadalmak pápai „adóztatásának” kérdésére még: JOHN A.F. THOMSON, *Popes and Princes 1417–1517. Politics and Polity in the Late Medieval Church* (Early Modern Europe Today [1]), London 1980, 78–95. 145–167. 167–181. 181–201.

³³ ADRIEN CLERGEAC, *La Curie et les bénéfices consistoriaux. Étude sur les communs et menus services 1300–1600*, Paris 1911, 157–186; GRISAR, *Päpstliche Finanzen*, 236–237.

* * *

Az eljárásrend nem csupán mai szemmel volt költséges és bonyolult. A püspök-jelöltek már a korszakban is igyekeztek lehetőséget találni megkerülésére, amit egy viszonylag új kuriális hivatalnak, a Brévetitkárságnak (*Segreteria dei Brevi*) köszönhetően letek meg.

A Brévetitkárság regisztrumköteiben nevével ellentétben szép számmal lelehetők fel bullák szövegei is. Technikai megformálásuk egy külön hivatalnok, az *abbreviatore di Curia* feladata volt.³⁴ A *per viam Curiae* bullaspedíció lényege a biztonság, az egyszerűség és a gyorsaság volt. A legünnepélyesebb, általános egyház-kormányzati, teológiai jelentőségű, saját kezdeményezésű pápai megnyilvánulások nem készülhettek a népes hivatalnoksereget foglalkoztató Kancellárián, és nem kellett végigvergődniük az ottani hagyományos eljárás lépcsőfokain. A pápai döntéshozatal nem lehetett saját bürokráciájának foglya. Némileg más körülmény magyarázza, hogy szintén a Brévetitkárságon regisztrálták a pápai rokonok, bíborosok, nunciosok, a címzetes és missziós püspökök, érsekek bulláit – valamint külön pápai engedéllyel – másokét is. Az úgynevezett *per viam secretam* eljárásánál a gyorsaság mellett a fő szempont az illetékek kikerülése volt, vagyis hogy a Kúria ne adóztassa meg önmagát. Nem véletlen, hogy az ilyen iratok előkészítésében a konzisztoriális javadalmak bulládjait is beszédő Datária részéről csak egy speciális tisztviselő, a *scrittore segreto* vett részt.³⁵

A *per viam Curiae* és a *per viam secretam* eljárás között tehát igen szoros összefüggés figyelhető meg, az érdemi különbség nem annyira a mechanizmus módjában van, hanem abban, hogy az első esetben a konstitúció, rendelkezés jellegű pápai bullák kerültek kiállításra, a másokban pedig a valamilyen szempont alapján kedvezményben részesülők. A leegyszerűsített eljárás lényegi menete a következő volt. Miután az *abbreviatore* vagy a *scrittore segreto* elkészítette a bulla kritériumainak megfelelő formában a fogalmazványt, azt regisztrálták a Brévetitkárságon, majd az első esetben a vicekancellár (e funkciójában elnevezése: *cardinale summatore – cardinalis summista*), a másokban a vicekancellár helyettese (*cardinale sottosommatore*), illetve megbízottjuk aláírása után az Apostoli Kancelláriára már csak a jellegzetes majuszkulás, függő ólompecséttel ellátott tiszta elkészítése és szövegének egyszeri ellenőrzése maradt. (Az eredetin rendszerint szintén csak a vicekancellár vagy helyettese, illetve az *abbreviatore* vagy a *scrittore segreto* aláírása szerepel, de például a bíboros-kinevező bullákon a kreláló konzisztóriumon jelenlevő összes bíborosé is.)³⁶

³⁴ Az *abbreviatore di Curia*ra: PÁSZTOR, *Guida delle fonti*, 57–62; FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, 227–228.

³⁵ A *scrittore segreto*ra: PÁSZTOR, *Guida delle fonti*, 62–64.

³⁶ E két egyszerűsített eljárásra PAULIUS RABIKAUŠKAS, *Die Gründungsbulle des lateinischen Bistums Smolensk und andere diesbezügliche Papsturkunden (1636)*, AHP 12 (1974), 207–233, 213–215; FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, 162–164; PRITZ, *Supplikensignatur und Briefexpedition an der römischen Kurie*, 227–250; a kuriális ügymenetek és a bullaspedíciók tömör szintézise: Uő, *I documenti pontifici*, 71–91.

Az eredetileg nem az ő számukra kialakított „titkos utat” a püspökjelöltek érthetően nemcsak olcsósága, hanem gyorsasága miatt is kedvelték. A népes kúriai tisztviselősereg ellenérdekeltsége miatt e kedvezményt azonban általában csak ritkán, rendkívül indokolt esetben kaphatták meg. Ha az összes ügyet végigtekintjük a korszakban, a mind gyakoribb kérvényezés ellenére a konzisztoriális javadalmak betöltésénél csak elvétve kerülhetett sor a *per viam secretam* eljárásra.

Összetett, külön folyamat volt az érseki pallium megszerzése is, ahol azonban nem volt lehetőség az egyszerűsített módozatra.³⁷

³⁷ Egy rövid történeti áttekintés az ókortól a keleti rítusú metropolitáknak történő pallium adományozás vázlatával: GIORGIO ORIOLI, *La collazione del pallio*, Nuntia (Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo) 3 (1976) 88–96; valamint CLERGEAC, *La Curie et les bénéfices*, 208–212 és 279–280, n. 26. Az eljárás részleteiről Pázmány Péter érseki kinevezéséről készülő monográfiámban írok.

II. A PÁPAI KONZISZTÓRIUMOK ÉS MAGYARORSZÁG A 15–16. SZÁZADBAN

A) MAGYAR ÜGYEK A KONZISZTÓRIUMOK NAPIRENDJÉN

A pápai konzisztóriumok napirendjén szereplő magyar ügyek tárgyalásának alakulása kisebb-nagyobb eltérésekkel megfelel az általános trendeknek.³⁸ A politikai vonatkozású ügyek gyakorisága és intenzitása a Mohácsot megelőző és követő évek során volt a legnagyobb: 1517 és 1526 között majd hatvan alkalommal szerepelt különféle összefüggésben a Magyarországot fenyegető török veszély X. Leó, VI. Adorján (1522–1523), VII. Kelemen (1523–1534) és bíborosaik tanácskozásának napirendjén.³⁹ A tragikus csatavesztés következményeit 1527. márciusáig – jelentőségéhez illően – kilenc alkalommal tárgyalták.⁴⁰ Szintén kiemelt figyelmet kaptak az 1529 és 1532 során bekövetkező török támadások, az ország belpolitikai helyzete, a kettős királyválasztás következményeinek kezelése.⁴¹ Több példa mellett meggyőzően mutatja a Szent Kollégium tagjainak befolyását, szerepét a János-párti püspökök I. Ferdinánd által követelt kiközösítése kapcsán 1530. július 6-án folytatott vita.⁴²

Vélhetően III. Pál (1534–1549) pontifikátusa mostoha római forrásviszonyainak tudható be, hogy a Buda elvesztéséhez vezető háborúskodásnak csupán egyetlen egy nyomát találjuk a konzisztoriális aktákban.⁴³ Fráter György bíborosi kreációjáról, és a meggyilkolását követő vizsgálatról,⁴⁴ majd az 1550-es évek különféle oszmán hadjáratairól⁴⁵ már ismét több bejegyzés tanúskodik.

³⁸ Persze – ahogy az lenni szokott – e források sem maradtak ránk hiánytalanul. Sok eseményről nincsen konzisztoriális akta, bár a más dokumentumok (levelek) valószínűsítik a konzisztóriumai tárgyalást. Ugyanakkor bizonyos ügyekről csak a konzisztoriális bejegyzések tudósítanak, sőt említenek más, azóta elveszett iratokat.

³⁹ Lásd alább *Iratok*, 17–78. sz. (pár kivétellel).

⁴⁰ *Iratok*, 79–87. sz.

⁴¹ *Iratok*, 88–107. sz.

⁴² *Iratok*, 98. sz.

⁴³ 1540. december 1. *Iratok*, 114. sz.

⁴⁴ *Iratok*, 119–123. sz.

⁴⁵ *Iratok*, 124–127. sz.

Az 1520-as évekhez hasonló intenzitással Magyarország 1564–1566-ban szerepelt a római konzisztóriumokon. I. Ferdiánd (1526–1564) utódlása, János Zsigmond (1559–1571) hatalmának stabilizálása és II. Szulejmán (1520–1566) utolsó hadjárata a Mohácsot övező aggodalom jeleit mutatják a még a lepantói diadal előtt álló pápai udvarban.⁴⁶ Szintén komoly figyelmet kapott 1575–1576 folyamán II. Rudolf (1576–1608) trónra lépte és Báthory István (1576–1586) lengyel királysága, majd halála,⁴⁷ illetve unokaöccsének, Andrásnak római követsége, bíborosi kinevezése.⁴⁸ A tizenöt éves háború eseményeivel kapcsolatban már kitapintható a konzisztórium szerepének visszaszorulása. Noha történelme során a pápaság ezekben az években hozta először a legkomolyabb áldozatokat Magyarország felszabadításáért a török félhold uralma alól, konzisztóriális bejegyzésekkel szinte csupán a háború elején, 1593–1595 között találkozzunk.⁴⁹ Az egyedüli kivételt Kanizsa sikertelen ostromának és – a konzisztóriumokat végképp háttérbe szorító – VIII. Kelemen világi neposa, Giovanni Francesco Aldobrandini ott bekövetkezett halálának bejelentése jelentette.⁵⁰

Már mindezen kérdések tárgyalására sem kizárólag a politikai döntéshozatal összefüggésében került sor. Sok esetben a legátusküldés, -fogadás,⁵¹ bíboroskreáció⁵² jogi, ceremoniális eseményei hagytak nyomot az aktákban.

A pápai konzisztóriumok magyar eredetű ügyei közül az általános trendhez igazodva a konzisztóriális javadalmak – itt kivétel nélkül a püspökségek – kánoni betöltése az egyre inkább meghatározó mozzanat. A magyarországi püspökségek apostoli províziójának részleteiről már a 15. század második feléből egy *cedula*, és hét *controcedula consistorialis* másolata,⁵³ illetve a 16. század elejéről, 1509–1513 között hét eredeti *controcedula*,⁵⁴ illetve 1518-ból egy korai *processus informativus* jegyzőkönyve nyújt képet.⁵⁵ Utóbbiak egyúttal Bakócz Tamás folytonos kúriai befolyásának is bizonyítékai. Az 1530-as évekből egy darab *cedula* és hat darab *controcedula*,⁵⁶ majd 1550-ig bezárólag kilenc *relatio consistorialis* maradt ránk.⁵⁷

A *Tridentinum* utáni rendszer működését az 1570 és 1605 között készült összesen negyvenhárom darab *propositio consistorialis* mutatja.⁵⁸ Forrásértékük már nemcsak a szentszéki ügymenetre nézve meghatározó, hanem a kivétel nélkül elveszett

⁴⁶ *Iratok*, 132–153. sz.

⁴⁷ *Iratok*, 178–181. és 186. 203–204. sz.

⁴⁸ *Iratok*, 196. 198–199. 201. 205. 239. sz.

⁴⁹ *Iratok*, 223–234. sz.

⁵⁰ *Iratok*, 246–247. sz.

⁵¹ *Iratok*, 19. 21. 22. 30. 31. 34. 36. 41. 43. 63. 106–107. 125–127. sz.

⁵² *Iratok*, 120. 201. 205. 229., és Draskovich György esetében 202. sz.

⁵³ *Iratok*, 1b–8. sz.

⁵⁴ *Iratok*, 10–16. sz.

⁵⁵ *Iratok*, 20. sz.

⁵⁶ *Iratok*, 110. 111. 112. sz.

⁵⁷ *Iratok*, 113. 116. 117. sz.

⁵⁸ *Iratok*, 157 és 249. sz. között.

vagy lappangó kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek összegzéseiként a hazai hierarchia, illetve egyházmegyék, püspöki székvárosok viszonyaira is áttekintő, olykor hiánypótló adatokkal szolgálnak.⁵⁹ Nem várt hozadékuk, hogy püspökök, mint például Mossóczy Zakariás még szabadabb, a protestantizmushoz közel álló teológiai gondolkodására is némi fényt vetnek. E számunkra nüansznyi, ám a korban hihetetlenül fontos eltérések nem is kerültek el a pápai Kúria figyelmét.⁶⁰

A proposícióknál is nagyobb bőségről árulkodnak a vonatkozó konzisztoriális akták. Az olykor pusztán csak a pápai provízió megtörténtéről árulkodó dekrétumszerű bejegyzések mellett,⁶¹ szép számmal az egyházkormányzati, -politikai döntéshozatalt érdemi részletességgel megőrkítő határozathozatallal, sőt – akár párhuzamosan is – diáriumszerű bejegyzéssel is találkozhatunk az 1570-es évek elejéig.⁶² A bíborosok között a pápa aktív részvételével például 1571-ben hosszas vita folyt a zágrábi és az esztergomi segédpüspök kinevezéséről,⁶³ illetve két évvel később a történetíró Forgách Ferenc váradi püspökségről történt lemondásának körülményeiről, érvényességéről.⁶⁴

A konzisztórium hagyományos, ítélethozatali ténykedésére csupán elvétve találunk magyar példát. 1520-ban a Iacobus Piso versbéli csipkelődéseit véres üttegekkel megtorló Várdai Pált idézték meg ünnepélyesen a római Kúriába,⁶⁵ 1568–1569 folyamán pedig a Szent Hivatal határozata nyomán Dudith Andrást közösitették ki az Egyházból.⁶⁶

* * *

A pápai konzisztóriumok magyar vonatkozásainak fentebbi áttekintéséből is kitűnik, hogy a meghatározó szerep a hazai egyházi javadalmak kánoni betöltésének jutott. E kérdés behatóbb tanulmányozása aligha valósítható meg másként, mint az erősödő állami kontroll: jelesül a magyar királyi „(fő)kegyúri jog” kontextusában.

⁵⁹ Vö. NEMES GÁBOR, *Adalékok a középkori győri székesegyház pusztulásához*, Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve 47 (2009) 29–40.

⁶⁰ Vö. *Iratok*, 192. sz. és jegyzetei.

⁶¹ Ezek hiánytalanul megtalálhatók: *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII*, ed. GUILIELMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL–PATRICIUS GAUCHAT–LUDOVICUS SCHMITZ–KALLENBERG–REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN, *Monasterii–Patavii 1913–1978* (HC), *passim*.

⁶² Erre kiváló példa: *Iratok*, 176–177. sz.

⁶³ *Iratok*, 161–163. sz.

⁶⁴ *Iratok*, 174. sz.

⁶⁵ *Iratok*, 25. sz.

⁶⁶ *Iratok*, 154–155. sz.

B) A MAGYARORSZÁGI KONZISZTORIÁLIS BENEFICIUMOK ADOMÁNYOZÁSA ÉS A SZENTSZÉK

I. A MAGYAR KIRÁLYI FŐKEGYÚRI JOG

A magyar uralkodók egyházi javadalmak felett mind korlátlanabban gyakorolt ellenőrzése: a „főkegyúri jog” problémaköre mellett aligha van a magyar historiográfiának még egy olyan, az államalapítás korától egészen a 20. századig ívelő kérdése, amely – leginkább az aktuális egyházpolitikai érdekek miatt – hasonló mértékben a történeti érdeklődés középpontjában állt volna.⁶⁷

A szerteágazó kutatások ellenére a „főkegyúri jog” (*ius supremi patronatus*) megítélésében a modern szakirodalom sem alakított ki egységes álláspontot. Az egyik, főként egyházi szerzők által ma is képviselt mérvadó felfogás a pápai konzisztóriumok kompetenciájának prejudikáló joggyakorlás teljes kánonjogi illegitimitását hangsúlyozza.⁶⁸ A másik, nem kevésbé figyelemre méltó megközelítés az uralkodói befolyás egyházi jogi alapiál szolgáló szentszéki „privilegium” eltérő értelmezését helyezi előtérbe, amit a megfogalmazás módja tett lehetővé.⁶⁹ Azt a sokáig virulens, nemcsak a történészek, hanem a magyar állam és hierarchia által a 15. századtól⁷⁰ a királyság megszűnéséig vallott nézetet, miszerint Magyarország királyai

⁶⁷ A kérdést alapjaiban feltáró klasszikus pozitivistá monográfiák és okmánytár: FRANKÓI VILMOS, *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895; Uő, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékekkel I–III*, Budapest 1901–1903; Uő, *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899. Gyakorlatilag e munkák adatai képezik az összes régi-újabb feldolgozás alapját.

⁶⁸ Ezt a megközelítést képviseli legújabban ERDŐ PÉTER, *A pápaság és a magyar királyság Zsigmond király idején (1387–1437)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 83–95, különösen 91 (a korábbi, hasonló felfogású szakirodalmat – TOMCSÁNYI LAJOS, KÜHÁR FLÓRIS, GALLA FERENC, SZENTIRMAI SÁNDOR és mások tollából – lásd itt). A tanulmány újabb kiadása a bíboros Osiris kiadónál megjelent tanulmánykötetében: ERDŐ PÉTER, *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001, 200–213 (Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatai Zsigmond király korában); vö. még Uő, *Állam és egyház jogi kapcsolata a Mohács előtti Magyarországon*, Útjaidon. Ünnepi kötet Jelenits István 70. születésnapjára (szerk. Bazsányi Sándor–Horkay Hörcher Ferenc–Tózsér Endre *et al.*), Budapest 2002, 569–578. – Ugyanezt az álláspontot érdekes módon elfogadja CSIZMADIA ANDOR is, aki egyébként – 20. századi akutálpolitikai felhangoktól sem mentesen – az állami szerepvállalás kérlelhetetlen védelmezője. A kegyúri jogra specializálódott jogtörténész egyéb vonatkozó műveit lásd német nyelvű összefoglalásában: *Die Entwicklung des Patronatsrechtes in Ungarn*, Archiv für Österreichisches Kirchenrecht 25 (1974) 308–327.

⁶⁹ Legalaposabb kifejtése: MÁLYUSZ ELEMÉR, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog* (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből ú.s. 9), Budapest 1958, 112–131 (a főkegyúri jog irodalmához lásd még a monográfia bevezetőjét, 5–8). MÁLYUSZ megközelítését alkalmazza KOVÁCS PÉTER, *A Szentszék, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve, 97–117, 97 és 114.

⁷⁰ A korszak egyháztörténetének legújabb összefoglalása: TÖRÖK JÓZSEF, *A tizenötödik század magyar egyháztörténete*, Budapest 2006.

Európa uralkodóitól eltérő módon, a kánonokkal összhangban, különleges apostoli jogosítványok birtokában a lehető legszélesebb körű rendelkezéssel bírnak az ország összes egyházi javadalma felett, ma már senki sem vallja.⁷¹

2. AZ ERŐSÖDŐ ÁLLAMI KONTROLL EURÓPÁBAN ÉS A KÁNONJOG

A probléma gyökere, mint a kora újkorban számos egyéb meghatározó jogi kérdésé, a 15. századi konciliarizmus időszakára nyúlik vissza. Az egyházi javadalmak világi betöltéséhez ekkortól a Szentszék írásos egyezményekben is kénytelen-kelletlen hozzájárult. Az egyes államokkal a reformzsinatokon, majd folyamatosan a 15–16. században kötött konkordátumokban,⁷² számos püspökség betöltésének jogát engedte át az egyes uralkodóknak. A pápaság mindazonáltal többé-kevésbé következetesen igyekezett érvényesíteni a kánonjognak azt a fokozatosan formálódó álláspontját, hogy a fejedelmi alapítás, támogatás a konzisztoriális javadalmak, kiváltképpen az egyházmegyék esetében a kisebb javadalmaktól eltérően nem járhat együtt patronusjoggal, mert a püspökségeknek nem lehet kegyuruk. A javadalombetöltés három szakasza – a személy kiválasztása, a cím odaítélése és a javadalomba történő beiktatás (*designatio personae, concessio tituli, introductio in possessionem*) – közül az egyházjog szerint világi tényező csak az elsőben juthatott szerephez. A többi az *institutio canonica*, az adott *beneficium* egyházi betöltésének része. Kegyuraság esetén illetékesége kizárólagos a személy kiválasztásában, s csupán bemutatási (*praesentatio*) kötelezettsége van a felsőbb egyházi fórumok felé. Emellett – fenntartási kötelezettségein túl – egyéb jogok is megilletik, például az üresedésben levő javadalom bevételeinek felhasználása terén.

Püspökség, konzisztoriális *beneficium* esetében viszont pápai privilégium, *indultum* révén vagy konkordátum keretében csupán megnevezési kiváltságot (*nominatio*) nyerhet világi tényező. S természetesen nem mindenki, hanem szinte kizárólag csak a szuverén uralkodók, mégpedig egyedül az uralmuk alá eső területeken. A jelöltet a pápa indokolt esetben vissza is utasíthatja. A *nominatio regia* személyes kiváltság, nem az államot, hanem a mindenkori uralkodót illeti meg. Az egyházi felfogás sze-

⁷¹ Legrendszerettebb kifejtésére a 18. században került sor KOLLÁR ÁDÁM FERENC részéről: *Historia diplomatica iuris patronatus, Vindobonae* 1762; *De Originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra Apostolicorum Regum Hungariae, Vindobonae* 1764; valamint egy 1767-es memorandumban. KOLLÁR munkáit ismerteti ECKHARDT FERENC, *A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig*, Budapest 1935, 1–9. A KOLLÁR-féle álláspontot képviselő irodalom (SCHLAUCH LŐRINC, KMETY KÁROLY stb.) könyvészete: TOMCSÁNYI LAJOS, *A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél*, Budapest 1922, 77, 1. jegyzet. A „kurialista” és „regalista” álláspont utolsó éles összecsapására BARANYAY JUSZTIN és TOMCSÁNYI között, ez utóbbi tollából: *Vita a főkegyúri jogról*, Budapest 1923. – A kérdés tárgyi-lagos elemzése kiadott nunciusi jelentések felhasználásával: SZEKFŰ GYULA, *Magyar Történet III*, Budapest 1939, 237–240 és 595–596.

⁷² Lásd a *Bevezetésben* mondottakat és az ott idézett irodalmat.

rint tehát Szent Péter utóda – a Kúriában is bevett korabeli, nem hivatalos szóhasználattal ellentétben – nem egyszerűen megerősítést ad az uralkodói kinevezéshez, hanem, miként a *libera collatio* esetében, kánoni értelemben kizárólag maga gondoskodik a püspökség betöltéséről (*provisio*), és csak a személy kiválasztásában fogadja el a világi hatalom közreműködését. Pápai megerősítésről (*confirmatio*) konzisztoriális javadalom esetében csak a már bizonyos kánoni érvénnyel bíró káptalani választás (*electio*) esetében lehet beszélni.⁷³

Az egyházjogi álláspont a 16. század végére, a 17. század elejére kezdett határozottabban körvonalazódni. Korábban még II. Gyula (1503–1513), majd VII. Kelemen például még kifejezetten elismerte V. Károly (1516–1556) spanyol püspökségek feletti prezentációs jogát, VIII. Henrikől (1509–1547) viszont már megtagadta ugyanazt.⁷⁴ A még a 16. század végén is kitapintható kánonjogi bizonytalanság kellő teret adott a vele ellentétes, a patronátus elméletén alapuló világi felfogás megizmosodására. Ennek már a Trienti Zsinat atyái között is akadtak támogatói, igaz, érveiket azon főpaptársaik ellenében fejtették ki, akik a pápai privilégiumok ellenére is kifejezetten visszaélésnek (*abusus*) minősítettek bármilyen uralkodói közreműködést. A kétféle jogi nézetrendszer elkülönülésének leginkább kedvezőtlen következménye az lett, hogy a kontroverziák nemcsak a már meglévő püspöki székek betöltését nehezítették meg, hanem az új püspökségek alapítása elé is számtalan akadály gördült.⁷⁵

⁷³ ADOLF KINDERMANN, *Das landesfürstliche Ernennungsrecht*, Leitmeritz 1933, 27–40. 87–94; RICHARD POTZ, *Bischofsernennungen. Stationen, die zum heutigen Zustand geführt haben*, Zur Frage der Bischofsernennungen in der römisch-katholischen Kirche (hrsg. v. Gisbert Greshake), München–Zürich é.n., 17–35, 34–35; GERHARD HARTMANN, *Der Bischof: seine Wahl und Ernennung. Geschichte und Aktualität* (Grazer Beiträge zur Theologiegeschichte und Kirchlichen Zeitgeschichte 5), Graz–Köln–Wien 1990, 13–25, 28–30. A kegyurasággal kapcsolatos kora újkori egyházi és világi jogi fejlődés analízise: JÖRN SIEGLERSCHMIDT, *Territorialstaat und Kirchenregiment. Studien zur Rechtsdogmatik des Kirchenpatronatsrechtes im 15. und 16. Jahrhundert* (Forschungen zur Kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 15), Köln 1987, 53–126 és 127–222. A vita a kisebb javadalmak esetében – ahol önjogi létezését egyházi részről nem vonták kétségbe – leginkább csak a *circa spiritualia* kegyúri jogosítványok mértéke körül folyt.

⁷⁴ A pápák eme – politikai (erő)viszonyok által nagyban meghatározott – következetlenségére negatív hatásaival együtt felhívja a figyelmet HANS JÜRGEN BRANDT, *Zwischen Wahl und Ernennung. Zu Theorie und Praxis der mittelalterlichen Bischofsbestellungen im Spannungsfeld von regnum und sacerdotium*, Papsttum und Kirchenreform. Historische Beiträge. Festschrift für Georg Schwaiger zum 65. Geburtstag (hrsg. v. Manfred Weitlauf–Karl Hausberger), Erzabtei St. Ottilien 1990, 225–233, 233.

⁷⁵ JOHANN RAINER, *Projekte zur Errichtung eines Bistum Graz, Römische Historische Mitteilungen* (RHM) 6–7 (1962–1964) 113–136; GEORG DENZLER, *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem westpfälischen Frieden. Mit Edition der Kongregationsprotokolle zu deutschen Angelegenheiten 1649–1657*, Paderborn 1969, 122–152; KINDERMANN, *Das landesfürstliche Ernennungsrecht*, 104–133; ROBERT TRISCO, *The Debate on the Election of Bishops in the Council to Trent*, *The Jurist* 34 (1974) 257–291, 270–275; és az előző jegyzetekben idézett helyek. 1592–1667 között mindössze huszonhárom ilyen erigálásra került sor, számottevő részben csak Itáliában. HC IV, 389. Egy újabb esettanulmány az egyházmegye-alapítás eljárására és buktatóira: MATTEO SANFILIPPO, *Tra curia di Roma e corte di Francia: la fondazione della diocesi di Québec (1631–1674)*, *La corte di Roma tra Cinque e Seicento*, 481–507.

3. AZ EGYHÁZI JAVADALMAK BETÖLTÉSE MAGYARORSZÁGON MOHÁCS ELŐTT

Az általános európai tendenciának megfelelően a 14. század második felétől Magyarországon is egyre nagyobb mértékűt öltött a világi befolyás az egyházi javadalmak adományozása felett, amely viszonylag korán törvényi, dekretális formában nyilvánult meg. A rendelkezések nemcsak azt mondták ki, hogy a királyi beleegyezést nélkülöző pápai adományozások érvénytelenek (1394, 1397), hanem az összes pápai rendelkezés életbeléptetését uralkodói kontroll alá helyezték (*placetum regium*, 1404).⁷⁶ A kezdeti szakaszában leginkább az angliaihoz hasonlítható fejlődés⁷⁷ a gyakorlatban már az 1400-as évek első évtizedeiben messze túllépett minden kortárs példán. Sőt a Konstanzi Zsinaton (Luxemburgi) Zsigmond királynak (1387–1437) – a pillanatnyi erőviszonyokat kihasználva – az európai államok közül elsőként sikerült a Szentszékkal elismertetnie befolyását országa egyházi javadalmainak adományozására. A Bíborosi Kollégium által kiállított, és Mohács után több mint négyszáz évig hasztalanul keresett „bulla” a következőképpen körvonalazta a magyar király jogosítványait:

„Az isteni irgalmasságból a Római Szent Egyház püspök-, presbiter-, és diakónus bíborosai mindenkinek és kinek-kinek, aki jelen levelet olvassa üdvözlét mondanak az Úrban, és kérik, hogy az alulírottaknak kétségek nélkül hitelt adjanak. Jóllehet a Római Egyház bárkinek köteles igazságot szolgáltatni, még inkább [*tartozik ezzel*] azoknak, akik nem restek, hogy folytonos fáradozásaikkal és erőfeszítésekkel az ő és az Egyetemes Egyház békéjéért és egységéért tevékenykedjenek. Mivel tehát a felséges fejedelem, Zsigmond úr, a Rómaiak és Magyarország mindig magasztos királya szűnni nem akaró gondviseléssel, odaadó törődéssel és hathatós erőfeszítésekkel, súlyos veszélyek közepette már annyi éven keresztül folyamatosan fáradozott a keresztények egységéért és ennek az Egyháznak békéjéért, amire eltökélt lelkiállattal továbbra is kész, így ezen Egyház a köteles hála fejében is tartozik neki és országainak igazságukban kedvezni. Midőn pedig – amint ezt magának a felséges királynak érdekében hozzánk benyújtott közlés tartalmazta – ősi hagyomány alapján Magyarország mindenkor királyai szokták eme ország metropolitai és püspöki egyházai, valamint más javadalmi élére az alkalmas és nekik kedves személyeket bemutatni, Mi, tekintettel a mondott felséges király elősorolt hatalmas érdemeire, és arra, hogy Magyarország hitetlenek határán fekvő királysága a kereszténység egyik védőbástyájaként és pajzsaként ismeretes, és nem akarván, amennyire rajtunk áll, ezt a hagyományt továbbra is kétségbe vonni, jóhiszeműleg megígérjük a mondott felséges királynak, amint az ő kérése magában foglalta, hogy megtesszük, s hathatósan biztosítjuk, hogy az Úr majdani engedelmeivel megválasztandó pápa és utódai az Apostoli Székben a Magyar Királyság metropolitai és püspöki egyházai, valamint monostorai élére alkalmas és olyan személyekről fognak mindörökre gondoskodni, méghozzá annáták és bármi más kirovás megfizetése nélkül, akiket a nevezett király és időszerinti utódai Magyarország

⁷⁶ MÁLYUSZ, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, 12–14 és 75–84.

⁷⁷ Anglia már a 14. század végén bevezette a „királyi tetszvényjog”-ot, és ugyanekkor parlamenti határozatok korlátokat emeltek a Rómába menő fellebbezések elé, a fizetéseket és az angol javadalmak pápai adományozását, a pápai tizedszedők tevékenységét pedig egyéb törvények szorították szűk határok közé. ROBERT BIRELEY, *The Refashioning of Catholicism 1450–1700. A Reassessment of the Counter Reformation*, Washington 1999, 73.

királyságában kérelmezni fognak. Még hozzá úgy, hogy azok, akiket majd a metropolitai egyházak élére kér előmozdítani, Németország egyéb egyházainak példájára mérsékelt annátákat fizessenek. Továbbá, hogy az Apostoli Szék nem avatkozik bele Magyarország és a hozzá csatolt tartományok semmiféle javadalmának adományozásába. Továbbá, hogy apostoli levelek erejével senkit se idézzenek perbe mondott országain kívülre, csak akkor, ha az említett országok ügyei fellebbezés révén törvényesen jutottak az Apostoli Szék elé. Mindezek tanúbizonyságára rendeltük el jelen levelünk kibocsátását és Kollégiumunk három előjárója pecsétjének ráfüggesztésével történő hitelesítését, megerősítve ezt az ígérvényt és iratot saját aláírásainkkal. Kelt Konstanzban, az Úr születésének 1417. esztendejében, szeptember hó 19. napján, vasárnap, az Apostoli Szék üresedése alatt.⁷⁸

A huszonegy bíboros aláírásával ellátott irat egyértelműen rendelkezik az annáták és kisebb javadalmak kérdésében, mely utóbbiak kánoni intézménye átmeneti tétovázás után ugyancsak az ország határain belülre, ordináriusi illetékesség alá került. A püspökségek esetében ez egyáltalán nem mondható el. Zsigmond messzemenő igényeinek csupán közvetve tesz eleget, amennyiben előjáróban megemlíti, hogy a magyar királyok – közelebről nem részletezett – ősi hagyományon (*ex vetere consuetudine*) alapuló bemutatási (*praesentare*) azaz kegyúri jogát a továbbiakban nem kívánja kétségbe vonni. Ugyanakkor egyedül a megfelelő személyek megnevezésére ad felhatalmazást (bár nem a *nominare*, hanem az ezzel egyenértékű *supplicare* igét használja). Az óvatos megfogalmazás ellenére az irat alapot szolgáltatott arra, hogy a hazai gyakorlat és törvények sorában testet öltő jogalkotás (1439. 1440. 1445. 1446. 1447. 1458. 1486. 1495. 1514.) az ország egyházi tisztségei feletti teljes körű uralkodói befolyást Róma által formálisan is elfogadottnak tekintse.⁷⁹

A magyar államjogi felfogás már a 16. század elejére kikristályosodott. Évszázadokra meghatározó alakjában Werbőczy István fogalmazta 1514-ben. Eszerint Magyarországon az összes egyházi javadalom adományozása a király joga, a pápát kizárólag a *confirmatio* illeti meg. Tételét négy érveléssel támasztja alá: **1.** Magyarországon minden egyház: püspökség, apátság, prépostság alapítói a királyok voltak, tehát a rendelkezés ezek felett mint kegyurakat, őket illeti meg. **2.** A magyarság nem apostoli tanításra, hanem uralkodójának, Szent Istvánnak köszönhetően tért a kereszténységre. Az általa alapított egyházak élére ő nevezte ki a főpapokat, mindehhez pápai jóváhagyást és megerősítést nyert. **3.** Ha lett is volna a pápának valamiféle joga, az elévült 500 év alatt, amikor is a királyok a beneficiumok betöltését háborítatlanul gyakorolták. **4.** Az ország ezen kiváltságát (*libertas regni*) a Konstanz Zsinat is elismerte külön privilégiumban.⁸⁰

Werbőczy érvelése jórészt nem állja ki a történeti kritika próbáját. Számos magyarországi javadalom nem királyi, hanem főúri alapítás volt. Szent István korában

⁷⁸ A bulla szövegének közlése és „kutatástörténete”, formai és tartalmi elemzése: MÁLYUSZ, *A konstanz zsinat és a magyar főkegyúri jog*, 9–19 (a fordítás tőlem).

⁷⁹ Ismertetésük és értékelésük, valamint legújabb kiadásuk helyei: KOVÁCS PÉTER, *A Szentsek, a török és Magyarország*, 98–104 és 113.

⁸⁰ *Tripert. pars. I, tit. 11.*

még egyáltalán nem beszélhetünk patrónusi jogokról. A kegyuraság a 12. század szüleménye volt. A 11. század első felében a még szét nem való *regnum* és *sacerdotium* jegyében az uralkodók egyben mint *caput ecclesiae* – mind a világi, mind az egyházi felfogás szerint – hűbérúrként szabadon rendelkeztek az összes egyházi javadalommal, ehhez nem volt szükségük pápai jóváhagyásra. (A Szentszék beleegyezését említő dokumentumok: például a pécsi alapítólevél több mint valószínű, hogy interpoláltak. A Werbőczy által is ismerhetett Hartvik-legenda pedig későbbi keletkezésű, és már kifejezetten az aktuális gregoriánus igények kivédésére említi a pápai engedményt.) Ha valami végleg elévült, az éppen a világi uralkodók szakrális szerepe volt. Ez ellen irányult, a laikusok teljes kiszorítását tűzte zászlajára az investitúra-harc, amelynek eredményeként a fontosabb egyházi tisztségek betöltése – kezdve a pápától a püspökön keresztül az apátokig, prépostokig bezárólag – az egyházi választótestületek kezébe került. Az új helyzetet a gregoriánus alapokon álló, Gratianus által rendszerezett kánonjog tételesen is kodifikálta.⁸¹

Magyarországon hasonló folyamat ment végbe. A 12–13. században általánossá váltak a káptalani választások, bár az Árpád-házi királyok előzetes vagy utólagos egyetértést gyakorolhattak. A kisebb javadalmak esetében lassan a magánkegyúri rendszer is utat tört magának, mint a világi befolyás lehetővé tételének az alapításokat ösztönző formája.⁸² A káptalani választás gyakorlatának visszaszorításában a fő szerepet itthon is a pápaság játszotta, amennyiben a 13. század derekától érvényességét apostoli megerősítéshez kötötte, majd különféle jogcímenek, illetve a választás menetében állandósuló működési zavarok miatt a döntés jogát növekvő mértékben magának tartotta fenn. Adatok sora bizonyítja, hogy az Anjou-korra már Magyarországon is a rezervációk túlsúlya jellemző, ami természetesen nem a választások megszűnését, csupán visszaszorulását jelentette. A folyamat kezdetben megfelelt a királyi érdekeknek, hiszen Rómával olykor könnyebben zöldágra lehetett vergődni a saját jelölteket illetően, mint a gyakran harciasnak bizonyuló káptalanokkal.⁸³

A fő frontvonal Konstanz idejében azonban az uralkodó és a pápaság között húzódott. Már Nagy Lajosnál (1342–1382) kitapinthatóak a gyakran idegeneknek kedvező rezervációk visszaszorítására irányuló törekvések. Az áttörés akkor következett be, amikor Zsigmond 1403-ban politikai okokból felmondta az engedelmisséget IX. Bonifácnak (1389–1404). A püspöki székeket majd egy évtizedig saját hatáskörében töltötte be, maga intézte az áthelyezéseket, és az üresedésben hagyott javadalmak jövedelmeit saját céljaira használta fel. A király által kinevezett főpapok egyházmegyéjük kormányzását nemcsak hogy azonnal

⁸¹ Werbőczy tételeinek kritikája CSIZMADIÁNÁL: *Die Entwicklung des Patronatsrechtes*, 312–315.

⁸² A fenti tömör megállapításnál a képlet persze sokkal bonyolultabb volt. Vö. SZOVÁK KORNÉL, *Pápai–magyar kapcsolatok a 12. században* és SOLYMOSI LÁSZLÓ, *Egyházi-politikai viszonyok a pápai begemónia idején* (13. sz.), Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve, 21–46 és 47–54.

⁸³ A korábbi kutatások eredményeit összefoglalja: RÁCZ GYÖRGY, *Az Anjou-bázis és a Szentszék* (1301–1387), Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve, 55–81.

átvették, hanem joghatóságukat minden pápai közreműködés nélkül huzamosabban gyakorolták is.⁸⁴

Vélhetően ekkorra vezethető vissza az uralkodói adományozó-iratok kialakulása, noha az első ilyen csak 1417 augusztusából ismert. Ez idő tájt tűnnek fel a patrónusi, vagyis a kegyúri jogra hivatkozás mellett a „választjuk, nevezük és bemutatjuk” (*eligimus, nominamus et praesentamus*), valamint az összes lelki és világi jogokat felölelő adományozás (*cum omnibus iuribus et pertinentiis spiritualibus et temporalibus... dantes et conferentes*) évszázadokra állandósuló kifejezései.⁸⁵ A széküresedés mielőbbi megszüntetésének szükségét és szándékát kivétel nélkül hangoztató adományozási formula szakkifejezései lényegileg változatlanok a későbbiekben, egyedül a lelki joghatóság adományozásának nevesítése maradozik el. Így például Döbrenthei Tamás Hunyadi János és a rendek által 1446. június 16-án kiadott egri püspöki kinevezésében,⁸⁶ vagy Estei Hippolit Hunyadi Mátyás királytól 1486. április 1-jén nyert esztergomi érseki adománylevelének eredetijében is.⁸⁷ A kassai *Formulare* kötetének 1502 és 1505-ös hiteles szövegeiben – Geréb László áthelyezése Kalocsa-Bácsra, illetve Szatmári György a pécsi püspöki székbe – a „*duximus transferendum, eligendum, nominandum (et praesentandum)*” és a „*transferimus, eligimus et nominamus, damusque et conferimus*” igéi sorakoznak, illetve a székeskáptalanhoz, a papsághoz és a hívekhez intézett felszólítás, hogy a nevezett prelátusukat *mindenben* törvényes főpásztoruknak tekintsék!⁸⁸

A királyi kinevező iratok összetettsége azt mutatja, hogy az 15. század elejére visszavezethető teljes uralkodói ellenőrzés három pilléren nyugodott. Nem egyszerűen csak a magánkegyuraság és a feudális birtokadományozás formájának a püspökségek feletti alkalmazásán, hanem a káptalani választások jogosítványainak átvételén is. Ez azért nem okozhatott különösebb megrázkódtatást, mivel az uralkodói befolyás ekkor már kiterjedt a kisebb javadalmak adományozására, így

⁸⁴ MÁLYUSZ, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, 85–90. A kapcsolatok Konstanzban kicsúcsosodó, immár új feltételek közötti konszolidációjára *uo.*, 91–111.

⁸⁵ Rozgonyi Péter veszprémi püspöki kinevező iratát idézi FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 119.

⁸⁶ „...ne eadem ecclesia ulterioris vacationis subiciatur incommodis... auctoritate nostrae gubernationis, specialiter nobis in conferendis dignitatibus et beneficiis ecclesiasticis ac honoribus saecularibus concessa unacum dictis dominis duximus conferendum, immo conferimus et de eodem sibi providemus, ipsumque in eiusdem ecclesiae legitimum eligimus episcopum, nominamus ymmo nominamus et eligimus, conferimusque et de novo sibi de eodem episcopatu providemus...” FRAKNÓI, *Oklevéltár*, p. VI–VII.

⁸⁷ „Illustrem dominum Ippolitum... auctoritate iuris patronatus nostri regalis, quod instar praedecessorum nostrorum regum Hungariae, sicuti in aliis eiusdem regni nostri ecclesiis, sic et in ipsa ecclesia Strigoniensi habemus, duximus eligendum et nominandum, immo eligimus et nominamus... dedimus, donavimus et contulimus, damus, donamusque et conferimus...” *Uo.*, n. 40.

⁸⁸ „...pro vestro vero et legitimo et indubitato domino et praelato vestro tenere et cognoscere, ipsumque venerari ac eidem in omnibus debitam obedientiam et reverentiam semper exhibere debeatis et teneamini”.

a káptalani dignitásokéra.⁸⁹ A hazai egyházszervezet felett kialakult állami ellenőrzés késő középkori stabilizálódását a püspökségadományozás gyakorlása *interregnum* idején,⁹⁰ a püspöki,⁹¹ illetve a préposti, apáti, káptalani stb. kinevezési jog átruházása másokra⁹² (köztük városokra, világiakra),⁹³ illetve a széküresedések idején megfigyelhető uralkodói szerep⁹⁴ mutatja.

A konstanzi bullában említett és a Szentszékkal elfogadtatni kívánt „ősi hagyomány” tehát valójában igencsak új keletű, ám annál életképesebbnek bizonyuló fejlemény volt. A 16. század elejére rögzülő magyarországi jogalkotás valós alapjául a Hunyadi- és Jagelló-korban jószerevével már zavartalanul érvényesülő gyakorlat mellett a konstanzi elismervény szolgált. S nem csupán annak általánosságban fogalmazó bevezetője. A konstanzi egyezmény egyik legfontosabb, és a kutatás által eléggé nem hangsúlyozott jellemzője, hogy – hallgatásával – végleg kiiktatta az imént említett káptalani választásokat. Ezek néhány látványos utolsó ellenállási kísérlettől övezve hamarosan el is tűnnek. Azáltal pedig, hogy kifejezetten elismerte a kisebb javadalmak feletti királyi adományozási jogot, beleértve a káptalani méltóságokét, lehetőséget nyújtott arra a kézenfekvő értelmezésre, hogy ezzel az uralkodóra háramlottak a káptalani választások alapján elnyerhető kánoni jogosítványok is. A hazai királyi püspökkinevezéseknek ez az egyik legfontosabb, más európai példától eltérő sajátossága. Így vált lehetővé, hogy a kinevezett főpapok *electus*ként – magukat következetesen ekként is címezve – nemcsak főpásztori jelvényeiket viselték, hanem a választott püspökök számos funkcióját is gyakorolták. Werbőczy tehát magától értetődően vonhatta le következtetését, hogy a pápának az egyébként a kánoni választás esetében használatos *confirmatio*n kívül semmi más jogosultsága sincsen. Persze az egzakt korabeli fogalomhasználattal kapcsolatban táplálhatunk némi kételyt.⁹⁵

Uo., n. 53 és 60. – Geréb kinevezése kiadva már KATONÁNÁL is: *Historia critica regum Hungariae*, XVIII, 297–298. A kinevezési irat formuláinak rögzülésére lásd még ETE n. 15. 229. 270–272. 341. 348 (vö. *Appendix II*).

⁸⁹ FRAKNÓI, *Oklevéltár*, n. 54 és helyenként.

⁹⁰ Lásd Döbrenthei Tamás imént idézett példáját. FRAKNÓI, *Oklevéltár*, p. VI–VII.

⁹¹ 1513-ban. FRAKNÓI, *Oklevéltár*, n. 33. 69.

⁹² A káptalani dignitások adományozását az adott ordinárius mellett más főpap is elnyerhette. Uo., 12. 35. – A kedvezményezettek olykor még szükségét érezték az államfői rendelkezés pápai megerősítésének. Uo., n. 38.

⁹³ Uo., p. XIV–XV és n. II. 34. 70.

⁹⁴ Uo., n. 36. 64.

⁹⁵ Az *electus*-problémának a szakirodalomból egyedül STOLPA JÓZSEF szentel kellő figyelmet (*Adalékok a magyar királyi főkegyúri jog történetéhez [A konstanzi bulla]*, Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály), Budapest 1941, 1007–1028, 1027. 2. jegyzet). Fő érve viszont, amely az *electi*ót európai viszonylatban is a magánkegyúri jogosítványok közé sorolja, aligha helyes. A kisebb javadalmak adományozási gyakorlatára, a kegyuraság átruházására KÖBLÖS JÓZSEF, *Az egyházi középélet Máttyás és a Jagellók korában* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12), Budapest 1994, 19–22; MÁLYUSZ, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, 115–122.

Ebben a megközelítésben valóban „ósi hagyományról” lehet beszélni, hiszen a helyzet nem sokban különbözött attól, amikor a magyar királyok a káptalani választás befolyásolásával tudták jelöltjeiket a püspöki székekbe juttatni, csupán egyértelműbbé és kizárólagossá vált az uralkodói szerep. A káptalani választások ellen indított 14. századi pápai támadás a Kúria szemszögéből nézve ilyesformán leginkább nálunk bosszulta meg magát. Az pedig, hogy a 16. század elejére már rendszert a főpapok adományozzák – a káptalanokba be nem kebelezett prépostságok, valamint az apátságok kivételével – egyházmegyéjük javadalmaikat, sokkal inkább a királyi pozíció megerősödését bizonyítják, mintsem ennek ellenkezőjét, hiszen az ordináriusok kizárólag uralkodói jogátruházás révén jutottak e jogosítvány birtokába. Ahogyan az imént már szintén előkerült, a „kegyúri jog” átruházása többször a püspöki székek esetében is megfigyelhető, igaz, ez csupán alkalmi jelleggel és főurak részére szólt.⁹⁶

Nem kevésbé volt sajátos a konstanzi egyezményhez való pápai viszonyulás. Zsigmond választása a nyugati egyházszakadás tapasztalataiból okulva minden valószínűség szerint szándékosan esett a Bíborosi Kollégiumra. Ennek a stabilitást jelentő szervezetnek kötelező erejű ígérvényében messzemenőbben biztosítva látta igényei kielégítését, a szövegben szereplő „mindörökre” (*in perpetuum*) formula érvényességét, mint egy hasonló jellegű pápai aktusban.⁹⁷ Mint tudjuk, a történeti fejlődés nem igazolta számítását. A jövő a fokozatosan kibontakozó „modern”, mind abszolutisztikusabb vonásokat mutató pápai centralizmusé volt. V. Márton pápa (1417–1431) röviddel Konstanz után olyan értelemben módosította, illetve erősítette meg az Apostoli Kancellária szabályzatát, hogy ismételten kiterjesztőleg – vagyis az összes javadalomüresedésre alkalmazhatóként, alkalmazandóként – értelmezte a pápai rezervációk gyakorlatát. Azaz minden fontosabb egyházi javadalom betöltését a rezervációk alapján kiformalódó *libera collatio* alá sorolta. (A pápai rezervációk V. Orbán [1362–1370] alatti túlsúlyra jutásakor szintén – az egyébként nem túl előkelő jogforrásnak számító – kancelláriai szabályozásé volt a döntő szerep.)⁹⁸ Ebben az értelemben valóban a konstanzi egyezmény – ideiglenes – mellőzéséről beszélhetünk.⁹⁹

⁹⁶ Az Országh Mihálynak Nyitrára (1458), a Pálóczy Mihálynak Veszprém, Győr, Csanád, Vác, Nyitra (és még a fehérvári prépostság) egyikére (1515) szóló királyi *ammuentia* kiadására lásd imént a 93. sz. jegyzetet.

⁹⁷ MÁLYUSZ, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, 22–25.

⁹⁸ POTZ, *Bischofsernennung*, 22.

⁹⁹ Ezt hangsúlyozza ERDŐ PÉTER, aki MÁLYUSZ-szal ellentétben erősen korlátozottnak tartja a Bíborosi Kollégium jogosítványait *sede vacante* idején. *A pápaság és a magyar királyság*, 89–91. – A későbbi gyakorlaton kívül a csupán ideiglenes jogi mellőzés mellett szól az is, hogy határozottan olybá tűnik: a kancelláriai szabályok érvényessége csak az adott pontifikátus időtartamára terjedt ki, s azokat alapvetően a vicekancellárok formálták át újra és újra („*Vicecancellarius est ille, qui has regulas regit et ad eius dispositionem dantur in curia et extra eam...*”). Vö. EMIL GÖLLER, *Die Kommentatoren der päpstlichen Kanzleiregeln vom Ende des 15. bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Archiv für Katholisches Kirchenrecht 84 (1905) 441–460; 85 (1906) 20–34. 259–265. 453–454.

A 14. századi viszonyok mindazonáltal már nem voltak maradéktalanul visszaállíthatók. A Colonna-pápa ilyen jellegű törekvései csupán átmenetinek bizonyultak. Utódai sorban kötötték az államokkal a püspökségek betöltésére vonatkozó és kompromisszumos megoldást tükröző konkordátumokat.¹⁰⁰ Feltűnő, hogy magyar viszonylatban erre nem került sor. Elmaradása több mint elégséges bizonyítéka a konstanzi egyezmény érvényben tartásának. A Hunyadi- és Jagelló-kor gyakorlata ezt támasztja alá. A Kúria következetesen csak uralkodói előterjesztés alapján töltötte be a hazai püspöki székeket. A királyi befolyás rutinszerűvé válásának meggyőző példája Hunyadi (I.) Mátyás (1458–1490) 1481. évi utasítása Aragóniai János bíborosnak. Ebben az uralkodó meglehetősen közömbösséggel utasítja a protektort a kalocsai érsek bulláinak expedíáltatására, feleslegesnek tartva, hogy a pápának bővebben írjon az ügyben.¹⁰¹

Önálló római kezdeményezésre csupán a legszűkebben értelmezett pápai rezerváció alapján került sor, vagyis ha a javadalom viselőjének elhalálozása nem *extra Curiam Romanam* történt. A Szentszéknek ezt a jogát az egyéb konkordátumok szintén elismerték, s a konstanzi engedmény alapján is alkalmazható volt, mivel a szűkszavú szöveg nem tért ki a problémára. A magyar szempontból esedékessé vált korrekció 1514-ben következett be. Ekkor országgyűlési törvény korlátozta a főpapok római útjait, illetve különféle garanciákat követelt meg tőlük a rezerváció kivédésre, melynek jogosultságát egyébként nem vonta kétségbe. Más kérdés, hogy Róma valójában e téren sem tudta maradéktalanul érvényre juttatni álláspontját. Mint azt az egri püspökség többszöri példája mutatja, csupán kompromisszumos megoldást tudott kiharcolni. Jelöltjeinek kárpótlásként egy-egy kisebb javadalommal kellett meglegeledniük.¹⁰²

¹⁰⁰ BIRELEY, *The Refashioning of Catholicism*, 71–95.

¹⁰¹ „*Interea rogamus paternitatem vestram, quemadmodum etiam prioribus ex speciali fiducia rogamus, ut curet instare omnibus studiis propter nos, quod sanctissimus dominus noster sine omni mora iubere bullas confirmationis ipsius electi Colocensis expediri, quas nos, ut prioribus litteris scripsimus, satis sollicitè expectamus. Nos enim illius negotium sanctissimo domino nostro prolixioribus verbis non commendamus, aestimantes, quemadmodum expectamus ad huc, paternitatem vestram nostro potissimum intuitu supplere in hac parte vicem nostram...*” STEPHANUS KATONA, *Historia critica regum Hungariae I–XLII*, Pestini–Posonii–Cassoviae–Claudiopoli–Budae 1779–1813, XVI, 340–342.

¹⁰² Az egyes esetek áttekintése és a vonatkozó könyvszet Kovácsnál, *A Szentszék, a török és Magyarország*, 105–114. Egerre, az Estei Hippolit váratlan római halála utáni helyzetre – amikor a pápai nepos Giulio Medici sem volt képes a javadalom birtokába jutni, és azt az uralkodó tisztségviselői kormányozták, a jövedelmeket pedig elvileg a törökök elleni védekezésre fordították – vö. újabban C. TÓTH NORBERT, *Az egri püspöki szék betöltésének problémái 1520 és 1523 között. Adatok az egri, szerémi és váci püspökök archontológiájához*, Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére (szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert), 9–18, különösen 10. 11. 13. – Úgy tűnik, hogy az újabb hazai szakirodalom is figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a reformzsinatok után a pápai rezervációk már nem egyetemesek, miként a 14. és részben még a 15. században – helyükbe a *libera collatio* fogalma lép mint a fejedelmi *nominatio* és a káptalani *electio* partnere –, s alkalmazásuk Európa-szerre jószerével épp a fentebb említett esetre szorult vissza. – Az olyan akciók, mint például Szatmári György esztergomi érseké a telegdi főesperesség pápai adományozásának

Konkordátum kötése tulajdonképpen egyik félnek sem állott érdekében. Egyrészt a hazai igények messze túlmutattak azon, amit a pápaság nyíltan elismerhetett volna. Magyarország számára tehát több mint ideális volt a saját felfogás szerint értelmezhető konstanzi megállapodás. Másrészt a Szentszék már azzal is, hogy a kisebb javadalmakról való teljes körű lemondás mellett kivétel nélkül az összes magyarországi püspökség nominációs jogát megengedte, lehetőségei végső határához érkezett. Az egyezmény szűkszavúsága és főleg korai eredete ugyanakkor számára is hagyott némi mozgásteret. A német, francia és spanyol példákkal ellentétben a 15. század második felében kialakuló kúriai irattípusokban: konzisztoriális jegyzőkönyvekben, cédulákon és kontrocédulákon, valamint a bullákban szinte sosem szerepel a magyar királyi közreműködés ténye a püspökkinevezéseknél.¹⁰³ Az a pápaság, amely – *de facto* ugyan elismerte a Konstanzban rögzített helyzetet – már 1448-ban határozottan tagadta, hogy a magyar államnak bármilyen apostoli kiváltsága lenne a helyi egyházszervezet irányításában,¹⁰⁴ a mindennapi jogalkalmazásban is kínosan ügyelt elvi álláspontja fenntartására. Jellemző példája ennek Móré Fülöp 1524. októberi pápai kinevező irata, amely *expressis verbis* kijelenti, hogy a püspöki szék betöltésében senkinek sem lehetett joga a közbeavatkozásra.¹⁰⁵ A kisebb javadalmak esetében ez nem mondható el, itt elő-előfordul pápai hivatkozás a kegyúri közreműködésre, jogosultságra, sőt még apostoli privilégiumra is.¹⁰⁶ Püspökség esetében az egyedüli eddig ismert kivétel Tomori Pál kalocsa-bácsi érseki kinevezése, ahol az 1523. február 4-ei konzisztoriális akta megemlíti II. Lajos (1516–1526) *supplicatióját*, és az érseki szék *per oblatum* betöltéséről beszél.¹⁰⁷

A konzisztoriális dokumentumok hallgatása ellenére sem férhet kétség ahhoz, hogy a többi kinevezésre is uralkodói felterjesztés nyomán került sor. Az elvi fönttartás mellett a gyakorlatban maga Róma is tiszteletben tartotta a királyi szerepet. Nyilvánvaló bizonyíték erre, hogy 1524-ben VII. Kelemen maga kérte II. Lajostól a római követjárása alkalmával megismert Brodarich István püspöki kinevezését,

meghíúsítására a királyi jelölt érdekében 1523-ban már ritka kivételnek számítottak. Lásd levelét Várday Ferenc erdélyi püspökhöz, Esztergom, 1523. szeptember 15. Magyar Országos Levéltár (MOL), Mohács előtti Gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár (DL), n. 82.616 (a Zichy család zseléyi levéltárából).

¹⁰³ FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 251; *Iratok*, ib–78. sz., helyenként.

¹⁰⁴ Tette ezt V. Miklós válaszul a magyar rendek megkeresésére. Egészen pontosan a vonatkozó iratok római meglétét tagadták. FRAKNÓI, *Oklevéltár*, n. 26.

¹⁰⁵ „...*ad provisionem eiusdem ecclesiae Quinqueecclesiensis, de qua nullus praeter Romanum pontificem hac vice se intromittere potuit sive potest*”. AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex Tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita. I: Ab Innocentio PP. III. usque ad Paulum PP. III. (1198–1549). II: A Clemente VII. usque ad Pium VII. (1524–1800) cum additamentis saec. XIII. et XIV., Romae–Zagrabiae 1863–1875, I, 584–585 [n. 794].*

¹⁰⁶ Uo., p. IX és n. 29. 34. 56.

¹⁰⁷ *Iratok*, 29. sz. A HC is idézi (III, 172.): „*pro quo rex Ung. supplic.*”.

amit a magyar király válaszlevelében meg is ígért.¹⁰⁸ A pápai óhaj gyors teljesítését egyedül az gátolta, hogy a kiszemelt erdélyi széket a király már korábban másnak ígérte.¹⁰⁹

A római Kúria érdekeit és kánonjogi érzékenységét a budai királyi udvar lehetőségai szerint ugyancsak tiszteletben tartotta. A pápához intézett bemutatató iratok megfogalmazása a kinevezési dokumentumoknál szemlátomást visszafogottabb. Jóllehet a „*vetustum regni iurispatronatus privilegium*”, illetve az *electio, nominatio, translatio, praesentatio* kifejezéseit használja, a *collatio*, vagyis az adományozás terminusa nem szerepel, és a középpontban a kérvényezés mozzanata áll. A magyar király a konstanzi formula szerint „szupplikál” a pápai „megerősítésért” (*confirmatio*) és „áldásért” (*benedictio*). Nem mellékes szempont ugyanakkor, hogy ezt nem az apostoli privilegium említésével, hanem a magyar királyok régi és megszo-kott hagyományára („*Hungariae regum veteri et usitata consuetudine*”) és a Szentatya, valamint az Apostoli Szék iránt érzett személyes „alázatára” és „tisztületére” („*singulari animi devotione et observantia*”) hivatkozással teszi, személy szerint II. Ulászló Podmaniczky István 1505. évi áthelyezésekor Szerémről Nyitrára.¹¹⁰ Nem kerülheti el figyelmünket, hogy itt már nem találkozunk az uralkodói *translatio* kánonilag érvényesnek és törvényesnek (*canonice legitimeque*) minősítésével, ami az erdélyi és váradi szék együttes betöltésénél Rómába küldött iratban 1501-ben szerepel.¹¹¹ Mindazonáltal ekkor a király hosszasan indokolja – főként az oszmán fenyegetés-

¹⁰⁸ „*Commendavit mihi aliquoties vestra sanctitas et litteris suis et per magnificum dominum baronem nuntium et oratorem suum personam fidelis mei Stephani Broderici praepositi Quinqueecclesiensis... huic de- seylerio sanctitatis vestrae, si ullo pacto fueri potuisset procul dubio a me fuisset abunde satisfactum, id tamen quod neque antea, neque in ista proxima ecclesiarum vacatione expleri potuit, prima occasione oblata, nequaquam praetermittetur, et quia eam esse vestrae sanctitatis voluntatem intelligo, et id virtutes etiam, et obsequia Broderici iure exposcere videntur, sum ei pro vestrae sanctitatis imperio de ecclesia, in regno meo primitus vacatura omnino provisorus...*” Az uralkodó 1524. december 5-én, Budán kelt levelének eredetije: ASV A.A., I–XVIII, n. 2534; kiadva: THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 585 [n. 795].

¹⁰⁹ Lásd Burgio budai pápai nuncius december 6-ai részletes beszámolóját az ügyről. FRAKNÓI VILMOS (kiad.), *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526* (Monumenta Vaticana Hungariae [MVH] II/1), Budapest 1884, n. 19, 91.

¹¹⁰ A kassai *Formular*ban fennmaradt bemutatató irat kiadva: FRAKNÓI, *Okleváltár*, n. 59.

¹¹¹ „*Eos ipsos itaque quorum alterum puta reverendissimum dominum Dominicum ex episcopatu Váradensi in Transilvanum, alterum vero, reverendissimum dominum Georgium meum et regni mei secretarium ex Vésprimenti in Váradensem, omnibus meis id enixe efflagitantibus, canonice legitimeque transtuli, pro mea meorumque praedecessorum Hungariae regum antiqua et usitate consuetudine, sanctitati vestrae praesento, eidemque pro mea perpetua fide, devotione observantiaque, qua semper in sanctitatem vestram et in illam sanctam sedem apostolicam sui humillime supplico, ut buisusmodi mea electionem, translationem, nominationem putationemque solita sua paterna clementia admittere, eosque in praefatis episcopatibus benigne confirmare dignetur.*” Ezután még különösen Szatmári Györgyöt ajánlja, aki 1502. február 14-én megkapta a pápai szentesítést, bár püspökké már Pécs főpásztoraként szentelték. КАТОНА, *Historia critica regum Hungariae*, XVIII, 298–301. Vö. HC II, 254 és 262. (Az uralkodói levélből az olvasható ki, mintha Szatmári csak királyi kinevezés alapján birtokolta volna Veszprémet, az uralkodó ugyanis meg sem említi a kánoni institúció tényét, jóllehet az 1500. április 1-jén megtörtént. HC II, 266.) – Az 1501. évi kinevezésekre, a később szinte rutinná váló sorozatos áthelyezésekre lásd újabban C. ТÓТН, *Az ogri püspöki szék betöltésének problémái*, 9–10skk.

sel – VI. Sándor előtt az áthelyezések szükségességét, amit szintén nem elhanyagolható mozzanatként értékelhetünk az egyházszervezet feletti ellenőrzés megszerzésében.

Segédpüspök kinevezésének és felszentelésének kérése esetén a megfogalmazás tisztán kérvény jellegű volt,¹¹² és ugyanez mondható el ismételt folyamodás esetén.¹¹³ A kuriális ügymenet királyi sürgetésénél szintén nem szerepel jogigény hangsúlyozása. II. Lajos Sadoletto pápai titkárhoz 1526. május 22-én írt levelében például tényyszerűen közölte, hogy Várdai Pált egri püspökké választotta (*eligimus*), megerősítése érdekében már többször írt a pápának, és szeretné, ha ez a kérése (*petitio*) végre teljesülne.¹¹⁴

A többi konkordátummal összevetve valóban páratlan engedményekben való betörődést nemcsak a budai királyi palotából az Örök Városba küldött iratok megfogalmazása könnyítette meg a Kúria számára. Az is nagyban hozzájárult ehhez, hogy a konstanzi megállapodással ellentétben az annátákat, pontosabban a *servitium communé* – egyéb országokhoz hasonlóan – Mohács előtt rendszeresen megfizették Magyarországról.¹¹⁵ Probléma inkább a fizetés technikai lebonyolítása

¹¹² Például Benedek kalocsa-bácsi olvasókanonok boszniai segédpüspöki kinevezésének kérésekor II. Lajos 1518. július 11-én, Budán kelt levelében a következőképpen támogatta – a törökök elől elmenekült és a királyi udvarban titkári feladatokat ellátó – Keserű Mihály boszniai püspök kérését: „*Quare supplico et ego sanctitati vestrae, ut postulationi ipsius domini episcopi acquiescere ipsiisque Benedictum lectorem in episcopatum suffraganeum illi ecclesiae dare et consecrari velit, ne ob absentiam episcopi divinus cultus illi imprimis ecclesiae, utpote in limitibus Thurcorum constitutae pernecessarius in aliqua sui parte deficiat.*” ASV A.A., I–XVIII, n. 2839; THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 568 [n. 769].

¹¹³ II. Ulászló királynak 1513–1515 között a váci és erdélyi püspökök kapcsán X. Leónak küldött levelében a *supplicavi... pro confirmatione* egyházjogias kifejezést találjuk. ASV Segreteria di Stato, Principi, vol. 9, fol. 348^{rv}. (II. Lajosnak tulajdonítva kiadva BESSENYEI JÓZSEF alább idézendő munkájában: n. III/1.)

¹¹⁴ Eredetije: ASV A.A., I–XVIII, n. 2541; kiadását nem találtam. (Az adatot és a THEINER által publikált idézett angyalvári iratok jelzeteit N.G.-nak köszönöm.) Vö. még Szalkai László 1523. február 18-ai ismételt „bemutatóiratát” az egri püspökségre, mely szintén kérvényszerű, és meglehetősen személyes jellegű, s csak a végén figyelhető meg szerény jelzése a királyi jogigénynek: „*Supplico sanctitati vestrae, dignetur iam tandem preces meas humiles ac iustas exaudire et cancellarium meum in ecclesiam Agriensem sublati impedimentis confirmare... nihil peto, quod sit vel inonestum vel contra dignitatem sanctitatis vestrae... ad quod petendum... ipsius regni mei libertas me impellunt.*” C. TÓTH NORBERT (kiad.), *Politikátörténeti oklevéltár Bátori István nádor első helytartóságához (1522–1523)* (A MOL Kiadványai II. Forráskadványok 50), Budapest 2010, n. 160.

¹¹⁵ MÁLYUSZ, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, 112–114; az összegek és fizetési módok: LUKCSICS JÓZSEF, *Középkori pápai adókönyvek*, Budapest 1908, 6–17. A kisebb javadalmak Mohács utánig még fel-feltűnő annáta fizetési ugyanakkor – a megszerzésük érdekében Rómába benyújtott szupplicációk arányával párhuzamosan (vö. LUKCSICS PÁL alább idézendő munkáit, *passim*) – Konstanz után folyamatosan csökkentek, és a 16. század elejére nyugat-európai összevetésben már minimálisnak tekinthetők, s rendszerint nem egyszerű adományozási esetben, hanem valamilyen egyházjogi különlegesség következtében (például az adott *beneficium* megszerzésének biztosítása lemondás esetén) került rájuk sor. KÖRMENDY JÓZSEF, *Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivio Secreto Vaticano 1421–1536* (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II/21), Budapest 1990, *passim*. Lásd még LUKCSICS az Apostoli Kamara 1297–1536 közötti teljes magyar anyagát tartalmazó kézirátát is. TUSOR

miatt fordult elő.¹¹⁶ E legjelentősebb tétel mellett egyéb bevételi források viszont nem álltak az Apostoli Szentszék rendelkezésére a Szent Korona országaiából. A *spoliumok*, interkaláris jövedelmek, mint nem a kánoni intézücióhoz kapcsolódó tételek – szerves összefüggésben a magyarországi felfogással – az államkincstárt gyarapították. A pápai tizedek behajtása pedig már Nagy Lajos korában uralkodói kézbe jutott, illetve megszűnt.¹¹⁷ A pápai bíraskodásnak már a konstanzi dokumentumban megjelenő hazai korlátozását szintén folyamatos törvényi szabályozással sikerült fokozatosan érvényre juttatni.¹¹⁸ Nagy nehezen a Kúriába menő fellebbezések is visszaszorultak a primási bíróság harmadfokú kompetenciájának elismerésével és megerősítésével.¹¹⁹ Rómának már 1526 előtt szűk tere maradt a közvetlen beavatkozásra a magyar egyházi ügyekbe. Ezt leginkább csak nyilvánvaló személyes visszaélések alkalmával figyelhetjük meg. Például András tinini püspök esetében, akit 1525. június 20-án arra figyelmeztett VII. Kelemen, hogy mivel már megkapta bulláit, ne halogassa tovább szentelését, hiszen ezzel veszélyezteti hívei üdvösségét.¹²⁰

4. A MAGYAR EPISZKOPÁTUS ÉS A PÁPASÁG 1526 UTÁN

a) Püspökkinevezések, bemutató iratok

Mohácsot követően a sajátos módon, mégis konszolidáltak tekinthető viszonyok radikalizálódása jellemző. A változás magyar részről a javadalmak szinte teljes körű állami kisajátításában nyilvánult meg. A prépostságok, apátságok nagy része zálogba adás révén világi, gyakran protestáns kézbe került. A 16. század első felében szintén bevett gyakorlattá vált a püspökségek elzalogosítása (például Győr,¹²¹ Nyitra), majd ezt követően olykor évekig, évtizedekig tartó üresedésben hagyása (Esztergom, Eger). A bevételek ilyenkor a kamarát gazdagították.¹²² A helyzet ak-

PÉTER, *Az Apostoli Kamara magyar vonatkozású középkori forrásai*, Egyházi műveltség a régi Magyarországon (szerk. Jankovits László et. al.), Pécs 2011, s.a.

¹¹⁶ Mint például éppen Várdai imént említett egri püspöki kinevezések (az uralkodó épp emiatt kényszerült ismételt szupplikálni.) FRANKÓI, *Magyarországi pápai követek*, 389–391 (lásd még *uo.*, 91 is).

¹¹⁷ RÁCZ, *Az Anjou-báz és a Szentszék*, 75.

¹¹⁸ A kérdés legújabb összefoglalása ERDŐ, *A pápaság és a magyar királyság*, 92–94; és KOVÁCS, *A Szentszék, a török és Magyarország*, 98–99.

¹¹⁹ A harmadfokú primási bíraskodás történetének feldolgozása: ERDŐ PÉTER, *Il potere giudiziario del primate d'Ungheria*, Apollinaris 53 (1980) 272–292 és 54 (1981) 213–231, a korszakra 275–277.

¹²⁰ ASV Arm. XL., vol. 9, fol. 375^rv, n. 442. ill. 443; THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 587 [n. 799].

¹²¹ A zálogba adás mechanizmusa, a visszaváltás nehézségei a Thurzók által megszerzett egyházmegye példáján: ERDÉLYI GABRIELLA, *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez)*. I: 1526–1532 (Lymbus Kötetek 1), Budapest 2005, *ad indicem*.

¹²² A probléma alapos analízise 1587–1589-ből JOSEPH SCHWEIZERTŐL: *Die Nuntiatur am Kaiserhofe. II: Antonio Puteo in Prag 1587–1589* (Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Akten-

kor sem volt sokkal rózsásabb, ha kinevezett főpap állt az egyházmegye élén. Jövedelmei tetemes részét ekkor is állami célokra kellett fordítania.¹²³ Megegett, hogy birtokába sem jutott a bevételeknek, hanem csupán az uralkodó által megállapított penziót, azaz járadékot kapott.¹²⁴

E fejlemények a középkor végére kialakult gyakorlattal ötvözve Európán belül a legtisztább államegyházi formációt jelentették. Az uralkodók mellett, akik ekképpen öröklési problémákkal nem terhelt, pusztán nekik kiszolgáltatót belső hatalmi bázisra tettek szert, a szisztéma leglelkesebb híve és hasznélvezője a hazai hierarchia volt. Az anyagi korlátozások ellenére a javadalmak azonnali birtokbavétele a 15. századtól kezdve nem csekély könnyebbséget jelentett a magyar püspökök számára. E sajátos államegyházi struktúrát a franciához hasonlóan az egyháziak körében is különleges ideológiai háttér jellemezte. A legfőbb elem Werbőczy tételei mellett vélhetően Bonfini és Túróczi történeti munkáinak köszönhetően a Szent István-i hagyományok még nyomatékosabb hangsúlyozása volt.¹²⁵ A szent királyhoz kapcsolt tradíciók azzal a sajátos – igaz, csupán informálisan hangoztatott, a gyakorlatban mindazonáltal többször alkalmazott – következtetéssel párosultak, hogy a már felszentelt püspökök gyakori áthelyezésük esetén nem kötelesek új püspökségük kormányzásához a pápai bullákat¹²⁶ megszerezni. A magyar felfogást és gyakorlatot a legáttekinthetőbben Camillo Caetani nuncius (1591–1592) fogalmazta meg utódának, Cesare Specianónak (1592–1598) hagyott 1592-es instrukciójában:

„A Magyarországon meglévő problémáknak, miszerint, hogy Ófelsége nem tölti be a püspöki székeket, hogy a püspökségeket saját döntése alapján penziókkal terheli meg, hogy a főpapok előszeretettel hívják magukat püspököknek apostoli megerősítés nélkül, nos ezeknek maguk a főpapok az okai. Ők, hogy az uralkodó kegyét elnyerjék, azt állítják, hogy Szent István királyuk alapított minden egyházmegyét, és hogy királyaik Európa összes uralkodójánál kiváltságosabbak, mintegy megszentelt joghatóságot gyakorolhatnak a püs-

stücken [Nbd] IIIa/2/2; Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte [QuFGG] 14), Paderborn 1912, CXXIX–CXXXVI (*Die Vakaturen in Ungarn*).

¹²³ Minderre FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 233–243 és *passim*. – Egy kiváló áttekintés a korszakról: MOLNÁR ANTAL, *A pápaság és Magyarország a török uralom idején (1526–1686)*, Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében (szerk. Zombori István), Budapest 2004, 189–217.

¹²⁴ Vö. például HELMUT GOETZ (Hrsg.), *Nuntiatur Giovanni Delfinos (1572–1573)* (Nbd III/6), Tübingen 1982, n. 30; az irat korábbi közlése FRAKNÓI, *Oklevéltár*, n. 86. (Delfino jelentéseinek közreadója nem ismeri FRAKNÓI kiadását.)

¹²⁵ Modern kiadásai: *Antonio de Bonfini, Rerum Ungaricarum decades I–IV 1* (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum), ed. IVÁNYI BÉLA ET AL., Lipsiae–Budapestini 1936–1941; *Rerum Ungaricarum decades IV 2, (Appendix, fontes, index)* (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova), ed. KULCSÁR M.–KULCSÁR P., Budapestini 1976; *Jobannes de Thurócz, Chronica Hungarorum* (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova), ed. GALÁNTAI GY.–KRISTÓ GY., Budapest 1985. E művek vélhetően már abban is szerepet játszottak, hogy a konstanzi *vetera consuetudo* már Werbőczynél Szent István-i hagyományra változott.

¹²⁶ Hogy ez nem minden esetben a megerősítési procedúra mellőzését, hanem igencsak sajátos le rövidítettét jelentette, arra lásd Kutassynak alább ismertetésre kerülő, a *cedula consistorialis* érvényességével kapcsolatos egyedi interpretációját.

pökségek felett. Amit feltétlenül számon kell kérni rajtuk, habár az Apostoli Szék és képviselői iránt alázattal viseltetnek, és ezért a szeretet különféle jeleit kell irányukba mutatni...”¹²⁷

A magyar felfogás a pápákhoz intézett uralkodói bemutató iratokban Mohácsot követően is csak mérsékelten nyert teret. Úgy tűnik, Szapolyai Jánosnál megmaradt az egyszerű szupplikációs forma, amit az uralkodói adományozás „*collatio*” terminusa ronthatott le a Kúria szemében.¹²⁸ I. Ferdinánd Szalaházy Tamás egri püspöksége érdekében 1527. szeptember 24-én még egy rendhagyó folyamodást intézett VII. Kelemen pápához.¹²⁹ Várdai Pál esztergomi érsekségének 1528. évi szupplikálásakor már megjelenik az elődök mintájára gyakorolt *ius patronatus* és a *praesentatio* hozzá kapcsolódó fogalma.¹³⁰ A század derekától, jelesül az 1550. évi felterjesztésektől kezdve már főként egyenszövegek szerepelnek, amelyekben a kegyuraság mellett az *elegimus et nominavimus* és *praesentamus* kifejezések állandósulása mellett eltűnik a *supplicare* ige, helyét a semlegesebb *rogare* váltja fel.¹³¹ Hasonló a helyzet a 16. század második felének királyi bemutató irataiban is, bár némi változatosság kétségkívül megfigyelhető (például *electionem, nominationem et postulationem... eligeremus, nominaremus et sanctitati vestrae pro impertienda benedictione et confirmatione... – olvashatjuk*).¹³²

¹²⁷ „Di questi inconvenienti, che si vedono in Ungaria, che sua maestà non provvede alle chiese, che gravati i vescovati di pensione d'autorità propria, li prelati ardiscono di chiamarsi vescovi senza la confirmazione apostolica; ne sono causa i stessi prelati, li quali per acquistare la grazia di sua maestà asseriscono, che il santo re Stefano di Ungaria ha fondato tutte quelle chiese, et che i rè loro hanno azione sopra i vescovati più privilegiata che gli altri rè dell'Europa et giurisdizione quasi sacra. Et meritano sopra id ciò gran riprensione, sebbene per il resto si mostrano molto devoti della sede apostolica et de suoi ministri, et devono essere trattati con ogni sorte di amorevolezza da vostra signoria con lettere in questo ingresso et poi secondo l'occorrenze delle loro venute in questa corte.” Biblioteca Casanatense (Roma), ms. 2672, fol. 84r. Kiadását lásd JOSEPH SCHWEIZER (Hrsg.), *Die Nuntiatür am Kaiserhofe. III: Die Nuntien in Prag: Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592* (Nbd IIIa/2/3 = QuFGG 18), Paderborn 1919, n. 284, 584–585; mivel azonban volt szerencsém az egészet kézzel lemásolni, az eredetire a továbbiakban is hivatkozni fogok. Az iratot egyébként már FRANKÓI is használta, de teljesen nem aknázza ki a benne rejlő, méltán értékesnek mondható információkat. – A magyar püspökök kánonellenes gyakorlata elleni kúriai hadjáratot (a részleteket jól ismerő, de a hazai főpapokkal nem túl közeli viszonyt kialakító) Alfonso Gesualdo bíboros protektor indította 1589-ben. A roppant érdekes és fontos eset leírása és bőbeszédű iratai: FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 275–286; Uő, *Magyarország és a Szentszék*, III, 222–227; Uő, *Oklevéltár*; n. 97–100. (Gesualdo levele ismételt kiadva hivatkozás nélkül FRANKÓI: SCHWEIZER, *Die Nuntiatür am Kaiserhofe III*, XXI–XXIV, 3. jegyzet). A bullák megszerzésének elhagyhatóságát Cesare Speciano említi először, értesülése azonban közvetett volt. A nuncius igyekezetére a kánonok betartására: FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, i.h.; *Magyarország és a Szentszék*, III, 259–262; *Oklevéltár*, n. 101–106; valamint NATALE MOSCONI (ed.), *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite Vaticane e Ambrosiane I–V*, Brescia 1966–1967, *passim*.

¹²⁸ ASV A.A., I–XVIII, n. 5243; THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 628 [n. 860].

¹²⁹ FRANKÓI, *Oklevéltár*, n. 74.

¹³⁰ ASV A.A., I–XVIII, n. 2453; THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 598 [n. 817].

¹³¹ A február 25-én, Pozsonyban kelt pécsi, váci, egri, tinini *praesentatio*ók eredetijei: ASV A.A., I–XVIII, n. 5256–5259; vö. THEINER, *Vet. mon. Slav.*, II, 8. – Lásd még ASV A.A., I–XVIII, n. 5120 és 5247; THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 654. 662–663.

¹³² Lásd például I. Miksa Bécs, 1569. március. 8. és II. Rudolf 1588. február 21-én egyszerre több püspökség ügyében kelt leveleit: ASV Segr. Stato, Principi, vol. 30, fol. 51^v és vol. 44, fol. 80^v.

b) A „kereszténység védőbástyája” idea és előnyei

A magyar igények a 16. század derekán még egy újabb elemmel bővültek. Mégpedig a pápai bullák annata- és egyéb illetekektől mentes kiállításának követelésével. A fizetési kedvezést már a konstanzi egyezmény is magában foglalta, de feltehetően az egész rendszer életben tartása érdekében nem éltek vele. A régi-új indok a törökök elleni harc költségeinek, a *propugnaculum Christianitatis* eszméjének hangoztatása volt. Ez a közös nevező teljesen áthatotta a pápaság és Magyarország 15–16. századi kapcsolatait,¹³³ és nagyban hozzájárult a hazai államegyházi gyakorlat kialakulásához – kezdve Konstanztól, amikor is az idea először fogalmazódik meg, egészen a püspökségek bevételeinek lefoglalásáig a védelmi költségek címén.¹³⁴

A kereszténység védőbástyájának gondolata ebben az esetben nem bizonyult kellőképpen hatásosnak. Ugyanakkor ez a magyar oldalról mind az egyháziak, mind a világiak részéről állandóan és joggal képviselt érv áll annak háttérben, hogy a pápaság Anglia 16., valamint Franciaország 17. századi példájával szemben sosem indított átfogó, az ünnepélyes kiközösítés fegyverét is bevető támadást a hazai államegyházi gyakorlat ellen, és rendre, különösen a tizenöt éves háború idején óriási összegekkel járult hozzá a hadikiadásokhoz.¹³⁵ Mindössze egy esetet ismerünk arra vonatkozólag, hogy az illetéktelen javadalomhasználat miatt Róma cenzúrákat alkalmazott volna a magyar preláthusok ellen, s ezek alól feloldozást kellett nyerniük, mégpedig 1554-ben. Medici bíboros protektor így írt erről:

„Előterjeszttem a konzisztóriumon a magyar egyházmegyéket az uralkodói nominációnak megfelelően, és betöltésük kedvezően végbement a püspököknek adott feloldozással egyetemben, méghozzá azon kánoni fenytékek alól, amelybe egyházmegyéik pápai megerősítés nélküli kormányzása miatt estek... könyörgöm..., hogy mostantól ne engedje meg [Felségtek], hogy valamely kinevezett pápai megerősítése előtt beleártsa magát egyházmegyéje kormányzásába, mert ez rossz példa az egész kereszténység számára, és itt úgy magyarázhatják, mint az [Apostoli Szék iránti] megvetés jelét.”¹³⁶

¹³³ Szemléletes példa erre a 16. századból Giovanni Morone 1536. október 24-én kelt instrukciójának következő részlete: „*Quia regnum Hungariae fuit semper validum propugnaculum et veluti antemurale Christianitatis, ideo iudicavit San. mus Dominus Noster non esse praedictum regnum ob discordiam principum super temporalibus rebus ortam a sanctitate sua in spiritualibus deserendum...*” WALTER FRIEDENSBURG (Hrsg.), *Nuntiatur des Morone 1536–1538* (NbD I/2), Gotha 1892, n. 2, 58–59.

¹³⁴ KENYERES ISTVÁN, *Uradalom és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*, Budapest 2008, helyenként.

¹³⁵ Vö. BÁNFI FLORIO, *Griánfrancesco Aldobrandini magyarországi hadiállalatai*, Hadtörténelmi Közlemények (HK) 40 (1939) 1–33 és 213–228; 41 (1940) 143–156.

¹³⁶ „...io proposi in consistorio le chiese d’Ungaria secondo la nomination di quella, et furno expedite favorabilmente, insieme con l’absoluzione per li vescovi che erano incorsi in le censure per haver administrato senza la confirmazione del papa... supplico..., che da hora inanzi non voglia permettere che alcuno nominato da lei s’ingerisca a l’administratione prima di esser confirmato da sua santità, perché è cosa di cattivo esempio in tutta la Christianità, et di qua può esser interpretata, che si faccia a contempto.” I. Ferdinándhoz, Róma, 1554. szeptember 4. HELMUT GOETZ (Hrsg.), *Nuntiatur Delfinos. Legation Morones. Sendung Lippomanos (1554–1556)* (NbD I/17), Tübingen 1970, 321, függ. n. 3.

Az esetet megelőzően a magyar főpapok javadalomhalmozását, illetve a *beneficiumok* kánonellenes birtokbavételét I. Ferdinánd hiába mentegette azzal, hogy a prelátusok az ország vezetői, és mindezt a szükség diktálja, és ekkor hiába is tett ígéretet a bullák mielőbbi megszerzésére.¹³⁷ A modrusi püspököt viszont, akit – a velencei területek közelsége miatt – inkvizíciós eljárás alá akartak vonni, a bécsi nunciushoz sikerült kimentenie. Azzal érvelt, hogy a pápai *sede vacante*, illetve a Rómába történő uralkodói felterjesztés elhúzóódása miatt ő adott engedélyt az egyházmegye adminisztrálására; a kiválóan működő főpap elmozdítása botránnyal járna; és ennél sokkal nagyobb problémák is adódnak, mint például az üresedések, vagy hogy a győri püspökség még mindig zálogban van 50000 forintért. Delfino nunciushoz szinte hiánytalanul elének tárja mindazon körülményeket, amelyek a kánoni büntetések esetleges alkalmazása terén más esetekben is a Kúriát megfontolásra készítő szempontok lehetnek.¹³⁸

A magyar problémák tárgyalására már 1552-ben külön bíborosi részkongregációt állítottak fel, de ennek működéséről keveset tudunk, mégis a hosszú török háború alatt működő *Congregazione d'Vngheria* előképének tekinthető.¹³⁹ A magyar ügyek kezelésének helyszínéül inkább a *Congregatio Germanica* szolgált, a Szent Hivatal esetleges bevonása a kánonellenes magatartás miatt, úgy tűnik, szóba sem kerülhetett.¹⁴⁰

Visszatérve az annáták kérdésére: e téren a *propugnaculum Christianitatis* eszményének hangoztatása csupán korlátozott, alkalmi engedményeket hozott. A kérdés már Várday Pál esztergomi érseki bulláinak kiállításakor, majd 1539-ben is kiemelt figyelmet kapott. Ekkor a váradi béke megkötésével hosszas szünet után először vált lehetővé a magyar püspökök helyzetének egyházi rendezése, amelyet addig a kettős, Szapolyai- és Habsburg-kinevezések nagyrészt megakadályoztak.¹⁴¹ 1548-ban és 1550-ben egyenesen országgyűlési törvények és az ország nevében

¹³⁷ Lásd Girolamo Martinego nunciushoz (1550–1554) Bécs, 1553. június 11-ei jelentését amely idézi az uralkodói mentegetőzést: „essendo gli prelati membri principali del regno, la necessità era tale, che senza notabil pregiudizio non potevano far' di meno.” HELMUT GOETZ (Hrsg.), *Nuntiatur des Girolamo Martinego (1550–1554)* (Nbd I/16), Tübingen 1965, n. 120, 250.

¹³⁸ Jelentése Bécsből kelt, 1556. augusztus 12-én. GOETZ, *Nuntiatur Delfinos*, n. 139, p. 286–290 és még n. 136 és 138.

¹³⁹ Vö. GOETZ, *Nuntiatur des Girolamo Martinego*, n. 78.

¹⁴⁰ „Intorno alle chiese d'Ungaria sua santità ha voluto, che siano considerate nella congregazione Germanica le cose adotte da vostra signoria illustrissima, come si farà per pigliarne poi qualche buon consiglio a gloria di Dio et consolazione di tanti anime, che ivi restano perdute...” Kúriai utasítás Caetani nunciushoz 1592 februárjából, SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe III*, n. 223, 446.

¹⁴¹ Az 1539–1540-es tárgyalásokra FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 250–252; KÁROLYI ÁRPÁD, *Adalék a nagyváradi béke s az 1536–1538. évek történetéhez*, Századok 11 (1878) 591–617. 687–732. 790–840; Statileo római tárgyalásaira, a bullák kiállításának és kézbesítésének problémáira még LUDWIG CARDAUNS (Hrsg.), *Nuntiaturen Morones und Poggios. Legationen Farneses und Cervinis 1539–1540* (Nbd I/5), Berlin 1909, n. 6. 17. 233. 235. 329. 330. 334. Várday Pál esztergomi érsek már 1528. március 13-án a török pusztításaira hivatkozva kérte bullái díjmentes expedálását VII. Kelemtől (ASV Segr. Stato, Principi, vol. 5, fol. 144rv), és ugyanezt teszi 1534. november 20-i levelében I. Ferdinánd is,

küldött követség sürgette a probléma megoldását.¹⁴² A fő nehézséget Róma számára az jelentette, hogy az illetékek jórészt már ekkor is közvetlenül a különféle kúriai tisztviselők kezébe jutottak. Másrészt egy általános felmentés negatív példával szolgált volna más nemzeti egyházak számára. Ugyanakkor a pápai államháztartás helyzete még korántsem volt annyira kedvezőtlen, hogy 1550-ben pillanatnyilag ne engedett volna a magyar követeléseknek.¹⁴³

1554-ben egy olyan, Bécs által felvetett köztes megoldásra került sor, amely mind a kúriai jogfenntartás elvének, mind a magyar érdekeknek megfelelt, tudniillik, hogy a megfizetett és a nuncius által helyben beszédett illetékeket közvetlenül a végvárak fenntartására fordítsák. III. Gyula Zacharia Delfino nunciushoz (1554–1556 és 1561–1565) intézett brevéiben a következőket olvashatjuk:

„Küldjük most neked az ólompecsétes kinevezési bullákat mindama követelések jegyzékével, amelyek ezen iratok kiállítása miatt az Apostoli Kamara és a Római Kúria tisztviselőinek járnak. Meghagyjuk, hogy a bullákat külön-külön add át a püspököknek, és egyúttal hajtsd be tőlük adósságukat, amit tarts magadnál... Megparancsoljuk, hogy az összeget add át nevéinkben Magyarország felséges királyának, vagy akinek ő parancsolja, hogy azokra a védművekre és erősítésekre fordítsák, amelyeket Magyarországon a kereszténység félelmetes ellenségei ellen építenek.”¹⁴⁴

I. Ferdinánd hiába kísérelte meg e megoldás véglegesítését.¹⁴⁵ Az annáták terén a későbbiekben is mindig esetről-esetre kellett egyezsége jutni. Ez többnyire sike-

aki kiemeli, hogy a török fenyegetés híján az érsek kész lenne fizetni (ASV A.A. I–XVIII, n. 5101; THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 627). A kérdésre Fráter György is súlyt fektetett (levele Farnese bíboroshoz, Várad, 1547. február 7., ASV Segr. Stato, Principi, vol. 14, fol. 382r–383v).

¹⁴² És a püspöki székek betöltésének szükségességét. Már FRAKNÓI kiemeli, hogy a szövegek a király és az esztergomi érsek kvázi egyházfőségét sugallják. FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 243–244; *Magyarország és a Szentzsék*, III, 71–73.

¹⁴³ „...non pervenendo questi danari in beneficio di sua santità, ma de diversi uffiziadi, come sua maestà sapea esser il solito delli uffizi di Roma, et far grazia de quello d'altri era cosa tanto difficile come odiose.” Confalonieri nuncius Odoardo Farnese bíboros neposhoz, Bécs, 1541. január 4. CARDAUNS, *Nuntiaturen Morones und Poggios*, n. 334, 219; valamint FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 243–244. 252–253. 255. – A tisztviselők fizetésének elvonása belső feszültséget gerjesztett volna az Egyházi Állam társadalmában, főként annak középrétegében. Vö. WOLFGANG REINHARD, *Staatsmacht als Kreditproblem. Zur Struktur und Funktion des frühneuzeitlichen Ämterbandels*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 61 (1974) 289–319.

¹⁴⁴ Róma, 1554. szeptember 11. és 22.: „...provisionis sub plumbo expeditas litteras nunc tibi mittimus una cum indice iurium atque emolumentorum, quae propter huiusmodi expeditiones Camerae Apostolicae et Romanae curiae officialibus debentur, tibi mandantes, ut praedictas litteras ipsis episcopis et singulis eorum ita tradas, ut praedicta iura et emolumenta occasione ipsorum expeditionis per eos debita, ab eisdem exigas eaque per te exacta penes te conserves... – Ungariae regi illustri, seu quibus ille iusserit, nostro nomine consignes, in propugnaculis et munitionibus quae ab ipsis Serje ad praedicti Ungariae regni ab immanissimo Christiani nominis hoste defensionem extruuntur, impendendam, tibi per praesentes committimus et mandamus.” Kiadva: GOETZ, *Nuntiatur Delfinos*, 20–23, n. 10–11.

¹⁴⁵ Lásd emlékiratát Delfino nunciushoz. Augsburg, 1555. augusztus 8. Kiadva: GOETZ, *Nuntiatur Delfinos*, 330–333, függ. n. 8.

rült,¹⁴⁶ bár ellenpéldákat is találunk. 1556. augusztus 12-én Delfino nuncius azt jelentette Rómába, hogy a javadalmaiba már egy esztendeje bevezetett Újlaki János tinini püspök azért nem akarja megszerezni a bullákat, mert nem lát reményt az annáta elengedésére.¹⁴⁷ Stanislaus Hosius (1560–1561) 1560. május 30-ai jelentése szerint Ferdinánd arról panaszkodott neki, hogy IV. Pál (1555–1559) pontifikátusa alatt országai területéről senki sem nyert megerősítést, és különösen a magyar püspökök annátáinak elengedését ajánlotta, tekintettel az ország katasztrofális lelki-pásztori helyzetére, hiszen egy-egy egyházmegyében alig van tíz plébános.¹⁴⁸

Magyar részről a rendszeres engedményeket a 16. század végén is hiába igyekeztek szerzett jogként értelmezni, jóllehet az annáta elengedésének követelése a 16. század derekától az uralkodói bemutató iratoknak szinte elengedhetetlen részévé vált.¹⁴⁹ Antonio Puteo nuncius (1587–1589) – írásban is – arra figyelmeztette a királyi kancelláriát, hogy a prezentációs iratok annátamentességre vonatkozó részét kérés jellegűbben fogalmazzák meg. Hozzátette még, hogy a magyar prelátusok kompromisszumkészségük jeléül a *servitia minutát* – a rögzített irattaxa tételek mellett szintén a tisztviselőknek járó jövedeleमारányos illetéket – pedig feltétlenül fizessék meg.¹⁵⁰

c) A kánoni perek

Az annáta fizetések kérdése egyéb technikai nehézségekkel párosult. A Trienti Zsinat utáni rendszerben igazolni kellett az új püspök megélhetési forrásait, a kánoni kivizsgálási eljárást precízebb formában kellett lefolytatni. Esetek hosszú sora mutatja, mindez mennyire megterhelte a magyar episzkopátus és a római központ kapcsolatait. 1572. július 12-én például Tolomeo Galli (állam)titkár a következőket hozta Giovanni Delfino bécsi nuncius (1571–1578) tudomására:

„Ami a püspökségeknek a császár által óhajtott és ajánlott kánoni betöltését illeti, azon jóakarat jegyében, amelyet Őfelsége iránt a Szentatya mindenben mutatni akar, elrendelte, hogy vegyék elő mindazokat a processzusokat és iratokat, amelyek ebben az ügyben szent emlékü elődje idején keletkeztek, és amelyek Morone bíborosnál találhatók. Én azonban jeleztem neki, hogy ezek a jegyzőkönyvek nagyon hiányosak, és nem tanúsítják, hogy biztosítva van megfelelő megélhetésük, továbbá hogy felszentelt papok, törvényes származásúak, vajon megfelelnek-e a Trienti Zsinat kánonjaiban előírt egyéb feltételeknek, és hogy letették-e

¹⁴⁶ Vö. például S. STEINHERZ (Hrsg.), *Die Nuntien Hosius und Delfino 1560–1561* (Nbd II/1), Wien 1897, n. 40; HC III, 98. 161. 172. 216. 259. 294. 301. 304. 313–314. 325. 326. 331. 338. Róma készségére az engedmények terén a század végén: *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite Vaticane e Ambrosiane I–V*, ed. NATALE MOSCONI, Brescia 1966–1967, II, 59 és 69.

¹⁴⁷ „...nè pensa di mandare a Roma, perché dice che non ha un quattrino, et il vescovo Jauriense novamente tornato di costà ha affermato che egli non può sperar grazia circa l'annata.” GOETZ, *Nuntiatur Delfino*, n. 139, 289–290.

¹⁴⁸ STEINHERZ, *Die Nuntien Hosius und Delfino*, n. 9, 39.

¹⁴⁹ Vö. például Miksa és Rudolf leveleit: ASV Segr. Stato, Principi, vol. 30, fol. 41^{rv} és vol. 44, fol. 80^{rv}.

¹⁵⁰ Lásd az 1589-ben Alfonso Visconti részére hátrahagyott tájékoztatást, SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, n. 262, 506.

megfelelő formában a hitvallást. Mindezek miatt elődje megtagadta a kánoni institúciót. Ezért közölni kell Ófelségével, hogy folytassák le újból az eljárást, és a jegyzőkönyveket a megfelelő kiállításban küldjék el, hogy Őszentsége azokat az Úr megsértése és botrány nélkül fogadhassa el, hiszen az ilyen ügyekben, miként azt Ófelsége jól tudja, a legnagyobb körültekintéssel szokott eljárni.¹⁵¹

A bullákat, miután az inkvizíció bíborosai nem találtak „eretnekségre utaló jelet”, XIII. Gergelynek köszönhetően végül az eljárás megismétlése nélkül kiállították,¹⁵² méghozzá tekintettel a Habsburg-uralkodóra költségmentesen.¹⁵³ A processzusok lefolytatásában a következő évtizedekben is adódtak nehézségek. Leginkább olyankor, ha a nunciások nem maguk végezték, hanem hazai főpapokra ruházták át e kötelezettségüket. Ez leginkább az 1580-as évek második felében, Antonio Puteo, illetve a század végén, Filippo Spinelli (1598–1603) nunciatúrája alatt fordult elő. Puteo 1588-ban például az esztergomi szuffragáneusként működő scopiai püspököt, Franciscus de Andreist¹⁵⁴ bízta meg a tinini, zágrábi, veszprémi, csanádi, pécsi, váradi és nyitrai eljárás lefolytatásával,¹⁵⁵ és többször is fel kellett hívnia a figyelmet, hogy a jegyzőkönyveket ne küldjék közvetlenül Rómába,¹⁵⁶ hanem előtte írássák alá vele, különben nem lesz érvényes.¹⁵⁷

Spinelli szolgálata idején Kutassy primás végezte a kánoni kivizsgálást.¹⁵⁸ Sőt ekkoriban arra is találunk példát, hogy a nunciusi előírás alapján maga a jelölt szer-

¹⁵¹ „*Et quanto alla spedizione d' vescovati desiderata et raccomandata da sua maestà Cesarea conforme a la buona voluntà, che ha di compiacere a la maestà sua in tutto quel che possa, ha ordinato che si trovino i processi et le scritture mandate sopra ciò in tempo della santa memoria del suo predecessore, li quali sono in mano dell'illustrissimo cardinal Morone protettore. Ma io ho inteso, che detti processi erano molto defettivi, et che oltra il non haversi certezza del modo, con che potessero sostentarsi i vescovi, non constava che li nominati fussero in sacris et nati di legitimo matrimonio et havessero le altre qualità requisite da i sacri canoni et dal concilio di Trento et sopra tutto che havessero fatta come s'usa la professione de la fede, et che questa fu la causa che detto predecessore non passò la spedizione. Onde sarà bene di avvertire sua maestà, affinché i processi si facciano et mandino in buona forma, acciocché sua santità li possa d mettere senza offesa di Dio et sacandalo, convenendo in cose tali, come sa la maestà sua, procedere con grandissimo riguardo.*” GOETZ, *Nuntiatur Giovanni Delfinos*, 46–47, n. 21; és még *uo.*, n. 27. 30. 62. 74. 83. 117.

¹⁵² *Iratok*, 164–165 és 166–174. sz.

¹⁵³ „...*senza spesa alcuna in grazia de la maestà sua.*” Galli jegyzéke a nunciushoz, Róma 1573. május 31. ALMUT BUES (Hrsg.), *Nuntiatur Giovanni Dolfins (1573–1574)* (Nbd III/7), Tübingen 1990, n. 21, 53.

¹⁵⁴ HC III, 294; *Iratok*, 161. sz.

¹⁵⁵ *Iratok*, 210–213 és 215–218. sz.

¹⁵⁶ Diotalevi ágenssel, lásd alább.

¹⁵⁷ SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, n. 66. 82. 170. 331. 334.

¹⁵⁸ *Iratok*, 240–244. sz. Érdekeségként jegyezzük meg, hogy Franciaországban a Trienti Zsinat után III. és IV. Henrik alatt nagyobbbrészt az egyháztartomány érsekei és püspökei végzik a processzust, amit a Szentszék természetesen nem tart elfogadhatónak, hiszen így a királyi kinevezés kánoni ellenőrzése is a korona által kinevezett püspökök kezében volt. 1610-ben maguk a francia egyháziak hangoztatják Róma előtt az így fabrikált jegyzőkönyvek megbízhatatlanságát. JOSEPH BERGIN, *The Making of the French Episcopate 1589–1661*, New Haven–London 1996, 62.

vezte meg az eljárás egy részét, bár nem sok eredménnyel.¹⁵⁹ Ez a rész a trienti hitvallás letétele volt, amit a konzisztórium ülésen (a tanítás tisztaságát védelmezendő) nagyon szigorúan vettek, és szinte a legkisebb másolási hiba esetén is elrendelték megismétlését.¹⁶⁰ A nunciusok legtöbbször maguk tettek eleget kötelességüknek, így Zaccaria Delfino¹⁶¹ és az 1590-es években Cesare Speciano is.¹⁶² Speciano – aki korábban Carlo Borromeo bizalmasa volt – egyedül Vác esetében adott megbízást 1597-ben, de nem egy helybéli püspöknek, hanem a jezsuita Antonio Possevinónak.¹⁶³

d) *Az institutio canonica római szakasza*

Az *institutio canonica* római szakaszának megindítására – avagy korabeli szakzsargonnal élve az „*expeditio*”-nak, amely nem csupán a bullák kibocsátását, hanem annál jóval hosszadalmasabb folyamatot jelöl – két út adódott a korszakban. Vagy a püspökjelölt(ek) megbízottja (ágense) vitte a jegyzőkönyveket, iratokat Rómába és adta át az illetékes bíborosnak (protektornak), vagy a nuncius juttatta el ugyanahhoz a pápai (Állam)titkárságon keresztül.¹⁶⁴ Az uralkodói prezentációs iratok kézbesítése a pápának (és protektornak, hogy intézze az ügyet) rendszerint a császári követ feladata volt,¹⁶⁵ de arra is volt példa, hogy ezt szintén az ágens végezte.¹⁶⁶

A kivizsgálások megújított lefolytatása, a bullák megszerzésének aprólékos, hosszadalmas és költséges volta természetesen nemcsak magyar viszonylatban okoztak problémát, hanem például a prágai érsek esetében is.¹⁶⁷ A római ügyintézés szervezési nehézségeivel párosulva viszont nálunk mindez azzal a következménnyel járt, hogy a magyar preláthusok még inkább igyekeztek kibújni e kötelezettségek alól. Egyre kitartóbban ragaszkodtak az államegyházi ideológiához, és megelégedtek az uralkodói kinevezéseükkel, rendre elhanyagolták bulláik megszerzését, vagy igyekeztek sajátos „kiskaput” találni az eljárásban. Ennek ékes példája, hogy a magyar püspökök – a megerősítés elmulasztásának megideologizálása, az annáta fizetési kedvezmény kérése, követelése, szerzett jogként

¹⁵⁹ „*Qui alligate vengono le sodette scritte et insieme con esse una professione di fede per il nominato alla chiesa di Giavarino dubitando esso, che quella, che si mandò già, non sia fatta intieramente nel modo, che fù avvertito da me...*” SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserbofe II*, n. 47. Vö. azonban *Iratok*, 194–195 és 236. sz.

¹⁶⁰ *Iratok*, 130. 188. 191. 192. 210. 211. 212. 213. 216. 217. 218. 222. sz.

¹⁶¹ GOETZ, *Nuntiatur Giovanni Delfinos*, 46–47, n. 21; és még *uo.*, n. 27. 30. 62. 74. 83. 117.

¹⁶² MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, III, n. 70. 110. IV, n. 15.

¹⁶³ MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, IV, n. 49.

¹⁶⁴ SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserbofe II*, n. 312.

¹⁶⁵ Vö. például FRAKNOI, *Oklevéltár*, n. 80.

¹⁶⁶ Ezt Gesualdo bíboros említi 1583-ban a magyar püspököket bírálva. TUSOR PÉTER, *Purpura Panonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században* (Collectanea Vaticana Hungariae [CVH] I/3), Budapest–Róma 2005, 57.

¹⁶⁷ BUES, *Nuntiatur Giovanni Dolfms, ad indicem*.

való értelmezése mellett – nem csekély találékonysággal úgy akartak eleget tenni a kánonoknak, hogy a nunciások intelme ellenére a bullák expedálásáért fizetendő taxát is megspórolják. A már a pécsi székre felszentelt Kutassy János győri püspök, akinek az 1593. szeptember 23-ai titkos konzisztóriumon propozíciója gond nélkül lezajlott, tehát valóban megtörtént az *institutio canonica*, ügyintézőjével elküldette magának az ezt igazoló *cedula consistorialis*-t, mondván, ez is hitelesen igazolja a provísió megtörténtét, minek az ezen az iraton alapuló, és ugyanekkorra datálendő bullák bonyolult spediáltatásával bajlódni. Kutassy – a belső kúriai ügymenet beható ismeretéről tanúskodó – találékonysága mindazonáltal nem nyerte el Cesare Speciano nunciás tetszését. A főpap-diplomata alig tudta visszaszerezni a győri püspöktől az irat eredetijét, s főként meggyőzni arról, hogy a csupán a fogalmazvány elkészítéséhez használatos munkairat korántsem azonos érvényű egy pápai bullával.¹⁶⁸

A magyar epizkopátus magatartása még hangsúlyosabbá tette a megfelelő, az alkalmi, konkrét problémákon átsegítő, magasabb szintű magyar kúriai érdekképviselet hiányát. Az alapvetően hárompólusú római képviseletből kettő: a bíboros protektorátus és az uralkodói követség a magyar és a császári korona 1556-tól létrejött perszónáluniójával beilleszkedett a Habsburg-diplomácia rendszerébe. Különösen a *Protettorato d'Ungheriának* a *Protettorato degli stati ereditarivá* történő gyakorlati átalakulása okozott számos problémát. A mind precízebb bürokráciával működő¹⁶⁹ protektorok, mindenekelőtt Alfonso Gesualdo sok esetben konfrontálódtak a magyar ideológiával és gyakorlattal. Az írásban is folytatott polémiára nemcsak mint a tridentianus eszmék hirdetői és a kánonjog védelmezői szánták rá magukat. A kérdésben anyagilag is érdekeltek voltak, lévén, hogy az *institutio canonica* illetékeiből bizonyos összeg (az úgynevezett *propina*) illette meg őket, amit a magyar püspökjelöltek szintűgy nem nagyon akaródtak leróni.¹⁷⁰ Még abban az esetben sem, ha a protektor eredményt ért el az annátakedvezmény kieszközlésében a pápánál és a Bíborosi Kollégiumnál, melyben neki volt kulcsszerepe. E téren felmutatott sikereit még Gesualdo is büszkén tudatta II. Rudolf-fal, például 1598-ban.¹⁷¹

¹⁶⁸ Prágából kelt 1593. február 15-ei és május 11-ei jelentései: MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, III, n. 30, 74. n. 77, 178). Vö. *Iratok*, 221. sz.

¹⁶⁹ Gesualdo protektori irodáján például megőrizték és szükség esetén előkeresték a 11 évvel korábban készült kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveket.

¹⁷⁰ TUSOR PÉTER, *Purpura Pannonica*, i.h.; vö. még *A magyar koronabíborosi és bíboros protektori „intézmény” kialakulása és elbálása a XV–XVI. században*, Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról (Analecta mediaevalia II, szerk. Neumann Tibor), Budapest–Piliscsaba 2004, 291–310.

¹⁷¹ SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, n. 240.

e) *A római magyar agenzia*

A megfelelő szintű római érdekérvényesítést nem tudta pótolni az sem, hogy a képviselő harmadik pólusa, az ügyintézői/ágensi szerep a 16. század utolsó évtizedeiben korszerűnek mondható formában működött. A hazai hierarchiának ugyanis 1573 után 1600 körül állandó római ügyvivője volt a sági prépostságot birtokló Francesco Diotallevi személyében.

Diotallevi személyéről voltaképpen keveset tudunk. Draskovich György említi egyik levelében, hogy Veranchich Antal titkára volt, aki a gazdáját Törökországba is elkíserte.¹⁷² 1586-ban már régóta a magyar prelátsók római ügyvivőjének számított.¹⁷³ Caetani nuncius a római Kúria bennfentesének említi, sorai – valamint más források *honorabilis* címzése – alapján valószínűleg csak a kisebb rendeket vette fel.¹⁷⁴ 1586. szeptember 16-án – vélhetően Draskovich ajánlására – elnyerte a Telegdy Miklós halálával megüresedett sági prépostságot. A kinevező irat római ágensként („*fidelis nostri nobilis Francisci Diotalleui fidelium nostrorum reverendissimi et reverendorum universorum episcoporum Hungariae in Urbe agentis*”) és egyéb ügyekben (az irat konkrétan a konstantinápolyi utat említi) a Szent Koronának, az uralkodónak és elődeinek tett szolgálataira hivatkozik.¹⁷⁵ A teljes javadalmat ekkor viszont nem kapta meg, fele-fele arányban osztoznia kellett rajta Philippo de Montéval (*magister capellae Caesareae et regiae*),¹⁷⁶ akinek 4 év alatt 550 forint penziót folyósított, majd akit hosszas viták után egy császári bizottság közvetítésével 266 forintnyi egyszeri juttatással – vélhetően az egyévi teljes bevétel összegével – végleg kifizetett. A teljes jogú birtokosságot jelentő egyezség 1591. július 23-án kelt.¹⁷⁷ Diotallevi halálának valószínűsíthető éve 1603, a sági prépostág 1604. január 5-én már biztosan üresedésben volt, az 1604. december 18-án Veranchich Faustus számára kiállított újabb adománylevél pedig kifejezetten az ő elhunytára hivatkozik.¹⁷⁸ Személyével a legújabb nemzetközi kutatás is foglalkozott, mivel Spinelli nuncius 1598-as főinstrukciójában említésre került a püspöki megerősítésekben vitt szerepe. KLAUS JAITNER azonban – bár tud sági „Sécz” prépostságáról, ingázásáról Magyarország és Róma között (még 1601 elején is megfordult itt-

¹⁷² „...*quique a multis annis dominis praelatis Hungaris, maiestatis vestrae sacratissimae sacellanis Romae inseruivit et nunc quoque inseruivit, et qui ad latus reverendissimi quondam archiepiscopi Verantij dum Constantinapoli oratorem ageret maioribus maiestatis vestrae sacratissimae fideliter inseruivit...*”. Draskovich György az uralkodóhoz, 1586. február 19. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten, Fz. 116, fol. 28–29.

¹⁷³ Lásd az előző jegyzetet. – LUKÁCS LÁSZLÓ rövid életrajzi összegzésében római agentúrájának kezdetét 1568-ra teszi, halálát pedig a századfordulóra. Kiemeli, hogy a magyar pálosok ügyvivője is volt, s mint ilyen keveredett összetűzésbe Szántó Istvánnal a *Collegium Germanicum et Hungaricum* kapcsán (*Monumenta Antiquae Hungariae I–IV: 1550–1600* [Monumenta Historica Societatis Iesu 101. 112. 121. 131.], Romae 1969–1987 (MAH), I, 891, 5. jegyzet [n. 344]; II, n. 254. 274. 344).

¹⁷⁴ „*Venerà anco qui presto il signor Francesco Diotalleui, gentilbuomo Italiano, cortigiano vecchio di Roma, che è agente di tutti li prelati del regno, huomo molto prattico di quelli huori...*” Biblioteca Casanatense, ms. 2672, fol. 83v; vö. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe III*, n. 284, 585.

¹⁷⁵ MOL Magyar Kancelláriai Levéltár [MKL], Magyar Királyi Kancellária, Libri regii (A 57), vol. 4, n. 484.

¹⁷⁶ MOL MKL Libri regii (A 57), vol. 4, n. 479.

¹⁷⁷ MOL MKL Libri regii (A 57), vol. 4, n. 625.

¹⁷⁸ TÓTH LÁSZLÓ, *Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról*, A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve (szerk. Angyal Dávid), Budapest 1933, 155–211, 176; az újabb kinevező irat közlése: 178, 1. jegyzet.

hon) – életrajzi jegyzetében személyét összekeveri a híresebb névrokonnal, azzal a Francesco Diotalevivel († 1622), aki a *Signatura* referendáriusa volt, majd püspök és lengyelországi nuncius.¹⁷⁹ A magyar ágens vélhetően kiegyezett volna egy ilyen karrierrel és életkorral, de már a kezdetek is más pályára predesztináltak. Míg névrokona Riminiből származott, ő Fanóból, amint forrásaink említik,¹⁸⁰ és amelyek szóhasználata arra utal, hogy indigenátust is szerzett Magyarországon: „*Questi processi li doverà portare a Roma il signor Francesco Diotalevi da Fano, ma modo ungaro...*”

Ágenshi működéséről jelenleg csak szórványos adatok állnak rendelkezésre. Veranchich titkáráként már korábban is többször megfordult a Kúriánál: *ad liminát* végzett, szervezte a püspökök bulláinak megszerzését,¹⁸¹ közreműködött Draskovich bíborosi kinevezésében.¹⁸² Feladatai ezt követően is hasonlóak voltak. Nagyrészt az ő érdemének tudható be, hogy az 1570–1580-as évek fordulójától a bullaszerzések gyakorisága, még ha nem is a Róma által elvárt mértékben és gyorsasággal, de szembetűnően megnövekedett.¹⁸³ A pápai udvar sürgetéseiben, hogy a magyar püspökök küldjenek valakit bulláik megszerzésére Diotalevit általában név szerint is megemlítik. Mindössze 1593-ban fordul elő, hogy Speciano nuncius nem őt, hanem egy bizonyos „Signor Castellánót” valószínűsít ügyintézőnek. Speciano korábban szintén őt hibáztatta, hogy a *cedula consistorialis* Kutassyhoz kerülhetett. Castellano közreműködése mindazonáltal csak alkalmi lehetett.¹⁸⁴ Mindemellett Diotalevi nemcsak a magyar prelátsukat képviselte a Kúriánál, hanem például a passauai püspököt is.¹⁸⁵

Az Itália és Magyarország között a későbbiekben is gyakran közlekedő ágens létezése leginkább a kedvező személyi adottságoknak: egy magyarországi kötődésekkel és javadalommal rendelkező, Veranchich szolgálatában diplomáciai tapasztalatokra szert tevő olasz humanista személyének tudható be, mintsem egy tudatosan előkészített, a szükségletek felismerésén alapuló döntésnek. Diotalevi ténykedése nem feledtetheti azt a tényt sem, hogy a hierarchia közvetlen érintkezései a római központtal hihetetlenül meglazultak a 16. század második felében. 1556–1600 között egy preláts sem fordult meg személyesen az Örök Városban, ami különösen

¹⁷⁹ JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, II, 568, 5. jegyzet.

¹⁸⁰ MOL MKL Libri regii (A 57), vol. 4, n. 625; MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, IV, n. 15 (az idézet Speciano jelentéséből).

¹⁸¹ Lásd például MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, III, n. 74–83. 117.

¹⁸² „*Itaque cum videretur mihi non sufficere, ut saltem meis humillimis litteris maiestati vestrae sacratissimae gratias agerem, nobilem virum Franciscum Diotalleuium, qui meus in hoc negotio Romae procurator fuit... pro humillimis gratiis agendis ad aulam maiestatis vestrae sacratissimae misi. Itaque maiestati vestrae sacratissimae humillime supplico, dignetur ipsum benigne audire et clementissimis oculis intueri. Quod ego per omnem vitam meam a maiestate vestra sacratissima orationibus et fidelibus servitiis meis promereri contendam.*” Draskovich már idézett levele az uralkodóhoz: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 116, fol. 28–29. Vö. TUSOR, *Purpura Pannonica*, 54.

¹⁸³ Vö. SCHWEIZER, *Nuntiatur am Kaiserhofe II*, n. 36. 42. 83. 170. n. 331; Iratok, n. 183skk.

¹⁸⁴ MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, III, n. 110. 30.

¹⁸⁵ SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, n. 78. 165. 184 [p. 343, 1. jegyzet]. 224.

a megelőző évtizedeknek elsősorban a trónviszály okozta diplomáciai pezsgésével összevetve szembetűnő.¹⁸⁶

f) *Róma és a magyar hierarchia*

Némileg meglepő módon a korban alig okozott problémát az a tény, hogy a pápaság a hazai felfogással szemben a korszakban már azt is kétségbe vonta, hogy a magyar királyoknak az egyházi javadalmak felett bármilyen jogosítványa lenne. A Szentszék e felfogásának először 1539-ben adott hangot. Álláspontja nyíltan egy évtizeddel később fogalmazódott meg. Aligha függetlenül az 1550. februárjában kiállított uralkodói bemutató iratokban használt formuláktól, július 4-én konzisztoriális dekrétum mondta ki hét püspökséggel kapcsolatban (Eger, Pécs, Veszprém, Vác, Nyitra, Zágráb és Tinin), hogy a bullákat pusztán pápai rendelkezés alapján („*ad meram dispositionem sanctitatis suae*”) kell expedálni. Magyarország királyának jogai ugyanis nem igazolhatók („*de nominatione et praesentatione regis Ungariae nihil constat*”).¹⁸⁷ Valóban az a különleges helyzet állott elő, hogy magyar részről, mivel a királyi levéltár Buda elfoglalása után török kézre került, a ténylegesen megkapott pápai privilégiumot sem tudták hitelesen igazolni, csupán – mint ezentúl is mindig – az ország hagyományaira, törvényeire és Konstanznak Werbőczy általi említésére hivatkoztak. Róma szemében ez vajmi kevés volt, kiváltképpen, hogy mint láthattuk, általában a konzisztoriális iratokban sem volt nyoma az uralkodói közreműködésnek.

Talán nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy az 1550. július 4-ei konzisztoriális dekrétum kiadása taktikai jellegű volt, amelyet a helyzet rendezése érdekében hoztak, illetve fő célja a világiaknak történő püspökség adományozás végleges eltiltása lehetett. Két héttel korábban, június 21-én a Sbardellati Ágoston váci püspököt két évre esztergomi adminisztrátorrá kinevező pápai bréve a magyar király apostoli kiváltságán alapuló kegyuraságáról beszél Esztergom felett,¹⁸⁸ és a Kúria

¹⁸⁶ Vö. FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 3–71; III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549) (Monumenta Hungariae Historica [MHH] I/16), kiad. ÓVÁRY LIPÓT, Budapest 1879, *passim* (adatai nagyjából feldolgozva FRAKNÓIÉVAL). Kiegészítésként csupán egy adalék. 1543 márciusában a magyar rendek nevében török elleni segílyt kérő követ jelent meg Rómában, akit gyanakvással fogadtak, mert megbízólevelében szó sem esett Ferdinándról, aki pedig személyesen volt jelen a pozsonyi országgyűlésen. LUDWIG CARDAUNS (Hrsg.), *Berichte vom Regensburger und Speierer Reichstag 1541, 1542. Nuntiaturen Verallas und Poggios. Sendungen Farneses und Sfondratos 1541–1544* (Nbd I/7), Berlin 1912, n. 132. 1600 előtt utójára a püspöki karból a megerősítéseket többször is intéző Gregoriáncai Pál járt 1556-ban. Vö. GOETZ, *Nuntiatur des Girolamo Martinego*, n. 24; GOETZ, *Nuntiatur Delfinos*, n. 139, 289–290; utolsó római követségének iratai: ASV A.A., I–XVIII, n. 1604skk.

¹⁸⁷ FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 250–255; az alkalmi annáta engedményt is tartalmazó dekrétum kiadva: FRAKNÓI, *Oklevéltár*, 101–102, n. 79; illetve *Iratok*, n. 118.

¹⁸⁸ Ez alól kivétel talán Esztergom lehetett, mivel ekkor a prímási szék esetében a királyi jogokat rendhagyó módon tételesen is elismerték: „*Cum, sicut accepimus, ecclesia Strigoniensis, que de iurepatronatus charissimi in Christo filii nostri Ferdinandi Romanorum et Ungarie regis illustris, ex privilegio apostolico, cui non est hactenus in aliquo derogatum, esse dignoscitur...*” FRAKNÓI, *Oklevéltár*, n. 77, 99.

meg sem kísérelte, hogy radikális kánonjogi felfogásának a gyakorlatban is érvényt szerezzen.¹⁸⁹ 1539-ben és 1550-ben az uralkodói jelöltek kapták meg a pápai bullákat. Ugyanez volt a helyzet 1554-ben. Ezt követően már egy *modus vivendi* körvonalai kezdtek kirajzolódni,¹⁹⁰ amennyiben a konzisztoriális iratokban, igaz, korántsem következetesen, de rendre említésre kerül az uralkodói nomináció ténye. Ennek első ismert példája Draskovich Györgyöt zágrábi püspökké tevő konzisztoriális határozat 1564. március 22-ről.¹⁹¹

A vélhetően IV. Pius (1559–1565) pápasága alatt kialakuló – talán kifejezetten egyezségen alapuló – gyakorlat magyarázatát egyfelől a pápaság tridentinusz átalakulásában: a problémákat, beleértve az államokhoz fűződő viszonyt gyökeresen rendezni kívánó attitűdben találhatjuk meg. Másfelől I. Ferdinánd pozícióinak megerősödésében, a magyar korona és a császári cím perszónaluniójában kell keresnünk az okokat. A 16. század második felének konzisztoriális jegyzőkönyveiben bizonyára nem véletlenül szerepel az „*ad nominationem Caesaris uti regis Hungariae*” formula, méghozzá egyre rendszeresebben.¹⁹²

A pápaság következetesen csak a bécsi/prágai udvaron keresztül igyekezett hatást kifejteni – sokszor sürgetőleg – a hazai püspöki székek betöltésére.¹⁹³ A pápai diplomácia szintén a Habsburg-kormányzatnál tette meg alkalmankénti személyi javaslatait is, például Draskovich György pécsi, Náprágy Demeter, illetve a végül ki nem nevezett és a mezőkeresztesi csatában elesett germanikus, Baranyay Pál,

¹⁸⁹ Megpróbálta viszont a *spolium* jogának betartását. A Statilio János erdélyi püspök, illetve Fráter György hagyatékának megszerzésére irányuló lépései azonban meddők maradtak. *Berichte vom Regensburger und Speyerer Reichstag*, n. 106, 217; FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 254.

¹⁹⁰ A 16. század derekának megerősítési és annáta tárgyalásai összefoglalva: FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 250–255; *Magyarország és a Szentszék*, III, 89–90.

¹⁹¹ *Iratok*, 130. sz.; HC III, 338.

¹⁹² Vö. HC III, 98. 161. 172. 216. 259. 294. 301. 304 (Veszprém, 1570. szeptember 25.). 313–314 (Tinin, 1571. január 26.). 325. 326. 331. 338; FRAKNÓI, *Oklevéltár*, n. 90. GERHARD HARTMANN összefoglalásában Csehországgal párhuzamba állítva kifejezetten 1561-re teszi a magyar püspökségek feletti nominációs jog Ferdinánd általi megszerzését, ami ha így nem is igaz, de rátapint a lényegre. *Der Bischof: seine Wahl und Ernennung. Geschichte und Aktualität* (Grazer Beiträge zur Theologiegeschichte und Kirchlichen Zeitgeschichte 5), Graz–Köln–Wien 1990, 29.

¹⁹³ Erre töméntelen példa a nunciusi jelentésekben: GOETZ, *Nuntiatuur des Girolamo Martinego*, n. 88. 116. 120; STEINHERZ, *Die Nuntien Hosius und Delfino*, n. 9; GOETZ, *Nuntiatuur Giovanni Delfinos*, n. 2. 8. 11. 12. 22. 25. 27; BUES, *Nuntiatuur Giovanni Dolfins*, n. 49. 50. 71. 101. 112. 115. 116. 132. 142. 157. 175. 252. 292; IGNAZ PHILIPP DENGEL (Hrsg.), *Nuntius Biglia 1566 (Juni) – 1569 (Dezember). Commendone als Legat bei Kaiser Maximilian II. 1568 (Oktober)–1569 (Jänner)* (Nbd II/6), Wien 1939, n. 75. 106b. 112. 116. 121. 133. 141. 147; JOSEPH SCHWEIZER (Hrsg.), *Die Nuntiatuur am Kaiserhofe. I: Germanico Malaspina und Filippo Sega (Giovanni Andrea Caligari in Graz)* (Nbd IIIa/2/1; QuFGG 10), Padernborn 1905, p. 214. és n. 115. 174 (Sega utasítása utódának, Giacomo Puteónak, mely székek betöltésében működjön együtt a magyar kancellárral); SCHWEIZER, *Die Nuntiatuur am Kaiserhofe II*, n. 46. 51. 84; SCHWEIZER, *Die Nuntiatuur am Kaiserhofe III*, n. 96. n. 284; MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, II, n. 40. 51. III, n. 31. IV, n. 12. V. 6. 12 (többek között); s még FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 256–274; *Oklevéltár*, n. 84–86. 104–106. – Vö. még a kötetünkben közölt dokumentumok (*Iratok*) jegyzeteti, *passim*.

valamint 1602-ben Veranchich Faustus zenggi püspöksége érdekében.¹⁹⁴ Nem tudunk arról, hogy bármilyen, úgymond a „főkegyúri jog” körül folytatott vita miatt akár egy kánoni intézmény is csorbát szenvedett volna a 16. század folyamán.¹⁹⁵

Róma habozás nélkül teret adott a hódoltságba került egyházmegyéek uralkodói címadohányozásának, kifejezetten sürgette azt. Igaz, elsősorban nem lelkipásztori megfontolásból. 1572. október 26-ai jelentésében Dolfín nuncius például azért helyeselte a kalocsai székek betöltését, mert így annak zágrábi szuffragáneusa nem marad metropolita nélkül.¹⁹⁶ Specianónak egyenesen főinstrukciójába foglalták, hogy az uralkodó a hódoltsági címekre is nevezzen ki püspököket, mert azok így legalább az országgyűléseken haszonnal tudnának működni.¹⁹⁷ A nuncius 1592. augusztus 10-ei jelentése szerint ennek megfelelően próbálta Rudolfot rávenni a kinevezésekre, aki azonban vonakodott, mondván, a püspökök megélhetését is biztosítani kell. A megoldást a nuncius a gazdagabb németországi egyházmegyéek segédpüspökségében vélte megtalálni: tudniillik, hogy ezeknek adják oda a hódoltsági címeket. Felhívta az uralkodó figyelmét arra, hogy éljen a nem mindennapi lehetőséggel, amit a pápa más fejedelmektől megtagad, ellentétes lévén a Trienti Zsinat rendelkezéseivel.¹⁹⁸ A török uralom alatt álló területek pasztorációját Róma ugyanakkor más módokon, elsődlegesen a boszniai ferencesekre építve próbálta megszervezni a 16. században, talán az eddig véltnél korábban, határozottabban és tudatosabban.¹⁹⁹

A királyság területén a tridentianus pápaság következetesen a Habsburgokra és az általuk ellenőrzött hierarchiára kívánt támaszkodni egyházipolitikájában. A mind nagyobb teret nyerő protestantizmus visszaszorításának zálogát a dinasztiaiban látták. A nunciusok közvetlen beavatkozásának a magyar egyházi ügyekben nincsen sok nyoma, magyarországi látogatásukra (például Pozsonyban) elvétve került sor, leginkább országgyűlések alkalmával.²⁰⁰ Róma elsődlegesen a Habsburg-kormányzat közvetítésével a dinasztia keresztlül igyekezett a hazai klerust a kánonok betartására, a reformok életbe léptetésére készíteni.²⁰¹ Határozottan erről tanúskodik a Bécs-

¹⁹⁴ STEINHERZ, *Die Nuntien Hosius und Delfino*, n. 84b; SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe III*, n. 208 és 284, 584–585; JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, n. 10, 55–58; MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, III, n. 70; THEINER, *Vét. mon. Slav.*, II, 99–100, n. 114; *Iratok*, 243. sz.

¹⁹⁵ Az egyetlen – nem címzetes székekkel kapcsolatos – és közismert visszautasításra, a későbbi bíboros Forgách Ferenc esetére részben fiatal kora, részben pedig (ez kevésbé publikus) „eretnek” származása miatt került sor. A történeteket elbeszéli Caetano instrukciója: Biblioteca Casanatense, ms. 2672, fol. 84r; vö. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe III*, n. 284, 585; és Gesualdo frissiben kelt, 1589. április 25-ei jelentése: SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, n. 240, 441.

¹⁹⁶ GOETZ, *Nuntiatur Giovanni Delfinos*, n. 179–180, n. 74.

¹⁹⁷ JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, n. 10, 55–58.

¹⁹⁸ MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, I, n. 28; lásd még FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 262–263.

¹⁹⁹ *Iratok*, n. 116. 175. 176. 177. 208. 209.

²⁰⁰ FRANKÓI, *Magyarország és a Szentsek*, III, 148–151. 196–204.

²⁰¹ Még olyan „apróságban” is, mint az új naptár elterjesztésének megszilárdítása. Vö. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe I*, n. 27.

ben és Prágában a célből tett többszöri intervenció, hogy a magyar főpapok ne mulasszák el kánoni kötelmeiket, leginkább a bullák megszerzését.²⁰²

Olykor azonban találkozunk közvetlen ráhatással is. 1587–1588-ban Puteo nuncius már szinte könyörgött Heresinczy győri püspöknek, hogy a magyar prelátusok küldjenek már valakit Rómába a bullák megszerzésére – legyen az Diotallevi, vagy valaki más –, így is kimutatva tiszteletüket az Apostoli Szék iránt, hiszen ellenkező esetben már-már a pápa iránti megvetés látszatát keltik. A szinte türelmét vesztett nuncius ritka kivételként az egyházi cenzúrákkal hozakodik elő, persze csak a szavak szintjén, hiszen saját bevallása szerint sem szívesen emlegeti őket, és utódának hagyott instrukciója szerint inkább a magyar prelátusok lelkiismeretére igyekezett hatni, neki is ezt javasolja.²⁰³ A magyarországi egyházmegyéek irányításának kánoni legitimálására rendszerint ilyen akciók után, „tömbösítve” került sor. Így 1560-ban, 1568-ban, 1573-ban, 1578-ban, 1583-ban stb. Az alkalmi rendezéseket az áthelyezések miatt bekövetkező többszörös üresedések is égetővé tették.²⁰⁴

Az Apostoli Szék képviselői a tridentianus centralizáció egyik fő eszközének, a rendszeres ad limina látogatás és jelentéstétel meghonosításában szintén igyekeztek igénybe venni az államhatalom közreműködését. 1589-ben a magyar püspökök vonakodtak engedelmeskedni a kérdést nemrég szabályozó V. Sixtus és (Állam)titkársága Alfonso Visconti nuncius (1589–1591) által közvetített felszólításának, hogy legalább egyvalakit küldjenek maguk közül Rómába jelentéstételre. Arra hivatkoztak, hogy ágensük révén az előírt időben eleget tettek kötelességüknek, amit Róma végül annak ellenére elfogadott, hogy – mint azt az (Állam)titkárság aláhúzza – Diotallevi állandó tartózkodási helyének az Örök Város számított. A kérdést már Puteo nuncius elkezdte mozgatni, s mint utódját tájékoztatta, nemcsak a császárnál, hanem Ernő főhercegnél is tett lépéseket.²⁰⁵

A nunciusok már a 16. század második felében felléptek az államegyházi ideológia gyakorlati megnyilvánulásai ellen, például hogy a magyar főpapok hagyjanak fel az egyházmegyéek kormányzásának kinevezésük utáni azonnali átvételével. A pápai diplomácia igyekezetét, hogy a németekhez hasonlóan a magyar püspökök se kapjanak megerősítésük előtt uralkodói felhatalmazást javadalmaik birtokbavételére, magabiztosan arra hivatkozva utasították el a prágai császári udvarban, hogy a német káptalani választással ellentétben az uralkodói kinevezés kellő garancia a megfelelő és nem „eretnekgyanús” személyek kinevezésére, ezért a német megoldás alkalmazása indokolatlan Magyarországon. Hozzá tették még, hogy ha valamelyik magyar prelátus kinevezése után rögtön nem veszi át új javadalmát, súlyos anyagi

²⁰² Lásd a püspöki székek betöltésével, és a processzusok lefolytatásával kapcsolatban korábban idézett nunciusi jelentéseket.

²⁰³ SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, n. 312. 331. 262. 505–506.

²⁰⁴ HC III, 98. 161. 172. 216. 294. 301. 259. 304. 313–314. 325. 326. 331. 338; *Iratok*, 164–174. 191–195. 206–218. 235–237. 240–245. sz.

²⁰⁵ Például SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe III*, n. 20. 36. 42. n. 262, 511; vö. FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 222.

nehézségek közé kerülhet, mert a kamara korábbi beneficiumát szinte azonnal kezelésébe veszi.²⁰⁶

Sem a problémák, sem az állami szerep nem küszöbölődött ki, amikor a magyar hierarchia kivételesen igyekezett a kánonokkal összhangba hozni azt a sajátos hazai gyakorlatot, miszerint a püspöki liturgikus és nem liturgikus jelvényeket már a királyi kinevezés után elkezdték használni. Történt, hogy Veranchich Antal Rudolf 1572. évi koronázása előtt kivételesen kérte Rómától a közelmúltban az uralkodó által kinevezett főpapok számára a főpapi liturgikus jelvények használatának engedélyezését a szertartás során. Indoklásában a megerősítési procedúra hosszadalmas voltára és a felszentelt püspökök alacsony számára hivatkozott (a koronázás liturgikus cselekményeiben ugyanis csak felszentelt püspökök működhetnek közre). Az Apostoli Szentszék nem volt ugyan elutasító, de Galli bíboros szerint a kívánság későn jött, és úgy illett volna, hogy azt ne a primás, hanem a császár nevében annak követe kérje. Az eset példaértékű, hiszen azt bizonyítja, hogy tényleg mennyivel egyszerűbb volt az államegyházi ideológiára hivatkozni, mint a kúriai engedélyszerzésekkel bajlódni.²⁰⁷

Végül az apostoli nunciusok azon fellépéseit említhetjük, amelyekben sürgették, hogy Magyarországon a kánoni kivizsgálást a reformelőírásoknak megfelelően folytassák le a kötelező hitvallás és trienti esküformula letételének kíséretében;²⁰⁸ s hogy tartsák be a rezidenciakötelezettséget.²⁰⁹

A tridentínus pápaság ráhatásai közvetlenül a hierarchiára, illetve az államhatalom útján nem tudták megbolygatni a magyar államegyházi rendszert, mint ahogy végső soron a protestantizmus sem volt képes rá. A Kúria a klérus és a hatalom szoros szövetségét nem volt képes megbontani, és talán nem is akarta igazán, látva, hogy annak éle alapvetően nem Róma-ellenes, és a rendszer kiválóan működhet (majd) a protestantizmus visszaszorításában. Ezt ugyanakkor a konfeszszionális határok körvonalazatlansága,²¹⁰ I. Ferdinánd, II. Miksa (1566–1576) és részben II. Rudolf „kompromisszumos katolicizmusa”, majd a kirobbanó hosszú török háború sokáig elodázta. Magában az államhatalomban is, bár a dinasztiának köszönhetően katolikus volt, egészen magas döntéshozatali szinteken – például a

²⁰⁶ Az 1587-es ügyre lásd Puteo jelentését: SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, p. 58–59 (= FRANKÓI, *Oklevéltár*, n. 93).

²⁰⁷ Veranchich kérvénye, Galli bíboros válasza, a koronázás leírása: GOETZ, *Nuntiatur Giovanni Delfinos*, n. 43, 56, illetve 455–456, függ. n. 18.

²⁰⁸ Lásd a processzusok lefolytatásának nehézségeinél idézett forrásokat.

²⁰⁹ Az udvari kancellár helyzete már ekkor is problémás volt, a nuncius az ő esetében azonban kilátásba helyezte a pápai felmentést. STEINHERZ, *Die Nuntien Hosius und Delfino*, n. 29. Szintén az udvari kancellárral akadt probléma 1587-ben: SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, n. 46.

²¹⁰ Ezek legélesebben Antonio Possevino jelentéseiben érhetőek tetten. Vö. FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 158–195; a jezsuita diplomata közép-európai működésére legújabban: JOHN PATRICK DONNELLY, *Antonio Possevino S.J., as Papal Mediator between Emperor Rudolf II and King Stephan Bathory*, *Archivum Historicum Societatis Iesu* 69 (2000) 3–56.

Titkos Tanácsban (*Consilium Intimum*),²¹¹ vagy éppen a Magyar Tanácsban (*Consilium Hungaricum*) – erőteljes volt a protestáns, főként lutheránus jelenlét. Felemás módon tehát a hazai katolikus püspökök kinevezésében protestáns főurak szavazata, véleménye is meghatározó volt.²¹² Ez önmagában magyarázattal szolgálhat a magyar episzkopátus magatartásában megmutatkozó sajátosságokra, a mérsékelt lelkesedésre a Tridentinum eszméi, a római Kúria előírásai iránt. Aligha véletlen, hogy e tanácsok összetételének megváltoztatása szintén kiemelt nunciusi feladat volt.²¹³

Mindaddig, amíg az egyházi struktúrákat ellenőrző és következképp a hierarchia által maximálisan kiszolgált állam nem stabilizálta konfeszionális jellegét, és nem indított, nem indíthatott átfogó harcot a protestánsok ellen, a trienti program hazai megvalósulásának nem volt realitása. A pápai nunciosok, valamint egy-két olyan elkötelezett reformfőpap igyekezete, mint Oláh Miklósé és Draskovich Györgyé, vagy Telegdy Miklósé és Monoszlóy Andrásé hiábavalónak bizonyult. A magyar hierarchia által a 17. század elejéig felmutatott eredmény igen csekély volt: a mind gyakoribb erőfeszítések ellenére csupán néhány szekularizált javadalom visszaszerzésére (a tennivalók rendszerezése már Veranchich alatt megtörtént),²¹⁴ illetve a minimális jezsuita jelenlét megteremtésére került sor. A papi utánpótlást jószerével csak az Oláh alapította kicsiny nagyszombati szeminárium biztosította, szórványosan kiegészítve a bécsi és olmützi pápai kollégiumokban tanuló hazai diákokkal.²¹⁵ A magyar egyháziak azon része, amelyik nem vált protestánsná, akár a felső-, akár a közép- és alsóklérust tekintjük, többségében a 16. század végéig, 17. század elejéig megőrizte késő-középkori, reneszánsz jellegét.

Nem tudjuk kellőképpen aláhúzni, hogy a sajátos magyar államegyházi struktúra már-már következetesen nélkülözte a tulajdonképpeni antikurializmust. A gyakorlat-

²¹¹ A Habsburg *Geheimer Rat* monografikus, hiányos feldolgozása: HENRY FREDERICK SCHWARZ, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1943. (Az újabb, például II. Miksa és I. Lipót korára vonatkozó kutatások eredményeit itt most külön nem idézem.)

²¹² Lásd például *Iratok*, 221. és 240. sz. (jegyzetben idézett tanácsosi névsorok).

²¹³ JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, n. 10 (55–58); n. 35 (252–254); II, n. 71 (568); n. 95. (709–710); ZDENĚK KRISTEN (ed.), *Jobannis Stephani Ferrerii nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. 1/1.: 1604 Jan.–Iul.* (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, 3), Praeae 1944, n. 2 (9–10). Vö. még MOSCONI, *La nunziatura di Praga*, I, n. 52; II, n. 37.

²¹⁴ Az elzálogosított javadalmakról összeállított részletes jegyzéke: BUES, *Nunziatur Giovanni Dolfins*, 418–419, függ. n. 5.

²¹⁵ Minderre összefoglalóan: HERMANN EGYED, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungariae ex Historia Ecclesiae I), München 1973², 221–230; ADRIÁNYI GÁBOR, *Der erste Erneuerer des katholischen Lebens nach der Reformation in Ungarn: Primas Miklós Oláh, Erzbischof von Gran (1493–1568)*, Ecclesia Militans. Studien zur Konzilien- und Reformationsgeschichte. Remigius Bäumer zum 70. Geburtstag gewidmet. I: Zur Konziliengeschichte. II: Zur Refomationsgeschichte (hrsg. von W. Brandmüller–H. Immenkötter–E. Iserloh), Paderborn–München–Wien–Zürich 1988, II, 491–517; Trient országos kihirdetése elmaradásának részleteire: FAZEKAS ISTVÁN, *Kísérlet a trentói zsinat határozatainak kibirdetésére Magyarországon*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Születésének 70. évfordulója ünnepére, Budapest 1998, 154–164; Uő, *Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között*, Történelmi Szemle (TSz) 45 (2003) 1–2, 139–153.

ban ugyan messze túllépett a franciaországi viszonyokon (a pápaság egy ízben kifejezetten avégből lépett fel a kánonellenes javadalomhasználat ellen Magyarországon, nehogy mintául szolgáljon a franciáknak), a gallikanizmussal ellentétben teljesen hiányzott viszont a publicisztikai háttér. A nunciusi jelentések az abúzusok elítélése mellett többször is kiemelik a magyar főpapoknak a Szentszék iránti „odaadását”. Ez a loyális elsősorban megint csak a török elleni harc összefüggésében magyarázható.

A publicisztikai harc hiánya mégsem feledtethette, hogy a hazai és a római felfogás minden korábbinál messzebbre került egymástól. A püspökkinevezések kérdésének tulajdonképpen megoldatlansága számos ponton magában hordozta az éles konfliktusok veszélyét, amelyek elkerülését mindaddig a tridentianus pápaság spirituális pragmatizmusa tett lehetővé. Egy kizárólag itáliai dimenziókban gondolkodó, rigorózusabb barokk pápaság esetében erre már aligha lehetett számítani. A Habsburgokhoz fűződő hagyományos viszonyrendszer megváltozása a 17. század első felében,²¹⁶ a missziószervezés délkelet-európai kibontakozása²¹⁷ addig teljességgel ismeretlen frontok megnyitásával fenyegettek. Kiváltképpen, hogy a tizenöt éves háború időszakától kezdve a császári udvar érdeklődése is mind intenzívebbé vált a Balkán iránt.

Ez az érdeklődés többek között az ottani, egykor némely esetben kétségkívül magyar érdekszférába tartozó püspöki címek egyre gyakoribb adományozásában is megnyilvánult. Míg scopiai cím nem sokkal korábban semmilyen problémát sem okozott, az első ilyen jellegű nehézség már 1587–1588-ban jelentkezett, bár még nem vezetett különösebb feszültséghez. Puteo nuncius az újonnan kinevezett rosoni püspöktől, Zalatnaky Györgytől minden további nélkül kivette a *professio fidei* és lefolytatta processzusát, sőt mivel Prágában senki sem tudta megmondani, hogy hol található a püspökség, a vizsgálat erre vonatkozó részének lefolytatását magára a jelöltre bízta: „*presupponendo esso nominato di far poi esaminare costì sopra ùl restante, che sarà necessario alla validità del processo.*” Az ügy azonban Rómában elakadt, mert nem voltak meggyőződve arról, hogy a *nominatio* a császárhoz tartozik-e.²¹⁸

Az ilyen és más jellegű viták fokozatos elszaporodása a pápaság és a Habsburgok között a 16. század második felében kulcsfontosságú együttműködés megbomlását jelezte, aminek többek között a hazai katolikus konfesszionalizáció Pázmány Péter nevével fémjelzett kibontakozása látta kárát.²¹⁹

²¹⁶ TUSOR PÉTER, *A barokk pápaság (1600–1700)*, Budapest 2004, helyenként.

²¹⁷ A téma monografikus feldolgozása: MOLNÁR ANTAL, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon. I: 1572–1647* (Humanizmus és reformáció 26), Budapest 2002.

²¹⁸ SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe* II, n. 46.47. 331. HC IV, 297. Lásd még Iratok, n. 13. 161. 163. – A magyar tituláris püspökségek kérdéséről legújabbán: JOACHIM BAHLCKE, *A „Magyar Korona püspökei”. Adalék az egyház 17–18. századi társadalom- és alkotmánytörténetéhez*, TSz 48 (2006) 1–24.

²¹⁹ Vö. mindezt TUSOR PÉTER, *Az egyházi javadalmak betöltése Magyarországon a XV–XVI. században*, Memoriae tradere. Tanulmányok és írások Török József hatvanadik születésnapjára (szerk. Füzes Ádám–Legeza László), Budapest 2006, 357–378.

III. A FORRÁSKÖZLÉS SZEMPONTJAI

A konzisztóriumok iratanyagának fő forrásörző helye a Szent Kollégium VIII. Orbán (1623–1644) által 1625. szeptember 17-én felállított levéltára.²²⁰ A ülések „jegyzőkönyvei”-t, határozatait a következő sorozatok tartalmazzák a vatikáni levéltáron belül ma *Archivio Concistoriale*nek nevezett gyűjteményben. 1. *Acta Vicecancellarii* (a konzisztóriumok jegyzőkönyveit hivatalosan a vicekancellár vezette – 1605-ig 14 kötet); 2. *Acta Camerarii* (a kollégium kamarásának sorozata – 1605-ig ugyancsak 14 kötet); 3. *Acta Miscellanea* (1333-tól a 19. századig vegyes időrendben pontosan 100 kötet); ehhez járul még a konzisztoriális kongregáció számára összeállított 4. *Acta Congregationis Consistorialis* (nem tévesztendő össze a kongregációs ülések aktáival – csupán 4 másolati kötet a 17–18. századból), valamint a *sostituto del concistoro* által vezetett 5. *Concistori (Atti Concistoriali/Propositiones)* (1498–1605 között 9 kötet). Az eredeti konzisztoriális dekrétumok, illetve jegyzőkönyvek tetemes része a vatikáni levéltár *Miscellaneájában* lelhető fel (Arm. XII–XIII és XV – 1409 és 1605 között 25 kötet);²²¹ illetve a Trient előtti *processus informativus*-ok lelőhelye az angyalvári levéltár (*Archivum Arcis*).²²²

Jelen munka célja mindezen állagok magyar eredetű és vonatkozású iratának közreadása.²²³ Kivételt csupán két esetben tettünk. Egyrészt a Vatikáni Apostoli Könyvtár²²⁴ *Vaticani Latini sorozatának* 3478. sz. kötetében, másrészt a Római Állami Levéltár apostoli kamarai fondjaiban²²⁵ található konzisztoriális cédulákat vet-tük fel gyűjteményünkbe. A több római történelmi család anyagában, így például

²²⁰ ASV Arch. Concist., Act. Misc., vol. 28, fol. 17v és 19r; REMIGIUS RITZLER, *Die archivalischen Quellen der „Hierarchia Catholica”*, *Miscellanea Archivistica Angelo Mercati* (Studi e Testi [ST] 165), Città del Vaticano 1952, 51–74; Uő, *Per la storia dell'archivio del Sacro Collegio*, *Mélanges Eugène Tisserant V* (ST 235), Città del Vaticano 1964, 299–338, 303–308.

²²¹ GERMANO GUALDO, *Sussidi per la consultazione dell'Archivio Vaticano* (CAV 17), Città del Vaticano 1989, 335–348–353 és 359–361; *Indice dei fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca*, Città del Vaticano 2008–2009, 14–15. – A *serie minori* 5. alorozata (358–359) nem tartalmaz 1605 előtről anyagot.

²²² RITZLER: *Procesos informativos de los obispos de España*, 466.

²²³ A *Hungaricum* fogalmának definiálását a vatikáni kutatások összefüggésében lásd: *Fejedelmi forrásközlés*, Budapest Könyvszemle, 2004 nyár, 107–120, 107skk.

²²⁴ Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV).

²²⁵ Archivio di Stato di Roma (ASRo), Fondo Camerale I, Serie XXVIII (Diversa negotia Data-riae), Liber IV (busta 2021).

a Barberini-, Odescalchi-, Corsini-gyűjteményekben stb. megtalálható konzisztoriális anyagok átkutatását mellőztük. Ezek kivétel nélkül másolati kötetek, és szűrőpróbaszerű vizsgálataink megerősítették feltevésünket, hogy új információt az *Archivio Concistoriale* jórészt szintén átfedésben lévő köteteihez képest nem tartalmaznak. A konzisztoriális ügymenetben résztvevő bíborosok, kiváltképpen pedig a protektorok magánlevéltárában – esetlegesen – fennmaradt konzisztoriáliák, kiváltképpen kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek feltérképezése pedig külön kutatási *proiectum* feladatát fogja képezni.

Az anyag feltárában vezérfonalul a lengyel vonatkozású konzisztoriális prozódásokat a 16. század második feléből mintaszerűen publikáló HIERONIM FOKCIŃSKI forráskiadása szolgált.²²⁶ Gyűjtőkörünkbe ugyanakkor az egyéb típusú dokumentumokat – *processus, relatio, cedula, controcedula, acta* – is felvettük. A pápai konzisztóriumok napirendjén rendszerint számos ügy szerepelt, ezekre az esetek többségében külön nem hivatkozunk, kizárólag a magyar vonatkozású bejegyzés közlésére szorítkozunk. Azt viszont külön feltüntetjük, ha csak magyar kérdés fordult elő. Szövegszerűen a leginformatívabb, legkevésbé romlott szöveget közöljük. A jórészt egyező változatok adatai jegyzetben találhatóak. Ha jelentősebb eltérés adódik két bejegyzés között, mind a kettőt közreadjuk.²²⁷ Egyes esetekben a különbözőséget olyan mértékűnek ítéltük, hogy az iratokat külön sorszám alatt hozzuk.²²⁸ Ezek kivétel nélkül az – esetenként majdnem gyorsírással jegyzetelésnek tűnő²²⁹ – konzisztoriális akták esetében fordulnak elő. Az *institutio canonica* megtörténetére vonatkozó akták közül csak azokat hozzuk szövegszerűen, amelyek a pusztán tény rögzítéséhez képest valamilyen érdemelegesnek tetsző történeti információval is szolgálnak.²³⁰ Amennyiben a dokumentum változatok keletkezési sorrendje nem volt megállapítható, kutatástechnikai szempontok döntötték el, hogy az átírás melyik kötet alapján történjék, és melyik szövegmásolatnak szerepeljen csupán a jelzete ('V1'–'V2'–'V3' etc.).

A szövegek tagolása (bekezdések) alapvetően követi a kéziratos változatot, a marginális utalószavakat ugyanakkor elhagytuk. A résztvevő bíborosok névsorát – ez sokszor egyébként is hiányzik – csupán néhány fontosabb eset kapcsán adjuk meg. Az átírások során a klasszikus latin helyesírási szabályait alkalmaztuk. A könnyebb használhatóság kedvéért az iratokat bőséges magyar nyelvű kivonatokkal láttuk el. A betűvel jelölt szövegkritikai jegyzeteket a dokumentumok után helyeztük el.

²²⁶ *Propozycje konsystorialne w XVI. wieku (Omówienie. Teksty polskie)* (Studia Ecclesiastica 18. Historica 11. Fontium Textus 2), Rzym 1994.

²²⁷ Vö. például *Iratok*, 152. sz.

²²⁸ Vö. például *Iratok*, 189–190. sz.

²²⁹ Vö. például *Iratok*, 161. sz.

²³⁰ Az összes ilyen akta levéltári jelzete megtalálható a HC-ben az adott egyházmegyénél. Vö. fentebb, 61. sz. jegyzet. – Tartalmazzák ugyanakkor a referáló kardinális nevét, ezeket az adatokat a magyar bíboros protektorátus történetéről írandó munkánkban fogjuk publikálni és hasznosítani.

A nem filológiai jellegű apparátus megformálásában forráslelőhelyek megjelenését követően az adott szöveg kiadása, regesztája, idézése, illetve a konzisztoriális anyag feltárásában alapvetőnek tekinthető *Hierarchia Catholica* adatainak megfelletése szerepel.²³¹ Teljességre törekedtünk, de nem állítjuk, hogy ezt el is értük.²³²

Második körben a Rómában, Itáliában végzett vonatkozó magyar és német alaputatók apparátusát mozgósítottuk, utóbbi gyakorlatilag a *Nuntiaturberichte* vonatkozó kötetek kiaknázását jelenti. Ebben is igyekeztünk viszonylag teljesebb képet adni. Míg azonban a közreadásra kerülő dokumentumokat nemcsak ismertető, felhasználó, hanem széles történeti kontextusba helyező bevezető tanulmányban a fontosabb, érdekesebb adatokat tételesen idéztük, ismertettük, a dokumentumoknál jórészt csak könyvészeti hivatkozást alkalmaztunk, sokszor elkerülhetetlen, külön nem jelzett átfedésben a bevezetővel.

Harmadrészt a magyar egyházi archontológiai, proszopográfiai irodalom beépítése volt a cél. Lehetőleg az alaputatókat tartalmazó műveket idéztük, az elavult, vagy témánk szempontjából másodlagosnak ítélt (például a római forrásokat érdemben nem használó RÓKA, RIMELY stb. munkái), illetve a kevés újat hozó frissebb irodalmat mellőztük.

Minden egyéb irodalom használata esetleges és jelzésszerű, úgy módszertani, mint terjedelmi, technikai okokból. Munkánkat tudniillik mindenekelőtt a vatikáni, itáliai kutatások folyamába kívántuk illeszteni.²³³ Következésképpen a magyar köztörténeti,²³⁴ hadtörténeti,²³⁵ életrajzi,²³⁶ általános egyháztörténeti²³⁷ irodalom átfogó mozgósítása alól felmentve éreztük magunkat.²³⁸ A tárgyi jegyzetek, a hely- és személynévmutató elkészítésénél mindemellett több alapvető kézikönyvet is felhasználtunk, amelyeket tételesen nem idézünk.²³⁹ Munkánkban: a fejregesztákban, indexben a délszláv neveket korabeli latinos, olaszos alakban hozzuk, úgy, ahogy a forrásainkban találhatóak. A magyar szakirodalomban újabban elterjedt szlavizáló átírásukat ugyan nem tartjuk teljesen indokolatlannak, ám e kötetünkben még utalószóként sem szerepeltetjük ezeket.

²³¹ Idézve fentebb, a 61. sz. jegyzetben.

²³² Ezt az ASV bibliográfiája sem mondhatja el magáról. *Bibliografia dell'Archivio Vaticano I–VIII*, a c. di GIULIO BATTELLI, Città dell'Vaticano 1962–2001; *Bibliografia dell'Archivio Vaticano (Nuova versione)*. IX (1997–1999), diretta da SERGIO PAGANO, a c. di SERGIO PAGANO–LUCA CARBONI–MARGO MAIORINO, Città del Vaticano 2003.

²³³ A legújabb nemzetközi eredményekre lásd az *Archivum Historiae Pontificiae* éves bibliográfiáit.

²³⁴ Például KOSÁRY DOMOKOS, SZAKÁLY FERENC, BARTA GÁBOR munkái.

²³⁵ Például: TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ, *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*, Szeged 2000.

²³⁶ Például a *Magyar Történelmi Életrajzok* kötetei.

²³⁷ Például: *Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század)* (Historia Litteraria 18), szerk. SZABÓ ANDRÁS, Budapest 2005.

²³⁸ E téren PÁLFFY GÉZA kurrens összegzéséhez és annak könyvészetéhez utaljuk az olvasót: *A tizenhatodik század története* (Magyar Századok 6), Budapest 2000.

²³⁹ Alapvető lexikonok (LTHK, *Kat[h]olikus Lexikon*, *Habsburg-lexikon*), archontológiák (FALLENBÜCHL, Szögi), kronológiák (BENDA, SZENTPÉTERY), genealógiák (NAGY IVÁN) stb.

Az I. sz. függelékben (*Appendix I*) hozzuk jegyzékszerűen azoknak az egyházmegyéknek a konzisztoriális (kontro)céduláit, relációit és propozícióit, amelyek egykor a magyar koronához tartoztak, és amelyeknek főpapjai a magyar királyok okleveleit követő méltóságsorokban is szerepeltek,²⁴⁰ de a vizsgált korban már más fennhatóság alatt állottak, így a kötet gyűjtőköréből kiestek. Ezek az egyházmegyék a következők: raguzai, spalatói, zárai érsekség, farai, nonai, trauai, vegliai püspökség. Ugyanitt található azon magyarországi kisebb javadalmak konzisztoriális (dekrétumszerű) aktáinak jegyzéke, amelyeket a *Hierarchia Catholica* kötetei semmilyen formában nem idéznek. Ilyeneket csak a 15. századból találtunk. A II. sz. függelék (*Appendix II*) tartalmazza a vizsgált korszakbeli magyar püspökök királyi kinevezésének általunk elért adatait. Összeállítására azért került sor, mert a jegyzetekben és a mutatóban alapvetően a HC alapján elsődlegesen a pápai kinevezési adatok kerültek megadásra.

A dokumentumok archivisztikai jegyzetelése során egyrészt a Vatikáni Titkos Levéltárból az angyalvári levéltárra és a vatikáni bullaregisztrumokra támaszkodtunk. Célunk a konzisztoriális ügymenet illusztrálása (uralkodói bemutatató iratok idézése), illetve a folyamat végeredményeként megszülető bullák adatainak jelzészerű megadása volt. Másrészt bőségesen merítettünk a bécsi Házi, Udvari és Állami Levéltár *Hungarica* sorozatából. Itt a kiadásra kerülő dokumentumok ellenpontozásaként a főpapkinevezés uralkodói szakaszára, részben pedig biográfiai adatok publikálására koncentráltunk, csupán mintavételi szinten jelezve az itteni kutatási perspektívákat.²⁴¹ A római ügymenetre vonatkozó szépszámú bécsi adatokat egy másik kötetben tervezzük felhasználni.

Kutatásunk időhatárának 1426. évi kezdődátumát a közlésre érdemesnek vélt legkorábbi konzisztoriális akta jelölte ki. A záró 1605-ös év, V. Pál pápa (†1621) pontifikátusának kezdete viszont tudatos döntés eredménye. A 17. században ugyanis a forrásviszonyok számottevően megváltoznak. A konzisztoriális dokumentumok vizsgálatának súlypontja óhatatlanul az ekkortól kezdve már mindinkább fennmaradt kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvekre helyeződik át, ami új módszerek, megközelítés alkalmazását vonja maga után.²⁴²

Befejezésül szeretnénk remélni, hogy könyvünkkel hasznosan kapcsolódva a nagy múltú római magyar kutatásokhoz²⁴³ a vatikáni forrásanyag egyik meghatározó

²⁴⁰ Vö. ENGEL PÁL, *Magyarország világi archontológiája (1301–1457) I–II*, Budapest, 1996, *ad indicem*.

²⁴¹ Itt is megköszönjük FAZEKAS ISTVÁNNAK bécsi kutatásainkhoz nyújtott szíves segítségét.

²⁴² Itt most csak GALLA FERENC alapvető publikációját idézem: *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a vatikáni levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, Levéltári Közlemények (LK) 25 (1942–1945) 11–46.

²⁴³ A pozitívizmus-kori vatikáni magyar kutatások kezdeteivel kapcsolatban néhány, kellő udvariassággal megfogalmazott kritikai észrevételemet (*Magyar történelmi kutatások a Vatikánban*, XXVIII–XIX) ADRIÁNYI GÁBOR reflexióra méltatta, szelídnek talán nem mondható megfogalmazásban (*Fraknói Vilmos javaslata a Szenszék levéltári forráskiadására*, MEV–Regnum 19 [2007] 149–160). Arra most nincs terem, hogy lépésről lépésre válaszoljak állításaira. Csupán annyit jegyzek meg, hogy az általa a 157–160. oldala-

fejezetét: a korszak egyik fontos hatalmi központját irányító „államtanács”²⁴⁴ magyar vonatkozásait tárhatjuk a hazai és nemzetközi tudományosság elé.

* * *

A konzisztoriális anyagban több részletben, 2005–2010 között folytatott kutatásainkat a Magyar Állami Ösztöndíjbizottság olasz államközi ösztöndíjai, illetve a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj és a Klebelsberg Kuno Ösztöndíj tették lehetővé. Az anyaggyűjtés feldolgozását a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János kutatói ösztöndíja segítette.²⁴⁵ A munka befejezése és megjelentetése az OTKA NN 82307 sz. kutatási programja keretében és támogatásával valósulhatott meg.

Végezetül itt is szeretnénk köszönetet mondani GAETANO PLATANIA, SILVANO GIORDANO, ALFREDO TUZI, SERGIO MACCHIUSI, kiváltképpen pedig MATTEO SANFILIPPO segítségéért, együttműködéséért. Mons. TÖRÖK JÓZSEF, a szerkesztőbizottság elnöke ezúttal is számos hasznos észrevétellel javította munkákat.

kon hozott forrást (3. *Fraknoi Vilmos promemoriája a „Monumenta Vaticana” tárgyában. 1881. október 20. Primási Levéltár. Acta Simor. Cat. A. Nr. 49/1882.*) – újabban feltárt vatikáni dokumentumok tartalma ellenére – perdöntőnek tartom álláspontja igazolására. Egyedül azt sajnálom, hogy a megadott jelzeten (és más szóba jöhető helyeken) idáig a szóbanforgó dokumentumot nem sikerült fellelnem a Primási Levéltárban. Többszöri szóbeli, írásbeli kérésem után az említett levéltár levéltárosa sem járt eredménnyel. Ezért elengedhetetlennek tartom e kulesírat pontos jelzetének, illetve *facsimiléjének* publikálását. Vö. még GABRIEL ADRIÁNYI, *Der Beitrag des ungarischen Domkapitulars und Historikers Vilmos Fraknoi (1843–1924) zur Öffnung der Vatikanischen Geheimarchive*, Festgabe für Karl Josef Rivinius SVD (Theologie und Hochschule 1; hrsg. v. Reimund Haas–Eric W. Steinhauer), Münster 2006, 183–203.

²⁴⁴ E feladatunk bonyolult és hosszadalmas volta ellenére is jóval könnyebbnek bizonyult, mint ugyanezen munka elvégzése az „oszmán államtanács” vonatkozásában. Utóbbira vö. a grandiózus vállalkozás második kötetét: DÁVID GÉZA–FODOR PÁL, „*Ez az ügy fölöttébb fontos*”. *Aszultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei. (1559–1560, 1564–1565)* (História Könyvtár. Okmánytárak 6), Budapest 2009.

²⁴⁵ A tanítványaimmal végzett *team*-munka megosztása a következő volt. A nyelvi/paleográfiai, kutatás-módszertani és szakirodalmi felkészítés általam tartott katolikus egyetemi speciális kollégiumon történt. Majd ösztönzésemre és irányításommal N.G. nézte át mindazon levéltári köteteket, amelyekben valószínűsíthető volt az *institutio canonica* során keletkezett konzisztoriális forrás: *cedula, controcedula, relatio* és *propositio*. A konzisztoriális aktákat A.A., és J.P. gyűjtötte össze. Utóbbi forrásoknak a HC alapján történő jegyzetelését J.P. végezte, a bíborosi titulusok szorgalmatos elősorolása az ő érdeklődését jelzi. A dokumentumok átfogó alapjegyzetelését – beleértve a vatikáni levéltári források: bullaregisztrumok stb., DL és DF jelzetek applikálását – N.G. végezte, és ő készítette a mutatót is. Magam az átvizsgált fondokat szűrőpróbaszerűen ellenőriztem, a köteteket újra kikérve az összes forrást Rómában összeolvastam és az átíráásokat szorgalmatosan javítottam – alkalmanként többször is, hogy publikálásra alkalmassá tegyem őket. Az iratok magyarnyelvű tartalmi kivonatát 95%-ban újraírtam, vagy jelentősen átírtam. E tevékenységek nélkül a források nem lettek volna közölhetőek. A jegyzetapparátust ellenőriztem, bővítettem: főleg frissebb hazai és nemzetközi irodalommal, illetve bécsi levéltári adatokkal; végül elkészítettem a könyv bevezetését. Munkám során értelemszerűen bővítenem kellett a – CVH I/1 és 5. kötethez hasonlóan a közlésre kerülő forrásokhoz iratszám szerint elkészített – kötetvégi mutatót is.

IRATOK

I.

Róma, 1426. január 16.

Konzisztoriális akta Orsini bíboros legációjáról

Orsini bíboros a Zsigmond római, magyar és cseh király, valamint a Frigyes szász herceg uralma alatt álló területek legátusa lett.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 1, fol. 161v – cop.³)

Die mercurii 17 Kalendas Februarii reverendissimus pater dominus Iordanus cardinalis Albanen[sis] alias de Ursinis² factus est legatus in regnis Ungariae et Boemiae et aliis regnis et partibus ad dominum regem Romanorum, Ungariae et Boemiae³ ratione ditorum regnorum Ungariae et Boemiae sive ad ipsa regna pertinentibus et spectantibus, necnon in omnibus et singulis ditionibus et dominiis marchiae Misniae et duci Saxoniae⁴ et ad ipsum marchionem pertinentibus ratione marchionatus huiusmodi.

³ A margón: 'Legatio in Boemia'.

I.a

Róma, 1431. október 22.

Konzisztoriális akta a milkói püspökség betöltéséről

De la Rochetaillée bíboros jelentése nyomán betöltésre került a kalocsai egyháztartományba tartozó milkói püspöki szék Szelid Imre szatmári főesperes személyében. Az előző főpásztorról a tatárok betörése miatt emberemlékezet óta nem lehet tudni.

(ASV Arch. Concist. Acta Misc., vol. 1, fol. 224v–225r – cop.)⁵

Die lunae 22 Octobris velut 11° Kalendas Novembris ad relationem reverendissimi in Christo patris domini cardinalis Rothomagen[sis]⁶ provisum fuit ecclesiae Malcouien[si] in Walackia provinciae Colocen[sis] vacantis per etc., quia in memoriam communem non existit, quia fuit occupata per Tartaros infideles de persona [fol. 224v] domini Emerici Zelid presbyteri archidiaconi de Zathmar ecclesiae Transiluan[ensis]⁷ et missa fuit cedula et sigillo ipsius domini cardinalis sigillata.^a

^a A margón: 'Ecclesia Malcouien[sis] in Walackia'.

¹ Fényképmásolata: MOL Mohács előtti Gyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF), 288868. V₂: ASV Misc. Arm., XII., vol. 121A, fol. 99r (cop.).

² Giordano Orsini. Ss. Silvestro e Martino ai Monti (1405–1409), S. Lorenzo in Damaso (1409–1412) presbiter, Albano (1412–1431), majd Sabina (1431–1438) püspök bíborosa. HC I, 26.

³ Zsigmond magyar király (1387–1437), 1433-tól császár.

⁴ Frigyes 1407-től meissenai örgróf, 1423–1428 között szász herceg.

⁵ Fényképmásolata: MOL DF 288878. V₂: ASV Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 135r (cop.).

⁶ Jean de la Rochetaillée. S. Lorenzo in Lucina (1426–1437) presbiter bíborosa, vicekancellár. HCI, 34.

⁷ Szelid Miklós haláláig (1433. május 26. előtt) volt milkói püspök. HC II, 191.

I. b

Róma, 1480. május 29.

Controcedula consistorialis Raguzai Kristóf kinevezéséről modrusi püspökké
Borgia bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, kispécsettjével megerősítve – hitelesíti, hogy IV. Sixtus pápa a titkos konzisztóriumon Cibo bíboros jelentése az előző püspöknek, Miklós pápai familiárisnak az Apostoli Szentszéknél bekövetkezett halála miatt megüresedett modrusi püspöki székbe Kristóf raguzai áldozópapot, a kánonjog doktorát helyezte.¹

(BAV Vat. lat., vol. 3478, fol. 12v–13r – cop.)^a

Reverendissimus cardinalis Valentinensis, episcopus Portuensis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius²

Hodie sanctissimus dominus noster, dominus Sixtus divina providentia papa III³ in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris et domini, domini Iohannis Baptistae⁴ tituli Sanctae Ciciliae Transiberim presbyteri cardinalis Melfitensis de consilio reverendissimorum patrum dominorum cardinalium ecclesiae Madrusiensi⁵ per obitum bonae memoriae Nicolai,⁶ illius ultimi episcopi, praefati sanctissimi domini nostri familiaris apud sedem apostolicam defuncti [fol. 13r] pastore carenti de persona venerabilis viri domini Christophori⁷ decretorum doctoris, presbyteri Ragusini⁸ providit, ipsumque eidem ecclesiae Madrusiensi praefecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem eius in spiritualibus ac temporalibus sibi plenarie committendo. In quorum fidem praesentem cedulam fieri et manu propria subscribendam, soliti nostri parvi sigilli iussimus impressione communiri. Datum

¹ A modrusi püspökség betöltésének körülményeiről: AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I: 1216–1352. II: 1352–1526, Romae 1859–1860, II, 485, n. 664; FRANKÓI VILMOS–DÉCSÉNYI-SCHÖNHERR GYULA (eds.), *Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490* (MVH I/6), Budapest 1891, 163–164, n. 124–125; 209, n. 163; FRANKÓI VILMOS (kiad.), *Mátyás király levelei. Küllügyi osztály I–II*, Budapest 1893–1895, II, 17–19, n. 12, 13; 41–42, n. 29; FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 205–207; Uő, *Magyarország és a Szentszék*, II, 227–229; GALLA FERENC, *Mátyás király és a Szentszék*, Mátyás király emlékkönyv I, Budapest 1940, 95–170, 117–118; JOSIP BARBARIĆ–ANDRIJA LUKINOVIĆ et al. (ed.), *Camera Apostolica. I: Obligationes et solutiones camerale primo (1299–1560)*. II: 1302–1732 (Monumenta Croatica Vaticana 1), Zagreb–Rim 1996–2001, I, 500, n. 959; 516, n. 993; II, 466–467, n. 894.

² Rodrigo Borgia. III. Callixtus pápa neposa, S. Nicola in Carcere (1456–1484) diakónus, Albano (1468–1476), majd Porto e Santa Rufina (1476–1492) püspök bíborosa (HC II, 12.), vicekancellár, majd VI. Sándor (1492–1503) néven pápa.

³ Francesco della Rovere. S. Pietro in Vincoli (1467–1471) presbíter bíborosa (HC II, 15), majd IV. Sixtus (1471–1484) néven pápa.

⁴ Giovanni Battista Cibo. S. Balbina (1473–1474), majd S. Cecilia in Trastevere (1474–1484) presbíter bíborosa (HC II, 17), VIII. Ince (1484–1492) néven pápa.

⁵ Modrus (ma Horvátország).

⁶ Nicolaus Machinensis (1461–1480) modrusi püspök. HC II, 136.

⁷ Christophorus de Ragusa haláláig (1499. április 12.) viselte a modrusi püspöki méltóságot. HC II, 136.

⁸ Raguz (Dubrovnik, ma Horvátország).

Romae apud Sanctum Petrum, die Lunae XXVIII Maii MCCCCLXXX, pontificatus sanctissimi domini nostri anno nono.

^a A fol. 12v margóján: ‘*Ecclesia Madrusiensis*’.

2.

Róma, 1481. február 16.

Controcedula consistorialis Váradi Péter kinevezéséről kalocsai érsekké

Borgia bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, kispesejétével megerősítve – hitelesíti, hogy IV. Sixtus pápa a titkos konzisztóriumon Aragóniai János bíboros jelentésére Handó Györgynek, az előző érseknek a római Kúrián kívül bekövetkezett halála miatt megüresedett kalocsai érseki székre a kisebb papi rendekkel felruházott Váradi Péter gyulafehérvári prépostot helyezte. Megengedi számára, hogy a váradi egyházmegyében lévő szentjobb Szent István király bencés monostorának évente kétszáz kamarai aranyforintot kitevő jövedelmét – amit eddig apostoli engedéllyel tartott a kezében – kommandaként továbbra is élvezhesse.¹

(BAV Vat. lat., vol. 3478, fol. 34^{rv} – cop.)^a

Ed. LAJOS PÁSZTOR, *Le cedole concistoriali*, Archivum Historiae Pontificiae (AHP) II (1973) 209–268, 250–251, n. 7.

Reverendissimus cardinalis Valentinensis, episcopus Portuensis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius²

Hodie sanctissimus dominus noster, dominus Sixtus divina providentia papa IIII in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris et domini, domini Iohannis tituli Sancti Adriani presbyteri cardinalis de Aragonia³ de consilio reverendissimorum patrum dominorum cardinalium ecclesiis Colocensi et Bachiensi invicem canonice unitis per obitum bonae memoriae Georgii,⁴ illarum ultimi archiepiscopi extra Romanam curiam defuncti pastore destitutis de persona venerabilis viri domini Petri⁵ praepositi et canonici ecclesiae Albensis⁶ Transilvaniae in minoribus tantum ordinibus constituti providit, ipsumque eisdem Colocensi et Bachi-

¹ Váradi Péter kinevezési bulláit lásd ASV Reg. Lat., vol. 805, fol. 92v–94v; reg. ÉRDÚJHELYI MENYHÉRT, *Kutatásaim a római levéltárakban*, Katholikus Szemle 10 (1896) 605–646, 630–631, n. 168; ASV Reg. Lat., vol. 808, fol. 168r. Kinevezéséről vö. még FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 205; GALLA, *Mátyás és a Szentszék*, 116; UDVARDY JÓZSEF, *A kalocsai érsek életrajza (1000–1526)* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae II), Köln 1991, 337–338.

² Rodrigo Borgia.

³ Giovanni d’Aragona (Aragóniai János). Apostoli protonotarius, S. Adriano al Foro (1477–1483) diakónus, S. Sabina (1483–1485) és S. Lorenzo in Lucina (1484–1485) presbiter bíborosa, 1480–1485 között esztergomi érsek. HC II, 18; BEKE MARGIT, *Aragóniai VI. János*, Esztergomi érsek 1001–2003 (szerk. Beke Margit), Budapest 2003, 219–222.

⁴ Handó György (1479–1481) kalocsai érsek. HC II, 132; UDVARDY, *A kalocsai érsek életrajza*, 328–334.

⁵ Váradi Péter haláláig (1502) viselte a kalocsai érsekséget. HC II, 132. Életrajza: UDVARDY, *A kalocsai érsek életrajza*, 335–402.

⁶ Gyulafehérvár (*Alba Iulia*, ma Románia).

ensi ecclesiis praefecit in archiepiscopum et pastorem, curam, regimen et administrationem, illarum in spiritualibus et temporalibus sibi plenarie committendo. Et nihilominus, ut detentius statum [fol. 34v] suum tenere valeat, monasterium Sancti Stephani regis de Zenthio¹ ordinis Sancti Benedicti Varadiensis dioecesis, valoris annui duecentorum florenorum auri de camera, quod dictus Petrus ex concessione apostolica obtinet in commendam, ut cum praedictis ecclesiis quamdiu illis praefuerit, et quoad vixerit, retinere simili modo in commendam libere et licite valeat, sibi concessit atque indulisit. Absolvens praefatum Petrum a quibusvis censuris etc. ad effectum dumtaxat etc. In quorum fidem praesentem scedulam manu propria subscriptam soliti nostri parvi sigilli iussimus impressione communiri. Datum Romae apud Sanctum Petrum, die XVI Februarii MCCCCLXXXI, pontificatus praefati sanctissimi domini nostri papae anno decimo.

Reverendissimus vicecancellarius, L[udovicus] Podocatharus²

^a A fol. 34r margóján: 'Ecclesiae Colocensis et Bachiensis'.

3.

Róma, 1481. szeptember 5.

Controcedula consistorialis Nagylucei Orbán kinevezéséről győri püspökké

Borgia bíboros vicecancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, kisépességével megerősítve – hitelesíti, hogy IV. Sixtus pápa a titkos konzisztóriumon Arcinboldo bíboros jelentésére az előző püspök, Csopor Demeter római Kúrián kívül bekövetkezett halála miatt üresedésben lévő győri püspöki székre Nagylucei Orbán pécsi prépostot, a magyar király kincstartóját helyezte.³

(BAV Vat. lat., vol. 3478, fol. 45v–46r – cop.)^a

Reverendissimus cardinalis Valentinensis, episcopus Portuensis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius⁴

Hodie sanctissimus dominus noster, dominus Sixtus divina providentia papa quartus in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris et domini, domini Iohannis⁵ tituli Sancti Praxidis presbyteri cardinalis Novariensis de consilio reverendissimorum patrum dominorum cardinalium eccle-

¹ Szentjobb v. Szentjog (*Sániob*, ma Románia).

² Ludovico Podocator. Ciprusi születésű nemes, capacciói püspök (1483–1503, HC II, 118.), a S. Agata de' Goti (1500–1504, HC II, 24.) diakónus bíborosa. FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, 401, n. 1548.

³ Kinevezési bulláit lásd MOL DL 18550–18554, illetve CZAICH Á. GILBERT, *Regesták a római Data-ria-levéltárból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből I–II*, Történelmi Tár (TT), 1899, 1–17 és 235–272, 246. Nagylucei Orbán kinevezéséről győri püspökké lásd még FRAKNÓI, *Mátyás király levelei*, II, n. 82–84; GALLA, *Mátyás és a Szentszék*, 116; SUGÁR ISTVÁN: *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984, 184.

⁴ Rodrigo Borgia.

⁵ Giovanni Arcinboldo. Apostoli protonotarius, Ss. Nereo ed Achilleo (1473–1476), majd S. Praxedis (1476–1488) presbiter bíborosa (HC II, 17).

siae Iauriensi per obitum bonae memoriae Demetrii Chuper,¹ ultimi Iauriensis episcopi extra Romanam curiam defuncti, pastori carenti de persona venerabilis viri domini [fol. 45v] Urbani² praepositi Quinqueecclesiensis, serenissimi domini regis Ungariae³ thesaurarii de nobili genere ac legitimo matrimonio procreati, et in aetate legitima constituti providit, ipsumque eidem ecclesiae Iauriensi praefecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem eius in spiritualibus ac temporalibus sibi plenarie committendo, eundemque a quibusvis censuris etc., ad effectum dumtaxat etc. absolvens. In quorum fidem praesentem scedulam manu propria subscribendam soliti nostri parvi sigilli iussimus impressione communiri. Datum Romae apud Sanctum Petrum, die Mercurii V Septembris MCCCCLXXXI, pontificatus praefati sanctissimi domini nostri papae anno undecimo.

Reverendissimus vicecancellarius, L[udovicus] Podocatharus⁴

^a A fol. 45v margóján: ‘*Ecclesia Iauriensis*’.

4•

Róma, 1484. szeptember 14.

Cedula consistorialis Arcangelus de Varicastris kinevezéséről scardonai püspökké

Aragóniai János bíboros – saját aláírásával és pecsétjével megerősített cédulán – tájékoztatja Borgia bíboros vicecancellárt, hogy IV. Sixtus pápa a titkos konzisztóriumon jelentésére az előző püspök, Péter halála miatt megüresedett scardonai püspöki székre Arcangelus de Varicastris áldozópapot, váci prépostot, a kánonjog doktorát helyezte.⁵
(BAV Vat. lat., vol. 3478, fol. 181r – cop.)^a

Reverendissime in Christo pater et domine, domine nostri sanctissime. Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Sixtus divina providentia papa IIII in suo secreto consistorio, ut moris est, ad relationem meam ecclesiae Scardonensi⁶ tunc per obitum bonae memoriae Petri, ultimi episcopi illius vacanti⁷ de reverendissimorum dominorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio et assensu de persona venerabilis viri domini Arcangeli de Varicastis praepositi ecclesiae Vaciensis, decretorum doctoris, in presbyteratus ordine consti-

¹ Csupor Demeter (1466–1481) győri püspök. HC II, 167.

² Nagylucei Orbán 1487. április 27-ig, az egri püspökségbe való áthelyezéséig viselte győri püspöki címét. HC II, 167.

³ I. Mátyás (1458–1490) magyar király.

⁴ Ludovico Podocator.

⁵ Kinevezési bulláit lásd ASV Reg. Lat., vol. 847, fol. 213r–215v; reg. CZAICH Á. GILBERT, *Regesták VII. Imre [!] pápa korából 1484–1492*, TT 1902, 511–527, 511. Vö. még FRAKNÓI–DÉCSÉNYI-SCHÖNHERR, *Mátyás király levelezése*, 203, n. 156; FRAKNÓI, *Mátyás király levelei*, II, 278–279, n. 165; GALLA, *Mátyás és a Szentszék*, 116; BARBARIĆ–LUKINOVIC, *Camera Apostolica*, II, 751, n. 1363.

⁶ Scardona (*Skradin*, ma Horvátország).

⁷ Petrus Marcus O.F.M (1479–1483) scardonai püspök. HC II, 231.

tuti¹ providit, ipsumque illi praefecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo. In quorum fidem praesentem cedula nomine meo subscriptam et sigillo meo sigillatam fieri feci. Romae, in domibus meae solitae residentiae, sub anno a nativitate domini MCCCCLXXXIII, die vero XIII^a Septembris, pontificatus eiusdem sanctissimi domini nostri Sixti anno tertio decimo.

Eiusdem reverendissimae dominationis vestrae
servitor Io[hannes] cardinalis de Aragonia² manu propria

^a A margón: ‘*Ecclesia Scardonensis*’.

5.

Róma, 1486. december 1.

Controcedula consistorialis Andrea Campana kinevezéséről zenggi püspökké

Borgia bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, kispecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy VIII. Ince pápa a konzisztóriumon Zeno bíboros jelentésére az előző püspöknek, Pálnak a római Kúrián kívül bekövetkezett halála miatt üresedésben lévő zenggi püspöki székre Andrea Campana modenai áldozópapot helyezte.³

(BAV Vat. lat., vol. 3478, fol. 290v – cop.)^a

Reverendissimus cardinalis Valentinensis, episcopus Portuensis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Innocentius divina providentia papa VIII⁴ in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris domini episcopi Tusculanensis cardinalis Sanctae Mariae in Porticu⁵ ecclesiae Segniensi sitae in provincia Sclavoniae per obitum bonae memoriae domini Pauli, ultimi episcopi Segniensis,⁶ qui extra Romanam curiam diem clausit extremum, pastoris solatio destitutae, de persona venerabilis viri domini Andreae Campana Mutinensis in sacerdotio et aetate legitima constituti de

¹ Arcangelus Varicastris, arbei prépost, *decretorum doctor* haláláig (1502. április 8 előtt) viselte a scardonai püspöki méltóságot. HC II, 231. (A kinevezést szentesítő konzisztórium 1481. szeptember 19-én volt.) A forrásban szereplő váci prépostság tévedés lehet, 1484-ben Várdai Mátyás volt a váci prépost, akit Mátyás király ez év január 14-én nevezett ki (MOL DL 81902).

² Giovanni d’Aragona.

³ Kinevezési bulláit lásd ASV Reg. Lat., vol. 854, fol. 310v–311v; reg. CZAICH, *Regesták VII. Imre királytól*, 516. A zenggi püspökség betöltésének körülményeiről vö. még FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 207–208.

⁴ VIII. Ince pápa (1484–1492).

⁵ Giambattista Zeno. Apostoli protonotarius, S. Maria in Portico (1468–1470) diakónus, majd S. Anastasia (1470–1479) presbiter, végül Frascati (1479–1501) püspök bíborosa (HC II, 15).

⁶ Paulus de Bosna O.F.M. (1464–1486) zenggi püspök (HC II, 237). Vö. még BARBARIĆ–LUKINOVIĆ, *Camera Apostolica*, II, 748, n. 1357. – Zengg (*Senj*, ma Horvátország).

reverendissimorum dominum patrum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio apostolica auctoritate providit,¹ ipsumque illi praefecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem eiusdem ecclesiae Segniensis sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo. In quorum fidem praesentem cedulam fieri et manu propria subscriptam nostri parvi soliti sigilli impressione communiri fecimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum die prima Decembris M^o IIII° LXXXVI, pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno tertio.

Reverendissimus vicecancellarius, L[udovicus] Podocatharus

¹ A margón: *‘Ecclesia Segimensis [!]. xxx. A^o 3°.’*²²

6.

Róma, 1487. április 27.

Controcedula consistorialis Bakócz Tamás kinevezéséről győri püspökké

Borgia bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros, vagyis ez esetben saját maga által kiállított cédulát átírva és aláírásával, kispescéjével megerősítve – hitelesíti, hogy VIII. Ince pápa a konzisztóriumon jelentésére a megüresedett győri püspökség élére – mivel ugyanezen pápa az eddigi püspököt, Nagylucei Orbánt az üresedésben lévő egri püspökségbe helyezte át – Bakócz Tamást, az egri egyházmegyének kisebb papi rendekkel felruházott klerikusát állította.³

(BAV Vat. lat., vol. 3478, fol. 298v – cop.)⁴

Reverendissimus cardinalis Valentinensis, episcopus Portuensis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Innocentius divina providentia papa VIII. in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem nostram ecclesiae Iauriensi ex eo pastore carenti, quod idem sanctissimus dominus noster reverendissimum patrem dominum Urbanum,⁴ nuper episcopum Iauriensem a vinculo, quo ecclesiae Iauriensi, cui tunc praeerat, licet absentem de apostolica plenitudine potestatis et reverendissimorum dominorum cardinalium consilio absolvens, etiam hodie ad ecclesiam Agriensem certo tunc modo vacante⁵ [!] transtulit ipsum Urbanum eidem ecclesiae Agriensi in episcopum et pastorem praeficiendo et curam, regimen et administrationem illius in spiritualibus ac temporalibus sibi plenarie com-

¹ A modenai származású Andrea Campana haláláig (1497. szeptember 27.) viselte a scardonai püspöki méltóságot. HC II, 231.

² A számozás azt jelöli, hogy a cédula az adott pontifikátusi évben hányadikként szerepel. Tehát ebben az esetben ez a harmadik év 30. cédulája.

³ Kinevezési bulláit lásd ASV Reg. Lat., vol. 854, fol. 322v–325r; reg. CZAICH, *Regesták VII. Imre korából*, 514–515. Bakócz Tamás győri püspökké nevezéséről: FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 205; GALLA, *Mátyás és a Szentszék*, 116; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 191–192.

⁴ Nagylucei Orbán (1481–1487) győri püspök. HC II, 167; SUGÁR, *Az egri püspökök története*, 183–184.

⁵ Az egri püspökség Gabriel Rangone bíboros, egri püspök halála miatt volt üresedésben. HC II, 82; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 177–182.

mittendo, de persona venerabilis viri domini Thomae de Erdeud clerici Agriensis dioecesis in minoribus tantum ordinibus et in aetate legitima constituti, de nobili genere procreati, de simili consilio apostolica auctoritate providit, ipsumque Thomam dictae ecclesiae Iauriensis profecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae Iauriensis in spiritualibus et temporalibus sibi plenarie committendo.¹ Absolvens eundem Thomam a censuris etc. ad effectum tantum etc. In quorum fidem praesentem scedulam fieri et manu propria subscriptam nostri soliti parvi sigilli impressione communiri fecimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, die Veneris XXVII^a Aprilis MCCCCLXXXVII, pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno tertio.

Reverendissimus vicecancellarius

L[udovicus] Podocatharus

^a A margón: *‘Ecclesia Iauriensis xxxiiii A^o 3°’*.

7.

Róma, 1487. április 27.

Controcedula consistorialis Nagylucei Orbán kinevezéséről egri püspökké

Borgia bíboros vicecancellár – az előterjesztő bíboros, vagyis ez esetben saját maga által kiállított cédulát átírva és aláírásával, kispecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy VIII. Ince pápa a konzisztóriumon jelentésére Nagylucei Orbán győri püspököt a Gabriele Rangone bíboros halála miatt megüresedett egri püspökségbe áthelyezte.²

(BAV Vat. lat., vol. 3478, fol. 298v–299r – cop.)^a

Reverendissimus cardinalis Valentinensis, episcopus Portuensis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Innocentius divina providentia papa VIII. in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem nostram reverendissimum in Christo patrem dominum Urbanum³ nuper episcopum Iauriensem licet absentem a vinculo [fol. 298v], quo ecclesiae Iauriensi, cui tunc praeerat, tenebatur de suae apostolicae plenitudine potestatis et reverendissimorum dominorum cardinalium consilio absolvit, ipsumque ad ec-

¹ Bakócz Tamás 1497. június 9-ig, az egri püspökségbe való áthelyezéséig kormányozta a győri püspökséget. HC II, 167; FRANKÓI VILMOS, *Erdődi Bakócz Tamás élete* (Magyar Történelmi Életrajzok), Budapest 1889, helyenként; SUGÁR, *Az egri püspökök, 191–200*; HORVÁTH RICHÁRD, *Bakócz IV. Tamás, Esztergomi érsekek, 228–232*.

² Kinevezési bulláit lásd MOL DL 19257 és 19258, illetve ASV Reg. Lat., vol. 854, fol. 302r–304r; reg. CZAICH, *Regesták VII. Imre korából*, 514. Nagylucei Orbán Egerbe helyezéséről: FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 205; Uő, *Magyarország és a Szentszék*, II, 234–237; GALLA, *Mátyás és a Szentszék*, 116; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 183–184.

³ Nagylucei Orbán haláláig, 1491-ig volt egri püspök. HC II, 82.

clesiam Agriensem per obitum bonae memoriae Gabrielis¹ Sanctorum Sergii et Bachi presbyteri cardinalis, qui ipsi ecclesiae Agriensi praesidebat, dum viveret, apud sedem apostolicam defuncti, pastorem destitutam transtulit, eundemque Urbanum dictae ecclesiae Agriensi praefecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem eius in spiritualibus et temporalibus sibi plenarie committendo, ac liberam eidem Urbano ad ipsam ecclesiam transeundi licentiam concedendo. Absolvens eundem a censuris etc. ad effectum tantum etc. In quorum fidem praesentem scedulam fieri et manu propria subscriptam nostri soliti parvi sigilli impressione communiri fecimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, die Veneris XXVII Aprilis MCCCCLXXXVII, pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno tertio.

Reverendissimus vicecancellarius
L[udovicus] Podocatharus

¹ A fol. 298v margóján: 'Ecclesia Agriensis xxxv A^o 3°'.

8.

Róma, 1487. május 21.

Controcedula consistorialis Estei Hippolit kinevezéséről esztergomi érsekké

Borgia bíboros vicecancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, kispécstjével megerősítve – hitelesíti, hogy miután a néhai Bernard Rohr salzburgi érsek lemondott érseki székeről, és VIII. Ince pápa élete végéig a bécsi egyházmegye lelki és világi adminisztrátorává nevezte ki, a salzburgi főegyházmegye adminisztrátora pedig Beckensloer János esztergomi érsek lett, aki az esztergomi érsekséget és a salzburgi érsekség adminisztrátorságát egyszerre viselhette, az esztergomi érsekségről pedig csak Bernard halálának napjától mentette fel Őzsentsége, és ezután az esztergomi érsekségből áthelyezvén salzburgi érsekké nevezte ki. Oliverio Caraffa és Ascanio Sforza bíborosok a Beckensloer János áthelyezésével megüresedett esztergomi érseki székre rokona, Mátyás magyar király által kinevezett Estei Hippolit ferrarai klerikust, a Szentszék notáriusát, Ercole d'Este ferrarai herceg mintegy 11 éves fiát a Szentatya és a konzisztórium elé terjesztették. Őzsentsége Estei Hippolitot az esztergomi érsekség lelki és világi adminisztrátorává nevezte ki, mely 25 éves koráig illeti meg, ezen életkor betöltése után azonban apostoli hatalmánál fogva érsekké nevezi ki. Amíg a gyermek Hippolit be nem tölti 18. életévét, adminisztratori teendőit Beltramus de Costabilis ferrarai klerikus, a kánonjog doktora és szentszéki notárius látja el, ezt követően Hippolit 25 éves koráig csak adminisztrátorként, majd pappá szentelése után érsekként kormányozhatja az egyházmegyét. Ezenkívül Őzsentsége *motu proprio* engedélyezte, hogy a pomposai bencés apátságot – amelyet egészen az említett egyház élére történt kinevezéséig *commendaként* birtokolt – püspökké szentelése után is megtarthassa, csakúgy mint a gavellói Szűz Mária bencés apátságot.

(BAV Vat. Lat., vol. 3478, fol. 307r–308v – *cop.*)^a

Reverendissimus cardinalis Valentinensis, episcopus Portuensis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius

¹ Gabriele Rangoni O.F.M. egri püspök (1475–1487, HC II, 82.), Ss. Sergio e Bacco (1477–1486) diakónus bíborosa (HC II, 18). Életrajza: SUGÁR, *Az egri püspökök*, 177–182.

Dudum Salczbigensi [!] ordinis Sancti Augustini ex eo, quo bonae memoriae Bernardus tunc archiepiscopus Salczburgensis regimini et administrationi illius, cui tunc praeerat, in manibus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Innocentii divina providentia papa VIII sponte et libere cesserat,¹ ipseque sanctissimus dominus noster cessionem huiusmodi duxerat admitte-
 tendam, et Viennensi ecclesiis certo modo vacantibus praefatus sanctissimus dominus noster dominum Bernardum et reverendissimum patrem dominum Ioannem² archiepiscopum Strigonens[em] Salczburgen[sium] ecclesiarum [!] huiusmodi in spiritualibus et temporalibus administrationes [!], quamdiu dictus Bernardus viveret, fecit, constituit et deputavit, ita quod propter hoc dictus Io[annes] archiepiscopus Strigonensis esse non desineret, sed Strigoniensi in archiepiscopum et Salczburgensi ecclesiis huiusmodi in administratorem interim praesesset, et si eundem dominum Bernardum decedere contingeret, idem dominus noster praefatum Io[annem] ex tunc, prout ex die obitus eiusdem^b domini^b Bernardi, et e converso a vinculo, quo dictae ecclesiae Strigoniensi tenebatur, absoluit, et ad praefatam Salczburgensem ecclesiam cessante tunc per obitum dicti Ber[nardi] administratione praedicta, adhuc per cessionem ipsius domini Io[anni] vacante transtulit. Ipsumque eidem Salczburgensi ecclesiae praefecit in episcopum et pastorem translatum et praefectum fore decrevit, ac ecclesiam Strigoniensem praedictam per huiusmodi translationem vacare decrevit, postmodum vero dicto domino Bernardo, sicut Domino placuit, ab hac luce subtracto, dictoque domino [fol. 307r] Io[anne] eundem ecclesiam Salczburgensem, ut praemittitur, translato ac ipsa ecclesia Strigoniensi per huiusmodi translationem vacante praefatus sanctissimus dominus noster hodie ad relationem reverendissimorum dominorum Oliuerii³ episcopi^c Sabinensis et Ascanii⁴ Sancti Viti in Marcello diaconi cardinalium et ad nostram attendens, quod magister Hyppolitus Estensis⁵ clericus Ferrariensis, sedis apostolicae notarius, illustrissimi principis domini Herculis Estensis⁶ ducis Ferrariae et ... natus, in XI° vel circa suae aetatis anno constitutus, ac serenissimi domini

¹ Bernard Rohr (1466–1484) salzburgi érsek. HC II, 228.

² Beckensloer János 1474–1484 esztergomi érsek (HC II, 242), 1484–1490 salzburgi érsek (HC II, 228). Életéről lásd FRANKÓI VILMOS, *Beckenslager magyar primás III. Frigyes német császár szolgálatában*, *Történeti Szemle* 6 (1917) 156–186 és 477–498; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 172–176; BEKE MARGIT, *Beckensloer V. János*, *Esztergomi érsekek*, 214–219.

³ Oliverio Caraffa. Ss. Marcellino e Pietro (1467–1470), S. Eusebio (1470–1476, *in commendam* 1476–1511) presbiter, Albano (1476–1483), Sabina (1483–1503), majd Ostia (1503–1511) püspök bíborosa (HC II, 14).

⁴ Ascanio Maria Sforza de' Visconti. Ss. Vito e Modesto (1484–1505) diakónus bíborosa (HC II, 20).

⁵ Estei Hippolit (Ippolito d'Este) 1497. december 20-ig volt esztergomi érsek, mikor is Bakócz Tamás egri püspökkel székét cserélt. HC II, 242. Életéről: LACZLAVIK GYÖRGY, *Estei Hippolit*, *Esztergomi érsekek*, 222–228.

⁶ I. Ercole d'Este (1471–1505) ferrarrai herceg.

Mathiae Ungariae regis affinis sibi que plurimum gratus et acceptus, favore eiusdem regis, ac etiam quia ex laudabilibus suae puerilitatis iudiciis verisimiliter concipitur, quod se in virum debeat producere virtuosum dictae ecclesiae esse poterit plurimum utilis et etiam fructuosus, in consistorio suo secreto, ut moris est, de reverendissimorum patrum dominorum cardinalium consilio eundem dominum Hyppolitum dictae ecclesiae Strigoniensi in spiritualibus et temporalibus administratorem donec vicesimumquintum^d [...]e aetatis [...]f attingeret, ita quod interim de illius fructibus etc. possis [...] disponere dicta auctoritate apostolica^d fecit et deputavit, ac ex nunc prout ex tunc et ex tunc prout ex nunc quamprimum ad dictum vicesimumquintum annum pervenerit, de persona sua eidem ecclesiae Strigoniensi dicta auctoritate providet, ipsumque illi praefecerit in archiepiscopum et pastorem^a ac et nunc sibi et reverendo patri domino Beltramo de Costabilis² clerico Ferrariensi decretorum doctori, sedis apostolicae notario, donec ipse Hyppolitus XVIII [fol. 307v] suae aetatis annum attingeret, in spiritualibus et temporalibus et deinde eidem Hyppolito soli curam et administrationem in eiusdem spiritualibus et temporalibus plenarie committendo. Ita tamen, quod interim dictus Hyppolitus sine ipso B[eltramo] nihil gerere seu disponere possit, ac secum, ut deinde usque ad dictum XXV annum tam in spiritualibus, quam temporalibus huiusmodi ipse solus administrator et postea, ut verus archiepiscopus regere et gubernare, ac eidem ecclesiae Strigoniensi tunc praeesse, illius curam in spiritualibus et temporalibus gerere et exercere. Necnon monasterium de Pomposia ordinis Sancti Benedicti Clomacensis dioecesis,³ quod ex similibus concessione et dispensatione in commendam obtinet, et cuius fructus etc. exprimi possint in litteris, unacum dicta ecclesia, quamdiu illi praefuerit, etiam postquam munus huiusmodi susceperit, ut prius retinere ac dictis illius fructibus etc. disponere libere et licite possit, motu proprio dispensavit. Ac B[eltramo] praefatae sedis

¹ Kinevezési bulláit lásd ASV Reg. Lat., vol. 854, fol. 224r–227v; reg. CZAICH, *Regesták VII. Imre korából*, 515–516. Az esztergomi érsekség betöltésének hosszúra nyúlt, szerteágazó ügyéről lásd THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 503–504, n. 692; NAGY IVÁN–B. NYÁRY ALBERT (kiad.), *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490 I–IV* (MHH IV/1–4), Budapest 1877, III, 16. 47. 53–179 (helyenként); FRAKNÓI–DÉCSÉNYI–SCHÖNHERR, *Mátyás király levelezése*, n. 131–230 (helyenként), különösen n. 105. 106. 119. 120. 125. 137. 179. 181; FRAKNÓI, *Mátyás király levelei*, I, 446–462 (helyenként), különösen n. 301, 309–312; II, 85–385 (helyenként), különösen n. 50. 60. 78. 105. 122. 124. 177. 195. 206. 207. 222. 244; CZAICH, *Regesták VII. Imre korából*, 511–512; BERZEVICZY ALBERT (kiad.), *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok* (MHH I/39), Budapest 1914, 50–178, n. 36–125 (helyenként); FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 199–204; FRAKNÓI, *Oklevéltár*, 53–54, n. 40; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentsek*, II, 226–238; GALLA, *Mátyás király*, 118–123; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 201–203; ARTNER EDGÁR, *Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája* (CVH I/1; kiad. Szovák Kornél–Török József–Tusor Péter), Budapest–Róma 2004, 139. Estei Hippolit kinevezésének utóéletére lásd FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 256–257.

² Beltrando Costabili (1456–1519) Estei Hippolit nevelője, az esztergomi érsekség adminisztrátora.

³ Comacchio (ma Olaszország).

notario una secum in spiritualibus et temporalibus curam regimen et administrationem huiusmodi exercendi plenam et liberam concessit facultatem. Ac voluit, quod idem Hyppolitus aetate sibi suffragante successive a iure statutis temporalibus ad omnes et sacros ordines se promoveri facere [fol. 308r] debeat et teneatur, et deinde munus consecrationis huiusmodi recipiat, quodque ut dicta ecclesia Strigoniensis in his, quae quidem [?] archiepiscopalis^e existunt, detrimentum substineret, ipsi Hyppolitus et B[eltramo] per aliquem catholicum antistitem, gratiam et communionem ab apostolica sede habentem, quem ad hoc pro tempore duxerint deputandum, cui sic interim deputando plenam licentiam concessit pontificalia officia exercere, ac illi divinis laudabiliter deserviri facere, et omnia alia, quae dicti ordinis archiepiscopalis existunt, exerceri, fieri, mandari et ordinari etiam per totam provinciam suam teneantur et debeant defectu aetatis praemisso, quam ad hoc ipse Hyppolitus patitur, ac Lateranensis concilii aliis ordinationibus et constitutionibus apostolicis ceterisque in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque. Commendam vero monasterii Beatae Mariae de Gauello ordinis Sancti Benedicti Adriensis dioecesis,¹ quod idem Hyppolitus ex concessione et dispensatione apostolica obtinet in commendam per huiusmodi deputationem in administratorem dumtaxat ex nunc cessasse et cessare decrevit absolvens eosdem Hyp[olito] et Beltramo a quibusvis sententiis et etc. Ad effectum etc. in quorum fidem praesentem scedulam fieri et manu propria subscriptam nostri soliti parvi sigilli impressione communiri fecimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum die Lunae XXI Maii MCCCCLXXXVII pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno tertio.

Reverendissimus vicecancellarius

L[udovicus] Podocatharus²

^a A fol. 307r margóján: ‘*Administratio Strigoniensis. Lviii A^o 3°*’. ^b A két mellette lévő szó közé, más kéz által beszúrva. ^c A szó mellett ‘*Abh.*’ áthúzva. ^{d-d} A két sor elmosódott, nehezen olvasható. ^e Egy szó olvashatatlan. ^f Egy szó olvashatatlan. ^g Tudniillik ‘*dignitatis*’.

¹ Andria (ma Olaszország).

² Ludovico Podocator.

9.

Róma, 1499. február 1.

Konzisztoriális akta II. Ulászló magyar király házassági perében írt leveléről

Piccolomini bíboros felolvasta Ulászló magyar és cseh királynak a Szent Kollégiumhoz Budáról, 1498 június 29-én írt levelét. Az uralkodó sérelmezte, hogy bár régóta fáradozik a Szentatyánál és a Szent Kollégiumnál házassága ügyében, sem kegyet, sem igazságosságot nem nyert. Megemlékezett e könnyen s üdvösen eldönthető kérdésben mutatott türelméről, szerénységéről, ősei és Magyarország érdemeiről. Végül kérte követe, Joannes Bradis meghallgatását. A levél felolvasását követően VI. Sándor pápa meghagyta Pallavicini és López kardinálisnak, hogy ha a király követei jelentkeznek, nézzék át az ügy iratait, majd a követek meghallgatása után tegyenek jelentést a konzisztórium előtt.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 1, fol. 32rv – orig.^a)²

Ed. IOSEPHUS KORZENIOWSKI (ed.), *Analecta Romana, quae historiam Poloniae saec. XVI illustravit ex archivis et bibliothecis excerpta* (Scriptores rerum Polonicarum 15), Cracoviae 1894, 43–44; *cit.* CZAICH Á. GILBERT, *Adalék II. Ulászló és Beatrix házassága ügyéhez, Századok* 37 (1903) 862–865; BERZEVICZY ALBERT, *Beatrix királyné (1457–1508). Történelmi élet- és korrajz* (Magyar Történelmi Életrajzok), Budapest 1908, 593.

Reverendissimus Senensis³ legit litteras serenissimi Wladislai Hungariae Boemieque regis⁴ ad sacrum collegium datas Budae XXIX Iunii 1498. Qui rex ob suam matrimonii causam iam diu sibi laborandum esse, et apud sanctissimum dominum nostrum⁵ et sacrosanctum senatum, neque gratiam, neque iustitiam invenire posse conquerebatur, multa sane commemorans et de modestia sua in eadem causa, et nimia patientia, de meritis regni Hungariae maiorumque suorum, quod iusta et honesta causa, quod sit iudicatu facilis, quod denique duobus regnis et reipublicae Christianae salutaris. In eo semper insistens supplicabat, ut iam dimissis tot tantisque dilationibus ei liti tandem finis imponatur, ne in tam desperationem deveniat, ut aliter sibi suorumque regnorum saluti consulendum sit, quod non sua, sed aliena culpa, ubi iustitiam ipsam haud assequi possit, sese facturum aiebat. Postremo ut venerabili viro domino Ioanni Brandis⁶ oratori suo hac in re nonnulla referenti fide adhibeatur. Quibus perlectis sanctissimus dominus noster commisit reverendissimis dominis Sanctae Praxedis et Capuario, ut si oratores praefati regis

¹ Az ítéletet rögzítő bullát lásd HORVÁTH MIHÁLY, *Magyar regesták a bécsi levéltárból 1118–1605*, Magyar TT 12 (1861) 3–96, 77–78, n. 191. II. Ulászló magyar király és Beatrix özvegy királyné házassági peréről: BERZEVICZY, *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok* (Magyar Történelmi Emlékek, I/39), 179–404, n. 128–280 (helyenként); ÓVÁRY LIPÓT: *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai I–III*, Budapest 1890–1894–1901, I, 175–208, n. 721–891 (helyenként); FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 248–264 (helyenként).

² V.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 6, fol. 52r–53r (cop.).

³ Francesco Todeschini–Piccolomini. II. Pius pápa neposa, apostoli protonotarius, S. Eustachio (1460–1503) diakónus bíborosa (HC II, 13), majd III. Pius (1503) néven pápa.

⁴ II. Ulászló (1490–1516) magyar király, (1471–1516) cseh király.

⁵ VI. Sándor (1492–1503) pápa.

⁶ Ioannes Brandis, II. Ulászló magyar és cseh király római követe.

instarent, huius [fol. 32v] causae registrum viderent.¹ Eosque ipsos audirent et in consistorio referrent.

^a A margón: ‘*Litterae serenissimi regis Hungariae*’.

IO.

Róma, 1509. november 7.

Controcedula consistorialis Simon de Begna zárai kanonok modrusi püspöki kinevezéséről
Della Rovere bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, pecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy II. Gyula pápa a titkos konzisztóriumon Isvalies bíboros jelentésére a Iacobus Dragatius választott, egyházmegyéje kormányzását át nem vevő püspöknek az Apostoli Széknél mintegy tíz esztendeje bekövetkezett halála miatt – előtte pedig nem tudni, hogyan – üresedésben lévő modrusi püspökséget a kánoni életkort elérő Simon de Begna szubdiakónussal, zárai kanonokkal töltötte be.

(ASRo Fondo Camerale I, Serie XXVIII (Diversa negotia Datariae), Liber IV (busta 2021), fasc. M, fol. 2–3 – *orig.*)^a

Modrusien[is]^b

S[ixtus] tituli Sancti Petri ad vincula presbiter cardinalis sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius^c

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Iulius divina providentia papa II^{s3} in suo secreto consistorio, ut moris est, ad relationem reverendissimi cardinalis Regini[ensis]^d ecclesiae Modrusien[is], tunc per obitum bonae memoriae domini Iacobi Dragatj^{e5} electi dum viveret Modrusien[is], qui postquam de persona sua eidem ecclesiae tunc certo modo pastore carenti apostolica auctoritate provisum fuerat, regiminis et administrationis ac bonorum dictae ecclesiae possessione per eum non habita apud sedem apostolicam iam decem annis vel circa elapsis debitum naturae persolvit vacanti de persona venerabilis viri domini Simonis Begny^{e6} canonici Iadren[is] in subdiaconatus ordine et aetate legi-

¹ Antoniotto Pallavicini. S. Anastasia (1489), S. Prassede (1489–1504), S. Stefano al Monte Celio (1504–1505, *in commendam*) presbiter, Frascati (1503–1505), majd Palestrina (1503–1507) püspök bíborosa. HC III, 4. – Juan López. S. Maria in Trastevere (1496–1501) presbiter bíborosa. HC II, 23.

² Sisto Gara della Rovere, II. Gyula pápa neposa, S. Pietro in Vincoli (1507–1517) presbiter bíborosa, vicekancellár. HC III, 11.

³ II. Gyula pápa.

⁴ Pedro Isvalies. S. Ciriaco alle Terme (1500–1507), majd S. Prudenziana (1507–1511) presbiter bíborosa, veszprémi püspökség adminisztrátora (1503–1511). HC III, 7 és HC II, 266.

⁵ Iacobus Dragatius, *auditor Rotae* 1499. április 12-én nyerte el a korbáviai (modrusi) püspökséget, de ez év szeptember 18-án bekövetkezett halála miatt nem szentelheték fel. HC II, 136. Kinevezését említő konzisztóriumú akta: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 1, fol. 95r.

⁶ Simon de Begna zárai kanonokot 1509. november 7-én nevezték ki a modrusi püspökség élére, melyet 1536 márciusában bekövetkezett haláláig kormányzott. HC III, 247. Kinevezési bullái: ASV Reg. Lat., vol. 1261, fol. 203v–205v.

tima constituti, de reverendissimorum dominorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio auctoritate apostolica providit ipsumque illi praefecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo. In quorum fidem praesentem cedula manu nostra subscriptam fieri nostrique soliti sigilli impressione communiri iussimus. Datum Romae in palatio apostolico die mercurii septimo mensis Novembris MDIX pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno sexto.

[*m.p.*]

S[ixtus] vicecancellarius [*L.S.*]

[*m.a.*]

Ecclesia Modrusien[is] [*m.a.*] XVII Februarii anno septimo Iulii [*fol. 3*] Ia[cobus] Picenardus¹ pro M[arino] Car[razo]lo^{2c}

^a A bal felső sarokban ‘*Registrata*’. ^b A szó más kéz írása, utólag odaírva. ^c Alatta ‘*Februarii ducati [?] IP*’ más kéz írásával.

II.

Róma, 1510. január II.

*Controcedula consistorialis Máramarosi Mihály baltai plébános
moldvai püspöki kinevezéséről*

Della Rovere bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, pecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy II. Gyula pápa a titkos konzisztóriumon Isvalies kardinális jelentésére a Dobriolanus püspök római Kúrián kívül bekövetkezett halála miatt megüresedett moldvai püspöki székbe a [gyula]fehérvári avagy erdélyi egyházmegyes Máramarosi Mihály baltai plébánost helyezte. Ő törvényes házasságból származik, felszentelt pap és betöltötte a kánoni kort. A Szentatya megengedte számára, hogy püspökké szentelése után is megtartsa korábbi javadalmait, beleértve a baltai plébániát.

(ASRo Fondo Camerale I, Serie XXVIII (Diversa negotia Datariae), Liber IV (busta 2021), fasc.

M, fol. 5–6 – *orig.*)^a

^bMolauien[is] [*!*]

S[ixtus] tituli Sancti Petri ad vincula presbiter cardinalis sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius³

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Iulius divina providentia papa II in consistorio suo secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi domini cardinalis Regini[ensis] ecclesiae ‘Moldauien[is]’^c per obitum bonae memoriae Dobromliani [*!*] illius ecclesiae ultimi episcopi et possessoris extra

¹ Giacomo Picciairdi, *scriptor registri supplicationum*. FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, 357, n. 1070.

² Marino Ascanio Carazolo, *scriptor et notarius*, cataniai püspök (1524, 1529–1530), majd S. Maria in Aquiro diakónus bíborosa. HC III, 159; FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, 357, n. 1070.

³ Sisto Gara della Rovere.

Romanam curiam defuncti¹ pastorali solatio destitutae de persona reverendi patris domini Michaelis Marmorschi² plebani Balthidien[sis]³ Alben[sis] Transyl[anensis]⁴ dioecesis de legitimo matrimonio nati ac in presbiteratus ordine et legitima aetate constituti de reverendissimorum dominorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consi[lio]^d apostolica auctoritate providit, ipsumque illi in episcopum et pastorem praefecit, curam et administrationem ipsius ecclesiae sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo.

Ac cum eodem domino Michaele, ut etiam postquam in vim provisionis et praefectionis praedictarum possessionum vel quasi regiminis et administrationis ac bonorum dictae ecclesiae seu maioris partis eorum pacifice assecutus fuerit, ac munus consecrationis susceperit, omnia et singula beneficia ecclesiastica cum cura et sine cura, saecularia et regularia, quae in titulum vel commendam, ex quibusvis apostolicis dispensationibus obtinet, quaecumque quotcumque et qualiacumque sunt, quorum qualitates, invocationes, situs dioecesis et valores annuos, idem dominus noster pro expressis haberi voluit, ac etiam exprimi posse concessit, etiam una cum dicta ecclesia quamdiu illi praefuerit, ut prius retinere libere et licite valeat, motu proprio dispensavit, decernens plebaniam Balthidien[sem] ac reliqua huiusmodi beneficia propterea non vacare. Ac irritum etc. Absolvens eundem dominum Michaele[m] a censuris ad effectum etc. In quorum fidem praesentem cedula manu propria subscripsimus nostrique soliti sigilli impressione muniri iussimus. Datum Romae in palatio apostolico die XI Ianuarii MDX pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno septimo. [m.p.]

S[ixtus] vicecancellarius [L.S.]

[m.a.]

Mold[au]en[sis] [m.a.] VIII Ianuari anno septimo Iulii [fol. 6.] Ia[cobus] Picenardus pro M[arino] Car[razo]lo^f

^a A bal felső sarokban 'Registrata'. ^{b–b} Más kéz utólagos odaírása. ^{c–c} A szó aláhúzva, mellette a bal margón: 'Milcouien[sis] pro reverendissimo domino vicecancellario L[?] cardinalis Sanctorum Quattuor'⁴. ^c Kiszakadva. ^d Kiszakadva. ^e A szó közepét viasztöredék takarja. ^f Alatta 'Molauien[sis]' az iratnál jóval később keletkezett kéz írásával, alatta 'Ianuarii ducati [?] VIII'.

¹ Simon Dobriolanus 1484. november 14-én nyerte el a moldvai püspöki széket, melyet haláláig viselt. Utódául 1497. szeptember 20-án Szegedi Bacsa Tamást nevezték ki. A kinevezését említő konzisztórium-i akta: ASV Acta Camerarii, vol. 1, fol. 80r; bullái: ASV Reg. Lat., vol. 1094, fol. 212r–213v. Vö. HC II, 194 is. – A relátor bíboros Pedro Isvalies volt.

² Máramarosi Mihály moldvai kinevezése eddig ismeretlen volt, egyetlen említése forráshely megjelölése nélkül: P. KONRAD EUBEL, *Zur Geschichte der römische catholische Kirche in der Moldau*, RQ 12 (1898) 107–126, 112. Erre hivatkozik: HC II, 194.

³ Balta (*Gurabont–Băltele*, ma Románia).

⁴ A cím birtokosa Ludovico Giovanni Milà 1508. szeptember 27-én elhunyt. Halála után Bernardinus Carvajal bíborosé volt *commenda* formájában, Lorenzo Pucci csak 1513-ban vette át hivatalosan a Ss. Quattro Coronati titulus. Így az itt feltüntetett személy kiléte bizonytalan, de inkább ez utóbbi a valószínűbb. HC III, 62.

12.

Róma, 1510. április 24.

*Controcedula consistorialis Muletincz János zágrábi klerikus
gallipoli tituláris püspöki kinevezéséről*

Della Rovere bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, pecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy II. Gyula pápa a titkos konzisztóriumon Bakócz bíboros jelentésére az *in partibus infidelium* található és Bartholomaeus de la Chrica római Kúrián kívül bekövetkezett halála nyomán megüresedett gallipoli püspökség élére Muletincz János zágrábi klerikust helyezte. Ő mindaddig csupán a kisebb egyházi rendeket vette fel. A Szentatya megengedte számára, hogy felszentelése után is megtarthassa gyulafehérvári Szentlélek-ispotály javadalmát – amennyiben megnyeri a római Kúrián érte folyó perét –, valamint váradi kanonokságát.

(ASRo Fondo Camerale I, Serie XXVIII (Diversa negotia Datariae), Liber IV (busta 2021), fasc. C, fol. 15–16 – *orig.*)^a

Chalipolen[sis]

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Iulius divina providentia papa II in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi domini cardinalis Seng[niensis]¹ [!] ecclesiae Chalipolen[si]², quae licet in partibus infidelium consistat, tamen in eius civitate et dioecesi plures clerici et alii Christiani habitant, per obitum bonae memoriae Bartholomei dela Chrica episcopi Chalipolen[sis] extra Romanam curiam defuncti pastoris solatio destitutae, de persona venerabilis viri domini Iohannis de Muletincz³ clerici Zagabiensis [!] dioecesis in minoribus dumtaxat ordinibus constituti de reverendissimorum dominorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio auctoritate apostolica providit, ipsumque illi praefecit in episcopum et pastorem, curam et administrationem ipsius ecclesiae ei in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo et nichilominus, ut statum suum iuxta pontificalis dignitatis exigentiam detentius tenere valeat cum eodem Io[hanni], ut etiam postquam munus consecrationis susceperit, ac in vim provisionis et praefectionis huiusmodi pacificam possessionem vel quasi regiminis et administrationis bonorum dictae ecclesiae vel maioris partis eorundem assecutus fuerit, hospitale Sancti Spiritus de Alba⁴ Transsiluanen[sis] dioecesis in titulum perpetui beneficii ecclesiae clericis saecularibus assignari, sive per eosdem clericos regi et gubernari solitum, quod obtinet et super quibus ipse Io[hannes] et quidam eius adversarius in eis intrusus in Romana curia coram certo causarum palatii apostolici auditore seu locis [?] litigat, si illos eruncat et assignatur, canonicatum et praebendam ecclesiae Waradien[sis], quorum fructus etc.

¹ Bakócz Tamás. Esztergomi érsek (1497–1523, HC II, 242), Ss. Silvestro e Martino ai Monti (1500–1521) presbiter bíborosa (HC II, 24).

² Gallipoli (*Gelibolu*, ma Törökország).

³ Muletinczi János. EUBEL a *Schedario Garampából* idézi a II. Gyula pápa által kiadott kinevezési bullát – melyben az üresedés oka Bartholomeus püspök halála –, de a forrást a levéltárban már nem találta. HC III, 147, 1. jegyzet.

⁴ Gyulafehérvár (*Alba Iulia*, ma Románia).

exprimi et dividi, ac nomina et cognomina et in quo ordine constitutus dictus Io[hannes] sit, posse voluit etiam si una cum dicta ecclesia Chalipolen[si], quamdiu illi praefuerit, ut prius retinere libere et licite valeat, motu proprio dispensavit, decernens propterea hospitale ac canonicatum et praebendam huiusmodi seu ius ad illos vel [?] in dictis competens non vacare ac irritum etc. Absolvens eundem Io[hannem] a quibusvis censuris ad effectum etc. In quorum fidem et testimonium praesentem cedulam fieri manuque nostra subscripsimus sigillique nostri iussimus et fecimus impressione muniri. Datum Romae in palatio apostolico die XXVIII mensis Aprilis anno domini nativitatis millesimo quingentesimo decimo pontificatus sanctissimi domini nostri anno septimo.

[m.p.]

S[ixtus] vicecancellarius [L.S.]

[m.a.]

Ecclesia Chalipolen[sis] Partim [?] titularis XXXV Aprilis anno septimo Iulii [fol. 16] [m.a.] Pro domino prothonotario Carazola Rosa^c

^a A bal felső sarokban ‘Registrata’. ^{b-b} más kéz írása. ^c A bal alsó sarokban: ‘Aprilis ducati [?] VIII.’.

13.

Róma, 1510. május 19.

Controcedula consistorialis András kemléki főesperes és zágrábi kanonok rosoni titulású püspöki kinevezéséről

Della Rovere bíboros vicecancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, pecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy II. Gyula pápa a titkos konzisztóriumon Isvalies bíboros jelentésére az *in partibus infidelium* található és István római Kúrián kívül bekövetkezett halála nyomán megüresedett rosoni püspökség élére András kemléki főesperest, zágrábi kanonokot állította. Ő törvényes házasságból származó felszentelt pap és elérte a kánoni kort. A Szentaty megengedte számára, hogy felszentelése után a zágrábi püspök beleegyezésével a zágrábi egyházmegyében főpapi funkciókat végezzen és megtartsa főesperességét, kanonoki javadalmát, valamint atyinai plébániáját. (ASRo Fondo Camerale I, Serie XXVIII (Diversa negotia Datariae), Liber IV (busta 2021), fasc. R, fol. 5–6 – orig.)^a

^bRosenen[sis]^b [!]

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Iulius divina providentia papa II in consistorio suo secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi domini cardinalis Regini[ensis] ecclesiae Rosohonen[sis] [!] in partibus infidelium constitutae quam bonae memoriae Stephanus¹ episcopus Rosenen[sis] [!] dum viveret obtinebat per obitum ipsius Stephani, qui extra Romanam curiam diem clausit extremum pastoris solatio destitutae de persona venerabilis viri do-

¹ István zágrábi őrkanonok pápai kinevezésére 1504. május 29-én került sor. Bullái: ASV Reg. Lat., vol. 1129A, fol. 102r–104v. Vö. HC III, 288 is. A relátor bíboros Pedro Isvalies.

mini Andreae archidiaconi de Kemlek¹ et canonici ecclesiae Zagabrien[sis] ex legitimo matrimonio nati in sacerdotio et in aetate legitima constituti de reverendissimorum dominorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio auctoritate apostolica providit ipsumque illi praefecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae Roshonen[sis] [!/] ipsi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, eidemque ut ad praedictam ecclesiam Roshonen[sem] [!/] accedere minime teneatur et postquam munus consecrationis susceperit in civitate et dioecesi Zagabrien[si] dumtaxat de consensu reverendissimi patris domini episcopi moderni et pro tempore existentis Zagabrien[sis]² pontificalia officia exercere in libere et licite valeat apostolica auctoritate motu proprio indulsit, cum retentione archidiaconatus praedicti, qui inibi dignitas seu personatus existeret, ac canonicatus et praebendae ecclesiae Zagabriensis praedictae necnon parochialis ecclesiae plebaniae nuncupatae de Athnia³ omniumque et singulorum beneficiorum ecclesiasticorum cum cura et sine cura, quae idem Andreas obtinet, quorum omnium fructus idem sanctissimus dominus noster haberi voluit pro repressis seu reprimi posse concessu, ut prius una cum dicta ecclesia Roshonen[si]⁴ [!/] quamdiu illi praefuerit retinere, et si qua litigiosa existerent, ius suum prosequi, et non deductum deducere libere et licite valeat, dispensavit, decernens per provisionem, praefectionem ac munitiis [!/?] huiusmodi assecutionem archidiaconatum et praebendam cum canonicatu et parochialem ecclesiam praedictas et alia beneficia huiusmodi non vacare et iura non cessare ac iritum etc. volens archidiaconatus canonicatus et praebendae parochialis et aliorum beneficiorum obtentorum invocationes, qualitates, dioecesis iudicum et colligantium nomina, cognomina, gradus et qualitates litis et causae status ac mentem [?/] exprimi posse vel reprimi posse absolvens eundem dominum Andream a censuris ad effectum etc. In quorum fidem testimonium praesentem cedula manu nostra subscriptam fieri fecimus et sigilli nostri impressione iussimus communiri. Datum

¹ András a HC számára ismeretlen. Nagykemlék (*Kalnik*, ma Horvátország).

² Lukács (1500–1510) zágrábi püspök. HC II, 271.

³ Atyina (*Voćin*, ma Horvátország).

⁴ A HC III (266. 288. 346) a püspökséget a *Russionensissel* (*Rusköi*, ma Törökország) azonosítja. E forrás alapján azonban valószínű, hogy már itt is a rosoni (*Rosanensis*, *Rosonenis*, *Rosenis*, *Bosonenis*) cím használatáról van szó. „Rosen” minden valószínűség szerint a Horvátország határán fekvő Duvnóval (*Dummenis*) azonosítható. Vö. HC IV, 178 és 297. Lásd alább a 161. és 163. sz. iratokat is. – Logikailag és történetileg nem zárható ki mindennek fordítottja sem, vagyis hogy korábban valóban létezett és a 15. század végén, 16. század elején – például a *Callipolensissel*, *Salomensissel* stb. együtt – a magyar segédpüspökök titulusaként szolgáló törökországi *Russoniensis* vált olvasati, írásmódbeli problémák miatt a magyar királyok által a 20. századig adományozott „rosoni” cím eredetivé, melyet a 17. század eleji források tévesen helyeztek Horvátország határvidékére, illetve azonosították a duvnói püspökséggel. Mindenesetre a HC II, 247 kifejezetten *Rosonen.* – *Russonien.* megfelelésről (*in Thracia, suffr. Varisien.* megjelöléssel) szól, s az utóbbi alatt sorolja a kivétel nélkül magyar címzetes püspököket A HC I-ben csak a *Russonien.* alak található, és a püspökségnek nincs magyar vonatkozása. (HC I, 448.) A HC IV-ben viszont már csak *Rosanen seu Rosonen.* alak szerepel, a *Russonien.* eltűnik! (HC IV, 297–299.)

Romae in palatio apostolico die XIII Maii millesimo quingentesimo decimo, pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno septimo.

[*m.p.*]

S[ixtus] vicecancellarius [*L.S.*]

[*m.a.*]

Ecclesia Rossanensis titularis XXXXI Maius anno septimo Iulii [*m.p.*] Ge[orgius Rosa]^c [*fol. 6.*] [*m.a.*] G[eorgius] Rosa pro domino prothonotario Carazola

^a A bal felső sarokban ‘*Ecclesia Rosbonen[sis]*’, illetve ‘*Registrata*’. ^b–^b Más kéz írása. ^c Kiszakadva.

I4.

Róma, 1513. április 4.

Controcedula consistorialis Szegedi Gergely győri kanonok salonai tituláris püspöki kinevezéséről

Della Rovere bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, pecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy X. Leó pápa a titkos konzisztóriumon Bakócz kardinális jelentésére az *in partibus infidelium* található és Mihály római Kúrián kívül bekövetkezett halála nyomán megüresedett salonai püspökség élére Szegedi Gergely felszentelt pap győri kanonokot, a Szent Doroty-tya-oltár rektorát és a Szent Adalbert társaskáptalan prépostját helyezte. A Szentatya megengedte számára, hogy felszentelése után Gosztonyi János győri püspök beleegyezésével főpapi funkciókat végezzék. Gosztonyi püspök és utódai kötelesek számára évi 100 kamarai arany járadékot (penziót) biztosítani, emellett megtarthatja prépostságát, kanonoki javadalmát, valamint kapellánatusát. Ezek éves jövedelme a közvélekedés szerint nem haladja meg a 23 dukátot.

(ASRo Fondo Camerale I, Serie XXVIII (Diversa negotia Datariae), Liber IV (busta 2021), fasc. S, fol. 1–2 – *orig.*)

S[ixtus] tituli Sancti Petri ad vincula presbiter cardinalis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius¹

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Leo divina providentia papa X² in consistorio suo s[ecret]o,³ ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris et domini, domini tituli Sancti Martini in montibus sanctae Romanae ecclesiae presbiteri cardinalis Strigonie[nsis] ecclesiae^b Salonen[si],⁴ quae in Graecia in manibus infidelium consistit, per obitum bonae memoriae Michaelis,⁵ dum viveret, episcopi Salonen[sis], qui extra Romanam curiam diem clausit extremum, pastoris solatio destitutae de persona venerabilis viri domini Gregorii de Zegedino

¹ Sisto Gara della Rovere.

² Giovanni de’ Medici. A S. Maria in Dominica (1492–1513) diakónus bíborosa (HC II, 21), ezt követően X. Leó (1513–1521) néven pápa.

³ Bakócz Tamás.

⁴ Salona (*Amfissa*, ma Görögország).

⁵ Mihály 1512. április 26-án nyert kinevezést a salonai püspökségre, 1512. május 1-jén be is fizetett 33, 1/3 forint *commune servitium*ot. HC III, 289. (EUBEL a *Schedario Garampi* alapján idézi.)

praepositi ecclesiae collegiatae Sancti Alberti et canonici ac rectoris ‘capellaniae’ altaris Sanctae Doroteae in ecclesia Iaurien[si] in presbiteratus ordine constituti¹ de reverendissimorum dominorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio apostolica auctoritate providit, ipsumque illi in episcopum praefecit et pastorem, curam et administrationem ipsius ecclesiae Salonen[sis] sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, ipsique quod ad ecclesiam Salonen[sem] accedere et [... ..]^d personaliter residere minime teneatur, quodcumque postquam munus consecrationis susceperit, in civitate et dioecesi Iaurien[si] de [...]^d reverendissimi in Christo patris domini Ioannis Gozthon² moderni et pro tempore existentis episcopi Iaurien[sis] et de eius expressa licentia, si ad hoc fuerit requisitus, pontificalia officia exercere libere et licite valeat, indulset, ac eidem domino Gregorio, ut statum suum iuxta pontificalis dignitatis exigentiam detentius tenere valeat, pensionem annuam centum dumtaxat auri de camera super fructibus etc. interesse episcopalis Iaurien[sis]^e quoad vixerit, vel procuratori suo legitimo per dictum Io[annem] episcopum et successores suos episcopos Iaurien[ses] pro tempore existentes annis singulis in terris et locis in litteris statuendam ac sub censuris et poenis ecclesiasticis in similibus appendi solitis integre persolvendam et per eundem, quoad vixerit, etiam una cum dicta ecclesia Salonen[si] percipiendam et levandam motu proprio reservavit, constituit et assignavit, necnon cum eodem Gregorio, ut etiam postquam munus praedictum susceperit, ac in vim provisionis et praefectionis praedictarum pacificam possessionem vel quasi regiminis et administrationis dictae ecclesiae Salonen[sis] ac illius bonorum vel maioris partis eorum assecutus fuerit, praeposituram Sancti Alberti, quae inibi dignitas non tamen principalis post pontificalem existit, necnon canonicatum et praebendam ac perpetuam capellaniam ad dictum altarem Sanctae Doroteae situm in eadem ecclesia Iaurien[si], quos obtinet, et quorum insimul fructus etc. [XXIII] ducatorum auri similium secundum communem estimationem valorem annuum non excedunt, quoad vixerit, etiam una cum ecclesia Salonen[si], quamdiu illi praefuerit, retinere libere et licite valeat, motu simili dispensavit decernentes canonicatum et praebendam ac praeposituram necnon capellaniam praedictos propterea non vacare, irritum quoque etc., absolvens eundem Gregorium a censuris ad effectum etc. In quorum fidem praesentem cedulam fieri sigillique nostri iussimus impressionem communiri. Datum Romae in cancellariam apostolicam anno dominicae incarnationis millesimo quingentesimo tertio decimo die vero quarto mensis Aprilis, pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno primo. [L.S.]

[m.a.] Ecclesiae Salonen[si] titularis in Aprilis anno primo Leonis [m.p.] G[eorgius Rosa]^f [fol. 2.]^g Salonen[sis] 1570 [!]^g

^a Kiszakadva. ^b Kiszakadva. ^{c-c} Lapszéli betoldás: ‘ad G[eorgius] Rosa’. ^d A sorvégek elrongyolódva. ^e A szó után ‘si la’ áthúzva. ^f Kiszakadva. ^{g-g} Későbbi hozzáírás.

¹ Szegedi Gergely kinevezési bullái: ASV Reg. Lat., vol. 128r, fol. 25r–29v.

² Gosztonyi János (1511–1525) győri püspök. HC III, 215.

15.

Róma, 1513. április 4.

*Controcedula consistorialis Kalendai István váci örkanonok
rheoni tituláris püspöki kinevezéséről*

Della Rovere bíboros vicekancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, pecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy X. Leó pápa a titkos konzisztóriumon Bakócz bíboros jelentésére az *in partibus infidelium* található, ugyanakkor egyháziak és világi keresztények által lakott rheoni püspökség élére Kalenda István váci örkanonokot helyezte. Ő mindkét ágon nemes szülőtől származik, felszentelt pap és mintegy 27 éves. A Szentatya megengedte számára, hogy felszentelése után is megtarthassa örkanonokságát, melynek éves bevétele közvélekedés szerint nem haladja meg a 24 kamarai dukátot.¹

(ASRo Fondo Camerale I, Serie XXVIII (Diversa negotia Datariae), Liber IV (busta 2021), fasc. R, fol. 9–10 – *orig.*)²

^bReomen[sis]^bS[ixtus] tituli Sancti Petri ad vincula presbiter cardinalis
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius²

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Leo divina providentia papa X in consistorio suo secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris et domini, domini Thome tituli Sancti Martini sanctae Romanae ecclesiae presbiteri cardinalis Strigonien[sis]³ ecclesiae Reomen[si],⁴ quae licet in partibus infidelium existat, in eius tamen civitate quamplures clerici et laici Christiani resident et inhabitant, tunc certo modo, quem idem dominus noster papa, etiam si ex illo quaevis generalis reservatio etiam in corpore iuris clausa resultaret, pro expressis haberi voluit, pastoris solatio destitutae de persona venerabilis viri Stephani Kalendai⁵ canonici et custodis ecclesiae Wacien[sis] de nobili genere ex utroque parente procreati in presbiteriatus ordine et in XXVII vel circa suae aetatis anno constituti de reverendissimorum dominorum patrum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio apostolica auctoritate providit, ipsumque illi in episcopum et pastorem praefecit, et pastorem curam et administrationem ipsius ecclesiae Reomen[si] sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, ac cum eodem Stephano, ut ex nunc eidem ecclesiae Reomen[si] ut episcopus praefici et praesesse, illamque in eisdem spiritualibus et temporalibus regere et gubernare, ac munus consecrationis suscipere, ut illo uti necnon etiam postquam munus consecrationis susceperit, ac in vim provisionis et praefectionis praedictarum pacificam possessionem vel quasi regiminis et administrationis dictae ecclesiae

¹ Megjegyezzük, hogy itt nem szerepel az a kitétel, miszerint az új püspök mentesül a rezideálás köteleme alól.

² Sisto Gara della Rovere.

³ Bakócz Tamás.

⁴ Rheon (*Leonidion*, ma Görögország).

⁵ Kalendai István 1513. április 4-én nyerte el a *Rheonensis* püspöki címet. HC III, 285.

Reomen[*sis*] ac illius bonorum seu maioris partis eorum assecutus fuerit, canonicatum et praebendam ac quae inibi dignitas non tamen maior post pontificalem seu officium existit, custodiam dictae ecclesiae Waciensis, quorum insimul fructus etc. XXIII^{or} florenorum auri de camera secundum communem extimationem valorem annuum non excedunt, etiam si dicta custodia curatorum electorum existat, ut prius, quoad vixerit etiam una cum dicta ecclesia Reomen[*si*], quamdiu illi praefuerit, retinere libere et licite valeat, motu proprio dispensavit, decernens canonicatum et praebendam ac custodiam praedictarum propterea non vacare, irritum quoque, absolvens eundem Stephanum a censuris ad effectum. Datum Romae in cancellaria apostolica anno dominicae incarnationis millesimo quingentesimo tertiodecimo die vero quarto mensis Aprilis, pontificatus praefati domini nostri anno primo.

[L.S.]

[*m.a*] Ecclesia Reomen[*sis*] LVIII° October anno primo Leonis [*m.p.*] G[eorgius] Rosa [*fol. 10*] Reomen[*sis*]^c

^a A bal felső sarokban 'Registrata'. ^{b-b} Egy másik kéz írása. ^c Alatta 'Registrata ducatorum undecim eadem [?] VII.' egy harmadik kéz írásával.

16.

Róma, 1513. május 9.

Controcedula consistoralis Nagyrévi Pál váci kanonok gallipoli tituláris püspöki kinevezéséről

Della Rovere bíboros vicecancellár – az előterjesztő bíboros által kiállított cédulát átírva és saját aláírásával, pecsétjével megerősítve – hitelesíti, hogy X. Leó pápa a titkos konzisztóriumon Bakócz kardinális jelentésére az *in partibus infidelium* található gallipoli püspökség élére Nagyrévi Pál felszentelt pap váci kanonokot helyezte. A Szentatya megengedte számára, hogy felszentelése után Várdai Ferenc váci püspök hozzájárulásával és kérésre főpapi funkciókat végezzen a váci egyházmegyében. Emellett megtarthatja kanonoki javadalmát és a váci székesegyházban a Szent Péter-oltár igazgatóságát, melyek éves bevétele közzvélekedés szerint nem haladja meg a 24 kamarai dukátot.

(ASRo Fondo Camerale I, Serie XXVIII (Diversa negotia Datariae), Liber IV (busta 2021), fasc. C, fol. 21–22 – *orig.*)^a

^bCalipolen[*sis*]^b

S[*ixtus*] tituli Sancti Petri ad vincula presbiter cardinalis,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius¹

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Leo divina providentia papa X in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris et domini, domini Thomae tituli Sancti Martini in montibus presbiteri cardinalis Strigonien[*sis*]² ecclesiae Calipolen[*si*] in partibus infi-

¹ Sisto Gara della Rovere.

² Bakócz Tamás. (Eredetileg 'Serigoniensis', de átjavítva.)

delium constitutae certo modo, quem sanctitas sua etiam si ex illo quaevis generalis reservatio etiam in corpore iuris clausa resultet, pro repressis haberi voluit, pastoris regimine destitutae de persona venerabilis viri domini Pauli de Naghrew¹ canonici Waciensis in presbiteratus ordine constituti de reverendissimorum dominorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio auctoritate apostolica providit, ipsumque illi praefecit in episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, quodque ad ecclesiam Calipolen[sem] accedere minime teneatur et^c in civitate et dioecesi Waciensi de consensu reverendissimi in Christo patris domini Francisci episcopi Waciensis² et pro tempore existentis episcopi Waciensis,^d et si ad hoc requisitus fuerit, pontificalia officia libere et licite exercere valeat, indulgit, necnon cum eodem domino Paulo, ut etiam postquam munus praedictum susceperit, ac in vim provisionis et praefectionis praedictorum pacificam possessionem vel quasi regiminis et administrationis dictae ecclesiae Calipolen[sis] ac illius bonorum seu maioris eorum assecutus fuerit, canonicatum et praebendam episcopatus Waci-en[sis] ac perpetuam capellaniam ad altarem Sancti Petri situm in eadem ecclesia Waci-en[si], quos obtinebat, et quorum insimul fructus XXIII ducatum auri de camera secundum communem extimationem valorem annuum non excedunt, ut prius, quoad vixerit, una cum dicta ecclesia Calipolen[si]^e quamdiu illi praefuerit, retinere libere et licite retinere [!] valeat, motu proprio dispensavit, decernens canonicatum et praebendam et capellaneam huiusmodi propterea non vacare, irritumque etc., absolvens eundem dominum Paulum a censuris etc. In quorum fidem praesentem cedulam praesentem cedulam [!] fieri sigillique nostri iussimus impressione communiri. Datum Rome in [can]cellaria^f apostolica anno divinae incarnationis millesimo quingentesimo tertio decimo die vero nono mensis Maii, pontificatus praefati sanctissimi domini nostri anno primo.

[L.S.]

[m.p.] G[eorgius] Rosa [m.a.] Ecclesia Calipolen[sis] titularis XIII Maius anno primo [fol. 22] §Calipolen[sis]§

^a A bal felső sarokban 'Registrata'. ^{b-b} Más kéz utólagos odaírása. ^c A szó eredetileg 'in', majd átjavítva 'er'-re. ^d A szó után 'pontificalia et' áthúzva. ^e A szó tévedésből 'W'-vel kezdődik, utólag javították ki 'C'-re. ^f Az első szótag kiszakadva. ^{g-g} Harmadik kéz írása, az irat keletkezésénél valószínűleg jóval későbbi.

¹ Kinevezési bullái: ASV Reg. Lat., vol. 1281, fol. 4r-6v; reg. JOSEPH HERGEROETHER, *Leonis X Pontificis Maximi Regesta I*, Freiburg 1884, 149, n. 2553-2556; HC III, 147.

² Várdai Ferenc (1511-1515) váci püspök. HC III, 325.

17.

Róma, 1517. március 18.

Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről

Bekísérték a titkos konzisztóriumba Sadoletto pápai titkárt, aki felolvasta II. Lajos magyar király Őszentségéhez írt levelét. Ebben tudatja, hogy a török szultán éves fegyverszünetet kért tőle köve-
tei útján. Kérdezi, mit tegyen. A titkár elbocsátása után a Szentatya és a bíborosok megvitatták az
ügyet. Komoly megfontolások hangzottak el, végül arra jutottak, hogy mielőtt válaszolnának a ma-
gyar királynak, megvárják a francia, spanyol király és a császár között folyó béketárgyalások ered-
ményét.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 23r – orig.)²

Dominus Iacobus Sodolettus³ sanctissimi domini nostri secretarius domes-
ticus introductus fuit in sacro consistorio, et legit quasdam litteras serenissimi
regis Ungariae⁴ scriptas ad sanctissimum dominum nostrum, quarum sententia
[?] erat, qualiter princeps Turcharum⁵ per oratores suos petebat ab ipso rege
annuas indutias, qui consilium postulabat, quid sibi hac in re faciendum censeret.
Dimisso extra consistorium praefato domino Iacobo disputatum est, inter prae-
sentes de huiusmodi re, et dictae fuerunt sententiae graves, tandem fuit con-
clusum, ut, antequam responderetur praefato regi, expectaretur conclusio pacis,
quae fieri dicebatur in Belgis⁶ inter regem Gallorum, regem Hispaniorum et
imperatorem.^{7a}

^a A margón: 'Litterae regis Ungariae'.

¹ A keresztény uralkodók közötti cambray-i béketárgyalásokra lásd FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 326. A pápa válaszelevelét lásd: *Petri Bembi Epistolarum Leonis X. pont. max. nomine scriptarum libri XVI*, Lugduni 1540, 371–372 (XV, n. 1); további kiadásai: GEORGIUS PRAY, *Annales regum Hungariae V*, Vindobonae 1770, 26; ΚΑΤΟΝΑ, *Historia critica regum Hungariae*, XIX, 41–42; LUIGI NANNI, (ed.), *Epistolae ad principes. I: Leo X–Pius IV (1513–1565). II: Pius V–Gregorius XIII. (1566–1585). III: Sixtus V–Clemens VIII. (1585–1605)* (CAV 28–29 et 41), Città del Vaticano 1992–1997, I, 143, n. 854.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 6, fol. 142r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 66v (cop.).

³ Jacopo Sadoletto. Pápai titkár, carpentrasi püspök (1517–1535), a S. Callisto (1537–1545), a S. Balbina (1545), majd a S. Pietro in Vincoli presbiter bíborosa (HC III, 24 és 154). Modern életrajza: RICHARD M. DOUGLAS, *Jacopo Sadoletto, 1477–1547: Humanist and Reformer*, Cambridge (Mass.) 1959.

⁴ II. Lajos (1516–1526) magyar és cseh király.

⁵ I. Szelim (1512–1520) török szultán.

⁶ Cambray (ma Franciaország).

⁷ Ferenc (1515–1547) francia király. I. Károly (1516–1556) spanyol király, V. Károly néven 1520-tól császár. I. Miksa (1493–1519) császár.

18.

Róma, 1517. november 4.

Konzisztoriális akta egy, a török elleni hadjáratról

X. Leó pápa nyolc kardinálisból álló deputációt nevezett ki, hogy az uralkodók köveivel együtt segítsék őt a török elleni hadjárat szervezésében.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 53r – orig.)²

Deinde deputavit reverendissimos dominos Bernardium Caruagial Sanctae Crucis Sabinensem,³ Franciscum Surrentinum Albanensem⁴ episcopos, Nicolaum de Flisco tituli Sanctae Priscae,⁵ Achillem de Grassis tituli Sanctae Mariae in Trans-tiberim,⁶ Laurentium Putium tituli Sanctorum Quattuor Coronatorum⁷ et me, Iulium de Medicis tituli Sancti Laurentii in Damaso⁸ presbiteros, Alexandrum de Farnesio Sancti Eustachii⁹ et Marcum Sanctae Mariae in Via Lata¹⁰ diaconos cardinales ad consulendum et assistendum suae sanctitati una cum dominis oratoribus principum super expeditione facienda contra Turchas.^a

^a A margón: *‘Deputatio reverendissimorum dominorum cardinalium pro expeditione contra Turchas’.*

¹ Lásd ehhez ÓVÁRY, *A MTA oklevél-másolatai*, I, 250, n. 1085.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 77r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17., fol. 79r (cop. excerpt.). – A pápa már az április 20-ai ülésen kijelölt több kardinálist, hogy gondolkozzanak azon, a fenyegető török veszély miatt kiket küldjenek legációba az európai uralkodókhoz. („*Sanctissimus dominus noster fecit verbum de rebus Turcharum et de periculo, quod toti reipublicae Christianae imminet, nisi totis viribus occurratur, et sua sanctitas deputavit reverendissimos dominos... qui cogitarent, quibus potissimum dandum esset munus legationis ad principes et reges Christianos, et quid interim per sanctitatem suam agendum censerent, et postmodum in consistorio referrent.*”) Uo., fol. 24v.

³ Bernardino López de Carvajal. Ss. Marcellino e Pietro (1493–1495), S. Croce in Gerusalemme (1495–1507) presbiter, Albano (1507), Frascati (1507–1508), Palestrina (1508–1509), Sabina (1509–1511, illetve 1513–1521), majd Ostia (1521–1523) püspök bíborosa. HC III, 4.

⁴ Francesco Remolini. Ss. Giovanni e Paolo (1503–1511, in commendam 1511–1517), S. Marcello (1511–1517) presbiter, Albano (1517–1518) püspök bíborosa. HC III, 8.

⁵ Niccolò Fieschi. S. Lucia in Septisolio (1503–1506) diakónus, S. Prisca (1506–1511, in commendam 1511–1524), Ss. XII Apostoli (1511–1517) presbiter, Albano (1518–1521), Porto e Santa Rufina (1523–1524), majd Ostia (1524) püspök bíborosa. HC III, 8.

⁶ Achille de Grassi. S. Sisto (1511–1517), S. Maria Trastevere (1517–1523) presbiter bíborosa. HC III, 12.

⁷ Lorenzo Pucci. Ss. Quattro Coronati (1513–1524) presbiter, Palestrina (1524–1531) püspök bíborosa. HC III, 13.

⁸ Giulio de’ Medici. S. Maria in Domnica (1513–1517) diakónus, S. Clemente (1517), S. Lorenzo de Damaso (1517–1523) presbiter bíborosa, majd VII. Kelemen (1523–1534) néven pápa. HC III, 14.

⁹ Alessandro Farnese. Ss. Cosma e Damiano (1493–1503, in commendam 1503–1513), S. Eustachio (1503–1519, in commendam 1519–1534) diakónus, Frascati (1519–1523), Sabina (1523–1524), Porto e Santa Rufina (1524), Ostia (1524–1534) püspök bíborosa, majd III. Pál (1534–1549) néven pápa. HC III, 5.

¹⁰ Marco Cornaro. Apostoli protonotarius, S. Maria in Portico (1500–1513), S. Maria in Via Lata (1513–1523) diakónus, S. Marco (1523–1524) presbiter, majd Palestrina (1524) püspök bíborosa. HC III, 7.

19.

Róma, 1518. június 14.

Konzisztoriális akta Bakócz bíboros legációjának meghosszabbításáról

X. Leó pápa meghosszabbítja egy évvel – mint eddig is tette – Bakócz bíboros esztergomi érsek magyarországi legátusi tisztségét.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 80v – orig.)²

Referente sanctissimo domino nostro [] Prorogavit legationem in regno Ungariae reverendissimo domino Thomae tituli Sancti Martini in Montibus presbitero cardinali Strigoniensi ad annum post finitum tempus, prout erat ante.

20.

Róma, 1518. szeptember 2–5.

Tasnádi Tamás salonai kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve

A X. Leó pápa által előszóban elrendelt kánoni kivizsgálási eljárás jegyzőkönyvét Blasio Larraz, Medici bíboros vicecancellár titkára készítette. A tanúkat Bakócz bíboros esztergomi érsek római Kúriánál lévő *procurator*, Vincentius Baldus vezette be a meghallgatásra 1518. szeptember 2-án, akik név szerint a következők: Csúti Menyhért a körülbelül 34 éves vaskai főesperes, zágrábi kanonok, Lőcsei Henckel János, a szepesi egyház körülbelül 35 éves éneklőkanonoka és Lászlai [Lázói] János, a hetvenes éveiben járó telegdi főesperes, apostoli penitenciárius. A tanúk szerint a konstantinápolyi pátriárka alá tartozó athéni érsek fennhatósága alatt álló, Szalamisz szigetén, muszlim hitetlenek kezén lévő salonai tituláris püspökség az elmúlt évben üresedett meg, mivel előző püspöke, Szegedi Gergely Győrben betegség következtében eltávozott az élők sorából. Az esztergomi érseknek – jelen esetben Tamás bíborosnak – szokás szerint vannak szuffragáneusai, az egyik az elhunyt Gergely, másik a néhai Mekcei János oropi püspök, aki néhány hónappal ezelőtt halt meg, valamint Nyási Demeter santoriai püspök. Tasnádi Tamás nyitrai olvasókanonok törvényes házasságból származó 33 éves áldozópap, aki alkalmas az esztergomi egyház kormányzására és ugyanott püspöki szolgálat ellátására. A nyitrai olvasókanonokság, egy esztergomi kanonokság és a hozzá tartozó évente 200 kamarai aranydukátot jövedelmező prebendák, és ugyanezen székesegyházban bizonyos, egyházi javadalom nélküli kápolnák javadalmasa. Ugyanazon hó 5-én meghallgatták Albisi Bernát, 35 év körüli egri éneklőkanonokot és pápai kamarást, aki eskü alatt vallotta, hogy az esztergomi érseknek két szuffragáneusa szokott lenni, de olykor három címzetes püspök teljesít szolgálatot a főegyházmegyében.

(ASV A.A., I–XVIII, n. 2858. – cop.)

Cit. VANYÓ TIHAMÉR, Századok 70 (1936) 445–450 [Recenzió]; HIERONIM FOKCIŃSKI, *Le relazioni concistoriali nel Cinquecento*, AHP 18 (1980) 211–261, 219 és 228–229; TUSOR, *Purpura Pannonica*, 56;

ERDÉLYI, *The Register of a Convent Controversy*, xxxi.

In Dei nomine. Amen.

Anno a nativitate eiusdem millesimo quingentesimo decimo octavo indictione VI, die vero secunda mensis Septembris, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Leonis divina providentia papae X anno sexto.

¹ Bakócz Tamás legátussá választásáról lásd FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 318–321.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 6, fol. 226v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 86v (cop.).

Reverendissimus in Christo pater et dominus meus, dominus Iulius¹ tituli Sancti Laurentii in Damaso presbyter cardinalis de Medicis sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius ac Bononiae etc. legatus retulit mihi Blasio Larraz clerico Pampilonensis dioecesis² notario et secretario suo praefatum sanctissimum dominum nostrum vive vocis o[racu]lo³ sibi commisisse relationem titularis ecclesiae Salonensis,³ ut primo se informaret de situ loci, inde de vacatione ecclesiae huiusmodi, et si archiepiscopi Istrigonienses pro tempore existentes consueverunt habere dominos suffraganeos non [...] ^b vero de meritis reverendi domini Thomae de Thasnad⁴ lectoris ecclesiae Nitriensis et, ut moris est, in consistorio suo secreto referret, cui commissioni, et mandato volens idem reverendissimus dominus meus parere, me praefatum Blasium ad huiusmodi examen fideliter faciendum deputavit.

Dicta die

Comparuit apud me reverendus dominus Vincentius Baldus⁵ archipresbyter Nepes[iensis]⁶ reverendissimi in Christo patris et domini, domini Thomae⁷ tituli Sancti Martini in Montibus presbyteri cardinalis in Romana curia procurator et introduxit infrascriptos testes.

Nomina testium

Reverendus dominus Melchior de Chut archidiaconus de Vasyna, ac^d canonicus in ecclesia Zagrabiensi, aetatis XXXIII° annorum vel circa,⁸ et venerabilis

¹ Giulio de' Medici.

² Pamplona (ma Spanyolország).

³ Salona (*Amfissa*, ma Görögország).

⁴ Tasnádi Tamás 1518. szeptember 10-én nyerte el a salonai címzetes püspökséget (HC III, 289), 1519. február 23-án már Giovanni Antonio Perotti viseli, az üredesés oka ismeretlen (*certo modo*). – Tasnádi Tamás Bakócz Tamás segédpüspöke és végrendeleti végrehajtója volt. FRANKÓI, *Erdődi Bakócz Tamás*, 563; KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900, 129; SOLYMOSSI LÁSZLÓ (ed.), *Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve (1500–1502, 1507–1527)*. *Registrum capituli cathedralis ecclesiae Strigoniensis (1500–1502, 1507–1527)*, Budapest 2002, helyenként. – 1537-ben Benedictus Malve-tius esztergomi segédpüspök és általános helynök szintén a salonai címet viselte. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 30, Konv. A, fol. 58–59; Konv. C, fol. 51–52. A HC nem említi őt az esztergomi segédpüspökök sorában (III, 346).

⁵ Vincentius Baldus, veszprémi kanonok, a veszprémi püspökség kormányzója (1508–1509).

⁶ Nepi (ma Olaszország).

⁷ Bakócz Tamás.

⁸ Csuti Menyhért. KUBINYI ANDRÁS, *Budai Kakas János és történeti feljegyzései*, Uő, Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon (METEM Könyvek 22), Budapest 1999, 193–211, 200 (22. jegyzet); KÖBLÖS JÓZSEF, *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával)* (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12), Budapest 1994, 341. – Bakócz Tamás Rómában tartózkodó küldötteként említi: GABRIELLA ERDÉLYI, *The Register of a Convent Controversy (1517–1518)*. *Pope Leo X, Cardinal Bakócz, the Augustinians, and the observant Franciscans in contest* (CVH II/1), Budapest–Rome 2006, 42. – Vaska (*Vaska*, ma Horvátország).

vir dominus Iohannis de Leucha,¹ cantor collegiatae ecclesiae Sepusiensis Istrigoniensis dioecesis, aetatis XXXV annorum maior, et reverendus dominus Iohannes de Lazzo archidiaconus Thilesdiensis in ecclesia Transilvaniensi, basillicae principis apostolorum de urbe penitentiarius, aetatis suae iam septuagenarius vel circa.² [fol. rv]

Qui medio iuramento interrogati de situ et existen[tia] ecclesiae, ita deposuere, videlicet quod non possunt deponere de huiusmodi urbe et ecclesia Salonensi, quam sunt in partibus infidelium, sed quod audierunt, quod dicta ecclesia Salonensis est in partibus infidelium, ut praefertur, in patriarchatu Constantinopolitano³ sub archiepiscopo Attheniensi, in quadam insula Salamis antiquitus appellata, ubi infideles sub mahometica secta vivunt et exis[tim]ant^e propterea, quod neque ecclesia nec aliquid de ea inveniatur ob inreverentiam dictorum infidelium. Et quod praefata ecclesia Salonensis vacavit de anno proxime praeterito per obitum bonae memoriae Gregorii⁴ episcopi Salonensis, qui extra Romanam curiam in civitate Iauriensi ex orta sua infirmitate obiit.

Et quod pro tempore existentes archiepiscopi Istrigonienses consueverunt habere, prout praefatus Thomas cardinalis habuit duos suffraganeos, quorum alter, ut dictum est, extra dictam curiam debitum naturae persolvit, videlicet bonae memoriae Iohannem⁵ episcopum Oropiensem⁶ et reverendum patrem dominum Demetrium⁷ episcopum Sanctuariensem,⁸ qui Iohannes alter ex dictis suffraganeis superioribus mensibus extra dictam Curiam debitum naturae persolvit. Et quod praefatus Thomas Thasnad est ex honestis parentibus ac de legitimo matrimonio procreatus, communi voce doctus in humanitate, vir bonae condicionis ac famae, in presbyteratus ordine ac aetatis suae annorum XXXIII maior constitutus, sanus mente et corpore, aliasque habilis et idoneus ad regendum et gubernandum ecclesiam Istrigoniensem et pontificalia inibi exercendum. Habetque lectoriam ecclesiae Nitriensis ac eiusdem et Istrigoniensis ecclesiarum canonicatus et praebendas valoris CC ducatum auri de camera et et [!] certas capellas sive simplicia bona ecclesiastica. [fol. 2r] Ultra et quod dicta summa commode sufficere potest uni

¹ Lőcsei Henckel János. Vö. FRANKÓI VILMOS, *Henckel János Mária királyné udvari papja*, Pest 1872.

² Lázói János. Vö. V. KOVÁCS SÁNDOR, *A humanista Lászlai János*, *Filológiai Közlemény* 17 (1971) 344–366. – Telegd (*Tileagd*, ma Románia).

³ Constantinopolis (*Istanbul*, ma Törökország).

⁴ Szegedi Gergely. HC III, 289. Lásd fentebb, 14. sz. is.

⁵ Mekcsei János (1502–1518) oropusi püspök, Bakócz Tamás segédpüspöke, 1504-ben szepesi prépost. HC III, 263; MOL DL 21314 és 21449. (Vö. PIRHALLA MÁRTON, *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig*, Lőcse 1899, *ad indicem*.)

⁶ Oropus (*Oropos*, ma Görögország).

⁷ Nyási Demeter. Santorini címzetes püspök (1512–1516), 1518-ban Bakócz Tamás segédpüspöke. HC III, 291; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 124.

⁸ Santorini (*Thira*, ma Görögország).

suffraganeo honeste vivere volenti propter magnam annonae copiam, quae in illis partibus reperitur.

Quartus testis die V eiusdem mensis

Venerabilis vir Bernardus de Albiis^a cantor ecclesiae Agriensis ac sanctissimi domini nostri papae cubicularius aetatis suae^b XXXV[...]f maior medio iuramento interrogatus de praedictis in o[mnibu]s^g et per omnia [...]h informavit cum supra-dictis testibus, licet per divers[os]ⁱ verbo[s] [...]j eundem faciunt sensum, addens archiepiscopos Istrigonienses [...]k consuevissent habere duos suffraganeos, et imo aliquando vi[d]isse^l tres titulares episcopos inibi pontificalia exercentes prop[ter] fidelium multitudinem]m et amplam dioecesim etc.

[fol. 2v]

Processus titularis ecclesiae Salonensis pro Thomae de Thasnadⁿ suffraganeoⁿ. 3os

^a Kiszakadva. ^b Egy szó kiszakadva. ^c A szó utolsó néhány betűje leszakadva. ^d A szó előtt 'In' áthúzva. ^e Kiszakadva. ^f Egy vagy két szó kiszakadva. ^g Kiszakadva. ^h Egy vagy két szó kiszakadva. ⁱ Kiszakadva. ^j Néhány szó kiszakadva. ^k Néhány szó kiszakadva. ^l Kiszakadva ^m Néhány szó kiszakadva. ⁿ E szó más kéz írása. ^o A szám a jegyzőkönyvet író kéztől származik. – Félbehajtott papír (274x213mm), melynek szélé rojtos és több helyütt lyukas.

2 I.

Róma, 1519. szeptember 5.

Konzisztoriális akta Tommaso de Vio bíboros legátus fogadásáról

X. Leó pápa nyilvános konzisztóriumon fogadta a Germániából visszatérő Tommaso de Vio kardinálist, ahová a törökök elleni szent hadjárat szervezésére szolt küldetése.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 124v – orig.)⁴

Consistorium publicum

Sanctissimus dominus noster publice excepit reverendissimum in Christo patrem, dominum Thomam⁵ tituli Sancti Xysti prebyterum cardinalem, legatum de latere suae sanctitatis et sanctae sedis apstolicae revertentem ex Germania, quo destinatus fuerat pro sanctissima expeditione contra Thurcas.

¹ Albisi Bernát egri éneklőkanonok, királyi titkár és az erdélyi püspökség adminisztrátora. FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 325; FÖGEL JÓZSEF, *II. Lajos udvartartása (1516–1526)*, Budapest 1917, 43; KUBINYI, *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatainak ezer éve, 119–134, 126.

² Elképzelhető, hogy a szakadás miatt az életkorát jelölő szám is sérült, ezért az 35 és 39 év közé tehető.

³ Tartozik mellé egy másik lap is (papír, 426x177 mm), melyen Ioannes Pynnok ágostonos szerzetes püspöki kinevezésével kapcsolatban olvashatunk (HC III, 299). Mivel az ASV A.A., I–XVIII, n. 2859 és 2860 is vele foglalkozik, nyilván véletlenül keveredett ide. Tasnádi Tamás propozíciójához kapcsolódó konzisztoriális akta: ASV Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 90rv.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 102r (cop. excerpt.).

⁵ Tommaso de Vio O.P. San Sisto (1517–1534), majd S. Prassede (1534) presbiter bíborosa. HC III, 16.

22.

Róma, 1519. november 28.

Konzisztoriális akta Campeggio bíboros legátus fogadásáról

X. Leó pápa nyilvános konzisztóriumon fogadta az Angliából visszatérő Campeggio kardinálist, ahová a törökök elleni szent hadjárat szervezésére szolt küldetése.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 132v – orig.)¹

Consistorium publicum in Aula Principum

Sanctissimus dominus noster excepit reverendissimum in Christo patrem, dominum Laurentium Campegium² tituli Sancti Thomae in Parione presbyterum cardinalem, legatum de latere suae sanctitatis et sanctae sedis apostolicae revertentem ex Anglia, quo destinatus fuerat pro sanctissima expeditione contra Turchas.

23.

Róma, 1519. december 15.

Konzisztoriális akta Beriszló Péter bán leveléről

Cornaro kardinális felolvasta Beriszló horvát bán követküldő levelét, majd a titkos konzisztórium elé vezették követét, Thomas Nigert. Ő a bán és a horvát rendek nevében elmondott beszédében kifejtette, hogy készek a törökök oldalára állni és neki adót fizetni. Elmondta, hogy II. Lajos magyar királlyal követeik útján tudatták, hogy felmondják neki az engedelmisséget, mert az oszmánokkal kötött egyezségben meg sem emlékezett róluk, és így több kárt szenvednek, mint a korábbi években bármikor. A követ elbocsátása után X. Leó pápa kijelentette: írni fog a magyar királynak, hogy viselje Horvátország és Dalmácia gondját és vegye védelmébe, vagy legalább engedje meg, hogy ezt más uralkodó, illetve az Apostoli Szék megtegye.³

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 135r^a – orig.)⁴

Fuerunt lectae litterae bani^b Dalmatiae et Croatiae^c per reverendissimum dominum cardinalem Cornelium^d credentiales in persona [!] domini Thomae Ni-

¹ V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 105r (cop. excerpt.).

² Lorenzo Campeggio. S. Tommaso in Parione (1518–1519), S. Anastasia (1519–1528), S. Maria in Trastevere (1528–1534) presbiter, Albano (1534–1535), Palestrina (1535–1537), Sabina (1537–1539) püspök bíborosa. HC III, 16.

³ Beriszló Péter levelét lásd BESSENYEI JÓZSEF, *Lettere di principi. Fejedelmi levelek a pápának* (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma [!]. Fontes 3), Roma–Budapest 2002, 8–11, n. 1/2; FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 325. – Az 1519-ben megkötött béke: MOL DL 24393; kiadva: THALLÓCZY LAJOS–HORVÁTH SÁNDOR (kiad.), *Magyarország melléktartományainak oklevéltára. III: Alsó-szlavóniai okmánytár* (MHH I/36), Budapest 1912, 279–286, n. 167. Vö. még E. KOVÁCS PÉTER, *Jajca és az 1519-es magyar–török béke*, LK 63 (1992) 90–96.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 6, fol. 296v–297r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 99v–100r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 106r (cop.).

⁵ Beriszló Péter bán (1513–1521) és veszprémi püspök (1513–1520). Életéről: KUBINYI ANDRÁS, *Beriszló Péter és budai szereplése*, Budapest régiségei XX, Budapest 1963, 125–136.

⁶ Marco Cornaro.

gri¹ prothonotarii apostolici praefati bani oratoris, qui introductus in sacro consistorio habuit orationem [fol. 135v] nomine ipsius bani, comitum et nobilium dictorum regnorum, praemissa protestatione dixit ipsa regna parata erunt adhaerere Turcharum tyranno,² atque illi tributum dare, significando, quod miserunt ad regem Ungariae oratores suos, qui ei protestarentur, quod nolebant amplius obedire suae maiestati, postquam foedus cum eodem tyranno Turcharum fecerat nulla de ipsis facta mentione, cum plura damna et incommoda passa fuerunt, quamplures annos antea passa fuerant.³ Demisso praefato domino vicario sanctissimus dominus noster dixit se velle ad eundem regem Ungariae super hoc scribere, ut provideat ipse, et dicta regna Dalmatiae et Croatiae in tutelam et defensionem recipiat, vel saltem permittat, ut sub alicuius regis Christiani vel suae sanctitatis tutela et defensione esse possint.

^a A margón: 'Litterae bani [!] Dalmatiae et Croatiae'. ^b V₄: 'Bandi'. ^c A mondat sic!

24.

Róma, 1520. február 24 – március 5.

Konzisztoriális akta Bakócz bíboros és Károly münsterbergi herceg leveléről

Cornaro kardinális felolvasta Bakócz Tamás bíboros esztergomi érsek és néhány nappal később Károly münsterbergi hercegnek X. Leó pápához címzett levelét, melyekben Boldog Benno szentté avatását sürgetik.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 141v, 143r – orig.)³

[*Cardinalis Cornelius*] item legit alias litteras reverendissimi domini cardinalis Strigoniensis datum Strigonii quarta Novembris MDXIX ad sanctissimum dominum nostrum scriptas, quibus et ipse commendabat negotium canonisationis praefati Beati Bennonis.⁴ [...] Item legit alias litteras domini Caroli ducis Monstemburgensis⁵ ex arce Strigoniensi communes ad sanctissimum dominum nostrum et sacrum collegium scriptas super huiusmodi canonisatione supplicantis expeditionem.⁶

^a A margón: 'Cornelio referente'.⁶

¹ Thomas Niger spalatói kanonok és vikárius, Beriszló pártfogoltja, scardonai (1519–1524), majd (1524–1525) traui püspök (HC III, 312). Neves humanista, részt vett az V. Lateráni Zsinaton, Róma mellett V. Károlynál is járt követségben. Püspökségéről lemondott, 1531-ben halt meg.

² I. Szelim.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 6, fol. 303v, 306r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 108v, 109r (cop. exverp.).

⁴ Meissen Szent Benno (1010 k.–1106) Bajorország és München patrónusa, 1523-ban avatta szentté VI. Adorján pápa. Megjegyzendő, hogy ugyanezt sokan kérik, többek között Károly római király, György szász herceg, Albert mainzi érsek, Joachim brandenburgi őrgróf is.

⁵ Károly münsterbergi herceg, Csehország főkapitánya, György cseh király (1458–1471) unokaöccse.

⁶ Marco Cornaro.

25.

Róma, 1520. június 18.

Konzisztoriális akta Várdai Pálnak a Kúria elé idézéséről

A *Sala Regiában* tartott nyilvános konzisztóriumon De Senis ügyvéd „*ad instantiam phisci*” előterjesztette Várdai Pálnak, a budai Szent Zsigmond társaskáptalan prépostjának (veszprémi egyházmegye) ügyét. A prépost Giacomo Piso apostoli protonotáriust és a néhai II. Gyula pápa kamarását nyilvánosan véresre verte, ruháját eltépte. Az eset kivizsgálását a bíborosok X. Leó pápa jóváhagyásával az Apostoli Kamara auditorára bízták. Előírták neki, hogy a vétkest és cinkosait kiközösítés és 2000 dukát büntetés terhe alatt idézze meg a Kúriába.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 154v – orig.^a)

Dominus Ioannes Baptista de Senis² advocatus proposuit causam Wespriemiensem ad instantiam phisci³ contra Paulum de Verda⁴ praepositum ecclesiae collegiatae Sancti Sigismundi terrae Budae Wesprimiensis dioecesis, qui dominum Iakobum Piso⁵ prothonotarium apostolicum ac felicis recordationis Iulii papae secundi cubicularium in via publica verberari ac eius vestes lacecare cum sanguinis effusione ausus est. Causa commissa fuit auditori camerae, ut dictum Paulum omnesque eius complices sub maioris excommunicationis et duorum millium ducatorum^b citaret ad comparandum personaliter in curia. Signatura fuit placet.⁶

^a A margón: ‘*Commissio Wesprimiensis*’. ^b Tudniillik ‘*poena*’.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 6, fol. 321v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, 104v (cop. excerp.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 114r (cop. excerp.).

² Ioannes de Senis. FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste*, 386, n. 1382.

³ Vélhetően a *fiscus regius*, tehát tulajdonképpen a magyar állam keresetéről van szó. A királyi kincstár az állam érdekeit nemcsak pénzügyi téren képviselte. Egyre szélesebb körben ellátta a modernkori ügyészség feladatköreit is. Az, hogy a pert a Kúria előtt indították, az *immunitas ecclesiastica* tiszteletben tartását mutatja.

⁴ Várdai Pál később veszprémi püspök (1521–1524), egri püspök (1524–1526), majd esztergomi érsek (1527–1549) lett. SUGÁR, *Az egri püspökök*, 218–225; LACZLAVIK GYÖRGY, *Várdai Pál*, Esztergomi érsek, 240–247.

⁵ Giacomo Piso avagy Piso Jakab (1480 k.–1527). Életéről lásd BÓNIS GYÖRGY, *A jogtudó magyar értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest 1971, 323. 1522 nyarán Piso épp Várdait követte a budai Szent Zsigmond-prépostságban: KUBINYI ANDRÁS, *A budavári Szent Zsigmond-káptalan a késő középkorban*, Főpapok, egyházi intézmények, 225–232. Várdai és Piso ellentétének irodalmi nyomairól: LÁSZLÓ JANKOVITS, „*Vir tersissimus Iacobus Piso*” – *A Hungarian Humanist Poet and Diplomat in the Ersamian World*, s.a. – A dokumentum történeti, irodalmi kontextusát kéziratunk szövege nyomán ismerteti: JANKOVITS LÁSZLÓ, *A versek és a véresre verés: Jacobus Piso és Várdai Pál konfliktusa*, Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére I–II (szerk. Imre Mihály–Oláh Szabolcs–Fazakas Gergely–Szárász Orsolya), Debrecen 2011, 26–28.

⁶ Ez a konzisztórium nyilvános volt, és a *Sala Regiában* tartották.

26.

Róma, 1521. augusztus 24.

Konzisztoriális akta I. Zsigmond lengyel király leveléről

Cornaro bíboros felolvasta a lengyel király levelét, aki segítséget kért a veszélyben lévő Magyarország megvédésére. X. Leó pápa ugyanakkor ismertette, hogy egy később kelt levél szerint a Nándorfehérvár ostromára küldött törökök közül sokakat megöltek, és hogy az Ausztriából és a Csehországból érkező segítség miatt, illetve mivel II. Lajos magyar király nagy erővel indult Nándorfehérvár felmentésére, a török szultán mintegy 20 mérföldes visszavonulásra kényszerül. A Szentatya fontolóra veszi, hogyan tudna pénzsegélyt küldeni a királynak.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 196r – orig.)²

Reverendissimus dominus cardinalis Cornelius³ legit litteras serenissimi regis Poloniae,⁴ quibus rogabat pro suppetiis dandis pro defensione regni Ungariae, cum res illius regni videantur esse in magno periculo, tamen sanctissimus dominus noster dixit, quod postea habebat litteras, quod Turcae, qui missi fuerant expugnari Belgradum⁵ multi fuerant interfecti et propter valida praesidia, quae venerant ex Austria et Bohemia, et rex Ludovicus cum magno robore ibat ad liberandum Belgradum ab obsidione, adeo quod magnus Turchus⁶ fuit vactus^a retrocedere per XX milliarum, et sanctissimus dominus noster cogitabat de aliquo modo pecuniarum, quo posset ipsum regem adiuvari.

^a Sic! Inkább 'coactus'.

¹ II. Lajos Zsigmond lengyel királyt több, 1521. júliusában kelt levelében kérte, hogy segítse a török elleni harcát, lásd THALLÓCZY LAJOS-ÁLDÁSY ANTAL (kiad.), *Magyarország mellékartományainak oklevéltára. II: Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526* (MHH I/33), Budapest 1907, 349–350, n. 168–170. A Nándorfehérvár elestekor küldött pápai segítségéről: FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 329. Datálatlan, de tartalmuk alapján lehetséges pápai válaszlevelek: ASV Arm. XLIV., vol. 5, fol. 247r, reg. NANNI, *Epistolae ad principes*, I, 119, n. 707. ill. ASV Arm. XXXIX., vol. 36, fol. 155r–157r. II. Lajos 1521. június 30-án írott levelében VIII. Henrik angol királytól is kért a török ellen, vö. SIMONYI ERNŐ, *Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárakból 1521–1717* (MHH I/5), Pest 1859, 62–65, n. 1.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 6, fol. 372rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 113r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 129r (cop.).

³ Marco Cornaro.

⁴ I. Zsigmond (1506–1548) lengyel király.

⁵ Nándorfehérvár (ma *Beograd*, Szerbia).

⁶ II. Szulejmán (1520–1566) török szultán.

27.

Róma, 1522. szeptember 1.

Konzisztoriális akta VI. Adorján törökellenes és reformterveiről

Első konzisztóriumán a Szentatya a Kúria reformjának, valamint Magyarország és a rodoszi johan-
niták megsegítésének szükségéről értekezett.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 205r – orig.)²

Sanctissimus dominus noster³ fecit verba de iustitia et de moribus curiae reformandis, hortando reverendissimos dominos, ut iuvarent sanctitatem suam consilio et opibus, tam in reformatione curiae, quam suppetiis ferendis regi Ungariae et magno magistro Rhodi.⁴ Ostendens sedem apostolicam magno aere gravatam ob bella ac discordias principum, quae superioribus annis viguerunt, et non posse ea auxilia mittere, quae sibi in animo esset ob inopiam sedis apostolicae, et regi, et magno magistro Rodii, qui secum [?] fuerunt validissima propugnacula Christianorum, rogans reverendissimos dominos, ut cogitarent aliquem modum inveniendi pecunias, ut possent praesentibus necessitatibus subveniri.

28.

Róma, 1522. szeptember 4.

Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király követeinek fogadásáról

A titkos konzisztórium elé vezették Brodarich István pécsi prépostot és Francesco Marsupinit, a magyar király követeit, akik hosszú beszédben ajánlották országukat és királyukat a VI. Adorján pápának. Eltávoztuk után az a döntés született, hogy bíborosi deputáció foglalkozzon a török veszéllyel.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 205v – orig.)⁶

Ed. FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 461, 1049. jegyzet (*partim*).

Introducti fuerunt in sacro consistorio reverendi domini Stephanus Bardaricus praepositus Quinqueecclesiensis et Franciscus Marsapinus Florentinus, oratores serenissimi regis Ungariae, et longa oratione commendarunt sanctissimo domino

¹ Ehhez vö. még ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 160–164, n. 126–128. Ezen a napon VI. Adorján pápa fogadta Brodarich Istvánt, II. Lajos magyar király követét, aki levélben számolt be uralkodójának: MOL DL 25663. Lásd még FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 331.

² V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 133v (*cop.*).

³ Adrian Florent van Trusen, VI. Adorján (1522–1523) néven pápa.

⁴ Philippe de Villiers de l'Isle-Adam (1521–1534) johannita nagymester.

⁵ A magyar követek fogadtatásáról és beszámolójukról lásd FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 331. A beszéd kiadása: *Stephanus Brodericus: De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcorum imperatore ad Mohach historia verissima – Oratio ad Adrianum VI. pontificem maximum*, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum (ser. nova) 6, ed. PETRUS KULCSÁR–CSABA CSAPODI, Budapest 1985, 67–73.

⁶ A szöveg nehezen olvasható, elmosódott, a lap több helyütt szakadozott. V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 6, fol. 383rv (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 115r (*cop.*). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 133v (*cop.*).

nostro regem et regnum Ungariae,¹ postmodum ipsis oratoribus semotis fuit tractatum, ut fieret deputatio reverendissimorum dominorum super rebus Turcharum tractandis.²

29.

Róma, 1523. február 4.

Konzisztoriális akta Tomori Pál kalocsai érseki kinevezéséről

VI. Adorján pápa ismertette II. Lajos magyar királytól kapott levelét, melyben az uralkodó kérvényezte, hogy Tomori Pál obszerváns ferences szerzetest állítsa a kalocsai érsekség élére. Felolvasták továbbá a király Szent Kollégiumhoz intézett válaszelevelét, melyet a pápaválasztást hírül adó értesítésre küldött, és amelyben országát ajánlotta. A Szentatyá *per oblatum* betöltötte a már két éve üresedésben lévő kalocsai széket Tomori Pállal. Ő mielőtt a szerzetbe lépett volna, a pogányok ellen harcolt és embert is ölt, ezért kimondták, hogy a pápa diszpenzálja breve formájában, és írja elő neki, hogy fogadja el a kinevezést, annátáját pedig fordítsa a törökök elleni hadjárat céljára.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 217v – orig.)³

Sanctissimus dominus noster communicavit litteras, quas acceperat a rege Ungariae per quas supplicabat sanctitati suae, ut ecclesiae Collocensi providere dignaretur de persona Pauli⁴ ordinis fratrum minorum de observantia, et fuerunt etiam lectae aliae litterae, quas idem rex scribebat ad collegium super responsione litterarum, quas collegium scripserat de electione pontificis, et commendabat illud regnum collegio, rogans, ut ipsi cardinales commendarent pontifici, cum sua sanctitas veniret ad Urbem, et sanctissimus dominus noster dictae ecclesiae Collocensi vacantiam biennium per oblatum providit de persona dicti Pauli, et qualiter pugnauerat contra infideles, antequam ingrederetur religionem et propriis manibus etiam interfecerat, fuit dictum, quod papa dispensaret ad partem per breve, et praeciperet ei, ut consentiret provisioni de se factae, et de annata provideretur, ut illa converti deberet in expeditionem contra Turchas, prout [...]a ordinavit sua sanctitas.

^a Egy szó kiszakadva, a BAV Barb. Lat. vol. 2878, fol. 175r oldalán már ezt figyelmen kívül hagyva egybeírták. ^b A margón: 'Ecclesia Collocensis'.

¹ Brodarich István (1470 k.–1539). II. Lajos király római követe (1522–1526). Lásd alább a III. sz. iratot is. – Francesco Marsupini. 1508-ban már esztergomi kanonok, nógrádi főesperes. 1517-től állandó magyar ügyvivő a Szentszéknél. KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 127; KUBINYI ANDRÁS, *Magyarok a késő-középkori Rómában*, Studia Miskolciensia III, Miskolc 1999, 83–91.

² FRAKNÓI kiadásában a vatikáni könyvtárban található másolatot használta (BAV, Barb. lat., vol. 2878, fol. 265r).

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 117v (*cop. excerpt.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 137v (*cop. excerpt.*).

⁴ Tomori Pál O.F.M. (1523–1526) kalocsai érsek (HC III, 172). Életrajza: FRAKNÓI VILMOS, *Tomori Pál élete és levelei*, Budapest 1881 (Századok, klny.); UDVARDY, *A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526)*, i.m.

30.

Róma, 1523. február 23.

Konzisztoriális akta magyarországi legátus kinevezéséről

Mivel II. Lajos magyar király országa megtartása érdekében kérte, VI. Adorján pápa legátust küld hozzá és más uralkodókhoz. A pápa szándékát szinte az összes kardinális helyeselte.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 221v – orig.^a)¹

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 84, n. 41.

[*Sanctissimus proposuit*] item² quod cogitaverat deputa[ri]^b legatos primo ad regem Ungariae, cum rex ipse Ungariae legatum a sanctitate sua et hac sancta sede mitti peteret pro conservatione illius regni et ad alios reges, non ut de praesenti irent, sed habita voluntate regum si illos recipere vellent, essent parati et irent, et omnia quae in regnis ipsis pro provisione possent tractare, concludere et expedire. Reverendissimi domini cardinales fere omnes approbarunt et laudarunt sanctas cogitationes suae sanctitatis, et quod videbantur exequendae et executione demandandae, et quod ad sanctitatem suam spectabat nominare legatos, et cum essent nominati, tunc vota reverendissimorum dominorum super eorum nominatione danda erant illis nominatis exclusis, erit igitur suae sanctitatis, cum sibi placuerit, procedere ad ulteriora.³

^a A margón: 'De legatis nominandis'. ^b A szó vége kiszakadt.

31.

Róma, 1523. február 27.

Konzisztoriális akta Pompeo Colonna legátusi kinevezéséről

VI. Adorján pápa Colonna kardinálist legátusnak nevezte ki Magyarországra, Lengyelországba és a legátusi meghatalmazásban felsorolt egyéb helyekre.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 222v – orig.)⁴

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 84, n. 42.

Creavit sanctissimus dominus noster reverendissimum dominum presbiterum ecclesiae basilicae XII apostolorum presbiterum cardialem de Columna legatum de latere suae sanctitatis ad regem Ungariae et Poloniae et alia loca in litteris legationis exprimenda.⁵

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 139v–140r (cop.).

² Az első pontban a pápa béketeremtő, részben törökellenes célzattal tett erőfeszítéseiről esett szó.

³ A következő pontban Ferdinánd követe, Hieronym Balbi gurki püspökségéről esik szó hosszasan. Eszerint Balbi a salzburgi bíboros-érsek által neki adományozott gurki püspökséget csak azon esetben kívánta proponáltatni a konzisztóriumban, amennyiben halasztást kap a *servitium commune* fizetésében. Uo., fol. 222r. Vö. még fol. 224r is, ahol Balbi koadjutort kap, valamint fol. 229v.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 5, fol. 403rv (cop.). V₃: Uo., vol. 31, fol. 140rv (cop.).

⁵ Pompeo Colonna. Ss. XII Apostoli (1517–1524), majd S. Lorenzo in Damaso (1524–1526 és 1527–1532) presbiter bíborosa (HC III, 15–16). – A lengyel király I. Zsigmond volt.

32.

Róma, 1523. március 16.

Konzisztoriális akta Torquatus János horvát bán leveléről

Torquatus János horvát bán követe, Thomas Niger átnyújtotta megbízója Szent Kollégiumhoz intézett levelét. Ebben a bán tudatta, hogy a törökök elfoglalták az egyik várát, és szabad út nyílt előttük egész Horvátország meghódítására. Támogatást kér az oszmánok elleni védekezésre, mert egyébként a lakosság elmenekül, és nem csak a Magyar Királyság, hanem az egész kereszténység veszélybe kerül. Mindezt követe útján II. Lajos magyar királlyal, V. Károly császárral és Ferdinánd osztrák főherceggel is közölte. A levél állításait a magyar király és a főherceg követe élőlőszóval megerősítette, kérve, hogy a Szentatyja ne várjon más uralkodók segítségére, hanem bízson meg bíborosokat bizonyos módok kidolgozásával, amelyek lehetővé tennék nemcsak a védekezésre, hanem egy támadó jellegű hadjáratra elégséges pénzüsszeg előteremtését. Végül bekísérték a bán követét, aki mindezt horvát nyelven is elmondta. Szavait Brodarich István magyar követ fordította latinra.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 225v–226r – orig.)²

Nuntius³ bani Croatiae⁴ praesentavit litteras ipsius bani, quibus significabat sacro collegio, quomodo bascia tyranni Turcharum expugnaverat quoddam castrum, quo aperta est via, ut facile possit totam Croatiam expugnare, nisi de opportuno auxilio quamprimum provideatur, et propterea⁵ supplicabat, ut dignarentur ita providere, ne incolae et habitatores dictorum locorum linquere^b dulcia arva et quaerere nova loca ad habitandum, et haec eadem per nuntium suum significaverat regi Ungariae et archiduci⁵ ac imperatori,⁶ et oratores regis Ungariae⁷ et archiducis⁸ etiam viva voce narrarunt, in quo discrimine essent et regnum Ungariae et tota Christianitas, hortando pontificem ad providendum tantae calamitati praesentaneae non expectatis auxiliis regum et principum, quae non possent esse in tempore, cum plures difficultates essent componendae, antequam reducerentur ad concordiam, et ideo a sanctitate sua debebant provenire ista remedia sine mora, et committere aliquibus cardinalibus, qui audirent eos et proponerent eis multa remedia praesentanea, quibus pecuniae necessariae non solum ad defensionem, sed etiam ad expeditionem contra tyrannum ipsum Turcharum haberi possent, et nuntius ipsius bani fuit introductus et lingua Sclavonica proposuit ea, quae a bano

¹ A horvát és dalmát közállapotokról érzékletesen számolnak be a velencei jelentések. Vö. SIMEON LJUBIĆ, *Commissiones et relationes Venetae I* (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 6), Zagrabiae 1876, 170–191.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 5, 407v–408v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 119v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 141v–142r (cop.).

³ Thomas Niger.

⁴ Torquatus János (1522–1524) horvát, szlavón és dalmát bán, korbáviai ispán.

⁵ Ferdinánd (1522–1564) az osztrák örökös tartományok főhercege, I. Ferdinánd néven 1526-tól cseh, 1527-től magyar király, 1556-tól császár.

⁶ V. Károly (1520–1556) császár.

⁷ Brodarich István és Francesco Marsupini.

⁸ Hieronym Balbi.

in mandatis habebat, et orator regis Ungariae¹ omnia Latine referrebat, quae in sua lingua [fol. 226v] dixerat, et in eandem sententiam tendebant, videlicet quod ipse banus se excusabat, quod nisi celeriter provideretur, cogeantur omnes Christiani derelinquere illa loca et confugere ad alia tutiora.^c

^a A két szó között áthúzva: ‘*expediebat istum nuntium*’. ^b Tudniillik ‘*debeant*’. ^c A margón: ‘*Litterae bani Croatiae ad sanctissimum dominum nostrum et sacrum collegium*’.

33.

Róma, 1523. március 16–18.

Konzisztoriális akta pápai tizedek kivételéről

Felolvasták a tizedek kivételéről szóló bullát. Tartalma a következő: „Miatán a török szultán uralomvágyból elfoglalta Nándorfehérvárt, minap pedig Rhodoszt, félő, hogy hadseregével és flottájával Itáliára támad. Ezért VI. Adorján pápa a török elleni védekezés céljaira a bíborosok bárhol található összes javadalmára, valamint az Egyházi Állam érsekeire és püspökeire kétszeres tizedet vet ki. Ugyanezt az egész kereszténység területéről be fogja szedetni, mihelyt a keresztény fejedelmek között béke születik. A behajtással Fieschi bíboros depozitáriust és a tizedek kollektorát bízta meg.” A kardinálisok helyeselték a Szentatya döntését. Ugyancsak jóváhagyták azon bulla fogalmazványát, amely a törökök elleni hadjáratra, pontosabban védekezésre tűzhelyenként egy vagy fél dukátot tervez kivetni. A szöveg végleges formába öntését Del Monte és Accolti bíboros kapta feladatul.²

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 226r; 228v – *orig.*)³

Fuit lecta bulla decimarum, in qua narrabatur quomodo tyrannus Turcarum libidine dominandi expugnauerat proximis annis Belgradum, et nuper civitatem et insulam Rhodi, et formidandum erat, ut sublatis obstaculis moderet exercitum terrestrem et classem maritimam, invaderet Italiam. Et cum sanctitati suae et ecclesiae deessent facultates, erat necesse contra mentem suam a personis ecclesiasticis requirere opportuna subsidia, et propterea imponebat duas decimas persolendas tam per cardinales de fructibus officiorum et beneficiorum suorum ubilibet consistentium, et per alios archiepiscopos et episcopos civitatum et terrarum sanctae Romanae ecclesiae, communicando [?], quod similes decimas esset impositurus per totam Christianitatem confecta pace inter reges et principes Christianos seu indutiis, pro quibus concludendis omni diligentia laboraverat et laborabat, et deputabat depositarium reverendissimum dominum de Flisco⁴ et collectorem earundem decimarum, prout latius in dicta bulla continetur, super qua vota dominorum data, et ab omnibus fuit probata. [...]

¹ Brodarich István.

² Erről vö. még FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 331.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 5, fol. 408v–409v (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 142r, 143r (*cop.*).

⁴ Niccolo Fieschi.

Fuit etiam lecta minuta bullae, per quam sanctitas sua de consilio et assensu fratrum suorum pro ista necessaria expeditione seu potius defensione contra tyrannum Turcarum imponebatur pro singulo foculari unum vel medium ducatum, et vota cardinalium fuerunt, pro quolibet foculari solvi deberet medium ducatum, et quomodo ista solutio per divites et pauperes fieri debeat. Fuit commissum reverendissimis de Monte¹ et Anconitano,² ut aptarent minutum, prout eis videbitur.

34.

Róma, 1523. március 23.

Konzisztoriális akta a kinevezett legátus hatásköréről

VI. Adorján pápa három kérdést vetett fel a magyar királyhoz küldendő legátus kapcsán. Az első, hogy mennyi segílyt küldjenek a legátussal, a második, hogy adjanak-e számára fakultást az egyházi ingóságok és szükség esetén az ingatlanok negyedének elidegenítésére, a harmadik, hogy rendeljenek-e mellé katonai parancsnokot. A bíborosok eltérő véleményeknek adtak hangot. A Szentatya azt a következtetést vonta le belőlük, hogy egyedül nem vállalhatja a török elleni védekezés költségeit, és a segíly összegéről csak azután dönthet, ha már ismeretes, hogy mennyi folyik be a kivetett tizedekből, füstpénzből, az aranyneműk és hivatalok áruba bocsátásából. A legátus megkaphatja a szokott fakultásokat és a felhatalmazást a javak – a helyi egyházaik többségének egyetértésével történő – elidegenítésére, ám az ezt tartalmazó bulla maradjon titokban, s csak végszükség esetén kerüljön végrehajtásra. Mivel védekezésről és nem általános hadjáratról van szó, nem szükséges parancsnok kijelölése. A legátus abban az esetben jelöljön ki apostoli tekintéllyel fővezért, ha megvalósul a keresztény fejedelmek összefogása, és a vezérlet ügyében nem tudnak megegyezni.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 229^{rv} – orig.)³

Sanctissimus dominus noster proposuit tria circa legatum destinatum ad regem Ungariae. Primum de qualitate subsidii pro defensione contra Turchas danda legato destinato ad illas partes, secundum si erant danda facultas eidem legato alienandi mobilia et vasa praeciosa ecclesiarum ac quarta parte mobilium⁴ urgente necessitate, tertium de deputatione capitanei. Vota super his fuerunt diversa, tandem sanctitas sua, quae collegit vota, dixit, quod videbatur sibi, quod plura vota minorum essent, quod sanctitas sua sola non posset ferre onus huiusmodi defensionis contra Turchas, et quod deberet examinare, quot pecunias possent haberi tam ex decimis impositis, quam ex medio ducato imposito super focularibus civitatum et terrarum sanctae Romanae ecclesiae et ex aliis gemmis et iocalibus et vasis argenteis et ex officiis vendendis, de quibus poterat disponere, et pecuniarum

¹ Antonio Maria Cocchi del Monte. S. Vitale (1511–1514, *in commendam* 1514–1517), S. Prassede (1514–1521), S. Croce in Gerusalemme (*in commendam* 1521–1528) presbiter, Albano (1521–1523), Prenestre (1523–1524), Sabina (1524), majd Porto e S. Rufina (1524–1533) püspök bíborosa. HC III, 12.

² Pietro de Accolti. S. Eusebio (1511–1523, *in commendam* 1523–1527) presbiter, Albano (1523–1524), Prenestre (1524) Sabina (1524–1532) püspök bíborosa. HC III, 12.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 5, fol. 413^r–414^r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 120^{rv} (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 143^{rv} (cop.).

summam maiorem, quam habere posset, legato destinato consignare, quoad secundum dare facultates amplas, quae aliis legatis dari consueverunt, quo vero ad facultatem alienandi mobilia eorum, quartam partem bonorum immobilium ecclesiarum illarum partium ad requisitionem maioris partis capitulorum et personarum ecclesiarum aliarum partium posset imminente necessitate illa alienari, prout [fol. 229v] videretur discretioni et prudentiae ipsius legati expedire, et haec bulla facultatis esset secreta, et illa non uteretur, nisi requisitus et ipse viderit expedire, quoad tertium de defensione nunc agitur, et non de generali expeditione, et si reducerentur isti reges ad pacem vel concordiam vel treguam, esset discutiendum inter imperatorem, regem Christianissimum,¹ regem Angliae² et regem Poloniae,³ quis eorum debet esse imperator pro praesenti defensione, videretur remittendum Germanis, Ungaris et aliis, qui pro nunc debent concurrere ad provisionem huius exercitus, quem ipsi inter se vellent eligere pro capitaneo et duci [!], et si non concordarent, dare facultatem legato, ut ipse auctoritate apostolica posset eos reducere ad concordiam, vel si sibi videretur, unum ex nominatis eligere auctoritate apostolica.^b

^a Az 'immobilium' helyett *sic!* ^b A margón: 'De rebus Turcharum'.

35•

Róma, 1523. április 23.

Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről és a magyar követ fogadásáról

Felolvasták a magyar király VI. Adorján pápához és a Szent Kollégiumhoz intézett levelét, amelyben megköszöni az ígért pénzegélyt és a legátus kijelölését. Kéri, hogy a pápai követ minél előbb induljon útnak, és hogy a lehető legszelebb felhatalmazásokat kapja meg, hogy vele egyetértésben és tanácsai szerint adóztathassa meg az egyházi javadalmakat. Jelezte, hogy a török sereg már úton van és Filippinél táborozik. Ezután a magyar király és Ferdinánd osztrák főherceg köveit a konzisztórium elé vezették, akik hatásos beszédben fejtették ki ugyanazt. A Szentatya biztosította őket jóindulatáról és arról, hogy megfelelő segítséget fog nyújtani.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 234r – orig.)⁴

Fuerunt lectae litterae serenissimi regis Hungariae ad sanctissimum dominum nostrum et sacrum collegium scriptae, quibus agebat gratias de subsidio pecuniarum promisso et de legato designato, quem sollicitabat ad iter accipiendum ad illa regna cum facultatibus amplissimis super impositionibus fiendis de consilio et consensu regis, et significabat etiam apparatus Turcarum contra Ungariam et par-

¹ I. Ferenc.

² VIII. Henrik (1509–1547) angol király.

³ I. Zsigmond.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 5, fol. 419rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 121v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 145v (cop.).

tem exercitus iam in campis Philippicis¹ adventasse, propter quod instabat pro celeri et praesentaneo subsidio.

Oratores praefati regis Ungariae et Ferdinandi archiducis Austriae introducti in sacro consistorio, habuerunt orationes efficacissimas in eandem sententiam, et sanctissimus dominus noster respondet se bonam voluntatem habere ad suppetias ferendas, et quod caperet consilium et opportune provideret.²

^a A margón: *Litterae regis Ungariae*.

36.

Róma, 1523. május 8.

Konzisztoriális akta Tommaso de Vio legátus kinevezéséről

VI. Adorján pápa De Vio bíborost legátussá nevezte ki Magyarországra, Lengyelországba, Csehországba és azokra a helyekre, amelyeket legátusi bullája tartalmaz.²

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 236v – orig.)³

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 84–85, n. 43.

Creavit reverendissimum dominum Thomam⁴ ecclesiae Sancti Sixti presbiterum cardinalem legatum de latere ad regem Ungariae, Poloniae⁵ et Boemiae, et ad loca propinqua cum facultatibus, prout in bulla praefati cardinalis legati continetur.

37.

Róma, 1523. május 15.

Konzisztoriális akta a magyar követ fogadásáról

A szent konzisztórium elé kísérték Brodarich Istvánt, II. Lajos magyar király követét, aki azt kérte, hogy két betöltendő egyházmegye annátáját az ország megsegítésére fordíthassák.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 237v – orig.)

Dominus Stephanus Broderici orator regis Ungariae introductus in sacro consistorio petiit gratiam duarum annatarum pro duabus ecclesiis⁶ expediendis pro subventionem regni.

¹ *Philippoi* (ma Görögország) vagy Philippopolis (*Plovdiv*, ma Bulgária) közül vélhetően az utóbbi.

² Tommaso de Vio kinevezéséről lásd FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 331–332; *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi bitűjtás korából I–V* [ETÉ], kiad. BUNYITAY VINCE–RAPAICS RAJMUND–KARÁCSONYI JÁNOS, Budapest 1902–1912, I, 85, n. 85.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 5, fol. 422v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 122r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 146v (cop.).

⁴ Tommaso de Vio.

⁵ I. Zsigmond.

⁶ Vélhetően Esztergom és Eger. ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 244v.

38.

Róma, 1523. május 27.

Konzisztoriális akta a pápai segélyről

VI. Adorján pápa szóba hozta a magyarországi legáció költségeit. Előteremtését úgy látja lehetségesnek, hogy ha a Szent Kollégiumot illető annáták szétosztását a bíborosok között Szent János ünnepéről Mindenszentekre halasztanák, és Fieschi kardinális ekkor fizetné ki járandóságukat. A javaslatot az összes bíboros helyeselte.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 240r – orig.)¹

Sanctissimus dominus noster proposuit necessitatem pecuniarum, quam sua sanctitas habebat in mittendo legato ad Ungariam,² et quod videbatur sibi expediens, quod distributio annatarum sacri collegii, quae debebat fieri in festo Sancti Ioannis retardaretur ad festum Omnium Sanctorum, et quod reverendissimus dominus de Flisco³ tunc faceret eas restituere collegio et omnes reverendissimi fuerunt contenti.

39.

Róma, 1523. június 1.

Konzisztoriális akta a magyar követ fogadásáról

Brodarich Istvánt, II. Lajos magyar király követét a konzisztórium elé kísérték. A követ felolvasta Torquatus János bán, korbáviai ispán levelét, aki dalmáciai területei megvédéséhez kért segítséget.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 241r – orig.)⁴

Dominus Stephanus Brodericus orator serenissimi regis Ungariae introductus est in sacro consistorio, et legit litteras comitis Ioannis de Turbauia,⁵ in quibus petebat auxilium pro defensione terrarum suarum in Dalmatia.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 5, fol. 426v–427r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 123r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 106r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 148r (cop.).

² Tommaso de Vio.

³ Niccolo Fieschi.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 123v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 148v (cop.).

⁵ Torquatus János.

40.

Róma, 1523. június 17.

Konzisztoriális akta Frangepán Kristóf meghallgatásáról

Frangepán Kristóf grófot a konzisztórium elé vezették. A gróf mentegette magát Zengg városának ostromáért, és egyúttal segítséget kért Horvátország megvédésére. VI. Adorján pápa megígérte, hogy közbenjár a béke érdekében, vagyis igazságot tesz a város és a gróf közt, és a védekezést bizonyos összeggel támogatja.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 243v – orig.)¹

Comes Christophorus de Francapanibus² introductus fuit in sacro consistorio, et dixit se venisse ad se excusandum de obsidione civitatis Segnensis³ in Croatia, et ad petendum auxilia pro defensione illius provinciae. Sanctissimus dominus noster respondit sibi, et dixit se velle intromittere pro concordia civitatis vel facere iustitiam. De subsidio autem petito promisit in aliquo subvenire.^a

^a A margón: *‘Excusatio comitis Christophori de Francapanibus’*.

41.

Róma, 1523. július 1.

Konzisztoriális akta Tommaso de Vio bíboros legációjáról

VI. Adorján pápa a szokásos szertartás keretében útnak indította De Vio bíboros legátust Magyarországra, akit az összes bíboros elkísért a Porta del Popolóiig.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 246r – orig.)⁴

Referente sanctissimo domino nostro

Reverendissimus dominus Thomas ecclesiae Sancti Sixti presbiter cardinalis, legatus de latere⁵ iturus Ungariam genuflexit ante crucem, quem sanctissimus dominus noster de more benedixit, dicens solitas orationes osculatoque pede suae sanctitatis recessit profecturus ad provinciam suam, sociatusque fuit ab omnibus cardinalibus usque ad Sanctam Mariam de populo.

^a A margón: *‘Profectio legati ad Ungariam’*.

¹ ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 124r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 149v–150r (cop.).

² Frangepán Kristóf (1470 u.–1527) Zengg, Veglia és Modrus grófja.

³ Zengg (Senj, ma Horvátország).

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 5, fol. 436r (cop.). V₃; V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 124v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 150v (cop.).

⁵ Tommaso de Vio.

42.

Róma, 1523. július 29.

Konzisztoriális akta a törökellenes szövetségről

VI. Adorján pápa beszédet mondott a keresztény fejedelmek törökellenes összefogásának szükségéről. Kérte a kardinálisokat, hogy segítsék a béke és az egység megteremtésében, melynek létrejötte után közös támadást kell indítani az oszmánok ellen, melyet szívből óhajt.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 249^v – orig.)¹

Sanctissimus dominus noster fecit verbum de foedere inheundo [!] inter reges et principes Christianos, ostendens quanto cum periculo versetur universa respublica Christiana ob continuas victorias, quas ob negligentiam principum tyrannus Turcharum assecutus est. Rogavitque enixe reverendissimos dominos, ut suae sanctitati assistere vellent, eumque adiuvaré consilio et ope, ut pax inter ipsos reges et principes componi possit. Qua confecta expeditionem generalem contra Turchas deliberare et executioni demandare unanimi consensu possit, ut a sanctitate sua summopere desiderabatur.²

43.

Róma, 1524. január 8.

Konzisztoriális akta Campeggio bíboros legátusi kinevezéséről

VII. Kelemen pápa Campeggio bíborost legátussá nevezte ki a német területekre és más helyekre, amelyeket legátus bullája elősorol.³

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 20^v – orig.)

Sanctissimus dominus noster creavit reverendissimum dominum cardinalem de Campeggio legatum de latere ad partes Germaniae, et alia loca ad quae eum declinare contigerit cum facultatibus in litteris exprimentis.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 151^v (cop.).

² A török elleni összefogásra további konzisztoriális forrás: „*Sanctissimus dominus noster egit gratias divinae bonitati, quod placuerit eum assumi ad apostolatus apicem, ac venerabilibus fratribus suis, qui cum elegerant, hortando eos, ut vellent eum iuvare ad sustinendum onera gravia sibi incumbentia, quae eorum consilio et auxilio confidebat ferre posse, offerendo se paratum ad omnia commoda cuiuslibet ex cardinalibus. Proponendo calamitates horum temporum tam circa res Luteranas, quam bella, quae inter Christianos vigeant et pericula Turcharum, et cum ista essent negotia publica videbatur suae sanctitati, quod essent referenda privatis rebus, cogitabatque, si videbatur dominis, quod fierent duae deputationes cardinalium de quolibet ordine, una deputatio cardinalium, qui haberent examinare remedia opportuna circa res Luteranas, alii vero cardinales alterius deputationis haberent curam examinandi, quomodo pax inter principes Christianos conduci et provideri conatibus Turcharum, et deputationes huiusmodi fuerunt remisse ad aliud consistorium.*” ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 13^r (orig.).

³ VII. Kelemen pápa (1523–1534) erről 1524. január 22-én küldött levelet II. Lajosnak (ASV Arm. XL, vol. 8, fol. 25^r, n. 47., kiadva: GEORGIUS PRAY, *Epistolae procerum Regni Hungariae I–III*, Posonii–Vienneae 1805–1806, I, 166–169, n. 71; KATONA, *Historia critica regum Hungariae*, XIX, 421–428; ETE, I, 109–110, n. 113.), Vio bíborosnak (Uo. 24^r, n. 46) és Giovanni Antonio Burgio nunciussnak (Uo. 23^r, n. 45.)

44•

Róma, 1524. február 12.

Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről

Felolvasták a magyar király levelét, melyben tudatta, hogy hatalmas török sereg közeleg Magyarország ellen szárazföldön és tengeren, és segítséget kért. A konzisztórium elé bocsátott királyi követeknek a pápa kedvező választ adott. Távoztuk után a Szentatya elemezte a Magyarországot fenyegető veszélyt, és a bíborosok véleményét tudakolta, hogyan lehetne a fenyegetéssel szembeszállni. Lévén a pénz a háborúk kimenetelének eldöntője, a szükséges összeg előteremtésére kért javaslatokat. Az a határozat született, hogy Őszentsége és a néhai Adorján pápa által kijelölt kardinálisok vegyék számba az eszközöket, a bíborosok ezután alávetik magukat a Szentatya döntésének és megadják a kivetendő összeget.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 26r – orig.)²

Lectae fuerunt litterae regis Ungariae sub dato, quibus significabatur maximus Turcharum apparatus terra marique contra Ungariam, petens a sanctissimo domino nostro auxilium, oratoribusque praefati regis in sacro consistorio intromissis sanctissimus dominus noster respondit perbenigne. Post oratorum discessum, sanctissimus dominus noster proposuit pericula regnorum Ungariae, petiitque a dominis reverendissimis remedia, quibus imminentibus Turcarum periculis occurrere possit, et quam nervus belli est pecunia, hortatus est reverendissimos dominos, ut excogitarent, quibus mediis pecunia inveniri possit. Fuit conclusum, quod sanctitas sua unacum dominis reverendissimis ad id deputatis pro felicis recordationis Adrianum excogitarent remedia, et quod omnes domini erant parati parere mandatis suae sanctitatis, et subire omnem impositionem fiendam pro sanctitatem suam.

45•

Róma, 1524. február 24.

Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről

VII. Kelemen pápa tudatta, hogy új hírek érkeztek a török seregről, és hogy II. Szulejmán szultán Driánpolyba érkezett. Ezután felolvasták II. Lajos magyar király ugyanezt jelentő levelét.³

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 27v – orig.)⁴

[*Sanctissimus*] proposuit, quae afferunt nova ex apparatu Turcarum, et adventum magni Turci in civitatem Andrinopolim, postmodum fuerunt lectae litterae regis Hungariae eadem significantes.

¹ II. Lajos levelét lásd THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 632–633, n. 824; ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 166–168, n. 131. – II. Lajos 1524. február 6-án VIII. Henrik angol királytól újfent segítséget kér a török ellen, lásd SIMONYI, *Magyar történelmi okmánytár*, 70–72, n. 4. V. Károlynak küldött levelét nem ismerjük, csak a császárnak rá adott válaszat: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 636–637, n. 830. Vö. még FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 339–340.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 16rv (cop.).

³ Valószínűleg itt II. Lajosnak fent már említett leveléről lehet szó.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 17v (cop.).

46.

Róma, 1524. február 28.

Konzisztoriális akta Antonio Burgio követtségéről

VII. Kelemen pápa tanácsot kért a bíborosoktól, hogyan küldjék Antonio Burgiót Magyarországra, és mit ígérjenek konkrétan a magyar királynak. Úgy határoztak, hogy ötvenezer aranyat helyeznek kiállításba a VI. Adorján által küldött összegzen felül, és ezt tizedekből és a füstpénzből szedik össze.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 28r – orig.)²

Sanctissimus dominus noster petiit consilium a reverendissimis dominis, quomodo debeat expediri baro³ mittendus in Ungaria, et quid sit promittendum certi illi regi. Fuit conclusum, quod expediatur cum promissione certa solvendí quinquaginta millia ducatorum ultra primam summam transmissam tempore felicis recordationis Adriani papae sexti, et quod ista summa quinquaginta millium ducatum exigatur a decimis et focularibus.

47.

Róma, 1524. március 2.

Konzisztoriális akta néhány magyar egyházmegye illetékeiről

VII. Kelemen pápa előterjesztette, hogy néhány magyar egyházmegyét fizetési nehézségek miatt nem tudnak betölteni. Ha a bíborosok beleegyeznek, küldjék el a brévéket (!) a javadalmak birtokbavételére, de azokat csak akkor adják át a címzeteknek, ha váltót állítanak ki a Szent Kollégiumnak és a Kúria tisztviselőinek járó összegről. Az a döntés született, hogy a *camerlengo* és a vicekancellár tekintsek át, mi illeti meg a Kollégiumot és a hivatalokat, valamint a brévéket csak azután kézbesítsék a kinevezetteknek, ha váltót adtak az így meghatározott összegről.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 29r – orig.)

Reg. KOLLÁNYI FERENC, *Regesták a római és parmai levéltárakból*, TT 1905, 311–376, 313.

Sanctissimus dominus noster proposuit, quod cum in Ungaria sint nonnullae ecclesiae vacantes, quae propter difficultatem solutionis non fuerunt expeditae, si

¹ Giovanni Antonio Burgio Budára küldéséről lásd FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 334; FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, xciv. A pápának Burgióról kiállított ajánlólevelei: ASV Arch. XL, vol. 6, fol. 128r–134r, 169–181. Az ezekről készült kiadásokat lásd: PRAY, *Epistolae procerum*, I, 171–172, n. 73 (II. Lajos magyar királyhoz); THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 633–634, n. 825–826. (Szatmári György esztergomi érsekhez és Bornemissza Jánoshoz); ETE I, 111–112, 114, n. 115, 116, 118. (Tomori Pál kalocsai érsekhez, Várdai Pál veszprémi püspökhöz, Werbőczy Istvánhoz); KATONA, *Historia critica regum Hungariae*, XIX, 432–433 (Szapolyai János erdélyi vajdához); THEINER, AUGUSTINUS (ed.), *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maximam partem nondum edita, ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita*. I: *Ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII. (1217–1409)*. II: *Ab Ioanne PP. XXIII. usque ad Pium PP. V. 1410–1572*. III: *A Sixto V. usque ad Innocentium XII. 1585–1696*, Romae 1860–1861–1863, II, 414–415, n. 433–435 (Schidłowiecki lengyel kancellárhoz, I. Zsigmond lengyel királyhoz és Piotr Tomicki krakkói püspökhöz).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 18rv (cop.).

³ Giovanni Antonio Burgio, pápai nuncius (1524–1526).

videbatur reverendissimis dominis, quod mittantur brevia ad capiendam possessionem, quae non consignentur, nisi facta depositione in bancho pro omnibus iuribus spectantibus tam ad collegium, quam ad omnes officiales curiae. Fuit conclusum, quod mittantur brevia, et quod camerarius et vicecancellarius videant iura collegii et officiorum, et facto per eos calculo non consignentur brevia, nisi dato bancho pro ea summa.¹

48.

Róma, 1524. március 16.

Konzisztoriális akta a Magyarországnak nyújtandó segítségről

VII. Kelemen pápa beszámolt arról, hogy Magyarországról érkezett levelek biztosra mondják a török támadást az ország ellen. Emiatt fontolóra vette egy bizonyos módját a pénzsegély előteremtésének. Az a határozat született, hogy bizonyos bíborosok a Szentatyával együtt deputáljanak kardinálisokat az egyház ingó és ingatlan vagyonának összeírására. Öszentsége emellett közölte, hogy a Frangepán grófok követet küldtek hozzá, kijelentve, hogy amennyiben nem kapnak segítséget, kénytelenek lesznek a törökkel szövetkezni, akik a legjobb feltételeket kínálják nekik.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 31v – orig.)²

Sanctissimus dominus noster proposuit, quod ex litteris Ungariae significabatur certissimus adventus Turcarum contra regnum Ungariae, propterea sua sanctitas cogitaverat de aliquo modo pro inveniendis pecuniis cognoscens rei necessitatem. Fuit conclusum, quod deputentur aliqui reverendissimi domini, qui unacum sanctissimo domino nostro deputent commissarios ad describendum bona ecclesiae tam mobilia, quam immobilia.

Insuper dixit, quod de Francapanibus³ miserunt nuntium⁴ ad sanctitatem suam, protestando se, quod, nisi per istam sanctam sedem succuratur eis, sunt coacti componere res suas cum tyranno Turcarum, a quo eis offeruntur optimaes condiciones.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 19rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 14rv (cop.). – KOLLÁNYI a Biblioteca Corsiniban található konzisztóriumai másolatokat használta, kiadásában az irat kelte március 12.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 21v (cop.).

³ A Frangepánok, mindenekelőtt vélhetően Frangepán Kristóf.

⁴ Thomas Niger.

49.

Róma, 1524. május 2.

Konzisztoriális akta Ferdinánd főherceg leveléről

Felolvasták Ferdinándnak, Ausztria főhercegének levelét, melyben figyelmezteti II. Lajos magyar királyt, hogy sem fegyverszünetet, sem megegyezést ne merjen kötni a törökkel, ami mellett sok érv szól.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 36r – orig.)²

Fuerunt lectae litterae archiducis Austriae, quibus monet regem Ungariae, ne cum imperatorem Turcharum indutias aliquas aut concordiam faciat, ad quod multis rationibus conatur inducere.

50.

Róma, 1524. május 27.

Konzisztoriális akta Ferdinánd főherceg és Campeggio legátus leveléről

VII. Kelemen pápa tudatta a bíborosokkal, hogy azért hívatta őket konzisztóriumra, mert levelet kapott Ferdinándtól, Ausztria főhercegétől és Campeggio legátustól, akik nyomatékosan kérték, hogy a magyaroknak szánt pénzsegélyt Ferdinándnak adják, hogy ellent tudjon állni a Horvátországba és a szomszédos vidékekre bebetörő törököknek. A konzisztórium döntése szerint a következőt kell választani: a segély elvétele a magyaroktól hatalmas botránnyal járna, Ferdinánd és a legátus gondoskodjanak a védelemről, amennyire tudnak, a Szentszék pedig lehetőségei szerint támogatni fogja őket ebben.³

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 39v – orig.)⁴

Sanctissimus dominus noster declaravit causam, quare fecisset vocare reverendissimos dominos ad consistorium, et dixit se recepisse litteras ab serenissimo principe Germaniae⁵ et reverendissimo domino legato,⁶ quibus lectis cognitum est eos magna instantia petere sibi dari pecunias assistentes apud Ungaros, ut possint ire ad resistendum Turcis incurrentibus per totam Corvatiam [!] et partes illi vicinas. Fuit decretum respondere pecunias non posse amovere ab Ungaris sine scandalo, sed quod ipsi provideant, quantum possunt, et quod si interim sedes apostolica poteret ab aliqua alia parte providere, quod [!] faciet.

¹ Lásd ehhez ÓVÁRY, *A MTA oklevél-másolatai*, I, 269, n. 179.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 27r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 159v (cop.).

³ Lásd ehhez THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 638, n. 832; ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 168–170, n. 132.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 30rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 131r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 161v (cop.).

⁵ Tudniillik Ferdinánd főherceg.

⁶ Lorenzo Campeggio.

51.

Róma, 1524. augusztus 17.

Konzisztoriális akta Ferdinánd főherceg leveléről

Felolvasták Ferdinánd osztrák főherceg levelét, melyben közölte, hogy tartományait török invázió veszélye fenyegeti, és pénzsegélyt kért, hogy megtudja magát védeni.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 48r – orig.)¹

Reverendissimus dominus cardinalis^a legit litteras serenissimi archiducis Austriae sub datis^b, quibus continebatur periculum imminens provinciis ab invasione Turcarum, et petebat subsidium pecuniarum, ut se tueri posset.

^a A szó után a név helye üresen hagyva. ^b A szó után a dátum helye üresen hagyva.

52.

Róma, 1524. szeptember 23.

Konzisztoriális akta Thomas Niger traui püspök fogadásáról

Bekísérték a konzisztóriumba Thomas Niger traui (korábban scardonai) püspököt, aki részletesen beszámolt Klissza megvédéséről, a törökök pápai segítséggel történt megfutamításáról, valamint arról, hogy szárazföldön és tengeren hatalmas oszmán támadás fenyeget.²

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 52v – orig.)³

Ed. KATONA, *Historia critica regum Hungariae*, XIX, 477.

Reverendissimus dominus episcopus Traguriensis⁴ nuper Scardonensis⁵ fuit introductus in sacro consistorio, plurima rettulit de conservata Clipsi⁶ [!] et profligatis hostibus auspiciis et suppetiis sanctissimi domini nostri, necnon de maximo in nos Turcarum apparatu terra marique.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 39rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 133v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 164v (cop.).

² Klissza várának védelméről lásd THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 650, n. 851; 656, n. 862; BESSENYEI, *Lettere di principi*, 46–47, n. v1/1; 58–65, x11/1–3; 116–119, n. xv1/1.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 135v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 167r (cop.).

⁴ Thomas Niger. – Scardonai kinevezése: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 138v. Scardonai püspökként összeütközésbe került Andrea Gritti velencei dózsével püspöki jövedelmei miatt (1524. február 20.: ASV Arm. XL, vol. 6, fol. 135rv, n. 182.). Részben ezért, részben pedig szolgálatai elismeréséül Szatmári György esztergomi érsek az Esztergom-Szentgyörgymezei prépostságot juttatta neki (ASV Arm. XL, vol. 6, fol. 138rv, n. 189., kiadva: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 634, n. 827.). VII. Kelemen 1524. szeptember 5-én értesíti traui püspöki nevezéséről: (ASV Arm. XL, vol. 8, fol. 205r, n. 34; a konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 49v). 1524. október 13-án a pápa nunciusként küldi Horvátországba (ASV Arm. XL, vol. 8, fol. 259rv, n. 448., erről másnap Franczpan Bernátot is értesíti: ASV Arm. XL, vol. 8, fol. 262rv, n. 454).

⁵ Scardona (*Skradin*, ma Horvátország).

⁶ Klissza (*Klis*, ma Horvátország).

53.

Róma, 1524. december 2.

Konzisztoriális akta a havasalföldi vajda behódolásáról

VII. Kelemen pápa beszámolt arról, hogy Magyarország előkelőségei közül az egyik vajda behódolt a törököknek. A szultán a hír hallatán megparancsolta katonáinak, hogy álljanak készen a Magyarország elleni szárazföldi és tengeri hadjáratra.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 59v – orig.)¹

Sanctissimus dominus noster rettulit vaivodam² unum ex magnis principibus Ungariae defecisse ad tyrannum Turcarum, quo audito nuntio ipse tyrannus misit edictum omnibus suis militibus, uti presto essent terra marique regnum Ungariae invasurus [!].

54.

Róma, 1524. december 14.

Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről

Cibo kardinális felolvasta Campeggio bíboros legátus Bécsben, 1524. november 29-én kelt levelét, aki közölte, hogy II. Lajos magyar király sürgősen Magyarországra hívta őt, méghozzá három, országa számára fontos ügyben. Ezek a következők: az I. Zsigmond lengyel király és a német lovagrend közötti fegyverszünet megerősítése; az ország kormányzatának megszilárdítása és a lázongások lecsillapítása, mely utóbbiak főként a főurak soraiban tapasztalhatók; végül a cseh kérdés rendezése céljából, amelyre végre remény mutatkozik. Emellett a király és az ország nevében a jubileumi búcsú – római zárandoklat nélküli – megadását kérte Magyarország számára, amint VI. Sándor pápa alatt is történt. Az a döntés született, hogy a búcsút két hónapra megadják. A legátus mindemellett tudatta, hogy Havasalföld átállása után néhány erdélyi város szintén behódolt a törököknek, s hogy az oszmánok Havasalföld megszerzése után kiűrtették Szörénynt, nem lévén rá szükségük.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 60v – orig.)

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 51.

Reverendissimus dominus cardinalis Cibo legit litteras reverendissimi domini cardinalis Campegii legati Germaniae sub datis Viennae XXVIII Novembris, quibus continebatur³ se vocatum esse a serenissimo rege Hungariae propter tria magnae

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 50v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 138r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 170v (cop.).

² Vélhetően már itt is Radul havasalföldi vajdáról van szó.

³ Lorenzo Campeggio bíboros levelét lásd FRANKÓI, *Magyarországi pápai követek*, 85–88, n. 28. A magyar belpolitikai helyzetről árukkodik II. Lajos magyar király levele: ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 170–171, n. 133. Campeggio Bécsből Budára helyezéséről lásd FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 345; a lengyel király és a német lovagrend közötti viszállyra: *uo.*, 351–355; THEINER, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, II, 429–430, n. 455, 432–433, n. 459. A huszita helyzetre: FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 355–361., valamint VII. Kelemen 1524. október 6-a és 8-a között II. Lajosnak, Mária királynénak, Károly münsterbergi hercegnek, Campeggio legátusnak és Szalkai László esztergomi érseknek írott levelei: ASV Arm. XL, vol. 8, fol. 252r–254r, n. 432–436. (Utóbbi kettő kiadva: KATONA, *Historia critica regum Hungariae*, XIX, 445–448.) 1525. márciusában a pápa római zárandoklat nélküli teljes búcsút adott Frangepán Bernátnak

importantiae illi regno seque quam primum ad Ungariam transferetur, pro firmanda tregua inter regem Poloniae et magnum magistrum Prusie,¹ secundo ad stabiliendum regimen illius regni et componendas seditiones, quae maxime inter magnates illius regni vigent, tertio pro negotio Boemico, pro quo componendo ostendit se bonam spem habere. Petiit et nomine regis Hungariae et regni, ne regnum evacuetur gentibus, iubileum sicut tempore Alexandri VI. concessum fuit. Conclusum fuit, quod hinc ad duos menses vel circa concedatur eis. Scribit etiam praefatus legatus, quod post defectionem Transalpinae ad Turchas defecerunt etiam quaedam oppida Transilvaniae, et quod Turcae per adeptionem Transalpinae, oppidum Severinum² dereliquerunt, quomodo tali oppido amplius non indigebant.³

^a A szó után kihagyás.

55•

Róma, 1525. február 6.

Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről

Felolvasták Campeggio bíboros legátus Budán, 1525. január 22-én kelt levelét, melyben reményét fejezte ki, hogy a csehek ügye hamarosan rendeződik. Jelentette továbbá, hogy bizonyosra vehető a törökök támadása Magyarország ellen.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 65r – orig.)⁴

Fuerunt lectae litterae reverendissimi domini cardinalis Campeggii datae Budae sub die octava Februarii, quibus continebatur negotium Boemorum sperando se

és a török ellen harcoló katonának (ASV Arm. XL., vol. 10, fol. 113^v, n. 135, ill. ASV Arm. XLIV., vol. 9, fol. 164^{rv}; reg. NANNI, *Epistolae ad principes*, I, 203, n. 1207.), szeptemberben Frangepán Kristóf kapott ugyanígy (ASV Arm. XL., vol. 10, fol. 319^{rv}, n. 384). Havasalföldhöz: VERESS ENDRE (ed.), *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia I*, (Fontes rerum Transylvanicarum 4), Kolozsvár–Budapest 1914, 125, n. 92. – Campeggio bíboros finanszírozására szolgált adatot az 1524. november 4-én kelt akta, melyben bíborosok úgy döntöttek, hogy Campeggio megkaphatja a *pileus* után járó jövedelmet magyarországi követsége idején is, kivéve Ferdinando Ponzetta bíboros részét, aki azt nem akarta átengedni. „*Concessa fuit portio pilei reverendissimo domino cardinali Sancti Sixti, quae obvenerat ei tempore suae legationis Ungaricae ex gratia excepta portione reverendissimi domini Malphitensis, qui noluit consentire.*” (ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 57r (orig.).

¹ Az irat fontosabb szereplői: Innocenzo Cibo. X. Leó pápa neposa, apostoli protonotarius, Ss. Cosma e Damiano (1513–1517), S. Maria in Dominica (1517–1550), majd S. Maria in Via Lata (1550) diakónus bíborosa (HC III, 14); I. Zsigmond; Brandenburgi Albert (1510–1568) a német lovagrend nagymestere.

² Szörény (*Drobeta-Turnu Severin*, ma Románia). A vár 1524 szeptemberében került török kézre.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 51^v–52^r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 138^{rv} (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 15^v–16^r (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 64, fol. 14^r (cop.). V₆: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 171^r (cop.).

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 55^v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 140^r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 173^v (cop.).

brevi bonam resolutionem habiturum, significabatque etiam certissimum apparatus Turcharum contra Ungariam.¹

56.

Róma, 1525. február 6.

Konzisztoriális akta a pécsi püspökség betöltéséről

VII. Kelemen pápa megparancsolta a vicekancellárnak, hogy a cédulát a pécsi püspöki szék betöltéséről úgy állítsa ki, hogy ne legyen benne említés korábbi javadalom megtartásáról.²

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 65r – orig.)³

Sanctissimus dominus noster mandavit mihi,⁴ ut expedirem cedulam ecclesiae Quinqueecclesiensis absque aliqua mentione retentionis.

57.

Róma, 1525. február 28.

Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről

Felolvasták Campeggio bíboros legátus 1525. február 11-én, Budán kelt levelét, melyben jelentette, hogy Csehország elfogadta a bázeli zsinat határozatait, és ezzel egyesült a római Anyaszentegyházzal.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 66v – orig.)⁶

Lectae fuerunt litterae reverendissimi domini cardinalis Campegii legati in partibus Alemanie sub datis Budae undecima mensis Februarii MDXXV, quibus significabat regnum Boemiae accepisse condiciones iuxta capitula aliter sibi proposita in concilio Basiliensi, uniendo se sacrosanctae Romanae ecclesiae.

¹ Lorenzo Campeggio bíboros levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, 121–131, n. 36. A török támadásról vö. még II. Lajos magyar király levelét: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 641–642, n. 837; ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 171–174, n. 134. Vö. még FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 348–349.

² A kinevező bullák kiváltásáról: ASV Arm. XL, vol. 9, fol. 12rv, n. 12, kiadva: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 644, n. 839; Uő, *Vet. mon. Slav.*, 584–585, n. 794.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 55v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 14or (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 173v (cop.).

⁴ Pompeo Colonna.

⁵ Lorenzo Campeggio bíboros és Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, 148–149, n. 40 és 41. Vö. még FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 358–359.

⁶ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 56v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 140v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 174r (cop.).

58.

Róma, 1525. március 20.

Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről

Felolvasták Campeggio bíboros legátus Budán kelt levelét, melyben jelentette, hogy a csehek kirtanak jó elhatározásukban, és mihamarább követeket küldenek. A levél emellett a király védelmére tett ígéretekről tudósít, és arról, hogy Magyarország felé három részre oszlott török sereg közeledik.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 69r – orig.)¹

Fuerunt lectae litterae reverendissimi domini cardinalis Campegii Aemaniae legati sub datis Budae die^a [Novembris]^b continentes, quod Boemi perseverabant in bono proposito fidei, et quod cito erant missuri legatos, et continent aliquas promisiones factas pro defensione regis, et periculum admittendi Ianizani^c et maximum apparatusum Turcarum contra Ungarium cum tripartito exercitu.

^a A szó után kihagyás. ^b V₂-ből, de vélhetően téves. ^c A szó olvasata, mely lehet még esetleg 'ianizri/lavizam/lauizam' is, bizonytalan.

59.

Róma, 1525. május 12.

Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről

Brodarich István, II. Lajos követe átnyújtotta megbízólevelét, melynek felolvasását követően esetlenül Magyarország nyomorúságos helyzetét, a fenyegető veszedelmet, hogy az országnak és a királynak egyedül az Apostoli Székben van minden reménye. Biztatta VII. Kelemen pápát, hogy mindent tegyen meg a keresztény fejedelmek közötti békekesség érdekében. Végül kérte, hogy a VI. Adorján pápa alatt összegyűjtött tizedeket adják királyának, hogy megvédhesse országát. Ígéretet tett, hogy az összeget nem fordítják más célokra.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 76v – orig.)²

Orator regis Ungariae³ reddidit^a litteras sacro collegio praedicti regis credentiales, quibus lectis exposuit pericula et calamitates regni Ungariae, necnon spem, quam firmissimam in sede apostolica et sanctissimo domino nostro rex et regnum habet, non solum pro salute Ungariae, sed totius Christianitatis, deinde hortatus est sanctissimum dominum nostrum, ut velit interponere partes suas pro pace inter Christianos facienda, nihil omittendo, quae spectant ad tantam rem peragenda. Deinde petiit, quod pecuniae exactae ex decimis tempore Adriani sexti

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 58r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 141r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 175r (cop.).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 66rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 143v–144r (cop.).

³ Brodarich István.

pontifici maximi deberent dari regi suo, ut possit defendere provinciam, promittendo, quod non derogentur in alios usus.

^a Előtte kihúzza: ‘*consignavit*’.

60.

Róma, 1525. augusztus 4.

Konzisztoriális akta a magyar belpolitikáról

VII. Kelemen pápa tudatta, hogy Magyarországon bizonyos változások és megegyezések születtek nemesek és jobbágyok között.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 87v – *orig.*)²

[*Sanctissimus dominus noster dixit*], item quod factae aliquae mutationes et capitula in Ungaria inter nobiles et rusticos.

61.

Róma, 1525. augusztus 23.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Felolvasták Burgio magyarországi nuncius levelét, amelyben beszámolt arról, hogy a magyarok több sikeres támadást hajtottak végre a törökök ellen, és zsákmányra is szert tettek, továbbá hogy II. Lajos magyar és I. Zsigmond lengyel király gyűlést hirdettek, amire Ferdinándot, Ausztria főhercegét is meghívták.³

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 89r – *orig.*)⁴

Lectae demum fuerunt litterae nuntii apostolici in Ungaria,⁵ quibus continebantur incursiones per Ungaros factae contra Turchas non sine strage inimicorum et praeda, regesque Poloniae⁶ et Hungariae dietam^b indixisse,⁷ ad eamque archiducem⁸ vocasse.

^a A margón: ‘*De rebus Ungaricis*’. ^b A bizonytalan olvasat V₂ alapján ellenőrizve.

¹ Vélhetően a hatvani országgyűlés júliusi végzéseiről van szó.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 183r (*cop.*).

³ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRANKÓI, *Magyarországi pápai követek*, 158–166, n. 65. A pápa válaszelevelét lásd: ASV Arm. XLIV., vol. 9, fol. 307r–308v. Kiadva: PETRUS BALAN (ed.), *Monumenta saeculi XVI. historiam illustrantia I*, Oeniponte 1885, 170–171, n. 127; NANNI, *Epistolae ad principes*, I, 216, n. 1295.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 78v (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 148v (*cop.*). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 184r (*cop.*).

⁵ Giovanni Antonio Burgio.

⁶ I. Zsigmond.

⁷ A gyűlés helyszínéül Olmützöt jelölték ki.

⁸ Tudniillik Ferdinánd.

62.

Róma, 1525. október 13.

Konzisztoriális akta Campeggio legátus fogadásáról

VII. Kelemen pápa bejelentette, hogy Campeggio bíboros legátus visszatért magyar-, cseh- és németországi követségéből. Úgy határoztak, hogy a szokott ünnepélyes módon, nyilvános konzisztórium keretében fogadják, kivéve akkor, ha az Örök Városban dúló pestis miatt a hazatérő legátus máshogy dönt.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 82r – cop.^a)¹

Postmodum sua sanctitas proposuit reditum reverendissimi domini legati tituli Sanctae Anastasiae, domini cardinalis Bononiensis de Campeggio² nuncupati ex legatione Ungariae, Boemiae et Alemaniae, super quo nonnulla fuerunt dicta, et decretum, ut reciperetur et honoraretur in publico consistorio, ut moris est, et ut solitum est fieri ex similibus legationibus redeuntibus, et si propter aliquam suspicionem pestis, quae nunc in urbe viget praefatus reverendissimus legatus his cerimoniis et honoribus non curaret, relinquatur id totum arbitrio et voluntati ipsius cardinalis legati.

^a A margón: *‘De reditu ex Ungaria reverendissimi domini cardinalis Campeggi’.*

63.

Róma, 1525. október 20.

Konzisztoriális akta Campeggio legátus fogadásáról

Nyilvános konzisztórium keretében fogadták a lutheri eretnekség ellen irányuló német- és magyarországi legációból visszatérő Campeggio bíborost.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 82v – cop.^a)³

Romae die Veneris XX mensis Octobris MDXXXV fuit consistorium publicum, in quo fuit receptus reverendissimus dominus cardinalis Campcius⁴ [!] legatus de latere veniens ex Germania et Pannonia, ad quam diebus superioribus destinatus fuerat contra haeresim Lutherianam et expedita fuerunt infra-scripta.

^a A margón: *‘Redditus reverendissimus Cardinalis Campegii ex Germania’.*

¹ V₂ ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 149v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 185r (cop.).

² Lorenzo Campeggio.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 149v (cop.).

⁴ Lorenzo Campeggio.

64.

Róma, 1525. november 6.

Konzisztoriális akta a magyarországi hírekről

Cesi bíboros felolvasta Ferdinánd főherceg levelét, amelyben beszámolt a németországi helyzetről és elkötelezte magát a katolikus hit mellett. Ezután egy másik levél került felolvasásra, amely szerint Magyarországon a nép, valamint a püspökök és a klérus részvételével több gyűlést tartottak a lutheranizmus kérdésében, valamint érkezett egy hasonló levél Krakkóból is. Legvégül Szalkai László esztergomi érsek levelét olvasta fel, aki jelezte, mekkora veszély fenyegeti hazáját török részről.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 94r – orig.)²

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 87, n. 54 (*partim*).

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis³ legit litteras serenissimi Ferdinandi archiducis Austriae, quibus significabat statum rerum Germanicarum, et offerebat se pro fide catholica, prout hactenus semper fecit. Deinde fuerunt litterae aliae litterae [!] ex Ungaria, quibus continebantur nonnullae conventiones inter populos, episcopos et clerum in materia Luteran[orum] initas. Postmodum legit praefatus cardinalis litteras ex Crocovia super eadem materia Luteriana, et de Tartaris, qui bene [?] se gerunt cum Polonis. Ultimo loco fuerunt lectae litterae archiepiscopi Strigoniensis, quibus significabat periculum imminens, in quo manet illa patria ab oppressione Turcharum.

65.

Róma, 1526. április 20.

Konzisztoriális akta II. Lajos magyar király leveléről

Innocenzo Cibo bíboros felolvasta a magyar király VII. Kelemen pápához és a Szent Kollégiumhoz intézett levelét. Ez jelentette, hogy a török szultán hatalmas sereggel támad Magyarországra, mely hírt mindenki, kiváltképpen a pápa megdöbbenéssel fogadta. A Szentatya tanácsot kért a kardinálisoktól, s a kérdés megvitatása után úgy döntöttek, hogy némi pénzsegélyt küldenek a királynak, továbbá biztatják, ne inogják meg, mert a Szentszék minden tőle telhetőt elkövet védelme érdekében. Emellett elhatározták, hogy hívatják az összes keresztény fejedelem követét és közlik velük, milyen veszedelemben forog az ország, és ezt ki-ki tudassa uralkodójával, hogy azok a fenyegetés elhárításáról gondoskodhassanak.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 109r – orig.)

Ed. ANTONINUS KALOUS, *Elfeledett források a mohácsi csatáról. Antonio Burgio pápai nuncius jelentései és azok hadtörténeti jelentősége*, HK 120 (2007) 603–622, 616–617.

Reverendissimus dominus cardinalis Cibo diaconus legit litteras serenissimi regis Ungariae ad sanctissimum dominum nostrum et sacram collegium scriptas

¹ Szalkai László esztergomi érsek (1524–1526) levelét lásd THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 655–656, 861; BESSENYEI, *Lettere di principi*, 40–43, n. v/5; vö. FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 365–368. Vö. még VARGA LAJOS, *Szalkai László, Esztergomi érsekek*, 234–239; HC III, 304.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 82rv (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 149v (*cop.*). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 185v (*cop. excerpt.*).

³ Paolo Emilio Cesi. Apostoli protonotarius, S. Niccola fra le Immagini (1517–1534), S. Eustachio (1534–1537) diakónus bíborosa. HC III, 17.

sub datis^a, quibus significabat adventum magni Turci, et magna manu Ungariam invasuri, quod omnibus molestum fuit, et praesertim sanctissimo domino nostro, qui consuluit reverendissimos dominos, quid agendum videretur in tam gravi negotio, et discussa materia fuit conclusum, ut mitteretur aliqua pecuniarum summa ad ipsum regem, eum hortando, ut animo non deficiat, quia sedes apostolica pro eius defensione, quicquid poterit, expositura est, vocarenturque oratores omnium principum Christianorum, eisque notificaretur, quo in periculo res Ungarica versetur, ut suis principibus notum faciant, et imminenti periculo providere possint.¹

^a A szó után üresen hagyott hely.

66.

Róma, 1526. május 7.

Konzisztoriális akta a magyarországi helyzetről

VII. Kelemen pápa szól a magyarokat fenyegető veszedelemről, melyet a török sereg közeledte jelent, és néhány szükséges dolgot javasolt az ország és az egész kereszténység megmentésére. Ezután Cibo diakónus bíboros felolvasta II. Lajos magyar király Őszentségéhez és a Szent Kollégiumhoz intézett levelét, amely pontos információkat közölt a Magyarország megtámadására készülő török sereg helyzetéről.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 111r – orig.^a)²
Ed. KALOUS, *Elfeledeett források*, 617.

Sanctissimus dominus noster fecit verbum de imminenti periculo rerum Ungaricarum^b ob adventum exercitus Turcharum versus illud regnum, et proposuit nonnulla valde necessaria pro conservatione illius regni et totius Christiane religionis, deinde fuerunt lectae litterae regis Ungariae ad sanc-

¹ II. Lajos levelét (1526. április 13.) lásd THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 668–669, n. 877; ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 178–179, n. 137. II. Lajos király VIII. Henrikhez még két segélykérő levelet írt 1526-ban, lásd SIMONYI, *Magyar történelmi okmánytár*, 73–76, n. 5–6. Az előbbire VIII. Henrik válasza (1526. április 16.): THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 669–670, n. 878. Ferdinánd főhercegnek írt segélykérő levele: BESSENYEI, *Lettere di principi*, 26–27, n. 111/5. (Eredeti: MOL DF 276806.) VII. Kelemen április 23-án Magyarország megsegítését sürgető levelet küldött Thomas Wolsey yorki érseknek (ASV Arm. XL., vol. 11, fol. 230rv, n. 258.), I. Ferenc francia, illetve VIII. Henrik angol királynak (ASV Arm. XL., vol. 13, fol. 137rv, n. 178., kiadva: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 670–671, n. 880; PRAY, *Epistolae procerum*, I, 219–222, n. 88.). – Az 1526. év törökök elleni erőfeszítései összefoglalóan: FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, II, 383–399. – V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 97rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 154rv (cop. excerpt.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 193v (cop.). – A fenti, a szöveg korábbi kiadását tartalmazó közlemény címét („Elfeledeett...”) némileg túlzónak érezzük, már csak saját, főbb vonalaiban az ezredfordulón kijelölt vállalkozásunk vonatkozásában is.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 98v–99r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 154v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 194r (cop.).

tissimum dominum nostrum et sacrum collegium reverendissimorum dominorum per reverendissimum dominum cardinalem Cibo diaconum cardinalem,¹ quibus continebatur huiusmodi adventum exercitus Turcarum ad invadendum et occupandum regnum Ungariae, et quod iter arripiebat per viam Sirenni [!/?].

^a A konzisztórium napirendjén csak ez az egy ügy szerepelt. ^b Előtte kihúzva: ‘*Thurcarum*’.

67.

Róma, 1526. május 16.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Cibo diakónus bíboros felolvasta Burgio magyarországi nuncius levelét, amely jelentette a török érkezését Magyarország megtámadására, és hogy a magyarok készek feláldozni az egyházi ezüstműt a védekezés céljaira, továbbá hogy Tomori Pál kalocsai érsek lett a magyarok seregének fővezére. Ezután Cibo bíboros Ragusa városának levelét vette elő. Ez minden olyan információt megerősített, amit mások a készülő török támadásról írtak.²

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 112r – orig.)³

Ed. KALOVS, *Elfelelt források*, 617.

Reverendissimus dominus cardinalis Cibo diaconus⁴ legit litteras nuntii apostolici⁵ apud regem Ungariae existentis, quibus significabat adventum Turcarum ad invadendam Ungariam, et quod dicti Ungari sunt parati dare argentum ecclesiarum pro defensione, et quod episcopus [!] Colocensis⁶ est declaratus generalis capitaneus exercitus Ungarorum.

Item praefatus reverendissimus cardinalis legit litteras communitatis Ragusinae,⁷ quibus significabatur idem de adventu Turcharum contra Ungariam, confirmando ea omnia, quae scripta sunt per alios.

¹ Innocenzo Cibo.

² Giovanni Antonio Burgio levele: FRANKÓI, *Magyarországi pápai követek*, 363–365, n. 92. Lásd ehhez még Tomori két, a pápának írott levelét: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 666–668, n. 874, 876; BESSENYEI, *Lettere di principi*, 124–133, n. XXI/1–2. VII. Kelemen 1526. május 4-i bullájában rendelte el az egyházak arany és ezüst edényeinek eladását: MOL DL 24282. II. Lajos június 17-én és 23-án kiadott rendeletei szerint az egyházak arany- és ezüstkincseinek felét a törökök elleni hadjáratra kell fordítani: MOL DL 24303 és 47674.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 99v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 155r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 194v–195r (cop.).

⁴ Innocenzo Cibo.

⁵ Giovanni Antonio Burgio.

⁶ Tomori Pál kalocsai érsek (1523–1526). HC III, 172.

⁷ Ragusa (Dubrovnik, ma Horvátország).

68.

Róma, 1526. június 1.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Cibo bíboros felolvasta Burgio magyarországi nuncius levelét, amely jelentette, hogy a török sereg Magyarország felé közeleg, és hogy Radul havasalföldi vajda csatlakozott II. Szulejmán szultánhoz.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 114r – orig.)²

Ed. KALOUS, *Elfeledett források*, 617.

Reverendissimus dominus cardinalis Cibo prior diaconorum³ legit litteras nuntii apostolici apud regem Ungariae moram trahentis, quibus significabat adventum Turcarum in Ugariam, et quod vayvoda provinciae Transalpiniae⁴ fuerat [?] obviam magno Turco.

69.

Róma, 1526. június 13.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Cibo első diakónus bíboros felolvasta Burgio magyarországi nuncius 1526. május 24-én, Budán kelt levelét. A jelentés szerint II. Lajos király, az urak és a nép testestül-lelkestül kész ellenállni a törököknek, hogy megvédjék országukat, továbbá hálát adnak a VII. Kelemen által küldött segélyért, és kijelentik, hogy Magyarország mindig az Apostoli Szék védnöksége alá tartozott.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 115r – orig.)⁶

Ed. KALOUS, *Elfeledett források*, 617.

Reverendissimus dominus cardinalis Cibo prior diaconorum legit litteras nuntii apostolici⁷ directas sanctissimo domino nostro sub datis Bude XXIV Maii 1526, quibus significabat comminationem magni Turci versus regnum Ungariae, et quod rex et omnes domini et populi cum omnibus eorum bonis et personis volunt resistere Turcis pro defensione dicti regni, agentes gratias pro subsidio per sanctissimum dominum nostrum misso, affirmantes, quod regnum illud semper fuit et est sub protectione sedis apostolicae.

¹ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, 370–372, n. 95. Vö. még VERESS, *Acta et epist. rel. Transilvaniae*, 136–138, n. 100.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 101v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 155v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 196r (cop.).

³ Innocenzo Cibo. Másképpen protodiakónus a bíborosi rendek – püspöki, presbiteri és diakónusi – közül az utóbbi vezetője (vagyis az egyik *caput ordinum*). Sajátos jogai közé tartozott például az újonnan megválasztott pápa nevének kihirdetése.

⁴ Radul vajda (1521–1530).

⁵ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, 382–387, n. 99.

⁶ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 103r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 156r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 196v–197r (cop.).

⁷ Giovanni Antonio Burgio.

70.

Róma, 1526. június 18.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Cibo bíboros felolvasta Burgio nuncius Budán, 1526. május 31-én kelt levelét. A jelentés szerint II. Szulejmán 30000 katonával szállt táborba, és Magyarország irányába fog támadni. A magyarok készek megküzdeni vele.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 115v – orig.)²

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 618.

Reverendissimus dominus cardinalis Cibo³ legit litteras nuntii Ungariae⁴ sub datis Budaie ultima mensis Maii MDXXVI, quibus significabat magnum Turchum esse in castris cum tricentis milibus armatarum, et Ungariam versus venire volebat,^b et cum Ungaris et aliis, qui cum eo pugnantes pugnare volebant, pugnare intendebat.

^a A konzisztórium napirendjén csupán ez az egy ügy szerepelt. ^b A szó sorközi beszúrás, alatta, miként a 'pugnare' után is kihúzva: 'intendebat'.

71.

Róma, 1526. június 25.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Cesi bíboros felolvasta Burgio nuncius 1526. június 5-én kelt levelét, mely szerint II. Szulejmán szultán nagy sereggel jön Magyarországra, és hogy mindenki hozzájárul az ország megsegítéséhez.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 116v – orig.)⁶

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 618.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis⁷ legit litteras nuntii Ungariae⁸ sub datis 5 Iunii significantes tyrannum Turcarum ad Ungariam cum magno exercitu venientem, et quod omnes contribuerent pro subventionem regni Ungariae.

¹ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, 388–391, n. 101.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 103rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 156r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 197r (cop.).

³ Innocenzo Cibo.

⁴ Giovanni Antonio Burgio.

⁵ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, 391–393, n. 102; ETE I, 271–272, n. 260.

⁶ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 104v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 156v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 197v (cop.).

⁷ Paolo Emilio Cesi.

⁸ Giovanni Antonio Burgio.

72.

Róma, 1526. július 4.

Konzisztoriális akta a magyarországi hírekről

Cesi bíboros felolvasta Burgio nuncius, Sebenico városa és Tomori Pál kalocsai érsek levelét. Jelentik a török helyzetét, hogy a csehek 5000 gyalogost adnak a védelem céljára, illetve hogy a nuncius az Apostoli Szék nevében 4000 gyalogos toborzásába fogott.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 117v – orig.)²

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 618.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis³ legit litteras nuntii Ungariae⁴ et civitatis Sibinicensis⁵ ac archiepiscopi Colociensis,⁶ quibus significabant statum rerum Turcarum, significantes Boemos daturos quinque millia peditum pro defensione huiusmodi, et dictus nuntius facturus erat nomine sanctae sedis apostolicae quatuor millia peditum.

73.

Róma, 1526. július 13.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Cesi kardinális felolvasta a magyarországi nuncius Budán, 1526. június 18-án kelt jelentését, miszerint II. Szulejmán török szultán személyesen jön Magyarország ellen, a tatárok pedig Lengyelország ellen támadnak.⁷

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 118v – orig.)⁸

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 618.

Reverendissimus cardinalis de Cesis⁹ legit litteras nuntii Vngariae¹⁰ sub datis Budae XVIII Iunii 1526, quibus significabat Turcarum tyrannum venientem personaliter contra Ungariam, et quod Tartari veniunt contra Poloniam.

¹ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRANKÓI, *Magyarországi pápai követek*, 394–398, n. 103. A török hadseregről vö. még II. Lajos levelét: THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 593–594, n. 811; ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 183–184, n. 140.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 105v–106r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 157r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 198r (cop.).

³ Paolo Emilio Cesi.

⁴ Giovanni Antonio Burgio.

⁵ Sebenico (ma *Šibenik*, Horvátország).

⁶ Tomori Pál.

⁷ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRANKÓI, *Magyarországi pápai követek*, 398–401, n. 104.

⁸ V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 198v (cop.).

⁹ Paolo Emilio Cesi.

¹⁰ Giovanni Antonio Burgio.

74.

Róma, 1526. július 20.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Cesi bíboros felolvasta Burgio nuncius 1526. július 1-én kelt levelét, mely szerint a törökök Nándorfehérvár közelébe értek, és hogy a víz elvitte a törökök Száván épített hidját.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 119r – orig.)²

Ed. KALOVS, *Elfelelt források*, 618.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis³ legit litteras nuntii Ungariae⁴ sub datis prima Iulii, quibus significabat adventum Turcarum prope Belgradum, et quod aquae destruxerunt pontem factum super flumen Savi a Turcis.

75.

Róma, 1526. július 27.

Konzisztoriális akta magyarországi hírekről

Cesi bíboros felolvasta Burgio magyarországi nuncius és Tomori Pál kalocsai érsek Budán, 1526. július 10-én kelt levelét, miszerint a török szultán nagy sereggel Nándorfehérvárnál áll, és több csapata már átkelt a Száván.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 119v – orig.)⁶

Ed. KALOVS, *Elfelelt források*, 618.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis⁷ legit litteras nuntii Ungariae⁸ et reverendissimi domini archiepiscopi Colociensis⁹ sub datis Budae X mensis Iulii, quibus significabat [!], quod magnus Turchus est intra Belgradum cum magno exercitu, et quod pars exercitus est citra flumen Savii.¹⁰

¹ A konzisztórium napirendjén csupán ez az egy ügy szerepelt.

¹ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, 406–412, n. 107 és 108. (június 30-ai dátummal).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 107r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 157v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 199r (cop.).

³ Paolo Emilio Cesi.

⁴ Brodarich István.

⁵ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követek*, 414–417, n. 111. Lásd Brodarich István 1526. július 27-én kelt levelét is: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 674–675, 884; BESSENYEI, *Lettere di principi*, 96–98, n. XIV/8.

⁶ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 107v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 157v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 199r (cop.).

⁷ Paolo Emilio Cesi.

⁸ Giovanni Antonio Burgio.

⁹ Tomori Pál.

¹⁰ Száva.

76.

Róma, 1526. augusztus 8.

Konzisztoriális akta Burgio nuncius leveléről

Cesi bíboros felolvasta Burgio nuncius levelét. A jelentés szerint általános a vélekedés, hogy a török szultán ezen a nyáron nem az egész országot, hanem csak egy részét akarja megszállni. Pétervárad el-
esett, mert még a pápai pénzen fogadandó katonák toborzását sem fejezték be. Újra írnak a keresztény uralkodóknak, siessenek az összeomló ország segítségére.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 120r – orig.)²

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 618–619.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis³ legit litteras nuntii apostolici⁴ apud regem Ungariae, quibus significabat Turcarum tyrannum communi omnium extimatione [!] non totum regnum, sed partem hac aestate invasurum, Pechvaradini [!] oppidum⁵ iam obsedis, quoniam praesidia militum ex pecuniis sanctissimi domini nostri nondum conducta, et quod principes rursus decreverant scribendum esse principibus Christianis, ut collabenti regno succurrant.

77.

Róma, 1526. augusztus 17.

Konzisztoriális akta magyarországi hírekről

Cesi bíboros felolvasta Burgio pápai követ és Tomori Pál kalocsai érsek levelét. Eszerint a törökök megkezdtek a Magyarország elleni támadást. Felolvasta I. Ferenc francia királynak a Szent Kollégiumhoz intézett levelét is, melyben az uralkodó megígéri, hogy minden tőle telhetőt megtesz az hitetlenek ellen, és hogy megmarad a VII. Kelemen pápával és más keresztény fejedelmekkel kötött ligában.⁶

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 120v – orig.)⁷

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 619.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis⁸ legit litteras domini archiepiscopi Colociensis⁹ et reverendissimi [!] nuntii Ungariae, quibus signifi-

¹ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követei*, 424–429, 431–433, n. 115 és 117. Pétervárad elstéről vö. még II. Lajos levelét: ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 187–188, n. 143.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 107v–108r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 155v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 199rv (cop.).

³ Paolo Emilio Cesi.

⁴ Giovanni Antonio Burgio.

⁵ Helyesen: Pétervárad (*Petrovaradin*, ma Szerbia).

⁶ Giovanni Antonio Burgio levelét nyomtatásban lásd: FRAKNÓI, *Magyarországi pápai követei*, 433–438, n. 118–120, 122.

⁷ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 108rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 157v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 199v (cop.).

⁸ Paolo Emilio Cesi.

⁹ Tomori Pál.

cabant magnum Turcam [!] coepisse expugnare regnum Ungariae.¹ Necnon legit alias litteras Christianissimi Francorum regis² ad sacrum collegium scriptas, quibus promittebat se facturum quicquid in se erat contra infideles, et perseveraturum in liga³ cum sanctissimo domino nostro et aliis principibus Christianis, et erga sanctam matrem ecclesiam filialem obedientiam promittebat, ponendo magnam spem in prudentia et bonitate sanctissimi domini nostri.

78.

Róma, 1526. augusztus 24.

Konzisztoriális akta magyarországi hírekről

Cesi bíboros felolvasta II. Lajos magyar király és Burgio nuncius levelét, miszerint a törökök már Magyarországon járnak. Francesco Marsupini magyar ügyvivő arról számolt be, hogy Pétervárad és sok más hely elesett, a török a Száva és Dráva között száz mérföldnyi területet elfoglalt. Ugyanezt jelenti a nuncius is.⁴

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 121r – orig.)⁵

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 619.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis⁶ legit litteras regis Ungariae ac etiam nuntii apostolici,⁷ quibus significabant ipsum Turcam et eius exercitum iam oppugnare Ungariam, et dominus Franciscus Marsupinus orator regis addidit Turcarum tirannum iam cepisse castrum Petri Varadini et multa loca, adeo ut acquisivit unam provinciam spatio centum miliarium inter flumina Savi⁸ et Dragi,⁹ et idem etiam scripsit nuntius.

¹ Az említett nuncius természetesen most is Giovanni Antonio Burgio.

² I. Ferenc.

³ Cognac-i liga, 1526. május 22-én VII. Kelemen pápa, I. Ferenc francia király, valamint Velence, Firenze és Milánó császárellenes szövetséget kötött.

⁴ Giovanni Antonio Burgio levelét lásd kiadva ezúttal is FRANKÓI, *Magyarországi pápai követek*, 437–442 és 444–445, n. 123 és 125. II. Lajos levelét (1526. július 20.) közölte már THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 674, 883.

⁵ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 108v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 158r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 199v (cop.).

⁶ Paolo Emilio Cesi.

⁷ Giovanni Antonio Burgio.

⁸ Száva.

⁹ Dráva.

79.

Róma, 1526. szeptember 19.

Konzisztoriális akta Andrea Gritti velencei dózse leveléről

Cesi bíboros felolvasta a velencei dózse római követéhez, Domenico Verereóhoz írott levelét. Ez számos tudósításra hivatkozva arról számolt be, hogy augusztus 29-én nagy csata zajlott le a magyarok és a törökök között, olyannyira nagy, hogy a magyarokat királyukkal együtt teljesen legyőzték, a kereszténység óriási kárára és veszedelmére. Félő, hogy egész Magyarország, mely korábban a kereszténység legerősebb védőbástya volt a törökök ellen, el fog veszni, s hogy a király is elesett. A hírek hallatán VII. Kelemen pápa kifejezte fájdalmát a jelen idők viszonyai felett, és az egyetlen orvosságot a keresztény fejedelmek összefogásában látta. Ezért elhatározta, hogy személyesen fog fellépni, és néhány hajóval V. Károly császárhoz utazik Barcelonába. E tervének publikálását azonban bizonyos megfontolások miatt megtiltotta.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 122v – orig.)²

Ed. KALOUS, *Elfeledett források*, 619–620; trans. Burgio: *Mohács Magyarországa*, ford. BARTONIEK EMMA, Budapest 1926, 163; cit. FRANKÓI, *Magyarország és a Szentsek*, III, 3, 1. jegyzet

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis³ legit litteras illustrissimi ducis Venetiarum⁴ ad magistrum Dominicum Venereum oratorem suum apud sanctissimum dominum nostrum scriptas, quibus significabat se ex multorum litteris percepsisse die XXVIII mensis Augusti 1526 magnum conflictum⁵ fuisse factum inter Turcarum tyrannum et Ungaros, adeo magnum, quod Ungari cum suo rege debellati fuerant in damnum maximum Christianae fidei et periculum, quod dii avertant pro eorum misericordia, et dubitabatur de amissione [?] totius regni Hungariae, quod temporibus retroactis fuerat propugnaculum firmissimum pro fide Christiana contra hanc immanem gentem, et de morte praefati regis Hungariae⁶ dubitabatur.

Tunc sanctissimus dominus noster lectis litteris coepit deplorare conditionem nostrorum temporum, dixitque nullum praesentaneum remedium his tantis malis fore, quam si fieret pax et concordia inter principes Christianos, et propterea sua sanctitas decreverat personam suam exponere, ut decet optimum pastorem pro grege suo, et ire cum nonnullis triremibus Barchinona[m]⁷ [!/?] versus Caesarem maiestatem, non dubitabatque illam maiestatem omnia facturam, quae ad honorem Dei optimi maximi et totius Christianitatis essent profutura, quam semper

¹ A mohácsi vereségről Burgio 1526. szeptember 5-én írott, utolsó Budáról küldött levelében számolt be: FRANKÓI, *Magyarországi pápai követek*, 450–452, n. 130. Vö. még Brodarich Istvánnak szeptember 10-ei, VII. Kelemen pápának írott levelét: BESSENYEI, *Lettere di principi*, 98–100, n. XIV/9.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 109v–110v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 17, fol. 158rv (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 200v (cop.).

³ Paolo Emilio Cesi.

⁴ Andrea Gritti (1523–1539) velencei dózse.

⁵ 1526. augusztus 29., Mohács.

⁶ Tudniillik II. Lajos.

⁷ Barcelona.

cognoverat ipsum maiestatem summa religione prudentia praeditam esse, et ita de consilio fratrum huiusmodi profectionem decrevit, quam certis de causis impraesentiarum publicari prohibuit.

80.

Róma, 1526. szeptember 28.

Konzisztoriális akta Magyarország mohácsi vereségéről

VII. Kelemen pápa szólt a török szultán serege által megszállt Magyarország romlásáról. Késérőségét fejezte ki a politikai viszonyok miatt, és a nagyobb bajt megelőzése érdekében sürgette a keresztény uralkodók összefogását. A megkérdezett bíborosok kijelentették, hogy készek minden anyagi áldozat meghozatalára, sőt arra is vállalkoznak, hogy a Szentatyával és más keresztény uralkodókkal hadba vonuljanak az oszmánok ellen.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 123^r – orig.)¹

Ed. KALOUS, *Elfeledett források*, 620; cit. FRÁKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 3–4, 2. jegyzet

Sanctissimus dominus noster fecit verbum de amissione et iactura facta de regno Ungariae, quod Turcarum tyrannus armis occupaverat, ^adeflens huiusmodi tempora, ostendens, nisi per reges Christianos, quibus opes sunt, provideatur, maiora damna Christianae fidei ventura, deplorando calamitates, devastationes, quae secutae sunt in illo regno,^a hortando reverendissimos dominos, ut vellent in tantis malis ei consilio et auxilio adesse, affirmans pro fide Christiana nihil praetermissurum, etiam si vitam ipsam exponere deberet, ut tanti [!] omnium periculo et calamitati succurratur, his dictis reverendissimi domini libenti animo se obtulerunt suae sanctitati et ea omnia facere, et quaecunque onera subire prout videbitur ^bexpedire non parcentes laboribus neque expensis, dictumque fuit per aliquos reverendissimos dominos, ut sua sanctitas omnes ingenii nervos ad id ipsum tenderet, ut pax et concordia inter principes componeretur,^b et interim providere, ne quod respublica Christiana pateretur, ipsique reverendissimi obtulerunt se personaliter cum eodem sanctissimo domino nostro et aliis principibus Christianis ad bellum contra Turcas proficisci.^c

^{a–a} V₃-ban ehelyett: *‘dubitabatque nisi reges Christiani expgeressentur [?!] maiore futura memorando non sine lacrimis calamitates devastationes et ruinas civitatum et locorum illius infelicis et miseri regni’*. ^{b–b} V₃-ban ehelyett: *‘suae sanctitati, et inter alias fuit dictum, ut primo et ante omnia, quod tractanda erat pax et concordia inter Christianos principes’*. ^c V₃-ban ezután még: *‘et nullis rebus parcere pro fide et religione Christiana.’*

¹ A konzisztórium helyszíne az Angyalvárban volt. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 110^v–111^r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 111^r^v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 201^r (cop.).

81.

Róma, 1526. október 1.

Konzisztoriális akta Magyarország pusztulásáról és a király haláláról

VII. Kelemen pápa beszámolt arról, hogy levelet kapott Magyarország pusztulásáról, és hogy Mária királynét Pozsony városa nem fogadta be, és Bécsbe kellett menekülnie. Ezután Cibo első diakónus bíboros felolvasott néhány, a Szentatyához írott levelet, amelyek II. Lajos magyar király és számos főúr haláláról számoltak be, valamint arról, hogy az ütközet a Dráván túl zajlott le, és hogy II. Szulejmán szultán a Duna-menti Budán tartózkodott.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 125r – orig.)¹

Ed. KALOUS, *Elfeledett források*, 620–621; cit. FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 3–4, 2. jegyzet

Sanctissimus dominus noster significavit se habuisse litteras de amissione regni Ungariae, et quod regina Ungariae² fugiens manus hostium imminentium non potuit habere receptum in civitate sua Posnaniensi [!];³ adeo quod fuit coacta recipere se ad civitatem Viennensem.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cibo diaconus legit nonnullas litteras scriptas ad sanctissimum dominum nostrum de morte regis Ungariae et multorum dominorum, et quod fuit conflictus ultra Dragum⁴ flumen, et debellatis Ungaris magnus Turchas [!] posuit sedem suam in civitate Budae circa flumen Danubii.

82.

Róma, 1526. október 5.

Konzisztoriális akta a törökök elleni védekezésről

VII. Kelemen pápa javasolta, hogy találjanak módot a pénzszerzésre, hogy az Egyházi Államot megvédhessék az oszmánoktól. Innocenzo Cibo bíboros felolvasott egy cédulát a pénz előteremtésének lehetséges módozatáról, mely iratot közzé fogják tenni.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 125v – orig.)⁵

Cit. FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 3–4, 2. jegyzet

Sanctissimus dominus noster proposuit, ut inveniatur modus pecuniarum pro expensis faciendis contra Turchas pro defensione status sanctae Romane ecclesiae et reverendissimus dominus cardinalis Cibo legit quandam cedula[m] de modo inveniendi huiusmodi pecunias, quae cedula postea publicabitur.⁶

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 112v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 201v (cop.).

² Habsburg Mária (1505–1558) II. Lajos magyar és cseh király felesége.

³ Pozsony (*Bratislava*, ma Szlovákia).

⁴ Dráva.

⁵ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 113v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 202r (cop.).

⁶ Az október 10-ei ülés aktája hosszasan leírja a gyakorlatilag államkölcsonnek tekinthető monte-ki-bocsátást. A *montékra* lásd TUSOR, *A barokk pápaság*, 96–97.

83.

Róma, 1526. október 17.

Konzisztoriális akta a velenceiek és II. Szulejmán szultán leveléről

Cibo első diakónus bíboros felolvasta a velenceieknek követükhöz, Domenico Venereo-hoz írott levelét, melyben az áll, hogy a szultán részvénytílvánító követséget küldött Mária magyar királynéhoz Pozsonyba. Ezután következett a szultán velenceiekhez küldött levelének ismertetése, amelyben jelentette, hogy legyőzte a magyarokat.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 127r – orig.)²

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 621.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cibo³ prior diaconorum legit litteras ex Venetiis scriptas magnifico domino Dominico Venereo oratori illustrissimi domini Venetorum,⁴ quibus significabat tyrannum Turcarum misisse oratores suos ad reginam Ungariae⁵ existentem apud Possonium ad condolendum de morte regis Ungariae, eius mariti.

Legit etiam exemplum litterarum dicti Magni Turci senatui Veneto scriptas, quibus significabat victoriam habitam contra Ungaros, et ipsi senatui congratulabatur.

84.

Róma, 1526. november 16.

Konzisztoriális akta a magyarországi (hadi)helyzetről

Szó esett a magyarországi háborús helyzetről és a cseh királyválasztásról, ahol Ferdinánd osztrák főherceget választották a Lajos király halála miatt megüresedett trónra.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 130v – orig.)⁶

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 621.

Fuit factum verbum de rebus Turcarum in Ungaria et Syria [!], et de electione regis Boemiae in personam Ferdinandi archiducis Austriae ob mortem, quae secuta est, regis Ungariae in conflictu contra Turcas, qui erat rex Ungariae et Boemiae.⁷

¹ A szultán levelét lásd ÓVÁRY, *AMTA oklevél-másolatai*, II, 5, n. 5.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 114v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 202v (cop.).

³ Innocenzo Cibo.

⁴ Andrea Gritti.

⁵ Habsburg Mária.

⁶ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 117v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 204r (cop.).

⁷ Az 1526 őszén tartott konzisztóriumi ülések rendszeresen visszatérő témája a pénzszerzés módja a „római Anyaszentegyház és az Egyházi Állam szükségleteire, különösen a török ellen”. Ezeket a bejegyzéseket, ha csak Magyarország nincs külön megemlítve, nem közöljük. Ugyanígy járunk el azokkal a konzisztoriális akciókkal, amelyek a török elleni összefogás szükségét, módjait általánosságban hangoztatják.

85.

Róma, 1527. január 7.

Konzisztoriális akta Szapolyai János leveléről

Cesi bíboros felolvasta Szapolyai János 1526. november 6-án kelt levelét, melyben tudatta, hogy az ország rendjei megválasztották Magyarország királyának, s mint ilyen fiúi engedelmességet fogad az Apostoli Széknek s VII. Kelemen pápának, és fájjalja II. Lajos király halálát. Az a határozat született, hogy a Szentatya kápolnájában a szokott módon gyászistentiszteletet tart az uralkodó lelki üdvéért. Pucci bíboros Ferdinánd osztrák főherceg és választott cseh király nevében óvást emelt, kijelentve, hogy Ferdinándot is magyar királlyá választották, aki minden téren igényt tart az országra. A Szentatya helyt adott az óvásnak, és kijelentette, hogy senki jogait nem óhajtja csorbítani, és ezt a János vajdának küldendő levélben is kifejezésre juttatja.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 136r – orig.)¹

Ed. FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 14. jegyzet (*partim*); illetve KALOUS, *Elfelelt források*, 621.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis² diaconus legit litteris illustrissimi domini Ioannis vayvodae,³ qui se pro rege Ungariae gerebat sub datis decima sexta Novembris in oppido^a ad sanctissimum dominum nostrum scriptas, quibus significabat electionem de se factam in regem Ungariae per barones et primatos^b illius regni, promittens filialem observantiam erga hanc sanctam sedem et sanctissimum dominum nostrum condolens mortem serenissimi domini Ludovici, olim regis Ungariae in bello contra Turchas defuncti, ^cquod corpus praefati regis magna diligentia^c pro cuius anima decretae sunt a sanctissimo domino nostro exequie in capella more solito.

Reverendissimus dominus cardinalis Sanctorum Quatuor⁴ protector serenissimi domini Ferdinandi Austriae archiducis, electi regis Boemiae fuit protestatus, quod non fieret aliquid in praeiudicium praefati archiducis cum ipse archidux sit electus et ipse in regem Ungariae, et praetendat ad eum regnum ipsum pertinere pleno iure, et sanctissimus dominus noster admisit dictam protestationem, cum sua sanctitas non intendat praeiudicare iuribus alicuius, prout in dicta responsione eidem domino Ioannis vayvodae fienda apparere poterit.

^a A szó után üresen hagyott hely. ^b Az eredetiben a *'prelatos'* helyett *sic!* (a szó eleje rövidítve). ^{c-c} A sorok közé utólag beírva, állítmány nélkül, *sic!*

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 123v–124r (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 207r (*cop.*).

² Paolo Emilio Cesi.

³ Szapolyai János (1487–1540) 1510-től erdélyi vajda, 1526. november 10-től haláláig magyar király, az utolsó nemzeti uralkodó.

⁴ Lorenzo Pucci.

86.

Róma, 1527. január 24.

Konzisztoriális akta a Magyarországra küldendő nunciusról

VII. Kelemen pápa bejelentette, hogy a magyar királyhoz nunciust kíván meneszteni, ahogy ez szokás. Az a határozat született, hogy küldessék nunciust.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 137v – orig.)²

Ed. KALOUS, *Elfelelt források*, 621.

Sanctissimus dominus noster fecit verbum de nuntio apostolico destinando ad regem Ungariae,³ ut moris est, et fuit conclusum, ut mitteretur.

87.

Róma, 1527. március 18.

Konzisztoriális akta I. Zsigmond lengyel király leveléről

Cesi bíboros felolvasta a lengyel király levelét, melyben beszámolt arról, hogy Szapolyai Jánost választották Magyarország királyává, Csehországévé pedig Ferdinánd osztrák főherceget.⁴

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 141v – orig.)⁵

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 88–89, n. 62.

Reverendissimus dominus cardinalis de Cesis⁶ legit litteras serenissimi domini Sigismundi regis Poloniae sanctissimo domino nostro scriptas, quibus significabat electionem regnorum Ungariae in personam serenissimi domini Ioannis vayvodae⁷ et Boemiae^aet^a in personam Ferdinandi archiducis Austriae [...]

^{a-a} A szó sorközi beszúrás.

¹ A nuncius küldéséhez lásd FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 8–9.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 125v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 208r (cop.).

³ I. Ferdinánd.

⁴ I. Zsigmond király hasonló tartalmú, de április 1-jén kelt levelét lásd *Acta Tomiciama I–XVI*, Poznaniae–Wratislaviae–Cracoviae 1882–1961, IX, 102, n. 96.

⁵ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 129v–130r (cop.).

⁶ Paolo Emilio Cesi.

⁷ Szapolyai János.

88.

Róma, 1529. július 1.

Konzisztoriális akta Magyarország megsegítéséről

Pucci bíboros VII. Kelemen pápa – I. Ferdinánd magyar király követe, Andrea del Burgo kérésére adott – utasítása végrehajtására javasolta, hogy tekintettel a Magyarország ellen irányuló török támadásra küldjenek pénzbeli segítséget. A bíborosok szerény lehetőségeikhez mérten készek voltak erre, ám hangsúlyozták, hogy a támogatás nem fordítható más célra.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 167rv – cop.)²

Die Iovis prima Iulii MDXXIX fuit congregatio, in qua reverendissimus dominus Laurentius episcopus Praenestinus cardinalis Sanctorum Quatuor³ de mandato sanctissimi domini nostri instante apud sanctitatem suam oratore⁴ serenissimi regis Ungariae proposuit subventionem pecuniarum aliter petitam ob adventum Turcharum in expeditione regni Hungariae, omnes reverendissimi domini unanimiter dixerunt se esse paratos pro posse eorum, quamvis tenui, dummodo per ipsum [fol. 167v] oratorem proponatur modus aliquis, quo possint satisfacere in hoc casu honestissimo debito et pio, attenta maxima inopia eorum, et quod provideretur, ne summa pecuniarum elargienda pro hac re convertatur in alios usus.⁵

^a A margón: '*Petitio subventionis ob adventu Turcharum*'.

89.

Róma, 1529. augusztus 27.

Konzisztoriális akta törökellenes segélyről

A szokott helyen tartott szent konzisztóriumon VII. Kelemen pápa az egyházi javak oszmánellenes háború céljaira történő elidegenítésének kérdését Accolti és Pucci bíborosra bízta.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 21v – orig.)⁶

Die Veneris XXVII Augusti fuit consistorium secretum in loco consueto, in quo fuit factum verbum super negotio Turcarum et alienatione bonorum ecclesiasticarum, et hoc negotium fuit commissum reverendissimis dominis Anconitanensi⁵ et Sanctorum Quator.⁶

^a A margón: '*De alienatione bonorum ecclesiasticorum*'.

¹ Lásd ehhez ETE I, 468, n. 472; valamint KOLLÁNYI, *Regesták*, 318; továbbá FRANKÓI, *Magyarország és a Szentzsék*, III, 11–12.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 226v–227r (cop.).

³ Lorenzo Pucci.

⁴ Andrea del Burgo.

⁵ Pietro Accolti. S. Eusebio (1511–1523, *in commendam* 1523–1527) presbiter, Albano (1523–1524), Palestrina (1524), Sabina (1524–1532) püspök bíborosa. HC III, 12.

⁶ Lorenzo Pucci.

90.

Bologna, 1529. október 29.

Konzisztoriális akta V. Károly császár követének fogadásáról

A Bolognában tartott első konzisztóriumon V. Károly követei átnyújtották a császár levelét. Ez azt tartalmazta, hogy a törökök Magyarország leigázása után Bécsset ostromolják, és buzdította a Szent Kollégiumot, hogy VII. Kelemen pápával együtt találjanak módot Bécs megsegítésére. A Szentatya azt mondta, hogy ő is kapott levelet a császártól, miszerint I. Ferdinánd magyar király már azt közölte, hogy a Bécsre támadó törökök nem érték el céljukat, és komolyabb veszteségeket szenvedve felhagytak az ostrommal. Őszentsége körmenetek, hálaadó imádságok, vasárnapra pápai mise celebrálását stb. rendelte el.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 169v – orig.;¹ ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 70, fol. 83v – cop.)²

Die Veneris XXIX Octobris Bononiae fuit primum consistorium, in quo fuerunt per oratores Caesaris praesentatae litterae nuntiantes exercitum Turcarum captam Ungariam [!] obsidere Viennae. Propterea hortabatur collegium, ut unacum sanctitate sua cogitare vellent, ut Viennae auxilium afferretur.

Sanctissimus dominus noster dicit se habuisse litteras a Caesare, qualiter serenissimus dominus Ferdinandus Hungariae rex nuntiaverat ei Turchas, postquam diversus [!] agressi fuissent civitatem Viennensem, et non profecissent, tandem dimisisse obsidionem civitatis ipsius multis ex Turchis caesis et profligatis. Sanctitas sua mandavit fieri processiones et omnipotenti Deo gratias referri, die Dominica celebrari missam papalem etc.³

91.

Bologna, 1529. november 15.

Konzisztoriális akta I. Ferdinánd magyar király leveléről

Felolvasták a magyar király levelét, melyben segítséget kért a törökök ellen.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 26v – orig.)³

Item lectae fuerunt litterae serenissimi regis Vngariae supplicantes pro subventionem contra Turchas.

³ A margón: 'Litterae regis Ungariae pro subventionem contra Turcas'.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 176r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 38r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 231v (cop. excerpt.).

² V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 169v. Itt azonban a szöveg a lap kötéseti körbevágása miatt erősen hiányos.

³ A pápa már 1529. január 27-én búcsút hirdetett a törökök elleni harcban résztvevők számára. A bulla másolata: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 10, Konv. A, fol. 34–61.

92.

Bologna, 1529. november 24.

Konzisztoriális akták I. Ferdinánd magyar király leveléről

A szokott helyen tartott konzisztóriumon felolvasták a magyar király levelét, melyben beszámolt arról, hogy a török sereg nagy része visszavonul, hátrahagyva Magyarországon Szapolyai János vajdát Andrea Gritti velencei dózse fiával, Lodovico Grittivel és egy nagyobb csapattal. Úgy véli, hogy a törökök tavasszal újra támadni fognak. // I. Ferdinánd magyar király levelének felolvasása után VII. Kelemen pápa kijelölt két püspök, két áldozópap és két diakónus bíborost, hogy találjanak megoldást arra, hogy hogyan teremtsenek elő pénzt a magyarok megsegítésére.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3., fol. 170v – orig.;¹ ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 26v – orig.)²

Die 24. Novembris fuit consistorium in loco consueto, in quo fuerunt lectae litterae regis Ungariae nuntiantes tyrannum Turcarum recessisse cum magna parte exercitus versus eius provincias relicto Baiboda in Ungaria³ et filio ducis Venetiarum⁴ cum magna manu Thurcarum, quos putat primo vere invadere. // Item fuerunt lectae litterae serenissimi regis Vngariae rogantes subsidionem contra Turchas. Et sanctissimus dominus noster deputavit duos episcopos, duos presbiteros et duos diaconos cardinales ad inveniendum modum pro habendis pecuniis ad subveniendum huiusmodi oportunis.

93.

Bologna, 1529. december 10.

Konzisztoriális akta I. Ferdinánd magyar király megsegítéséről

A bíborosok egyetértésével az a határozat született, hogy a magyar király megsegítésére minden világi és egyházi, aki az Egyházi Állam területén él, és akinek jövedelme meghaladja a 300 dukátot, 100 dukátonként köteles bevételéből fél dukátot fizetni.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 27r – orig.⁵)
Reg. KOLLÁNYI, *Regesták*, 319.⁶

Die Veneris X Decembris^b fuit consistorium Bononiae in loco, ut supra, et pro subventionem serenissimi regis Ungariae contra Turcham fuit resolutum et ordi-

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 38v (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 177r (cop.).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 232r (cop.).

³ Szapolyai János.

⁴ Lodovico Gritti, Andrea Gritti velencei dózse fia.

⁵ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3., fol. 171r (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 39r (orig.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 177v (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20., fol. 18v (cop.). V₆: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 232v (cop.). V₇: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 64, fol. 16r (cop.). 2-ai dátummal ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 70, fol. 83v–84r (cop.).

⁶ December 1-jei dátummal.

natum de consilio fratrum, quod omnes et singulae personae tam spirituales, quam temporales per terras ecclesiae Romanae mediate vel immediate subiectas [!] habentes in redditibus ultra 300 ducatos deberent solvere medium ducatum pro quolibet centenario.^c

^a A margón: 'De subventione regis Vngariae'. ^b V₃: 'Prima decembris'. ^c Az egész sic!

94.

Bologna, 1529. december 17.

Konzisztoriális akták I. Ferdinánd magyar király megsegítéséről

Felolvasták azt a bullafogalmazványt, amely elrendeli a magyar király megsegítését a törökök ellen. A bullában foglaltak szerint minden egyes egyházi és világi személy, aki az Egyházi Államnak közvetlenül vagy közvetve alattvalója, ingatlan és ingó vagyona után száz dukátonként fél dukátot fizessen. Mivel egy kereskedő vállalta, hogy ennek az adónak a terhére bizonyos összeget meg fog hitelezni, a bíborosok és a kereskedő kölcsönösen kötelezvényt állítottak ki 20000 dukátról. // A kardinálisok garanciaként pileus-jövedelmüket ajánlották fel.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 27v – orig.;¹ ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 171v–172r – orig.)²
Reg. KOLLÁNYI, *Regesták*, 319.

Lecta fuit minuta bullae expediendae super subventione danda regi Ungariae contra Turchas, per quam ordinatur, quod omnes et singulae personae ecclesiasticae et temporales cuiuscunque qualitatis sint, in terris ecclesiae mediate vel immediate subiectae teneantur solvere dimidium unius ducati auri de causa^b pro centenario de omnibus et singulis eorum bonis mobilibus et immobilibus, et quia quidam mercator exbursabit [!] certam pecuniarum summam, sacrum collegium obligabit se dicto mercatori pro summa XX/M ducatorum, et mercator reciproce obligabit se relevare, idemque sacrum collegium et sanctissimus dominus noster consignabit ipsi mercatori officia pro aliis XX/M ducatis et quod dicta officia remanent obligata pro illa rata dicto collegio. // Die Martis XVII Decembris 1529 lecta fuit minuta litterarum de consilio fratrum continens generalem solutionem omnium terrarum et locorum tam mediate, quam immediate apostolicae sedis [!] subiectorum de omnibus et singulis bonis tam ecclesiasticis, quam prophanis ultra medium ducatum de singulis rebus stabilibus ad valorem C ducatorum extimatis, idque pro subveniendo regi Ungariae in rebus Thurciis, et ut facilius reperietur, qui super exactione huiusmodi facienda promptas pecunias numeraret, [fol. 172r] domini reveren-

¹ V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 233r (cop.).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 40r (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 178v–179r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20., fol. 19r (cop.).

dissimi omnes obligarunt proventus pigliei,¹ quibus pro eorum indemnitate sanctitas sua voluit obligata esse omnia officia bancheriis pro eadem materia assignata.

^a A margón: *‘Minuta bullae subventionis dandae regi Vngariae’*. ^b A szövegben ‘ca’ rövidítés.

95.

Róma, 1529. december 22.

Konzisztoriális akta Szapolyai János kiközösítéséről

Du Prat bíboros a kirendelt bíborosi bizottság tagjaként (Sanseverino és a betegsége miatt hiányzó Cesarini bíboros mellett) jelentést tett Szapolyai János vajda letételéről a török szultánnal folytatott barátkozás miatt, aki az ő vezetésével és ígéreteire minap az egész országot megszállta, lángba borította és II. Lajos királlyal együtt elpusztította. Ezért őt tisztségeitől megfosztotta és kiközösítetté nyilvánították az első diakónus bíboros által felolvasott fogalmazvány tartalma szerint.²

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 172r – orig.)³

Ed. FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 14, 43. jegyzet; reg. KOLLÁNYI, *Regesták*, 319.

Dicta die reverendissimus dominus Senonensis,⁴ ut unus ex deputatis cum reverendissimis dominis Sancto Severino⁵ et Cesarino,⁶ qui aegritudine impeditus adesse non potuit, retulit super privatione comitis Iohannis baiboda Transilvania [!],⁷ tanquam eius, qui iniverit amicitiam cum Thurcarum tiranno, qui ipsius ductu et promissis regem Ludovicum⁸ tunc et nuperrime totum regnum occupaverit, incenderit et deleverit. Ex quibus privatus excommunicatus et declaratus existit iuxta tenorem minutae per reverendissimum primum diaconum lectae.⁹

¹ A Szent Kollégium, mint testület bevételeiből (birtokok, haszonvételek stb.) az egyes tagokra jutó rész (vö. káptalani osztalék).

² Szapolyai János kiközösítéséről lásd ÓVÁRY LIPÓT, *AMTA oklevél-másolatai*, II, 36–37, n. 161, 165; ETE II, n. 1, 9, 10; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 14–15.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 179r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20., fol. 19r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 233v (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 64, fol. 16v (cop.).

⁴ Antoine du Prat. Siena érseke, S. Anastasia (1528–1535) presbiter bíborosa. HC III, 20.

⁵ Antonio Sanseverino O.S.Io.Hierosolim., S. Susanna (1528–1530), S. Apollinare (1530–1534), S. Maria in Trastevere (1534–1537) presbiter, majd Palestrina (1537–1539), Sabina (1539–1543) és Porto e Santa Rufina (1543) püspök bíborosa. HC III, 20.

⁶ Alessandro Cesarini. Ss. Sergio e Bacco (1517–1523), S. Maria in Via Lata (1523–1540) diakónus, majd Albano (1540–1541) és Palestrina (1541–1542) püspök bíborosa. HC III, 17.

⁷ Szapolyai János.

⁸ Tudniillik II. Lajos.

⁹ Szapolyai János kiközösítése ügyében Rómába írt levelét lásd *Acta Tomiciana*, XII, 39–42, n. 37. Szapolyai Brodarich Istvánt küldte a pápához, erről lásd FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 16–17, és a kötetben a következő, 96. sz.

96.

Róma, 1530. június 8.

Konzisztoriális akta Szapolyai János leveléről

Felolvasták Brodarich Istvánnak, Szapolyai követének válaszelevelét, melyet a Szent Kollégiumnak címzett, ám VII. Kelemen pápának írt. A pápa két dolgot emelt ki belőle. Az egyik, hogy mekkora kára származna a kereszténységnek abból, ha I. Ferdinánd el akarná úzni Szapolyait Magyarországról, mivel a török szultán a segítségére sietne. A másik, hogy Brodarich panaszt tett uralkodója kiközösítése és a Bolognában kelt, letételét elrendelő bulla ellen. Számos okot sorolt elő, legfőképpen, hogy Szapolyai jó keresztény és engedelmes fia a Szentszéknek. Királya nevében kérte, hogy hallgassák meg. Az a döntés született, hogy szólhat uralkodója jogairól, ám előtte mentesítse saját magát kiközösítése terhe alól.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 37r – orig.)

Item lectae fuerunt litterae oratoris Vayvodae remissoriae in hac curia directae sacro collegio, quas scribit sanctissimo domino nostro. Et sanctitas sua rettulit duo, primum de discrimine Christianitatis, si rex Ungariae Ferdinandus vellet eicere ipsum vajvodam a regno Ungariae, ex eo quia Turcharum imperator sibi auxiliabitur; secundo quod conqueritur de bulla privationis expedita Bononiae et excommunicatione ipsius Vayvodae allegando causas plurimas, et praecipue quod est bonus Christianus et obediens filius suae sanctitatis et huius sanctae sedis, et propterea petiit nomine sui regis vayvodae, quod audiatur de iuribus suis, et conclusum fuit, quod antequam audiatur expurget se a censura excommunicationis, et postea audiatur.

97.

Róma, 1530. június 20.

Konzisztoriális akták I. Ferdinánd magyar király leveléről és követének fogadásáról

A hétfői titkos konzisztóriumon felolvasták Ferdinánd király követküldő levelét, majd a császári követtel együtt beengedték képviselőjét, Andrea de Burgót. Ő hosszas szónoklatban kért segítséget a törökök ellen. VII. Kelemen pápa megígérte, hogy lehetőségei szerint a bíborosokkal és a keresztény fejedelmekkel együtt segíteni fog. // A hétfői konzisztóriumon, melyet az Apostoli Palota nyári aulájában tartottak, Cesi bíboros felolvasta a magyar király Innsbruckban kelt meghatalmazó levelét, melyet Burgo javára a Szent Kollégiumhoz intézett. Ezután a császári követtel együtt Burgót a konzisztórium elé bocsátották, ahol hosszas beszédben kért segítséget ura számára, hogy megvédhesse Magyarországot az oszmánok folytonos zaklatásaitól, mivel erre egymaga nem képes. Kifejtette, a sikerhez elengedhetetlen, hogy a Szentatya és a Szentszék teremtsen békét a keresztény uralkodók között, majd közösen keljenek hadra a muszlimok ellen. Ennek megvalósulásáig némi pénzsegélyt kért. A pápa válaszában elmondta, hogy már Rómába érkező tanácskozott erről a bíborosokkal, s csak az uralkodóknak a Kúriától távol lévő követei visszatérésére vár, hogy érettebb döntést hozhassanak. A maga és a Szent Kollégium részéről minden segítségre kész.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 37v – orig.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 70, fol. 88r–89r – cop.)

Romae die Lunae XX. Iunii fuit consistorium secretum, in quo fuerunt lectae litterae credentiales serenissimi domini Ferdinandi regis Ungariae, et intromissi oratores videlicet Caesareae maiestatis et dominus Andreas de Burgo orator ipsius Ferdinandi, qui habita longa oratione petiit auxilium praefato regi

contra Turcas et sanctissimus dominus noster praemisit se omni ope curaturum, in quantum sua possibilitas esset tam cum reverendissimis dominis, quam etiam cum Christianis principibus, ne quid ei deesse possit.¹ // Die Lunae fuit consistorium in palatio apostolico, in aula aestiva, ubi fuerunt per reverendissimum de Cesis² lectae litterae serenissimi Ferdinandi Hungariae regis sub dato Inspruch³ credentiales in persona domini Andreae de Burgo eius oratoris directae sacro collegio reverendissimorum dominorum cardinalium, quibus lectis vocati et introducti sunt oratores Caesaris et regis praefati. Qui orator regius longa oratione petiit, ut [fol. 88v] subveniretur rex praefatus ad hoc, ut possit defendere regnum Hungariae a continua vexatione Turcarum, cum ex se ipso solo non habeat unde tantis bellorum dispendiis subveniat. Monstranduo [!] duo esse praecipua ad conservationem non solum Hungariae, sed totius reipublicae Christianae. Unum, quod sanctissimus dominus noster et sacrum collegium debeat omni sollertia providere, quod pax inita inter Christianos principes conservetur. Ex qua re secundum est necessarium etiam, quod procuretur, ut eveniat, secundum [?] quod omnes principes et potentatus Christiani sumant arma, et inferant bellum contra Turcas et infideles, supplicando suae sanctitati et rogando sacrum collegium, quod omnia studia et prudentia haec impetrent a dictis principibus, et interea subveniatur dicto regi de aliqua pecunia.

Fuit per sanctitatem suam responsum ad omnes necessarias ipsius oratoris partes, declarando ipsis oratoribus, quo pacto post adventum [fol. 89r] suum Romam fecerat verbum in sacro collegio de re tam importantissima, expectando oratores principum, qui erant absentes a curia, ad hoc, ut sua sanctitas in reverendissimis dominis et praefatis oratoribus, quid agendum pro expeditione huius negotii, conducat [!], mature deliberare possit.⁴ Ad quod sua beatitudo obtulit tam suo, quam sacri collegii nomine omne auxilium etc.⁴

¹ Ez a mondat *sic!*

¹ Andrea da Burgo 1530-tól volt Ferdinánd római követe.

² Paolo Emilio Cesi.

³ Innsbruck (ma Ausztria).

⁴ A pápa válaszevelét lásd *Caesaris S.R.E. Card. Baronii, Od. Raynaldi et Jac. Laderchii... Annales ecclesiastici demuo et accurate excusi I-XXXVII*, Parisiis 1887, An. 1530, n. CLXX. Vö. még FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 18–20.

98.

Róma, 1530. július 6.

Konzisztoriális akták a Szapolyai-bí magyar püspökök kiközösítéséről

Felolvasták Ferdinánd király levelét, aki erőteljesen sürgette, hogy közösiítsék ki és fosszák meg hivataluktól az ellene lázadó magyar püspököket. Ezzel kapcsolatosan különféle vélemények hangzottak el. Némelyek szerint az ügyet Campeggio bíboros legátusra kell bízni, mások azt hangoztatták, hogy szokatlan a püspökök letételét nem konzisztórium keretében lefolytatni. Ismét más bíborosok szerint tekintettel az uralkodóra bízzák az ügyet a legátusra, aki azonban legfeljebb csak kiközösítéssel büntetheti őket, letétellel nem. Megint mások azon állásponton voltak, hogy semmiféle megbízást ne adjanak a legátusnak, mert a magyar főpapoknak nem biztonságos eléje járulniuk, hiszen Ferdinánddal együtt V. Károly császárnál tartózkodik. Végül semmiféle határozat nem született. // Pucci bíboros felolvasta Ferdinánd király levelét [...] Úgy határoztak, hogy a következő konzisztóriumokon alapsabban tárgyalják meg a kérdést.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 70, fol. 89v–90r – *cop.*; ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 39v – *orig.*)

Postea fuerunt lectae litterae Ferdinandi regis, quibus petebat enixe excommunicari et privari episcopos Hungariae sibi rebelles. Varias fuere in senatu sententiae. Alii, quod remitteretur causa reverendissimo domino legato,² alii quod erat insolitum remitti extra collegium privationis causa episcoporum. [*fol. 90r*] Alii, ut propter reverentiam dicti regis committeretur legato excommunicatio, non autem privatio. Alii, quod nihil penitus committeretur, quoniam non erat tutum episcopis Hungaris neque producere testes, neque personaliter accedere ad praesentiam legati, qui erat apud Caesarem, ubi praesens erat etiam ipse Ferdinandus. Tandem nihil conclusum. // Item fuit per reverendissimum Sanctorum Quatuor³ propositum de petitione Ferdinandi regis Ungariae, ut committeretur reverendissimo legato, quod procederet contra episcopos Ungariae usque ad privationem inclusive. Et fuit per nonnullos ex reverendissimis dictum, quod privatio episcoporum non debet fieri, nisi in consistorio, ac etiam quod ipsi episcopi bene possent allegare non tutum accessum ad ipsum legatum, ex eo quia est in curia Caesaris, ubi est etiam ipse Ferdinandus, et sic procedi contra eos nulliter. Fuit determinatum quod in sequentibus consistoriis melius discuteretur istud negotium, et nihil aliud fuit factum.

¹ Lásd erre: ETE II, n. 50. 52. 74.

² Lorenzo Campeggio 1530 és 1532 között volt V. Károlynál legátus.

³ Lorenzo Pucci.

99.

Róma, 1531. január 9.

Konzisztoriális akta I. Ferenc francia király leveleiről

Cibo bíboros felolvasta a francia királynak a Szent Kollégiumhoz és saját kúriai követéhez írott leveleit. Ezekben sok érvet előhozva mentegetőzik, hogy nem képes havi 20000 dukáttal hozzájárulni a hadjáratához, amelyet Ferdinánd magyar király készül vezetni a törökök ellen Magyarország megvédésére és megtartására. Felajánlja ugyanakkor, hogy amennyiben általános háborút indítanak a pogányok ellen, nemcsak pénzsegélyt ad, hanem országa előkelőivel személyesen is csatlakozik. Végül arra kérte követét, hogy mentségeit közölje Ferdinánd képviselőivel.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 47r – *orig.*)

Item per eundem reverendissimum Cibo² fuerunt lectae regis Christianissimi³ sancto collegio nec non aliae eiusdem regis illustrissimo duci Albaniae,⁴ quibus multis rationibus se excusat non posse se exponere singulis mensibus XX/M ducatos in expeditione, quam serenissimus rex Ferdinandus intendit dirigere et facere contra Turcas pro defensione et manutentione regni Ungariae, sed offert ipse rex Christianissimus, quandocunque fiat generalis expeditio contra Turchas et infideles, non solum pecuniam subministrare, sed cum regni sui proceribus et subditis personaliter interesse, et hortatur ipsum ducem, ut easdem excusationes facere velit cum oratoribus dicti serenissimi regis Ferdinandi.

¹ Ehhez lásd GERHARD MÜLLER (Hrsg.), *Legation Lorenzo Campeggios 1530-1531 und Nuntiatur Girolamo Aleandros 1531* (Nbd I/1. Ergänzungsbd.), Tübingen 1963, 205–211, n. 56.

² Innocenzo Cibo.

³ I. Ferenc.

⁴ John Stuart, I. Ferenc követe VII. Kelemen pápához.

100.

Róma, 1531. január 23.

Konzisztoriális akta Campeggio legátus leveléről

VII. Kelemen pápa Campeggio bíboros, a császárhoz küldött legátus levele alapján beszámolt arról, hogy I. Ferdinánd magyar királyt római királlyá választották. A legátus ünnepi misét celebrált teljes búcsúval, amelyen több mint 40000 igazhitű keresztény vett részt és áldozott, kivéve Állhatatos János szász választófejedelmet, akit – „eretnek” lévén – V. Károly császár személyesen zavart el színe elől.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 48r – orig.^a)²

Romae die XIII. Ianuarii 1531. fuit consistorium secretum, in quo sanctissimus dominus noster retulit ex litteris legati³ apud Caesarem, regem Ungariae fuisse electum in Romanum regem, eundemque legatum celebrasse divina cum plenaria indulgentia, quibus tanquam verae fidei orthodoxae cultores supra XL/M interfuerunt ac communionem sumpserunt excepto duce Saxoniae,⁴ quem maiestas Caesarea tanquam haeticum ore proprio ab eius praesentia et publico epulo sive convivio repulit.

^a A margón: ‘*Electio regis Romanorum*’.

101.

Róma, 1531. július 3.

Konzisztoriális akta a scardonai és a vegliai püspökség egyesítéséről

VII. Kelemen pápa előterjesztésében szölt arról, hogy a scardonai püspökséget megszállták a pogányok. Mivel még élnek ott keresztények, nehogy nélkülözzék a szentségeket, a megszállás idejére az egyházmegyét egyesíti a vegliai püspökséggel.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 69v – orig.)^a

Sanctitas sua proposuit occupationem ecclesiae Scardonensis⁵ factam ab infidelibus, in qua cum aliqui ad huc Christi fidem colerent, ne divinis sacramentis carerent, eandem ecclesiae Veglensis⁶ durante occupatione huiusmodi univit.

^a A margón: ‘*Unio ecclesiae Scardonensis ecclesiae Veglensis durante occupatione ab infidelibus*’.

¹ Ehhez lásd MÜLLER, *Legation Lorenzo Campeggios 1530*, 124–129, n. 32, 128; 149–157, n. 39–40; 172–177, n. 46, 174; 182–185, n. 49, 184–185. A pápa gratuláló levelét lásd kiadva *Annales ecclesiastici*, An. 1531, n. II.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3., fol. 191r (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 61r (orig.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7., fol. 209v (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20., fol. 20r (cop.). V₆: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 245v (cop.). V₇: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 64, fol. 177v (cop.).

³ Lorenzo Campeggio.

⁴ Állhatatos János (1525–1532) szász herceg.

⁵ Scardona (*Skradin*, ma Horvátország).

⁶ Veglia (*Krk*, ma Horvátország).

102.

Róma, 1531. július 31.

Konzisztoriális akták a várható török támadásról és Zengg megsegítéséről

Cesi bíboros felolvasta Ferdinánd római király levelét, amelyben azt kérdezi VII. Kelemen pápától, hogy mekkora havi összeggel tudná támogatni őt, ha a török – ahogy azt a közvélemény tartja – a következő tavasszal megtámadná őt. Ezután Erasmus Sarar, Zengg kapitányának levele hangzott el, amelyben segítséget kért a törökök ellen, akik több mint tízezer emberrel igyekezzenek a város ostromára. Az a határozat született, hogy a városnak minden segítséget meg kell adni.¹ // Felolvasták Ferdinánd római királynak követéhez, Andrea de Burgóhoz küldött levelét, melyben választ vár arra a kérdésre, hogy a Szentszék milyen pénzbeli segítséggel tudná támogatni őt a törökök elleni háborúban, akár támadó, akár védekező is legyen az. Hangoztatja, hogy bizonyosra vehető az oszmánok támadása a kereszténység ellen a következő évben. Kéri, hogy erről megbízhatóan értesítsék a keresztény uralkodókat, akikkel tisztázni kell, mire lehet számítani tőlük a szövetség időtartama alatt, mit nyújtanak védekező, és mit támadó hadjárat esetén. Ezután felolvasták Ferdinándnak Burgo javára szóló, a Szent Kollégiumhoz címzett meghatalmazó levelét. Végül felolvasták Zengg követeinek kérését, miszerint török ostrom fenyegeti őket, ezért ötszáz gyalogost kérnek fél évnyi időtartamra a város védelmére, vagy – mivel nem lennének képesek a védekezésre – felhatalmazást a törökökkel való egyezkedésre. A konzisztórium úgy döntött, hogy Ferdinánd követének szóban adnak választ, Zenggről viszont gondoskodnak, mint közelebb fekvő és kevesebbet kérő városról.²

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 55v – orig.; ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 198v–199r – orig.³)

Romae die ultima Iulii 1531. fuit consistorium secretum, in quo fuerunt⁴ litterae per reverendissimum de Cesis⁴ serenissimi Romanorum regis,⁵ quibus petit, ut sanctitas sua velit declarare, quam summam pecuniarum curare poterit quolibet mense, si Turcharum tyrannus proximo vere, ut est [...]^b opinio bellum ipsi regi intulerit.

Item lectae fuerunt litterae capitanei civitatis Signin[is] petentis suppetias adversus Turchas, quos per exploratores noverat ultra X/M numerum, Signin[sem]

¹ A konzisztóriumról beszámol Salviati bíboros Lorenzo Campeggio bíboros legátusnak írott levelében: MÜLLER, *Legation Lorenzo Campeggios 1530*, 268–272, n. 77, 271–272: „S'intende che Turcbi sono per andare a campo a Segna, donde son venuti qua ambassatori a domandar qualche aiuto; et hora S.th na ha da parlare in consistorio.” A levelet lásd BESSENYEI, *Lettere di principi*, 168–171, n. xxvii/1. A zenggi káptalan és a város hasonló tartalmú levelét lásd alább. Ezekon kívül vö. még ETE II, n. 144, valamint Torquatus János bán és Zengg város segélykérő levelét Johann Katzianer részére: EMILJE LASZOWSKI (ed.), *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae II* (Monumenta spetantia historiam Slavorum meridionalium 38), Zagrabiae 1916, 14 és 64, n. 21 és 80. – Érdekes, hogy 1525-ben és 1526-ban Krucsics Péter zenggi kapitány által a pápához írott levelek közül egy sem szerepel a konzisztóriumí jegyzőkönyvekben. A leveleket lásd THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 650, 656, n. 851, 862; BESSENYEI, *Lettere di principi*, 58–67, n. xii/1–5.

² A pápának Ferdinándhoz írott válaszlevelét lásd *Annales ecclesiastici*, An. 1531, n. LXXI. A zenggi káptalan és a város levele: BESSENYEI, *Lettere di principi*, 172–175, n. xxviii/1–xxix/1.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 71v (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 222v–223o (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 251v (cop.).

⁴ Paolo Emilio Cesi.

⁵ Tudniillik I. Ferdinánd.

civitatem omnino obsidere inter visse [?!], qua re diligenter considerata decreverit omni ope et auxilio iuvandam dictam civitatem.¹ // Die ultima Iulii MDXXXI fuit consistorium in loco consueto, in quo lectae primo litterae regis Romanorum oratori suo² hic existenti directae, quae in effectu expectunt certam responsionem a sede apostolica quidnam pecuniarii auxilii ab ea sperare possit tam in offensivo, quam in defensio bello Turcharum, narrans maximum eorum apparatus certissimumque in futuro anno Christianorum bellum, in quo certis nunciis Christianos principes requiri expectit [!], ita ut certus sit, quid durante foedere quidve in offensivo vel defensivo bello habere possit. Lectae etiam litterae eiusdem regis Romanorum ad Collegium credentiales in personam supradicti oratoris sui. [...] Lecta et petitio oratorum Segniae civitatis, quae Turcharum obsidionem iam iam expectat, et pro ea tuenda quingentos pedites pro sex mensibus suppliciter petunt, vel cum impotentes sint defensioni veniam concordandi cum eis. [...] Fuit decretum Romanorum regi litteris et suo oratori hic verbo respondendum esse, oratoribus Segniae³ tanquam vicinioribus et minus petentibus providendum esse conclusum fuit.

^a Sic! A 'lectae' hiányzik. ^b Egy szó kiszakadva.

103.

Róma, 1531. augusztus 4.

Konzisztoriális akta Zengg megsegítéséről

VII. Kelemen pápa első napirendi pontként a Zenggnek nyújtandó segítséget terjesztette elő, amelyet a város követei kérnek a törökök elleni védekezésül.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 3, fol. 199r – orig.)⁴

Die quarta Augusti MDXXXI fuit consistorium. Primo sanctissimus proposuit causam vocationis dominorum fuisse pro subventione fienda civitati Segniae, pro qua oratores clamant, ut a Turcis defendantur.

¹ Erasmus Sarar volt Zengg kapitánya (*Senj*, ma Horvátország).

² Andrea de Burgo.

³ Zengg város követei Tamás zenggi kanonok és Blasiolis Máté zenggi patrícius voltak.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 71v (*orig.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 222v–223v (*cop.*). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 252r (*cop.*).

104.

Róma, 1531. december 18.

Konzisztoriális akta a törökök támadásáról

VII. Kelemen pápa a szokott helyen tartott konzisztóriumon bejelentette, hogy biztos hírt kapott arról, hogy óriási török sereg tart Magyarországra irányába, illetve Itália dél-keleti területei felé.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 79v – orig.)²

Die XVIII Decembris MDXXXI. fuit consistorium in loco consueto, in quo sanctissimus dominus noster dixit se factum certiozem de magno Turcharum apparatu pro Ungaria et Maritimo, pro Marchia et Apulia.

^a A margón: ‘*Super apparatu Turcharum*’.

105.

Róma, 1532. január 8.

Konzisztoriális akta Hieronym Łaski leveléről

Felolvasták Hieronym Łaski, Szapolyai Jánosnak V. Károly császárhoz küldött követének levelét. Ebben kéri VII. Kelemen pápától, hogy uralkodója és Ferdinánd római király között segítse a megegyezés létrejöttét.³

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 81r – orig.)⁴

Fuerunt etiam lectae litterae Ieronymii Lascko⁵ oratoris Baivode de Ioannis⁶ apud Caesarem, quibus obsecratur et obtestatur pontificem, ut velit suscipere provinciam [!] concordandi suum principem cum rege Romanorum.^b

^a A margón: ‘*Littere oratoris Ioannis baivode super concordando suum principem cum rege Romanorum*’. ^b Az utolsó tagmondat *sic!*

¹ A pápát Marco Grimani aquileai pátriárka (1529–1535, HC III, 114) informálta, lásd FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 26–27.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 235v (cop.).

³ FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 27. A pápa válaszlevelét lásd *Annales ecclesiastici*, An. 1532, n. 1532, n. IX–X.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 237v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 258r (cop.). A pápának Szapolyai Jánoshoz ez ügyben írott levelét lásd *Annales ecclesiastici*, An. 1532, n. IX–X.

⁵ Hieronym Łaski 1527-től volt Szapolyai diplomatája, 1535-től a Habsburgok szolgálatában állt.

⁶ Szapolyai János.

106.

Róma, 1532. június 22.

Konzisztoriális akta Medici bíboros legációjáról

A pénteki titkos konzisztóriumon Medici bíborost jelölték ki legátusnak a szokásos fakultásokkal az V. Károly császár és I. Ferdinánd magyar király törökökkel szembeszálló seregébe. Ezután felolvasták a fogalmazványt, amely egy félannáta-osztás összegét¹ és a pápai tizedek újbóli kivetését rendelte el a törökök elleni segély fedezésére, ám döntés nem született.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 3, fol. 66r – orig.;² ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 70, fol. 97v – cop.)

Cit. GERHARD MÜLLER (Hrsg.), *Legation Lorenzo Campeggios 1532 und Nuntiaturo Girolamo Aleandros 1532* (Nbd I/2. Ergänzungsbd.), Tübingen 1969, 283, 7. jegyzet

Romae die Veneris XXI Iunii fuit consistorium secretum, in quo reverendissimus dominus Hippolitus Sanctae Praxedis diaconus cardinalis de Medicis³ fuit deputatus legatus de latere in exercitu Caesareo ac regis Ungariae contra Turchas cum facultatibus consuets.⁴ Item fuit lecta minuta impositionis unius dimidia annatae ac decimarum restitutione pro subventionem contra Turcas, sed nihil fuit conclusum.⁴ // Reverendissimus dominus Hippolitus cardinalis de Medicis creatus est legatus de latere in exercitu Caesareae et regis Ferdinandi contra Turcas.

³ A margón: *‘Reverendissimus de Medicis deputatur legatus in exercitu Caesareo in Vngaria’.*

107.

Róma, 1532. július 8.

Konzisztoriális akta Medici bíboros legátus elindulásáról

Medici bíboros, a törökök elleni hadjárat legátusa elindult Rómából Magyarországra.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 70, fol. 119r – cop.)⁶

MDXXXII Die 8. Iulii cardinalis Medices⁷ praefatus recessit ex Urbe, legatus ad regnum Hungariae in expeditione contra Turcas.

¹ Vö. a 38. sz. iratot. Az annáták egyik fele a Bíborosi Kollégiumot, a másik a pápát illette.

² V: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 264r (cop. excerpt.).

³ Ippolito de' Medici. S. Prassede (1529–1532), S. Lorenzo in Damaso (1532–1535) presbiter bíborosa. HC III, 20.

⁴ MÜLLER, *Legation Lorenzo Campeggios 1532*, 281–290, n. 178, 283, 7. jegyzet. ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 31, fol. 264r: „Fuit deputatus legatus de latere reverendissimus de Medicis ad Caesarem et ad regem Romanorum in expeditione contra Turcas.”

⁵ Ehhez lásd ETE II, n. 183.

⁶ Lásd ehhez *Annales ecclesiastici*, An. 1532, n. xxiv.

⁷ Ippolito de' Medici.

108.

Róma, 1534. július 3.

Konzisztoriális akta Frangepán Ferenc leveléről

Felolvasták fr. Frangepán Ferencnek a Szent Kollégiumhoz Budáról írott levelét, aki VII. Kelemen pápától orvoslást kért a Magyarországot elárasztó lutheránus eretnekséggel szemben. Kérése teljesítése lehetetlennek tűnt a bíborosok számára, mivel az ország élén álló Szapolyai Jánost a Szentatyá kiközösítette, ezért nuncius küldése hozzá az Apostoli Szék tekintélyével nem összeegyeztethető. Afelől is kételkedtek, hogy más módon tudnának-e segítséget nyújtani, hiszen Szapolyai vajda a kánoni büntetések alól eddig nem kérte feloldozását, enélkül pedig semmiképpen sem oldozható fel. A kardinálisok véleményének meghallgatása után Özsentsége az ügyet a következő konzisztóriumra halasztotta.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 118v–119r – orig.)²

Ed. *Annales ecclesiastici*, An. 1534, n. VII; KATONA, *Historia critica regum Hungariae*, XX, 913–914; ETE II, 360, n. 328;³ cit. FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 42.

Lectae litterae ad sacrum collegium ex Buda fratris Francisci de Frangepan,⁴ qui a sanctissimo domino contra haeresim Lutheranorum, [fol. 119r] quae in Unghariae regno acriter irrepererat, aliquod remedium mature petebat, cui petitioni obstare videbatur, quia vaivoda, qui ei regno praeerat, iam a sanctitate sua excommunicatus fuerat, ad eum nam nuntium mittere non ex sedis apostolicae auctoritate esse censebat, neque aliter provideri posse dubitabant, quia vaivoda adhuc absolutionem censurarum non petierat, neque absolvi ullo modo aliter poterat. Quare auditis reverendissimorum dominorum sententiis sanctitas sua negotium in futurum consistorium distulit.

109.

Róma, 1535. március 3.

Konzisztoriális akta Ferdinánd római király leveléről

A szokott helyen tartott konzisztóriumon III. Pál pápa (1534–1549) bemutatta Ferdinánd római király levelét, amelyben az esztergomi egyházmegye taxájának elengedését ajánlotta.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 4, fol. 130r – orig.)⁶

Fuit consistorium in loco consueto, in quo sanctissimus dominus noster ostendit dominis reverendissimis litteras regis Romanorum ad sacrum collegium, in quibus ecclesiae Strigoniensis taxam commendabat.

¹ Vö. még THEINER, *Vetera monumenta Slavorum*, I, 622–624, 626, n. 851, 853, 854, 856; ETE II, n. 229, 239, 248, 269; BESSENYEI, *Lettere di principi*, 198–201, n. XXXIII/1.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 7, fol. 293v–294r (cop.).

³ Július 13-ai dátummal, kisebb szövegbeli eltérésekkel.

⁴ Frangepán Ferenc O.F.M. Szapolyai János király tanácsadója, egri püspök, majd kalocsai érsek († 1543). SUGÁR, *Az egri püspökök*, 234–236.

⁵ Vö. még THEINER, *Vetera monumenta Slavorum*, I, 627, n. 857; WALTER FRIEDENSBURG (Hrsg.), *Nuntiaturen des Vergerio 1533–1536* (Nbd I/1), Gotha 1892, 378–384, n. 148, 382; ETE II, n. 345.

⁶ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 8, fol. 14r (cop.).

110.

Róma, 1536. május 5.

Cedula consistorialis Pietro Paulo Vergerio kinevezéséről modrusi püspökké

III. Pál pápa a titkos konzisztóriumon Simon de Begna egykori modrusi püspöknek a római Kúrián kívül bekövetkezett halála miatt üresedésben lévő modrusi püspöki székre Pietro Paulo Vergerio capodistriai klerikust, házi notáriusát helyezte. (Az apostoli palotában *sub annulo piscatoris* kelt cédulát Farnese vicekancellár ellenjegyezte.)¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 60, fol. 149^r – orig.)²

Ed. PÁSZTOR, *Le cedole concistoriali*, 252, n. 10.

Hodie in consistorio nostro secreto, ut moris est, ecclesiae Modrusiensis, per obitum bonae memoriae Symonis de Begna³ olim episcopi Modrusiensis extra Romanam curiam defuncti, pastoris solatio destitutae de persona dilecti filii Petri Pauli Vergerii⁴ clerici Iustinopolitanensis,⁵ notarii ac praelati nostri domestici de venerabilium fratrum nostrorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio et assensu apostolica auctoritate providimus, ipsumque illi in episcopum praefecimus et pastorem, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, absolventes eundem patrem Paulum ad effectum etc. Datum Romae, in palatio apostolico sub annulo piscatoris die quinta Maii 1536, pontificatus nostri anno secundo.

Ita est A[lexander]⁶ [L.S.]

[m.p.] Blossius⁷ [m.p.] Ita est A[lexander]

¹ Lásd ehhez FRIEDENSBURG, *Nuntiaturen des Vergerio*, 572–574, n. 238, 572; KOLLÁNYI, *Regesták*, 330, 333. A pápa levele Ferdinándnak Vergerio nunciusi kinevezéséről: *Annales ecclesiastici*, An. 1535, n. xxxii. Nunciatúrájára: DONATO SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, Vatikánstadt 1999, 43–45.

² A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 2, fol. 53^r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 5, fol. 36^v.

³ Simon de Begna (1509–1536) modrusi püspök. HC III, 247 és e kötetben fentebb, 10. sz.

⁴ III. Pál pápa 1536. május 24-én bízta meg a polai püspököt, hogy amíg Pietro Paulo Vergerio számára kiállításra nem kerül a kinevezési bulla, addig – nehogy a püspökség javadalmaiban kár keletkezzék – a püspöki birtokokat sértetlen állapotban őrizze meg. (THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 629, n. 862.) Ugyanerre kérte Frangepán Miklóst, Györgyöt és Istvánt is néhány nappal később kelt levelében (LASZOWSKI, *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*, 275, n. 281.). A modrusi püspöki méltóságot nem viselte sokáig, mert 1536. szeptember 6-án az isztriai *episcopatus Iustinopolitanensis*-siba helyezték át. Erről lásd *uo.*, 630–631.

⁵ Iustinopolis, olaszul Capodistria (ma *Koper*, Szlovénia).

⁶ Alessandro Farnese, *iunior*. III. Pál pápa neposa, S. Angelo in Pescheria (1534–1535) diakónus, S. Lorenzo in Damaso (1535–1564, *in commendam* 1564–1589) presbiter, Sabina (1564–1565), Frascati (1565–1578), Porto e Santa Rufina (1578–1580), Ostia (1580–1589) püspök bíborosa. HC III, 23.

⁷ Véltetően Palladio Blossio, pápai titkár („brévetitkár”), Sadoletto utódja III. Pál pontifikátusa alatt. Vö. NANNI, *Epistolae ad principes*, I, XIX.

III.

Róma, 1539. május 30.

*Controcedula consistorialis az egri, az erdélyi, a váradi,
a csanádi és a váci püspökség betöltéséről*

Farnese bíboros vicekancellár igazolja, hogy III. Pál pápa Pucci bíboros főpenitenciárius előterjesztésére a Szalaházy Tamás halála miatt megüresedett egri püspökségbe Frangepán Ferenc obszerváns ferences szerzetest, áldozópapot, Gosztonyi János halála miatt megüresült erdélyi püspökségbe Statileo János trauai áldozópapot, a Perényi Ferenc halála miatt megüresedett váradi püspökségbe György pálos szerzetes áldozópapot, a Csáki Miklós halála miatt megüresült csanádi püspökségbe Barlabási János erdélyi áldozópapot, valamint az Ország János halála miatt üresedésben lévő váci püspökségbe Brodarich István áldozópapot, a kánonjog doktorát helyezte.¹

(ASV Arch. Conclst., Acta Misc., vol. 60, fol. 147r – orig.)²

Alexander Sancti Laurentii in Damaso diaconus cardinalis de Farnesio, sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius³

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Paulus divina providentia papa III in suo consistorio habito, ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris domini Anthonii⁴ tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum presbyteri cardinalis, sanctae Romanae ecclesiae maioris penitentiarii, Agriensi tunc per obitum bonae memoriae Thomaes olim Agriensis de Francisci de Fragepanibus ordinis fratrum minorum de observantia nuncupatorum professoris de nobili genere procreati et in presbyteriatu ordine constituti, ac Transiluanensi

¹ Bőséges irodalmat találunk erről a nunciusi jelentésekben. Előzmények: FRIEDENSBURG, *Nuntiatur des Morone*, 124–307 (helyenként), különösen n. 28, 31, 85, 98; I/3, 99–531 (helyenként), különösen n. 1.h, 28, 97, 110, 170, 172, 173, 178; IV, 17–79 (helyenként), különösen n. 189, 190, 195, 210, 212. A kinevezésről: WALTER FRIEDENSBURG (Hrsg.), *Legation Alexanders 1538–1539 I–II* (NbD I/3–4), Gotha 1893, II, 85–87, n. 216. Az utózőngékről: FRIEDENSBURG, *Legation Alexanders*, II, 90–133 (helyenként), különösen n. 219, 221, 224, 227; CARDAUNS, *Nuntiaturen Morones und Poggios*, 10–11, n. 5, FRANZ DITTRICH (ed.), *Nuntiaturberichte Giovanni Morones vom deutschen Königsboff* (QuFGG I/1), Paderborn 1892, 15–16. 36–40. 42–44. 55–56, n. 10. 21. 23. 30. Az erdélyi püspök kinevezéséhez lásd KOLLÁNYI, *Regesták*, 338. A csanádi püspök kinevezéséhez lásd *uo.*, 337. Vö. még ÓVÁRY LIPÓT (kiad.), *III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbormok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései 1535–1549* (Magyar Történelmi Emlékek I/16), Budapest 1879, 62, 69–75, n. 58, 67–70, 72; KOLLÁNYI, *Regesták*, 337–338; ETE III, n. 367, 368, 384, 386, 422, 483. A püspökkinevezésekhez vö. még FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 250–251; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 49–55 (helyenként), különösen 53.

² Az eljáráshoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 2, fol. 105rv. V₂: ASV Acta Camerarii., vol. 3, fol. 164v. V₃: ASV Acta Vicecanc., vol. 5, fol. 106rv. Brodarich István püspöki kinevezési bullái: MOL Bécsi levéltárból kiszolgáltatott iratok, Oklevelek (I 1), 1. doboz, n. 19–27.

³ Alessandro Farnese.

⁴ Antonio Pucci. S. Quattro Coronati (1531–1541), S. Maria in Trastevere (1541–1542) presbiter, majd Albano (1542–1543) és Sabina (1543–1544) püspök bíborosa. HC III, 21.

⁵ Szalaházy Tamás (1529–1537) egri püspök. HC III, 98. SUGÁR, *Az egri püspökök*, 226–231.

tunc per^a Iohannis Horthon olim Transiluanensis de Iohannis Statillii¹ presbyteri Traguriensis² claris natalibus orti, necnon Waradiensi tunc^b Francisci Peraenii³ olim Waradiensis de Georgii⁴ ordinis fratrum Pauli primi heraemite professoris in presbyteriatus ordine etiam constituti, de nobili genere procreati, necnon^c Chanadiensi tunc per^d Nicolai Chialki⁵ olim Chanadiensis de Iohannis Barlabasi⁶ presbyteri Transilvani de nobili genere procreati^c, et Wacciensi ecclesiis tunc per^e domini Iohannis Orzagh⁷ olim Waciensis episcoporum extra Romanam curiam defunctorum respective obitus pastorum solatiis destitutis de Stephani Brodorici⁸ etiam presbyteri Cristiensis [!] dioecesis⁹ decretorum doctoris venerabilium viro- rum personis de reverendissimorum dominorum meorum, sanctae Romanae ecclesiae cardinalium consilio apostolica auctoritate providit, ipsosque illis etiam respective in episcopos praefecit et pastores, curas, regimina et administrationes ipsarum Agriensis, Transilvaniensis, Waradiensis, Canadiensis et Wacciensis ecclesiarum sibi in eisdem spiritualibus et temporalibus similiter respective committendo. Et cum oportuna retentione omnium et singulorum beneficiorum ecclesiasticorum, quorum qualitates, invocationes, nuncupationes, situationes ac ductiones [??] exprimi possunt pro singulis personis praefatis, prout opus fuerit extendendis. Absolvens eosdem Franciscum, Iohannem Statilium et Georgium et Nicolaum ac Stephanum et eorum singulos a censuris ad effectum etc. In quorum fidem hanc praesentem cedulam fieri et per reverendissimum dominum meum cardinalem et camerarium infrascriptum subscribi fecimus una cum manu nostri

¹ Frangepán Ferenc 1543-ban bekövetkezett haláláig viselte az egri püspöki méltóságot. HC III, 98. – Gosztonyi János (1525–1527) erdélyi püspök. HC III, 100. – Statileo János haláláig, 1542-ig viselte az erdélyi püspöki méltóságot. HC III, 101.

² Trau (*Trogir*, ma Horvátország).

³ Perényi Ferenc (1515–1526) váradi püspök. HC III, 326. BUNYITAY VINCE–MÁLNÁSI ÖDÖN, *A váradi püspökség története az alapítástól a jelen korig I–IV*, Nagyvárad–Debrecen 1883–1935, I, 367–377.

⁴ Martinuzzi Fráter György 1551-ig viselte a váradi püspökséget. HC III, 326. BUNYITAY–MÁLNÁSI, *A váradi püspökség története*, I, 393–410; ZOMBORI ISTVÁN, *Fráter III. György*, Esztergomi érsek, 247–255.

⁵ Csáki Miklós (1504–1514) csanádi püspök. HC III, 161; JUHÁSZ KÁLMÁN, *A csanádi püspökség története (1500–1552)* (Csanádvármegyei Könyvtár 43), Szeged 1947, 11–38.

⁶ Barlabási János haláláig (1549) viselte a csanádi püspöki címet. HC III, 161; JUHÁSZ, *A csanádi püspökség története (1500–1552)*, 83skk.

⁷ Ország János (1520–1526) váci püspök. HC III, 325. CHOBOT FERENC, *A váci egyházmegye történeti névtára II*, Vác 1917, 531–532.

⁸ Brodarich István haláláig (1539. november 7.) viselte váci püspöki címét. HC III, 325. SÖRÖS PONGRÁC, *Jerosimi Brodarics István*, Budapest 1907; SZARKA GYULA, *A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában*, Vác 1947 [1948], 6–8. Életútjára, írói működésére újabban (további irodalommal): PÉTER KASZA, *Ein Humanist in Scheideweg: Stephan Brodarics am Hof der Königin Maria*, Maria von Ungarn. Eine Renaissance Fürstin (hrsg. v. Martina Fuschs–Orsolya Réthelyi), Münster 2007, 73–89.

⁹ Brodarich Kristallócon (*Kreštalovac*, ma Horvátország) született, az egyházmegye megjelölése helytelen.

secretarii et impressione nostri parvi soliti sigilli. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominicae 1539 die XXX Maii, pontificatus praelibati sanctissimi domini nostri papae anno quinto.

Pro reverendissimo domino vicecancellario

[*m.p.*]

G[uido] As[canius] cardinalis camerarius¹ [*L.S.*]

B[ernardus] Mafaeus²

^a Tudniillik *obitum*. ^b Tudniillik *per obitum*. ^{c-c} A mintegy másfél sor eredetileg a datálás után került beszúrásra, mivel kimaradt a főszövegből. A beszúrást 'F' jelzi. ^d Tudniillik *obitum*. ^e Tudniillik *obitum*.

112.

Róma, 1539. június 5.

Controcedula consistorialis Eszéki János kinevezéséről pécsi püspökké

Farnese bíboros vicecancellár igazolja, hogy III. Pál pápa Pucci bíboros főpenitenciárius előterjesztésére Eszéki Jánost, a pécsi egyházmegye áldozópapját az előző püspöknek, Moré Fülöpnek a római

Kúrián kívül bekövetkezett halála miatt üresedésben lévő pécsi püspöki székbe helyezte.³

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 60, fol. 148r – *orig.*)⁴

Ed. PÁSZTOR, Le cedole concistoriali, 252–253, n. 11.

Alexander Sancti Laurentii in Damaso diaconus cardinalis de Farnesio,
sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarius⁵

Hodie sanctissimus in Christo pater et dominus noster, dominus Paulus divina providentia papa III.⁶ in suo consistorio secreto, ut moris est, ad relationem reverendissimi in Christo patris domini Anthonii⁷ tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum presbyteri cardinalis, sanctae Romanae ecclesiae maioris penitentiarii, ecclesiae Quinqueecclesiensis, tunc per obitum quondam Philippi More⁸ olim episcopi Quinqueecclesiensis extra Romanam curiam defuncti, pastoris solatio destitutae de persona venerabilis viri Iohannis Ezech presbyteri Quinqueecclesiensis dioecesis, de nobili genere procreati, de reverendissimorum dominorum meorum sanctae Romanae

¹ Guido Ascanio Sforza. III. Pál pápa neposa, Ss. Vito e Modesto (1534–1540), S. Maria in Cosmedin (1540), S. Eustachio (1540–1552), S. Maria in Via Lata (1552–1564) diakónus bíborosa. HC III, 23.

² Bernardino Maffei. S. Ciriaco alle Terme Diocleziane (1549–1553) presbiter bíborosa. HC III, 31.

³ Lásd ehhez KOLLÁNYI, *Regesták*, 336–337.

⁴ A hozzá kapcsolódó konzistoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 2, fol. 106r. V₂: ASV Acta Camerarii., vol. 3, fol. 165r. V₃: ASV Acta Vicecanc., vol. 5, fol. 107r. Eszéki János kinevezési bullái: MOL I. 1. (Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok), 1. doboz, n. 28–30, 2. doboz, n. 31–36.

⁵ Alessandro Farnese.

⁶ III. Pál.

⁷ Antonio Pucci.

⁸ Moré Fülöp (1524–1526) pécsi püspök. FEDELES TAMÁS, *Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/77–1526)*, Levéltári Közlemények 78 (2007) 35–84.

ecclesiae cardinalium consilio apostolica auctoritate providit, ipsumque illi in episcopum praefecit et pastorem, curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae Quinqueecclesiensis sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo.¹ Et cum opportuna retentione omnium et singulorum beneficiorum ecclesiasticorum, quorum qualitates, invocationes, nuncupationes, situationes ac ductiones^a [??] exprimi possunt in litteris, prout opus fuerit extendendis. Absolvens eundem Iohannem a censuris ad effectum etc. In quorum fidem hanc praesentem cedula fieri et per reverendissimum dominum meum cardinalem et camerarium infrascriptum subscribi fecimus, una cum manu nostri secretarii nostri et impressione sigilli soliti fecimus. Datum Romae apud Sanctum Marcum, die nona mensis Iunii, pontificatus praelibati sanctissimi domini nostri papae anno quinto 1539.

Pro reverendissimo domino vicecancellario

[*m.p.*]

G[uido] As[canius] cardinalis camerarius² [*L.S.*]

B[ernardus] Mafaeus³

^a Az alternatív ‘*diocesens*’ olvasat szintén aggályos, kivéve ha elsődleges, ‘kerület’ értelemben szerepel, ami ekkor viszont már erősen szokatlan.

113.

Róma, 1540. február 13.

Simándi Péter relatio consistorialis a kalkhedóni tituláris püspökségre

Egerben szokás szerint segédpüspök is működik, ezt két tanú vallomása megerősíti. Ők több *suffraganeus* ismertek ott. Simándi Péter számára, aki 60 év körüli, áldozópappá szentelt magyar pálos szerzetes, valamint a teológia doktora, kérvényezik tehát a kalkhedóni tituláris püspöki széket, hogy – miután azt elfoglalni nem tudja – apostoli felmentéssel az egri egyházmegyében gyakorolhassa a püspöki teendőket. Megélhetéséről az egri püspök fog gondoskodni, aki püspöksége bevételeiből évi 200 forint járadékot (penziót) ígér számára.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 224v [n. 155] – *cop.*)⁴

^aAgriensis ecclesiae^a suffraganeatus, quae solita est habere suffraganeum, ut constat ex depositione duorum testium idoneorum, qui in dicta ecclesia plures suffraganeos cognoverunt. Pro fratre Petro Simandi Ungaro, ordinis Sancti Pauli primi heremitaе, doctor in theologia, bonae vitae et morum, aetatis annorum circa LX, habito pro legitimo, in presbyteratus ordine.⁵

¹ Eszéki János haláláig, 1540-ig viselte a pécsi püspöki méltóságot. HC III, 280; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 137. – A pécsi püspökökre legújabbban: FEDELES TAMÁS, *Pécsi püspökök a késő középkorban*, Pécsi Szemle 14 (2011) 1, 13–24 és 2, 14–21.

² Guido Ascanio Sforza.

³ Bernardino Maffei.

⁴ A hozzá kapcsolódó konzistoriális akta: ASV Acta Camerarii., vol. 4, fol. 24v–25r.

⁵ HC III, 164. Nem tudni, meddig viselte címét.

Petituri dari ei^b becclesiam Calcedoniensem^b titularem in partibus infidelium.

Et cum^c indulto, quod possit exercere pontificalia in civitate et dioecesi Agriensi, et quod non teneatur accedere ad dictam ecclesiam Calcedoniensem.¹

Reverendus dominus episcopus Agriensis² super fructibus suae mensae episcopalis promittit se daturum ei pensionem annuam ducentorum florenorum.

Fuit expedita tertiadecima Februarii 1540.

^{a-a} Aláhúзва. ^{b-b} Aláhúзва. ^c Utána ‘in’ áthúзва.

114.

Róma, 1540. december 1.

Konzisztoriális akta a várható török támadásról

III. Pál pápa félelmét fejezte ki, hogy Szapolyai János halála után az özvegye és I. Ferdinánd között kitört háborúskodást kihasználva a törökök szárazföldön és tengeren támadást indítanak, akár itáliai területek ellen is, kiváltképpen, hogy a velenceiekkel békét kötöttek.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 5, fol. 139v–140r – orig.)³

Demum sanctitas sua cum videret inter principes Christianos pacem perfici non potuisse. Tametsi id eadem sanctitas sua et coram et crebris legationibus partim ad Caesaream maiestatem, partim ad Christianissimam⁴ [fol. 140r] paterna charitate tentaverit. Cumque ex bello in Ungaria post mortem Ioannis Ungariae regis⁵ inter serenissimum^a regem et reginam⁶ a dicto Iohanne relictam orto, maxime timendum esse iudicaret, ne futuro anno a Turcis terra marique res Chirstianae [!] usque adeo in Italia invaderetur, praesertim renovata pace⁷ inter illustrissimum dominum Venetorum⁸ et tyrannum Turcarum, et Germania dissidio religionis ardente mature occurrendum et anteveniendum esse arbitratus infra-scriptas provisiones faciendas proposuit.⁹

^a Utána kihúзва: ‘Ioannem’.

¹ Calcedonia (ma *Kadiköy*, Törökország).

² Frangepán Ferenc (1539–1543) egri püspök. HC III, 98; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 232–240.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 8, fol. 248r–249v (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 64, fol. 27v (*cop.*).

⁴ I. Ferenc.

⁵ Szapolyai János 1540. július 18-án halt meg.

⁶ Jagelló Izabella (1520–1559) magyar királyné, Szapolyai János felesége.

⁷ 1540. október 2-án kötött békét II. Szulejmán szultán és Velence.

⁸ Pietro Lando (1539–1545) velencei dózse.

⁹ A pápai javaslatok csupán általánosságokat tartalmaznak.

115.

Róma, 1543. július 6.

Konzisztoriális akta a Trienti Zsinat elhalasztásáról

III. Pál pápa részben a keresztény fejedelmek között dúló háború miatt, részben mivel II. Szulejmán török szultán hatalmas sereggel Magyarországra tört, illetve nem kisebb hajóhaddal támadást indított a tengeren, továbbá egyéb akadályok és nehézségek miatt a Trientbe összehívott egyetemes zsinatot alkalmasabb időre halasztotta és felfüggesztette, miként majd az erről kiadandó bulla részletesebben szól.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 4, fol. 120r – orig.^a)¹

Eadem die VI. Iulii 1543 ob discordias et bella, quae inter Christianos principes multis tunc in locis vigeant, atque ob Turcarum tyrannum, qui cum maximo exercitu Ungariae regnum invadebat, et cum non minori classe mare inferum iam ingressus erat, aliaque impedimenta et difficultates celebrationem sacri oecumenici concilii, quod proxime Tridentum² fuerat indictum, in aliud opportunius et commodius tempus per sanctitatem suam declarandum distulit ac suspendit, ut in litteris apostolicis sub plumbo propterea conficiendis, ad quas me³ refero, plenius continebitur.

^a Utólag betoldva a lap alján.

116.

Róma, 1544. július 4.

Blasius Fabritius de Cressevo relatio consistorialisa a szendrői tituláris püspökségre

De Carpo bíboros jelentést tesz III. Pál pápának és a bíborosoknak, hogy a török uralom alatt álló Boszniában számos obszerváns ferences kolostor található. A szerzetesek a katolikus híveknek kiszolgáltatják a szentségeket, és az Apostoli Szentszék iránti hűség megtartására buzdítják őket a kereszténység nagy javára. Tevékenységükkel a törökök és eretnekek nem csekély gyűlöletét vonják magukra, és életük veszélyeztetése nélkül aligha tudnak keresztény területre menni, hogy az egyházi rend szentségében részesüljenek. Ezért a pápa szóbeli utasítására előterjeszti, hogy nevezzék ki a kiváló hitszónok, tudós (stb.) ferences Blasius Fabritius de Cressevo bosnyák nemes valamelyik püspöki székre, hogy az országban a püspöki funkciókat teljesen és biztonságosan végezhesse. Több tanú meghallgatása után a bosnyák királyság területén (!), török megszállás alatt, sok éve üresedésben lévő Szendrő címzetes püspökségre esett választása. Javasolja, adják meg az új püspök számára a legszelesebb felhatalmazásokat, hogy feladatát a kánonokkal összhangban láthassa el. A püspökség betöltésére 1544. július 4-én került sor.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 431rv [n. 298] – cop.)

Pater sancte, attento, quod in provincia seu regno Bosnae in dominio Turcarum plura sunt monasteria, ut accepi, fratrum minorum de observantia, qui caeteris catholicis in dicto regno consistentibus ecclesiastica sacramenta minis-

¹ A bullát lásd *Annales ecclesiastici*, An. 1543, n. xviii8.

² Trento (Trient) (ma Olaszország).

³ Guido Ascanio Sforza.

trant, sanctaeque sedi apostolicae obedientiam praecipue praestari debere praedicant cum magno Christianae fidei foenore, ita ut non mediocre odium indi^a cum Turcarum, tum haeticorum sibi facile provocent, vixque possint sine vitae periculo sacris ordinibus in terris Christianorum initiari. Sanctitas vestra eorum indemnitati et honestae commoditati providere intendens mihi vive vocis oraculo commisit, ut fratrem Blasium Fabritium de Cressevo,¹ eiusdem ordinis nobilem Bosnensem in hoc sacro loco proponerem [fol. 431v] promovendum ad titulum tantum alicuius ecclesiae vacantis, ad hoc ut episcopi nomine honore ac munere integre fungens pontificalia rite ministrare tuto valeat. Examinatis igitur nonnullis testibus accepi civitatem Samandriae² in dicto regno [!] multis antea annis a Turcis occupatam, et adhuc sub eorum iugo oppressam episcopo vacare. Necnon dictum fratrem Blasium insuper concionatorem esse percelebrem, litteris eruditum, moribus ornatum ac demum ad huiusmodi munus obeundum maxime idoneum. Quapropter sanctitas vestra dignetur ipsum fratrem Blasium episcopum Samandriae denominare de gratia speciali, utque id muneris canonici canonice exequi valeat, habilem reddere cum clausulis ac dispensationibus oportunitis et necessariis latissime extendendis.³

Fuit expedita die IIII Iunii 1544 referente reverendissimo domino cardinale de Carpo.⁴

^a Az 'inde' helyett sic!

¹ Blasius Fabritius de Cressevo egészen haláláig (1551. április 27.) viselte a szendrői püspöki címet. Vö. HC III, 297.

² Szendrő (*Smederevo*, ma Szerbia).

³ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 4, fol. 141rv. V₂: ASV Acta Camerarii., vol. 5, fol. 110r. V₃: ASV Acta Vicecanc., vol. 5, fol. 213r. – Az 1530–1540-es évek konzisztoriális forrásai – a Farnese-korszak egyéb irataihoz hasonlóan – meglehetősen hiányosak a vatikáni gyűjteményekben. Így például nem találjuk köztük Fráter György és segédpüspökei pápai ki nevezési iratait sem. III. Pál pápa 1547. májusi brevéjének eredetije György váradi, (Vernecey) Miklós *Tripolitanensis* (HC III, 349) és István *Ymeriensis* címzetes püspök felszenteléséről: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 54, Konv. C, fol. 110. Utóbbit a HC nem említi a magyar segédpüspökök sorában (III, 346), sőt a III. kötet magát a püspökséget (*Himeriensis*) sem szerepelteti.

⁴ Rodolfo Pio de Carpi. S. Prudenziana (1537), S. Prisca (1537–1543), S. Clemente (1543–1544), S. Maria in Trastevere (1544–1553) presbiter, Albano (1550), Frascati (1553–1555), Porto e Santa Rufina (1555–1562), majd Ostia (1562–1564) püspök bíborosa. HC III, 25.

117.

Róma, 1550. július 4.

Hét magyar püspökség relatio consistorialis

Jelentés az egri, a pécsi, a veszprémi, a váci, a nyitrai, a tinini és a zágrábi egyházmegyéről és az élükre kinevezendő főpásztorok személyéről. Az első öt egyházmegye az esztergomi érsekséghez, a tinini a zárai (!), a zágrábi pedig a kalocsai alá tartozik. Az előterjesztést betöltésükre Maffei kardinális 1550. július 4-én tette meg.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 45^v–47^r)Cit. FOKCIŃSKI, *Le relazioni concistoriali*, 224 és 245.

117/1.

Oláh Miklós relatio consistorialis az egri püspökségre

Az egri püspökség Szalaházy Tamás püspök halála miatt üresedett meg, a székesegyház titulusa Keresztelő Szent János, a székesegyház leégett, most építik újjá. A városnak nincsenek falai, 100 házban laknak, vannak kanonokok, akik istentiszteleteket végeznek. A törökök négy mérföldre vannak, az egyházmegye egy részét már elfoglalták. Taxája 3000, jövedelme ismeretlen. A püspöki székre bemutatott Oláh Miklós, Ferdinánd római király kancellárja, erdélyi örkanonok törvényes származású, az előírt életkort betöltötte.¹

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 45^v [n. 37.] – cop.)²37.^a

Ecclesia Agriensis vacat per obitum Thomae,³ est sub invocatione Sancti Iohannis Baptistae, est combusta, et nunc reparatur.

Civitas est sine muris, et C domi[bu]s [inco]litor,^b sunt canonici, qui inibi divina celebrantur [!], dioecesis distat 4 miliaribus, aliq[ua]m [Turcae]^c occupant.

Taxa 3^M 4. Fructus ignorantur.

Nicolaus Olhaus^r [!] cance[llarius] [re]gis^d Romanorum, custos Albensis praesentatus est legitimus in aetate legitima.

^a A margón a szám alatt 'Agriensis ecclesia', alatta pedig 'r'. ^b Kiszakadva. ^c Kiszakadva. A mondat sic! ^d Kiszakadva.

¹ Az egri püspöki székre Ferdinándnak Oláh Miklóst Várdai Pál javasolta, tanácsát Ferdinánd válaszlevelében megfontolásra méltónak találta. Lásd ETE IV, n. 356, 363. 1548. december 16-án Marcello Cervini bíborosnak Farnese bíboroshoz írott levelében arról ír, hogy Ferdinánd Oláh Miklóst Zágrábból Egerbe helyezte át: WALTER FRIEDENSBURG (Hrsg.), *Nuntiatur des Bischofs Pietro Bertano von Fano 1548–1549* (Nbd I/11), Berlin 1910, 400–401, n. 143.

² A hozzá kapcsolódó konzistoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 8, fol. 161r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 67r. Közli LUKCSICS JÓZSEF a BAV Barb. lat., vol. 2881, fol. 52r alapján: ETE V, n. 349.

³ Szalaházy Tamás (1529–1537) egri püspök. HC III, 98. SUGÁR, *Az egri püspökök*, 226–231.

⁴ HC II, 82: 800. HC III, 98: 4000.

⁵ Oláh Miklós 1554. augusztus 3-ig volt egri püspök, esztergomi érseki kinevezéséig. HC III, 98; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 132–135; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 245–247; R. VÁRKONYI ÁGNES, *Oláh Miklós, Esztergomi érsek*, 256–261. – I. Ferdinándnak a pápához küldött, 1550. február 25-ére keltezett bemutató irata: ASV A.A., I–XVIII, n. 5258; reg. ÓVÁRY, *AMT A klevél-másolatai*, II, 92, n. 440. Kinevezési bullái: ASV Reg. Vat., vol. 1791, fol. 235r–237r.

117/2.

Tompa György relatio consistorialis a pécsi püspökségre

A pécsi püspökség Sulyok Gergely halála miatt üresedett meg, a székesegyház titulusa Szent Péter, kanonokjai nincsenek, mivel a török teljesen megszállta. Taxája 3300. Jövedelme 20, amely az egyházmegyére kicsiny részéből folyik be. A püspöki székre bemutatott Tompa György golgoncai prépost törvényes származású, az előírt életkort betöltötte.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 45v-46r [n. 38.] – cop.)¹

38.^a

Ecclesia Quinque Ecclesiensis vacat per obitum Georgii [!],² est sub invocatione Sancti Petri ad vincula, non sunt canonici, quia Turcae omnia occupant.

[fol. 46r] Taxa 3^M CCC. Fructus 20 [!], qui percipiuntur ex quadam minima parte dioecesis. Georgius Thompa³ praepositus Galgoniensis⁴ praesentatus est legitimus⁵ et in aetate legitima.

^a A szám alatt eredetileg 'II', ami átjavítottak '2'-re.

117/3.

Bornemissza Pál relatio consistorialis a veszprémi püspökségre

A veszprémi püspökség Szalaházy Tamás halála miatt üresedett meg, székesegyházának titulusa Szent Mihály, dombon áll és erődítménnyé alakították át. Vannak kanonokjai, akik az istentiszteleteket végzik. A várost a törökök felégették, területük a város határától egy mérföldre kezdődik. Taxája 900, jövedelme 300.

A bemutatott Bornemissza Pál óbudai prépost törvényes származású, az előírt életkort betöltötte.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 46r [n. 39.] – cop.)⁶

39.

Ecclesia Vesprimiensis vacat per obitum bonae memoriae Thomae Salanar⁷ [!], est sub invocatione Sancti Michaelis, et in quodam colle redacta ad formam arcis.

¹ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 8, fol. 161r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 67v.

² A HC III, 280. szerint az üresedés oka Moré Fülöp halála, aki a mohácsi csatában veszítette életét. Itt valószínűleg Sulyok Gergelyről van szó, aki Moré Fülöpöt követte a püspöki székhelyre.

³ Tompa György haláláig, 1552 márciusáig volt pécsi püspök. HC III, 280. Kinevezési bullái: ASV Reg. Vat., vol. 1791, fol. 59r-61v; kivonata: ASV Misc., Arm. XIII, vol. 38, fol. 125r. Vö. még JOSEPHUS KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis I-VII*, Posonii-Pestini 1782-1812, V, 325-329.

⁴ Golgonca (*Glogovnica*, ma Horvátország).

⁵ I. Ferdinándnak a pápához küldött, 1550. február 25-ére keltezett prezentációja: ASV A.A., I-XVIII, n. 5256; reg. ÓVÁRY, *A MTA oklevél-másolatai*, II, 92, n. 439.

⁶ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 8, fol. 161r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 67v. Ezt kiadta LUKCSICS JÓZSEF a BAV Barb. lat., vol. 2881, fol. 52v alapján: ETE V, n. 349.

⁷ Szalaházy Tamás (1526-1529) veszprémi püspök. HC III, 331. (1537-ben halt meg, vö. még SUGÁR, *Az egri püspökök*, 226-231.)

Habet canonicos, qui ibi divina celebrant. Civitas est combusta a Turcis, qui distant per unum miliare.^b

Taxa 9^C.

Fructus 300.¹

Paulus Bornemýzza² praesentatus est legitimus et in [aetate legitima ...]^a praepositus Budensis.

^a Kizsakadva. A 'milliare' helyett (alább is) *sic!*

117/4.

Sbardellati (Dudith) Ágoston relatio consistorialisa a váci püspökségre

A váci püspökség Mihály (!?) püspök halála miatt üresedett meg, székesegyháza titulusa a Boldogságos Szűz, nincsenek kanonokjai, mivel a törökök teljesen megszállták. Taxája 200, bevétele 60, amelyet az egyházmegye megmaradt részéből hajtanak be. A püspöki székre bemutatott Sbardellati (Dudith)

Ágoston törvényes származású, az előírt életkort betöltötte.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 46v [n. 40] – *cop.*)³

40.

Ecclesia Vaciensis vacat per obitum M[icha]elis,⁴ est sub invocatione Beatae Virginis, non habet canonicos, quia Turcae omnia oc[cu]pant.^b

Taxa 2^{C5}

Fructus 60,⁶ qui percipiuntur ex quadam minima parte dioecesis, quae possidentur.

Augustinus Sbardellatus⁷ maior [praeposi]tus^c ecclesiae Strigoniensis praesentatus est legitimus⁸ in [aeta]te^d legitima.

^a Kizsakadva. ^b Kizsakadva. ^c Kizsakadva. ^d Kizsakadva.

¹ HC III, 331: 500.

² Bornemissza Pál 1554. augusztus 3-ig, erdélyi püspökségbe való áthelyezéséig volt veszprémi püspök. HC III, 331. Kinevezési bullái: ASV Reg. Vat., vol. 1791, fol. 329r–330v. Vö. még ETE V, n. 517.

³ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 8, fol. 161r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 67v.

⁴ Nem ismert Mihály váci püspök ez időben, ez valami félreértés lehet.

⁵ HC III, 325: 500.

⁶ HC III, 325: 3500.

⁷ Sbardellati (Dudith) Ágoston haláláig, 1552. augusztus 10-ig viselte váci püspöki címét. HC III, 325. Kinevezési bullái: ASV Reg. Vat., vol. 1791, fol. 63r–64v. – 1550-ben a pápa – aki először tisztségében megerősítette – őt bízza meg az esztergomi érsekség kormányzásával. Kinevezési bullái: ASV Reg. Vat., vol. 1791, fol. 63r–64v. Vö. még ETE V, n. 320, 338, 356; FRAKNÓI, *Oklevéltár*, 99–100, n. 77; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 13; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 141–143.

⁸ I. Ferdinánd 1548. december 14-én adományozta neki a váci püspökséget (ETE V, n. 91). A pápához küldött, 1550. február 25-ére keltezett bemutató irata: ASV A.A., I–XVIII, n. 5257; *reg.* ÓVÁRY, *AMTA oklevél-másolatai*, II, 91, n. 438.

117/5.

Thurzó Ferenc relatio consistorialis a nyitrai püspökségre

A nyitrai püspökség Thurzó János halála miatt üresedett meg, székesegyházának titulusa ismeretlen. Az istentiszteletek végzésére kanonokok is vannak, akik teljesítik szent feladataikat. A törökök három mérföld távolságra találhatók. Taxája 275, jövedelme 300. A püspöki székre bemutatott Thurzó Ferenc törvényes származású, az előírt életkort betöltötte.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 46v [n. 41] – *cop.*)¹

41.^a

Ecclesia Nitriensis vacat per obitum Io[annis] Turzo,² invocatio ignoratur. Habet in ecclesia ad cultum divinum et canonicos, qui ibi divina celebrant. Distant 3 miliaribus a Turcis. Taxa 275. Fructus 300. Franciscus Turzo³ praesentatus est legitimus et in aetate legitima.

^a A szám mellett a margón fentről lefelé átlósan áthúzva: '5'.

117/6.

Zaberdin Mátyás relatio consistorialis a tinini püspökségre

A tinini püspökség András püspök halála miatt üresedett meg, székesegyházának titulusa Boldogságos Szűz, kanonokjai nincsenek, mert a törökök teljesen elfoglalták. Taxája 150, bevétele 100, melyet az egyházmegye kicsiny részéből szednek be. A püspöki székre bemutatott Zaberdin Mátyás zágrábi kanonok és beksényi főesperes törvényes származású, az előírt életkort betöltötte.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 46v [n. 42] – *cop.*)⁴

42.^a

Ecclesia Tininiensis vacat per obitum Andreae,⁵ est sub invocatione Beatae Virginis, non habet canonicos, quia Turcae omnia occupant.

Taxa 150. Fructus C, qui percipiuntur ex quadam parva parte dioecesis.

Mathias Za[berdinus canonicus ecclesiae]^b Zagabriensis et archidiaconus de Bexyn praesentatus est legitimus et in aetate legitima.⁶

^a A szám mellett a margón: '6'. ^b Kiszakadva.

¹ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 8, fol. 161r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 68r.

² Thurzó János. Vö. HC III, 259.

³ Thurzó Ferenc 1556-ig, evangélikus hitre térteig viselte a nyitrai püspöki méltóságot. HC III, 259.

⁴ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 8, fol. 161r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 68r.

⁵ András (1525-?). HC III, 313.

⁶ Zaberdin Mátyást, Bekcsény avagy Becsehely főesperesét a tinini püspökségre Várday Pál ajánlotta I. Ferdinándnak, lásd ETE V, n. 145. I. Ferdinándnak a pápához küldött, 1550. február 25-ére keltezett bemutató irata: ASV A.A., I–XVIII, n. 5259. Kiadva: THEINER, *V et. mon. Slav.*, II, 8, n. 6; ETE V, n. 277. – Zaberdin 1554. augusztus 3-ig, a váradi püspökségbe történt áthelyezéséig volt tinini püspök. HC III, 313.

117/7.

Gregoriáncz Pál relatio consistorialis a zágrábi püspökségre

A zágrábi püspökség Erdődi Simon püspök halála miatt üresedett meg, székesegyházának titulosa Szent István király. 31 kanonokja van, ezek közül 15 méltóság, tudniillik 2 préposti és 13 főesperesi. Az istentiszteletek végzésére minden szükséges eszközzel rendelkezik, és a szent cselekményeket minden nap végzik. Az egyházmegye régebben óriási és gazdag volt, most a török megszállás miatt már csak két mérföldnyi kiterjedésű. Taxája 2000, jövedelme 500. A püspöki székre bemutatott Gregoriáncz Pál kánonjogi doktor és Ferdinánd római király tanácsosa törvényes származású, az előírt életkort betöltötte.

(ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 46v–47r [n. 43] – cop.)¹

43.^a

Ecclesia Zagabriensis vacat per obitum Simonis,² est sub invocatione Sancti Stephani regis.

Habet canonicos 31, et ex his dignitates 15, videlicet duos praepositos, archidiaconos 13. Habet omnia necessaria ad cultum divinum et ibi [fol. 47r] divina officia quotidie celebrantur. Dioecesis alias erat amplissima et dives, nunc propter occupationem Turcarum restricta ad duo miliaria.

Taxa 2M

Fructus 500.³

Paulus⁴decretorum doctor, regis Romanorum⁵ consiliarius praesentatus est legitimus⁶ et in aetate legitima.

^a A szám mellett a margón: ‘7’.

Ecclesia 1 [!], 2a, 3a, 4a et 5a sunt sub archiepiscopatu Strigoniensi.

Sexta sub archiepiscopatu Iadriensi.

7a et ultima videlicet Zagabriensis est sub archiepiscopatu Colocensi.

Propositae per reverendissimum dominum meum cardinalem Maffeeum.⁷

Die Veneris quarta Iulii 1550.

¹ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 8, fol. 161r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 68r.

² Erdődi Simon Albert (1519–1543) zágrábi püspök. HC III, 338; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi* (ed. Franko Mirošević), Zagreb 1995, 233–237.

³ HC III, 338: 3000.

⁴ Gregoriáncz Pál 1554. augusztus 3-ig, a győri püspökségbe történt áthelyezéséig volt zágrábi püspök. HC III, 338; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 247–248. Kinevezési bullái: ASV Reg. Vat., vol. 1791, fol. 67r–68v.

⁵ I. Ferdinánd.

⁶ I. Ferdinándnak a pápához küldött, 1550. április 15-éről keltezett bemutató irata: ASV A.A., I–XVIII, n. 5261.

⁷ Bernardino Maffei.

118.

Róma, 1550. július 4.

Konzisztoriális dekrétum a magyar püspökségek illetékmentességéről és betöltéséről

Az a határozat született, hogy mivel Magyarország e napon betöltésre kerülő hét egyházmegyéjének jó-részt elfoglalták a törökök, és a püspököket súlyos költségek terhelik ezen egyházmegyék védelmében, az apostoli bullákat ezúttal annáta- és illetékmentesen állítják ki. Méghozzá tisztán III. Gyula pápa rendelkezésére, mivel a magyar királyok nominációs (megnevezési) avagy prezentációs (bemutatósi) jogá-nak alapjáról semmit nem lehet tudni. Ezért a magyar királyt és az ország rendjeit figyelmeztetni kell, hogy a jövőben főpapi székek csak azoknak adhatók, akiknek személyéről a Szentszék gondoskodik.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 8, fol. 161v – orig.)²

Reg. KOLLÁNYI, *Regesták*, 358; ETE V, 377, n. 350; cit. FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 73.

Fuit decretum eo, quod maior pars dioecesium dictarum septem³ ecclesiarum regni Unghariae a Turcis occuparentur, ac etiam pro gravibus impensis in defendendis ipsis ecclesiis per episcopos supportandis, ut litterae apostolicae desuper conficiendae pro hac vice gratis expediantur, et ad meram dispositionem suae sanctitatis, cum de nominatione seu praesentatione regum Unghariae nihil constet, praeterea ut admoneretur rex et status Unghariae, ne in posterum possessio alicuius cathedralis seu metropolitanae ecclesiae dicti regni alicui daretur, nisi de ipsius persona eidem ecclesiae a sede apostolica provisum esset.

119.

Róma, 1551. október 12.

Konzisztoriális akta Fráter György bíborosi kinevezéséről

III. Gyula pápa azon reményben, hogy az Apostoli Széknek számos ügyben nagyon nagy hasznára válik, Fráter György váradai püspököt távollétében a római Anyaszentegyház presbiter bíborosává kreálta, felruházva őt a bíborosok összes kiváltságával és kötelességével stb. Az új bíborost a szokásos áldásban részesítette, és megengedte számára korábbi javadalmai megtartását.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 78rv – cop.)

Ed. *Annales ecclesiastici*, An. 1551, n. LXXII; cit. FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 70.

Insuper sua sanctitas ob religionis zelum et singularem doctrinam et quamplurimas alias virtutum dotes, quibus frater Georgius episcopus Waradiensis insig-

¹ A püspökkinevezésekhez lásd FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 252–253, 255; FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 71–73. 1549-ben a magyar rendek levélben kérték a pápától a püspökök megerősítését: ASV A.A., I–XVIII, n. 5079, kiadta: THEINER, *Vet. mon. Slav.*, 663–664, n. 907.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 29v–30r (cop.). Egyes szövegváltozatokban – ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 68rv (orig.); Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 29v–30r (cop.); ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 44v (cop.) – 1552. február 12-re keltezte a hét egyházmegye neve is felsorolásra kerül. A BAV Barb. lat., vol. 2881, fol. 53v alapján kiadta: FRANKÓI, *Oklevéltár*, 101–102, n. 79. (A fent közölthöz képest erősen eltérő szövegváltozat.)

³ Eger, Pécs, Veszprém, Vác, Nyitra, Tinin és Zágráb. Uo.

nitus erat, sperans illum sedi apostolicae quamplurimis de causis fore maxime proficuum, eundem Georgium episcopum absentem in sanctae Romanae ecclesiae presbiterum cardinalem de fratrum consilio creavit et assumpsit,¹ nec non coetui numero et consortio aliorum sanctae Romanae ecclesiae cardinalium cum dignitate, auctoritate, prominentia, privilegiis, immunitatibus, honoribus, oneribus et emolumentis solitis et consuetis aggregavit, ipsumque presbiterum cardinalem esse declaravit et pronuntiavit, necnon solita benedictione [fol. 78v] benedixit et cum retentione omnium et cum clausulis etc.²

120.

Róma, 1551. október 16.

Konzisztoriális akta a bíborosi birétum küldéséről Fráter Györgynek

Határozat született, hogy III. Gyula pápa egyik kamarása útján küldjék meg a vörös birétumot és pileolust Fráter György bíborosnak. Az újonnan kreált egyházfejedelem engedélyt nyert arra, hogy viselhesse mindazon bíborosi ruházatot és jelvényeket, amelyeket azok a kardinálisok szoktak hordani, akik bíborosi kinevezésük előtt világi papok, illetve klerikusok voltak. Előírták ugyanakkor, hogy a bíborosi dísz alatt magán kell hagynia eddigi szerzetesi öltözkését.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 78v – cop.)³

Ed. *Annales ecclesiastici*, An. 1551, n. LXXII; reg. KOLLÁNYI, *Regesták*, 359; ETE V, n. 581; cit.

FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 70–71.

Fuit decretum, ut mitterentur per unum ex sanctitatis suae camerariis et biretum et pileus ruber reverendissimo domino Georgio⁴ cardinali noviter creato cum indulto, si ei videbitur utendi vestibus rubeis et pavonaceis ac aliis indumentis, quibus cardinales, qui tempore suae assumptionis ad cardinalatum presbiteri seu clerici saeculares erant, utuntur, dummodo tamen habitum suum regularem subtus⁵ deferat.³

³ A margón: 'Decretum mittendi pileum eidem Georgio'.

¹ A két főszereplő: Giovanni Maria Ciochi del Monte. S. Vitale (1537–1542), S. Prassede (1542–1543) presbiter, prenestei püspök (1543–1550) bíboros, majd III. Gyula néven pápa (1550–1555), illetve Martinuzzi Fráter György, bíboros, váradi püspök. HC III, 32.

² Vö. GOETZ, *Nuntiatur des Girolamo Martinego*, 74–77, n. 39, 75. – V.: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 122r. Cit. GOETZ, 75, 3. jegyzet.

³ V.: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 47r (cop.).

⁴ Fráter György.

⁵ A rendelkezés annak jele, hogy a korszakban a szerzetesi állapotot szinte eltörölhetetlen karakternek tartották.

121.

Róma, 1551. november 16.

Konzisztoriális akta Fráter György bíboros leveléről

Felolvasták Fráter György bíboros táborból írt levelét. Beszámolt arról, hogy végveszélyben forognak, közeleg a törökkel való nyílt összecsapás végzetes napja. Arra kérte III. Gyula pápát, hogy járjon közben a keresztény fejedelmek közötti béke érdekében. A Szentatya a Szent Péter-bazilika felszentelésének emléknapijára a szokásos búcsúkkal és bűnbocsánatokkal misét rendelt el a kereszténység békéjéért és megőrzéséért a hitetlenektől.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 79v – cop.)^a

Ed. *Annales ecclesiastici*, An. 1551, n. LXXII; cit. FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 71.

Fuerint lectae litterae reverendissimi domini Georgii cardinalis Transylvanensis datae in castris, quibus significabat res versari in maximo discrimine, diemque fatalem publici conflictus adversus Turcas de proximo imminere, et propterea supplicabat sanctitati suae, ut procuraret pacem fieri inter principes Christianos, unde sanctitas sua decrevit, ut celebraretur missa in basilica Sancti Petri die dedicationis eiusdem basilicae pro pace et conservatione Christianitatis ab infidelibus cum indulgentiis et remissionibus consuetis.

^a A margón: ‘*Lectio litterarum reverendissimi Transylvani*’.

122.

Róma, 1552. január 18.

Konzisztoriális akta Fráter György bíboros meggyilkolásáról

III. Gyula pápa beszámolt Fráter György bíboros erőszakos haláláról, részvétét nyilvánítva megemlékezett a korszak megpróbáltatásairól. Intette a bíborosokat, hogy gondolkozzanak el azon, mit tegyenek ebben az ügyben, és mit válaszoljanak annak, aki e bűntény igazolására Rómába jött.²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 85v – cop.)

Sanctissimus dominus noster fecit verbum de morte violenta Georgii cardinalis Transilvanensis et de ea condolens memoravit infelicitates huius saeculi et humanae naturae fragilitates ac siccariorum infelices ausus, admonuitque eosdem reve-

¹ Fráter György leveléről lásd GEORG KUPKE (Hrsg.), *Nuntiaturen des Pietro Bertano und Pietro Camaiani 1550–1552* (NbD I/12), Berlin 1901, 108, 1. jegyzet.

² 1552. január 18-án Ferdinánd követe, Don Diego Lasso közölte a pápával Fráter György halálának hírért, lásd FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 77. A perről: *uo.*, 74–88. Fráter György meggyilkolásáról még: ASV A.A., I–XVIII, n. 1711, melyekből részleteket közöl THEINER, *Vet. mon. Slav.*, II, 9–34 (helyenként). Ezenkívül vö. még ÓVÁRY, *A MTA oklevél-másolatai*, II, 140, n. 648, 649; KOLLÁNYI, *Regesták*, 360–361; KUPKE, *Nuntiaturen Bertano und Camaiani*, 138–143 és 147–150, n. 51–52 és 56; *uo.*, XVI, 85–88. 91–93, n. 45 és 47; BESSENYEI, *Lettere di principi*, 210–233, n. XXXVI/1. – Fráter György perével jelentősége ellenére terjedelmi okokból itt nem foglalkozunk. Csupán annyit jegyzünk meg, hogy a kérdéssel újabb foglalkozó BARTA GÁBOR a vonatkozó vatikáni forrásoknak csupán kisebb, angyalvári részét hasznosította (*Vajon kié az ország?* [Labirintus], Budapest 1988).

rendissimos, ut cogitarent, quid in ea re esset agendum, et quid respondendum videretur ei, qui pro iustificatione huiusmodi excessus ad Urbem venerat.^a

^a A margón: *Verbum ad mortem cardinalis Transylvannensis*.

123.

Róma, 1552. február 12.

Konzisztoriális akta Fráter György gyilkosainak feloldozásáról

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 87v – cop.)¹

Reg. KOLLÁNYI, *Regesták*, 360; cit. FRÁKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 80.

Fuit factum verbum super absolute^a reorum mortis^a Georgii cardinalis Variadensis^b et distincta causa Caesareae maiestatis ab illa interfectorum etc.^c

^{a–c} Lapalji beszúrás. ^b A lapszéli kivonatban *cardinalis Transilvaniensis*. ^c A bejegyzés *sic!*

124.

Róma, 1552. július 1.

Konzisztoriális akta I. Ferdinánd leveléről

A Palazzo Veneziában tartott konzisztóriumon felolvasták I. Ferdinánd magyar király levelét, amelyben beszámolt Veszprém török ostromáról, és az oszmánok támadásáról Erdély ellen. Segítséget kért III. Gyula pápától, aki az ügyet hét kardinálisból álló bizottságra bízta.²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 95r – cop.)^a

Ed. *Annales ecclesiastici*, An. 1552, n. LI; GOETZ, *Nuntiatur des Girolamo Martinego*, 168, 3–4. jegyzet (*partim*).

Apud Sanctum Marcum Romae die veneris prima Iulii 1552. fuit consistorium, in quo fuerunt lectae litterae serenissimi domini Ferdinandi regis Hungariae, quibus significabat expugnationem civitatis Veszprimiensis in Hungaria et invasionem

¹ Lásd ehhez GOETZ, *Nuntiatur des Girolamo Martinego*, 96–103, n. 49–51.

² Vö. GOETZ, *Nuntiatur des Girolamo Martinego*, 155–161, 167–169, n. 74, 75, 78. – Az iratban felsorolt kardinálisok: Giovanni Domenico de Cupis. S. Giovanni a Porta Latina (1517–1524, *in commendam* 1524–1529), S. Apollinare (1524–1529), S. Lorenzo in Lucina (1529–1531, *in commendam* 1531–1553) presbiter, Albano (1531–1533), Sabina (1533–1535), Porto e Santa Rufina (1535–1537), majd Ostia (1537–1553) püspök bíborosa. HC III, 15. – Giampietro Caraffa. S. Pancrazio fuori le mura (1537), S. Sisto (1537–1541), S. Clemente (1541–1543), S. Maria in Trastevere (1543–1544) presbiter, Albano (1544–1546), Sabina (1546–1550), Frascati (1550–1553), majd Porto e S. Rufina (1553) és Ostia (1553) püspök bíborosa, végül IV. Pál (1555–1559) néven pápa. HC III, 24. – Juan Álvarez y Alva de Toledo O. Pr. S. Maria in Portico (1541) dikónus, S. Sisto (1541–1547), S. Clemente (1547–1551), S. Pancrazio fuori le mura (1551–1553), S. Maria in Trastevere (1553) presbiter, Albano (1553–1555), Frascati (1555–1557) püspök bíborosa. HC III, 25. (*Sancti Iacobi* ugyanaz mint *Burgensi*.) – Girolamo Verallo. Ss. Silvestro e Martino ai Monti (1549–1553), majd S. Marcello (1553–1555) presbiter bíborosa. HC III, 30. – Guido Ascanio Sforza.

Transylvaniae factas a Turcis, petens suffragia a sanctitate suae, et fuit commissum negotium septem reverendissimis, videlicet Tramensi, Neapolitanensi, Sancti Iacobi, Burgensi, Verallo, Camerario et ...^b

^a A margón: *'Lectio litterarum regis Hungariae'*. ^b *Sic!* Kipontozva.

125.

Róma, 1555. január 7.

Konzisztoriális akta Morone bíboros legációjáról

Morone bíboros – bullájában körvonalazandó felhatalmazásokkal – legátusi megbízatást kapott Ferdinánd római királyhoz.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 179r – cop.)

Deputavit reverendissimum dominum Ioannem presbiterum cardinalem Moronum² legatum ad serenissimum dominum Ferdinandum regem Romanorum cum facultatibus in litteris exprimendis.

^a A margón: *'Legatio ad regem Romanorum'*.

126.

Róma, 1555. február 13.

Konzisztoriális akta a legátusi kereszt átadásáról Morone bíborosnak

A szokásos szertartások keretében átadták a legátusi keresztet a Ferdinánd római királyhoz utazó Morone bíborosnak, akit a kardinálisok a Porta del Popolóig kísértek.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 183r – cop.)

Fuit data crux reverendissimo domino Morono³ ad regem Romanorum legato destinato cum solitis ceremoniis, et fuit associatus per reverendissimos usque ad portam urbis.^a

^a A margón: *'Cruz domino Morone legato ad imperatorem'*.

¹ Lásd ehhez GOETZ, *Nuntiatur Delfinos*, 28–38, n. 15–20. A pápa levele a császárnak Giovanni Morone kinevezéséről legátussá: *Annales ecclesiastici*, An. 1555, n. iv.

² Giovanni Girolamo Morone. S. Vitale (1542–1549), S. Stefano al Monte Celio (1549–1553), S. Lorenzo in Lucina (1553–1556), S. Maria in Trastevere (1556–1560) presbiter, Albano (1560–1561), Sabina (1561–1562), Palestrina (1562–1564), Frascati (1564–1565), Porto e Santa Rufina (1565–1570), majd Ostia (1570–1580) püspök bíborosa (HC III, 27). Életére, működésére további irodalommal: MASSIMO FIRPO, *Inquisizione romana e controriforma: studi sul cardinal Giovanni Morone e il suo processo di eresia*, Bologna 1992.

³ Giovanni Girolamo Morone.

127.

Róma, 1558. július 20.

Konzisztoriális akta Rebiba bíboros legációjáról

Rebiba bíboros megkapja a legátusi megbízatását Ferdinánd római királyhoz és II. Zsigmond lengyel királyhoz.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 4, fol. 333^r – *cop.*)

Fuit creatus legatus de latere reverendissimus cardinalis Pisarum¹ mittendus ad serenissimos principes, Ferdinandum regem Romanorum, et ibi expeditis negotiis conferat se ad regem Poloniae² cum omnibus facultatibus etc.³

128.

Róma, 1560. július 17.

Konzisztoriális akta Bornemissza Pál kinevezéséről nyitrai adminisztrátorrá

Morone bíboros jelentésére IV. Pius pápa a Podmanicky István halála miatt megüresedett nyitrai püspökség adminisztrátorává nevezte ki az erdélyi püspökség birtoklásától a törökök, illetve a katolikus hit ellenségei által megfosztott Bornemissza Pált, amíg az egyházmegyéjét és annak javait el nem foglalhatja. A nyitrai püspökség javával szabadon rendelkezhet, lelkipásztori feladatait át nem ruházhatja.⁴

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc, vol. 9, fol. 47^v – *orig.*)⁵

[*Eodem referente*]⁶ deputavit administratorem ecclesiae Nitriensis tunc per obitum bonae memoriae Stephani Pontzmanitz⁷ olim episcopus Nitriensis extra Romanam curiam defuncti vacanti reverendissimum patrem dominum Paulum Abstemium⁸ episcopum Transilvanensem possessione ecclesiae Transsylvanensi a Turcis seu aliis fidei catholicae hostibus spoliatum, donec suam ecclesiam Transsylvanensem ac illius bona recuperaverit, ita quod interim de fructibus mensae episcopalis dictae ecclesiae Nitriensis disponere possit, curam non committendo. Et cum derogationibus et clausulis opportunis et consuetis, absolvens etc.

¹ Scipione Rebiba. S. Prudenziana (1556–1565), S. Anastasia (1565–1566), S. Angelo in Pescheria (1566–1570), S. Maria in Trastevere (1570–1573) presbiter, Albano (1573–1574), majd Sabina (1574–1577) püspök bíborosa. HC III, 35.

² II. Zsigmond (1548–1572) lengyel király.

³ Nem kifejezetten magyar vonatkozású, de a török elleni harc szempontjából érdekes bejegyzést lásd 1560. június 9. „*Lectae fuerunt per me vicecancellarium litterae domini Ragusiorum reverendissimo domino nostro, quibus continebatur Bajacetum fuisse captum.*” (ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 10, fol. 50^r [*cop.*].)

⁴ Lásd ehhez IGNAZ PHILIPP DENGEL–HANS KRAMER (Hrsg.), *Nuntius Biglia 1570 (Jänner) – 1571 (April)* (Nbd II/7), Graz–Köln 1952, 87.

⁵ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 10, fol. 60^v (*cop.*).

⁶ Giovanni Girolamo Morone.

⁷ Podmanicky István nyitrai püspök (1512–1530). HC III, 259.

⁸ Bornemissza Pál – aki 1554–1560 erdélyi püspök – haláláig, 1579-ig nyitrai püspök. HC III, 259.

129.

Róma, 1562. január 28.

Konzisztoriális akta Dudith András kinevezéséről tinini püspökké

IV. Pius pápa a tinini püspökséget Dudith András esztergom-szentistváni prépostnak adományozta, prépostsága megtartásával. Mindkét javadalomra a megnevezés (*nominatio*) joga Magyarország királyáé.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 63, fol. 14v–15r – cop.)

Item Thiniensium episcopatus Andrea Duedecio¹ Ungaro etiam [fol. 15r] homini praeposito aedis divi Stephani Strigoniensium, eique permissa possessio praepositurae. Utriusque nominatio est regis Ungariae.

130.

Róma, 1564. március 22.

Konzisztoriális akta Draskovich György pécsi püspök áthelyezéséről Zágrábba

Morone bíboros jelentésére az I. Ferdinánd választott császár által megnevezett (nominált) Draskovich György pécsi püspököt IV. Pius pápa a zágrábi püspökség élére helyezte át, amely Brumani Mátyás halálával üresedett meg. Az annata és taxa megfizetésében kedvezményt kapott, mivel Ferdinánd követeként kiválóan viselte magát a Trienti Zsinat utolsó ülészakain, illetve mivel az egyházmegyét részben elfoglalták a törökök, részben pedig javait lefoglalták a végvárak védelmére. Az ügymenetben nehézséget okozott, hogy a hitvallást nem a trienti forma szerint tette le, és hogy hiányzott törvényes származásának, doktori vagy licencia fokozatának, illetve egyetemlátogatásának – miszerint alkalmas hívei tanítására – hiteles bizonyítványa. A Szentatya és a kardinálisok többsége szerint bullái mégis kibocsáthatók, mivel megnevezése (nominációja) a Zsinat lezárta előtt történt, a trienti formájú hitvallás hiányát pótolja, hogy aláírta a zsinati határozatokat, tudásának nem csekély bizonyítékát mutatta a Zsinaton, végül pedig törvényes származása első, pécsi kánoni kivizsgálási eljárása során már igazolást nyert.²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 213rv – cop.)³

Referente cardinali Morono⁴ Georgius Diaschitius [!] episcopus Quinqueecclesiensis ad nominationem serenissimi Ferdinandi imperatoris electi fuit translatus ad ecclesiam Zagabriensem vacantem per obitum Matthiae Brunani,⁵ et fuit illi facta gratia propterea, quod optime se gesserat in fine concilii Tridentini, cum

¹ Dudith András csupán 1563-ig, a csanádi püspökségbe helyezéséig viseli a tinini püspöki címet. HC III, 314.

² Királyi kinevezéséről lásd S. STEINHERZ (Hrsg.), *Nuntius Delfino 1564–1565* (NbD II/4), Wien 1897, 1–4, n. 1, 2. Pápai megerősítéséhez: STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 89–93, n. 18, 91; 111–112, n. 23. Vö. még FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 143, különösen 469. jegyzet. Zágrábi püspökségére: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 255–266.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 65, fol. 139v–140v (cop.).

⁴ Giovanni Girolamo Morone.

⁵ Matthias Brumanus (1560–1563) zágrábi püspök. Vö. HC III, 338; valamint *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 251–253.

ibi esset orator Ferdinandi, et quod ecclesiae bona partim occupata sunt a Turcis, partim expenduntur pro defensione urbis finitimae Turcis. In hac expeditione difficultas aliqua fuit, in eo quod professio fidei non [fol. 213v] fuerat facta iuxta formam concilii Tridentini, nec legitime probatum natum hunc esse ex legitimo matrimonio, nec doctorem esse aut licentiatum, nec saltem aderat universitatis testimonium aptum hunc esse ad docendum. Visum tamen est et summo pontifici¹ et maiori parti cardinalium expeditionem faciendam, quod haec nominatio facta fuerat ante finem concilii, et quamvis facta non esset fidei professio, tamen concilio subscripsisset, et quod ad doctrinam attinet, eius illum in concilio plusquam mediocre specimen dedisset, et praeterquam quod id legati testarentur, notorium esse omnibus, et natum hunc esse ex legitimo matrimonio, ex primo processu, cum Quinqueecclesiensis episcopus factus fuerit, probari, quodque praeter cetera persuasit [!], iudicatum est enim idcirco concilio derogandum, quod non loquitur de translatione episcoporum, tametsi pontifici certum est, quae servanda sint in nova episcoporum creatione, eadem servari velle et in eorum ad alias ecclesias translatione.

131.

Róma, 1564. március 22.

Konzisztoriális akta Dudith András áthelyezéséről a pécsi püspökség élére

Giovanni Morone bíboros előterjesztette Dudith András (tinini) püspök áthelyezését a pécsi székre. Mivel hiányzott a trienti forma szerint letett hitvallása és megfelelő tudásának igazolása, IV. Pius pápa megparancsolta, hogy az eljárást függeszék fel, amíg mindenben be nem tartják a Trienti Zsinat dekretumait.²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 213v – cop.)

Proposuit idem translationem . . .³ episcopi ad Quinqueecclesiensem, sed quod non aderat fidei professio nec de eius doctrina testimonium, summus pontifex iussit, ut omnia differantur, dum omnia iuxta concilii decreta parata essent.

¹ Az eredetiben három pont.

¹ Gianangelo de' Medici. S. Prudenziána (1549–1550, 1552–1553), S. Anastasia (1550–1552), S. Stefano al Monte Celio (1553–1557), S. Prisca (1557–1559) presbíter bíborosa, IV. Pius (1559–1565) néven pápa. HC III, 30–31.

² Ehhez lásd STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, III–II2, n. 23.

³ A püspök nevét vélhetően azért pontozták ki, mert Dudithot uralkodói nominációs irata már csanádi püspöknek nevezte és nem tinininek, ám bullákat csupán az utóbbiról kapott.

132.

Róma, 1564. július 28.

Konzisztoriális akta török katonák lázongásáról Budán

IV. Pius pápa szólt arról, hogy a török katonák fellázdak Budán. Egyelőre nem ismeretes, mi lett a lázadás vége. A budai pasát a szultán magához hívatta, de bizonytalan, hogy útra kelt-e, vagy a lázadók-
kal maradt.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 236^v – cop.)²

Cit. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 51, 61.

Dixit [*Pontifex Maximus*] magnam Budae Turcis seditionem esse factam, neque dum sciri, quem finem habitura esset. Praefectum, quem bassam³ vocant, ad causam dicendam a Turcarum tyranno accersitum, qui quidem iturus non esset, an apud milites, qui seditionem fecerant, permansurus nesciri. Dei fortasse velle benignitate viam invenire contra Turcae potentiam nostris discordiis tam valde auctam, tam tyranni causa, ut mirum [*fol. 236^v*] videretur, cur tamdiu permanserit.

133.

Róma, 1564. augusztus 18.

Konzisztoriális akta a császári udvartól kapott hírekről

IV. Pál pápa votívmiséje előtt a Palazzo Venezia-ban tartott konzisztóriumon IV. Pius pápa szólt arról, hogy igen jó híreket kapott Miksa római király felől, és még jobbkat remél a tőle érkező levelekből. Delfino nuncius jelentése szerint megtartotta atyja, Ferdinánd összes katolikus tanácsosát, udvari hitszónokát, és hogy a főhercegek között kiváló az összhang. Miksa Magyarországra készül, hogy meggyőződjön afelől, megőrizhető-e a törökkel a béke, majd Csehországba utazik, hogy atyját Prágában eltemesse.⁴

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 242^v–243^r – cop.)⁵

XIII Kalendas Septembris ante sacrificium, quod factum est in exequiis Pauli IV,⁶ fuit congregatio generalis ad Divi Marci, in qua pontifex dixit optimos se nuntios habere de rege Romanorum, et meliores sperare, quotidie habiturum litteras ab eo, se nondum habere; sed nuntium scribere omnes illos consiliarios, qui patris fuissent, quique catholici essent, confirmasse et apud se retinuisse, revocasse autem [*fol. 243^r*] . . .^a hominem catholicum et religiosum. Is vero, quem pater concinatores habuerat, ut eodem apud se munere fungeretur, summo studio contendisse; maximam inter eos fratres concordiam

¹ Ehhez lásd Delfino nuncius jelentéseit: THEINER, *Vet. mon. Slav.*, II, 44–46, n. 61, 45.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 61^v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 65, fol. 192^r (cop.).

³ Iszkender budai pasa (1564–1565).

⁴ Delfino jelentése: STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 169–173, n. 42.

⁵ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 66^v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 373^v–374^r (cop.).

⁶ IV. Pál pápa halálának napja 1559. augusztus 18. volt.

esse Ferdinandum¹ in Oeniponte² mansurum, Carolum³ autem Viennae regis loco, Maximilianum ipsum⁴ iturum esse in Pannoniam, ubi agendum erat, an permanendum esset in conditionibus et induciis, quae cum Turca intercedunt inclinare ipsum ad servandas pactiones factas cum Turca, sed certum non habere, quid futurum esset, tum quod ignoraret, quam esset Turca sententiam habiturus, tum etiam Pannonum gratiam, quam ob causam fore, ut conventus haberetur, in quo huius negotii ratio explicabitur. Regem cupere omnes suas opes eo conferre, ut perturbatum Germaniae statum ac Bohemiae constituat, et ob eam rem Pragam primum esse profecturum, quo etiam Ferdinandi corpus deportabitur, ibique sepe-lietur [...].

^a Sic! Három pont.

134.

Róma, 1564. október 6.

Konzisztoriális akta János Zsigmond támadásáról

IV. Pius pápa szólott arról, hogy János Zsigmond a fegyverszünetet megszegve megszállta II. Miksa választott császár néhány városát, és hogy félő, háború lesz a császár és a törökök között. Ez esetben lehetőségük szerint segítséget kell nyújtaniuk.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 10, fol. 195v – cop.^a)⁶

Ed. Annales ecclesiastici, An. 1564, n. xxxvii.

Fecit verbum de induciis fractis a Transylvano,⁷ qui quaedam oppida Maximiliani in imperatorem electi occupaverat, et de dubio, quod bellum futurum esset in illis partibus inter Turcas et dictum Maximilianum, quod si eveniet, (quod Deus avertat) cogitandum erit de auxilio ferendo dicto regi, et uniendis principibus pro Christiana republica, quibus pro viribus sanctitas sua se non defuturam affirmavit.

^a A margón *‘Transylvaniae motus, Turcarum motus’*.

¹ Tiroli Ferdinánd főherceg (1529–1595).

² Innsbruck (ma Ausztria).

³ Stájer Károly (1540–1590).

⁴ II. Miksa (1564–1576) császár, I. Miksa néven magyar király. Zaccaria Delfino, 1554–1556 és 1561–1565 között volt pápai nuncius a császári udvarban. SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, 61–65. – Törökvései (és az ebből származó problémák) a győri püspökség megszerzésére közismertek. Kérvénye az uralkodóhoz a győri püspökségért (1565. október 23.), illetve kötelezvénye (1565. november 9.): ÖStA HStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 90, Konv. D, fol. 34–35 és 42–43. Vö. NEMES GÁBOR, *Zaccaria Delfino bíboros győri adminisztrátorsága és kapcsolata Sopron városával*, Soproni Szemle 64 (2010) 4, 397–413.

⁵ Ehhez lásd STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 214–216, n. 55.

⁶ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 9, fol. 180v (*orig.*).

⁷ Tudniillik János Zsigmond erdélyi fejedelem (1556–1571).

135.

Róma, 1564. október 7.

Konzisztoriális akta a magyarországi politikai és badi helyzetről

A Vatikánban tartott konzisztóriumon IV. Pius pápa közölte, hogy ismét gyakrabban fog konzisztóriumot tartani, az elmúlt hónapokban a hőség miatt nem akarta fárasztani a bíborosokat. Szólt arról, hogy II. Miksához török követ érkezett a fegyverszünet meghosszabbítása érdekében, illetve beszámolt a Habsburg–erdélyi–lengyel viszony feszültté válásának néhány részletéről. Még bizonytalan az események kimenetele, de háború esetén mindent el fog követni, ami egy jó pápától elvárható.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 248v–249r – *cop.*)²

Pridie Nonas Octobris fuit consistorium ad Divi Petri, in eo pontifex dixit se crebrius posthac et consistoria et signaturas habiturum, nam proximis mensibus rarius habuisse, ne in magnis caloribus cardinales defatigarentur.

Multa sibi cum cardinalibus esse communicanda, partim bona, partim mala. Ita enim natura comparatum esse, ut dulcia cum amaris misceantur. Romanorum regem Maximilianum,³ qui pacem cum [fol. 249r] Turco sibi fore credebat, a quo orator ad se venisset, cum officii causa ob mortem patris,⁴ tum ad confirmandas inducias, quorundem oppidorum iactura, cum perspectam habere posset fidem Turcarum et Transsilvanorum, regem enim Transilvaniae,⁵ dum per regem Poloniae⁶ ageretur de Maximiliani sorore⁷ illi in matrimonium danda, cum iam affinitas perfecta videretur, complura ei oppida eripuisse, ex iis unum proditione, quod et opere et loci natura maximi est momenti. Oppidi nomen Sethmar,⁸ eratque Balassi⁹ unius ex primariis nobilitatis Pannoniae, cuius uxor ac liberi in captivitate ducti, ut etiam de Balassi iam fide dubitetur. Duo praeterea loca in ipsa eiusdem commenda, ex quibus autem¹⁰ Diuolus¹⁰ appellatur, relinqueretur, quin Turca bellum facere velit. Itaque haec patribus communicare voluisse, ut recto miretur, quemadmodum Maximiliano auxilium ferre posset, certum enim sibi esse omnia moliri, ut reipublicae Christianae opem ferat, neque solum ipsum velle Maximiliano opem ferre sed etiam efficere, ut id faciant ceteri principes Christiani, inter quos etiam si tanta diffidia sunt, ut difficile sit

¹ Ehhez lásd STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 214–216, n. 55. Balassa Menyhért 1564 őszén a szatmári helyőrséggel a tokaji szüret lefoglalására indult, ezt kihasználva Báthory István váradi kapitány a várat elfoglalta, Balassa feleségét és gyermekeit foglyul ejtette.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 69v–70r (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 233rv (*cop.*). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 377v (*cop.*).

³ II. Miksa.

⁴ Tudniillik I. Ferdinánd.

⁵ János Zsigmond.

⁶ II. Zsigmond.

⁷ Katalin főhercegnő, 1553–1566 között lengyel királyné. Zsigmond lengyel király 1562–1563 telén különvált tőle, a házasság érvénytelenítését azonban nem tudta elérni.

⁸ Szatmár (*Satu Mare*, ma Románia).

⁹ Balassa Menyhért (1510 k.–1568).

¹⁰ 1564 őszén még két várat foglaltak el az erdélyiek Balassától: Hadadot és Nagybányát.

magna quaedam ab illis obtinere publicae salutis causa, quamquam enim pax est inter illos, mutuis tamen eorum suspicionibus non est vere pax, potiusque dici potest non esse bellum, quam pacem esse. Verumtamen omnia se facturum, ut distractas earum voluntates ad hanc rem copulet pro sua quidem parte nihil omisurum, quod ad boni pontificis officium pertinet, tam in auxilium ferendo, quam in operanda, ut caeteri suum sequentes exemplum faciant, quod debent.

^a Szakadt.

136.

Róma, 1564. december 15.

Konzisztoriális akta a magyarországi politikai és hadi belyezetről

IV. Pius pápa a németországi útja során kedvező fogadtatásban részesített Visconti bíboros-legátus jelentése alapján tudatta, hogy II. Miksa gyalogosokból és lovasokból álló sereget volt kénytelen János Zsigmond ellen küldeni, aki a Tiszán átkelve több várost elfoglalt, ám most visszahúzódott a folyó mögé. A visszavonulást némelyek a kedvezőtlen időjárásnak, nélkülözésnek, vagy II. Szulejmán szultán parancsának tulajdonítják, aki nem adott engedélyt a támadásra és kifogásolta azt. Miksa adót küldött a szultánnak, aki talán inkább békét akar, ám a keresztény seregeknek minden eshetőségre készen kell állniuk.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 262v–263r – cop.)²

Pontifex dixit episcopum Vintimilliensem,³ quem ad Caesarem officii gratia miserat, cum visis Ferdinandi filiis et filiabus ac Bavariae duce⁴ legatione sua functus esset, re versurum esse, ubique alacri animo acceptum fuisse et ab omnibus laeta et bona retulisse, [...]^a Caesarem cogere exercitum multorum peditum et equitum adversus [fol. 263r] Transsylvanum, qui multis oppidis captis et Tybisco⁵ superato trans flumen retrocesserat.⁶ Huius receptus alii aliam causam adferunt, temporis duritatem, penuriam, iussum etiam Turcarum imperatoris, quum aiunt Caesari nuntiassse hunc Transsylvani impetum se inscio factum fuisse, et illum aegre tulisse, ac omnibus remedium allaturum. Caesarem tributum ibi misisse, et quamvis videatur Turcarum imperator potius pacem, quam bellum velle; cogi tamen a nostris exercitum, ut in utrumque eventum parati simus.

^a Őt, nem témába vágó sor.

¹ Ehhez lásd STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 257–258, n. 68.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 82r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 246rv (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 388r (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 65, fol. 245v–246r (cop.).

³ Carlo de' Visconti, Ss. Vito e Modesto (1565) diakónus bíborosa. HC III, 41.

⁴ IV. Albert (1550–1579) herceg.

⁵ Tisza.

⁶ Vélhetően a Balassa Menyhért 1561. évi átpártolásával Habsburg kézre került helyek: Hadad, Nagybánya, illetve Szatmár.

137.

Róma, 1565. február 7.

Konzisztoriális akta Dudith András csanádi püspök áthelyezéséről Pécsre

Morone bíboros jelentésére és I. Ferdinánd választott császár mint magyar király megnevezésére (nominációjára) IV. Pius pápa Dudith András csanádi püspököt feloldozta a csanádi egyházhoz fűződő kötelékéből, amelyet sosem látott, és a pécsire helyezte át, ami Draskovich György zágrábi püspöki kinevezésével üresedett meg. Jászói prépostságát, hogy püspöki méltóságához illő módon és megfelelő helyen lakhasson, megtarthatja, mivel székvárosát és egyházmegyéjét a török megszállva tartja. Hitvallását a Szentszék előírása szerint átküldte.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 9, fol. 116r – orig.)

Ed. STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 112, 4. jegyzet (partim).

Referente reverendissimo domino Ioanne Hieronymio cardinale Morono ad nominationem felicis recordationis Ferdinandi Romanorum imperatoris electi tanquam regis Hungariae sanctitas sua absolvit reverendissimum dominum Andream Duditium Sbardelatum² episcopum Chenadiensem a vinculo, quo ecclesiae Chenadiensis tenebatur, quam nunquam invisit, quia est sub dominio Turcarum, et transtulit eum ad ecclesiam Quinqueecclesiensem vacantem per translationem reverendissimi domini Georgii Drascoviti³ ad ecclesiam Zagabriensem cum retentione praepositurae Iazariensis⁴ Praemonstratensis ordinis Strigoniensis dioecesis, ut gradum episcopalem decentius sustentare valeat et locum aliquem habeat, ubi possit residere, quando civitas, ecclesia et dioecesis Quinqueecclesiensis tota est sub dominio Turcarum. Absolvens etc. Transmisit professionem fidei iuxta decreta sedis apostolicae.

138.

Róma, 1565. május 18.

Konzisztoriális akta az európai politikai helyzetéről, a török veszélyről

IV. Pius pápa a jelen idők veszélyeire hívta fel a figyelmet, felsorolva köztük az erdélyiek hadakozását II. Miksa császárral, jóllehet békére számított köztük. További fenyegetést jelent, hogy II. Szulejmán szultán leszámolt birodalma lázadóival, az ázsiai területeken rendet tett és békét kötött a perzsa királlyal.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 287v–288r – cop.)

Summus pontifex multis verbis deploravit horum temporum calamitatem, cum in magna spe pacis et quietatis terrarum orbis repente tumultus maximos

¹ I. Ferdinánd 1563. november 18-án nevezte ki Dudithot pécsi püspökké, erre lásd STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 46, 2. jegyzet. Az uralkodónak a pápához küldött levelét – melyben Draskovich Györgyöt a zágrábi, Dudithot a pécsi és Bornemissza Gergelyt a csanádi püspökségre nevezi meg – idézi KATONA, *Historia critica regum Hungariae*, XXIII, 798–799. Pápai megerősítéséről: STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, III–112, n. 23. Vö. még FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 143, különösen a 469. jegyzet.

² Dudith András aposztázia miatti kiközösítéséig (1567) viselte pécsi püspökségét. HC III, 280. Lásd alább a 154. sz. iratot.

³ Draskovich György (1554–1560) pécsi püspök.

⁴ Jászói premontrei prépostság (ma Jasov, Szlovákia).

excitatos esse diceret, atque universam Christianam rempublicam magnis rerum motibus agitari. Noruegiam et Daciam in armis esse, regem Poloniae¹ cum Moscovitis conflictari, Transilvanos denique cum imperatore bellum gerere, tametsi [fol. 288r] inter eos pacem initam existimabat, quod omnium perniciosissimum sit, et maxime extimescendum Turcarum regem sublatis domesticis seditionibus ac rebus Asiae pacatis cumque Persarum rege² foedere inito ceteris omnibus curis ac periculis liberatum vim omnem ac belli impetum in nos³ vertere.³

¹ A pápa ezt követően még hosszasan ecsetelte a török veszély nagyságát, és hangoztatta a keresztény uralkodók összefogásának fontosságát.⁴

139.

Róma, 1565. június 8.

Konzisztoriális akta a magyarországi helyzetről, a török fenyegetésről

IV. Pius pápa beszámolt arról, hogy Erdélyből érkezett hírek szerint míg mindenki a béke megkötését várta János Zsigmond és II. Miksa császár között, illetve az Isztambulba küldött követek kedvező visszatértét, a temesvári pasa elfoglalta a császártól Pankotát. Az akcióról a budai pasa úgy vélekedik, hogy II. Szulejmán szultán aligha fogja büntetlenül hagyni. Mivel a császár és a szultán között a béke biztosra vehető, Özsentsége félelmét fejezte ki, hogy a törökök Afrika felől fognak Európára támadni, ennek valós veszélyére ókori példák is figyelmeztetnek.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 296r^v – cop.)⁶

[Pontifex dixit] e Transylvania nuntiari dum inter Transylvanum⁷ et imperatorem omnia transacta sperarentur, et oratorum, quos Bizantium miserant, quos et benigne acceptos audierant reditum expectarent, bassa praefectum⁸ Themisivear⁹ castrum, quoddam imperatoris expugnasse, id quod bassa Budae praefectus¹⁰ se valde mirari dixerit, neque sibi persuaderi posse bassa praefectum Themisivar id a rege

¹ II. Zsigmond.

² Tahmâsp (1524–1576) perzsa sah.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 103r^v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 277v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 402v (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 65, fol. 291r^v (cop.).

⁴ Erről lásd *Annales ecclesiastici*, An. 1565, n. VIII.

⁵ Ehhez lásd STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 351–355, n. 96, 352. A város ostromáról: FODOR PÁL, *Kéle-gyen Pankotát? Érdeksoportok és érdekérvényesítés az oszmán hatalmi elitben a 16. század közepén*. Századok 132 (1998) 825–836.

⁶ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 111r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 284v–285r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 65, fol. 306v–307v (cop.).

⁷ Tudniillik János Zsigmond.

⁸ Hasszán temesvári pasa.

⁹ Temesvár (ma *Timișoara*, Románia).

¹⁰ Arszlán budai pasa (1565–1566).

Turcarum impune laturum. Pro certo putari pacem inter imperatorem et regem Turcharum stabilem ac firmam futuram, cum et imperator se ab aliis principibus desertum sentiens omnino cum Turcis in pace vivere desideret, et Turcarum rex Italicis et Hispanicis rebus intentus Ungariam in otio degere passurus sit, utpote qui religionis causa et propagandorum imperii finium studio elatus, Asiae et parti Europae, quam possidet, Africam adiungere conetur, ut reliqua deinde Europa potiatur, cum ex Carthaginensium exemplo satis constet magnam esse Africae opportunitatem ad Italiae res Hispaniaeque turbandas, neque [fol. 296v] vero se hoc anno periculum extimescere, sed magnopere vereri ne ex huius anni initiis maxima deinde incendia oriantur, quae etiam si pro comperto haberet, haud quamquam se vivente eventura non mediocri se tamen cura ac sollicitudine torqueri, Deumque orare, ut principum concordiam conciliet, unicum tantarum calamitatum remedium.

140.

Róma, 1565. július 6.

Konzisztoriális akta Arco császári követ megérkezéséről

IV. Pius pápa szólt arról, hogy megérkezett Arco gróf, II. Miksa segélykérő követe. Bár még nem fogadta, amennyiben beigazolódik a törökök és erdélyiek békeszegése, minden segítséget megadnak a császárnak.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 10r – orig.)¹

Ed. *Annales ecclesiastici*, An. 1565, n. XIII.

[*Sanctissimus*] fecit verbum de rebus Melitae et Corsicae, et dixit venisse huc oratorem² a Caesare petendi auxilii gratia, creditur enim Turcam et Transilvanum foedere icto in Ungaria bellum illaturos oratorem adhuc non audivisse, quaecumque attulerit reverendissimis dominis communicaturum, sibi quidem in animo esse Caesari pro religione et fide pugnanti non deesse.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 18r (cop.).

² Scipio Arco gróf, vö. a következő, 141. sz. iratot. Arco 1559-től császári főkamarszmester, és már 1560-ban is járt követségben Rómában. Fivére, Prospero Arco 1560–1572 között állandó császári követ Rómában. Vö. GERAHRD RILL, *Prosper Graf von Arco, kaiserlichen Orator beim Hl. Stuhl 1560–1572*, MÖStA 13 (1960) 1–106, különösen 8–11.

141.

Róma, 1565. július 6.

Konzisztoriális akta a magyarországi török fenyegetésről

IV. Pius pápa szólt arról, hogy Magyarország is hadban áll; II. Miksa császár Arco grófot küldte segítségért; II. Szulejmán nem tartja szavát, János Zsigmond csalárd módon cselekedett. A császár által küldött pénzt ugyan elfogadják, ám mégis háborút indítanak. Az erdélyiekkel talán meg lehet egyezni, hiszen ha tévelygők is, mégis keresztények. Amennyiben a törökök megtámadják a császárt, segítségére

kell sietni, a követ fogadása után tájékoztatni fogja a bíborosokat.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 300r – cop.)²

[*Pontifex dixit*] praeter Poloniae ac Daciae bella Ungariam etiam in armis esse, missumque huc a Caesare Scipionem de Arco³ primum cubicularium auxilium, ut ipse putabat, postulatum, quod neque Turcarum rex fidem servaret, et Transylvanus fraudulentem egerat, quamvis enim pecunias acceperant a Caesare missas, bellum tamen illaturos credi, neque vero mirandum esse infideles fidem fallere, se in Christianorum bellis nihil aliud conaturum, nisi ut pacem concilaret Transylvanus, quando Christi fidem profiteretur, tametsi in nonnullis erroribus versabatur, daturum operam, ut sibi iungeretur, et si cum Turca solum bellum gereret, communis se patris officio facturum fuisse, verum [fol. 300v] si et Turcis, et Caesari bellum inferat, se Caesarem deesse nullo modo posse sibi, oratorem nondum auditum, ubi audierit, omnia cum patribus communicaturum.⁴

¹ A szöveg *sic!*

142.

Róma, 1565. július 13.

Konzisztoriális akta a magyarországi török fenyegetésről

IV. Pius pápa részletekbe menően elemezte II. Miksa császár védekezési lehetőségeit megfelelő segítség esetén; az eddigi magyarországi hadicselekményeket, a törökök és az erdélyiek várható lépéseit, ezek korlátait és valószínűségét.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 303v–304r – cop.)⁴

Cit. STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 399–402, n. 107, 401.

Quod ad Caesarem attinet, multa esse [*pontifex*] dixit, quae illi in bello gerendo opitulente,¹ praecipue vero Danubii commoditatem, quod si firmo a ceteris prin-

¹ Ehhez lásd STEINHERZ, *Nuntius Delfino*, 391–393, n. 105, 392.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 113v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 288v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 407v (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 65, fol. 314v–315r (cop.).

³ Scipio de Arco gróf.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 115r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 291v–292r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 408v (cop.).

cipibus auxilio iuuetur, facile illum multa hostibus damna inferre posse, bellumque gerere suo potius commodo, quam detrimento. De insula Comer^a ac de Vienna nihil omnino dubitandum esse, satis eas et opere etiam omni re necessaria munitas, quotiesque eas Turcae tentaverint cum damno et decore repulsas discessisse; ipsum vero Caesarem vel solum Transylvano esse superiorem, contra quem res satis feliciter successerit, et hostibus enim signa octo esse relata ex ipsis ad trecentos interfectos; itaque abiit locis, quae agressis fuerint oppugnandis destitisse, anni quoque tempus ad hyemem properare, neque in iis regionibus propter coeli vim, nisi toto mense Septembris bellum geri posse, ut nihil sit hoc quidem anno, quod timendum esse videatur. Sibi tamen certum omnino esse Caesari non deesse, cum commune in omnes Christianos principes studium atque officium suum, tum ob praecipuum quemdam et singularem in Caesarem amorem, itaque expectaturum tantum an induciae, de quibus etiam nunc agitur, confirmetur. Nam si ei cum Turcarum rege conveniet, nullo ei auxilio opus fore immo nobis, quibus nulla cum Turca esse potest concordiae conditio diligentius providendum, ut contra illum parati simus; sin autem nullae sunt induciae, nihil sibi reliqui facturum ad imperatorem omni ope adiuvandum pro viribus suis, si bellum erit et pecunias misurum, et milites, sive ille Turcas invadat, sive a Turcis invadatur. Nam quoad Transylvanum attinet, cum se ille [fol. 304r] quamvis opiniones habeat haereticas, Christianum profiteatur, cumque illo Caesar tanto potentior sit; ne illum qui aliquando de abiiciendis erroribus egit, in eam desperationem adducat, ut infidelis revadat, neutram se in partem esse moturum, nisi forte cum eo Turca iungatur. Nam si id accadat, non se contra principem Christiani nominis, sed contra Turcas auxilium dare aestimaturum.²

^a Sic! Talán másolási hiba a grammatikailag koherens 'opitulentur' helyett.

143.

Róma, 1565. augusztus 16.

Konzisztoriális akta a magyarországi török fenyegetésről

IV. Pius pápa közölte, hogy nem várja be, vajon sikerül-e egyezséget kötni a törökökkel, két részletben 50000 arany segélyt ígér II. Miksa császárnak. Ezután elemezte a magyarországi hadi helyzetet, eseményeket.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 304v–305r – cop.)

Pontifex demonstravit in magnis suis difficultatibus se deesse tamen Caesari noluisse, eique donasse aureorum quinquaginta millia una atque altera solutione

¹ Komárom.

² A tárgyalat magyarországi események: 1565 februárjában Schwendi kassai főkapitány elfoglalta Tokajt, majd a kiűrített Szatmárt, Balassa Menyhért Szerencset, majd betörték a Szamosközbe, mire János Zsigmond március 13-án Szatmáron békét kötött, amit azonban a Porta támogatásának hírére már felrúgott.

intra duorum mensium spatium numeranda, neque expectare voluisse, dum sibi constaret, an firmatis conditionibus ei a Turca ei otium futurum esset. Velle enim exemplo suo ceteros principes sui officii admonere, quod si bellum fuerit diuturnum, maiori etiam se auxilio opem laturum, alios quoque principes [fol. 305r] auxilium petere, quos in praesentia nominare nolet; caeterum ubi de fide et religione agatur se honesta petenti plane nemini defuturum. In Pannonia satis ex scientia res procedere, mille fere Turcis duobus in locis caesis, Turcarum a bel-lerbei Graeciae copias cogi, Caesaris item exercitum augeri, neque Transylvanum a Turcis tutum omnino futurum videri, inter quos nonnullae iam dissentiones intercederent, valdeque timendum esse, ne illi accederet, quod aliis, qui Turcas accersiverant, usu venisset, qui tandem regno Galatae, iustitiae suae poenas dederant; nostris enim discordiis Turcarum imperium ac potentiam augeri consuevisse.¹

144.

Róma, 1565. augusztus 22.

Konzisztoriális akták a magyarországi és mediterráneumi török fenyegetésről

IV. Pius pápa szólt a Magyarországot és Máltát fenyegető török támadásról. A nyújtandó segítség alapjául újra kivetette az Egyházi Államra az 1562. május 18-i konzisztóriumon megállapított adót, ám úgy, hogy annak felét kell két év alatt megfizetni. Egyházfői szavát adta, hogy ha mégsem lesz rá szükség, nem hajtja be. // IV. Pius pápa beszámolt a Magyarországot és Máltát fenyegető török támadásról. Kiemelte a máltai lovagok hősiességét.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 10, fol. 221r – cop.;² ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 294rv – cop.)

Sanctissimus dominus noster facto verbo de periculo totius Christianitatis ob bellum illatum a Turchis in Ungaria, et ob classem, quae Meletam insulam³ oppugnat, ad providendum necessitatibus, quae ex huiusmodi periculis evenire possunt, imposuit statui huius sanctae sedis subsidium simile illi, quod alias sua sanctitas imposuit de anno 1562 15 Kalendas Iunii,⁴ persolvendam tamen in duobus annis videlicet dimidiam partem quolibet anno. Et pollicita est sanctitas sua in verbo Romani pontificis, si necessitas urgens non urgebit, se hoc subsidium non exacturum.³ // 11 Kalendas Septembris consistorium habitum est ad divum Marcum, in quo pontifex praesentibus demonstravit quantis undique necessitatibus urgeremur. Nam quemadmodum omnibus notum existimabat summa vi Turcas in nos terra marique bellum gerere ac ter-

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 116r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 293r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 409rv (cop.).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 13r (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 24v (cop.).

³ Málta.

⁴ 1562. május 18.

restribus copiis Pannoniam, maritimis Melitam insulam vexare, Melitam quidem singulari virtute constantiaque Hierosolimitanorum equitum defendi, eos obsidionem fortiter pati, qui se quanta nunc in propugnando audacia stant [...].^b

^a A margón: '*Pontifex subsidium imponit pro defensione insulae Melitae et status Hungarici adversus Turcas*'.

^b A pápa ezután még hosszasan fejtegette az oszmánok elleni összefogás szükségét, lehetőségeit és nehézségeit.

145.

Róma, 1565. szeptember 7. (?)

Konzisztoriális akta a törökök felett Erdélyben aratott győzelemről

IV. Pius pápa első helyen számolt be II. Miksa császár seregének a törökök és János Zsigmond csapatai felett Erdélyben aratott győzelméről, melynek során 15000-ret levágtak és csak 4000-ret veszítettek, továbbá hogy II. Szulejmán szultán állítólag követeket küld a megegyezés érdekében.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 9, fol. 127v–128r – orig.)

In primis sanctitas sua retulit de conflictu facto in Transylvania inter exercitum [fol. 128r] imperatoris et exercitum vayvodae¹ et Turcarum, et quod exercitus imperatoris victoriam habuerat caesis quindecim millibus hostium, amissis solum quatuor millibus, et quod ferebatur imperatorem Turcarum misisse suos oratores ad componendas res etc.²

146.

Róma, 1565. szeptember 7. (?)

Konzisztoriális akta a császári sereg magyarországi vereségéről és a törökkel kötendő békéről

IV. Pius pápa részletekbe menően szól a keresztény seregek magyarországi veszteségeiről, a törökkel való békekötés nehézségeiről.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 310rv – cop.)³

Deinde allatum esse dixit [Pontifex] sinistrum a nostris in Pannonia pugnatum. Nam quoddam oppidum cum vehementius a Turcis premeretur, neque ulla ostenderetur spes auxilii, nostri milites eius oppidi deditonem pactos esse ea lege, ut sibi salvus, cumque vellent, abire liceret. Quod ab hostibus acceptum, nec observatum esse nostros enim milites ad quadringentos ad unum omnes per summam perfidiam interfectos fuisse.

¹ János Zsigmond.

² A konzisztóriumot a Palazzo Venezia ('*apud Sanctum Marcum*') „első és nagy” termében tartották, 19 kardinális részvételével.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 11, fol. 119rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 294rv (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 411v (cop.).

Imperatorem omnem exercitum collegisse et ad Tisbiscum flumen¹ concedisse sequutum² opportunitatem commeatum, qua ille locus abundaret: cum autem multo ante oratorem ex suis quemdam ad Turcarum regem cum interprete misset, qui pacem ab eo peteret, allatum fuisse oratorem ac eius comites ab hostibus interceptos eo die, quo haec nuntiata fuerant, interpretem ipsum apparuisse [fol. 310v] belli ac pacis condiciones a Turca adferentem, ipsi Caesari vetus [!] vellet eligendi facultate praemissa, eas autem condiciones hactenus ignorari, quod eorum lingua conscriptae nec dum conversae essent, et ab imperatore intelligi possent. Addidit se mense proximo ad 25/M aureorum ad Caesarem misisse, paremque summam etiam nunc eidem petenti persolvisse, neque unquam illi inposterum defuturum, quo Turcarum impressiones commodius arcere valeat. Non deesse et alios Christianae reipublicae principes viros, qui a se tanquam a communi parente auxilium petant, id facere alios occulte, quosdam palam, quorum desideriis quamvis angustis ecclesiae rebus daturum se operam, ut aliqua ex parte satisfiat.³

¹ Sic! Talán másolási hiba a 'secundum' helyett.

147.

Róma, 1565. október 12.

Konzisztoriális akták az oszmánok elleni harcról

IV. Pius pápa szólt Málta megmeneküléséről, a II. Fülöp spanyol király és miniszterei által adott segélyről; arról, hogy a császáriak Horvátországban török csapatokat semmisítettek meg, és hogy bár mindezek ellenére béketárgyalás folyik köztük, aminek sikerében ő nem igazán hisz. // Őszentsége úgy vélekedik, hogy a tárgyalásokkal mindkét fél csupán ki akarja játszani a másikat.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 10, fol. 224r – cop.;³ ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 312r – cop.)⁴

Ed. *Annales ecclesiastici*, An. 1565, XII.

Fecit verbum de rebus in Melita insula⁵ prospere gestis cura, subsidio, et opera regis catholici et eius ministrorum, et de Turcharum copiis a Caesarianis in Croatia caesis bellum^a pacem nihilominus inter Caesarem et Turchas tractari, quam proinde sequuturam minime credit.^b // [Pontifex dixit] in Croatia Turcarum

¹ Tisza.

² Az ebben és az előző, 145. szám alatt közölt ellentmondásos hírek hamisak, esetleg az akták datálása téves – magukban az iratokban. Szeptember 4-én még nem tudhattak arról Rómában, hogy e hónap folyamán János Zsigmond Hasszán temesvári pasával együtt visszafoglalta Erdődöt, Nagybányát, Szatmárt, majd fegyverszünetet kötött a Kassára visszavonuló Schwendi főkapitánnyal.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 15r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 28v–29r (cop.).

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 411r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 65, fol. 336v–337r (cop.).

⁵ Málta sikertelen török ostroma 1565 május végétől szeptember elejéig tartott.

exercitum caesum, Caesare acerrime bellum gerere, quamvis utrinque de pace agatur. Se tamen eam initam existimare, cum potius utraque pars id agat, ut hostem spe pacis eludat.

^a Ezen, a mondatba nem illó szó után üresen hely található. ^b A margón: ‘*De rebus in Melita insula prospere gestis*’.

148.

Róma, 1565. október 26.

Konzisztoriális akták a törökök elleni harcról

IV. Pius pápa beszámolt a törökök és a II. Miksa császár közt folyó béketárgyalásokról, s azt mondta, hogy nem vonja meg támogatását a császártól és a katolikusoktól, és hogy sosem fog az oszmánokkal és eretnekekkel békét kötni, érintkezni, ha csak azért nem, hogy az igaz hitre térítse őket.¹ // IV. Pius pápa szólt a törökök és II. Miksa császár közt folyó béketárgyalásokról. A Szentatya kijelentette, hogy a tárgyalások kimenetele egyelőre nem ismeretes, de úgy véli, ha megadják a császárnak a szükséges támogatást, nem egyezik meg az oszmánokkal.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 10, fol. 226r – cop.^a;² ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 300v – cop.)³

Sanctissimus dominus noster fecit verbum de pace tractata in Ungaria inter Caesarem et Turcam, et dixit se non defuturum Caesari et catholicis, neque se unquam cum Turcis et haereticis pacem aut commercium habiturum, nisi ut ad fidem et religionem convertantur et redeant. // Pontifex praefatus parva sibi esse quae de statu rerum [...] ^b retulit in Pannonia utraque ex parte de pace vehementer agi, quem ea res exitum habitura esset, ignorari, se tamen arbitrari, si Caesar, ut a se, sic ab illis auxilio iuветur, eum pacem facturum non esse, sed cum aliunde per exigua spes sit auxiliorum, mirum sibi non visum iri si ad condonationes descendat, se certe neque Caesari, neque ceteris catholicis defuturum, sed cum omnibus, haud cum plurimis, et pecunias et vitam profusurum, solum autem parum proficere posse, itaque Deum supplicandum aliquando, ut eam mentem principibus daret, aut inter se consentire velint, sibi cum Turcis aut haereticis nullum alium commercium fore, nisi ut eos ad sanctitatem [?] redigat.

^a A margón: ‘*Pontifex verba fecit de pace inter imperatorem et Turcam*’. ^b Egy szó kiszakadva.

¹ Erre lásd IGNAZ PHILIPP DENGEL (Hrsg.), *Nuntius Biglia 1565–1566 (Juni). Commendone als Legat auf dem Reichstag zu Augsburg 1566* (Nbd II/5), Wien–Leipzig 1926, 16–17, n. 5.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 16v (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 31v (cop.).

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 65, fol. 341v–342r (cop.).

149.

Róma, 1566. április 3.

Konzisztoriális akta a törökök elleni harc támogatásáról

V. Pius pápa jelezte a bíborosoknak, hogy segítséget kíván nyújtani a törökök ellen mind Máltának, mind Magyarországnak.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 26v – orig.)²

[*Sanctissimus dominus noster*]³ significavit reverendissimis dominis velle facere suppetias tam pro rebus insulae Melitae,⁴ quam Ungariae contra Turcas.

150.

Róma, 1566. május 15.

Konzisztoriális akta a törökök elleni harc támogatásáról

V. Pius pápa kifejtette, hogy biztos értesülések szerint a török flotta a nyár folyamán felvonul az Adriára, ezért katonákat kell toborozni nemcsak Ancona, hanem az egész partvidék védelmére. Emellett II. Miksa császárt és Stuart Mária skót királynőt is meg kívánja segíteni, ám úgy, hogy a népet ne terhelje meg.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 10, fol. 248v–249r – cop.)⁵

Dixit se multorum nuntiis et rumoribus ita certiore fieri, ut dubium non sit, quin Turcarum classis hac aestate in mare Adriaticum sit perventura, ideoque opus esse conductis militibus multis, qui non solum Anconae sint in praesidio, sed etiam qui litora totius Picaeni et Romandiolae ab [fol. 249r] incursionibus tueantur. Dixit praeterea quotidie novas, et necessarias causas exoriri, quae pecuniarum magnas impensas requirunt, seque nolle aut Caesari aut Scotorum reginae⁶ deesse, velle tamen illis ita subvenire, ne sibi ipse desit, neve cogatur onera populis imponere, quibus de causis testatus est, se^a non posse in iis, quae ad bellum Ungaricum pertinent, tantum praestare, quantum in animo erat verum se pro viribus officio suo non defuturum.

^a A szó után 'nolle' áthúzza.

¹ Az országot fenyegető török veszélyről lásd MAHI, 259–262, n. 118, 259; 307–315, n. 134, 313–314.

² V₂; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 53v (cop.).

³ Antonio Michele Ghislieri O.P. S. Maria sopra Minerva (1557–1561, 1565–1566), S. Sabina (1561–1565) presbiter bíborosa. V. Pius (1566–1572) néven pápa. HC III, 35–36.

⁴ Málta.

⁵ ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 28v–29r (orig.).

⁶ Stuart Mária (1542–1567) Skócia királynője.

151.

Róma, 1566. július 19.

Konzisztoriális akta a törökök elleni harcról

V. Pius pápa hosszasan szólt a várható török támadásról Magyarországon és az Adrián, valamint imádságra, bűnbánatra intett.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 9, fol. 152^{rv} – orig.;¹ ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 10, fol. 255^v–256^r – cop.²)²

In primis sanctitas sua non sine dolore animi retulit de validissimo exercitu equestrium et pedestrium copiarum, cum quo Turcarum tyrannus properare dicebatur adversus imperatorem in Hungariam et Transylvaniam, et propterea debere Christianos omnes in primis ad Deum recurrere, ac oratoribus precibus ieiuniis, elemosinis et sacramentorum frequentiori usu apud eum instare, ut ab huiusmodi nostro hoste tam immani servare suos fideles dignetur, et hortata est sanctitas sua omnes cardinales, ut ceteris in hac re exemplum praebere vellent, et [fol. 153^v] cum eorum familiis agere, ut id facere eniteantur, et quod sanctitas sua intendebat concedere desuper indulgentias, et ordinatur a quod fierent processiones publicae. // Sanctissimus dominus noster dixit, ubi maius periculum imminet, ibi cautius providendum esse. Bellum Turcicum gravissimum imminere in Pannonia, enim ad sexcentum mille hostium appropinquare; in maris Adriatici sinu classem numerosam iam conspectam esse, ita foris maximum hostem haberi, intus vero ob haereses et odia principum vires divisas et debiles, quae regna et imperia nobis abstulerit, Turca neminem ignorare, quae tot tantaque sunt, ut pars minima, quae Christi nomen colat, relictam videri possit. Haec omnia ob nostra peccata non esse dubium, quin eveniant: ita enim Deus facere consuevit cum populo suo, ut quoties a Dei cultu se averteret, gentiles et paganos illi superiores esse sineret, et in eos immitteret. Nihil aliud esse remedii aut consilii, quam Dei misericordiam implorare, eiusque in nos iram placare, si enim ipse pro nobis erit, unus percutiet centum et decem centum millia, idque ut melius fiat a se ipso et ceteris ecclesiae praefatis initium recte vivendi faciendam esse, ut in exemplum aliis transeat. Nisi enim in hac Urbe, quae reipublicae Christianae caput est, recte et religiose vivamus, unde non ratio bene vivendi petenda et expectanda erit. Aut si [fol. 256^r] praelati et eorum familiae ecclesiasticam disciplinam deserant, quid a laicis erit expectandum, qui in vita religiosorum intueri solent. Poenitentiam itaque agendam esse et orationibus, ac laetaniis, sacramentorumque frequentatione Dei iram placandam, curandumque, ne de nobis id dici possit, quod de sacerdotibus illis, quorum cor longe a Deo, verba autem etc.^b iubilaeum in sequenti hebdomada indicere velle.

^a A margón: 'Iubileum indicit ad placandam Dei iram'. ^b V₂: Utána: 'quod ut melius et salutaris fieri possit se'.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 35, fol. 83^r (cop.).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 32^v–33^r (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 68^{rv} (cop.).

152.

Róma, 1566. szeptember 6.

Konzisztoriális akta a törökök elleni harcról

V. Pius pápa örvendezve jelentette be, hogy a keresztény ügy jól áll Magyarországon, és minap egy csatában sok törököt levágtak. // A magyarországi háborúról azt nyilatkozta Őszentsége, hogy bízik szerencsés kimenetelében, ugyanis Szigetvár védői nemcsak ellenállnak a heves ostromnak, de súlyos károkat is okoztak az ellenségnek.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 9, fol. 154v – orig.;² ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 72r – cop.)³

Reg. KOLLÁNYI, *Regesták*, 366.

Sanctissimus dominus noster in primis laetis verbis ac laetiori vultu retulit res Christianorum in Hungaria contra Turcas prospere et feliciter procedere, et in quodam conflictu proximis diebus elapsis habito fuisse multos Turcas necatos, et multo plures fugatos paucis Christianorum desideratis, et propterea esse agendas Deo optimo gratias. // Sanctissimus dominus noster dixit de eventu belli Pannonici optimam spem habendam, cum et eius initium bonum esset, nam nostri, qui Segheti⁴ praesidio impositi erant, non solum gravissimos oppugnationis impetus substinuerant, verum hostes haud parva de iis facta strage reiecerant, qua de re Deo gratias agendas, atque ipsum rogandum, ne nos in posterum divina ope suoque auxilio destitueret.

153.

Róma, 1566. szeptember 13.

Konzisztoriális akta a törökök elleni harcról

V. Pius pápa kijelentette, hogy II. Miksa császár magyarországi hadjárata elég sikeres, ezért kérik Istent, hogy amit elkezdtek, azt vigye véghez.⁵

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 75v – cop.)

Sanctissimus dominus noster dixit res Caesaris in Pannonia satis feliciter succedere, ideo rogandum Deum, ut quae coepta sunt, perficiat.^a

^a A margón: 'De rebus Caesaris in Pannonia'.

¹ Szigetvár ostromáról lásd Melchior Biglia Giovanni Francesco Commendone bíborosnak írott jelentéseit: THEINER, *Vet. mon. Slav.*, II, 46–48, n. 63. illetve DENGEL, *Nuntius Biglia*, 17–21, n. 9–13. Vö. még ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 216–217, n. 161.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 35, fol. 72r (cop.).

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 34v (orig.).

⁴ Szigetvár.

⁵ Ehhez lásd ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 217–218, n. 162.

154.

Róma, 1568. február 6.

Konzisztoriális akta Dudith András kiközösítéséről

Pietro Bello, a Szent Hivatal ügyésze kérte, hogy nyilvánítsák ki: Dudith András pécsi püspök fejére vonta a hozzá intézett figyelmeztetésben foglalt büntetéseket. Majd Scipione Rebiba, a Szent Hivatal egyik bíborosa beszámolt a házasságkötés miatt inkvizíciós eljárás alá vont Dudith András ügyéről.

A jelentés után V. Pius pápa bejelentette a kiközösítést, amint az a cédulán található.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 11, fol. 14r – cop.)

Reg. KOLLÁNYI, *Regesták*, 370; cit. FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 150., 502. jegyzet²

In primo dominus Petrus Bellus³ promotor fiscalis sancti officii inquisitionis instavit et petiit declarari Andream Dudithum Sbardellatum⁴ episcopum Quinqueeclesiensem incurrisse in poenas contentas in monitorio contra eum decreto, privarique bonis et ecclesia Quinqueeclesiensi ac notari infamia.⁵

Deinde reverendissimus dominus cardinalis Pisarum⁶ unus ex cardinalibus eidem sancto officio praefectis luculenta oratione retulit causam ipsius Andreae Dudithii Sbardellati episcopi Quinqueeclesiensis inquisiti, quod uxorem duxerit. Postquam quidem relationem sanctissimus dominus noster pronuntiavit, prout in cedula etc.⁷

¹ Lásd ehhez KOLLÁNYI, *Regesták*, 366–370, DENGEL, *Nuntius Biglia*, 66–69 és 92–95, n. 41 és 57. Vö. még Dudith Andrásnak Commendone bíboroshoz írott levelét (1567. december 9.): THEINER, *Vet. mon. Slav.*, II, 48–49, n. 64; illetve Veranchich Antalnak szintén Commendone bíboroshoz írott levelét (1567. június 20.): BESSENYEI, *Lettere di principi*, 194–195, n. XXXI/3. – A Trienti Zsinaton is résztvevő, jeles humanista és diplomata főpapra: KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 157; JUHÁSZ KÁLMÁN, *A csanádi püspökség története (1552–1608)* (Csanádvarmegyei Könyvtár 28), Szeged 1935, 79–102; lásd még *Andreas Dudithius: Epistulae I–VI (1554–1580)*, ed. T. SZEPESSY ET AL., Budapest 1992–2002; legutóbb: ALMÁSI GÁBOR, *A vallásos különút lebetűségei a 16. században: Dudith András és a konfeszionalizáció*, Aetas 2008, 4, 5–23.

² Ebben az esetben FRANKÓI VILMOS KOLLÁNYIHOZ hasonlóan a Corsini-könyvtárban lévő példányt használta.

³ Személyének további azonosítása nem járt eredménnyel.

⁴ Dudith András.

⁵ Kortársai már korábban megbélyegezték. Aposztáziája után ugyanis főpaptársai 1567 nyarán emlékiratban követelték a pécsi püspökség Dudith által eltulajdonított kincseinek visszaszát, mellékelve azok pontos listáját is. „*Praelati Hungari contra Andream Dudith Sbardellatum pro restituenda praetiosarum ecclesiae Quinqueeclesiensis. Memoriale de rebus Quinqueeclesiensibus contra Andream Sbardellatum*” ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 94, Konv. [B], fol. 5.

⁶ Scipione Rebiba.

⁷ Kivonatos változatát lásd ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 96r (cop.): „*Petrus Bellus prior fiscalis sancti officii inquisitionis institit et petiit declarari Andream Dudithum Sbardellatum episcopum Quinqueeclesiensem incurrisse in poenas contentas in monitorio contra eum decreto privarique bonis et ecclesia Quinqueeclesiensi ac notari infamia.*”

155.

Róma, 1569. június 22.

Konzisztoriális akták Dudith András pécsi kiközösítéséről

A konzisztórium első napirendi pontjaként a Szent Inkvizíció első bíborosának buzgó szónoklattal kísért előterjesztésére mint nyilvánvaló eretneket kiközösítették Dudith András pécsi püspököt, mivel az előző évben már egyházi fenyték alá vonták, és azóta sem tért vissza az egyházi kötelembe, hanem eretnek maradt. // A Szent Hivatal ügyésze kérelmezte a volt pécsi püspök eretnökké nyilvánítását, és kiközösítését. Scipione Rebiba bíboros beszámolt a lefolytatott perről, V. Pius pápa pedig megfosztotta hivatalától a püspököt, és ezt nyilvánosságra hozta, úgy, amint a cédulán olvasható.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 35, fol. 145^r – cop.;^a ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 166^r – cop.)^b

In consistorio primum A[ndreas] Sbardellatus¹ Quinqueecclesiarum episcopus, qui anno iam elapso excommunicatus cum esset, ad ecclesiae graemium redire neglexerat, in haeticam labem perlapsus erat, tamquam haeticus fuit privatus et declaratus. Proponente reverendissimo domino cardinale, tamquam haeticae pravitatis generalium inquisitorum cardinalium primus, atque in huius viri pravitate detestanda elegantissima ac pia usus est oratione.^a // Fiscalis sanctae inquisitionis petiit . . .^c olim Quinqueecclesiarum declarari haeticum et privatum episcopatu, et omnibus illis reverendissimus dominus cardinalis de Pisis² retulit processum, et sanctitas sua privavit eum, et pronuntiavit prout in cedula.

^a A margón: ‘Privatio episcopi Quinqueecclesiarum’. ^b A margón: ‘Privatio episcopi Quinqueecclesiarum’. ^c Sic! Kipontozva.

156.

Róma, 1570. augusztus 23.

Konzisztoriális akta Veranchich Antal és II. Miksa leveléről

Antonio Caraffa bíboros felolvasta Veranchich Antal választott esztergomi érseknek és II. Miksa császárnak a Szent Kollégiumhoz frott levelét.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 12, fol. 204^v – cop.)

Reverendissimus cardinalis Caraffa³ legit litteras electi Strigoniensis⁴ et imperatoris ad sacrum collegium directas.

^a A margón: ‘Lectio litterarum’.

¹ Dudith András.

² Scipione Rebiba.

³ Antonio Caraffa. Apostoli protonotarius, S. Eusebio (1568–1573, 1583–1584), S. Maria in Cosmedin (1573–1577), S. Maria in Via Lata (1577–1583) diakónus, Ss. Giovanni e Paolo (1584–1591) presbiter bíborosa. HC III, 43.

⁴ Veranchich Antal, lásd alább.

157.

Róma, 1570. szeptember 25.

Veranchich Antal propositio consistorialis az esztergomi érsekségre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon az Oláh Miklós halálával megüresedett esztergomi érseki szék betöltésére előterjesztést fog tenni. Az érsekségre II. Miksa császár Veranchich Antal egri püspököt nevezte meg (nominálta), aki alkalmas, egyedül az nem bizonyos kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvéből, hogy doktor lenne. V. Pius pápa ugyanakkor azon a véleményen van, hogy a főpap áthelyezhető, mivel tudása megfelelő, régóta felszentelt és bevált püspök, és Magyarországon még a műveltebb nemesek sem szoktak doktori fokozatot szerezni. Az érseki székhely a birtokok nagyobb részével együtt török megszállás alatt van, a káptalan Nagyszombatba menekült, ahol a székesegyházban minden szükséges eszköz megtalálható, és az istentiszteleteket katolikus módon végzik. A jövedelmek nem haladják meg a mintegy 25000 forintot. A taxa 4000 forintra rúg az Apostoli Kamara könyvei szerint. Kérvényezi az ügymenet ingyenességét, tekintettel a török megszállásra és pusztításra, illetve, hogy a megmaradó bevételekből egyéb terhek mellett végvári katonák tartását és Érsekújvárt finanszírozzák. Bevételeinek egyik része a török megszállás miatt elveszett, másik részét pedig a végvidék védelmére, és különösképpen Újvár várára kell fordítani, melynek költségei évente 26000 forintot emésztenek fel. Ezenkívül az „eretnekek” birtokain a tizedek beszedésénél nem kisebb nehézségbe ütköznek, mintha azokat a törökök tartanák megszállva.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 442r; – orig.)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio proponetur per me Ioannem cardinalem Moronum³ insignis olim ecclesia Strigoniensis metropolis in regno Hungariae vacans per obitum reverendissimi domini Nicolai Olahi⁴ ultimi archiepiscopi possessoris.

Nominatur per Caesaream maiestatem reverendissimus pater dominus Antonius Verantius⁵ episcopus Agriensis, ut ad eam transferatur, qui habet omnia requisita, praeter id, quod non constat ex processu, quod sit doctor. Tamen habito verbo cum sanctissimo domino nostro censuit eo non obstante esse admittendo, cum sit bonis litteris ornatus, et ipse episcopus per multos annos consecratus et approbatus, et non sit moris illius provinciae, ut nobiles etiam docti accipiant insignia doctoratus.

¹ Miksa császárnak V. Pius pápához írott bemutatólevele: WENZEL GUSZTÁV (kiad.), *Verancsics Antal összes munkái. X: Egyes levelek 1569–1571*, (Magyar Történelmi Emlékek II/25), Pest 1871, 33–35, n. 16. Veranchich Antal reverzálisa: *uo.*, 54–57, n. 25. Vö. még DENGEL, *Nuntius Biglia*, 363–364, n. 143, 364; 373–374, n. 147, 373; *uo.*, DENGEL–KRAMER, *Nuntius Biglia*, 53–57, n. 26, 55; FRANKÓI, *A magyar királyi egyúri jog*, 260–261; FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 150. Az esztergomi érsekként celebrált első miséjéről: MAH I, 387–388, n. 174.

² A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 88v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 90v.

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Oláh Miklós (1554–1568) esztergomi érsek. HC III, 304; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 241–253.

⁵ Veranchich Antal haláláig, 1573. június 16-ig viselte az esztergomi érseki méltóságot. HC III, 304; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 149–152; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 270; LAKATOS ADÉL, *Verancsics Antal*, Esztergomi érsekek, 261–268.

Ecclesia cum maiori parte illius bonorum occupatur a Turcis.

Translatum est capitulum in oppidum Tirnauense¹ eius dioecesis, ubi sunt omnia requisita ad ecclesiam cathedralem, et divina ibi catholice peraguntur.

Fructus non excedunt summam 25/M florenorum vel circa.

Taxantur in libris camerae apostolicae florenis 4/M.

Petitur expeditio gratis attenta devastatione civitatis et ecclesiae et occupatione praedicta, et quod maior pars fructuum, quae remanet, absumitur in militibus praesidiariis pro tuendis confinibus et arce Wyware,² pro qua sola quot annis expenduntur florenos 26/M, et alia gravia onera incumbunt. Ad quod accedit, quod in colligendis decimis bonorum ab haereticis possessorum non minor habetur difficultas, quam si possiderentur a Turcis.

158.

Róma, 1570. szeptember 25.

Konzisztoriális akta Veranchich Antal esztergomi érseki kinevezéséről

Morone bíboros prozójára Veranchich Antal egri püspököt áthelyezték az esztergomi érsekségbe. Eltekintettek az annáták fizetésétől, mert a török által megszállt egyházmegye – melynek új központja Nagyszombat – jövedelme 30000 forintra csökkent, amit nagyrészt a végvárak védelme emészt fel.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 63, fol. 72v–73r – cop.)³

Septimo Kalendas Octobris fuit consistorium cardinale Morono⁴ proponente episcopus Agriensis⁵ fuit translatus ad ecclesiam Strigoniensem olim insignem ecclesiam, [fol. 73r] cui integra expeditio gratis fuit concessa ex opimis illius ecclesiae redditibus ob Turcarum invasionem, reliqui sunt tantum 30/M floreni, qui etiam absolventur a continuis variisque impensis pro tuendis confinibus, et cum ecclesia a Turcis cum magna parte dioecesis occupetur, translatum est capitulum cum reliquis in oppidum Ternavense⁶ eiusdem dioecesis in regno Ungariae.

¹ Nagyszombat (ma *Trnava*, Szlovákia).

² Érsekújvár (ma *Nové Zámky*, Szlovákia).

³ V₂: BAV Barb. Lat., vol. 2877, fol. 79v (cop.).

⁴ Giovanni Girolamo Morone.

⁵ Veranchich Antal.

⁶ Nagyszombat.

159.

Róma, 1571. január 26.

Fejérvöy István propositio consistorialis a tinini püspökségre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon Dudith András korábbi csanádi áthelyezésével megüresedett és a spalatói egyháztartományba tartozó tinini püspöki szék betöltésére előterjesztést fog tenni. A püspökség élére II. Miksa császár az öt magyar királyként megillető bemutatási jog (*ius praesentandi*) révén Fejérvöy István császári tanácsost, katolikus áldozópapot, a pannonhalmi főapátság kommandátor apátját mutatta be (prezentálta). A jelöltnek nincs doktorátusa, ugyanis nem szokás Magyarországon ennek megszerzése. A hitvallást letette, és kéri az ügymenet ingyenességét, mivel egyházmegyéjének – melynek taxája 150 forint – a török megszállás miatt jövedelme nincsen, valamint eddigi javadalmainak megtartását.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 595r – orig.)²

Reverendissime et illustrissime domine^a

In proximo consistorio proponetur per me Ioannem cardinalem Moronum³ ecclesia Tininiensis in Croatia sub archiepiscopatu Spalatensi vacans per translationem Andreae Sbardelati⁴ olim ad ecclesiam Canadiensem.

Ad quam sic vacantem serenissimus Maximilianus imperator electus, cui tanquam regi Hungariae ius praesentandi cum competit, praesentavit reverendum dominum Stephanum Feyrkwy,⁵ maiestatis suae consiliarium, presbyterum catholicum, abbatem commendatarium archiabbatiae Sancti Martini Sancti Montis Pannoniae,⁶ et licet non sit doctor, tamen quia est doctus et habita ratione illius provinciae, in qua non consueverunt doctores fieri, etiam si sint docti et idonei, et status ecclesiae Tininiensis, quae occupatur a Turcis, posset admitti, si sanctissimo domino nostro placuerit,^b emisit professione fidei etc. Fructus nulli sunt, quia una cum^c ecclesia occupatur a Turcis, taxantur in libris camerae florenis CL.

Petitur retentio dicti monasterii et aliorum beneficiorum, quod obtinet compatibilium pro substentatione sua, et expeditio gratis etc.

^a Bal felső sarokban más kéz írásával bejegyzés: 'Sub Pio V. 1570.', mely mindkét forrásban megtalálható.

^b V₂: A szó után üresen hagyott hely, az ezt követő 'emisit professione fidei' ugyanazon kéz által, de utólag került leírásra. ^c A szó V₁-ben más kézzel, üresen hagyott helyre beírt 'ad' szerepel, míg V₂-ben 'cum'.

¹ Kinevezéséről (Radéczy István váradi, Monoszlay János pécsi, Liszthy János veszprémi előléptetésével egyetemben) a Magyar Tanácsnak szóló 1568. március 2-ai uralkodói leirat (titkos tanácsi dekrétum): ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 95, Konv. A, fol. 40–43.

² V₂: ASV Misc., Arm. XII, vol. 146, fol. 76r (orig.). – A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 101v–102r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 94v.

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Dudith András. Vö. HC III, 314.

⁵ Fejérvöy István 1573. május 15-ig, veszprémi püspökségbe való áthelyezéséig volt tinini püspök. HC III, 314; BEDY VINCE, *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmege múltjából 6), Győr 1938, 374–375; HARDI TITUSZ, *Fejérvöy II. István*, Esztergomi érsekek, 268–269.

⁶ Szent Márton bencés főapátság, Pannonhalma.

160.

Róma, 1571. január 26.

Konzisztoriális akta Fejérvöy István kinevezéséről a tinini püspökségre

II. Miksa császár, mint magyar király bemutatása (prezentációja) nyomán Morone bíboros előterjesztésére V. Pius pápa gondoskodott a tinini püspökség betöltéséről Fejérvöy István királyi tanácsos, az igaz katolikus hitet megvalló felszentelt pap személyében. A püspök megtarthatja a pannonhalmi főapátságot, mint kommandált javadalmat, mert püspökségét a törökök elpusztították. A Szentatya azért döntött így, mert bízik abban, hogy az oszmánokkal kötött fegyverszünetnek köszönhetően sikerül gondoskodni az egyházmegye területén megmaradt katolikusokról, illetve, hogy növelje a magyar országgyűléseken a prelátusok arányát, akik a bárók és a nemesek mellett a harmadik rendet alkotják. A kinevezésre a doktori fokozat hiánya alóli felmentéssel került sor, mivel Magyarországon az a hagyomány, hogy nem szereznek fokozatot, a jelölt mindazonáltal képzett, tapasztalt pap és az uralkodó tanácsosa.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. II, fol. 101v–102r – cop.)

Referente reverendissimo domino cardinale Morono sanctitas sua ad praesentationem serenissimi Maximiliani imperatoris electi, et tamquam regis Hungariae providit ecclesiae Tininiensi in Croatia provinciae Spalatensis per translationem Andreae Sbardelati¹ ad [fol. 102r] ecclesiam Canadiensem alias factam vacanti de persona reverendi domini Stephani Feyrchuuy² maiestatis suae consilarii, in sacri presbyteratus ordine constituti, et fidem catholicam rite professi, ipsumque dictae ecclesiae in episcopum praefecit et pastorem cum retentione monasterii archiabbatiae nominati Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae,³ quod in commendam obtinet, aliorumque compatibilium, ut commodius sustentari possit, cum episcopatus ipse omni reditu ac fructibus a Turcis sit spoliatus. Ipsi vero ecclesiae ob eam causam providetur, ut si qui supersunt Christiani sub tyrannide immanissimi Turcae,⁴ possint induciarum tempore aliqua spiritali consolatione recreari, ac etiam ut in comitiis aliisque negotiis Hungaricis ordo ecclesiasticus, qui penes episcopos est, et tertium membrum statuum illius regni constituit (omnis nam Hungaria in tres ordines distributa est ecclesiasticorum, baronum et nobilium) uno suffragio amplius iuvetur.⁵ Et cum dispensatione, eo quod dictus Stephanus electus non est doctor, neque ab aliqua universitate doctrinae suae testimonium habet, cum propter consuetudinem illius provinciae, in qua doctores fieri non consueverunt, tum vero, quia constat ipsum virum esse eruditum veterem sacerdotem et Caesareae maiestatis rerum Hungaricarum togatum consiliarium. Et cum absolute etc.

¹ Dudith András.

² Fejérvöy István.

³ Pannonhalma.

⁴ II. Szelim (1566–1574) török szultán.

⁵ A címzetes püspökökre emellett a bíraskodásban is szükség volt. Bornemissza Pál erdélyi püspök, nyitrai adminisztrátor egyszerre három títuláris püspök kinevezését sürgette: „*Duo enim in appellationibus semper sunt necessarij, e tertius in iudiciis cum assessoribus et protobonotariis*”. Levele az uralkodóhoz, Pozsony, 1568. június 20. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 93, Konv. [B], fol. 46–47.

161.

Róma, 1571. július 16.¹*Konzisztoriális akta zágrábi és esztergomi segédpüspök kinevezéséről*

Colonna bíboros nem terjesztette elő az *in partibus infidelium* található rosoni püspökséget a zágrábi püspök segédpüspöke számára, mivel V. Pius pápa már a konzisztórium összeülése előtt két hónapra felfüggesztette az eljárást, hogy a püspökjelölt legalább olvassa át a Trienti Zsinat dekrétumait és a római katekizmust, mivel kánoni kivizsgálása során nem találták alkalmasnak, sőt még a kánonjogban is járatlan, habár hét évig tanult Bolognában és mindkét jog doktora lett. Előterjesztette viszont a szkopjei (scopiai) püspökséget *in partibus infidelium* az esztergomi érsek segédpüspöke számára, hosszasan szolt arról, hogy a kancellárián és a vicekancellárnál nem találtak említést arról, hogy Esztergomnak lenne segédpüspöke, viszont négy tanú ezt állította, sőt láttak erre vonatkozó bullákat is. Kérte egyidejűleg az esztergomi kanonokság (200 dukátnyi jövedelemmel) és az ugyanebben az egyházmegyében található prépostság megtartásának engedélyezését, végül támogatta a bullák kiállítását és a javadalmak megtartásának engedélyezését. A Szentatya megkérdezte, vajon a prépostság az egyházmegyében található-e, és megegyezéssel nyugtázta, hogy igen; továbbá előhozta, hogy a memoriálén nem szerepel a 200 dukát említése, mire azt a választ kapta, hogy a többi [iraton] igen, ezért előírta, hogy írják rá. A kanonokság megtartása, miután az valójában a pozsonyi Szent Márton társaskáptalanban található és nem az esztergomiban, csak azután kapott jóváhagyást, hogy kiderült: a pozsonyi káptalan tulajdonképpen egyesült az esztergomival (!). Segédpüspöknek ugyanis nem adható más káptalanban vagy egyházmegyében lévő kanonokság. Az előterjesztést tevő kardinális „pozsonyi avagy esztergomi” olvasott a kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvéből, és mivel Esztergomot már régen elfoglalták a törökök, Őszentsége kijelentette, hogy megengedhető a kanonokság megtartása, mivel ugyanabban a káptalanban vagy egyházmegyében található. Az ügyben hosszas vita folyt a memoriálé vagy a jegyzőkönyv homályos megfogalmazása miatt. Rebiba bíboros kifejtette, hogy ha a prépostság lelkipásztori kötelekkel és rezidencia-kötelezettséggel jár, nem adható meg, mire a Szentatya közbevetette: csak annyit lehet tudni róla, hogy ugyanabban az egyházmegyében van, és így a jelölt saját maga gondját viselheti, vagy más által elláthatja, vizitálhatja és ellenőrizheti nyáját. Mások szerint egy ilyen prépostságnak lelkipásztori kötelekkel kell járnia. Gambara bíboros úgy vélte, hogy az esztergomi érsekségnek – nagysága, rangja miatt – szokott lenni segédpüspöke, még ha nincsenek is erről iratok a kancellárián; emellett azt hangoztatta, hogy a jelölt tetszik neki, bár nem doktor, de tudós; ugyanakkor az ő esetében nem számít, hogy Magyarországon nem szokás fokozatot szerezni, mivel itáliai és Capodistriából származik. Santacroce kardinális a relátor Colonna álláspontját tette magáévá. Lomellini bíboros szerint ha a jelölt egyszerre esztergomi és pozsonyi kanonok, mindkettőt nem tarthatja meg, és ha az esztergomi káptalanban van két kanonoksága, szintén le kell mondania valamelyikről. Végül a Szentatya ismét kérdéseket tett fel, majd a memoriálé céduláját a földre dobta azzal, hogy írják újra. Della Chiesa bíboros fennhangon méltatlankodott az iromány zavarossága miatt és csatlakozott Őszentségéhez. Truchsess bíboros azonban kérte a bullák kiállítását, valamint egy kanonokság és a prépostság meghagyását. Ugyanígy tettek mások is, kiváltésképpen Santacroce, ám a Szentatya kitarított elhatározása mellett, és úgy rendelkezett, hogy térjenek át más propozíciókra.

(ASV Arch. Concist., Concistori [Sostituto del Concistoro], vol. 1568–1572, pag. 314–319 – reg.)²

¹ Róma, 1571. március 3. „*Cardinalis Moronus proposuit pallium pro archiepiscopo Strigoniensi postulante Antonio Vellio avvocato et procuratore proprio et fuit concessum.*” V₁: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 13r (cop.). V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 78r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Concistori, vol. 1568–1572, pag. 215. (cop.).

² Ezzel tartalmilag megegyező, de nagyon leromlott szövegű variánsai: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 34r–35r (cop.); ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 99rv (cop.). (1571. július 30-ai dátummal); ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 361v–362v (cop.).

Cardinalis Columna¹ non proposuit ecclesiam Bossaniensem² [!] in partibus infidelium pro suffraganeo episcopi Zagabriensis, ex eo quod sanctissimus voluit supersederi per duos menses, ut his promovendus³ ediscat et perlegat saltem sacri concilii Tridentini decreta et catechismum Romanum, siquidem examinatus a cardinale Maffeo⁴ et me assistente nobili reverendo patre^a Toletano palatii theologo⁵ non fuit inventus idoneus, neque scire aliquid iuris civilis vel canonici, cum ille per septem annos Bononiae operam [pag. 315] dedit, et utriusque iuris doctor effectus fuerit, et hoc ante consensum consistorii.

Idem cardinalis Columna proposuit ecclesiam Scopiensem⁶ in partibus infidelium pro suffraganeo Strigoniensi,⁷ longamque habuit propositionem, et quod cancellaria et apud vicecancellarium non reperiebatur mentio de isto suffraganeo, sed in curia erat [!] examinati 4 testes, qui deponebat [!], quod erat solita illa ecclesia habere suffraganeum, et quod ipsi viderunt et inspexerunt litteras seu bullas expeditionis huiusmodi suffraganeatus.⁸ Postulavit retentionem praepositurae in eadem dioecesi, et canonicatus Strigoniensis ecclesiae cum assignatione 200 fructibus [!] ecclesiae Strigoniensis. In suo voto se prolixè habuit et fuit pro expeditione cum retentione.

Sanctissimus obiecit de praepositura, [pag. 316] an esset eiusdem dioecesis etc. Et quia fuit, quod sic, remansit contentus.

2° opposuit, quod in cedula seu memoriali non erat mentio assignationis 200 ducatorum. Fuit dictum, quod in aliis erat, tamen obiurgavit, quod apponeretur.

3° de retentione canonicatus, quia dicitur Sancti Martini Passionensis⁹ [!], ergo non est Strigoniensis, sed alterius ecclesiae, et non datur retentio canonicatus in

¹ Marcantonio Colonna. Ss. XII Apostoli (1565–1580), S. Pietro in Vincoli (1580–1586), S. Lorenzo in Lucina (1586–1587) presbiter, Palestrina (1587–1597) püspök bíborosa. HC III, 40.

² Vagyis *Rosonensis*. Vö. HC IV, 119, illetve a 13. sz. irat vonatkozó jegyzetét.

³ Nicolaus Don. HC III, 346 („*Russonensis*” címmel). A zágrábi püspök Draskovich György volt.

⁴ Bernardino Maffei.

⁵ Francisco Toledo de Herrera (1532–1596), S.I., a Collegio Romano tanára, átmenetileg a Szent Palota prédikátora is. Ő irányította a *Vulgata* revízióját, 1593-tól bíboros. Vö. MAURO DA LEONESSA, *Il predicatore apostolico*, Isole del Liri 1929, 53–54.

⁶ *Skopje* (ma Macedónia). A pozsonyi, majd 1555-től esztergomi kanonok, Franciscus de Andreis 1591. évi haláláig viselte címzetes püspökségét és volt esztergomi segédpüspök. Vö. HC III, 294 és 346; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 160. – Egyik kisebb javadalmát, a pozsonyi primási palota Szent László-kápolnájának igazgatóságát minden bizonnyal Himmelreich királyi titkár mindössze hat esztendő fia kapta meg. Lásd az uralkodó levelét Fejérvöly helytartóhoz, 1591. június 13. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 123, Konv. A, fol. 79–80.

⁷ Veranchich Antal.

⁸ A tanúk szavahihetősége kétségen felül áll. De Andreis elődje az esztergomi segédpüspökségben 1567-ben halt meg, és szintén a scopiai címet viselte. Lásd Oláh Miklós levelét az uralkodóhoz, Nagyszombat, 1567. január 10. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 94, Konv. A, fol. 4–5. A HC III, 294 De Andreis előtt Stephanus Zacalznizi pápai kinevezését említi (*adiac. Strig., suffr. Agrien.*) 1554-ből.

⁹ Pozsony (ma *Bratislava*, Szlovákia).

alia ecclesia vel dioecesi suffraganeo, et quia fuit dictum hanc ecclesiam esse per transactionem vel per unionem cathedralem Strigoniensem, fuit magna contentio, et dominus proponens ex processu legit dici Passionensem seu Strigoniensem, quia civitas Strigoniensis iamdiu a Turcis occupata fuit, sanctitas sua dixit, possit dari retentionem unius canonicatus in eadem ecclesia [pag. 317] vel dioecesi etc. post multas controversias ex obscuritate memorialis seu processus.

Cardinalis Pesarum¹ dixit, quod si praepositura esset curata et requirat residentiam, non detur, cui sanctissimus respondit non referre, dummodo sit in eadem dioecesi, quia potest ipse illius curam habere, vel per alium exercere, visitare et superintendere gregi etc.

Alii responderunt praeposituram esse curatam etc.

Cardinalis de Gambara² dixit, quoad ecclesiam Strigoniensem credere esse consuetam habere suffraganeum propter nobilitatem illius, et dioecesis amplitudinem etc., etiamsi non extent litterae seu bullae in cancellaria, quod personam sibi placere, etiam si non sit doctor, quia doctus est, in eis partibus reputant dedecori [pag. 318] accipere gradum doctoratus, sed in hoc fallitur, quia est Italus iste, et Iustinopolitanus.³ Quoad retentionem placet retentio praepositurae et canonicatus ecclesiae Strigoniensis, et assignatio 200 ducatorum et coeteri in idem etc. Et Sanctacrucis,⁴ qui ostendit pro relatore, ut res se habeat.

Sed Lomellinus⁵ dixit, si ipse est canonicus Strigoniensis, et habet canonicatum Passoniensem [!], habet duos canonicatus, quos retinere simul non potest, si vero habet duos, sed in eadem ecclesia, quae dicitur Passoniensis et Strigoniensis, neque ambos eos retinere potest, quia sub eodem tecto, et sic est contentio exorta etc.

Denuo sanctissimo domino nostro interrogante et replicante, praesertim ob obscuritatem cedulae, quam ob rem demum sanctitas sua proiecit cedulam in [pag. 319] terram, et mandavit, ut denuo reficeretur.

Tunc acclamavit cardinalis Abeclesia⁶ cum quadam indignatione et auctoritatis praesentia, ut reficeretur, quia erat obscura et perplexa, sic pontificis mentem confirmans et iuvans.

At cardinalis Augustanus supplicavit pro expeditione et votorum prosequutione cum retentione unius tamen canonicatus, et praepositurae et alii. Idem fecerunt

¹ Scipione Rebiba.

² Gianfrancesco Gambarà. Ss. Marcellino e Pietro (1561–1565), S. Prudenziana (1565–1570), S. Prisca (1570–1572), S. Anastasia (1572–1578), S. Clemente (1578–1579), S. Maria in Trastevere (1579–1580) presbiter, Albano (1580–1583), majd Palestrina (1583–1587) püspök bíborosa. HC III, 38.

³ Iustinopolis, Capodistria (ma Koper, Szlovénia).

⁴ Prospero Santacroce. Bíboros (1565–1589), első presbiteri titulusa 1566-tól San Girolamo degli Schiavoni, püspöki titulusa 1589-től az albani. HC III, 41.

⁵ Benedetto Lomellini. S. Maria in Aquiro (1565) diakónus, S. Sabina (1565–1579) presbiter bíborosa. HC III, 41.

⁶ Giovanni Paolo della Chiesa. S. Callisto (1568) és a S. Pancrazio fuori le mura (1568–1575) diakónus bíborosa. HC III, 43.

cardinales escusantes, [!] praesertim Sanctacrucis, tamen sanctissimus persistit in eius sententia comprobante Abeclesia, et mandavit procedi ad alias propositiones.¹

¹ A szövegben 'Nobil. R. P.' áll.

162.

Róma, 1571. július 30.

Konzisztoriális akta esztergomi segédpüspök kinevezéséről

Colonna bíboros nem kívánta a konzisztórium előtt ismételt felolvasni az esztergomi segédpüspök aktáját, hanem előszóval mondta el, hogy a jelölt budai prépostsága török kézen van, nincs székhelye és jövedelme, pusztán címzetes; és hogy mindössze egy kanonoksága van a török elől elmenekült esztergomi káptalanban. Tehát nem kettő, hanem egy kanonoksága van abban az egyházban, ahol segédpüspöki hivatalát gyakorolni fogja, vagyis megtarthatja azt, ha viszont Őszentsége úgy akarja, váljon meg a prépostságtól – mondta. Truchsess bíboros a jelölt kinevezése mellett foglalt állást, és szerinte az szívesen megválnék kanonokságától, amit V. Pius és Colonna kardinális cáfolt, szerintük csak a prépostságról hajlandó lemondani. Ricci és Altemps bíboros hasonló véleményen volt. Utóbbi személyesen járt Magyarországon, elmondta, hogy a prépostság a törökök által elfoglalt Budán található, és hogy a pozsonyi és esztergomi kanonokság ugyanaz, mivel az esztergomi érsekség Pozsonyba költözött, és a Szentatya kérdésére válaszolva megerősítette, hogy a város az egyházmegye területén található, és így megengedhető a kanonokság megtartása. Pacheco bíboros szerint a prépostságot is megtarthatja, mivel *in partibus infidelium* fekszik; ugyanígy vélekedett Amulio kardinális; Gambará igennel voksolt; Gesualdo, d'Aragona és Boncompagni bíboros szerint is megtartható a prépostság, mivel csupán címzetes; Orsini ugyanígy, Lomellino a prépostságról való lemondást javasolva igennel szavazott és mások is. Burali bíboros a javadalom megtartása ellen foglalt állást, de igennel szavazott, miként Albani bíboros is. Végül Őszentsége püspökké tette a kanonokság megtartásával és a 200 dukátnyi, az érseki bevételekből fizetendő évjáradékkal, hogy az érsekség területén főpapi funkciókat végezhesen, ám máshol nem, miként arról korábban hozott konzisztoriális dekrétum rendelkezik. A Szentatya a zágrábi segédpüspök ügyét viszont már nem akarta napirendre tűzni.

(ASV Arch. Concist., Concistori [Sostituto del Concistoro], vol. 1568–1572, pag. 327–330 – *reg.*)²

Dominus cardinalis Columna,³ qui hac nocte de Zagarolo⁴ levi caruca vectus ad hoc venit, ne repeteret in supremo consistorio acta de suffraganeo Strigoniensis archiepiscopi,⁵ narravit, qualiter iste promovendus habet praeposituram Budensem, quae est in manibus Turcarum, [pag. 328] et nullam habeat residentiam nullosque redditus, sed est titularis tantum. Canonicatum vero unum habet ecclesiam Strigoniensem [!] cum divino cultu, et cathedra episcopale [!] a canonicis est translata Strigoniensi urbe a

¹ A „cardinalis Augustanus”: Otto Truchsess von Waldburg augsburgi püspök. S. Balbina (1545–1550), S. Sabina (1550–1561), S. Maria in Trastevere (1561–1562) presbiter, Albano (1562–1570), Sabina (1570), majd Palestrina (1570–1573) püspök bíborosa. HC III, 29.

² Ezzel tartalmilag megegyező, de nagyon leromlott szövegű variánsai: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 45v (*cop.*); ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 372v–373r (*cop.*); ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 109v (*cop.*).

³ Marcantonio Colonna.

⁴ Zagarolo (ma Olaszország).

⁵ Veranchich Antal.

Turcis invasa atque detenta. Unde non duos, sed unum canonicatum habet in ecclesia, in qua suffraganeatus munus est exercitaturus, et sic potest dari retentio, vel si placet sanctitati suae, dimittat praeposituram etc. ipse sic sensit in suo voto.

Cardinalis Augustanus¹ est pro expeditione, et quod promovendus est contentus, ut sibi retulit, dimittere canonicatum, ad quod Papa et Columna replicatur, quia non vult dimittere, nisi praeposituram. Etc.

Cardinalis a Monte Politiano² idem, cardinalis [pag. 329] Sancti Georgii³ idem, quia ipse fuit in loco, et praepositura est Budae a Turcis detentae et canonicatus Posaniensis est idem, qui Strigoniensis, quia ecclesia Strigoniensis est translata ad illud oppidum, et ad interrogationem sanctissimi, quod illud oppidum est de dioecesi Strigoniensi, et sic potest dari retentio. Cardinalis Paccechus,⁴ quod potest dari retentio cum praepositura sit in partibus infidelium.

Cardinalis Amulius idem, cardinales de Gambarara sic Gesualdus et Aragona, cardinalis Boncompagnus, quod etiam praepositurae potest dari retentio tamquam beneficii titularis usque ad adaesitam [!] possessionem. Idem Ursinus et Lomellinus praepositura dimissa sic, et caeteri etc. Cardinalis Placentin[us] se opposuit contra [pag. 330] retentionem, tamen nescio, quid conclusit sic, et cardinalis Albanus.⁵

Tandem sanctissimus instituit episcopum cum retentione canonicatus et reservati-
one pensionis 200 ducatorum super fructibus mensae episcopalis Strigoniensis, ut possit exercere ibi pontificalia, sed non extra iuxta decretum alias in hoc sacro loco factum.

Sanctissimus iterum molestatus a me clausum consistorium noluit, ut proponeretur suffraganeus Zagabriensis.

¹ Otto Truchsess a Waldburg.

² Giovanni Ricci. S. Vitale (1551–1566), S. Angelo in Pescheria (1566) diakónus, S. Maria in Trastevere (1566–1570) presbiter, Albano (1570–1573), majd Sabina (1573–1574) püspök bíborosa. HC III, 32.

³ Markus Sitticus von Altemps. IV. Pius neposa, Ss. XII Apostoli (1561–1565), S. Giorgio in Velabro (1565–1577) diakónus, S. Maria degli Angeli (1577–1578), S. Pietro in Vincoli (1578–1579), S. Clemente (1579–1580), S. Maria in Trastevere (1580–1595) presbiter bíborosa. HC III, 38. Modern életrajza: SIMONETTA SCHERLING, *Markus Sittikus III. (1533–1595). Vom deutschen Landsknecht zum römischen Kardinal*, Konstanz 1998.

⁴ Francisco Pacheco de Toledo. S. Susanna (1564–1565), S. Prudenziána (1565), majd S. Croce in Gerusalemme (1565–1579) presbiter bíborosa. HC III, 39.

⁵ Marcantonio Amulio. S. Marcello (1561–1572) presbiter bíborosa. HC III, 38. – Giovanni Francesco Gambarara. – Alfonso Gesualdo. S. Cecilia (1561–1572), S. Prisca (1572–1578), S. Anastasia (1578–1579), S. Pietro in Vincoli (1579–1580), S. Clemente (1580–1583) presbiter, Albano (1583–1587), Frascati (1587–1589), Porto e Santa Rufina (1589–1591), majd Ostia (1591–1603) püspök bíborosa. HC III, 38. – Innico d'Avalos d' Aragona. S. Lucia in Silice (1561–1563), S. Adriano al Foro (1563–1567) diakónus, S. Lorenzo in Lucina (1567–1586) presbiter, Sabina (1586–1589), Frascati (1589–1591), majd Porto e S. Rufina (1591–1600) püspök bíborosa. HC III, 39. – Ugo Boncompagni. S. Sisto (1565–1572) presbiter bíborosa, majd XIII. Gergely (1572–1585) néven pápa. HC III, 41. – Flavio Orsini. S. Giovanni a Porta Latina (1565), Ss. Marcellino e Pietro (1565–1578, in commendam 1578–1581), majd S. Prisca (1578–1581) presbiter bíborosa. HC III, 41. – Benedetto Lomellini. – Paolo Burali d'Arezzo C.R. Teath. S. Prudenziána (1570–1578) presbiter bíborosa. HC III, 44. – Giovanni Girolamo Albani S. Giovanni a Porta Latina (1570–1590) presbiter bíborosa. HC III, 44.

163.

Róma, 1571. október 3.

Konzisztoriális akta zágrábi segédpüspök kinevezéséről

Colonna bíboros előterjesztette a rosoni címzetes püspökséget a zágrábi püspök segédpüspöke számára, miután a – jelen aktát készítő – *substitutus consistorii*, Maffeo bíboros az előírt vizsga letétele után tanúsította, hogy alkalmas. Korábban ugyanis alkalmatlannak látszott, emiatt több mint két hónapot tanulmányozta a katekizmust és az egyházi dolgokat. A jelölt kanonok előléptetése mellett nyilatkozott már három hónapja Truchsess kardinális, az alkalmasságát előterjesztő Colonnával értett egyet több kardinális, valamint Ricci bíboros, amennyiben Zágrábnak szokott lenni segédpüspöke. Cervantes szerint viszont csak akkor szentelhető fel, ha valóban volt korábban is segédpüspök, egyébként nem (a Trienti Zsinat szerint ugyanis nyomós ok nélkül tilos koadjutort adni, még utódlási jog nélkül is), és ugyanez vonatkozik a segédpüspökre is. Santoro bíboros szó nélkül rábólintott, Cesi, Bianchi és Peretti bíboros Colonnával szavazott. Aldobrandini kardinálisnak nem tetszett a segédpüspök kinevezésének indoklása, és azt javasolta, hogy ha mindenképp szükséges a segédpüspök Zágrábban, keressenek más okot. A többi bíboros azonban kitartott Colonna mellett. Hangoztatták a hagyomány meglétének eleendő voltát, valamint hogy a segédpüspök különbözik a koadjutortól. A Szentatya végül püspökké tette a jelöltet és – korábbi javadalma megtartásával, valamint 200 dukát éves járandósággal – rábízta a zágrábi segédpüspöki feladatok ellátását a vonatkozó konzisztoriális dekrétum előírásai szerint.

(ASV Arch. Concist., Concistori [Sostituto del Concistoro], vol. 1568–1572, pag. 365–367 – *reg.*)¹

Cardinalis Columna² (qui e Sublaco³ data opera venerat in Urbem) proposuit ecclesiam Rosariensem [!] in partibus infidelium pro suffraepiscopo [!] Zagabriensi, facta prius fide per me⁴ et cardinalem Maffeam⁵ de persona, quod esset apta ad discendum post examen rei petitum, cum in priori visus est nobis inhabilis, unde per duos menses et ultra studuit cathecismo et rebus ecclesiasticis. Iste canonicus⁶ promovendus denunciatus [!] ante tres menses [pag. 366] cardinalis Augustanus cum relatore cardinalis Politianus, si consuevit habere suffraganeum, et alii cum relatore.^a Cardinalis Ceruantes [dixit], si consuevit habere suffraganeum alias non (quia est contra consilium Tridentinum prohibens dari coadiutorem, etiam sine futura successione episcopo sine urgenti et necessaria causa) et sic de suffraganeo loquitur, dum dixit sine futura successione sessione 25 de reformat. gener. c. : :^b.⁷

¹ Ezzel tartalmilag megegyező, de nagyon leromlott szövegű variánsai: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 45v (*cop.*); ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 372v–373r (*cop.*); ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 109v – *cop*

² Marcantonio Colonna

³ Subiaco (ma Olaszország).

⁴ *Substitutus consistorii*, személyének azonosítása további kutatás igényel. Feladatkörére: LAJOS PÁSZTOR, *Il sostituto del concistoro ed il suo archivio*, AHP 5 (1967) 355–372.

⁵ Marcantonio Maffeo. S. Callisto (1570–1583) presbíter bíborosa. HC III, 43.

⁶ Nicolaus Don.

⁷ A Trienti Zsinat dekrétumai kiadva: *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. IOSEPHUS ALBERIGO–IOSEPHUS A. DOSETTI PERIKLE – P.J. CLAUDIUS LEONARDI–PAULUS PRODI, Bologna 1973³.

Cardinalis Sanctae Severinae tacite innuit, cardinalis Cesium cum relatores et cum eo Theanensis et Montis Alti. Cardinalis Aldobrandinus sibi non placeat causa expressa, obtineri suffraganeum.¹ Unde si est dandus, detur alia causa, et alii pertransierunt cum relatores, fuit replicatum consuevisse habere [pag. 367] et differre suffraganeum a coadiutore. Sanctissimus dominus noster praefecit et dedit in suffraganeum Zagabriensem iuxta decretum alias in hoc sacro loco actum, et cum retentione et cum assignatione 200 ducatorum.²

^a Az egész mondat *sic!* Vélhetően másolási hibákkal, kihagyásokkal teli. ^b *Sic!* Kipontozva.

164.

Róma, 1573. április 15.

Konzisztoriális akta magyarországi püspökségek betöltéséről

Morone bíboros tudatta, hogy több magyarországi, illetve II. Miksa császár és Károly főherceg más területein található, betöltésre előterjesztendő, vagyis proponálandó püspökség kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve van kezeli között. Mivel azonban néhány hiba akad bennük, több püspökséget személyek említése nélkül prekonizált. A jegyzőkönyveket tudniillik elküldte a bíborosi rendek fejének, és amelyeket ők rendben találnak, azokat az egyházmegyéket fogja előterjeszteni.³

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 80v – cop.)

Tunc card. Moronus ordine praepostero dixit se habere multos processus ecclesiarum proponendarum in Hungaria et in aliis dominiis imperatoris⁴ et archiducis Caroli,⁵

¹ A felszólaló kardinálisok: Otto Truchsess a Waldburg. – Giovanni Ricci. – Gaspar Cervantes. S. Vitale (1570) diakónus, Ss. Silvestro e Martino ai Monti (1570–1572), majd S. Balbina (1572–1575) presbiter bíborosa. HC III, 44. – Giulio Antonio Santoro. Santa Severina érseke, S. Bartolomeo all'Isola (1570–1595), S. Maria in Trastevere (1595–1597) presbiter, Palestrina (1597–1602) püspök bíborosa (HC III, 44). A 16. század egyik legérdekesebb római főpappára: G. CUGNONI, *Autobiografia di monsignor G. Antonio Santori cardinale di S. Severina*, Archivio della (Reale) Società Romana di Storia Patria 12 (1889) 327–372 és 13 (1890) 151–205; FILIPPO TAMBURINI, *Giulio Antonio Santoro cardinale penitenziere ed inquisitore generale. Ricerche sulla sua biblioteca*, RQ 95 (2000) 54–93. – Pietro Donato Cesi. S. Barbara (1570), S. Vitale (1570–1578), S. Anastasia (1584–1586) presbiter bíborosa. HC III, 44. – Arcangelo Bianchi O.P., S. Cesareo in Palatio presbiter bíborosa (1570–1580). HC III, 44. – Felice Peretti Montalto O.F.M. Conv. S. Girolamo degli Schiavoni (1570–1585) presbiter bíborosa, majd pápa V. Sixtus (1585–1590) néven. HC III, 44. – Giovanni Aldobrandini. S. Eufemia (1570), majd S. Simeone Profeta (1570–1573) presbiter bíborosa. HC III, 44.

² Róma, 1571. december 21.: „*Cardinalis Moronus proposuit ecclesiam Sirmiensem in Hungaria occupatam a Turcis et fuit expedita cum gratia.*” ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 11r (cop.). V.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 77v (cop.) (1571. január 26-i dátummal).

³ A processusokról vö. GOETZ, *Nuntiatur Giovanni Delfino*, 46–48, n. 21, 46–47; 69–73, n. 27, 70; 76–82, n. 30, 76–77; 153–154, n. 62, 153; 160–162, n. 64, 160; 176–180, n. 74, 179; 195–198, n. 83, 195; BUES, *Nuntiatur Giovanni Delfino*, 52–54, n. 21, 53. – V.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 403v (cop.). V.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 140v–141r (cop.). V₄: BAV Barb. Lat., vol. 3219, fol. 88v (cop.).

⁴ II. Miksa.

⁵ (Stájer) Károly grazi főherceg (1540–1590).

sed illos pati aliquos defectus, proinde praeconisavit plures ecclesias absque personis, eo quia misit processus capitibus ordinum, et si qui erunt sine defectu, illos proponet.

Idem autem dixit et fecit de more suo contra iurisdictiones, ut praeconisaret prius ecclesias et personas, quam processus subscribantur.

165.

Róma, 1573. április 27.

Konzisztoriális akta magyar egyházmegyék prekonizációjáról

Morone bíboros közölte, hogy máskor több magyarországi püspökséget prekonizált, de nem terjeszt elő őket, mert [kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveiben] nincs meg minden szükséges dolog. XIII. Gergely pápa (1572–1585) azt válaszolta, hogy azon területek püspökségeinél nem is kell azokat megkövetelni, csak a jelöltek legyenek jámbor személyek.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. II, fol. 20v – orig.)

Ed. FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 264, I. jegyzet (*partim*); FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 197, 681. jegyzet (*partim*).

Dixit idem reverendissimus Moronus se aliter praeconisasse plures ecclesias in Ungaria existentes, sed eas non proposuisse, quia in illis non concurrunt omnia requisita. Sanctitas sua respondit non esse in illis partibus curandum de reliquis rebus, dummodo sint personae religiosae.

166.

Róma, 1573. május 15.

Radéczy István propositio consistorialis az egri püspökségre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a magyarországi egri püspökség betöltésére. Az egyházmegye II. Miksa császár uralma alatt áll, az esztergomi egyháztartományhoz tartozik, székesegyházának titulusa Szent János evangélista. A püspöki székváros papsága az istentiszteleteket Eger egyik – egyházi felszereléssel kellően ellátott – plébániatemplómban végzi, mivel székesegyházat a várbeli katonaság tartja kezében, ahol hadiszereket tárolnak, emellett „eretnek” prédikációkat tartanak. Az egyházmegye részben török uralom alatt áll, részben „eretnecségtől” fertőzött. A püspökség jövedelmei valamikor elérték a 60000 forintot, de most csak 40000-re rúgnak, és az [egri] kapitány kapja meg azokat a város védelmére és a végek katonaságának eltartására. A püspök megélhetésére a császári kamara mindössze 4000 dukátot juttat. Az egyházmegye taxája 4000-re rúg. A Veranchich Antal esztergomi érseki székre történt áthelyezése miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Radéczy István, aki leszámítva a doktori fokozat hiányát, megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak, és letette a hitvallást. Tekintettel a püspökség jövedelmeinek lefoglalására, kéri korábbi javadalmainak megtartását és az ügymenet ingyenességét. [A bullák kiállítása *gratis* történt.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 76rv – orig.)^a

Illustrissime ac reverendissime domine, in proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinelem Moronum proponetur ecclesia Agriensis in regno Hungariae,

sub invocatione Sancti Iohannis evangelistae ad portam Latinam et sub dominio maiestatis Caesareae in temporalibus in provincia Strigoniensi.¹

Clerus dictae ecclesiae celebrat divina officia in quadam parochiali dictae civitatis, ex eo quod quidam milites in praesidio positi detinent ecclesiam cathedralem, in qua reconduntur apparatus bellici, et ibidem conciones faciunt more haereticorum, est sufficienter instructa omnibus requisitis pro cultu divino, dioecesis est partim occupata a Turcis, partim haeresi infecta.²

Fructus aliquando ascenderunt ad summam ducatorum 60/M, moderno^b solum ascendunt ad summam 40/M, qui recipiuntur a quodam capitaneo pro tuitione civitatis et militibus alendis in confinibus, et episcopus pro sua mensa recipit a camera Caesarea 4/M millia dumtaxat.

Taxatur in libris camerae ad florenos 3/M.³

Vacat per translationem domini Antonÿ Varentÿ⁴ ad Strigoniensem ecclesiam.

Promovendus est ad eam reverendissimus Stephanus Radetius,⁵ qui habet omnia a iure requisita et sacro concilio Tridentino, excepto quod non sit doctor, emisit professionem fidei.

Petitur retentio aliquorum beneficiorum.

Item expeditio gratis attenta retentione bonorum dictae ecclesiae.

[fol. 76v] [m.a.]

Ecclesia Agriensis. Pro reverendissimo domino Stephano Radetio. [m.a.] Fuit spedita cum gratia.⁶

^a Kisméretű lap. ^b Az eredetiben 'mo' és rövidítésjel. Feloldásunk a 'tempore' kiegészítéssel értelmezhető.

¹ Az uralkodói kinevezésre lásd GOETZ, *Nuntiatur Giovanni Delfino*, 59–66, n. 25, 64; 69–73, n. 27 és 70; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 197. – Radéczi áthelyezését a váradi székből az egribe Veranchich Antal javasolta a királynak 1572. április 7-én, Pozsonyban kelt levelében. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 98, Konv. C, fol. 32–35.

² Az egri kanonokok és katonák konfliktusairól (és magyarországi püspöki székhelyek kiépítése, működése, kiváltképpen Eger problémáiról) némileg későbbi adalékként lásd Pethe Márton váradi püspök 1592. január 29-én, Jászón kelt levelét az uralkodóhoz. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 124, Konv. A, fol. 7–8.

³ Az egri püspökség taxája a középkorban 800 forint volt, amit később 4000-re emeltek fel. HC II, 82; III, 98.

⁴ Veranchich Antalt (1560–1570 között egri püspök, HC III, 98) 1570. szeptember 25-én helyezték át az esztergomi érseki székre. HC III, 304; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 262–274.

⁵ Radéczi Istvánt 1572. július 29-én nevezte ki az egri püspöki székre I. Miksa király, amit a pápai megerősítés után, 1573. október 24-én ismét megtett. Radéczi haláláig, 1586. február 4-ig állt az egri egyházmegye élén. HC III, 98; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 159–160; SUGÁR, *Az egri püspökök története*, 276.

⁶ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 155v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 21r.

167.

Róma, 1573. május 15.

Liszthy János propositio consistorialis a győri püspökségre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a magyar királyságbeli győri püspökség betöltésére. Az egyházmegye II. Miksa császár uralma alatt áll, az esztergomi egyháztartományhoz tartozik, székesegyházát a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelték fel. Jövedelme 8–9000 tallér, amelyből a püspök 6000-ret katonaság tartására fizet. Taxája 4000-re rúg. A Gregoriáncai Pál halála miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Liszthy János, aki leszámítva a doktorátus, illetve a licentia-fokozat hiányát, és hogy pappá szentelésére csak a minap került sor, megfelel a Tridenti Zsinat kívánalmainak. Kérvényezi az ügymenet ingyenességét. [A kánoni intézkedés *gratis* történt, a szentelés ideje miatti fogyatékoság alól diszpenzációt nyert.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 718^{rv} – orig.³)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Moronum³ proponetur ecclesia Iauriensis in regno Hungariae, sub dominio in temporalibus imperatoris in provincia Strigoniensi, sub invocatione Beatae Mariae Virginis. Ecclesia est sufficienter instructa omnibus requisitis pro cultu divino.

Fructus ascendunt ad 8/M vel 9/M tallerorum, ex quibus solvit episcopus pro alendis militibus 6/M.

Taxantur in libris camerae apostolicae ad florenos 800.

Vacat per obitum reverendissimi domini Pauli Gregorianz.⁴

Promovendus ad eam est reverendus dominus Iohannes Listhius,⁵ qui habet omnia requisita a iure et concilio Tridentino, excepto quod non sit doctor aut licentiatus, et nuper suscepit ordines.

Petitur expeditio gratis.

[fol. 718^v] [m.a.]

Iauriensis. Fuit spedita cum gratia, cum dispensatione, quoad tempus ordinis.

³ Kisméretű lap

¹ A királyi kinevezésre lásd GOETZ, *Nuntiatur Giovanni Delfinos*, 59–66, n. 25, 64; 69–73, n. 27, 70; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 197.

² A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 155^{rv}. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 21^r.

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Gregoriáncai Pál (1554–1565) győri püspök. HC III, 215.

⁵ Liszthy János haláláig, 1578. február 22-ig viselte a győri püspöki méltóságot. HC III, 215. Pályájára, különösen alkancellári, kancellári működésére: FAZEKAS ISTVÁN, *A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből*, Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére, Fons 9 (2002) 227–248.

168.

Róma, 1573. május 15.

Mossóczy Zakariás propositio consistorialis a tinini püspökségre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a tinini püspökség betöltésére. Korábban a császár uralma alatt állt, most azonban a székváros és az egyházmegye teljesen az oszmánoké, így az istentiszteletek végzésére nincs megfelelő felszerelés, és a bevételeket is nélkülözi, a püspök tartására a császár 500 tallér ad. Taxája az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 150 forint. A Fejérvölgy István veszprémi nominációja miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Mossóczy Zakariás, aki leszámítva a doktorátus hiányát megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak, és már letette a [trieni forma szerinti] hitvallást. Kérvényezi nyitrai helynöksége, főesperessége és kanonoksága megtartását – melyekből 500 forint éves jövedelme származik –, és a fentiekre tekintettel az ügymenet ingyenességét. [A bullákat *gratis*, illetve a javadalmak megtartásának engedélyezésével és a fokozat hiánya alóli felmentés megadásával állították ki.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 593^{rv} – orig.^a)

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Moronum proponetur ecclesia Tininiensis, quae erat sub dominio imperatoris in temporalibus, antequam occuparetur a Turcis, hodie civitas et tota dioecesis est sub dominio Turcharum, et sic nec apparatus pro cultu divino habet, nec redditus aliquos, sed imperator dat episcopo pro sua mensa 500 talleros.

Fructus taxantur in libris camerae apostolicae florenis 150.

Vacat per nominationem reverendissimi domini Stephani Feierchei² ad ecclesiam Wesprimiensem.

Promovendus ad eam est^b reverendus dominus^c Zacharias Mossocz,³ qui habet omnia requisita a iure et sacro concilio Tridentino, excepto quod non sit doctor, emisit professionem fidei.^d

Petitur retentio vicariatus, archidiaconatus et canonicatus Nitriensis, ex quibus percipit talleros 500. Item expeditio gratis praefatis attentis. [fol. 593^v] [m.a.]

Tininiensis. Fuit spedita, prout petitur, quoad retentionem, et fuit dispensatum, quatenus opus est, cum gratia.

^a Kisméretű lap. ^b A szó után 'frater' áthúzva. ^c Sorközi beszúrás, alatta kihúzva: 'frater'. ^d A szó után 'petitur retent[io]' áthúzva.

¹ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 155^v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 21^v.

² Fejérvölgy István (1571–1573) tinini püspök. HC III, 314.

³ Mossóczy Zakariás 1578. október 27-ig, váci püspökségbe való áthelyezéséig viselte a tinini püspöki címet. HC III, 314. Életére, jogászai tevékenységére: VAGNER JÓZSEF, *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra 1896, 134–153; IVÁNYI BÉLA, *Mossóczy Zakariás és a Magyar Corpus Iuris keletkezése*, Debrecen 1926 (akadémiai székfoglaló). – Mossóczy jogászai vénája ellenére tinini püspökként nem volt mindig aktív a közéletben. 1577. augusztus 14-i levelében például azzal mentegette távolmaradását a Magyar Tanács üléséről az uralkodónál, hogy nincs elegendő pénze arra, hogy Bécsben időzzön. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 111, Konv. B, fol. 70–71.

169.

Róma, 1573. május 15.

Monoszlay János propositio consistorialis a pécsi püspökségre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a magyar királyságbeli pécsi püspökség betöltésére, amelynek világi uralkodója II. Miksa császár, az esztergomi egyháztartományban található, székesegyházának titulusa Szent Péter. A székvárost és az egyházmegyét teljesen megszállták a törökök, és sem papsága, sem bevétele nincsen. Taxája az Apostoli Kamara kimutatásai szerint ugyanakkor 3300 forint. A Dudith András aposztáziája miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Monoszlay János zágrábi prépost, aki leszámítva a doktorátus, illetve a licencia-fokozat hiányát, megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak, és már letette a [trieni forma szerinti] hitvallást. Kérvényezi zágrábi prépostsága és kanonoki javadalma megtartását, és tekintettel a fentiekre az ügymenet ingyenességét. [A bullákat *gratis*, illetve a javadalmak megtartásának engedélyezésével állították ki.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 402^v – *orig.*)¹

Ed. FOXCISŃSKI, *Propozycje konsystorialne*, 158–159, n. 2.

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio proponetur per me Ioannem cardinalem Morronum² ecclesia Quinque Ecclesiensis in regno Ungariae, sub dominio in temporalibus Caesareae maiestatis in provincia Strigoniensi, sub invocatione Sancti Petri.

Civitas cum ecclesia et tota dioecesi est occupata a Thurcis, et sic nec clerum aut fructus habet.

Tamen taxantur fructus in libris camerae apostolicae 3/M 300 florenis.

Vacat per apostasiam Andreae ex Dedulj Sbordolatio.³

Promovendus ad eam est reverendus dominus Ioannes Amonoscho [!],⁴ qui habet omnia requisita a iure et sacro concilio Tridentino, excepto quod non sit doctor aut licentiatus. Emisit professionem fidei.

Petitur retentio praepositurae et canonicatus ecclesiae Zagabriensis.

Item expeditio gratis attentis praefatis.

[fol. 402^v] [m.a.]

Quinque Ecclesiensis. Spedita cum gratia, cum retentione obtentorum.

¹ Kisméretű lap.

¹ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 155^v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 21^r.

² Giovanni Girolamo Morone.

³ Dudith András (1565–1567) pécsi püspök (HC III, 280); 1567-ben aposztatált. Lásd fentebb a 154. sz. iratot.

⁴ Monoszlay János egészen 1578. október 29-ig, zágrábi püspökségbe helyezéséig volt pécsi püspök. HC III, 280.

170.

Róma, 1573. május 15.

Fejérvöy István propositio consistorialis a veszprémi püspökségre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a magyar királyságbeli veszprémi püspökség betöltésére, amelynek világi uralkodója II. Miksa császár, az esztergomi egyháztartományban található, székesegyházának titulusa Szent Mihály. A székvárost teljesen, az egyházmegyét szinte egészében megszállták a törökök, ezért a papság Zalaegerszegre menekült, ahol az istentiszteleteket katolikus módra végzik, és a szertartásokhoz minden alkalmas felszerelés rendelkezésre áll. A püspökség jövedelmei 3000 forintra rúgnak, a főpásztor azonban csak 500 tallért kap, a többi katonaság tartására fordítják. A taxa az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 800 forint. A Liszthy János győri áthelyezése miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Fejérvöy István tinini megerősített és felszentelt püspök, aki, leszámítva a doktrátus hiányát, megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak, és már letette a [trieni forma szerinti] hitvallást. Kérvényezi a fentiekre való tekintettel az ügyemet ingyenességét. [A kánoni intéstitúció *gratis* történt.]¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 768^{rv} – orig.)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Morronum³ proponetur ecclesia Wesprimiensis in regno Ungariae sub dominio in temporalibus serenissimi imperatoris in provincia Strigoniensi sub invocatione Sancti Michaelis.

Civitas et fere tota dioecesis est capta a Turcis, et sic clerus se recepit in quodam oppido nomine Egersech,⁴ in quo officia divina peragunt more catholico, et habent omnia necessaria pro cultu divino.

Fructus ascendunt ad summam trium millium florenorum, sed solum episcopus recipit talleros 500, reliquos expendit in militibus alendis, taxatur in libris camerae apostolicae florenis 800.

Vacat per nominationem reverendissimi domini Ioannis Listhii⁵ ad ecclesiam Lauriensem.

Transferendus ad eam est reverendissimus dominus Stephanus⁶ Feyerchous,^b qui fuit episcopus consecratus et confirmatus Titiniensis [!],^c habetque omnia re-

¹ Az uralkodói kinevezésére lásd GOETZ, *Nuntiatur Giovanni Delfino*, 59–66, n. 25, 64; 69–73, n. 27, 70; FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 197. – Liszthy áthelyezését a veszprémi székből a győribe Veranchich Antal javasolta a királynak, Pozsonyban, 1572. április 7-én kelt levelében. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 98, Konv. C, fol. 32–35.

² V₂: ASV Misc., Arm. XII, vol. 146, fol. 279^r (orig.). – A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 11, fol. 155^v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 21^v.

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Zalaegerszeg.

⁵ Liszthy János (1568–1573) veszprémi püspök. HC III, 331.

⁶ Fejérvöy István 1588. december 19-ig, a nyitrai püspökségbe való helyezéséig volt veszprémi püspök. HC III, 331.

quisita a iure et sacro concilio Tridentino, excepto quod non sit doctor, emisit professionem fidei.

Petitur expeditio gratis praefatis attentis.

[fol. 768v] [m.a.]

Vesprimiensis. Spedita cum gratia.

^a V₁ és V₂ is kisméretű lap. ^b V₂: 'Feyerkeus'. ^c V₂: Ugyanígy.

171.

Róma, 1573. május 15.

Melegh Boldizsár propositio consistorialis a csanádi püspökségre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a magyar királyságbeli csanádi püspökség betöltésére, amelyet teljesen elfoglaltak a törökök, és semmiféle jövedelme nincsen, a kalocsai provinciához tartozik, világi uralkodója a császár volt. A taxa az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 800 forint. A Bornemissza Gergely váradi áthelyezése miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Melegh Boldizsár, aki leszámítva a doktorátus, illetve a licencia-fokozat hiányát, és hogy mindössze csak 29 éves, megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak, és már letette a [trieni forma szerinti] hitvallást. Kérvényezi zselici apátsága megtartását – amelyből 400 tallérnyi jövedelem van – és a török megszállás miatt az ügymenet ingyenességét. [A kánoni institúció az életkor alóli felmentéssel, a javadalom megtartásának engedélyezésével, *gratis* történt.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 333^{rv} – orig.³)¹

Ed. IGNATIUS BATHYANY, *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis scripta et acta hactenus inedita cum serie episcoporum Chanadiensium*, Albo-Carolinae 1790, 156–157.²

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Morronum³ proponetur ecclesia Canadiensis in regno Ungariae, quae tota cum dioecesi est dominio Turcharum, et sic nec apparatus pro cultu divino habet aut fructus, erat alias sub dominio in temporalibus imperatoris in provincia Colocensi.

Fructus taxantur in libris camerae apostolicae florenis 800.

Vacat per nominationem domini Gregorii Bornemize⁴ ad ecclesiam Varradiensem [!].

¹ A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 155^v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecane., vol. 11, fol. 21^r.

² „Ex. tom. 144, consist., pag. 372.”

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Bornemissza Gergely (1563–1573) csanádi püspök. Bornemisszát 1565. november 19-én nevezte ki az uralkodó, I. Miksa király a csanádi püspöki székre, amelyben pontos dátum szerint 1572. október 27-ig maradt. HC III, 161; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 160–161; JUHÁSZ, *A csanádi püspökség története (1552–1608)*, 103–111.

Promovendus ad eam est reverendissimus dominus Balthasar Melegh,¹ qui habet omnia requisita a iure et concilio Tridentino, excepto quod non sit doctor aut licenciatus, et solum modo habet annos 29, emisit professionem fidei.

Petitur retentio praeposituram Zileziensem, ex quo percipere potest talleros 400.

Item expeditio gratis attenta occupatione bonorum.

[fol. 333v] [m.a.]

Canadiensis. Spedita cum dispensatione, quo ad aetatem, et datur retentio praepositurae et obtentorum.

^a Kisméretű lap.

172.

Róma, 1573. május 15.

Konzisztoriális akta magyar püspökségek betöltéséről

XIII. Gergely pápa arra buzdította a bíborosokat, hogy az úrnapi körmeneteken áhítattal vegyenek részt, csendben és imádságban, és ne folytassanak hiábavaló beszélgetéseket. Megengedte Giovanni Morone bíborosnak, hogy előterjessze mindazt azt a hat – a magyar koronához, illetve a II. Miksa és fivérei egyéb országaihoz tartozó – egyházmegyét, amelyek proponálását a május 4-ei konzisztóriumon felfüggesztették, mivel az említett uralkodók által megnevezett (nominált) jelöltek némelyike kapcsán felmerült az eretnokség gyanúja, ám az egyetemes inkvizíció bíborosai nem találták a vádat megalapozottnak.²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 81v – cop.)³

Sanctissimus dominus noster habuit hortationes ad cardinales, ut in processionibus Sacramenti Corporis Christi proxime futuris devote et pie se haberent, et in silentio ac oratione, nec miscerent vanos sermones, permisit proponi a cardinale Marono omnes illas sex ecclesias Ungariae ac statuum imperatoris et fratrum,⁴ quibus proponendis erat supersessum in consistorio praeterito quarta huius mensis, quia aliqua habebatur suscipio de haeresi in aliquos ex nominatis in episcopos ab illis principibus, quoniam negotio commisso reverendissimis dominis cardinalibus universalis inquisitionis non fuit compertum crimen vel suscipio.⁵

¹ Melegh Boldizsár. 1582. május 5-én nevezték ki váci püspöknek, de mielőtt székét elfoglalhatta volna, meghalt. HC III, 161; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 173; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 148 és 150; JUHÁSZ, *A csanádi püspökség története (1552–1608)*, 112–117.

² A püspökök kinevezéséről vö. még FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 261–264; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 196–197.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 404v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 141v–142r (cop.).

⁴ Ferdinánd tiroli és Károly gráci főherceg.

⁵ „Feria 6^a die 15. Maii. Consistorium habitum apud Sancti Petrum, in quo referente reverendissimo Morono expeditae sunt ecclesiae Agriensis, Iauriensis, Timiniensis, Quinqueecclesiensis, Vesprimiensis et Canadensis prout in memorialibus et pro omnibus facta est gratia a sacro collegio.” ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 77r (cop.).

173.

Róma, 1573. június 3.

Bornemissza Gergely propositio consistorialisa a váradi püspökségre

Giovanni Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a váradi püspökség betöltésére, amely részben a vajda [vagyis Báthory István fejedelem], részben a törökök uralma alatt áll, a kalocsai egyháztartományhoz tartozik, sem jövedelme, sem az istentiszteletek végzésére alkalmas felszerelése nincsen székesegyházában, melynek titulusa a Boldogságos Szűz. A taxa az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 2000 forint. Az egyházmegye Radéczy István egri püspöki kinevezése miatt, illetve ezt megelőzően Forgách Ferencnek a császártól a vajda [János Zsigmond] oldalára történt négy évvel ezelőtti átpártolása miatt üresedett meg. A jelölt Bornemissza Gergely, aki leszámítva a fokozat hiányát megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak, és már letette az előírt [trieni forma szerinti] hitvallást. Kérvényezi az ügymenet ingyenességét, valamint jászói és szepesi prépostságának megtartását, melyektől évente 800 tallér jövedelme származik. [A kánoni institúció *gratis* és a prépostságok megtartásának engedélyezésével, valamint a „valamely módon megüresedett” klauzula betoldásával történt.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 769^{rv} – orig.³)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Moronum³ proponetur ecclesia Varadiensis in Transilvania, quae occupatur partim a Turcis et partim a wayvoda,⁴ non habet necessaria pro cultu divino nec fructus, erat sub invocatione Beatae Mariae Virginis in provincia Collocensi.

Fructus taxatur in libris camerae apostolicae florenis II/M.

Vacat nunc per nominationem reverendissimus dominus Stephani Radetj⁵ ad ecclesiam Agriensem, et alias vacabat ex eo, quod Francisco Forgack⁶ relicto imperatore ivit ad servitia wayvodae⁷ haeretici a 4^{OR} annis citra.

¹ A kinevezés előzményeihez lásd 1573. május 29. „*Cardinalis Moronus propositurus ecclesiam Varadiensem non proposuit.*” ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 81^v (cop.). – V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 404^v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 142^r (cop.).

² V₂: ASV Misc., Arm. XII, vol. 146, fol. 156^{rv} (orig.). – A konzisztórium előterjesztéshez kapcsolódó konzisztoriális akta megtalálható: V₁: Arch. Concist., ASV Acta Camerarii, vol. 11, fol. 156^v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 22^r.

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Báthory István (1571–1586) erdélyi fejedelem.

⁵ Radéczy István (1568–1573) váradi püspök. Miksa császár és magyar király 1567. január 29-én pápai megerősítés nélkül váradi püspökké nevezi ki, majd 1572. július 29-én az egri püspöki székre helyezte át. HC III, 326; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 159; BUNYITAY–MÁLNÁSI, *A váradi püspökség története*, IV, 32–38; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 275–283.

⁶ Forgách Ferenc (1560–1568) váradi püspök. HC III, 326; BUNYITAY–MÁLNÁSI, *A váradi püspökség története*, I, 419–446.

⁷ János Zsigmond.

Promovendus ad eam est reverendus dominus Gregorius Bornomizza,¹ qui habet omnia requisita a iure et sacro concilio Tridentino, excepto quod non sit graduatus.

Emisit professionem fidei.

Petitur retentio duarum praepositurarum usque Sacoviensis² [!] et Sepusien-
sis,^b ex quibus percipit 800 talleris.

Item expeditio gratis.

[fol. 769v] [m.a.]

Ecclesia Varadiensis. Pro reverendo domino Gregorio Bornomizza.^c [m.a.]
Fuit spedita ista ecclesia cum clausula quoquo modo vacat, cum retentione praepo-
siturarum et cum gratia.

^a V₁ és V₂ kisméretű lap. ^b V₂: 'Saepusienis'. ^c V₂: 'Bornomiz'.

174.

Róma, 1573. június 3.

Konzisztoriális akta a váradi püspökség betöltéséről

Morone kardinális II. Miksa császár megnevezése (nominációja) alapján előterjesztette az Erdélyhez tartozó váradi püspökséget, amely szavai szerint egy másik, az egri püspökségre történt nomináció miatt maradt főpásztor nélkül. Az egyházmegye korábban azért üresedett meg kánonilag, mivel választott püspöke, Forgách Ferenc a vajdához [János Zsigmond fejedelemhez] menekült, aki a császár ellensége és „eretnek”. Hasonlóképpen vélekedett Farnese, Della Rovere, Ricci, Altemps és Hosius bíboros is. Pacecco szerint viszont előbb a konzisztóriumban – ahol hivatalát kánonilag elnyerte – kellett volna letenni és megfosztani Forgáchoz, még hozzá a Szent Hivatalban hozott előzetes ítélet aktái szerint, mivel az ilyesfajta letételhez erre az eljárásra van szükség. Mások, kiváltképpen a Németországi Ügyek Kongregációjának bíborosai arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a püspöki szék valóban betöltetlené vált kánonilag, de nem azért, mert a kinevezett főpásztor „eretnek” lett, hanem mert nem vette fel a szent rendeket az előírt időn belül, sőt egyáltalán nem szenteltette fel magát. Mások azonban kijelentették, hogy nem mondható ki az üresedés a nominált főpap újabb nominációja miatt, és vita keletkezett afelől, hogy a püspöki szék tényleg betöltetlen-e. Pacecco megismételte, hogy nem! Némely kevésbé tájékozott bíboros szerint az üresedés kánoni oka rebellió, hiszen a választott püspök az ellenséghez menekült. XIII. Gergely pápa szerint az egyházi rendek felvétele és a püspökszentelés elmulasztása miatt a váradi szék valóban betöltetlen kánonilag, és még hosszasan értekezett az ügyben. Elhangzott, hogy Forgách nem volt és nem is „eretnek”, csak nem akar püspök lenni, és írt is Őszentségének, hogy tölts be az egyházmegyét, mivel meg akar nősülni és lemondott székéről, vagyis a püspökség lemondás miatt ürült meg, miként azt a császár is írta. Világi uralkodó azonban nem jogosult ilyesfajta lemondást elfogadni, vagyis az érvénytelen kánoni szempontból, ehhez tudniillik egyedül a pápának van joga. Mindezek után a Szentatya és a bíborosok nagyobb része úgy döntött, hogy be kell tölteni a váradi püs-

¹ Bornemissza Gergely 1584. szeptember 30-ig, haláláig váradi püspök volt. Az uralkodó 1572. október 27-én nevezte ki. HC III, 326; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 160–161; BUNYITAY–MÁLNÁSTI, *A váradi püspökség története*, IV, 39–54.

² Jászó (Jasov, ma Szlovákia). Bornemissza szepesi prépostságára: PIRHALLA, *Aszepesi prépostság vázlatos története*, 253–303.

pökséget, mely „bizonyos módon van üresedésben”. Santoro kardinális Pacecco bíboros aggályait vallotta, emellett felhívta a figyelmet arra, hogy meg kell vizsgálni, miféle megnevezési (nominációs) joga van a császárnak a váradi püspökség betöltésében, mely Erdélyhez tartozik, ahol most katolikus vajda uralkodik, ezenfelül kiemelte, hogy püspökségek betöltésében alkalmazható a „bizonyos módon megüresedett” formula. Cesi bíboros a „nomináció általi üresedés” megfogalmazás újszerűségét hangoztatta, és csak a „bizonyos módon megüresedett” formulával tartotta elfogadhatónak a bullák kiállítását, ezzel mások bölintással, Albani bíboros szólásra emelkedve értett egyet. És így végül a „bizonyos módon megüresedett” formula alkalmazásával megszületett a döntés a váradi püspökség kánoni betöltéséről.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 83v–84v – *cop.*)²

Cardinalis Moronus³ proposuit ecclesiam Vardiensem in Transilvania ad nominationem imperatoris vacantem, ut ipse dicebat, per aliam nominationem ad ecclesiam Agriensem⁴ tunc vacaverat, quia electus transfugerat ad vaivodam hostem imperatoris et haeticum, et cum transissent in eo Farnesius,⁵ Urbinas,⁶ Montispolitani,⁷ [fol. 84v] Sancti Georgii⁸ et Varmiensis;⁹ cardinalis Pacechus¹⁰ dixit, oportuisset illud prius esse depositum et privatum in consistorio per acta in sancto officio prius per sententiam, ubi fuerat institutus,¹¹ quod ibi destitui illud opus erat; deinde ceteri dixerunt, praesertim ii, qui erant de congregatione Germanica, quia ecclesia vacabat, et quod ille non erat haeticus, sed vacabat, eo quia non susceperat sacros ordines infra tempus, nec etiam munus consecrationis. Alii autem dicebant non dari vacationes per nominationem nominati et confusum controversum est, an vacaret. Replicante Pacecco, quia non vacabat.

¹ Forgách Ferencről és a váradi püspöki székről lásd FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 155–157. – Forgách 1577 januárjában halt meg Padovában. Várad környéként 300, a kolozsmonostori apátságban 500 jobbágyos birtoka maradt utána. Forgách Simon levele az uralkodóhoz, Surány, 1577. december 29. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. III, Konv. B, fol. 118–119.

² V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 406v–407r (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 143v–145r (*cop.*). V₄: BAV Barb. lat., vol. 3219, fol. 92v (*cop.*).

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Vö. fentebb a 166. sz. iratot. Radéczi István egri püspöki promóciója előtt I. Miksa által kinevezett de kánonilag nem instituált váradi püspök volt.

⁵ Alessandro Farnese.

⁶ Giulio della Rovere. S. Pietro in Vincoli (1548–1570) presbiter, Albano (1570), Sabina (1570–1573), majd Palestrina (1573–1578) püspök bíborosa. HC III, 30.

⁷ Giovanni Ricci.

⁸ Marcus Sitticus Altemps.

⁹ Stanisław Hosius. S. Lorenzo in Panisperna (1561–1562), S. Pancrazio fuori le mura (1562–1565), S. Sabina (1565), S. Teodoro (1565–1570), S. Prisca (1570), S. Anastasia (1570), S. Clemente (1570–1578), S. Pietro in Vincoli (1578), S. Maria in Trastevere (1578–1579) presbiter bíborosa. HC III, 39.

¹⁰ Francesco Pacecco.

¹¹ A probléma lényege, hogy Forgách Ferenc még IV. Pius pontifikátusa alatt, 1560. július 7-én pápai kinevezést nyert a váradi püspökségre. HC IV, 326.

Ignari quidam dicebant vacare propter rebellionem, quia electus transfugerat ad hostes. Papa dicebat vacare ob huiusmodi ordines non susceptos et ob consecrationis munus intermissum, et multa iactabat. Alii vero in hoc, et re ipsa fuit responsum illum non fuisse haereticum, nec esse, sed quia nolebat esse episcopus, scripserat autem sanctitati suae, ut illi ecclesiae provideret, quia ipse uxorem ducere intendebat, et cedebat ecclesiae, et sic ecclesia vacabat per resignationem, prout significaverat imperator, qui nullam habebat auctoritatem recipiendi cessionem, sicque cessionem non valere, nec imperatorem posse admittere, sed solum papam, ut superiorem et de iure ipse solus recipit cessiones, unde non poterat dici vacare per cessionem.

Hinc sanctissimus dominus noster et maior pars dixit sufficere, ut illi provideat [fol. 85r], quovis modo vacet, in eam fere sententiam plerique iverunt, et si alius modus provisionis improbaretur tamquam novus et inusitatus et praeter iuris dispositionem.^a

Cardinalis Sanctae Severinae¹ dixit, cum nominatio nullum ius tribuat non possum probare modum vacationis per nominationem ad aliam iam nominatum ad istam, et si propter haeresim vel aliud crimen vel non susceptum munus sum cum reverendissimo Pacecco, ut non nisi praecedente sententiam saltem declaratoria illius electi, non posset ecclesia dici vacare et ei provideri, prout in causis episcoporum fieri consuevit, ut debeat tractata prius causa in sancto officio, si de haeresi agitur vel si alia in hoc sacro loco proposita. Animadvertendum est, etiam censeo, quid iuris competat imperatori super nominatione huius ecclesiae, ne cum Varadina ecclesia sit in Transylvania sub dominio moderni vaivodae, quem intelligo catholicum esse, aliquod fiat praeiudicium, et insuper in cathedralium ecclesiarum provisionibus possit dici, quovis modo vacans.

Cardinalis Cesium² dixit modum vacandi per nominationem esse novum, et ideo si dicitur quovis modo, potest expediri, et ita ceteri omnes per nutum praeter Albanum,³ qui idem et verbis, et sic fuit expedita quovis modo vacaret.

^a Az egész mondat *sic!*

¹ Giulio Antonio Santoro.

² Pietro Donato Cesi.

³ Giovanni Girolamo Albani.

175.

Róma, 1573. augusztus 26.

Antonius Paulus de Matheis propositio consistorialisa a boszniai püspöki székre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a boszniai püspökség betöltésére, amely a kalocsai egyháztartományhoz tartozik. Boszniát több mint egy évszázada megszállták a törökök, és azóta nincsen püspöke, ám számos keresztény család lakja, és több kápolna, kisebb templom, valamint 15 obszerváns ferences kolostor működik területén, melyekben katolikus módra végzik az istentiszteleteket, és liturgikus eszközökkel jól felszereltek. A püspöknek nincs székesegyháza, rezidenciája, a főpapi funkciókat mindig azon a helyen gyakorolja, ahol szükség van rá, nincsen jövedelme sem, hanem a többi ferenceshez hasonlóan a bőségesen juttatott alamizsnákból tartja fenn magát. A boszniai püspökség élére – joghatóságának kiterjesztésével Belgrádra és a környező területekre, ahol sok keresztény él főpásztor nélkül – a jelölt a bosnyák ferences rendtartomány minisztere, Antonius Paulus de Matheis, aki mindenben megfelel a Trienti Zsinat és a kánonok előírásainak. Tekintettel püspöksége jellegére és szegénységére kérvényezi az ügymenet ingyenességét. [A püspökség betöltésére mindezek szerint került sor, a püspök joghatósága egyházmegyéje határain túl a török uralom alatt élő összes keresztényre kiterjed.]¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 227^v – *orig.*)²

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Moronum³ proponetur episcopatus provinciae Bosnae Argentinae sub archiepiscopatu Collocensi.

Provincia tota Bosnae Argentinae ab annis centum et ultra est occupata a Turcis, et ab eo tempore proprio caruit episcopo, sunt tamen in ea multae familiae Christianorum et capellae seu ecclesiae parvae, necnon quindecim monasteria fratrum Sancti Francisci de observantia, in quibus assidue celebrantur officia divina more catholico, suntque satis instructae pro cultu divino.

Episcopus nullam habet certam ecclesiam cathedralem aut residentiam, sed tum hoc in loco, tum in illo, prout res postulat, episcopalia exercet, nec aliquos redditus certos habet, sed prout ceteri fratres se honeste sustentat de elemosinis, quae abundanter suppeditantur.

Promovendus ad dictum episcopatum est reverendus dominus Antonius Paulus de Matheis⁴ minister illius provinciae praedicti ordinis Sancti Francisci cum

¹ Antonius Paulus (Pauli/Poli) de Matheisre lásd TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Misszionáriusok levelei Magyarországról és Erdélyről*, 101–106, n. 1–2, a boszniai helyzetre vö. még *uo.*, 107–115 és 124–126, n. 3–5, 10, illetve UŐ, *Raguzai Bonifác, a bódoltság első pápai vizitátora (1581–1582)*, TSz 39 (1997) 447–472; MOLNÁR ANTAL, *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon, I: 1572–1647* (Humanizmus és reformáció 26), Budapest 2002, 121–152.

² A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V.; ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 159^{rv}. V.; ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 257.

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Antonius Poli de Matheis haláláig, 1583-ig viselte boszniai püspöki címét. HC III, 138; MOLNÁR, *Katolikus missziók*, I, 467.

potestate exercendi episcopalia etiam in Alba Graeca et locis circumvicinis.¹ In quibus nullus est episcopus, et tamen sunt multi Christiani, habet omnia requisita a iure canonum et sacro concilio Tridentino.

Petitur expeditio gratis attenta qualitate et paupertate dicti episcopatus.

[fol. 227v] [m.a.]

Spedita fuit haec ecclesia prout in hac cedula, et gratis, et quod exerceat pontificalia non solum infra dioecesim, sed in omnes Christianos, qui non habent episcopum in dominio scilicet Turcarum.

176.

Róma, 1573. augusztus 26.

Konzisztoriális akta a boszniai püspökség betöltéséről

Giovanni Morone bíboros előterjesztésére XIII. Gergely pápa Anthonius Poli de Matheis ferences szerzetest nevezte ki a törökök által elfoglalt bosznai püspökség élére, megengedve, hogy főpapi tevékenységet folytasson a török uralom alatt álló környező területeken is, ahol keresztények élnek és nincs püspökük. Megkapták a szükséges felmentéseket, és a kedvezményt a Szent Kollégiumnak járó fizetség alól.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 11, fol.159rv – cop.)

Referente reverendissimo Morono² sanctitas sua providit ecclesiae Bosnae Argentinae, quae provincia Turcarum tyrannide iam annis centum et amplius opprimitur, et ab eo tempore proprio caruit episcopo, de persona religiosi viri fratris Antonii Poli de Matheis ordinis Sancti Francisci de observantia dictae provinciae ministri, ipsumque dictae ecclesiae in episcopum et pastorem praefecit cum potestate exercendi [fol. 159v] pontificalia non solum in sua ecclesia et dioecesi, sed etiam in locis finitimis sub dominio Turcarum, in quibus sunt Christianifideles, et proprium episcopum non habent. Absolvens etc. et facta est gratia a sacro collegio iurium etc.

¹ Nándorfehérvár (ma *Beograd*, Szerbia). – A kurrens irodalom legkorábban 1588-ra teszi a boszniai püspökök joghatóságának missziós jellegű kiterjesztését. MOLNÁR, *Katolikus missziók*, 143, 98. jegyzet.

² Giovanni Girolamo Morone.

177.

*Róma, 1573. augusztus 26.**Konzisztoriális akta a boszniai püspökség betöltéséről*

Giovanni Morone bíboros előterjesztette a bosznai püspökséget. Három bíborost kivéve mindenki egyetértett. Francesco Alciati bíboros azt vetette hosszasan ellene, hogy új, szokatlan dolog egy terület és nem egy város és egyház élére püspököt kinevezni. XIII. Gergely pápa azt válaszolta, hogy a tartomány területén régebben volt hasonló nevű város székesegyházzal, de a törökök elpusztították. Véleményéhez Morone és mások is csatlakoztak. Bosznia a provincia területén fekszik, de a török elpusztította azt, ezért nevezik meg így a püspökséget. Giulio Santoro bíboros azt mondta, hogy úgy hallotta Felice Peretti de Montalto bíborostól, – aki a híreket a velenceiektől kapta – hogy az egyik egykori bosznai püspök keresztény gyerekeket adott elő a törököknek. Ezért azt javasolja, hogy egy közeli püspököt bízjanak meg a szentségek kiszolgáltatásával, és ne az előterjesztettet, mert az jövedelem és rezidencia nélkül koldulásra fog szorulni, vagy más hasonló dolgokra, mint a fent idézett példa mutatja. Peretti bíboros azt javasolta, hogy a tartomány megmaradt tizenöt kolostora közül az egyiket tegyék székesegyházzá. Néhányan ellenvetették, hogy a törökök ezt nem, csak a kolduló barátokat tűrik meg a területükön. A Szentatya végül úgy rendelte el a bullák kiállítását, hogy a püspök nem csak saját provinciája területén gyakorolhatja a főpásztori teendőket, hanem minden olyan, a török uralom alatt lévő terület felett is, aminek nincs saját püspöke.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 414r – *cop.*)¹

Deinde cardinalis Moronus² proposuit ecclesiam Bosnae Argentinae provinciae etc., et omnes probarunt, exceptis tribus, cardinale videlicet Alciato,³ qui dixit rem esse novam creari episcopum provinciae et non certae civitatis et ecclesiae, et plura ad haec, et sanctissimus dominus noster dixit fuisse civitatem Bosnam in illa provincia et ecclesiam, ut in provinciali Romano, sed nunc esse destructam, et ideo posse ita appellari, et ita Moronus et alii dixerunt non referre, quia alias fuit ecclesia etc.

Cardinalis Sanctae Severinae⁴ cum tunc audivisset in privato colloquio, quod a cardinali de Montalto,⁵ quod alias sibi videbatur Venetiis se audivisse quendam episcopum Bosensem⁶ pueros Christianos Turcis venditasse, ita dixit consultius ageretur, beatissime pater, si haec necessitas sacramentorum per episcopum praestandorum urget providere illis populis de viciniorum aliquo episcopo, qui ea agere et exercere valeat, nec constituamus episcopum, ut proponitur sine redditibus, sine certa ecclesia et sine propria sede, qui et mendicare cogatur, vel suum ministerium venale habere, aut gravia alia admittere, prout circumlatum alias esse audivi de quodam episcopo Bosnensi.

¹ V₂: BAV Barb. lat., vol. 3219, fol. 102rv (*cop.*).

² Giovanni Girolamo Morone.

³ Francisco Alciati. S. Lucia in Septisolio (Septizonio) (1565) diakónus, S. Susanna (1565–1569) presbiter, S. Maria in Portico (1569–1580) diakónus bíborosa. HC III, 41.

⁴ Giulio Antonio Santoro.

⁵ Felice Peretti de Montalto.

⁶ Antonius Poli de Matheist megelőzően és Mohácsot követően a HC két püspökről tud: Kovachics Balázs (1530) és Tamás (1540) püspökökről. Nem tudható, hogy ezen értesülések vajon rájuk vonatkoznak-e.

Cardinalis de Montealto, qui dixit, ne in certa sede vagetur, videri sibi, ut unum ex illis quindecim monasteriis erigeretur in cathedralem, ubi posset residere etc.

Dixerunt autem aliqui, quod Turcae non paterentur, sed tantum illos fratres, qui pauperes sunt, et mendicant in partibus illis commorari.

Unde sanctitas sua expedivit cum potestate etiam ministrandi sacramenta et pontificalia non solum in provincia Bosnae, sed etiam in omnibus locis infidelium in partibus illis existentibus, in quibus proprii episcopi non habentur, et gratis etc.

178.

Róma, 1575. január 9.

Konzisztoriális akta a lengyel királyválasztásról

XIII. Gergely pápa bejelentette, hogy nem közölhet jó híreket (a lengyelországi nuncius jelentése alapján), mert annak ellenére, hogy az egyházi rend és a szenátus megválasztotta II. Miksa császárt lengyel királynak, a nemesi rend mégis az elhunyt király lányát, Jagelló Annát tette meg királynőnek, mégpedig olyan feltétellel, hogy hozzámegye feleségül Báthory István erdélyi fejedelemhez. A Szentatya szerint így Lengyelország nagy veszélybe került, és igen sok baj származhat még ebből, habár remény mutatkozik arra, hogy a császár meg tud birkózni a nehézségekkel.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 136v; Acta Camerarii, vol. 11, fol. 226r – cop.)²

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 120, n. 206.

Sanctissimus dominus noster dixit, quod non poterat dare bona nova, quia iam perlatum est ordinem ecclesiasticum et senatum Poloniae elegisse imperatorem Maximilianum in regem 12 Decembris, sed ordinem nobilium secessisse et declarasse infantem Poloniae filiam demortui regis reginam,³ hanc [!] tamen conditione, ut ducat virum vaivodum Trassilvaniae,⁴ et sic regnum illud in maximo esse discrimine, et inde multa mala provenire facile posse, verum sperandum erat, quod imperator sua providentia non esset defuturus tanto negotio. // Sanctissimus dominus noster dixit se magno cum dolore legisse litteras nuntii apostolici apud Polonos nuper sanctitati suae redditas,⁵ ex quibus intellexerat serenissimum Caesarem electum quidem esse Poloniae regem ab ecclesiastici et senatorii ordinis electoribus, sed tamen nobilium certam partem elegisse infantem demortui regis sororem ea lege, ut principi Transilvano nubat. Quare sanctitatem suam non mediocriter angit, quod reverendissimos dominos, quemadmodum speraverat, eo

¹ Báthory lengyel királyná választásáról és koronázásáról lásd ÓVÁRY, *A MTA oklevél-másolatai*, II, 190–197, n. 909–949 (helyenként); MAH I, 562–599, n. 260; FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 158–160; VALERIANUS MEYSZTOWICZ (ed.), *Documenta Polonica ex Archivio Generali Hispaniae in Simancas II–III*, (Elementa ad Fontium Editiones [EFE] 11–12), Romae 1964 (helyenként).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 200v (cop.). (1575. január 9-ei dátummal). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 55, fol. 36v (cop.) (1575. január 9-ei dátummal).

³ Jagelló Anna. I. Zsigmond király lánya (1523–1596).

⁴ Báthory István (1571–1586) erdélyi fejedelem, 1575-től lengyel király.

⁵ Vincenzo Lauro. A lengyel királyhoz küldött pápai nuncius (1572–1578).

laeto nuntio consolari non posset, non tamen propterea spem abicere Caesarem difficultates hasce et impedimenta superaturum.³

³ Az egész mondat *sic!*

179.

Róma, 1576. szeptember 18.

Konzisztoriális akta Báthory István leveléről

XIII. Gergely pápa felolvastatta Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelét, amit annak különleges követétől kapott nemrég. A levelet Filippo Guastavillani, a legfiatalabb diakónus bíboros olvasta fel, és a pápa kinevezte Giacomo Savelli, Gianfrancesco Commendone, Francesco Pacecco, Flavio Orsini, Cristoforo Madruzzo, illetve Louis de Lorraine de Guise bíborost, hogy tárgyalják meg, és döntsenek, mit tegyenek, és mit válaszoljanak a levélre.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 152v – cop.)²

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 122, n. 215.

Deinde sanctissimus dominus noster fecit in consistorio legere litteras Stephani Battori³ vaivodae Transilvaniae nunc Poloniae seu regni Poloniae possessoris diebus praeteritis per specialem nuntium sanctitate sua [!] exhibitas, eas vero legit cardinalis Gustavillanus⁴ iunior diaconus, et iis lectis sanctissimus dominus noster dixit velle deputare aliquos cardinales, qui has litteras considerarentur, et quid agendum, et quid respondendum esse censerent, peracta deputeret reverendissimos dominos cardinales Sabellum, Comendonum, Sanctae Crucis, Ursinum, Madrutium et Senonensem ibidem praesentes.⁵

¹ Báthory István levelét lásd VERESS ENDRE (kiad.), *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. II: 1576–1586* (Monumenta Transilvanica), Kolozsvár 1944, 56–58, n. 492; reg. ÓVÁRY LIPÓT, *A MTA oklevél-másolatai*, II, 197, n. 949; VALERIANUS MEYSZTOWICZ–WANDA WYHOWSKA DE ANDREIS (ed.), *Res Polonicae ex Archivio Mediceo Florentino I–III* (EFE 26–28), Romae 1972, I, 126, n. 57.

² V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 40v (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 214v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 55, fol. 62v (cop.).

³ Báthory István.

⁴ Filippo Guastavillani (Vastavillani). XIII. Gergely pápa neposa, S. Maria Nuova (1574–1577), S. Maria in Cosmedin (1577–1583), S. Angelo in Pescheria (1583–1587), S. Eustachio (1587) diakónus bíboros. HC III, 45.

⁵ Giacomo Savelli. S. Lucia in Silice (1540–1543), Ss. Cosma e Damiano (1543–1552), S. Nicola in Carcere (1552–1558), S. Maria in Cosmedin (1558–1573) diakónus, S. Maria in Trastevere (1573–1577) presbiter, Sabina (1577–1578), Frascati (1578–1583), majd Porto e S. Rufina (1583–1587) püspök bíborosa. HC III, 27. – Gianfrancesco Commendone. S. Ciriaco alle Terme (1566–1574), S. Maria degli Angeli (1574–1584), S. Anastasia (1584), S. Marco (1584) presbiter bíborosa. HC III, 41. – Francesco Pacecco. – Flavio Orsini. – Cristoforo Madruzzo. S. Cesareo in Palatio (1545–1560), S. Crisogono (1560), S. Maria in Trastevere (1560–1561) presbiter, Albano (1561–1562), Sabina (1562–1564), Palestrina (1564–1570), Porto e Santa Rufina (1570–1578) püspök bíborosa. HC III, 28. – Louis de Lorraine de Guise. A sensi érsekség (Burgundia) adminisztrátora (1561–1562), majd a S. Tommaso in Parione diakónus bíborosa (1555–1578). HC III, 33 és 298.

180.

Róma, 1576. október 12.

Konzisztoriális akta Báthory István lengyel királyságáról

II. Miksa császár segítséget kért Lengyelországnak, melyet Báthory István megkísérelt elfoglalni, noha a többség őt, a császárt választotta királynak. Báthory bevonult az országba, szinte mindenki hozzá pártolt, feleségül vette az elhunyt uralkodó lányát, megkoronázták, s XIII. Gergely pápához ékes-szóló és jámbor levelet küldött. Miksa császárt utolsó hívei is elhagyták. Báthory követét a Szentatya nem fogadja, csak a császár halála után.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 63, fol. 108v; 109r – cop.)

Imperator petit auxilium pro regno Poloniae, quem tentabat Transiluanus¹ occupare, erat nam etiam ipse electus a maiori parte, indixit comitia Ratisbonae. [...] Transilvanus ingreditur Poloniam, occupat regnum salutatur ab omnibus rex, ducit uxorem² regis demortui, denique coronatur, mittit ad pontificem elegantissimis et piis litteris [!], reliqui omnes, qui partem Caesaris sequebantur, accedunt ad eundem, eius legatus a pontifice non admittitur, nisi post mortem imperatoris.

181.

Róma, 1576. október 26.

Konzisztoriális akta I. Rudolf cseh királyságáról

XIII. Gergely pápa szólt arról, hogy I. Rudolf magyar királyt cseh királlyá választották, és már meg is koronázták, Franciaországban pedig zavaros a helyzet.³

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 131rv – cop.)⁴

[*Sanctissimus dominus noster*] dixit etiam bonum nuntium⁵ relatum esse, quod Rodolphus⁶ filius imperatoris rex Ungariae electus in dieta Bohemiae rex fuit iam coronatus, et quod in Gallia res erant turbulentaе.

¹ Báthory István.

² Jagelló Anna.

³ Rudolf római királlyá választására: DANIELA NERI (Hrsg.), *Nuntiatur Giovanni Dolfins (1575–1576)* (Nbd III/8), Tübingen 1997, 358–363, n. 164.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 20, fol. 406v–407r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 194rv (cop.).

⁵ Giovanni Delfino. A császárhoz küldött pápai nuncius (1571–1578). SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, 75–77.

⁶ II. Rudolf császár (1576–1612), I. Rudolf néven magyar király (1576–1608).

182.

Róma, 1578. október 28.

Konzisztoriális akta a váci püspökség betöltéséről

Morone bíboros, Magyarország protektora előterjesztette a váci püspökség élére Mossóczy Zakariást. XIII. Gergely pápa kétségét fejezte ki, hogy sehol se lenne istentisztelet céljaira alkalmas temploma az egyházmegyének. Az összes bíboros helyeslése közepette a püspökség betöltésére *gratis* és a korábbi javadalom megtartásának engedélyezésével került sor, továbbá azon előírással, hogy az új püspök köteles török uralom alatt élő hívei számára templomról és a szentségeket kiszolgáltató papokról gondoskodni.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 205^{rv} – *cop.*)¹

1578 die 28. Octobris feria quarta fuit consistorium secretum, in quo dominus cardinalis Moronus² decanus protector regnorum Ungariae [...] proposuit ecclesiam Vacientem in Ungaria vacantem per obitum pro Zaccaria Massoxio³ [!]. Sanctitas sua fecit dubitationem, quod non habet ecclesiam saltem in alio loco instructam et omnibus annuentibus scilicet fuit expedita cum gratia et retentione et cum decreto, quod teneatur providere illis rusticis seu populis, quos habet in dominio Turcarum, de ecclesia et sacerdotibus pro sacramentis ministrandis.

183.

Róma, 1578. október 29.

Draskovich György propositio consistorialis a győri püspöki székre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a magyar királyságbeli győri püspökség betöltésére. Az egyházmegye II. Rudolf császár uralma alatt áll, az esztergomi egyháztartományhoz tartozik, székesegyházát, mely jól felszerelt az istentiszteletek végzésére, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelték fel. Jövedelme 12000 tallér, vagyis 8000 forint, amelynek nagyobb részét a püspök katonaság tartására fordítja a törökök ellen. Taxája 800 forintra rúg. A Liszthy János halála miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Draskovich György zágrábi felszentelt püspök, aki mindenben megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak, és már letette a [trienti] hitvallást. Kérvényezi az ügymenet ingyenességét és a püspökséggel kánonilag összeférhetetlen javadalmi megtartásának engedélyezését. [A kánoni intéstitúció a kérvény szerint *gratis* történt.]⁴

(ASV Arch. Consist., Acta Misc., vol. 95, fol. 737^{rv})

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Moronum proponetur ecclesia Iauriensis in regno Ungariae, sub dominio in temporalibus impera-

¹ V.: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 270^r (*cop.*).

² Giovanni Girolamo Morone.

³ Mossóczy Zakariás, lásd alább az idevágó, 185. sz. iratnál.

⁴ Az 1578. október 29-i konzisztóriumon beterjesztett magyar püspökökhöz lásd FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 266. Rudolf kinevezéseihez: ALEXANDER KOLLER (Hrsg.), *Nuntiaturen des Giovanni Delfino und des Bartolomeo Portia (1577–1578)* (Nbd III/9), Tübingen 2003, 388–391, n. 162, 389; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 198.

toris sub archiepiscopatu Strigoniae [!], sub invocatione Beatae Mariae. Ecclesia est sufficienter instructa omnibus requisitis pro cultu divino.

Fructus ascendunt ad XII/M^a talleros, qui faciunt 8/M florenos, ex quibus solvit episcopus pro alendis militibus contra Turcas maiorem partem.

Taxantur in libris camerae ad florenos 800.

Vacat per obitum Ioannis Listhÿ.¹

Promovendus ad eam est reverendissimus dominus Georgius² Drascouitius³ alias episcopus consecratus Zagabriensis, qui habet omnia requisita, et nuper emisit professionem fidei.

Petitur expeditio gratis cum retentione incompatibilium.³

[fol. 737v]

Ecclesia Iauriensis. [m.a.] Expedita prout in memoriali gratis.⁴

^a V₂: 12/M^b V₂: 'Drasconitius' ^c V₂: 'Expeditis gratis in consistorio habito die 29. Octobris fer. 4. 1578.'

184.

Róma, 1578. október 29.

Monoszlay János propositio consistorialis a zágrábi püspöki székre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a szlavóniai zágrábi püspökség betöltésére. Az egyházmegye II. Rudolf császár uralma alatt áll, a kalocsai egyháztartományhoz tartozik, székesegyházát, mely jól felszerelt az istentiszteletek végzésére, Szent István király tiszteletére szentelték fel. Jövedelme 14000 tallér, de a török megszállás miatt most csupán 4000. A Draskovich György győri áthelyezése miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Monoszlay János pécsi püspök, aki mindenben megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak. Fokozata ugyan nincsen, de kiváló hitszónok, alkalmas a tanításra, és felszentelt püspök. Már letette a [trienti] hitvallást. Kérvényezi az ügymenet ingyenességét és püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezését. [A kánoni intéstitúció a kérvény szerint *gratis* történt.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 788r^v – orig.)⁴

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Moronum⁵ proponetur ecclesia Zagabriensis, sub archiepiscopatu Collocensi in Sclavonia, sub invocatione Beati Stephani regis, sub dominio in temporalibus imperatoris est sufficienter instructa requisitis pro cultu divino.

¹ Liszthy János (1573–1578) győri püspök. HC III, 216.

² Draskovich György 1582. április 30-ig volt győri püspök, ezt követően a kalocsai érseki címet viselte. HC III, 216.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 46, fol. 250r^v (orig.). – A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 11, fol. 296v. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 111v.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 46, fol. 251r^v (orig.). – A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Acta Camerarii., vol. 11, fol. 296v–297r. V₂: ASV Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 111v.

⁵ Giovanni Girolamo Morone.

Fructus ascendebant ad 14/M ducatos, nunc vero sunt diminuti propter tiranidem et occupationem Turcarum ad summam florenorum 4^{OR}.

Vacat per translationem domini Georgy Drasconity¹ ad ecclesiam Iauriensem.

Promovendus ad eam est reverendus dominus Ioannes² Monozlouius^a antea episcopus Quinque ecclesiensis, qui habet omnia requisita, licet non sit graduatus, optimus vero concionator, et aptus ad docendum, et consecratus episcopus.

Emisit nuper professionem fidei.

Petitur expeditio gratis eum retentione compatibilium.

[fol. 788v] [m.a.]

Ecclesia Zagrabiensis. [m.a.] Expedita prout in memoriali gratis.

^a V₂: 'Menozlouius' ^b V₂: 'Expedita in consistorio habito die 29. Octobris 1578'.

185.

Róma, 1578. október 29.

Mossóczy Zakariás propositio consistorialis a váci püspöki székre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a váci püspökség betöltésére. Az egyházmegye a császár uralma alatt állt, most a törököké, és az esztergomi egyháztartományhoz tartozik. Jövedelme nincsen, leszámítva azt az évi mintegy 50 dukátot, amit a császáriak zaklatásától félf jobbágyságok fizetnek. Az Újlaky János halála miatt megüresedett püspökség élére a jelölt Mossóczy Zakariás tinini püspök, aki mindenben megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak. Fokozattal ugyan nem rendelkezik, de már felszentelt püspök, tudós és alkalmas. Már letette a [trienti] hitvallást. Kérvényezi az ügymenet ingyenességét és a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezését. [A kánoni intézmény a kérvény szerint *gratis* történt. Elhangzott, hogy mivel elhagyta, elhagyja tinini püspökségét, egyéb javadalmi megtartásáról is le kellene mondania.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 754rv – orig)³

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo et futuro consistorio per me Ioannem cardinalem Morronum⁴ proponetur ecclesia Vaciensis sub archiepiscopatu Strigoniae [!], sub dominio alias imperatoris et nunc Turcarum.

Nihil habet in redditibus, nisi quod a quibusdam rusticis metuentibus molestiam Caesareanorum aliquando exiguntur circa quingenta [!] ducati in anno.

¹ Draskovich György (1564–1578) zágrábi püspök. HC III, 338.

² Monoszlay János 1584. november 3-ig, haláláig viselte zágrábi püspöki címét. HC III, 338; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 269–270.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 46, fol. 252rv (orig.). V₃: ASV Misc., Arm. XII, vol. 146, fol. 139rv (orig.). A hozzá kapcsolódó konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 111r. Vö. fentebb a 182. sz. iratot.

⁴ Giovanni Girolamo Morone.

Vacat per obitum domini Ioannis Veslachii.¹

Promovendus ad eam reverendus Zaccharias Mossocius² alias episcopus Tininiensis, qui habet omnia requisita, nisi quod non est graduatus, sed iam fuit consecratus episcopus, et est doctus et aptus.

Emisit nuper professionem fidei.

Petit expeditionem gratis et cum retentione compatibilium.

[fol. 754v] [m.a.]

Feria 4. 29. Octobris consistorium secretum 31.

Ecclesia Vaciensis.³ [m.a.]

Expedita prout in memoriali gratis. Dictum fuit, quod debuisset retentionem reddere, quare dimiserit vel dimittit nunc ecclesiam Tininiensem.

¹ V₂: 'Expedita die 29. octobris feria 4. 1578. in consistorio habito'.

186.

Róma, 1579. április 11.

Konzisztoriális akta Báthory István legatio obedientiájáról

Április 11-én nyilvános konzisztóriumot tartottak Báthory István lengyel király követének fogadására, akit az előző évben választottak erdélyi vajdából királynak. Mielőtt a követ megérkezett volna, III. Henrik francia király követe óvást emelt. Eszerint XIII. Gergely nem fogadhatja el Báthory engedelmesség-kinyilvánítását, és ezzel nem ismerheti el uralmát, mivel Lengyelország törvényesen megválasztott uralkodója a francia király, aki az ország felett pár hónapig uralkodott is. A Szentatya azt felelte, hogy tudomásul vette a protestációt, majd a szokott módon fogadta a lengyel követet, aki katona létére kiváló szónoklatban juttatta kifejezésre királya és országa elkötelezettségét az Apostoli Szentszék irányában.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 63, fol. 123^{rv} – cop.)

Tertio Idus Aprilis fuit consistorium publicum pro oratore regis Poloniae,³ qui superiore anno ex vaivoda Transilvaniae ob discessum Errici nunc regis Galliae⁴ electus fuerat. Antequam orator adventaret, orator regis Galliae⁵ protestatus est

¹ Újlaky János (1560–1578) váci püspök. HC III, 259. Kinevezési bulláinak kivonata: ASV Misc., Arm. XIII, vol. 38, fol. 126^r. SZARKA, *A váci egyházmegye*, 145–147.

² Mossóczy Zakariás 1583. október 7-ig, a nyitrai püspökségbe való áthelyezéséig viselte váci püspöki címét. HC III, 259; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 147–150. – Radéczi egri püspök, helytartó Veranchich halála után őt javasolta évi 1000 forint penzióval az esztergomi érsekség adminisztrátorának *in spiritalibus*, mivel „*homo pius et doctus, insuper canonici, quam saecularis iuris peritus, denique consecratus episcopus et sacerdos*”. 1578. június 25-én az uralkodóhoz írt levele: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 112, Konv. A, fol. 5–6.

³ Paul Uchański, belzi várnagy, Báthory István római követe (1578–1579). Rómába érkezéséről lásd MAH I, 816–819, n. 313, 819. Konzisztórium fogadtatásáról Szántó (Arator) István számol be, vö. VERESS, *Báthory István... levelezése*, 118–123, n. 569; MAH I, 842–847, n. 319.

⁴ Valois Henrik (1574–1589) francia király.

⁵ Személyének azonosítása további kutatást igényel.

sanctissimum non debere illam obedientiam recipere, cum [fol. 123v] regnum illud ad regem suum pertineret, cuius legitime electus fuerat rex, illudque in possessionem habuit, atque per nonnullos menses rexit. Pontifex respondit se protestationem illam audire, deinde venit more solito orator regis Poloniae, cum esset nobilis et strenuus miles, tamen per se ipsum luculentam et piam habuit orationem obedientiam regis sui nomine spondens regnique sanctitati suae et sedi apostolicae deferens.

187.

Róma, 1579. május 15.

Telegdy Miklós propositio consistorialis a pécsi püspöki székre

Morone kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon előterjesztést fog tenni a magyar királyságbeli pécsi püspökség betöltésére. Az egyházmegye a császár, mint magyar király uralma alatt állt, az esztergomi egyháztartományhoz tartozik, székesegyházának titulusa Szent Péter. A székhely és az egyházmegye teljesen török megszállás alatt áll, ezért sem papsága, sem bevétele nincsen. Taxája 3300 forint. A Monoszlay János zágrábi áthelyezése miatt megüresedett püspökség élére a jelölt a II. Rudolf által megnevezett Telegdy Miklós, aki mindenben megfelel a Trienti Zsinat kívánalmainak. Fokozattal ugyan nem rendelkezik, Magyarországon tudniillik nem szokás a fokozatszerzés, ennek nincs is hagyománya; két évet tanult Krakkóban, hitszónok és az esztergomi érsekség helynöke, de már felszentelt püspök, tudós és alkalmas. Már letette a [trienti] hitvallást. Kérvenyezi az ügymenet ingyenességét és minden eddigi javadalma, beleértve a püspökséggel kánonilag összeférhetetlenek megtartásának engedélyezését, a Szentatya tetszése szerint. [A kánoni intéstitúció a kérvény szerint történt.]¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 397r – orig.)²

Ed. FOKCINSKI, *Propozycje konsystorialne*, 160–161, n. 4.

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo futuro consistorio proponetur per me Ioannem cardinalem Moronum³ ecclesia Quinque Ecclesiensis in regno Ungariae, sub dominio in temporalibus Caesareae maiestatis, tanquam Ungariae regis, in provincia Strigoniensi, sub invocatione Sancti Petri, licet civitas cum ecclesia et tota dioecesi sit occupata a Turcis, et sic nec clerum, nec fructus habeat.

Taxantur fructus in libris camerae florenis 3300.

Vacat per translationem reverendissimi domini Iohannis Monozloii⁴ tunc ipsius ecclesiae episcopi ad ecclesiam Zagabriensem.

¹ Lásd FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 266.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 47, fol. 60rv (orig.). A hozzá kapcsolódó konzistoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 11, fol. 315rv, V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 120r.

³ Giovanni Girolamo Morone.

⁴ Monoszlay János (1573–1579) pécsi püspök. HC III, 280.

Promovendus ad eam est reverendus dominus Nicolaus Telegdinus,¹ a Caesarea maiestate nominatus, qui habet omnia a Sacro Concilio Tridentino requisita, nisi quod non est doctor, cum in illis regionibus non sit consuetudo nec mos gradum doctoratus suscipiendi, est tamen doctus, et studuit Cracoviae² biennium, et est concionator et vicarius generalis archiepiscopatus Strigonie [!].

Emisit professionem fidei.

Petitur expeditio gratis attentis causis praefatis cum retentione quorumcunque beneficiorum, quae obtinet, etiam incompatibilium, si sanctissimo placuerit.

[fol. 397v]

Ecclesia Quinque Ecclesiensis.

Pro domino Nicolao Telegdino^a [m.a.]^bExpedita prout in memoriali gratis^b

^a V₂: 'Expedita die 15. Maii feria 6. 1579.'^{b-b} E sor ceruzával.

188.

Róma, 1582. április 30.

Draskovich György propositio consistorialis a kalocsai érseki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Frangepán Ferenc halála miatt megüresedett kalocsai érsekség állapotáról és Draskovich György győri püspök tulajdonságairól. Őt II. Rudolf császár mint magyar király mutatta be (prezentálta) a kalocsai székre. Mindezekről a császári udvarnál működő nuncius előtt lefolytatott – a bíborosi rendek fejei és saját maga által ellenőrzött és aláírt – kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv alapján ad számot. Kalocsa városa a Magyar Királyságnak eddig a törökök által megszállt területén található, székesegyházának titulusa Szent Pál, amely néhány címzetes dignitást leszámítva híján van mindennek: kanonoknak, papságnak, oltároknak, liturgikus eszközöknek, sekrestyének, harangtoronynak és harangoknak, valamint bármiféle jövedelemnek. Az Apostoli Kamara kimutatásai szerint taxája mindazonáltal 2000 forint. Hat szuffragán püspöksége van, akik az érsek-metropolita tevékenységének és tekintélyének nagy hasznát látnák: három keresztény területen (Zágráb, Várad, Erdély), három pedig török uralom alatt (Csanád, Szerém, Bosznia). Kalocsát a császári levél a bácsi székkal egyesítettnek mondja, de erről a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv nem szól. Draskovich György győri püspök és a Magyar Királyság főkancellárja, császári tanácsos törvényes származású, 50–60 év között jár, régóta felszentelt pap. A szent teológiának és a kánonjognak nem doktora, és semmiféle akadémiai okirata nincsen arról, hogy alkalmas mások tanítására. A tanúk ugyanakkor

¹ Telegdy Miklós 1586. április 22-én bekövetkezett haláláig viselte a pécsi püspöki címet. HC III, 280. Életrajza: KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 166–169; FÉNYI ANDRÁS, *Telegdi Miklós (1535–1586)*, Budapest 1939. Nyomdájára, munkáira újabban: ROZSONDAI MARIANNE–MUCKENHAUPT ERZSÉBET, *Telegdi Miklós és a nagyszombati CH-monogrammos könyvek*, Magyar Könyvszemle 116 (2000) 285–306.

² Krakkó (*Kraków*, Lengyelország). 1555–1558 között folytatott krakkói egyetemi tanulmányaira lásd SCHRAUF KÁROLY (kiad.), *Registrum bursae Hungarorum Cracoviensis. A krakkói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke (1493–1558)* (Magyarországi tanulók külföldön 1) Budapest 1893, 34 és 40; SZÖGI LÁSZLÓ, *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 9), Budapest 2003, n. 205.

igen tudósnak és a kalocsai érseki székre alkalmasnak tartják őt. A trienti hitvallást nem egyházi méltóság vagy jegyző és tanúk előtt tette le, hanem csak annak általa aláírt és lepecsételt szövegét mellékelte a processushoz. A császár nemcsak a Kalocsára történő áthelyezésért szupplikál, hanem Győr adminisztratúrákért történő megtartásáért és az ügymenet illetékmentességéért is. [Az érseki széket betöltésére *gratis* töltötték be.]¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 458^{rv} – orig.)²

Ed. MOLNÁR ANTAL, *A kalocsai érsekség a török korban*, Kalocsa történetéből (szerk. Koszta László), Kalocsa 2000, 109–156, 151, 5. jegyzet (*partim*).

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus³ referam de statu metropolitanae ecclesiae Colocensis vacantis per obitum bonae memoriae Francisci de Frangepanibus⁴ ultimi illius archiepiscopi, atque etiam de qualitatibus reverendissimi patris Georgy Drascouity⁵ Iauriensis episcopi a serenissimo imperatore electo uti Ungariae rege praesentati, de quibus omnibus in processu coram nuntio apostolico⁶ apud Caesaream maiestatem commoranti confecto, et a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me probato et subscripto haec habentur.

Civitas Colocensis in regno Ungariae a Turcis occupata adhuc cathedralem ecclesiam habet sub invocatione divi Pauli, quae exceptis nonnullis titularibus dignitatibus caret omnibus aliis, videlicet canonicis, clero, altaribus, paramentis, sacristia, campanili, campanis ac cuiuscunque generis fructibus, qui tamen libris camerae taxati referuntur florenis 2/M.

Habet sex suffraganeos, tres sub ditione Christiana, videlicet Zagabriensis, Waradiensis et Transiluanensis, quibus metropolitani opera atque auctoritas multum proficere poterit, tres vero sub Turcarum tyrannide videlicet Canadiensis, Sermiensis [!] et Bosnensis.

Huic Colocensi ecclesiae serenissimus imperator electus in suis litteris canonice unitam esse dicit ecclesiam Bachiensem, sed de hoc in processu nihil aliud habetur.

¹ Prezentációjukról: MAH II, 238–239, n. 89. Vö. még FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 269; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szezszték*, III, 201.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 79^{rv} (orig.). V₃: ASV Misc., Arm. XII, vol. 144, fol. 421^{rv} (orig.). Santoro bíborosnak a prohoz készült megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 78^{rv}. Itt a bíboros viszonylag hosszan leírja, hogy a pápa ez ügyben feltett kérdésére a konzisztórium egyhangúan javasolta az érseki kinevezést „*propter primum locum in consilio regio et in comitiis*”. Az *expeditio gratuita* körül viszont kisebb vita bontakozott ki. A prohoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 378^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 162^v; ed. FRAKNÓI, *Oklévtár*, 118, n. 90 (BAV Barb. lat., vol. 2929, fol. 47^r).

³ Alfonso Gesualdo.

⁴ Frangepán Ferenc (1530–1543) kalocsai érsek. HC III, 172; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 232–240.

⁵ Draskovich György haláláig, 1587. január 21-ig volt kalocsai érsek. HC III, 172.

⁶ Giovanni Francesco Bonomi, vercelli püspök, (1581–1584) a császárhoz küldött pápai nuncius. SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, 84–87.

Reverendissimus pater Georgius Drascouitius episcopus Iauriensis et pro regno Ungariae magnus cancellarius ac Caesareae maiestatis consiliarius est ex legitimo matrimonio natus, et inter quinquagesimum et sexagesimum suae aetatis annum constitutus, sacro presbiteriatus ordine a multis annis initiatus, vitae et morum honestate valde commendatus.

Non constat eum esse in sacra theologia vel in iure canonico graduatum, neque publico alicuius academiae testimonio testatur idoneum ad alios docendos, sed testes deponunt illum esse doctissimum dignumque iudicant, qui ad Colocensem ecclesiam transferatur.

Fidei professionem non emisit in manibus alicuius personae in dignitate ecclesiasticae constitutae neque coram notario et testibus, sed tamen paginam, in qua illius formula est descripta sua manu subscripsit, suoque signo obsignavit, quae unacum processu huc transmissa fuit.

Serenissimus imperator supplicat non solum pro translatione ad ecclesiam Colocensem, sed etiam pro retentione Iauriensis in perpetuam administrationem, et quod omnia gratis ei concedantur.

[fol. 458v]

Metropolitana ecclesia Colocensis in Ungaria.

[M.a.] Fuit expedita cum gratia.

189.

Róma, 1582. április 30.

Konzisztoriális akta a kalocsai érseki szék betöltéséről

Gesualdo kardinális a magyarországi kalocsai érsekség élére – amely török megszállás alatt áll, és egyáltalán nincs jövedelme – a II. Rudolf császár mint magyar király által megnevezett Draskovich György győri püspököt terjesztette elő, méghozzá győri püspöksége meghagyásával adminisztrátúra formájában, illetve ingyenes ügymenet kérésével. XIII. Gergely pápa kérdést tett fel a bullák kiállításának módjáról, amennyiben a jelölt áthelyezendő az érsekségre, a püspökséget azonban mégis meg akarja tartani. A bíborosok beleegyeztek, hogy érsekké tegyék Draskovichot, hiszen övé az első hely a királyi tanácsban és az országgyűlésen, és a császár is ezért kéri előléptetését, illetve hogy megtarthassa Győrt, ami közel fekszik Bécshez, és elég magas a jövedelme, több mint 10000 arany. Mindenki egyetértett, kivéve Commendone bíborost, aki szerint mivel a győri egyházmegye ilyen gazdag, a győri adminisztrátúrára ne engedjék el neki az illetékek megfizetését. Delfino bíboros úgy vélte, hogy nem fog fizetni, és mivel befolyásos tanácsos és a kalocsai érsekségnek semmi jövedelme nincsen, el kell tekinteni a díjak megfizetésétől. A Szentatya végül áthelyezte őt a kalocsai érsekségre győri püspöksége adminisztrátúraként történő megtartásával, és felmentette az ügymenetért járó fizetés kötelezettsége alól.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 276rv – cop.)

Dominus cardinalis Gesualdus proposuit ecclesiam metropolitanam Collocensem in Hungaria a Turcis occupatam, quae hodie nihil penitus fructuum aut reddituum habet, pro reverendissimo patre domino episcopo Iauriensi nominato ab imperatore uti rege Hungariae cum retentione Iauriensis ecclesiae in administrationem, et cum gratia.

Sanctissimus dominus noster interrogavit de modo expeditionis, si est transferendus ad archiepiscopatum, et vult retinere episcopatum. Et omnes domini cardinales annuerunt, ut in archiepiscopatum^a [!] crearetur propter primum locum in concilio [!] regio et in comitiis, ad hunc enim finem affirmabant aliqui Caesarem petere, ut archiepiscopatus^a [!] fieret, [fol. 276v] et retineret ecclesiam Iauriensem, quae est prope Viennam regiam Austriae, satis locupletem et valoris ultra X/M aureorum, et omnes ita annuerunt pro expeditione et gratia, vel cum reverendissimo domino relatore.

Sed dominus cardinalis Commendonus¹ dixit illum esse divitem, et locupletem ecclesiam habere, et ideo ei non esse faciendam gratiam super administrationem ecclesiae Iauriensem.

Dominus vero cardinalis Delphinus² affirmavit illum aliter non esse soluturum, sed cum sit praecipuus Hungariae praelatus et insignis Caesaris conciliarius [!], et ecclesia Collocensis nihil omnino habeat, debet ei fieri gratia, et ita sanctissimus dominus noster transtulit illum ad archiepiscopatum cum retentione ecclesiae Iauriensis in administrationem, et quod expeditio fiat gratis.³

^a Sic az értelmileg ide illő 'archiepiscopus' helyett!

190.

Róma, 1582. április 30.

Konzisztoriális akta a kalocsai érseki szék betöltéséről

XIII. Gergely pápa II. Rudolf császár mint magyar király bemutatása (prezentációja) nyomán Alfonso Gesualdo bíboros jelentésére gondoskodott a török fennhatóság alatt álló kalocsai érseki szék betöltéséről, amelyet a bácsival egyesítettnek mondanak, és amely Frangepán Ferenc halála nyomán ürült meg. Az új érsek, Draskovich György győri püspöki, Magyarország „nagykancellárja”, császári tanácsos, aki – bár nincsen fokozata – mindenben megfelel a kívánalmaknak, és a [trienti] hitvallást lepecsételve saját kezűleg aláírva megküldte. Korábbi püspökségét megtarthatja örökös adminisztratúráként.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 11, fol. 378r – cop.)

Sanctissimus dominus noster ad praesentationem serenissimi Caesaris, Hungariae regis reverendissimo domino cardinale Gesualdo⁴ referente providit ecclesiae metropolitanae Colociensi in regno Hungariae et Turcarum potestate existenti, cui etiam perpetuo unita esse dicitur ecclesia Bacchiensis, et per obitum bonae memoriae Francisci de Frangepanibus⁵ ultimi archiepiscopi vacanti de persona reve-

¹ Giovanni Francesco Commendone.

² Zaccaria Delfino. S. Maria in Aquiro (1565–1578) diakónus, S. Stefano al Monte Celio (1578–1579), majd S. Anastasia (1579–1583) presbiter bíboros. HC III, 40.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 172rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 334rv (cop.).

⁴ Alfonso Gesualdo.

⁵ Frangepán Ferenc (1530–1543) kalocsai érsek. HC III, 172.

rendi patris domini Georgii Drascovitii¹ episcopi Iauriensis, in dicto regno magni cancellarii, consilarii Caesarei et cetera requisita habentis, excepto quod non est graduatus, licet insigni doctrina sit, quique fidei formulam recte descriptam, sua manu subscriptam suoque signo obsignatam transmisit. Ipsumque sanctitas sua a vinculo ecclesiae Iauriensis absolutum ad metropolitanam Colocensem transtulit cum retentione dictae ecclesiae Iauriensis in perpetuam administrationem. Absolvens etc. Et gratis etc.

191.

Róma, 1583. május 2.

Konzisztoriális akta a nyitrai püspökség betöltéséről

Gesualdo kardinális előterjesztette a magyarországi nyitrai püspökséget, melynek kapcsán nagy vita támadt a [trienti] hitvallás szövegének hiányosságairól és az ügymenet ingyenességéről. Néhányan úgy vélekedtek, hogy adjanak kedvezményt és a jelölt csak jelképes összeget fizessen, mások teljesen el kívánták engedni a díjakat, mondván, hogy a magyar egyházmegyéért 1553 óta nem fizetnek semmit. A hitvallásról a legtöbben azt gondolták, hogy a beiktatás előtt ismétlje meg az egészet, mások, hogy a kedvezményeket tartalmazó bullák kézhezvétele előtt tegye ezt meg, megint mások – mint például Commendone bíboros – pedig azt akarták, hogy először ismétlje meg a hitvallást, és csak utána kapja meg a kedvezményeket a konzisztóriumban. XIII. Gergely pápa hajlott a nyitrai szék betöltésére, ám a kedvezmények megadása nélkül. Commendone bíboros viszont ragaszkodott ahhoz, hogy jelezzék a jelöltnek, mennyit kell fizetnie, hogy legalább valamit fizessen, és hogy a teljes hitvallást újra le kell tennie egy egyházi személy kezébe, majd hiteles példányát Rómába kell küldenie. Miután így az összes bíboros álláspontja ismertté vált, megtörtént az egyházmegye előterjesztése, ám a szék betöltésére nem került sor.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 284v–285r – cop.)²

Dominus cardinalis Gesualdus³ proposuit ecclesiam Histriensem^a in Ungaria, et fuit magna disceptatio super verbis professionis fidei defectivis et super gratia.

Aliqui volebant, ut gratia fieret, dummodo da^b aliquid solveret, aliqui libere in totum, et quod pro ecclesiis Ungaricis ab anno 1253^c nihil est solutum de annatis. De professione plerique existimabant, ut repeteret eam ante adeptionem possessionis, aliqui ut ante gratiarum consignationem, aliqui vero, prius integre profiterentur [!] fidem cattolicam et deinde fieret exceptio, ut dominus cardinalis Comendonus.⁴ Sanctissimus dominus noster inclinabat, ut fieret, sed gratiae non darentur. At domino cardinale Comendone dicente, quod episcopis seu electis in illis partibus sufficit expeditio facta, ut non carent di^d gratiis, dixit, et interim illigatur, qua pecunia pro expeditione habeatur, ut aliquid saltem solvatur, et ut significetur integram professionem fidei emittere, illam debere in manibus praelati

¹ Draskovich György.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 344r (cop.).

³ Alfonso Gesualdo.

⁴ Giovanni Francesco Commendone.

[fol. 285r.] alicuius, et huc mittere, et quod proposita est ecclesia, et sententiae seu vota cardinalium accepta, sed expeditio dilecta^e [!].¹

^a Sic! Helyesen 'Nitriensis'. ^b Sic! Másolati hiba. ^c Sic! Helyesen 1553, miként a V₂-nél. ^d Sic! ^e Valószínűleg 'dilatata', miként a V₂-nél.

192.

Róma, 1583. június 3.

Mossóczy Zakariás propositio consistorialisa a nyitrai püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon Ausztria András bíboros, Magyarország protektora nevében előterjesztést fog tenni a nyitrai püspökség betöltésére, amelynek adminisztrációja Bornemissza Pál erdélyi püspök halála miatt megszűnt. A nyitrai püspökség az esztergomi tartományban, Magyarországon, II. Rudolf császár uralma alatt található, székesegyházának titulusa Szent Zoerárd vértanú, káptalanjában 5 méltóság és 10 kanonok található, a székesegyháznak van papsága és az istentiszteletek végzéséhez szükséges felszerelése; az egyházmegye „eretnekségtől” fertőzött. Éves jövedelme 4000 tallér, taxája 275 forint. Az egyházmegye élére át-helyezendő főpap Mossóczy Zakariás váci püspök, akit a császár mint magyar király nevezett meg (nominált) apostoli kiváltságból eredő, eddig csorbítatlan kegyúri (patronusi) joga alapján. Mossóczy tinini püspök is volt, mindenben alkalmas, leszámítva, hogy nincsen fokozata, illetve egyetemi bizonyítványa arról, hogy alkalmas mások tanítására. Jóllehet korábbi két püspökségére letette a bizonnyítást, most az általa aláírt és lepecsételt szövegben három súlyos hiba is található. Kéri továbbá eddigi javadalmi megtartását és az ügymenet ingyenességét. [A propozíció megtörtént, a bullák kiállítására viszont nem született meg az engedély, ehhez újra el kell küldenie a hitvallás szövegét, kijavítva.]²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 154rv – orig.)³

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio. Ego Alphonsus cardinalis Gesualdus proponam pro reverendissimo domino meo Andrea cardinale ab Austria regni Hungariae protectore Nitriensem ecclesiam, cuius administratio cessat obitu bonae memoriae Pauli Transilvanensis episcopi et illius administratoris.⁴

¹ Commendone fejtegetésében talán arra utalhat, hogy egyes magyar püspökök szerint a kánoni institúcióhoz elégséges a konzisztoriális eljárás lezárulta és az erről szóló konzisztoriális cédula elkészülte, a bullák kiállítására már nincs szükség. Vö. a *Bevezetés* II/B/4/d. fejezetét.

² FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 269, 290. Az 1583-ban lezajlott püspökkinevezésekről összefoglalóan: FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentzsék*, III, 200–201.

³ V₂: ASV Misc., Arm. XII, vol. 145, f. 300rv (orig.). Santoro bíborosnak a propozícióhoz készült egy oldalnyi, betoldásokkal zsúfolt megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 152rv. Nagyonbízott a konzisztóriumnak a hitvallás letételével kapcsolatos állásfoglalását taglalja, amely szintén Santoro kezétől a propozíció hátoldalán található (lásd fent). A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 398r, V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 176r.

⁴ Andreas von Österreich, Ferdinánd főherceg fia, S. Maria Nuova (1577–1600) diakónus bíborosa. HC III, 45 – Bornemissza Pál (1560–1579) erdélyi püspök, nyitrai adminisztrátor. HC III, 259.

Nitriensis ecclesia iure metropolitico subdita Strigoniensi archiepiscopo sita est in regno Hungariae sub dominio imperatoris, in qua est cathedralis ecclesia divo Zoroardo martiri dicata, in ea sunt quinque dignitates, decem canonici, clerus et sacra suppellex divino cultui necessaria, et dioecesis haeresis labe polluta.

Redditus annus est 4/M tallerorum, taxatur in libris camerae florenis 275.

Transferendus est reverendissimus dominus pater Zacharias¹ episcopus Vacinensis, nominatus a Caesare uti Hungariae rege vigore iuris patronatus ex privilegio apostolico, cui non est hactenus in aliquo derogatum, qui alias fuit episcopus Tininiensis, habet requisita, praeterquam non est doctor, nec alicuius publicae academiae testimonio probatus ad alios docendos, et licet quondam promotus fuit ad dictas duas ecclesias cathedrales, rite emisit fidei professionem, nunc tamen eam in manibus alicuius praelati non emisit, sed illius exemplum tantum sua manu subscripsit, suoque signo signavit, in quo tres errores leguntur, ibi *in unam sanctam catholicam ecclesiam* dictio *in* redundat,² et est valde impropria, et paulo inferius, ibi *propitium et propitiatorium*, legendum est *proprium et propitiatorium*,³ et ibi dum agitur *de veneratione sacrarum imaginum* loco verbi *venerationem* utitur verbo *reverentia*.⁴

¹ Mossóczy Zakariás haláláig, 1586. április 10-ig viselte nyitrai püspöki címét. HC III, 259. – A nyitrai székre Bornemissza halála után Melegh Boldizsár csanádi püspök pályázott. Célja elérésére saját ügyvivőt küldött az udvarba az általa „*cliens meus*”-nak nevezett Guthy Ferenc leleszi jegyző személyében. Levele Leonhard von Harrachhoz, majd az uralkodóhoz 1579. december 26., illetve 1580. március 6.: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 112, Konv. D, fol. 27; Fz. 113, Konv. A, fol. 21–22. S.d. szupplikációja: Konv. B, fol. 95. Megnyerte Rueber kassai főkapitány támogatását, aki 1580. december 28-án írt érdekében Kassáról Harrachnak. Fz. 113, Konv. B, fol. 61–62. – Radéczy egri püspök (valamint alszászi Szászzy András) a jezsuitáknál tanult és egyházi pályára lépni vágyó Dersffy Miklóst ajánlotta Nyitrára. Dersffy mellett azon érv szólt, hogy magyar arisztokrata emberemlékezet óta nem vette fel a szent rendeket (!). Pozsony, 1580. július 27. és s.d. Fz. 113, Konv. B, fol. 79–80 és 95. – Lásd még Telegdy Miklós pécsi püspök *opinióját* is, uo., fol. 90–91.

² A kifejezés trienti hitvallás niceaiból inkorporált részében található. A prepozíció kettőzése révén az „egy, szent katolikus egyház” megvallása vált kétségesé.

³ A szöveggörnyezet: „*Profiteor pariter, in Missa offerri Deo verum, proprium et propitiatorium sacrificium pro vivis et defunctis.*” A Mossóczy által megváltoztatott szöveg nem tartalmazza, hogy a szentmise áldozata Krisztus *saját* áldozata lenne, hanem csak a Megváltó jelenlétét vallja meg. Ez pedig igen közel áll a protestáns felfogáshoz. – A trienti hitvallás mértékadó kiadása: HEINRICH DENZINGER (ed.), *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg im Breisgau 2001³⁹, c. 1862–1870 (994–1000).

⁴ A szöveggörnyezet: „*Firmiter assero, imagines Christi ac Deiparae semper Virginis, necnon aliorum Sanctorum habendas et retinendas esse, atque eis debitum honorem et venerationem impertiendam.*” A kultikusabb tiszteletet kifejező *veneratio* helyett a köznapibb *reverentia* használata szintén közelebb áll a képzőművészeti alkotások vallási szerepének protestáns megítéléséhez, mint a tridentiánus felfogáshoz. Ez és a fenti módosítások talán nem véletlenek, mint ahogy talán a bíborosok – pontosabban a *processus* ellenőrzését és kivonatolását elvégző protektori auditor – sem véletlenül figyeltek fel rájuk.

Petitur retentio compatibilium, et expeditio gratuita. [fol. 154v]

Ecclesiam Nitriensem

[m.a.]

Proposita et desuper acceptae sententiae, sed non expedita, nisi primum fidei catholicae professio iuxta formulam praescriptam ad litteram deferatur. In consistorio habito die 3. Iunii feria VI 1583.

193.

Róma, 1583. október 7.

Konzisztoriális akta a nyitrai püspökség betöltéséről

Gesualdo bíboros előterjesztést tett a nyitrai püspökség élére áthelyezendő választott, illetve kijelölt váci püspök, Mossóczy Zakariás személyéről. Hitvallásából hiányoztak bizonyos szavak és a június 3-ai konzisztóriumon felfüggesztették a püspökség betöltését, most azonban megjött a hibátlan szöveg. XIII. Gergely kijelentette, hogy újból látni kell a kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvét, Gesualdo erre azt válaszolta, hogy a bíborosi rendek (püspöki, presbiter, diakónus) fejei már átnézték, és a bíborosok véleménynyilvánítása és szavazása is megtörtént az előző konzisztóriumon. A Szentatya erre gondoskodott a nyitrai szék betöltéséről a jelölt feloldozásával és áthelyezésével korábbi püspökségéből. Gesualdo bíboros bejelentette, hogy előterjesztést fog tenni [a következő konzisztóriumon] a haláleset nyomán megüresedett magyarországi csanádi püspökség betöltésére II. Rudolf császár mint magyar király nominációjára.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 288r – cop.)¹

Dominus cardinalis Gesualdus² proposuit de electo seu designato episcopo Vacienti³ transferendo ad ecclesiam Nitriensem, quod in professione fidei deerat quaedam verba, propter quae fuit in consistorio habito die tertia proximi praeteriti mensis Iunii huius anni, 25 videlicet, tunc suspensa provisio, quod iam venit nova scriptura eiusdem professionis, et est integra et dicente sanctissimo, quod oporteret iterum videri processum, respondit capita ordinum iam vidisse, et quod iam sententiae dictae erant in consistorio, et ideo non oporteret amplius super eam dici sententias, ut vocant, votari, et ita dixerunt aliqui ex senioribus dominis cardinalibus et non fuit votatum, et sanctissimus fecit provisionem ecclesiae in forma illum absolvendo et transferendo.

Dominus cardinalis Gesualdus pronuntiavit ecclesiam Canadiensem vacantem per obitum in eodem regno Ungariae pro nominato ab imperatore uti rege Ungariae.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 185v–186r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 346v–347r (cop.).

² Alfonso Gesualdo.

³ Mossóczy Zakariás.

194.

Róma, 1583. október 14.

Máthéy István propositio consistorialis a csanádi püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztórium Ausztriai András bíboros, Magyarország protektora nevében előterjesztést fog tenni a csanádi püspökség betöltésére, amely Melegh Boldizsár püspök halála miatt üresedett meg. Az egyházmegye a kalocsai tartományban, Magyarországon található, és török megszállás alatt áll. Emiatt állapotáról a kánoni kivizsgálás jegyzőkönyve semmit sem tartalmaz, jövedelme sincsen. Az Apostoli Kamara könyveiben taxája ugyanakkor 900 forint, a csanádi püspök pedig mint királyi tanácsos évente 250 aranyat kap. A püspökségre II. Rudolf császár mint magyar király XIII. Gergely pápának Máthéy Istvánt nevezte meg, aki – miként a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvből kiderül – mindenben alkalmas, leszámítva, hogy nincsen fokozata, illetve egyetemi bizonyítványa arról, hogy taníthat másokat. Mindazonáltal tanult hitszónok, megfelelőnek tartják a megyés püspökségre, és a [trienti] hitvallást az Apostoli Szék által előírt módon Telegdy Miklós pécsi püspök kezébe letette. Kéri a fentiekre tekintettel az ügymenet ingyenességét. [A kánoni institúció *gratis*, és a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmak megtartásának engedélyezésével történt.]¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 471rv – orig.)²

Ed. BATTHYANY, *Sancti Gerardi... scripta et acta... cum serie episcoporum Chanadiensium*, 160–161.³

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio, si sanctitati suae placuerit, ego Alphonsus cardinalis Gesualdus⁴ pro reverendissimo domino meo Andrea cardinali ab Austria⁵ regni Hungariae protectore proponam ecclesiam Canadiensem, quae vacat obitu Baltassaris,⁶ ultimi illius episcopi extra Romanam curiam defuncti.

Canadiensis ecclesia archiepiscopo Colocensi suffraganea sita est in regno Hungariae sub Turcarum tyrannide, quam ob causam nihil de eius statu haberi potuit in processu, nec ullos redditus possidet, sed in libris camerae huius ecclesiae fructus taxati requiruntur florenis 900, et episcopus Canadiensis tanquam regius illius regni consiliarius 250 annuos aureos percepit.

¹ FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 269.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 186rv (orig.). A propozícióról készült konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 185r, ed. FRAKNÓI, *Oklévtár*, 119, n. 90. (BAV Barb. lat., vol. 2929, fol. 62v). Vö. BATTHYANY, *Sancti Gerardi... scripta et acta... cum serie episcoporum Chanadiensium*, 160.

³ „Ex. tom. 144, consist., pag. 372.” – Ugyanitt BATTHYANY IGNÁC kiadta – latin fordításban is – a püspök 1584. január 2-án Antonio Possevinóhoz mint nunciushoz írt olasz nyelvű levelét, melyben megköszöni pápai megerősítését, és hosszasan kéri segítségét bullái mérsékelt taxájú expedíaltatásához (161–164).

⁴ Alfonso Gesualdo.

⁵ Andreas von Österreich.

⁶ Melegh Boldizsár (1573–1583) csanádi püspök.

Ad hanc ecclesiam serenissimus imperator electus uti Hungariae rex nominat sanctitati suae reverendum patrem Stephanum Mattisÿ,¹ qui, ut constat ex processu super eius qualitatibus formato et a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me probato et subscripto, omnes qualitates requisitas habet praeterquam, quod non est doctor necque publico alicuius academiae testimonio approbatus ad alios docendos, est tamen doctus et concionator, et idoneus iudicatur ad ecclesiam cathedralem regendam, fidei professionem iuxta formulam ab hac sancta sede praescriptam in manibus episcopi Quinque Ecclesiensis² emisit.

Petitur expeditio gratis attentis supradictis.

Expedita feriis 6. 14. Octobris 1583. apud Sanctum Marcum. Reverendissimo Madrutio vicecancellario³

[fol. 47^{rv}]^a

Ecclesia Canadiensis^a

[m.a.]

^bExpedita cum retentione compatibilium et gratis.^b

^a V₂: 'Expedita in consistorio habito die 14. Octobris fer. VI. 1583'. ^{b-b} Ceruzával, más kéz által írva.

¹ Máthésy István 1589. január 23-ig, áthelyezéséig a váci püspökségbe viselte csanádi püspökségét. HC III, 161; Juhász, *A csanádi püspökség története (1552–1608)*, 118–127; BEDY, *A győri székeskáptalan, 377–379*. – Egy kérvénye lébényi apátként a Trienti Zsinatról: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 19 (I), Konv. C, fol. 20. – Folyamatos összetűzése Andreas Teuffel győri végvidéki főkapitánnyal – aki kilakoltatta őt nagypréposti házából és kitiltotta a városból – a katolikus főpap és a helyi protestáns várparancsnok felekezeti jellegű konfliktusának mintapéldája. Az ügy a *Consilium Hungaricum* elé került. A tanácsosok jó része (Pethe Márton, Révay Mihály, Mossóczy Zakariás és Radéczi helytartó) azon a véleményen volt, hogy Máthésynak inkább leleszi prépostságában kellene rezideálnia, mert élete Győrben veszélyben forog, illetve Felső-Magyarországon kevés a katolikus prelátus. Egyedül Telegdy Miklós és Szászi András foglalt a csanádi püspök mellett állást. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 115, Konv. B, fol. 41–42. 50–51. 52–53. 57–58 és 47–48. 54–55.) Máthésy vonatkozó felségfelterjesztéseiben nemcsak a személyében a püspöki rendet ért sérelemtől panaszkodik, hanem egyházi javadalomhalmozását a világi főurak birtokgyarapításához hasonlítja, csanádi püspökségéről pedig megjegyzi, hogy abból Gyula 1566. évi eleste után egy főpástorra sem látott jövedelmet. (Levele Ernő főherceghez Pozsony, 1584. május 22.; s.d. kérvénye az uralkodóhoz: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 115, Konv. A, fol. 135–136; Konv. B., fol. 72–74.) A probléma még 1587-ben sem oldódott meg. (Levelei a főherceghez, Pozsony, június 27.; augusztus 8.; s.d. kérvénye az uralkodóhoz: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 118, Konv. C, fol. 41–42; Fz. 119, Konv. A, fol. 93–94; Fz. 120, Konv. C, fol. 68–69.)

² Telegdy Miklós (1579–1586) pécsi püspök.

³ Ludovico Madruzzo. S. Callisto (1561–1562), S. Onofrio (1562–1586) diakónus, S. Anastasia (1586–1591), S. Lorenzo in Lucina (1591–1597) presbiter, majd Sabina (1597–1600) és Frascati (1600) püspök bíborosa. HC III, 39.

195.

Róma, 1583. október 26.

Hetesi Pethe Márton propositio consistorialisa a váci püspökségre

Alfonso Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon, amennyiben XIII. Gergely pápa beleegyezik, Ausztriai András bíboros, Magyarország proktora nevében előterjesztést fog tenni a váci püspökség betöltésére, amely Mossóczy Zakariás nyitrai áthelyezése miatt üresedett meg, és amelynek élére II. Rudolf császár Magyarország királyaként Hetesi Pethe Mártont nevezte meg. Az egyházmegye az esztergomi tartományban, Magyarországon található és török megszállás alatt áll, emiatt állapotáról nincsenek információk. Éves jövedelme 3000 tallér, az Apostoli Kamara könyveiben taxája 500 forint. A főpásztor-jelölt mindenben alkalmas, leszámítva, hogy csak a 30. életévében jár, vagyis még nem töltötte be a kánonilag előírt 30-at, nincsen fokozata, illetve bizonyítványa arról, hogy alkalmas mások tanítására a Trienti Zsinat előírása szerint, ezért diszpenzációra szorul. Ugyanakkor tanult hítszónok, alkalmasnak tartják a megyéspüspökségre. A [trienti] hitvallást Telegdy Miklós pécsi püspök kezébe letette. Kérvényezi az ügymenet ingyenességét és a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmak megtartásának engedélyezését. [A kánoni intélciónra végül a kérvényben foglaltak szerint került sor.]¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 704^{rv} – orig.)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio, si sanctissimo domino nostro placuerit, ego Alfonsus cardinalis Gesualdus³ pro reverendissimo domino meo Andrea cardinale ab Austria regni Ungariae protectore⁴ referam Vaciensem ecclesiam⁵ ad quam⁶ vacantem per translationem reverendissimi patris Zaccariae⁵ ad Nitriensem ecclesiam, ad quam Vaciensem ecclesiam a serenissimo imperatore, uti Ungariae rege nominatus Martinus Pethe de Hethes.⁶

Vaciensis ecclesia suffraganea archiepiscopo Strigoniensi est in regno Ungariae, et quia sub Turcarum tyrannide reperitur, nihil certi de eius integro statu haberi potuit.

Redditus annui sunt trium millium tallerorum, in libris vero camerae taxantur florenis 500.

Nominatus habet omnia requisita praeterquam, quod constitutus in trigesimo anno, nondum eum explevit, neque est doctor, neque approbatus ad alios docendos iuxta concilii Tridentini praescriptum, super quibus indiget dispensatione, est

¹ FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 269.

² V₂: ASV Misc., Arm. XII, vol. 146, fol. 130^{rv} (orig.).

³ Alfonso Gesualdo.

⁴ Andreas von Österreich.

⁵ Mossóczy Zakariás (1578–1583) váci püspök. HC III, 325; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 147–150.

⁶ Hetesi Pethe Márton 1589. január 16-ig, a váradi püspöki székebe való áthelyezéséig volt váci püspök. 1582. február 21-én nevezi ki az uralkodó szerémi, majd ugyanezen év április 29-én váci püspöknek. HC III, 325; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 183–184; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 150–152. – Az uralkodói kinevezési dekrétum 1587. augusztus 14-én kelt Prágában. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 118, Konv. A, fol. 91.

tamen doctus verbi Dei concionator et a testibus idoneus iudicatur ad hanc ecclesiam regendam.

Emisit professionem fidei coram episcopo Quinque Ecclesiensi.¹

Supplicatur pro dispensatione^b et expeditione gratis cum retentione compatibilium.

[*m.a.*]

^cExpedita 26. Octobris 1583. apud Sanctum Petrum.^c

[*fol. 704v*]

Vaciensis ecclesia

[*m.a.*]

^dExpedita prout in memoriali gratis.^d

^{a-a} V₂: áthúzva. ^b V₂: a szó után 'ur' áthúzva. ^{c-c} Más kézzel a lap bal alsó sarkában. ^{d-d} Ceruzával, más kéz írása.

196.

1583. december 5.

Konzisztoriális akta Báthory András lengyel követségéről

A konzisztórium elé bocsátották Báthory András prépostot, Báthory István lengyel király fivérének fiát és egyben követét, aki a király mint az [újonnan elfoglalt] Livónia (Észt- és Lettország) fejedelme nevében letette az engedelmességi fogadalmat XIII. Gergely pápának.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 11, fol. 400v – orig.)

Ed. KORZENIOWSKI, *Analecta Romana*, 129, n. 243.

In eo consistorio admissus est illustris et reverendus dominus Andreas Battori praepositus,² serenissimi Stephani Poloniae regis³ fratris filius et orator, qui sanctissimo domino nostro eiusdem regis nomine pro ducatu Livoniae obedientiam praestitit etc.

¹ Telegdy Miklós.

² Báthory András.

³ Báthory István.

197.

Róma, 1584. május 28.

Heresinczy Péter propositio consistorialisa a tinini püspökségre

Alfonso Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon Ausztriai András bíboros, Magyarország protektora nevében előterjesztést fog tenni a tinini püspökség betöltésére, amely Mossóczy Zakariás váci áthelyezése miatt üresedett meg. Az egyházmegye a spalatói tartományban, Magyarországon található és török megszállás alatt áll, emiatt állapotáról nincsenek információk, az Apostoli Kamara könyveiben taxája 150 forint. A püspökség élére II. Rudolf császár Magyarország királyaként Heresinczy Pétert nevezte meg, aki törvényes házasságból, katolikus szülőktől származik, mintegy 35 éves, régóta pap, Padovában, Bolognában és Bécsben a jezsuitáknál tanult, bár doktori fokozatot nem szerzett. Erkölcsei kiválóak, zágrábi prépost és ugyanott gréchegyi apát, a trienti hitvallást az Apostoli Szék által előírt módon letette, a tanúk alkalmasnak tartják a püspöki méltóságra. Kérvényezi a fokozat hiánya alóli felmentést, prépostsága és apátsága megtartását és az ügyemet ingyenességét. [A kánoni intérciúra *gratis* került sor.]¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96 fol. 683^{rv} – orig.)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus proponam pro reverendissimo domino meo Andrea³ cardinalis ab Austria regni Ungariae protectore Tininiensem ecclesiam translatione reverendissimi patris Zacchariae⁴ ad ecclesiam Vaciensem vacantem.

Tininiensis ecclesia archiepiscopo Spalatensi suffraganea est in regni Ungariae sub Turcarum tyrannide, atque ideo illius status et reditus ignorantur, licet in libris camerae taxantur florenis 150.

A serenissimo imperatore electo uti Ungariae rege ad eam nominatur reverendissimus pater Petrus Heressynczy,⁵ qui est legitimis et catholicis parentibus natus, trigesimum quintum aetatis suae annum circiter agens, multis abhinc annis ad presbiteratus ordinem promotus, et in sacra teologia versatus, cui Patavii,⁶ Bononiae⁷ et Viennae⁸ in collegio Societatis Iesu operam dedit, sicut nondum illius gradum sit adeptus, est bonis moribus, praepositus Zagrabiensis et abbas in Graech,⁹ emisit fidei professionem iuxta formulam ab hac sancta sede

¹ MAH II, 705–707, n. 274, 706; FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 269.² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 239^{rv} (orig.). A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 12, fol. 8r, ed. FRAKNÓI, *Oklevéthár*, 119, n. 90. (BAV Barb. lat., vol. 2929, fol. 69v).³ Andreas von Österreich.⁴ Mossóczy Zakariás (1573–1578) tinini püspök. HC III, 314.⁵ Heresinczy Péter 1585. március 8-ig, zágrábi püspökségéig viselte a tinini címet. HC III, 314.⁶ Padova.⁷ Bologna. Bolognai tanulmányaira lásd VERESS ENDRE (kiad.) *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1224–1864* (Monumenta Hungariae Italica [MHI]), Budapest 1941, 104.⁸ Bécs.⁹ Valószínűleg a gréchegyi ciszterci kolostor, ma Zágráb területén.

praescriptam, a testibus censetur idoneus, ac satis dignus, qui dictae ecclesiae in episcopum praeficiatur.

Supplicatur pro dispensatione super defectu dicti gradus, et retentione praepositurae et abbatiae, necnon pro expeditione gratiosa.

[*m.a.*]

Expedita 28. Maii 1594.

[*fol. 683v*]

Ecclesia Tininiensis^a

[*m.a.*] Gratis^b

^a V₂: 'Expedita in consistorio habito die 28. Maii feria II 1584.' ^b Ceruzával, más kéz írása.

198.

Róma, 1584. július 4.

Konzisztoriális akta Báthory András bíborosi kreációjáról

XIII. Gergely pápa Báthory Andrást, a lengyel király testvérének fiát bíborossá kreálta. Báthory nagybátyja, Báthory István lengyel király küldte Rómába, hogy az oroszoktól elfoglalt livóniai hódítását elismertesse a Szentszékkal. A bíborosok egyhangúlag fogadták el felvételét a Szent Kollégiumba. Báthory István levelet is küldött ezzel kapcsolatban Rómába, azt írva, hogy ő sosem kérte a kreációt unokaöccse számára, nehogy úgy tűnjék, hogy azt ambíciói indították erre, de ha a pápa úgy látja jónak, nagy hálával fog köszönetet mondani érte.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 63, fol. 133^r – cop.)¹

Mense Iulii pontifex creavit cardinalem Andream Battorium,² regis Poloniae fratris filium iuvenem virtutibus ornatum, qui eodem anno a patruo suo Romam missus, ut sanctissimo pontifici obedientiam praestaret nomine regni Livoniae, quod nuper ex unguibus Moscovitae armis recuperaverat, uno omnium cardinalium consensu, et applausu in senatum cooptatum, de cuius dignitate prius rex hoc dedit responsum superioribus diebus manu sua scriptum cardinalitia dignitas nequaquam petenda, ne ambitionis vitio laborare videatur, quin longe abesse debet a statu cleri, verum si benignitate sanctissimi domini ultro fuerit accitus cum omni gratiarum actione suscipienda est.

¹ Báthory András bíborossá kreálásáról lásd MAH II, 705–707, n. 274, 707; *uo.* 711–712, n. 278; FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 291–292; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 205. Báthory András levele ez ügyben Alessandro Farnese bíborosnak: VALERIANUS MEYSZTOWICZ–WANDA WYHOWSKA DE ANDREIS (ed.), *Documenta Polonica ex Archivio Parmensi*, I, (EFE 22), Romae 1970, 169–171, n. 150–151. Báthory István is megköszönte neki fivére bíborossá kreálását, ezt lásd *uo.*, 173, n. 155. (A konzisztórium napján Alessandro Farnese bíborosnak beszámol az esetről Vincenzo Bucci, lásd *uo.*, 171, n. 152.) Lásd még TÍMA RENÁTA, *Báthory András fiatal éveit – egy bíborosi kinevezés a 16. században*, Korok, világgépek, egyházak (Studia Ignatiana 1), Budapest 2002, 83–122.

² Báthory András.

199.

Róma, 1584. július 4–7.

Konzisztoriális akták Báthory András bíborosi kreációjáról

XIII. Gergely a konzisztórium elé terjesztette Báthory Andrásnak, Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király követének bíborossá kreálását. A nyilvános konzisztóriumon fejére helyezte a bíborosi kalapot. (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 295^r – *cop.*;¹ ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 295^r – *cop.*)²

Sanctissimus dominus noster proposuit creationem principis Transilvaniae et oratoris regis Poloniae in cardinalem. // Die septima Iulii sabbato fuit consistorium publicum pro dando gallero domino cardinali Battorio³ nuper creato prout in eo illi datus est.

200.

Róma, 1584. július 16.

Piperkovich Mihály propositio consistorialisa a zenggi püspökségre

Carafa kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon – ha XIII. Gergely pápa beleegyezik – Gesualdo bíboros, Magyarország viceprotektora nevében jelentést tesz a zenggi püspökségről, amely György püspök halála miatt üresedett meg. Az egyházmegye élére II. Rudolf császár mint magyar király apostoli kiváltságából eredő, eddig csorbítatlan patrónusi joga alapján Piperkovich Mihály ferencest nevezi meg (nominálja), aki törvényes származású, 45 éves, régóta pap, Isten igéjének hirdetője és rendjének előjárója, kánoni kivizsgálásának tanúi kiemelve tisztességét, gyakorlatiasságát, alkalmasnak tartják a püspöki méltóságra. A trienti hitvallást az Apostoli Szék által előírt módon letette. A zenggi székesegyház titulusa a Boldogságos Szűz, a spalatói tartományhoz tartozik, Horvátország határán az Adriai-tenger partján fekszik, Magyarország királyának uralma alatt áll. Hat kanonokja van, sorukban három méltósággal: főesperes, esperes és primicerius [„éneklókanonok”]. A liturgius felszerelés megfelelő, az „eretnekségtől fertőzött” egyházmegye nem túl nagy, éves jövedelme 300 tallér, taxája az Apostoli Kamara kimutatása szerint 50 forint. Míndezen a Bonomi apostoli nuncius előtt lefolytatott, a bíborosi rendek fejei által ellenőrzött és ellenjegyzett kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvből ismertek. A jelölt kérvényezi az ügymenet ingyenességét. [A kánoni intérciúra *gratis* került sor.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 573^rv – *orig.*)⁴

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Antonius cardinalis Carafa, si placuerit sanctissimo domino nostro, referam pro reverendissimo domino meo Alfonso cardinale Gesualdo regni Ungariae viceprotectore ecclesiam Segniensem vacantem obitu Georgii, ultimi

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 193^r (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 353^r (*cop.*).

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 193^v (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 353^r (*cop.*).

³ Báthory András. S. Adriano al Foro (1584–1587) és a S. Angelo in Peschiera (1587–1599) diakónus bíborosa. HC III, 47.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 248^rv (*orig.*). Santoro bíborosnak propositióhoz készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 245^rv. A propositióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 10^r.

illius episcopi extra Romanam curiam defuncti¹ ad quam a serenissimo imperatore, uti Ungariae rege ratione iuris patronatus ^aex privilegio apostolico, cui non est hactenus in aliquo derogatum,^a nominatur reverendus pater frater Michael Piperkouich² ordinis Sancti Francisci regularis observantiae, qui natus est ex legitimo matrimonio, agit annum quadragesimum quintum, illius vitae morumque honestas et in rebus agendis prudentia a testibus valde commendatur, diu est in sacerdotio constitutus, et divini verbi praedicator sui ordinis superioris, et aliorum testimonio iudicatur idoneus ad regimen huius ecclesiae, emisit professionem fidei iuxta formulam ab hac sancta sede praescriptam.

Segniensis cathedralis ecclesia divae Mariae dicata et archiepiscopo Spalatensi subdita, sita est in finibus Croatiae ad mare Adriaticum sub dominio regis Ungariae, in qua sunt sex canonici, quorum tres sunt dignitates: archidiaconus, archipresbiter et primicerius, his, quae ad sacra peragenda pertinent, est satis commode referta, dioecesis haeresi infecta, non est ampla, fructus annui extimantur tricentis [!] talleris, in libris vero camerae apostolicae taxantur florenis 50. Quae omnia ex actis coram nuntio apostolico³ apud Caesaream maiestatem compilatis et a prioribus ordinum visis et scripto probatis colliguntur.

Quare humiliter supplicatur pro expeditione et ea gratiosa.

^bExpedita 16. Iulii 1584. apud Sanctum Petrum.^b

[fol. 573v]

Pro ecclesia Segniensi^c

^{a-a} V₂: alá- vagy áthúzza, eldöntése bizonytalan. ^{b-b} A lap bal alsó sarkán más kéz írása. ^c V₂: 'Expedita in consistorio habito die 16. Iulii fer. II. 1584. et gratis'.

201.

Róma, 1584. július 16–23.

Konzisztoriális akták Báthory András bíborosi kreációjáról

XIII. Gergely pápa az egymást követő titkos konzisztóriumokon elvégezte az *os clausum* és az *os apertum* szertartását Báthory András bíborossal, diakónusi titulusául a *Forum Romanum*on található

Szent Adorján-templomot jelölte ki, és szokás szerint átnyújtotta neki a bíborosi gyűrűt.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 295r – cop.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 295r – cop.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 295v – cop.)

Die 16 Iulii feria quarta fuit consistorium secretum, in quo sanctissimus dominus noster de more clausit os domini Andreae cardinalis Battorio.⁴ // Sanctissimus dominus noster os aperuit domino cardinali Battorio. // Deinde assignavit

¹ Antonio Caraffa és Alfonso Gesualdo, illetve György (1577–1584) zenggi püspök. HC III, 299.

² Piperkovich Mihály haláláig (1587. május 25.) viselte a zenggi püspöki méltóságot. HC III, 299.

³ Giovanni Francesco Bonomi.

⁴ Báthory András. HC III, 47.

diaconiam Sancti Adriani in foro Romano domino cardinali Battorio, et dedit annulum de more.¹

202.

Róma, 1586. május 5.

Konzisztoriális akta Draskovich György bíborosi bíretumáról

V. Sixtus pápa közölte a bíborosokkal, hogy az általa a bíborosi rangra emelt Draskovich György kalocsai érsek megkapta a bíborosi bíretumot, méghozzá az elmúlt év december 11-én kiadott pápai dekrétum szerint.²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 14, fol. 38^{rv} – cop.)³

Sanctissimus dominus noster⁴ significavit reverendissimis dominis, qualiter reverendissimus dominus Georgius⁵ cardinalis Colocensis a sanctitate sua in cardinalem assumptus receperat biretum iuxta [fol. 38^v] decretum a sanctitate sua emanatum sub die XI Decembris proxime praeteriti.

203.

Róma, 1586. június 14.

Konzisztoriális akta Báthory István „engedelmességi követségéről”

Báthory István lengyel király követi kinyilvánították uruk engedelmességét az újonnan megválasztott egyházfő, V. Sixtus pápa előtt, aki azt a bíborosokkal együtt kegyesen fogadta.⁶

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 14, fol. 49^r – cop.)

Oratores serenissimi Poloniae regis sanctitati suae et sedi apostolicae devotam obedientiam praestiterunt, quam eadem sanctitas unacum reverendissimis dominis benigne acceptavit.

^a A margón ‘*Obedientia regis Poloniae*’.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 193^v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 353^r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 248^{rv}. – V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 353^v (cop.). – Az újbíboros vélhetően nem volt megelégedve a számára kijelölt, és igen szerénynek számító Szent Adorján-diakóniával (amelyet 1946-ban felfüggesztettek). Ezért optáltatta a maga számára ezt a rangosabb, ma is működő, és *in foro Piscium* található címptemplomot.

² Lásd ehhez SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe I*, 70–73, n. 40, 72; 224–226, n. 110, 226; BESSENYEI, *Lettere di principi*, 242–243, n. XXXIX/1., a bíborossá krealás előzményeit összefoglalja: FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 205–206.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 61, fol. 268^v (cop.).

⁴ V. Sixtus pápa (1585–1590).

⁵ Draskovich György.

⁶ A követséget Báthory András vezette. Lásd ehhez FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 220.

204.

Róma, 1587. január 7.

Konzisztoriális akta Báthory István haláláról

V. Sixtus pápa fájdalmát kifejezve megemlékezett Báthory István haláláról, dicsérte a király erényeit, katolicizmusát. Megemlékezett terveiről a tatárokkal, moszkvaiakkal és – felemlegetve a Volgán a Kaszpi-tengerig eljutó vállalkozást – a perzsákkal az oszmánok elleni szövetségről, illetve a király halálával bekövetkező bajokról és megpróbáltatásokról. Külön részkongregáció alakult Farnese bíboros vezetésével, hogy tanácskozzék Lengyelország megsegítésének módjáról.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 320r – cop.)²

Deinde sanctissimus recensuit mortem serenissimi Stephani³ Poloniae regis, et dixit de dolore, quem sentit, et quod non sine lacrymis referre potest, et laudavit regem illum, quod esse [!] magnanimus, fortissimus et catholicus. Tunc subiunxit de societate, quam idem rex tractabat cum Tartaris et Moschis, et de navigatione felici per Volgam fluvium usque ad mare Ircanum,⁴ et de unione cum Persis contra Turcharum tirannum⁵ ac de aliis damnis et publica iactura ob eius mortem, et fuit instituta congregatio apud cardinalem Farnesium⁶ cum aliis deputandis cardinalibus, ut habeatur aliqua ratio pro subveniundo illo regno.

205.

Róma, 1587. január 7.

Konzisztoriális akta Báthory András címtemplomáról

Jerzy Radziwiłł bíboros Báthory András bíboros részére – aki Báthory István halála miatt nem lehet jelen – optálja diakónusi címtemplomul a Szent Angyalok-templomot.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 320v – cop.)⁷

Dominus cardinalis Vilmensis seu de Radivil pro domino cardinale Battorio impedito ob mortem patruis regis petiit dictam diaconiam Sancti Angeli, et fuit ei concessa.

¹ Báthory István halálához lásd SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe I*, 359–366, n. 159, 160; ÓVÁRY, *AMTA oklevél-másolatai*, II, 212, n. 1030; MAH III, 5–9, n. 4. Halála utáni interregnumról: VALERIANUS MEYSZTOWICZ (ed.), *Documenta Polonica ex Archivio Generali Hispaniae in Simancas IV*, (EFE 15), Romae 1966, 201–210, n. 173–179; VALERIANUS MEYSZTOWICZ–WANDA WYHOWSKA DE ANDREIS (ed.), *Documenta Polonica ex Archivio Parmensi I*, (EFE 22), Romae 1970, 190–192, n. 169–170.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 218v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 365v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 37, fol. 243r (cop.).

³ Báthory István.

⁴ Kaszpi-tenger.

⁵ III. Murad szultán (1574–1595).

⁶ Alessandro Farnese.

⁷ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 219r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 366r (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 37, fol. 243v (cop.). – Jerzy Radziwiłł. S. Sisto (1587–1600) presbiter bíborosa. HC III, 47.

206.

Róma, 1587. május 25.

Bonaventura Aquilanus propositio consistorialis a zenggi püspöki székre

Caraffa kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a zenggi püspökségről, amely Piperkovich Mihály halála miatt üresedett meg. Az egyházmegye élére II. Rudolf császár Bonaventura di Aquila ferences szerzetest nevezte meg bemutatási joga alapján, amelyet magyar királyként birtokol. A jelentést tevő bíboros előtt lefolytatott és a bíborosi rendek fejei által aláírt kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvben a következők találhatók. Zengg városa Illyriában található, székesegyházának titulusa Szent István, az egyházmegye török megszállás alatt, a spalatói tartományhoz tartozik, többről nem lehet tudni, mivel a kánoni kivizsgálást a Kúriában folytatták le. Jövedelme 212 scudo, 12 közvetlenül a püspökségből, 200 pedig Fiume adójából származik, amelyet Károly főherceg adományozott Zengg főpásztorának. Az Apostoli Kamara könyvei szerint taxája 50 forint. A jelölt törvényes házasságból származik, 50 éves elmúlt, régóta pap, a teológia tanára és hitszónok, mindenben megfelel a kánonjog és Trienti Zsinat kívánalmainak, tudásáról rendjének generálisa tanúskodik, a [trienti] hitvallást a jelentést tevő bíboros kezébe letette. Kéri az ügymenet ingyenességét, mivel egyházmegyéje nagyon szegény, ő maga pedig szerzetes.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 486r – orig.)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Antonius cardinalis Carafa³ referam de ecclesia Signensi vacante per obitum bonae memoriae Michaelis Piperkowiich,⁴ ad quam a serenissimo imperatore nominatus fuit reverendissimus pater frater Bonaventura Aquilanus⁵ ordinis Sancti Francisci de observantia vigore iuris

¹ A császár már 1585 januárjában ajánlotta a pápának egy megüresedő püspökség élére a ferences szerzetest, lásd SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe I*, 27–28, n. 19; 28–32, n. 21, 32; 49–51, n. 31, 50; 111–114, n. 63, 114; 147–149, n. 76, 149. Végül a Piperkovich Mihály halálával megüresedő zenggi püspöki székre került, erről lásd *uo.*, 343–348, n. 155, 347; 353–359, n. 158, 357. – Fr. Bonaventurát Draskovich György ajánlotta a zenggi püspöknek. Sorai szerint nem okozhatott problémát, hogy a ferences nem tudott horvátul, hiszen Zengg olasz jellegű város is, a köznépnek pedig elegendő lesz, ha tart majd egy horvát hitszónokot. Levele az uralkodóhoz, Bécs, 1586. október 30. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 117, Konv. A, fol. 104–105.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 49, fol. 285r, 286v (orig.). Santoro bíborosnak proпозиcióhoz készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 280rv. A proпозиcióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 65r.

³ Antonio Caraffa.

⁴ Piperkovich Mihály (1584–1587) zenggi püspök. HC III, 299.

⁵ Bonaventura di Aquila (Marcinellus) haláláig, 1591-ig viselte a zenggi püspöki méltóságot. HC III, 299. – Mivel a püspökség csekély jövedelmei nem biztosították megélhetését, kérte a modrusi egyházmegye adminisztrátorságát is, amelyet nem kapott meg, mivel annak adományozását az uralkodó a következő magyar országgyűlés idejére halasztotta. (S.d. kérvényei Ernő főherceghez: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 113, Konv. B, fol. 84–85 és 86–87.) Újabb s.d. kérvénye a modrusi püspökségért: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 119, Konv. B, fol. 100–101. Rivalisa az ugyancsak ferences velencei Angelo Gretti volt. Az ő személye ellen azonban Fejérvény püspök kifejezetten tiltakozott, mondván az ország törvényei nem engedik meg idegenek, kiváltképpen velenceiek és lengyelek püspöki kinevezését. (1587. szeptember 20-ai levele Ernő főherceghez *uo.*,

praesentandi, quod habet tamquam rex Ungariae. De cuius qualitatibus et ecclesiae statu in processu a me constructo, a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum subscripto haec habentur. Civitas Signensis in provincia Illiriorum, cuius cathedralis est dicata Sancto Stefano, et dioecesis a Turcis occupata, suffraganea archiepiscopo Spalatensi, de caeteris qualitatibus non constat propterea, quod processus est factus in curia.

Fructus ecclesiae ascendunt comuni aestimatione ad summam scutorum 212, videlicet duodecim ex bonis ipsius ecclesiae, ad ducentorum ex vectigalibus oppidi Fluminis¹ donatis a serenissimo Carolo² archiduce Austriaco, et in libris camerae taxati reperiuntur ad florenos quinquaginta.

Reverendus pater frater Bonaventura est de legitimo matrimonio et honestis parentibus procreatus, supra 50 suae aetatis annum agens, sacerdos a multis annis, sacrae theologiae lector et concionator, et habet omnia a iure comuni et sacro concilio Tridentino requisita, et de satis [?] doctrina generalis sui ordinis attestatur, et emisit fidei professionem in manibus meis.

Supplicatur pro expeditione gratis, cum qualiter ecclesia est pauperrima, cum qualiter promovendus est regularis^b [!].

^a V₂: 'Piperkouuuit' ^b V₂: 'Ecclesia Signensis. Expedita in consistorio habito die 25. Maii feria II. 1587.'

fol. 63–65.) Érdekes, hogy Bonaventura 1587. elején már *perpetuus administrator Modruisensis*nek címezi magát. (Uo., Fz. 118, Konv. A, fol. 11–17.) – Az újonnan kinevezett főpap 1586. december 10. körül kérte Jakob Kurz titkos tanácsostól és az uralkodótól, hogy személyesen mehessen az Örök Városba bulláit megszerezni. (Uo., fol. 156–159.) Római útja eredményes volt, Azzolini bíboros szentelte püspökké: „*Quarta decima mensis huius expeditis et obtentis bullis iussu summi pontificis ad vota vestrae sacrae Caesareae maiestatis fui consecratus ab illustrissimo domino cardinali Azolino, qui libenter hoc munus suscepit: tum ut sanctissimo papae obediret, tum etiam ut vestrae Caesareae maiestatis morem gereret: et multa equidem hic dominus cardinalis pro me fecit ad commendationem, quam vestra sacra Caesarea maiestas suis litteris dignata est conscribere, et ad omnia vestrae sacrae Caesareae maiestatis vota semper paratum esse vero et sincero corde sponndit. Die Lunae (Deo favente) Aquilam et deinde Segniam versus iter arripiam.*” (Levele az uralkodóhoz, Róma, 1587. június 20. Konv. C, fol. 38–39.)

¹ Fiume (Rijeka, ma Horvátország).

² Károly osztrák főherceg (1540–1590) I. Ferdinánd fia, 1564-től Stájerország, Karintia és Krajna hercege.

207.

Róma, 1587. október 26.

Heresinczy Péter propositio consistorialis a győri püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a magyarországi győri püspökségről, amely Draskovich György bíboros, kalocsai érsek, adminisztrátor halála miatt üresedett meg. Az egyházmegye élére II. Rudolf császár, akit mint magyar királyt illet a nomináció, V. Sixtus pápának Heresinczy Péter zágrábi püspököt nevezte meg. Győr városa Magyarországon található, „eretnek tévelygésektől fertőzött”, székesegyházának titulusa a Mennybefelevett Boldogságos Szűz, az esztergomi érsek szuffragáneusa, a székesegyház két éve annyira leégett, hogy csak falai állanak, illetve fedett kórusa, ahol a szentmiséket és más istentiszteleteket végzik. Mintegy 12 kanonokja, 2 kisebb prépostja, olvasó-, éneklő- és örkanonokja van, az ereklyéket és a liturgikus felszerelést egy, a tűzvésztlő épen maradt kápolnában őrzik, a székesegyház harangtornyában szólnak harangok. Az egyházmegye elég nagy, de tele van „eretnekekkel”. A püspökség jövedelme a török szomszédsága miatt erősen megcsappant, közvélekedés szerint évi 9-10000 tallérra rúg, ebből a püspök 50 és még valamennyi katona tartásának és a törökök elleni védekezés költségeit viseli. Taxája az Apostoli Kamara könyveiben 800 forint. A püspökség élére áthelyezendő Heresinczy Péter zágrábi püspök törvényes származású, jó életű, beszédű és hírvű katolikus; tudós, bár fokozata nincs, mivel Magyarországon ez nem szokás, sok éve pap már, jól kormányozta Zágrábot. A császár nyomtatékosan ajánlja őt V. Sixtushoz írt levelében. A hitvallását az Apostoli Szék által előírt formában letette, amelyben azonban két kisebb jelentőségű hiba található. Mindezek a császári udvarnál működő Puteo nuncius által lefolytatott kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvéből ismertek, amelyet a jelentést tevő kardinális és a bíborosi rendek fejei ellenőriztek és aláírtak. A jelölt kérvényezi az ügymenet ingyenességét, a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának élethossziglani, az összeférhetetleneknek pedig legalább 6 hónapra szóló engedélyezését.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 49, fol. 397^{rv} – orig.)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio, si sanctissimo domino nostro placuerit, ego Alfonsus cardinalis Gesualdus³ referam ecclesiam Iauriensem in regno Vngariae vacantem per obitum bonae memoriae cardinalis Colocensis,⁴ ultimi illius administratoris, ad quam serenissimus imperator, cui tanquam Vngariae regi illius nominatio competit, sanctitati suae nominavit reverendum patrem dominum Petrum Heresinczy⁵ episcopum Zagabriensem.

¹ A kánoni kivizsgálásról lásd SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 88–89, n. 42, 88. Vö. még SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe I*, 70–73, n. 40, 73; SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 57–60, n. 28, 58; 100–102, n. 48, 100; 123–127, n. 61, 124; 550–551, n. 321; 562, n. 331; 564, n. 334. Az 1587–1589-ban kinevezett püspökök körüli jogvitákra lásd SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe I*, 235–238, n. 115, 237; SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 25–28, n. 17, 26; 96–97, n. 46; FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 275–280; FRANKÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 221–227, Heresinczyre különösen 221. Zágrábi püspökségére: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 273–274.

² Santoro bíboros propozícióról készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 49, fol. 393^r. A kapcsolódó konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 74^r.

³ Alfonso Gesualdo.

⁴ Draskovich György (1578–1587) győri püspök (HC III, 215); (1582–1587) kalocsai érsek (HC III, 172).

⁵ Heresinczy Péter haláláig, 1590. június 10-ig viselte a győri püspökséget (HC III, 215). Az uralkodói kinevezési dekrétum 1587. augusztus 14-én kelt Prágában. ÖStA HHSStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 119, Konv. A, fol. 91.

Civitas Iauriensis in dicto regno Vngariae sita, haereticis erroribus infecta, habet cathedralem ecclesiam Beatae Mariae Virginis assumptae dicatam et archiepiscopo Strigoniensi suffraganeam, quae a duobus iam annis ita combusta fuit, ut solum eius parietes chorusque coopertus extent, in quo missae aliaque divina officia celebrantur. Habet duodecim circiter canonicatus, duas praeposituras, quas vocant minores, lectoratum, cantoratum et custodiatum, sunt in ea sanctorum reliquiae vasaque et ornamenta ad divinum cultum necessaria, quae cum in separata quadam capella asservarentur, ab igne intacta remanserunt, adest quoque campanile cum campanis, satis amplam habet dioecesim, sed haereticis plenam. Illius redditus ob Turcharum vicinitatem sunt valde imminuti, ascendunt, communi est, ad novem vel decem mille tallerorum annuatim, ex quibus tenetur episcopus L^{ta} et amplius militum onus^a, et expensas sustinere pro dictis Turcis arcendis.¹ In libris camerae taxantur ad florenos 800.

Reverendus autem pater Petrus Heresinczi episcopus Zagabriensis ad eam transferendus est de legitimo matrimonio procreatus, catholicus bonae vitae, conversationis et famae, doctus, licet non graduatus, cum in illis partibus consuetum non sit doctoratus gradum suscipere, est presbiter a multis annis, bene administravit ecclesiam Zagabriensem. Caesarea maiestas valde per suas ad sanctissimum dominum nostrum litteras illum commendat. Emisit fidei professionem iuxta formam ab hac sancta sede praescriptam, in cuius exemplari duo emenda parvi tamen momenti leguntur, videlicet *firmiter pro firmissime et immaculatam pro inviolatam*.

Haec omnia habentur ex processu formato coram nuntio sanctissimi domini nostri apud serenissimum imperatorem residenti, et a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et me probato et subscripto.

¹ A védelmi kiadásokat Heresinczy mindenáron szerette volna csökkenteni, illetve megőrizni az elődje, Draskovich György által kivívott pozíciókat: „*Miseram servitorem Viennam, ut mihi quoque ex gratia maiestatis vestrae datum fuisset mandatum a serenissimo archiduce ad cameram Hungaricam pro apprehendenda possessione episcopatus Iauriensis per maiestatem vestram clementer mihi collati. Ubi responsum est, cameram aulicam scripsisse dominis Wardiensi et Nitriensi, ut scribantur mandata introductoria. Super Iauriensis vero episcopatus proventibus ulterior maiestati vestrae sacratissimae, ut informatio scribatur. Mihi autem per maiestatem vestram episcopatus ille collatus est, prout cum possedit piae memoriae cardinalis Colocensis. Quonobrem supplico maiestati vestrae sacratissimae, ut priorem donationem benigne executioni demandare dignetur. Ego si quam camera pensionem quotannis habere vellet, ad eam nunquam me stringam, cum omnia hic et alibi consumenda pro amplitudine dignitatis maiestatis vestrae sacratissimae erunt. Ad haec a maiestate vestra sacratissima demens expecto responsum.*” (1587. szeptember 14-ei kérvénye: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 119, Konv. B, fol. 44.) Az uralkodó 6000 tallért várt a püspöktől (uo., fol. 43). Másik *supplicatioja* az ügyben: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. C, fol. 74–75 („*Supplico maiestati vestrae... me in collatum mihi benigne per maiestatem vestram sacratissimam episcopatum Iauriensium admittere dignetur. Nam et ego et omnia, quae habeo, in potestae vestrae sacratissimae maiestatis manebunt, ob quod neque convenit me partem dumtaxat aliquam [prout camera cuperet] maiestati vestrae sacratissimae offerre*”). A püspökség igazgatását október végén vehette át. Kötelezvénye 1587. október 28-án, Pozsonyban kelt. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 21, Konv. B, fol. 3–4.) A védelmi hozzájárulást végül 4000 tallérra tudta lealkudni. (Lásd az uralkodó 1588. június 4-én hozzá írt levelét. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 121, Konv. B, fol. 13–14 és 31.) Viszont ezt sem fizette meg, ezért Rudolf 1589. április 16-án erőteljes felszólítást intézett hozzá Prágából „*ratione pensionis 4 millia tallerorum solvendae*”. (Uo., Fz. 122, Konv. A, fol. 92.)

Supplicatur pro expeditione cum gratia et retentione compatibilium ad vitam et incompatibilium saltem ad sex menses.¹

[fol. 397v]

Ecclesia Iauriensis in Hungaria

Expedita in consistorio die 26. octobris fer. II 1587.

^a E szó utólagos betoldás a margóra írva.

208.

Róma, 1588. november 14.

Franciscus de Stephano propositio consistorialisa a boszniai püspöki székre

Santoro kardinális tudatja a Bíborosi Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon elő fogja terjeszteni az *in partibus infidelium* található boszniai püspökséget, amely Antonius de Matheis püspök halála miatt üresedett meg, és melynek élére a jelölt Franciscus de Stephano ferences szerzetes. A boszniai püspökség a törökök által régóta elfoglalt bosnyák királyságban található, amelyet a hódítóknak adót fizető keresztények laknak. A püspökség az ország és városai feldúlása után elveszítette régi fényét, de szokott lenni főpásztora, akinek azonban nincsen székesegyháza, hanem állandóan vizitálja az egyházmegyét, ahogy a szükség hozza, és különféle templomokban és helyeken végzi a főpapi funkciókat. Legtöbbet Pozsegán vagy valamelyik ferences kolostorban tartózkodik, a jövőben viszont pápai utasításra állandó székhelyet választ magának. Az egyházmegyéről azt állítják, hogy a kalocsai tartományhoz tartozik, országnyi területű, számos plébániája van, ezeket világi papok vagy ferencesek vezetik, továbbá rengeteg ferences kolostor, mindnyájan bőségesen megélnék a tizedekből és a helybeli hívek adományaiból, habár a világi papoknak más javaik és jövedelmeik is vannak. A püspökség bevételeit az Apostoli Kamara könyveiben régtől fogva 200 forintra taxálták, ám most semmi sem folyik be, a püspök a hívek felajánlásaiból és adományaiból él, valamint a tizedek azon részéből, amit a klérus neki fizet. A jelölt katolikus szülők törvényes házasságából származik, mintegy 40 éves, örökfogadalmas ferences szerzetes és felszentelt pap, a teológia professzora és boszniai ferences rendtartomány provinciálisa. Alkalmasságát a püspökségre előljárója tanúsítja, és mindenben megfelel a kánonok és a Trienti Zsinat kívánalmainak, egyedül a [trienti] hitvallást nem tette le, de előírható neki, hogy pótolja, mielőtt átveszi az egyházmegye kormányzását. Mindezek a proponáló kardinális előtt lefolytatott kánoni kivizsgálásnak a bíborosi rendek fejei által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyvből ismertek. A jelölt tekintettel egyházmegyéje szegénységére és szerzetességére kérvényezi az ügymenet ingyenességét, és felhatalmazást Belgrád avagy Nándorfehérvár, a belgrádi püspökség és a török uralom alatt álló szomszédos területek vizitálására, ahol nincsen katolikus püspök, és ott főpapi funkciók végzésére, amiként azt Antonius de Matheis püspöknek és többi elődjének is megadták.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95., fol. 218r–219v – orig.)

Illustrissime ac reverendissime domine

Ego Iulius Antonius² cardinalis Sanctae Severinae in proximo consistorio, si placuerit sanctissimo domino nostro, proponam ecclesiam Bosnensem in partibus

¹ Az iratban szereplő pápai követ Antonio Puteo, a császárhoz küldött pápai nuncius (1587–1589). SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, 95–97.

² Giulio Antonio Santoro.

infidelium dudum per obitum bonae memoriae Antonii,¹ ultimi illius episcopi pastoris solatio destitutam providendo de persona reverendi fratris Francisci de Stephano² de provincia Bosnae Argentinae ordinis fratrum minorum de observantia.

Ecclesia Bosnensis erat olim in regno Bosnae iamdiu a Turcis invaso et occupato, sub quorum tyrannide et tributo illius Christiani populi vivunt, quae quidem post invasionem dicti regni et urbium ac oppidorum excidium et vastationem non extat in suo antiquo statu, verum illi praefici consuevit episcopus, qui cum non habeat cathedralem ecclesiam, perambulare solet provinciam illam visitando, et prout necessitas exigit, in diversis ecclesiis et locis munia pontificalia praestat subditis suis, ut plurimum tamen residere solet Possegae vel alibi apud aliquam ecclesiam vel monasterium dicti ordinis minorum, sed in futurum ex mandato sanctissimi domini nostri certam sibi sedem deliget, in qua resideat.

Dicta ecclesia dicitur esse suffraganea metropolitanae ecclesiae Collocensis.

Dioecesis imo provincia amplissima est, in qua sunt quamplurimae parochiae et parochiales ecclesiae sub cura presbiterorum saecularium vel regularium praefati ordinis minorum de observantia, ac eiusdem ordinis tam permulta monasteria, et hi omnes abunde vivunt ex decimis et oblationibus vel etiam ex eleemosynis Christi fidelium illarum par[tium],³ quamvis presbiteri saeculares alia etiam bona et redditus habeant.

Fructus dictae ecclesiae in libris camerae antiquitus taxati reperiuntur ad florenos CC, modo autem nullus redditus habet, sed episcopus eorundem fidelium largissimis oblationibus et eleemosynis ac etiam decimarum parte, quae sibi a clero persolvitur, sustentatur.

Praefatus frater Franciscus promovendus de legitimo matrimonio ac honestis et catholicis parentibus natus est, annum agit circiter XL, iamdiu praefatum ordinem fratrum minorum professus et in sacro presbiteratus ordine constitutus, ac sacrae theologiae professor et minister provincialis fratrum sui ordinis dictae provinciae Bosnae Argentinae existit, ac de idoneitate fidem habet a suo superiore, et praeditus est ceteris qualitatibus a sacris canonibus et decretis sacri concilii Tridentini requisitis, nisi quod fidei orthodoxae professionem propter absentiam non emisit, sed poterit decerni, ut emittat antequam possessionem dicti episcopatus adipiscatur.

Quae quidem omnia constant ex processu coram me desuper habito atque ab illustrissimis ac reverendissimis dominis meis cardinalibus capitibus ordinum probato atque subscripto.

Quare supplicatur pro expeditione et gratia attempta promovendi professione et ecclesiae paupertate, cum facultate, si videbitur, visitandi ecclesiam Albae Graecae

¹ Antonius Paulus de Matheis (1573–1583) boszniai püspök.

² Franciscus de Stephano haláláig, 1615-ig viseli a boszniai püspöki méltóságot. HC III, 138; MOLNÁR, *Katolikus misziók*, I, 467.

seu Belgradi,¹ eius dioecesim et alia finitima loca existentia sub dominio Turcarum, in quibus nullus est episcopus catholicus, et in eis pontificalia exercenda, prout praefato Antonio eius praedecessori tributa fuit.²

Expedita 14. Novembris 1588.³

[fol. 219v]

Ecclesia Bosnensis.

[m.a.]

14. Novembris 88. Consistorium 32.^a

^a Mellette elmosódott rövid feljegyzés, ceruzával.

209.

Róma, 1588. november 14.

Konzisztoriális akta a boszniai püspökség betöltéséről

Santoro bíboros előterjesztésére V. Sixtus pápa Franciscus de Stephano obszerváns ferencest nevezi ki a törökök által megszállt bosznai püspökség élére. Felhatalmazza őt a belgrádi püspökség és egyházmegye, illetve azon, török uralom alatt álló szomszédos területek vizitálására és pasztorálására, ahol nincs katolikus püspök, továbbá előírja neki, hogy mielőtt a püspökség birtokába lép, tegye le a [trienti] hitvallást.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 12, fol. 99v – orig.)

Referente reverendissimo Sanctae Severinae⁴ sanctitas sua providit ecclesiae Bosnensi in regno eodem a Turcis iam pridem occupato et vastato per obitum Antonii⁵ episcopi pastoris solatio destitutae de persona religiosi viri fratri, Francisci⁶ eiusdem provinciae Bosnae Argentinae ex ordine minorum de observantia sacrae theologiae professoris a suo superiore probati etc., ipsumque dictae ecclesiae in episcopum et pastorem praefecit, cum facultate visitandi ecclesiam et dioecesim Belgradi locaque finitima a Turcarum tyrannide oppressa, in quibus nullus est episcopus catholicus et in eis pontificalia munera exercendi, prout supradicto Antonio praedecessori concessum fuerat cum decreto, quod antequam possessionem adipiscatur, fidem profiteatur etc. Et cum remissione iurium etc. Absolvens etc.

¹ Nándorfehérvár (ma *Beograd*, Szerbia).

² Vö. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 136–138, n. 66, 137.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 49, fol. 560rv (orig.). A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 99v.

⁴ Giulio Antonio Santoro.

⁵ Antonius Paulus de Matheis.

⁶ Franciscus de Stephano.

210.

Róma, 1588. december 19.

Fejérkövy István propositio consistorialis a nyitrai püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon elő fogja terjeszteni a Mossóczy Zakariás halálával megüresedett nyitrai püspökséget, amelynek élére II. Rudolf császár mint magyar király Fejérkövy István veszprémi püspököt nevezte meg. Nyitra városát a katolikusok és a protestánsok vegyesen lakják, jóllehet a nagyobb részt a katolikusok teszik ki. Az esztergomi provinciához tartozik, székesegyházának titulusa Szent Zoerárd és elég nagy, kórossal, harangtoronnyal, harangokkal és sekrestyével, valamint az istentisztelethez szükséges kellékekkel rendelkezik. Káptalanjának 3 méltósága, 13 főesperessége, ör-, olvasókanonoksága és egyéb kanonokságai vannak. A klérus magyar nemzetiségű. A püspöknek illő lakhely áll rendelkezésre. A városban egyetlen plébániatemplom és több más templom található, utóbbiakat filiáknak hívják. Az egyházmegye 8 magyar mérföld kiterjedésű, katolikusok és protestánsok vegyesen lakják. A püspökség éves jövedelme 5-6000 magyar forintot tesz ki, amelyből súlyos összegeket fordítanak katonák tartására a törökök ellen. A taxa az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 275 forint. A nyitrai székre áthelyezendő Fejérkövy István magyarországi születésű, törvényes házasságból, katolikus szülőktől származik. Mindig katolikus volt, hozzávetőleg 60 éves, 30 éve pap és több mint 15 éve felszentelt püspök. Veszprémben nem tudta teljesíteni püspöki szolgálatát, mert ott mindent feldúltak és a törökök elleni védekezésre alakítottak át, de az egyházmegye más helyein, ahol lehetősége nyílt rá, dicséretesen ellátta főpapi köteleit. Doktori fokozata nincs, Magyarországon ugyanis ez nem szokás, tanult viszont Bécsben. Művelt ember hírében áll, alkalmasnak tartják a hívek tanítására és az egyházmegye kormányzására. A [trienti] hitvallást – melynek példánya nem a jelöltnek felröhatóan néhány helyen hibákat tartalmaz – letette De Andreis scopiai püspök kezébe. Mindezek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvből ismeretesek. A jelölt kérvényezi áthelyezését, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét), a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezését azzal az előírással – ha V. Sixtus pápa jónak látja – hogy ismételen tegye le a [trienti] hitvallást.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 49, fol. 573^{rv} – orig.)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alfonsus cardinalis Gesualdus proponam ecclesiam Nitriensem in regno Ungariae vacantem per obitum Zacariae,³ ultimi illius episcopi extra Romanam curiam defuncti, ad quam Caesarea maiestas uti rex Ungariae nominavit dominum patrem Stephanum episcopum Vesprimiensem.

Civitas Nitriensis in Hungaria a catholicis et haereticis mixtim habitatur, licet maior pars sint catholici.

Habet cathedralem ecclesiam satis amplam sub invocatione Sancti Sorardi, archiepiscopo Strigoniensi suffraganeam, in qua est chorus, campanile cum cam-

¹ A kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvét 1588. október 4-én küldték el Rómába: SCHWEIZER, *Die Nuntiatuur am Kaiserhofe II*, 318–320, n. 170, 320. Vö. még *uo.*, 57–60, n. 28, 58; 100–102, n. 48, 100; 136–138, n. 66, 137; 572, n. 349; illetve FRANKÓI, *Magyarország és a Szentzsák*, III, 223.

² A kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. II, fol. 398^v–399^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 104^v. V₃: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 72^v.

³ Mossóczy Zakariás (1583–1586) nyitrai püspök. HC III, 259. – Utódának kérvénye Johann Trautsonhoz Mossóczy végrendeletének uralkodói megerősítése érdekében 1587-ből: ÖStA HStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. C, fol. 76–77.

panis et sacrarium, rebus ad divinum cultum necessariis refertum. Necnon tres dignitates, 13 archidiaconatus, cantoratus et lectoratus et aliquod [!] canonicatus, clerusque est nationis Ungaricae.

Adest commoda habitatio pro episcopo.

In illa civitate est unica parochialis ecclesia et plures aliae, quas filiales vocant.

Dioecesis extenditur ad octo milliaria Ungarica, et ipsa quoque a catholicis et haereticis mixtim incolitur.

Illius fructus uberi anno ascendunt ad quinque vel sex mille florenos Ungaricos, oneratique existunt magnis expensis pro sustentatione militum praesidiariorum contra Turcas, taxantur vero in libris camerae florenis 275.

Reverendus pater transferendus est oriundus in regno Hungariae ex legitimo matrimonio et catholicis parentibus procreatus, ipseque semper fuit catholicus, annum agit circiter sexagesimum, est sacerdos a triginta annis et a quindecim et ultra consecratus episcopus. Vir bonae vitae, conversationis et famae.

Non potuit munus episcopi in Vesprimiensi ecclesia exercere, cum omnia sint devastata et in solum praesidium contra Turcas conversa. In aliis vero locis suae dioecesis, in quibus illi concessam fuit laudabiliter munere suo episcopali functus est.

Non est graduatus, cum in regno Hungariae doctoratum gradus suscipi non consueverit, studuit tamen Viennae, et est doctus et idoneus iudicatur ad populum docendum et ad episcopatus regimen sustinendum.

Emisit fidei professionem in manibus episcopi Scopiensis,¹ in cuius exemplo nonnulli errores legantur, absque tamen eius culpa.

Supradicta omnia constat ex processu per reverendissimos dominos meos capita ordinum et per me viso et subscripto.

Supplicatur pro translatione et gratia sacri collegii et cancellariae ac retentione compatibilium, cum decreto, si ita sanctitati suae placuerit, quod iterum fidei professionem emittere teneatur etc.²

[fol. 573v]

Ecclesia Nitriensis

[m.a.]

Expedita in consistorio habito die XIX. Decembris feria II 1588.

¹ Franciscus de Andreis.

² Fejérvölgy István haláláig, 1596-ig viselte a nyitrai püspöki méltóságot (HC III, 259), 1587–1596 között helytartó is volt. Az uralkodóval 1587. október 18-án közölte Bécsből, hogy birtokba vette nyitrai püspökségét, s hogy a veszprémi igazgatását csak ezután adja át. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. A, fol. 20–21. – Helytartói működésének egyháztörténeti szempontból fontos mozzanata, hogy az uralkodó képviselőjeként magának követelte a pozsonyi préposttal, illetve az esztergomi adminisztrátorral szemben a pozsonyi és esztergomi káptalani javadalmaik adományozását. Nézetét Monoszlőy András és Kutassy János erőteljesen vitatta. (Lásd Fejérvölgy levelét az uralkodóhoz, Eperjes, 1588. június 5. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 121, Konv. B, fol. 19–20.)

211.

Róma, 1589. január 16.

Hetesi Pethe Márton propositio consistorialisa a váradai püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Bornemissa Gergely halálával megüresedett váradai püspökségről, amelynek élére II. Rudolf császár mint magyar király apostoli kiváltságból eredő kegyúri joga alapján Hetesi Pethe Márton váci püspököt nevezte meg. A jelölt tulajdonságairól és a püspökség állapotáról a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv a következő információkkal szolgál. Várad városa Magyarországon található és elég nagy. Főként protestánsok lakják és az erdélyi fejedelem tartja megszállás alatt. A püspökség a kalocsai tartományhoz tartozik, a székesegyház titulusa Szent László magyar király és a protestánsoknak köszönhetően leromlott állapotban leledzik, erődítménnyé alakították át, összes díszítményét lerontották. A méltóságok és kanonokságok jövedelmeit profán célra használják, a püspöki palotát is a protestánsok tartják elfoglalva. Mindezen okok miatt a püspök nem tud székhelyén tartózkodni. Az egyházmegye igen nagy, számos város és falu tartozik hozzá. Közülük mintegy 20 a katolikus, a többi lakossága részben katolikus, részben protestáns, ám az utóbbiak vannak többségben. A püspökség hajdani jövedelmei olyannyira lepadtak, illetve annyira lefoglalták őket, hogy az éves bevétel 50 ökörre avagy 100 magyar forintra csökkent. Az Apostoli Kollégium és az Apostoli Kancellária taxája 2000 forint. A váradai székre áthelyezendő Pethe Márton váci püspök törvényes házasságból, katolikus szülőktől származik. Mindig katolikus volt, a kánonilag előírt életkort betöltötte, régóta pap és felszentelt püspök. Jó életű, szava járású és hírnevű férfi. Vácott nem tudta végezni püspöki feladatait, mert az török megszállás alatt áll. Doktori fokozata nincs, Magyarországon ugyanis ez nem szokás, ugyanakkor tanult filozófiát és teológiát a jezsuitáknál, tanult hitiszókat. A [trienti] hitvallást letette De Andreis scipioi püspök kezébe. Az átküldött példányon azonban a „szent, katolikus és apostoli római anyaszentegyházat” kifejezésből hiányzik a „római” szó, de nem a jelölt hibájából. Kérvényezi áthelyezését, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügyemet ingyenességét), felmentést a fokozat hiánya alól, valamint a járszói prépostság megtartásának engedélyezését – jövedelmük mintegy 2500 magyar forintra rüg –, tekintettel a váradai püspökség szegénységére és arra, hogy az erdélyi fejedelem tartja megszállva. Mindezt azzal az előírással, ha V. Sixtus pápa jönnek látja, hogy ismétlen letegye a [trienti] hitvallást, és ennek dokumentumát a császári udvarnál működő apostoli nuncius útján küldesse Rómába. [A kánoni intézmény a kérvény szerint történt.]¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 20rv – orig.)²

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus referam de ecclesia Varadiensi in regno Hungariae vacante per obitum quondam Gregorii,³ ultimi illius episcopi, quae cum ex privilegio apostolico sit de iure patronatus serenissimi Romanorum imperatoris electi, ratione regni Hungariae, dominus serenissimus

¹ A kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvét 1588. október 4-én küldték el Rómába: SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 318–320, n. 170, 320. *Vö. még uo.*, 57–60, n. 28, 58; 100–102, n. 48, 100; 136–138, n. 66, 137; illetve FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 223.

² Santoro bíboros vonatkozó megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 18v. Ebben kifejti, hogy több bíboros, köztük ő és Caetani *camerlengo* nem tartotta teljesen indokoltnak a protektornak és a Kollégiumnak járó illetékek elengedését, tekintve, hogy a memoriálékban 3000 forintról szolt a taxája. A propositióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 11, fol. 399r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 109rv. V₃: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 74rv; ed. FRAKNÓI, *Oklevéltár*, 119–120, n. 90. (BAV Barb. lat, vol. 2929, fol. 146v).

³ Bornemissa Gergely (1573–1584) váradai püspök. HC III, 326.

imperator ad eam sanctitati suae nominavit reverendissimum patrem Martinum Pethe de Hethes' episcopum Vaciensem, de cuius qualitatibus ac ipsius ecclesiae statu haec colliguntur ex processu a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me viso et subscripto.

Civitas Varadiensis est in regno Hungariae satis magna. Pro maiori parte ab haereticis habitatur, et occupatur a principe Transylvaniae.²

In ea est cathedralis ecclesia sub invocatione Sancti Ladislai Hungariae regis, suffraganea archiepiscopo Colocensi, quae ad praesens ab haereticis devastata reperitur, et in fortellitium [!] conversa, omniaque eius ornamenta dilapidata, ac fructus dignitatum et canonicatum ac aliorum beneficiorum in prophanos usus conversi, domus quoque episcopalis ab haereticis occupatur, quibus omnibus in causis episcopus in ea residere non potest.

Illius dioecesis est valde ampla, et quamplura complectitur oppida et pagos, quorum circiter viginti adhuc sub fide catholica permanent, aliorum vero locorum incolae partim sunt catholici, partim haeretici, quorum maior est numerus.

Antiqui huius ecclesiae reditus adeo diminuti et occupati sunt,³ ut vix reducantur ad quinquaginta annuos boves vel ad centum florenos Hungaricos, taxanturque in libris camerae florenis 2000.

Reverendissimus pater Martinus Pethe episcopus Vacienensis ad eam transferendus est de legitimo matrimonio et ex catholicis parentibus procreatus, ipseque semper fuit catholicus.

Est in aetate legitima, sacerdos a multis annis et episcopus consecratus, vir quoque bonae vitae, conversationis et famae.

In ecclesia Vacienensi et eius dioecesi munus episcopale exercere non potuit, cum omnia sint sub tyrannide Turcarum.

Non est graduatus, quia Hungari non consueverunt suscipere gradum doctoratus, operam tamen dedit philosophiae et theologiae apud patres Societatis Iesu, estque doctus et verbi Dei concionator.

Emisit fidei professionem in manibus episcopi Scopiensis,⁴ in cuius exemplo transmissio ubi legendum est *sanctam catholicam et apostolicam Romanam ecclesiam*, deest *Romanam*, non tamen ipsius profitentis culpa.

Supplicatur pro translatione et remissione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae, dispensatione super defectu gradus et retentione praepositarum

¹ Hetesi Pethe Márton 1598. április 16-ig, a kalocsai érseki székebe való áthelyezéséig volt váradi püspök (HC III, 326; BUNYITAY–MÁLNÁSI, *A váradi püspökség története*, IV, 55–58). A jászói és szepesi prépostság adományozását is magában foglaló uralkodói kinevezési dekrétum 1587. augusztus 14-én kelt Prágában. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 119, Konv. A, fol. 91.

² Báthory Zsigmond (1588–1599) erdélyi fejedelem.

³ Az elidegenített magyarországi egyházi javak (*beneficia ecclesiastica alienata*) katalógusa 1587-ből: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. C, fol. 66–67.

⁴ Franciscus de Andreis.

Scepusiensis¹ et Iaszoiensis, quarum redita ascendunt ad 2500 circiter florenos Hungaricos attenta tenuitate fructuum ecclesiae Varadiensis, et quod occupatur a principe Transylvaniae, cum decreto, si ita sanctitati suae placuerit, quod ante adaptionem possessionis iterum fidei professionem emittat, et illius instrumentum absque mendis nuntio apostolico huc transmittendum consignare curet.

[fol. 20v] Ecclesia Varadiensis [m.a.] In consistorio habito die 16. Ianuarii feria II 1589 fuit expedita prout in hoc memorali.

212.

Róma, 1589. január 23.

Máthésv István propositio consistorialis a váci püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon elő fogja terjeszteni a Hetesi Pethe Márton váradi áthelyezésével megüresedett váci püspökséget, amelynek élére II. Rudolf császár – akihez mint magyar királyhoz a püspökség nominációs joga tartozik – Máthésv István csanádi püspököt nevezte meg V. Sixtus pápának. A jelölt tulajdonságairól és a püspökség állapotáról a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv csupán a következő tájékoztatást nyújtja. A püspökség az esztergomi tartományban található. Vácot régóta megszállva tartják a törökök, akikkel együtt vegyesen lakják a várost katolikusok és protestánsok. A bevétel évi mintegy 3000 forintra csökkent, a taxa az Apostoli Kamara könyveiben 500 forint. Az áthelyezendő Máthésv István törvényes házasságból, nemes és katolikus szülőktől származik és mindig katolikusként élt. Hozzávetőleg 60 éves, régóta pap, felszentelt csanádi püspök. Doktori fokozata nincs, Magyarországon ugyanis ez nem szokás, ugyanakkor tanult hitszónok, és alkalmasnak ítélik, hogy a püspökséget kormányozza, amire derék élete, erkölcesi is ajánlják. A főpapi funkciókat nem tudta végezni a csanádi püspökségben, mivel az is török megszállás alatt áll. Élt Spanyol- és Németországban, Itáliában, és más országokban, melyek nyelvét beszéli. A [trienti] hitvallást letette De Andreis scopiai püspök kezébe. Az átküldött példányon azonban a „szent, katolikus és apostoli római anyaszentegyházat” kifejezésből hiányzik a „római” szó, de nem a jelölt hibájából. Kérvényezi áthelyezését, felmentést a fokozat hiánya alól, győri nagyrépostsága és a pozsonyi Szent András-oltár igazgatósága megtartásának engedélyezését, valamint a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét). Mindezt azzal az előírással, ha V. Sixtus pápa jönnek látja, hogy ismételten tegye le a [trienti] hitvallást, és ennek dokumentumát a császári udvarnál működő apostoli nuncius útján küldesse Rómába. [A kánoni intéstitúció a kérvény szerint történt.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 24rv – orig.)²

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus proponam ecclesiam Vaciensem in regno Hungariae vacantem per translationem nuper factam reverendi patris Martini Pethe de Hethes³ ad ecclesiam Varadiensem, ad quam

¹ Szepesi prépostságára: PIRHALLA, *A szepesi prépostság vázlatos története*, 303–343.

² Santoro bíborosnak a propositióhoz készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 23r. A propositióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V.; ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 110r. V.; ASV Arch. Concist., Acta Vicecan., vol. 12, fol. 75r; ed. FRANKÓI, *Okleváltár*, 120, n. 90. (BAV Barb. lat., vol. 2929, fol. 147r).

³ Hetesi Pethe Márton (1583–1589) váci püspök. HC III, 325; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 150 és 152.

quidem ecclesiam Vaciensem serenissimus imperator, cuius nominationi tanquam regis Hungariae subiacet, sanctitati suae nominavit reverendissimum patrem Stephanum¹ episcopum Canadiensem, super cuius qualitatibus ac dictae ecclesiae Vaciensis statu formatus fuit processus, a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me visus et subscriptus, in quo haec tantummodo habentur.

Vaciensis civitas a multis annis sub potestate Turcarum reperitur, cum quibus mixtim catholici et haeretici eam incolunt.

Illius cathedralis ecclesia est suffraganea archiepiscopo Strigoniensi, eiusque annui redditus, qui ob Turcarum tiranide [!] valde sunt diminuti, ascendunt ad tresmille [!] circiter florenos Hungaricos, in libris vero camerae apostolicae taxantur florenis 500.

Tota dioecesis, quae lata est eodem modo, quo civitas Vaciensis, occupatur et incolitur.

Reverendus pater transferendus est ex legitimo matrimonio nobilem et catholicis parentibus procreatus, atque ipse semper catholice vixit.

Sexagesimum vel circa annum agit, a multis citra est sacerdos, episcopus Canadiensis est consecratus.

Nulla gradu insignitus est, quia in regno Hungariae eum suscipere non consueverunt, sed est vir doctus et verbi Dei concionator, idoneusque iudicatur, ad regimem ecclesiae cathedralis, ac vitae et morum probitate valde commendatur.

Non potuit munera episcopalia in Canadiensi ecclesia exercere, cum et ipsa a Turcis occupetur.

Fuit in Hispania, Germania et Italia ac aliis provinciis, quarum lingua callet.

Emisit fidei professionem in manibus episcopi Scopiensis,² in cuius exemplo transmissa, ubi legendum est *sanctam catholicam et apostolicam Romanam ecclesiam*, deest *Romanam*, non tamen ipsius profitentis culpa.³

¹ Máthésy István haláláig (1591) állt a váci püspökség élén (HC III, 325; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 152–153), amelyet Pozsonyban, 1587. szeptember 5-én kelt levelében kérelmezett magának az uralkodótól. Érvei között felsorolja I. Ferdinándnak, V. Károlynak és II. Fülöpnek végzett szolgálatait, idős korát, és a csanádi püspökség *tenuissimus proventus*át említi (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 119, Konv. B, fol. 12–13). Várható váci áthelyezése miatt Himmelreich királyi titkár lemondását kérvényezte a lébényi apátságról az ő unokaöccsei javára. (Fz. 119, Konv. A, fol. 95–96. Heresinczy és Pethe *opiniója* az ügyben: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. C, fol. 71–72.) Az egyik Himmelreich-nepos – vélhetően a tanulmányait majd Rómában végző Baksay István (Fz. 130, Konv. D, fol. 37–38 és 39–40; Konv. F., fol. 26–27) – ezt az 1587. szeptember 20-ai uralkodói dekrétum szerint azzal a feltétellel nyerte el, ha egyházi pályára lép. (Fz. 119, Konv. B, fol. 104.) Máthésy 1588. február 2-án jelentette az uralkodónak, hogy ténylegesen átadja lébényi apátságát, amely 26 évig volt az övé. Nem mulasztotta el megjegyezni, hogy 60 éves, s hogy 36 éve szolgál az Ausztriai Háznak, vérét is ontva. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 121, Konv. A, fol. 9–11.

² Franciscus de Andreis.

³ A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvet 1588. október 4-én küldték el Rómába. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 318–320, n. 170, 320. Vö. még *uo.*, 57–60, n. 28, 58.

Supplicatur pro translatione cum dispensatione super defectu gradus, retentione prepositurae maioris Iauriensis et rectoratus altaris Sancti Andreae in ecclesia Poseniensis, et condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae ac cum decreto, (si ita sanctitati suae placuerit) quod ante adeptionem possessionis iterum fidei professionem emittat, et illius instrumentum sanctitatis suae nuntio¹ apud Caesarem maiestatem commoranti huc transmittendum consignari curet.

[fol. 24v]

Ecclesia Vacienis

[m.a.] Fuit expedita iuxta hoc memoriale in consistorio habito die 23. Ianuarii 1589 feria II.

213.

Róma, 1589. január 30.

Kutassy János propositio consistorialis a pécsi püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Telegdy Miklós halálával megüresedett pécsi püspökségről, amelynek élére II. Rudolf császár mint magyar király apostoli kiváltságból eredő kegyúri joga alapján Kutassy Jánost nevezi meg V. Sixtus pápának. A püspökség állapotáról és a jelölt tulajdonságairól a De Andreis scopiai püspök előtt lefolytatott, a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv a következőket tartalmazza. Pécs városa Magyarországon, Baranya megyében található, elég nagy és sok éve a törökök tartják megszállva. A püspökség az esztergomi tartományhoz tartozik, a leromlott és elhagyott székesegyház titulusa Szent Péter. A hatalmas egyházmegye szintén török uralom alatt áll, a törökök és eretnek keresztények vegyesen lakják. A török hódítás miatt semmiféle jövedelme nincsen, taxája az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 3300 forint. A jelölt magyarországi származású, törvényes házasságból, tisztos katolikus szülőktől származik. Mindig katolikus volt, 37. évét töltötte be, csaknem 12 éve pap, jó életű, szava járású és hírvű férfi. Doktori fokozata nincs, Magyarországon ugyanis ez nem szokás, ugyanakkor tanult Bécsben a jezsuitáknál és tanult hitszónok. Alkalmasnak tartják a hívek tanítására és méltónak a püspökségre. A [trienti] hitvallást letette De Andreis scopiai püspök kezébe. Az átküldött példányon azonban kisebb szórendi hibák találhatóak. Kérvényezi kinevezését esztergomi nagyprépostsága és kanonoksága megtartásának engedélyezésével, felmentést a fokozat hiánya alól – tekintettel a magyarországi szokásjogra –, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügyemet ingyenességét). Mindezt azzal az előírással – ha V. Sixtus pápa jónak látja, hogy ismételten tegye le a [trienti] hitvallást, és ennek dokumentumát a császári udvarnál működő apostoli nuncius útján küldesse Rómába. [A kánoni intézió a kérvény szerint történt.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 33rv – orig.)

Ed. KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis*, VI, 352–353.

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus referam de ecclesia Quinqueecclesiensi in regno Hungariae vacante per obitum Nicolai, ultimi illius episcopi extra Romanam curiam,² ad quam serenissimus imperator, uti Hungariae

¹ Antonio Puteo.

² Telegdy Miklós (1579–1586) pécsi püspök. HC III, 280.

rex vigore privilegii apostolici sanctitati suae nominat reverendissimum patrem Ioannem Kuthassy.¹

Super dictae ecclesiae statu et promovendi qualitatibus formatus est processus coram episcopo Scopiensi a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me visus et subscriptus, in quo haec habentur.

Civitas Quinqueecclesiensis sita est in comitatu Baradiensi [!] in regno Hungariae, et est satis magna, sed illam a multis annis Turcae occupant.

Illius ecclesia cathedralis sub invocatione Sancti Petri diruta et desolata, est suffraganea archiepiscopo Strigoniensi.

Tota dioecesis, quae perampla est, Turcarum tyrannidi subiacet, a quibus et a Christianis haeresi infectis mixtim inhabitatur.

Nullus redditus possidet cum omnes a Turcis occupentur, quemadmodum et domus episcopalis, eius vero fructus in libris camerae taxantur florenis 3300.

Reverendus pater Ioannes Kuthassy est oriundus in regno Hungariae de legitimo matrimonio, honestis et catholicis parentibus, ipseque semper fuit catholicus.

Annum agit supra trigesimumseptimum, est sacerdos fere a duodecim citra, virque bonae vitae, conversationis et famae.

Non est graduatus, cum non consueverint Hungari doctoratus gradum suscipere, sed studuit Viennae apud patres Societatis Iesu, et est doctus et concionator, idoneusque reputatur ad docendum dignusque ad episcopatum promoveatur.

Emisit fidei professionem in manibus eiusdem episcopi Scopiensis, in cuius exemplo transmissa, ubi legendum esset *fateor quoque legitur fateor etiam*, ubi *apostolicam Romanam ecclesiam*, legitur *apostolicam ecclesiam Romanam*, et ubi *hanc veram catholicam fidem*, legitur *banc unam catholicam fidem*.²

Supplicatur pro expeditione cum retentione praepositurae maioris et canonicatus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis, dispensatione super defectu gradus stante consuetudine regni Hungariae, remissione et condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae, et decreto, (si ita sanctitati suae placuerit) quod ante ademptionem possessionis iterum fidei professionem emittat, et illius publicum instrumentum absque mendis sanctitatis suae nuntio³ apud Caesaream maiestatem comoranti suae transmittendum consignari curet.⁴

[fol. 33v] Ecclesia Quinqueecclesiensis [m.a.] Expedita in consistorio habito die 30. Ianuarii 1589 fer. 2 prout in memoriali.

¹ Kutassy 1592. szeptember 23-ig, a győri püspökségéig viselte pécsi püspöki címét. HC III, 216; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 178–181; FAZEKAS ISTVÁN, *Kutassy VII. János*, Esztergomi érsekek, 269–277.

² A kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvét 1588. október 4-én küldték el Rómába. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 318–320, n. 170, 320. Vö. még *uo.*, 106–107, n. 51, 106; 540, n. 289; FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 271.

³ Antonio Puteo.

⁴ Santoro megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 31v. Ebben leírja, hogy a bíborosok egyöntetűen foglaltak állást a kedvezmények megadása mellett, és határoztak a hitvallás ismételt letétele mellett. Az akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 12, fol. 111r. V₂: Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 76v.

214.

Róma, 1589. január 30.

Konzisztoriális akta Kutassy János kinevezéséről pécsi püspökké

Gesualdo bíboros előterjesztésére V. Sixtus pápa a Telegdy Miklós halála miatt megüresedett pécsi püspökség élére a II. Rudolf császár és magyar király által megnevezett Kutassy Jánost állította, akit a Szentatya felmentett a doktori fokozat hiánya alól – ennek megszerzése ugyanis a magyar nemesek és előkelők körében nem szokás –, és engedélyt kapott esztergomi nagyprépostsága megtartására. Hivatalába való beiktatása előtt a [trineti] hitvallást újból le kell tennie, melynek helyesen és hibák nélkül kiállított példányát a császári udvarnál működő apostoli nunciussnak tartozik átadni a Szentszékhez történő elküldése végett.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 53, fol. 161r – cop.)

MDLXXXIX

Feria 2^a die 30. Ianuarii Romae apud Sanctum Petrum etc.

Referente reverendissimo Gesualdo¹ sanctitas sua providit ad nominationem Caesareae maiestatis regis Hungariae ecclesiae Quinqueecclesiensi per obitum Nicolai² ultimi episcopi vacanti de persona reverendi patris Joannis Chutassi³ habentis qualitates a sacris canonibus et Tridentino synodo requisitas excepto doctoratus gradu de more regni, cuius nobiles et primores doctoris titulo non solent insignari, super quo, cum sit idoneus ad docendum, sanctitas sua dispensavit, ipsumque dictae ecclesiae in episcopum praefecit, et pastorem cum retentione praepositurae maioris et canonicatus metropolitanae ecclesiae Strigoniensis, iurium condonatione et decreto, ut antequam possessionem adipiscatur, fidem iterum profiteatur ex formula etc. eiusque instrumentum rite et absque ullis mendis conscriptum sanctitatis suae apud Caesarem nuntio⁴ tradat ad sedem apostolicam transmittendum. Et cum absolute a censuris etc.

¹ Alfonso Gesualdo.

² Telegdy Miklós.

³ Kutassy János.

⁴ Antonio Puteo.

215.

Róma, 1589. február 20.

Cheródy János propositio consistorialisa a tinini püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon elő fogja terjeszteni a néhai Heresinczy Péter zágrábi áthelyezésével megüresedett tinini püspökséget, amelynek nominációs joga apostoli kiváltság alapján II. Rudolf császárt mint magyar királyt illeti, és aki V. Sixtus pápának Cheródy Jánost nevezte meg. A püspökség állapotáról és a jelölt tulajdonságairól a De Andreis scopiai püspök előtt lefolytatott, a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv csupán a következőket tartalmazza. Tinin városa Horvátország török uralom alatt álló részében található. A püspökség a spalatói tartományhoz tartozik, jövedelmei az oszmánoké, taxája az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 150 forint. A jelölt magyar nemzetiségű, törvényes házasságból, tisztas katolikus szülőktől származik. Mindig katolikus volt, hozzávetőleg 46 éves, régóta felszentelt pap. Doktori fokozata nincs, Magyarországon ugyanis ez nem szokás, de járatos a kánonjogban és a teológiában, tanult hitszónok. Alkalmasnak tartják a hívek tanítására és a püspöki méltóságra. Jó életű, szava járású és hírnévű férfi. A [trienti] hitvallást a Szentszék által előírt formában letette De Andreis scopiai püspök kezébe. Kérvényezi kinevezését felmentéssel a fokozat hiánya alól – tekintettel a magyarországi szokásjogra –, az esztergomi Szent István-prépostság, a Szent Balázs- és Szent Kereszt-oltár igazgatósága megtartásának engedélyezését, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügyemet ingyenességét).¹

(Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 47rv – orig.)²

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus³ proponam ecclesiam Tininiensem in Croatia vacantem per translationem bonae memoriae Petri,⁴ tunc episcopi Tininiensis ad Zagabriensem, cuius quidem Tininiensis ecclesiae nominatio cum ad serenissimum imperatorem tanquam Hungariae regem ex privilegio apostolico spectet, maiestas sua sanctissimo domino ad eam nominavit reverendum patrem Ioannem Chereodii,⁵ quae autem de dictae ecclesiae statu ac

¹ A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvet 1588. október 4-én küldték el Rómába. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 318–320, n. 170, 320. Vö. még *uo.*, 161–163, n. 77, 163.

² Santoro bíborosnak a propozícióhoz készült megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 48r. Eszerint a bíborosok egyöntetűen foglaltak állást a kedvezmények megadása mellett: „*Deinde dominus cardinalis Gesualdus proposuit ecclesiam Tininiensem in Croatia pro Ioanne Chereodii nominato ab imperatore electo uti rege Hungariae, et omnibus annuentibus fuit expedita cum retentione canonicatus, praepositurae et aliorum, ac cum dispensatione super defectu gradus doctoratus, prout in memoriali.*” – A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V.: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 112r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 76v.

³ Alfonso Gesualdo.

⁴ Heresinczy Péter (1584–1585) tinini püspök. HC III, 314; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 189–190.

⁵ Cheródy (Chereody) János. 1592. szeptember 5-én Rudolf császár pécsi püspökké, 1596. június 12-én pedig egri püspökké nevezte ki, de pápai kinevezést nem kapott, 1597. augusztus 5-én hunyt el. KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 176; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 284–286. – Káplán korában Ernő főhercegtől az esztergomi Szent István-prépostságot kérelmezte, három évi, az esztergomi egyháznak tett szolgálatára hivatkozva. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. C, fol. 62–63.

promovendi qualitatibus habentur in processu desuper formato coram episcopo Scopiensi,¹ et a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me viso et subscripto, haec tantum sunt.

Civitas Tininiensis in Croatia Turcarum tyrannidi subiecta reperitur.

Eius cathedralis est suffraganea archiepiscopo Spalatensi, illiusque redditus ab eisdem Turcis occupantur, in libris vero camerae taxati sunt florenis 150.

Reverendus pater Ioannes Chereody promovendus est natione Hungarus, ex legitimo matrimonio, honestis et catholicis parentibus procreatus, ipseque semper catholice vixit.

Est in quadragesimo sexto vel circa aetatis suae anno, constitutus est a multis citra sacerdos.

Non est graduatus, cum Hungari gradum suscipere non sint soliti, sed est in iure et in sacra theologia versatus, doctus et verbi Dei concionator, idoneusque reputatur ad docendum et ad episcopalia munera subeunda, virque bonae vitae, conversationis et famae.

Emisit fidei professionem iuxta articulos ab hac sancta sede praescriptos in manibus eiusdem episcopi Scopiensis.

Supplicatur pro expeditione cum dispensatione super defectu gradus stante consuetudine regni Hungariae, retentione praepositurae Sancti Stephani et canonicatus duorum altarium vero Sancti Blasii et Sanctae Crucis, omnium in ecclesia Strigoniensi, et remissionem iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae.

[fol. 47v]

Ecclesia Tininiensis

[m.a.]

Expedita in consistorio habito die 20 Februarii fer. II 1589.^a

^a A szöveg önálló lapon található.

¹ Franciscus de Andreis.

216.

Róma, 1589. február 27.

Szegedy Pál propositio consistorialis a csanádi püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon elő fogja terjeszteni a Máthéy István váci áthelyezésével megüresedett csanádi püspökséget, amelynek nominációs joga apostoli kiváltság alapján II. Rudolf császárt mint magyar királyt illeti, és aki V. Sixtus pápának Szegedy Pált nevezte meg. A püspökség állapotáról és a jelölt tulajdonságairól a De Andreis scopiai püspök előtt lefolytatott, a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv csupán a következőket tartalmazza. Csanád városa Magyarország török uralom alatt álló részén található. A püspökség a kalocsai tartományhoz tartozik. A székesegyház titulusa Szent György, állapota teljesen leromlott, berendezése elpusztult. A teljes egyházmegye az oszmánoknak hódol, és ha valahány keresztény lakja is, azok szinte kivétel nélkül protestánsok. A jövedelmek 200 és 400 magyar forint között vannak, a török megszállás miatt ugyanis erősen megcsappantak, a taxa az Apostoli Kamara könyveiben 300 forint. A jelölt magyar nemzetiségű, törvényes házasságból, tisztos katolikus szülőktől származik. Mindig katolikus volt, hozzávetőleg 57 éves, régóta felszentelt pap, jó életű és hírnevű férfi. Doktori fokozata nincs, Magyarországon ugyanis ez nem szokás, de néhány évig Bolognában és máshol tanult, járatos mindkét jogban és alkalmas a püspöki méltóságra. A [trienti] hitvallást letette De Andreis scopiai püspök kezébe. Az átküldött példányon azonban három kisebb nyelvtani hiba található. Kérvényezi kinevezését felmentéssel a fokozat hiánya alól – tekintettel a magyarországi szokásjogra –, egri Boldogasszony-prépostsága, olvasókanonoksága és helynöksége, valamint leleszi prépostsága megtartásának engedélyezését, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét). Mindezt azzal az előírással, ha V. Sixtus pápa jónak látja, hogy ismételtelen letegye a [trienti] hitvallást, és ennek dokumentumát a császári udvarnál működő apostoli nuncius útján küldesse Rómába.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 50^{rv} – orig.)²

Ed. BATTYÁNY, *Sancti Gerardi... scripta et acta... cum serie episcoporum Chanadiensium*, 165–166.³

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus⁴ proponam ecclesiam Chanadiensem in regno Hungariae vacantem per translationem reverendissimi patris Stephani,⁵ nuper illius episcopi ad ecclesiam Vaciensem, cuius quidem Chanadiensis ecclesiae nominatio cum ad serenissimum imperatorem tanquam Hungariae regem ex privilegio apostolico spectet, maiestas sua sanctissimo domino ad eam nominavit reverendum patrem Paulum Zeghedi,⁶ quae autem de dictae ecclesiae

¹ A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvet 1588. október 4-én küldték el Rómába: SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 318–320, n. 170, 320. Vö. még *uo.*, 106–107, n. 51, 106.

² Santoro bíborosnak a propositióhoz készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 48^r. A propositióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 112v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 76v. Ed. FRANKÓI, *Oklevéltár*, 120, n. 90. (BAV Barb. lat., vol. 2929, fol. 148^v–149^r).

³ „Ex tom. 118. consist. pag. 40.”

⁴ Alfonso Gesualdo.

⁵ Máthéy István (1583–1589) csanádi püspök. HC III, 161.

⁶ Szegedy Pál egészen haláláig (1600. december 20.) csanádi püspök maradt. Vö. HC III, 161; JUHÁSZ, *A csanádi püspökség története (1552–1608)*, 128–134; BUNYITAY–MÁLNÁSI, *A váradai püspökség története*, IV, 392–394.

statu ac promovendi qualitatibus habentur in processu desuper formato coram episcopo Scopiensi,¹ et a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me viso et subscripto, haec tantum sunt.

Civitas Chanadiensis in regno Hungariae est Turcarum tyrannidi subiecta.

Eius cathedralis sub invocatione Sancti Georgii martiris est penitus diruta, omniaque in ea sunt deleta, suffraganeaue est archiepiscopo Colocensi.

Dioecesis quoque tota a Turcis occupatur, et si aliqui eam Christiani incolunt, hi fere omnes haeretici sunt.

Fructus ascendunt a ducentis ad quadringentos florenos Hungaricos, sunt nam propter Turcarum occupationem valde diminuti, in libris vero camerae taxantur florenis 300.

Reverendus pater Paulus Zeghedii promovendus est natione Hungarus, ex legitimo matrimonio, honestis et catholicis parentibus procreatus, ipseque semper catholice vixit.

Annum agit circiter quinquagesimumseptimum, a multis citra est sacerdos, vir bonae vitae et famae.

Non est graduatus, cum Hungari gradum suscipere non sint soliti, studuit tamen per aliquot anni Bononiae² et alibi,³ est doctus et in utroque iure versatus, necnon idoneus iudicatur ad episcopalia munera subeunda.

Emitit fidei professionem coram eodem episcopo Scopiensi, in cuius exemplo transmissa, ubi legendum est *teneri, doceri et praedicari*, legitur *tenere, docere et praedicare*.

Supplicatur pro expeditione cum dispensatione super defectu gradus stante consuetudine regni Hungariae, retentione praepositurae Beatae Virginis, lectoratus et vicariatus in ecclesia Agriensi, et praepositurae Lelesiensis,⁴ remissionem iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae, ac decreto, (si ita sanctitati suae placuerit) quod ante adeptionem possessionis iterum fidei professionem emittat, et publicum instrumentum absque mendis nuntio apostolico⁵ apud Caesaream maiestatem residenti consignare curet.

[fol. 50v]

Ecclesia Chanadiensis

[m.a.]

Expedita in consistorio habito die 27 Februarii feria II 1589.

¹ Franciscus de Andreis.

² Bolognában 1569–1570-ben tanult. VERESS, *Olasz egyetemeken járt tanulók*, 103.

³ Például 1572–1574 között Firenzében. VERESS, *Olasz egyetemeken járt tanulók*, 330. – Toscana fővárosába nem mondhatni, hogy szegényesen indult útnak, hanem „*una cum curru omnis generis supellectili onusto, cui quatuor equi vincti sunt, et aliis sex equis gregariis, famulisque et rebus, quas secum habiturus*”. 1572. december 9-én kelt útlevele (*Passus in Italiam pro Paulo Scghedeo Hungaro*): ÖStA HHSStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 100, Konv. B, fol. 26.

⁴ Lelesz (ma *Leles*, Szlovákia).

⁵ Antonio Puteo.

217.

Róma, 1589. március 20.

Nagyszombati István propositio consistorialis a szerémi püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon elő fogja terjeszteni a Hetesi Pethe Márton váci áthelyezésével régen megüresedett szerémi püspökséget, amelynek nominációs joga apostoli kiváltság alapján II. Rudolf császárt mint magyar királyt illeti, és aki V. Sixtus pápának Nagyszombati István pálos generálist nevezte meg. A püspökség állapotáról és a jelölt tulajdonságairól a De Andreis scopiai püspök előtt lefolytatott, a bíborosi rendek fejei és a pro-tekto által ellenőrzött kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv a következőket tartalmazza. Szerém városa (!) Magyarországon található, de régóta török uralom alatt áll. Emiatt semmit sem lehet róla tudni, székesegyházáról sem, csak azt, hogy a kalocsai tartományhoz tartozik, semmilyen jövedelme nincsen, és az említett áthelyezés miatt van üresedésben. A taxa az Apostoli Kamara könyveiben 133 és 1/3. A jelölt szlavóniai születésű, törvényes házasságból származik, legalábbis a kánoni kivizsgálás tanúi így hiszik, szülei a közvélekedés szerint katolikusok, ő maga mindig katolikus volt. Hozzávetőleg 50 éves, régóta felszentelt pap, pálos örökfogadalmas szerzetes. Rendjében több tisztséget jól és dicséretesen látott el, miként sem a generális feladatait is. Derék és jámbor életű férfi. Doktori fokozata nincs, és bizonyítvánnyal sem rendelkezik arról, hogy alkalmas mások tanítására, amilyent a Trienti Zsinat a szerzetesektől megkövetel. De tanult, és alkalmasnak vélik a püspöki szolgálat ellátására. A [trienti] hitvallást letette De Andreis scopiai püspök kezébe. Az átküldött példányon azonban a „szent, katolikus és apostoli római anyaszentegyházat” kifejezésből hiányzik a „római” szó, de nem a jelölt hibájából. Kérvényezi kinevezését felmentéssel az alól, hogy nem rendelkezik szerzetesi előjárói bizonyítványával arról, hogy alkalmas a tanításra, valamint pálos generális tisztsége megtartásának engedélyezését, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét). Mindezt azzal az előírással, ha a Szentatya jónak látja, hogy ismételtlen letegye a [trienti] hitvallást és ennek dokumentumát a császári udvarnál működő apostoli nuncius útján küldesse Rómába.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 77r^v – orig.)²

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus³ proponam ecclesiam Sirmiensem in regno Hungariae vacantem per translationem dudum factam reverendi patris Martini Pethe de Hethes,⁴ tunc episcopi Sirmiensis ad ecclesiam Vaciensem, cuius quidem Sirmiensis ecclesiae nominatio cum ad serenissimum imperatorem tanquam Hungariae regem spectet, eius Caesarea maiestas ad ipsam sanctitati suae nominavit reverendum patrem fratrem Stephanum de Tirnavia priorem generalem ordinis Sancti Pauli primi Heremitaе, super cuius qualitatibus et

¹ A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvet 1588. október 4-én küldték el Rómába. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 318–320, n. 170, 320. Vö. még *uo.*, 161–163, n. 77, 163.

² Santoro bíborosnak a propozícióhoz készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 72r, 75r. „*Dominus cardinalis Gesualdus proposuit ecclesiam Zagabriensem, et iuxta memoriale, et omnibus annuentibus, dicentibus cum reverendissimo domino relatore, fuit expeditum cum decretis iuxta memoriale.*” A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V_T: ASV Arch. Concist., Acta Cameraarii., vol. 12, fol. 114v. V₃: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 79r. *Ed.* FRAKNÓI, *Oklevéltár*, 121, n. 90. (BAV Barb. lat., vol. 2929, fol. 150v–151r).

³ Alfonso Gesualdo.

⁴ Hetesi Pethe Márton (1582–1583) szerémi püspök. HC III, 301.

ecclesiae statu formatus est processus¹ coram episcopo Scopiensi² a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me viso et subscripto,³ in quo haec habentur.

Civitas [!] Sirmiensis est in regno Hungariae, sed a plurimis annis eam Turcae occupant.

De eius ecclesia cathedrali nihil aliud haberi potuit, ob eam causam, nisi quod est suffraganea archiepiscopo Colocensi, quod nullos possidet redditus, et quod vacat per saepedictam translationem.

Illius fructus in libris camerae taxati sunt florenis 133 1/3.

Reverendus pater promovendus est oriundus ex Sclavonia de legitimo matrimonio, prout testes dicunt se credere, et quod pro tali reputatione, de parentibus etiam catholicis idque ex publica voce et fama probatur, ipse vero semper catholice vixit.

Annum agit circiter quinquagesimum, est a multis sacerdos, professus fuit regulam Sancti Pauli primi Heremitaie, in quo ordine plures dignitates bene et laudabiliter exercuit, prout ad praesens exercet dignitatem et officium prioris generalis eiusdem ordinis.³

Est vir probitate vitae et pietate commendatus.

Non est graduatus, nec habet fidem, quod sit aptus ad alios docendos, quae in regularibus sacrum concilium Tridentinum requiritur [!]. Sed est eruditus et idoneus iudicatur ad episcopalia munera subeunda.

Emitit fidei professionem in manibus eiusdem episcopi Scopiensis, in cuius exemplo transmissa, ubi legendum est *catholicam et apostolicam Romanam ecclesiam*, deest *Romanam*, non tamen ipsius profitentis culpa.

Supplicatur pro expeditione cum dispensatione super defectu fidei superiorum regularium, quod sit aptus ad alios docendos, retentione dignitatis et officii prioris generalis ordinis Sancti Pauli primi Heremitaie, condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae, et decreto, quod infra tempus, sanctitai suae bene visum, iterum fidei professionem emittat, et illius instrumentum absque mendis nuntio⁴ apud Caesarem maiestatem huc transmittendum consignari curet.

[fol. 77v]

Ecclesia Sirmiensis [m.a.] Expedita in consistorio habito die 20 Martii fer. 2 1589.

¹ Kisatírozva.

¹ Nagyszombati István 1576-tól volt pálos generális, e tisztét és szerémi püspöki címét halálig viselte. HC III, 301; KISBÁN EMIL, *A magyar pálosrend története*, Budapest 1940, 436.

² Franciscus de Andreis.

³ E sorokat erős kritikával kell olvasnunk. 1581-ben Telegdy Miklós pécsi püspök panaszkodott ellette Orazio Malaspina nunciushoz, hogy elkótyavetyéli a kolostori birtokokat, zenés mulatságokat tart („*banchetti con suon di trombe*”) stb. A *Nuntiatúrberichte* következő kötetén dolgozó ALEXANDER KOLLER szíves közlése. – Öt évvel korábban Zrínyi György jelentette fel a szentilonai pálosokat, hogy nem a regula szerint élnek, és nyúzzák jobbágyaikat. Levele az uralkodóhoz, Csáktornya, 1576. május 30. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 110, Konv. B, fol. 113–114.

⁴ Antonio Puteo.

218.

Róma, 1589. március 20.

Sztankay Gáspár propositio consistorialis a zágrábi püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Heresinczy Péter győri áthelyezésével megüresedett zágrábi püspökségről, amelynek nominációs joga II. Rudolf császárt mint magyar királyt illeti, és aki V. Sixtus pápának Sztankay Gáspár nagyprépostot nevezte meg. A püspökség állapotáról és a jelölt tulajdonságairól a De Andreis scopiai püspök előtt lefolytatott, a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv a következőket tartalmazza. Zágráb városa Szlavóniában található, közepes nagyságú, a császár mint magyar király uralma alatt áll, lakosai szinte mind katolikusok. A püspökség a kalocsai tartományhoz tartozik. Székesegyházának titulusa Szent István első magyar király, elég szép és díszes kivitelű, teteje azonban felújításra szorul. Káptalani méltóságai a nagyprépostság, olvasókanonokság és főesperesség, kanonokságok és más javadalmak. A székesegyháznak van kórusa, harangtornya harangokkal és az istentiszteletek végzésére alkalmas felszereléssel ellátott sekrestyéje, mellette pedig püspöki székház. Zágráb városában van egy plébániatemplom és egy másik, amelyet a Boldogságos Szűz prépostságának hívnak, továbbá egy szerzeteskolostor, továbbá egy másik, amely a ferenceseké volt, de most szeminarium működik benne. Az egyházmegye mintegy 10 magyar mérföld kiterjedésű, számos település tartozik hozzá, és habár katolikusok és „eretnekek” vegyesen lakják, előbbieket számban felülműlják a protestánsokat. Éves jövedelme 1000 és 1500 magyar forint között van, és habár a törökök zaklatásai miatt erősen megesappant, a püspök köteles katonákat tartani belőle. Taxája az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 2000 forint. A jelölt szlavóniai származású, a zágrábi egyházmegye területén törvényes házasságból, nemes katolikus szülőktől származik, miként azt a tanúk egyöntetűen hiszik és közvélekedés is tartja, ő maga mindig katolikus volt. Hozzávetőleg 40 éves, régóta felszentelt pap, a néhai Draskovich György bíboros rokona. Doktori fokozata nincs, a magyarok ugyanis nem szoktak ilyet szerezni, és nem rendelkezik semmilyen nyilvános akadémia bizonyítványával arról, hogy alkalmas mások tanítására. Ugyanakkor tanult Bécsben és Bolognában, és négy tanú is alkalmasnak véli a püspöki méltóságra. A [trient]i hitvallást letette De Andreis scopiai püspök kezébe. Az átküldött példányon azonban több tartalmi és nyelvtani hiba található. Kérvényezi kinevezését felmentéssel a fokozat, illetve az akadémiai bizonyítvány hiánya alól, továbbá kéri a püspöki méltósággal kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezését, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét). Mindezt annak előírásával, hogy hivatalába való beiktatása előtt a [trineti] hitvallást a Szentszék által előírt formában újból le kell tennie, melynek hibák nélkül kiállított példányát a császári udvarnál működő apostoli nunciussnak tartozik átadni.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 78^{rv} – orig.)²

Illustrissime ac reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus³ referam de ecclesia Zagradiensi in Slavonia vacante per translationem superioribus mensibus factam

¹ A kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvét 1588. október 4-én küldték el Rómába. SCHWEIZER, *Die Nuntiatur am Kaiserhofe II*, 318–320, n. 170, 320. Vö. még *uo.*, 106–107, n. 51, 106; FRAKNÓI, *Magyarország és a Szentszék*, III, 223.

² Santoro bíborosnak a propositióhoz készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 72^r és 75^r. „*Idem dominus cardinalis proposuit ecclesiam Sirmiensem iuxta memoriale.*” – A propositióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V.: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 12, fol. 114^v. V.: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 78^v–79^r. Ed. FRAKNÓI, *Oklevéltár*, 121, n. 90. (BAV Barb. lat., vol. 2929, fol. 150^v).

³ Alfonso Gesualdo.

reverendissimi patris Petri Heresyncy,¹ tunc illius episcopi ad ecclesiam Iauriensem, cuius quidem Zagrabiensis ecclesiae nominatio cum ad serenissimum imperatorem tanquam Hungariae regem spectet, eius Caesarea maiestas sanctitati suae ad eam nominavit reverendum patrem Gasparem Ztankowachky,² praepositum maiorem eiusdem ecclesiae Zagrabiensis, de cuius statu ac promovendi qualitatibus formatus est processus coram episcopo Scopiensi³ a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me viso et subscripto,^a in quo haec habentur.

Civitas Zagrabiensis sita in provincia Sclavoniae est mediocris magnitudinis, et in temporalibus serenissimo imperatori tanquam Hungariae regi subiecta, eiusque incolae fere omnes catholici sunt.

In ea est cathedralis ecclesia sub invocationem Sancti Stephani primi Hungariae regis satis pulchrae et ornatae structurae, licet in tectis reparatione indigeat. Est suffraganea archiepiscopo Colocensi.

In ea sunt dignitates, videlicet praepositurae, lectoratus et archidiaconatus, sunt etiam canonicatus et alia beneficia.

Habet chorum, campanile cum campanis et sacrarium rebus ad divinum cultum negotiis refertum. Adest domus episcopalis ecclesiae cohaerens.

In civitate Zagrabiensi varia est parochialis ecclesia et alia, quae praepositura Beatae Virginis nuncupatur, adest etiam monasterium monialium et in altero monasterio, quod erat virorum ordinis Sancti Francisci, deficientibus fratribus institutum reperitur seminarium.

Dioecesis ad decem circiter milliaria Hungarica extenditur, plures terras et pagos complectitur, et licet a catholicis et haereticis inhabitatur, illi tamen numero [?] praestant.

Eius anni redditus a mille ad mille et quingentos florenos Hungaricos ascendunt, et propter Turcarum molestias sunt valde diminuti, ex eis tenetur episcopus contribuere expensis pro militibus praesidiariis, taxatur florenis 2/M.

Reverendus pater Gaspar Ztankowachky est oriundus ex Sclavonia, et est ipsamet dioecesi Zagrabiensi de legitimo matrimonio et parentibus nobilibus et catholicis, prout testes se credere communiter reputari, et publicam esse vocem et famam deponunt, ipseque semper catholice vixit.

Est annorum circiter quadraginta, a pluribus sacerdos vitae probitate commendatus, et consanguineus bonae memoriae cardinalis Colocensis.⁴

¹ Heresyncy Péter (1585–1589) zágrábi püspök. HC III, 338.

² Sztankay Gáspár haláláig (1600. december 15.) viselte zágrábi püspöki címét (HC III, 338; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 277–278). A püspökség elnyerésében Draskovich Gáspár támogatta, aki mint rokonát ajánlott őt az uralkodónak Trakostyánban, 1587. augusztus 28-án kelt levelében (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 119, Konv. A, fol. 95–96). Fejérvény István nyitrai püspök szintén mellette foglalt állást. (Levele Ernő főherceghez, Pannonhalma, 1587. szeptember 20. Konv. B, fol. 63–65.)

³ Franciscus de Andreis.

⁴ Draskovich György.

Non est graduatus, cum Hungari gradum suscipere non sint soliti, nec habet approbationem alicuius publicae academiae, quod aptus sit ad alios docendos, studuit tamen Viennae et Bononiae,¹ est doctus, et a quattuor testibus fidedignis idoneus iudicatur ad episcopalia munera subeunda.

Emisit fidei professionem in manibus eiusdem episcopi Scopiensis, in cuius exemplo transmissio, ubi legendum est *in supradictorum omnium sacramentorum*, legitur *super scriptorum*, ubi *habendas et retinendas esse*, legitur *habendas et tenendas esse*, et ubi *teneri, doceri et praedicari*, legitur *tenere, doceri et praedicari*.

Supplicatur pro expeditione cum dispensatione super defectu gradus vel approbationis supradictae, retentione compatibilium, condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae, ac decreto, quod ante adeptionem possessionis iterum fidei professionem iuxta articulos ab sancta sede praescriptos emittat, et illius instrumentum sine mendis nuntio² apud Caesaream maiestatem consignari curet.

[fol. 78v]

Ecclesia Zagrabiensis

[m.a.]

Expedita in consistorio habito die 20 Martii feria II 1589.

^{a-a} kihúzva.

219.

Róma, 1589. április 26.

Konzisztoriális akta a pápaság európai belyezetéről

A titkos konzisztórium összehívásának okául V. Sixtus pápa azt jelölte meg, hogy tanácskozzanak arról, hogy ne terjedjen el a világban: Róma magára maradt. Márpedig a helyzet valóban súlyos („bárcsak ez ne lenne igaz”), hiszen elveszett Rodosz, a Peloponészosz, egész Magyarország, Dalmácia jórésze, Ciprus, Chiosz, Anglia, Skócia, Írország, Franciaország és csaknem egész Németország.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 359v – cop.)³

Die 26 Aprilis feria quarta fuit consistorium, in quo sanctissimus dominus noster dixit de ratione habiti consistorii, ne divulgaretur in orbe, quod Roma est deserta. Utinam haec vera non essent, quia provincias amisimus temporibus nostris, Rhodos, Peloponensis, tota Ungaria, pars Dalmatiae, Cypros, Chios, Anglia, Scotia, Hibernia, Francia, et Germania fere tota.

¹ Bologna. Bolognai egyetemi tanulmányaira lásd VERESS, *Olasz egyetemeken járt tanulók*, 107.

² Antonio Puteo.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 255v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 419v (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 407v–408r (cop.). V₅: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 37, fol. 279r (cop.).

220.

Róma, 1589. július 31.

Konzisztoriális akta Radziwiłł bíboros leveléről

Felolvasták Jerzy Radziwiłł bíboros Prágában kelt levelét, akit III. Zsigmond lengyel király küldött a cseh fővárosba, és aki jelentette, hogy II. Rudolf császár esküvel erősítette meg a békét, amit megígért a magyarok nevében is, bár részükről – miután nem küldtek delegátusokat – országgyűlési jóváhagyás is szükséges.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 12, fol. 122v – orig.)

Item lectae sunt litterae cardinali Radivili² Praga datae, qui eo a rege Poloniae³ missus significabat Caesarem iureiurando pacem confirmasse,⁴ ac pro Hungaris etiam spondisse, qui eius rei causa deputatos, quos vocant, non delegerant, propterea quod ex gentis instituto, non nisi in publico conventu, id fieri liceat.

221.

Róma, 1592. szeptember 23.

Kutassy János propositio consistorialisa a győri püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Heresinczy Péter halálával megüresedett győri püspökségről, amelynek élére II. Rudolf császár mint magyar király Kutassy János pécsi püspököt mutatta be VIII. Kelemen pápának. A jelölt tulajdonságairól és a püspökség állapotáról Gaetani nuncius előtt folytatták le a kánoni kivizsgálás eljárását, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. Győr városa Magyarország középső részén található, igen szép helyre épült, mintegy 600 ház található benne, lakói szinte kivétel nélkül protestánsok. Tulajdonosa a káptalan, a védelmi kérdésekben azonban az uralkodó illetékes. Székesegyháza – melynek titulusa Nagyboldogasszony – az elmúlt években leégett, mindazonáltal naponta tartanak benne istentiszteletet. Káptalanjában 7 méltóság található: 3 prépostság, melyek közül az egyiket nagyprépostságnak hívják (rangban ez következik a püspök után), éneklő-, olvasó- és örkanonokság, főesperesség, amelyek után jön a többi kanonoki stallum. Éves jövedelmei 8 és 10000 tallér körül járnak, és még több bevétele lenne, ha a török portyázások nem okoznának annyi kárt. A püspök bizonyos összeget az oszmánok elleni védekezés céljaira köteles fordítani. A taxa az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 800 forint. A székesegyháznak van az istentiszteletek végzésére alkalmas felszereléssel ellátott sekrestyéje, kórusa, orgonája, hangrangjai. A püspöki székház meglehetősen kényelmes, és közel fekszik a székesegyházhoz. A lelkipásztorkodást a plébános végzi, akit a káptalan és a püspök jelöl ki. A székesegyház mellett csupán egy templom áll a városban, titulusa Szent István, amelyet a protestánsok tartanak elfoglalva, a többi rög-ről maradt templom elég leromlott állapotban leledzik. Az egyházmegye hatalmas, mintegy 300 temploma van és úgy 600 mezővárosa, részben keresztények (!), részben „eretnekek” lakják. Az áthelezendő Kutassy Jánost – szintén Gesualdo jelentésére – a konzisztóriumban már alkalmasnak talál-

¹ A Lengyelország és a császár között megkötött békéről: VALERIANUS MEYSZTOWICZ (ed.), *Documenta Polonica ex Archivio Generali Hispaniae in Simancas V.*, (EFE 16), Romae 1966 (helyenként).

² Jerzy Radziwiłł.

³ III. (Wasa) Zsigmond (1587–1632) lengyel király.

⁴ A Habsburgok március 9-én kötötték békét III. Zsigmond királlyal. Ebben lemondtak a lengyel trónra formált igényükről.

ták pécsi püspöknek, és felmentették a fokozat hiánya alól. Újabb kánoni kivizsgálásból pedig kiderült, hogy felszentelt püspökként végezte a főpapi funkciókat, kiválóan lelkipásztorkodott: prédikált, gyóntatott, a szentségeket a betegeknek is kiszolgáltatta, alamizsnát osztott. Kiváló magyar hitszónok. A tanúk hasznosnak tartják átvitelét a győri székbe, nemcsak tulajdonságai miatt, hanem mert Magyarország „nagykancellárja”, és ekként sokat használhat az egyházmegyének, többek között a székesegyház helyreállításában. A [trienti] hitvallást az Apostoli Szék által előírt módon letette a nuncius kezébe. Kérvényezi áthelyezését, a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezését, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét), tekintettel a hatalmas költségekre, melyeket a haza hitetlenek elleni védelmére kényszerül fordítani.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 721^{rv} – orig.)¹
Ed. KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis*, VI, 356–358.

Illustrissime et reverendissime Domine

In proximo consistorio ego Alphonsus episcopus Ostiensis cardinalis Gesualdus referam de ecclesia Iauriensi in regno Hungarie vacante per obitum bonae memoriae Petri,² illius ultimi episcopi extra Romanam Curiam defuncti, ad quam Caesarea maiestas uti Hungariae rex sanctitati suae³ praesentavit reverendissimum patrem Ioan-nem⁴ episcopum Quinqueecclesiensem, super cuius qualitatibus et ipsius ecclesiae statu coram reverendissimo patre Camillo⁵ patriarcha Alexandrino, tunc sanctitatis suae nuntio apud praefatam Caesaream maiestatem formatus est processus, a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me probatus et subscriptus, in quo haec habentur.

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 51, fol. 108^{rv}, 109^v (orig.). Santoro bíborosnak a pro-pozícióhoz készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 51, fol. 107^r. A pro-pozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 15^v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 38^v.

² Heresinczy Péter (1587–1590) győri püspök. HC III, 215.

³ Ippolito Aldobrandini. S. Pancrazio fuori le mura (1586–1592) presbiter bíborosa, VIII. Kelemen (1592–1605) néven pápa. HC III, 51.

⁴ Kutassy János 1597. január 29-ig, esztergomi érseki székbe helyezéséig volt győri püspök. Az uralkodói dekrétum kinevezéséről győri püspökké és kancellárrá 1592. március 1-jén kelt Prágában. Az új főpásztor elődjéhez hasonlóan 4000 tallért tartozott egyházmegyéje jövedelmeiből katonatartásra fordítani. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 124, Konv. A, fol. 27–28. – A püspöki szék betöltésekor a Magyar Tanács számos tagja (Nádasdy Ferenc, Fejérvölgy István nyitrai püspök, Pálffy Miklós, Kutassy János pécsi püspök, Joó János, Illésházy István, Máthéy István váci püspök, Forgách Ferenc veszprémi püspök, Cheródy János tinini püspök, Erdődy Tamás és Sztankay Gáspár zágrábi püspök) véleményt nyilvánított. Az 1590. október és 1591. március között beküldött *opiniók* megozlottak: sokan Fejérvölgy áthelyezését támogatták (például Nádasdy, Cheródy), Forgách Ferenc Kutassy mellett Máthéy-t is szóba hozta, Erdődy és Sztankay, sőt a szlavón rendek testületileg is Zelniczay Miklós zágrábi nagyprépostot ajánlották. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 123, Konv. A, fol. 120–121. 133–148; Konv. B, fol. 3–4. 9–10. 69–70.) Máthéy váci püspök saját magát kommandálta, elősorolva, hogy 27 éve prépost és „ordinarius concionator”, majdnem ennyi ideje helynök is „vicariatus officium paulo minus gessisse”, V. Károly táborában és II. Fülöp alatt is katonáskodott, utána választotta a szent hivatást, a Trienti Zsinaton pedig a három magyar küldött titkára volt. (Uo., Fz. 123, Konv. A, fol. 143–144.)

⁵ Camillo Gaetani (1588–1599) alexandriai pátriárka (HC III, 102; HC IV, 76.), 1591–1592 között a császári udvarba küldött pápai nuncius. SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, 100–102.

Iauriensis civitas medio regni Hungariae et in pulcherrimo situ est aedificata, 600 circiter focos [consti]tuit^a eiusque incolae sunt [fere omnes haeretici. In tem]poralibus^b est subiecta capitulo, quo vero ad praesidia subest regi Hungariae.

Est in ea ecclesia cathedralis sub invocatione assumptionis Beatae Mariae Virginis, quae annis praeteritis fuit combusta, et tamen divinus cultus in ea quotidie exercetur. Habet 7 dignitates, videlicet 3 praeposituras, quarum una maior nuncupata est, prima post pontificalem, cantoratum, lectoratum, custodiatum, archidiaconatum, nec non plures canonicatus. Adest sacramentarium rebus ad divinum cultum necessariis sufficienter refertum, chorus, organum, campanae, domusque episcopalis satis commoda et ecclesiae ipsi proxima, cura animarum in ea exercetur per parrochum, quem episcopus et capitulum deputare solent, praeter cathedralem unica tantum ecclesia in illa civitate extat sub invocatione Sancti Stephani, quam haeretici occupant, caetera, quae olim aderant, modo dirutae reperiuntur. Habet dioecesim valde latam, quippe quae continet 300 ecclesias vel circa, et 600 fere oppida, quae partim a Christianis, partim ab haereticis habitantur, eius annui redditus ascendunt ad 8 vel 10/M tallerorum, et maiorem summam constituerent, nisi a Turcis [fol. 721v] diriperentur, ex eis tenetur episcopus contribuere certam portionem pro sustentatione militum praesidiariorum ad defensionem contra Turcas, in libris camerae apostolicae taxantur florenis 800.

Transferendus, cum alias me referente ad ecclesiam Quinqueecclesiensem promovendus esset, fuit in sacro consistorio approbatus tanquam legitimus, catholicus, doctus, verbi Dei concionator, aptus ad alios docendos et in omnibus idoneus, secumque fuit dispensatum super defectu gradus, cum eum suscipere in illis regionibus non consueverint. In processu autem nuper confecto constat, quod munus consecrationis suscepit, [...]^c pontificalia exercuit, [...]^d optime se circa curam animarum gessit, saepe concionando, confessiones audiendo, sacramenta etiam infirmis ministrando ac elemosinas erogando, est insignis concionator in Hungaria lingua, prudentia, pietate et religione valde commendatur, testesque existimant huiusmodi translationem ecclesiae Iauriensi proficua futuram esset, nam cum praeter sumptas qualitates transferendus sit supremus cancellarius regni Hungariae, poterit maxime prodesse dictae ecclesiae negotiis, et eius restorationem promovere.

Emisit fidei promissionem in manibus eiusdem patriarchae iuxta articulos ab hac sancta sede praepositos. Quare supplicatur sanctitati suae, ut eum a vinculo, quo tenetur ecclesiae Quinqueecclesiensi, absolvere, et ad Iauriensem transferre dignetur cum retentione compatibilium et condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae, attentis maximis impensis, quas sustinere cogitur pro defensione patriae ab infidelibus.^e

^a A tulsó oldalon kihúzza 3 sor, ezért itt kiszakadt a papír. ^b Kiszakadva az említett okból. ^c Kihúzza. ^d Kihúzza. ^e V.: 'Ecclesia Iauriensis in Hungaria. Expedita in consistorio habito die 23 Septembris feria 4. 1592.'¹

¹ 1593. május 14-én konzisztóriumot tartottak, ahol fogadták Vincenzo Caraffát, a „magyarországi johanniták” priorját. (ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 44v–45r (orig.))

222.

Róma, 1593. október 1.

Antonius de Dominis propositio consistorialisa a zenggi püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Bonaventura di Aquila halálával 4 éve megüresedett zenggi püspökségről és Antonius de Dominis arbei áldozópap tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg (nominált) VIII. Kelemen pápának. A jelölt tulajdonságairól és a püspökség állapotáról Visconti nuncius előtt folytatták le a kánoni kivizsgálás eljárását, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. Zengg városa Horvátországban fekszik, a császár uralma alatt áll, annak 2 vára védelmezi. A spalatói tartományhoz tartozik. A székesegyház tulajosa Nagyboldogasszony. Három dignitása van, a főesperesi (ez az első a püspök után), az esperesi és a primiceriáriusi, valamint kilenc kanonoksága, melyeknek csekélyek a jövedelmei. A székesegyház rendelkezik kórossal, orgonával, harangtoronnyal és harangokkal, van temetője és az istentiszteletek, főpapi szertartások végzésére kellően felszerelt sekrestyéje. Mellette áll a felújításra szoruló püspöki palota. A lelkipásztorkodást székesegyházban végzi a székesegyház esperese, a liturgiát a római rítus szerint, de illír nyelven tartják. Más plébánia- vagy társaskáptalani templom nincs a városban, hanem csak egy ferences és egy domonkos kolostor. A zenggi püspök csupán egyházmegyéje kis részén gyakorolja joghatóságát, mert a többi török megszállás alatt áll. A püspöki bevételek nem haladják meg a 80 velenicei dukátot, Ernő főherceg és a császár bőkezűsége juttat olykor valamit a főpásztor asztalára, ami azonban elég bizonytalan. A taxa az Apostoli Kamara könyveiben 50 forint. A jelölt Arbe városában született, törvényes házasságból, tisztos és katolikus szülőktől, 35. évében jár, 6 éve felszentelt pap, teológiai doktor, arbei kanonok majd székesegyházi esperes, zsinati vizsgáló. Mindig katolikusként élt és megfelelő magaviseletet tanúsított, derék és tisztos élete, erkölcsi és bölcsessége miatt alkalmasnak ítélik a püspöki méltóságra. A [trienti] hitvallást az Apostoli Szék által előírt módon letette. A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvhöz mellékelte példányon azonban neve nem két, hanem csak egy helyen, a s.k. aláírásnál szerepel; emellett még két tartalmi hiba is előfordul, ez azonban nyilvánvalóan a kúriai írnok hibája. Öszentségét alázattal arra kéri, hogy a jelöltet tegye zenggi püspökké a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmai, illetve arbei esperességének bizonyos ideig történő megtartásának engedélyezésével – tekintettel a püspöki jövedelmek csekély volta–, valamint a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzésével (az ügymenet ingyenességével). Mindezt azzal az előírással, ha a Szentatya jónak látja, hogy ismételtelen letegye a [trienti] hitvallást, és ennek közokiratát juttassa el Rómába.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 51, fol. 256^{rv}, 257^v – orig.)¹

Cit. HC IV, 309.

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus episcopus Ostiensis cardinalis Gesualdus referam de ecclesia Segniensi ab hinc quatuor annis vacante per obitum bonae memoriae fratris Bonaventurae,² ultimi illius episcopi extra Romanam curiam defuncti, et de qualitatibus reverendi patris Antonii de Dominis³ presbiteris Ar-

¹ Santoro bíborosnak a propozícióról készült rövid megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 51, fol. 255^r. A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 28v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 47^{rv}.

² Bonaventura di Aquila (Macellinus) (1587–1591) zenggi püspök. HC III, 299.

³ Antonius de Dominis haláláig, 1596-ig viselte a zenggi püspöki méltóságot. HC III, 299. Haláláról lásd FRAKNÓT, *A magyar királyi kegyúri jog*, 288.

bensis, a Caesarea maiestate uti Ungarie rege ad eam sanctitati vestrae nominati, super quibus omnibus iussu reverendissimi patris Alphonsi episcopi Cerviensis,¹ tunc apud eandem Caesaream maiestatem nuntii formatus est processus, a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me probatus et subscriptus, in quo haec habentur.

Civitas Segniensis est in provincia Croatiae sub temporali dominio praefatae Caesareae maiestatis duabus arcibus munita.

Est in ea cathedralis ecclesia sub invocatione gloriosissimae Virginis assumptae antiquae et magnificae structurae, episcopo [!] Spalatensi suffraganea. Habens tres dignitates, videlicet archidiaconatum, quae est prima post pontificalem, archipresbiteriatum et primiceriatum ac novem canonicatus, quorum omnium valde tenues sunt reditus, chorum, organum, campanile cum campanis, cimiterium ac sacrarium, omnibus ad divinum cultum et ad pontificalia exercenda necessariis refertum, domumque episcopalem ipsi ecclesiae contiguam, reparatione tamen indigentem, cura animarum in ea exercetur per archipresbiteriatum et divina officia Romano ritu, sed Illyrico idiomate persolvuntur. Nullae aliae parochiales vel collegiatae ecclesiae in civitate illa existunt, sed tantummodo duo monasteria virorum alterum ordinis minorum de observantia, alterum ordinis praedicatorum. Episcopus Segniensis in modica suae dioecesis parte iurisdictionem exercet, cum reliqua a Turcis occupantur. Fructus certi mensae episcopalis non excedunt summam octuaginta ducatorum monetae Venetae, sed Caesarea maiestas et archidux Austriae² pro eorum libertate consueverunt aliqua episcopalis muneris loco suministrare, quae tamen sunt incerta, in libris camerae apostolicae taxati reperiuntur florenis quinquaginta.

Reverendus pater Antonius de Dominis promovendus natus est in civitate Arbensi³ ex legitimo matrimonio atque honestis et catholicis parentibus, annum agit trigesimum [fol. 256v] quintum, a sex citra est in presbyteriatus ordine constitutus, sacrae theologiae doctor, olim canonicus, nunc archipresbyter ecclesiae Arbensis et examinatus deputatus in dioecesana synodo, in omnibus autem bene se gessit, semper catholice vixit, probitate vitae honestate, morum gravitate et prudentia commendatur, idoneusque iudicatur ad cathedralem ecclesiam regendam, emisit fidei professionem iuxta articulos ab hac sancta sede praescriptos, sed in eius exemplo processui inserto tria notantur: primo quod promovendus non in ambobus locis, in quibus eius persona nominatur, sed in ultimo tantum nomen et cognomen suum propria manu conscripsit, 2° quod ubi legi solet, quae continentur

¹ Alfonso de' Visconti. Cervia püspöke (1591–1601), a császárhoz (1589–1591), majd az erdélyi fejedelemhez (1595–1598) küldött pápai nuncius, később a S. Giovanni a Porta Latina (1599–1600), majd a S. Sisto (1600–1608) presbiter bíborosa. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, CCLXV–CCLXVII; SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, 98–99; HC IV, 6.

² Ekkor átmenetileg Ernő főherceg (1553–1595).

³ Arbe (Rab, ma Horvátország).

in symbolo, quo *Sancta Romana Ecclesia utitur* additum reperitur *utitur in missa*, 3° quod ubi legendum esset *profiteor quoque septem esse vere et proprie Sacramenta novae legis*, legitur *de re et proprie*, quod clare patet scribentis in Curia evenisse.

Supplicatur humiliter sanctitati suae, ut praefatum reverendum patrem Antonium de Dominis dictae Segniensis ecclesiae in episcopum et pastorem praeficere dignetur cum retentione compatibilium ad vitam ac etiam archipresbiteriatus Arbensis ad aliquod tempus, sanctitati suae bene visum attentata maxima exiguitate reddituum mensae episcopalis, et cum condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae ac decreto, si ita sanctitati suae placuerit, ut antequam possessionem adipiscatur et munus consecrationis suscipiat, iterum fidei professionem emittat, et illius publicum instrumentum absque mendis transmitti curet.

[fol. 257v]

Pro ecclesia Segniensi in Croatia

223.

Róma, 1593. december 20.

Konzisztoriális akta a törökök felett aratott magyarországi győzelemről

VIII. Kelemen pápa a jelen bajairól és gyötrelmeiről szólt, és hogy ezek ellenére nem szűnik meg az isteni kegyelem vizsgálása, mint ahogy ezt a legutóbbi, törökök felett aratott magyarországi győzelem is bizonyítja.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 437r –cop.)²

Sanctissimus dixit de miseriis et calamitosis his temporibus, et quod Deus sua misericordia non desinit nos consolari, nam propter praeteritos successus, scilicet victoriarum contra Turcas in Ungaria nunc etiam visitavit nos sua misericordia.

¹ A november 3-ai pákozdi, vagy a szintén november 11-ei romhányi csatáról, és a nógrádi várak ezt követő visszavételéről lehet szó.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 302v–303r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 410v (cop. excerpt.).

224.

Róma, 1594. június 6.

Szuhay István propositio consistorialis a váci püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Máthésy István halálával megüresedett váci püspökségről és Szuhay István esztergomi egyházmegye áldozópap tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg (nominált) az egyházmegye élére. Mindezekről Speciano nuncius előtt folytatták le a kánoni kivizsgálás eljárását, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. Vác városa Magyarországon található, elég nagy és sok lakost számlál, de régóta török uralom alatt áll, akik a várost megerősítették. A városban áll a székesegyház, amely azonban a várossal és az egész egyházmegyével török megszállás alatt van, ezért a püspök semmiféle lelki vagy világi joghatóságot nem tud gyakorolni, habár a nuncius azt írja, hogy hír érkezett arról: a várost az egyházmegye egy részével visszafoglalták a keresztények. A püspökség az esztergomi tartományhoz tartozik, jövedelmei, amelyeket részben katonai erővel hajtanak be, 3000 tallérra rúgnak, ám ebben az évben a háború miatt alig 300 folyt be. A jelölt az esztergomi főegyházmegye területén, törvényes házasságból, tisztessé és katolikus szülőktől született több mint 30 éve. Már több éve pap, gyakorolta hivatását, kiszolgáltatta a szentségeket, a katolikus hitet mindig megtartotta stb. Doktori fokozata nincsen, de tanult filozófiát és teológiát, kiváltképpen a jezsuiták bécsi kollégiumában. Kiváló hitszónok és katolikus hit védelmezője, rendelkezik a püspöki méltósághoz szükséges tudással. Először a nagyszombati szeminárium magisztere, majd esztergomi kanonok, később savári főesperes, végül esztergomi nagyprépost és általános helynök lett. A főesperességéhez tartozó helyeken végzett lelkipásztorkodása és az ország ügyeinek tárgyalásában mutatott helyállása és bölcsessége bizonyítják alkalmasságát a váci püspökségre. A [trienti] hitvallást az Apostoli Szék által előírt módon letette a nuncius által megbízott Fejérvöly nyitrai püspök kezébe. Őszentségét alázattal arra kéri, hogy a jelöltet tegye váci püspökké, felmentve őt a doktori fokozat hiánya alól, illetőleg a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezésével, valamint a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzésével (az ügymenet ingyenességével). Mindezt tekintettel az ország hányatott helyzetére; továbbá arra, hogy a jövedelmek behajtása bizonytalan, s ha be is tudják azokat hajtani, jórészüket a törökök elleni védekezésre kell fordítani; és mivel a császár is kéri.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 51, fol. 395^v – orig.)¹

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus episcopus Ostiensis cardinalis Gesualdus referam de ecclesia Vaciensi in regno Ungariae vacante per obitum bonae memoriae Stephani,² ultimi illius episcopi extra Romanam curiam defuncti, et de qualitatibus reverendi patris Stephani Szuhaj³ presbyteri Strigoniensis dioecesis a Caesarea maiestate, uti

¹ Santoro bíborosnak a propozícióhoz kapcsolódó megjegyzése: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 51, fol. 392r. A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V.; ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 40v. V.; ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 55v.

² Máthésy István (1589–1591) váci püspök, 1591. szeptember 10-én halt meg Bécsben. HC III, 325; BEDY, *A győri székeskáptalan*, 379.

³ Szuhay István kánonjogilag 1600. október 23-ig, az egri püspökségbe helyezéséig volt váci püspök. HC III, 325; HC IV, 356; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 187–188; SUGÁR, *Az egri püspökök*, 287. A gyakorlatban már 1598-ban megvált egyházmegyéjétől, az uralkodó ugyanis ekkor nevezte ki utódául Zalatnaky György egri nagyprépostot. HC IV, 356; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 197; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 154–156.

Ungariae rege ad eam nominati, super quibus omnibus per reverendissimum patrem dominum Caesarem¹ episcopum Cremonensem, apud eandem Caesaream maiestatem nuntium apostolicum formatus est processus, qui a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me probatus et subscriptus fuit, in eoque haec probantur.

Civitas Vaciensis est in regno Ungariae satis ampla et incolis referta, sed a plurimis annis Turcarum tyrannidi subiacet, a quibus munita reperitur.

Est in cathedralis ecclesia, quae tamen una cum civitate ac tota eius dioecesi ab eisdem Turcis occupatur, ita ut episcopus nullam in eis spiritualem aut temporalem iurisdictionem exercere possit, licet praefatus nuntius scribat rumorem esse de ipsa civitate cum aliqua dioecesis parte per Christianos recuperata, suffraganea est archiepiscopo Strigoniensi, illius fructus, qui etiam vi militari exiguntur, ad summam trium millium tallerorum ascendunt, sed hoc anno ob vigentia bella vix trecenti exacti fuerunt.

Reverendus pater Stephanus promovendus ortus est in dioecesi Strigoniensi ex legitimo matrimonio catholicis et honestis parentibus triginta et amplius annos natus. Ab hinc pluribus sacerdos in functionibus ecclesiasticis, in exercitio ordinum susceptorum et in sacramentorum administratione versatus, catholicam fidem semper servavit, integritate vitae et honestate morum fama prudentia, usu rerum et gravitate est praeditus, non est in aliquo gradu insignitus, cum in illo regno suscipi non consueverit, sed philosophiae et theologiae praesertim in collegio Societatis Iesu Viennaе ita studuit, et in eis profecit, ut insignis verbi Dei concionator fideique catholicae propugnator acerrimus evaserit, ad eamque ipsius opera complures revocati fuerint, ac demum in eo sit doctrina, quae in episcopo requiritur et aptitudo ad alios docendos, fuit primum magister seminarii Tirnaviensis,² deinde canonicus Strigoniensis, postea archidiaconus Sassuariensis³ in ecclesia Strigoniensi, ac postremo eiusdem Strigoniensis ecclesiae praepositus maior et vicarius generalis, in vicinitate locorum sui archidiaconatus in administrandis sacramentis ad dictum archidiaconatum sepectantibus, et in pertractandis per regnum Ungariae variis negotiis prudenter ac laudabiliter se gessit, idoneus iudicatur ad cathedralem praesertim Vaciensem ecclesiam regendam, eique utilis futura eius promotio censetur, emisit fidei professionem [fol. 395v] iuxta formam a sede apostolica traditam in manibus reverendissimi patris episcopi Nitriensis,⁴ ad hoc a praefato nuntio subdelegatis.

Quare humiliter supplicatur sanctitati vestrae, ut eum dictae ecclesiae Vaciensi in episcopum praeficere dignetur, cum dispensatione super defectu gradus ac retentione compatibilium, et condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae, attentis illius regni perturbationibus necnon difficultate et incertitudine

¹ Cesare Speciano. Cremonai püspök (1591–1607), 1585–1588 között madridi, majd 1592–1598 a császári udvarba akkreditált pápai nuncius. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, ccli–cclli; SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, 103–105; HC III, 181.

² Nagyszombat (*Trnava*, ma Szlovákia).

³ Sasvár (*Šaštín*, ma Szlovákia).

⁴ Fejérvöy István (1588–1596) nyitrai püspök. HC III, 259.

circa exactionem fructuum, et quod ii, qui exiguntur, maximis expensis pro defensione adversus Turcas sunt obnexii, quod etiam Caesarea maiestas enixe petit.¹

[fol. 396v]

Ecclesia Vaciensis in Ungaria

225.

Róma, 1594. október 24.

Konzisztoriális akta Győr elvesztéséről

VIII. Kelemen pápa sajnálatát fejezte ki Győr elvesztése, Magyarország és a keresztények bajai, valamint a komáromi vár és sziget szorongatott helyzete miatt.²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 425v – cop.)³

Sanctissimus dominus noster deploravit ammissionem civitatis Iauriensem in Ungaria et calamitates huius regni et Christianorum ac periculum ammissionis arcis et insulae Comariae.

¹ Szuhay váci püspöki (valamint Mikáczi Sándor tinini püspöki és Náprágy Demeter aradi prépost) kinevezési – titkos tanácsi – dekrétuma 1593. május 24-én kelt. „*Decretum ad cancellarium Hungaricum. Postquam sacratissima Caesarea ac regia maiestas, dominus noster clementissimus, episcopatum Vaciensem praeposito Strigoniensi, episcopatum vero Tininiensem Micatio et praeposituram Orodensem Demetrio praeposito maiori Agriensi benignè contulit, Sacratissima maiestas sua reverendissimo domino episcopo Iauriensi regni Hungariae cancellario clementer iniunctum voluit, ut collationis litteras in cancellaria regia Hungariae aulica quamprimum expediri, Vaciensi autem seorsum scribi curet. Maiestatem suam praeposituram Strigoniensem dispositioni suae liberam servare. Per imperatorem 24 Maii 1593.*” (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 124, Konv. B, fol. 169–170.) A kinevezések előzményéhez tartozik, hogy a Magyar Tanács 1592. augusztus 1-jei állásfoglalásában a megfontoltabb döntéshozatal érdekében elhalasztásukat javasolta az országgyűlés idejére: „*Super collatione vacantium praelaturarum, ut sacratissima Caesarea regiaeque maiestas dominus noster clementissimus praelaturas benemeritis personis conferat, iustum est; id quod fideles quoque suae maiestatis status et ordines regni hactenus saepius urserunt. Verum hoc tempore admodum turbulento existente censent domini consilarii hanc praelaturarum distributionem ad proxima comitia differenda esse, tunc sua maiestas tam de qualitate personarum, quam de aliis ad hanc rem pertinentibus uberius tractare et simul etiam concludere poterit, nisi forte sua maiestas de eo episcopatu se resolvere vellet, de quo antea domini consilarii suam maiestatem edocuerunt.*” (Uo., Fz. 124, Konv. A, fol. 89–90.) Szuhay 1593. június 20-án köszönte meg hosszasan kinevezését Bécsből. Egyúttal kérte esztergomi nagyprépostsága és helynöksége meghagyását, mondván, hogy a váci püspökségnek sem székhelye, sem székesegyháza, sem káptalanja nincsen. (Uo., Fz. 124, Konv. B, fol. 181–182.)

² Lásd ehhez VIII. Kelemen pápának Rudolf császárhoz és királyhoz 1592. október 1-jén írott levelét: THEINER, *Vet. mon. Slav.*, II, 88–89, n. 95. Vö. még ÖVÁRY, *AMTA oklevél-másolatai*, II, 229–230, n. 1120, 1125; VERESS ENDRE (kiad.) *Carillo Alfonz jezsuita-atyja levelezése és iratai (1591–1618) I–II* (MHH I/32–41), Budapest 1906–1943, I, 85–86, n. 52. A vár elestéről részletesen beszámol Szántó (Arator) István: MAH IV, 81–103, n. 80, 95–101. – Győrt szeptember 29-én adták fel, Komárom ostroma október 7-én kezdődött.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 314v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 459r (cop.).

226.

Róma, 1594. november 14.

Konzisztoriális akta a magyarországi hadi helyzetről

VIII. Kelemen pápa beszámolt arról, hogy kedvező hírek érkeztek a császári seregről: felszabadították az ostromlott Komáromot és az egész szigetet, Szinán pasa pedig visszavonult. Majd behívatta a német és az északi ügyekkel foglalkozó, Cinzio Aldobrandininek alárendelt Minucci titkárt, aki felolvasta a császári sereghez rendelt Giovanni Doria pápai hadbiztos levelét és levélfejezeteit, valamint másokét is. Ezek ismertették Komárom várának megszállását és felszabadítását: a keresztény seregek megérkezését, a várbeli katonaság kitörését, a törökök megfutamodását, a már-már elveszett remény visszaszerzését stb.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 426v – cop.)²

Sanctissimus dominus noster dixit, quod venerunt meliores nuntii de copiis et exercitu imperatoris et de liberatione obsidionis arcis Comariae³ et totius insulae, et recessu Synam bassae⁴ et Turcarum hostium, et mandavit accersiri dominum Minutium secretarium rerum Germanicarum et Septentrionalium⁵ sub reverendissimo domino cardinale Sancti Georgii,⁶ et is ingressus legit litteras et capitula quaedam litterarum reverendissimi patris domini Doria⁷ thesaurarii seu commissarii sanctitatis suae apud exercitum, et aliorum super his, invasione arcis Comariae et repulsionis ab ea, adventu Christianorum ad insulam, irruptionis militum, qui erant in praesidio in Turcas eorum fuga et recessu, ac spe recuperandi ammissa, et de similibus.

¹ Az aktában szereplő levélről lásd a következő megjegyzést: „Sanctissimus dominus noster mandante fuerunt lectae quaedam litteras super rebus Hungariae.” V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 13, fol. 45v (orig.). V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 59r (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 14, fol. 152r (cop.). Vö. még ÓVÁRY, *A MTA oklevél-másolatai*, II, 231, n. 1127 és 1129. A törökök október 24-én vonultak el Komárom alól.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 315v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 459v (cop.).

³ Komárom.

⁴ Szinán pasa (1593–1596) nagyvezír.

⁵ Minuccio Minucci 1591–1596 között a pápai (Állam)titkárság német és lengyel ügyekkel foglalkozó titkára (utána Zára érseke lett). JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, XLIII–XLIV és LII–LVI.

⁶ Cinzio Aldobrandini. VIII. Kelemen egyik bíboros neposa, S. Giorgio in Velabro (1593–1605), S. Pietro in Vincoli (1605–1610) presbiter kardinális. 1595-től kegyvesztett lett. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, xcvi–cxxv; HC IV, 4.

⁷ Giovanni Battista Doria (1573–1642), 1594–1596 között a pápai segélyeket felügyelő apostoli hadbiztos Magyarországon. 1604-től bíboros. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, cxcii–cxci.

227.

Róma, 1594. december 2.

Konzisztoriális akták Magyarország megsegítéséről

VIII. Kelemen pápa szólt a kapott jelentésről, és sajnálkozott a bajokon. Majd arról szólt, hogy a magyar ügyben semmit sem mulaszt el. // Arról sem feledkezik meg, hogy jubileumi búcsút hirdessen az isteni gondviselés kiesdeklésére a magyarok ügyében.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 427^r – *cop.*;¹ ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 59^v – *orig.*)

Sanctissimus dominus noster alloquutus est de relatione alias facta et deploratione calamitatum etc. Et quod in negotio Hungarico nihil omnino omisit. // Dixit se indicturum iubileum ad implorandam divinam opem rebus Hungaricis.

228.

Róma, 1595. március 6.

Konzisztoriális akta az erdélyi ügyekről

VIII. Kelemen pápa szólt arról, hogy a lengyel királyság ügyei jobban állnak, sokat vár a II. Rudolf császárral valamint az erdélyi fejedelemmel kötött szövetségtől, Báthory Zsigmond házasságától és más dolgokról, végül leveleket olvastatott fel a titkárral.²

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 427^v – *cop.*)³

Sanctissimus dominus noster retulit negotia regni Poloniae melius se habere, et sperare bonum de confoederatione cum Austriacis et Caesare sic et de principe Transylvaniae et de conclusis capitulis foederis⁴ cum eo ac de matrimonio⁵ et aliis, ac fecit legi litteras a secretario.⁶

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 315^v (*cop.*). V₃: uo., vol. 36, fol. 460^r (*cop.*).

² Lásd ÓVÁRY, *A MTA oklevél-másolatai*, II, 228, 232, n. 1113, 1135, 1136; VERESS, *Carillo... levelezése és iratai*, I, 111–114, n. 71; II, 145–149, 151–153, n. 69, 70, 72, 75–77. Báthory Zsigmond házasságáról vö. még ASV Instrumenta Miscellanea, n. 4540.

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 316^v (*cop.*). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 460^r (*cop.*).

⁴ A törökellenes Habsburg–erdélyi szövetséget január 28-án kötötték meg, a házassági szerződést március 5-én írták alá.

⁵ A házasságról szóló feldolgozások: BENDA KÁLMÁN, *Erdély végzetes asszonya* (Labirintus könyvek), Budapest 1986; újabban ELISABETH ZINGERLE, *Maria Christierna principessa di Transilvania e arciduchessa di Innerösterreich. Il suo matrimonio di solo quattro anni*, Gli archivi della Santa Sede e il Regno d'Ungheria (secc. 15–20). In *memoriam di Lajos Pásztor* (CVH I/4; a cura di Gaetano Platania-Matteo Sanfilippo–Péter Tusor), Budapest–Roma 2008, 35–50.

⁶ Vélhetően most is Minuccio Minucci a pápai (Állam)titkárság német és lengyel ügyekkel foglalkozó titkáráról (1591–1596) van szó. Más szóba jöhető kuriális tisztviselők: Minucci helyettese és 1596-tól utóda, Lanfranco Margotti, vagy – miként alább a 234. sz. iratnál – Silvio Antoniani latin brévetitkár (1593–1599), esetleg Antonio Querenghi, 1592–1596 között a Szent Kollégium titkára. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens⁸ VIII.*, I, XLIII–XLIV. XLII–XLVI. LXXXII–LXXXIII. c; HC IV, 59.

229.

Róma, 1595. május 17.

Konzisztoriális akta pápai csapatok Magyarországra küldéséről

VIII. Kelemen pápa a következő beszédet mondta: „Két éve II. Rudolf császár segítségért folyamodott hozzánk az országait fenyegető török támadás ellen. Az akkori idők nem voltak alkalmasak katonaság küldésére, és maga a császár is – más fejedelmek és néhány kardinális közreműködésével – pénzsegélyt kért katonák helyett, amit így meg is kapott. Most viszont úgy határoztunk, hogy csapatokat küldünk. Ezt most a császár is így gondolja, miután tavaly meggyőződhetett a firenzei nagyherceg seregének harcértékéről, habár az kis létszámú volt. Ezért a *Congregatio Germanica* bíborosai tanácsát meghallgatva 10000 gyalogos és 800 lovas küldését rendeltük el. Nehogy véletlenül kevesebben legyenek, 12000 katonát fogunk toboroztatni, így ha betegség vagy más ok miatt megfogyatkoznának, a császár akkor sem csalatkozik a remélt segítségben. Habár az Apostoli Szék erői végesek, minden tőle telhetőt megteszünk a jogos háború ügyéért, a féelmetes ellenség terveinek megghiúsításáért. A császár veresége esetén ugyanis az egész *Respublica Christiana* végveszélybe kerülne. Ezért követjük tehát a régi, hírneves hadvezérek példáját, miszerint a legbiztonságosabb már a szomszédunk országára törő ellenséget meggátolni előrehaladásában és így távol tartani határainktól. Ha pedig a bíboros testvérekben bármi felmerülne, amivel bennünket figyelmeztetne, azt ne nyilvánosan, hanem titokban tegye. Könnyű bejutása lesz hozzánk, és szívesen meghallgatjuk.” Miután Őszentsége mindezeket elmondotta, a Szent Kollégium dékánja és a többi kardinális egyöntetűen dicsérték elhatározását, bölcsnek, jámbornak, megfontoltnak nevezték azt.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 428v–429v – cop.)¹

Sanctissimus dominus noster verba fecit in hanc sententiam. Duobus abhinc annis dilectus filius noster Rodolphus imperator electus auxilium a nobis [fol. 429r] rogavit adversus Turchas immanissimos Christiani nominis hostes, qui contra eius regna crudele atque exitiosum bellum parabant, et cum per temporis angustiam [!] milites haud commode agi possent, cumque imperator ipse suis aliorumque principum ac nonnullorum cardinalium precibus apud nos instaret, ut ei potius auxiliares pecunias, quam milites mitteremus, sibi morem gessimus, verum hoc anno aliter decrevimus, ut scilicet magis copias, quam pecunias mittamus. Quod etiam ipsemet imperator id sibi utilius fore putet edoctus experientia militum, qui a dicto filio nostro magno Florentiae duce² superiori anno licet pauciores missi sunt. Quamobrem constitutum est de consilio cardinalium, qui de rebus Germaniae congregationi inserunt, decem milias pedites et octogintos equites mittere, sed ne minor numerus ad exercitum perducatur, XII/M parari iussimus, ut sibi morbo vel alio casu (quod absit) aliquam eorum partem absumi contingat, sua imperator spe atque auxilium non fustretur, et quamvis sedis apostolicae munerum facultatem tam exiguam esse sentiamus et tantam impensam substinere nequeat, tamen omnem operam et industriam adhibimus pro tam [fol. 429v] iusti belli praesidio, pro infringendo potentissimorum hostium conatu, qui si contra Caesarem (quod Deus pro sua clementia avertat) victoriam reportaverit, timendum esse ne longius saeva tyrannidis ... et tota reipublica Christiana,^a namque ipsi in maximo versa-

¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 461v–462v (cop.).² Ferdinando de Medici (1587–1609) firenzei nagyherceg.

remur discrimine. Quamobrem illud sequuti sumus, quod veteres, et illi quidem clarissimi duces tradiderunt maxime expedire hostem vicini nostri regnum invadentem a progressu arcere et longissime a nostris finibus oppugnare. Num vero si aliquid alicui ex fratribus in mentem venerit, quod nos admonendos censeat, idque non palam, sed secreto agere velit, facilis ad nos sibi erit accessus, eumque libentissime audiemus.

Quae cum sua sanctitas perorasset, reverendissimus decanus¹ ceterique cardinales uno consensu sanctitatis suae sententiam laudarunt et approbarunt, dixeruntque prudenter, pie et generose deliberatum esse.

¹ A mondat *sic!* Egy szót nem sikerült megfejteni.

230.

Róma, 1595. május 22.

Konzisztoriális akta a magyarországi török fenyegetésről

VIII. Kelemen pápa megemlékezett a Magyar Királyság ügyeiről, megemlítve, hogy az országra maga III. Mehmed szultán fog támadni.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 13, fol. 50r – orig.)²

Sanctissimus dominus noster verba fecit de rebus regni Hungariae, cui Turcarum tyrannus³ imminere dixit.

² A margón: *Verbum de rebus Hungaris.*

231.

Róma, 1595. május 29.

Konzisztoriális akta pápai csapatok Magyarországra küldéséről

VIII. Kelemen pápa úgy rendelkezett, hogy II. Rudolf császárnak tizenkétezer gyalogos sereget és hatszáz fős lovasságot küld segítségül az oszmánok elleni harcra.

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 13, fol. 50r – orig.)⁴

Sanctissimus dominus noster statuit Rodulpho imperatori auxilia duodecim millium peditum, et sexcentorum equitum adversus Turcas suppetias mittere.

¹ Azaz a Szent Kollégium dékánja, Ostia püspök bíborosa.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 14, fol. 161r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 63r (orig.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 15, fol. 161r (cop.).

³ III. Mehmed (1595–1603) török szultán.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 63r (orig.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 14, fol. 161rv (cop.). V₄: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 15, fol. 161rv (cop.).

232.

Róma, 1595. június 19.

Konzisztoriális akta Báthory Zsigmond hadjárataról

VIII. Kelemen pápa beszámolt Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem hadjárataról a törökök ellen.¹
(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 431^r – cop.)²

Sanctissimus dominus noster retulit de progressu principis Transilvaniae contra Turchas.

233.

Róma, 1595. szeptember 11.

Konzisztoriális akta Esztergom felszabadításáról

VIII. Kelemen pápa örömmel számolt be arról a bíborosoknak, hogy a törökök elleni háború szerencsésen folyik Pannóniában, a keresztény seregek felszabadították a megerősített Esztergomot.³
(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 65^v – orig.)⁴

Sanctissimus dominus noster res feliciter et fortiter ab exercitu Christiano contra Turcas in Pannonia gestas Strigioniamque, arcem munitissimam, quam Turcae retinebant a nostris captam magno cum gaudio significavit.

^a A margón: *‘Captio Arcis Srigioniaci’*.

¹ Ehhez lásd VERESS ENDRE (kiad.), *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592–1600)* (MVH II/3), Budapest 1909, 78–79 és 84, n. 31 és 36.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 319^v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 463^v (cop.).

³ VIII. Kelemen Esztergom bevételén örvendező brévéje Rudolf császár- és királyhoz, Róma, 1595. szeptember 16. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 127, Konv. B, fol. 10–11 (német fordítása fol. 12–13). Lásd még ARTNER, *Magyarország a kereszténység védőbástyája*, 221–224, n. 165.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 14, fol. 169^r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 15, fol. 169^r (cop.).

234.

Róma, 1595. december 4.

Konzisztoriális akták Báthory Zsigmond hadi sikereiről

Antoniano brévetitkár felolvasta Visconti erdélyi nuncius VIII. Kelemen pápához írt levelét, amelyben azt írja, hogy a török elleni háború rendben és szerencsésen folyik. // A Szentatya szólt az Erdélyből érkező jó hírekről, tudniillik hogy a fejedelem győzelmeket aratott a török felett, majd felolvastatta Visconti püspök levelét, amelyben Báthory Zsigmond fejedelem tetteiről ír.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 13, fol. 59r – orig.;² ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 34, fol. 444v – cop.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 13, fol. 440v – cop.)³

Fuerunt etiam ab eo dicto Antoniano⁴ pari sancitatis suae iussu recitatae litterae episcopi Cerviensis⁵ nuntii apostolici apud principem Transilvannum, quibus nuntiabantur res prospere gestae contra Turcas. // Item fecit verbum [*sanctissimus dominus noster*] de bonis nuntiis victoriarum principis Transilvaniae de Turcis reportatis praesertim postremis, et fecit legi litteras domini episcopi Cerviae, nuntii apostolici apud eundem principem, in quibus referebantur fusius et ille, et alia de praeclaris et pie gestis dicti principis. // Idem fecit legi litterae nuntii apostolici apud principem Transylvaniae, quibus nuntiabatur res prospere gesta contra Turcas.

¹ Alfonso Visconti püspök jelentését lásd VERESS, *Erdélyországi pápai követek*, 128–134, n. 73–75. Vö. még ÓVÁRY, *AMT A oklevél-másolatai*, II, 234–235, n. 1149, 1150, 1152; VERESS, *Carillo... levelezése és iratai*, I, 166–169, n. 114–116; II, 189–213, n. 102–116.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 15, fol. 178v (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 23, fol. 3v (cop.).

³ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 21, fol. 326r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 36, fol. 469r (cop.).

⁴ Silvio Antoniano (1540–1603). 1592-től VIII. Kelemen kamarása (*cubiculi pontificii praefectus*; *maestro di camera*), 1593–1599 között az *Epistulae ad Principes* titkára, 1599–1603 között bíboros. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, LXXXII–LXXXIII

⁵ Alfonso de' Visconti.

235.

*Róma, 1599. június 4.**Kutassy János propositio consistorialis az esztergomi érseki székre*

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Veranchich Antal 25 évvel korábbi halála miatt megüresedett esztergomi érsekségről, és Kutassy János győri püspök tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg (nominált) az érseki székre áthelyezendőnek. A Speciano nuncius előtt lefolytatott, a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt kánoni kivizsgálási jegyzőkönyv tartalma a következő. Esztergom városa Magyarország közepén, a Duna mellett fekszik. Három részre osztható: az egyik a hegyen fekszik, magában foglalja a várat, a székesegyházat és az érsek fennhatósága alá tartozik; a másik a hegy lábánál elterülő a főszékeskáptalané; a harmadik – mely nem messze fekszik a másodiktól és elhagyatott – a magyar királyé. A városban – melyet hosszú török megszállás alól néhány évvel ezelőtt szabadítottak fel – összesen mintegy 800 ház található. A felsővárosban található, márványból mívesen megmunkált székesegyház tulajdosa Szent Adalbert. Először a törökök, azután a visszafoglalás idején a dühöngő protestánsok rettentően feldúlták, mégis könnyen helyre lehet állítani. Az érseknek hat szuffragáneusa van. A káptalanban egykor 41 kanonoki stallum volt, közülük 1-1-et a király és a királyné birtokolt. Ők, ha részt vettek az imaórákon, az érsek jobbán és balján ültek a kórusban, és a többi kanonok mintájára részesültek a napi osztalékból. Most azonban csak 24 kanonok van, melyek közül négy méltóságot oszloposnak neveznek: a nagyprépost – aki első az érsek után –, az olvasókanonok, az éneklőkanonok és az örkanonok. Van még három prépost és kilenc főesperes, ezek különböző mezővárosokban, városokban és vármegyékben rendelkeznek joghatósággal. Mellettük több pap és klerikus szolgál az istentiszteletek végzésében. Esztergom elfoglalásakor a káptalan Nagyszombatba menekült, ahol most is székel, és ahol az istentiszteletekhez és a főpapi funkciók végzéséhez szükséges eszközökkel gazdagon felszerelt sekrestye áll rendelkezésre, továbbá kórus, orgona, harangtorony harangokkal. A lelkipástorkodást a nagyszombati székesegyházban külön plébános látja el. Az esztergomi székesegyházban papok végzik, akiket a nagyprépost szokott kijelölni. Utóbbinak van tornya 2 haranggal és az orgona helyén egy zeneszerszám szől trombitásokkal kiegészítve. Nagyszombatban az ereklyéket illően őrzik, különösen a Szent Kereszt fájának egy darabját. Van itt szeminárium is 15 fiú számára, tartásuk költségeit az érsek és a káptalan teremti elő. Az érseknek saját háza áll Nagyszombatban, Pozsonyban és más helyeken. Esztergomi vára a többinél is fényesebb volt, az esztergomi plébániák, templomok, kolostorok és kórházak elpusztultak. Az egyházmegye óriási, számtalan város és templom tartozik hozzá. A bevételeket – melyeket szinte teljesen a vár visszafoglalására és a török elleni védekezésre fordítanak – pontosan nem lehet meghatározni ezekben a zavaros időkben. Összegük egyes tanúk szerint 20000, mások szerint 25000, megint mások szerint 30000 tallér, sőt egy tanú 50000 tallérról tud. A taxa az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 4000. Az áthelyezendő győri püspököt – aki egyúttal a császári felség tanácsosa és Magyarország helytartója is – 1589-ben szentelték pécsi püspökké. E kinevezésekor felmentést nyert doktori fokozatának hiánya alól. 1592-ben helyezték át Győrbe és már néhány éve esztergomi adminisztrátor. A tanúk és Speciano nuncius egybehangzó állítása szerint kiváló tulajdonságai és érdemei – a katolicizmust védelmező hitvitái, prédikációi, templomok kiragadása a protestánsok kezéből, az egyházi joghatóság és javak védelme, az Apostoli Szék iránt mindenben megmutakozó tisztelete – méltóvá teszik az esztergomi érseki székre emelésre. A [trienti] hitvallást letette a nuncius kezébe. Kérvényezi kinevezését az érseki méltósággal kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezésével, a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét), mivel az érsekség javai lepusztultak, illetve súlyosan megterheltek.

(ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 2, n. 178rv – orig.)³

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus referam de ecclesia metropolitana Strigoniensi in regno Ungariae a viginti quinque annis vacanti per

obitum bonae memoriae Antonii Verantii,¹ ultimi illius archiepiscopi extra Romanam curiam defuncti, et de qualitatibus reverendissimi patris Ioannis Kuthassi² episcopi Iauriensis, quem Caesarea maiestas uti Ungariae rex ad eam transferendum nominavit, quae autem habentur in processu desuper formato per reverendissimum patrem dominum Caesarem³ episcopum Cremonensem, tunc temporis nuntium apostolicum apud praedictam Caesarem maiestatem, a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me subscripto, haec sunt.

Civitas Strigonii in medio Ungariae prope Danubium sita in tres partes dividitur, quarum una in monte posita continet arcem et cathedralem ecclesiam, et subiacet etiam in temporalibus dominio archiepiscopi, alia ad pedem eiusdem montis constructa subest dominio temporali capituli ipsius ecclesiae, alia trans Danubium non longe a secunda distans, et deserta est, in temporalibus subiecta regi Ungariae, omnesque simul iunctae octingentas domos vel circa continent.

Civitas haec superioribus annis post longam eius occupationem e Turcarum manibus erepta fuit. In prima et superiori parte civitatis est archiepiscopalis ecclesia sub invocatione Sancti Adalberti episcopi et martyris, quae ex marmoribus egregio opere fabricata olim erat. Verum a Turcis prius occupantibus, deinde ab haereticis tempore recuperationis impie saevientibus maxime devastata fuit, facile tamen restaurari posset. Sex habet episcopos suffraganeos Agriensem, Quinque Ecclesiensem, Vaciensem, Vesprimiensem, Iauriensem et Nitriensem. Olim habebat quadraginta et unum canonicatum, quorum duos rex et regina obtinebant, qui a dextris et sinistris archiepiscopi in choro sedentes, dum horis divinis intererant, quotidianas distributiones ad instar caeterorum canonicorum percipiebant. Nunc vero sunt viginti quatuor tantum, inter quos quatuor dignitates columnae nuncupatur, videlicet praepositura maior, prima post pontificalem, lectoratus, cantoratus, et custodiaria, tres aliae praepositurae et novem archidiaconatus, quibus in diversis

¹ Veranchich Antal (1570-1573) esztergomi érsek.

² Kutassy János haláláig, 1601. szeptember 5-ig viselte esztergomi érseki méltóságát. HC IV, 322. A HC III, 304. 1597. január 29-től számítja érsekségét, KOLLÁNYI ugyanezen év január 22-t említi. *Esztergomi kanonokok*, 178. – Utóbbi dátum a kinevezési dekrétum keltének és az eskütételnek (*praestitum iuramentum*) napja. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 130, Konv. A, fol. 9–10. Az új érsek kötelezvénye, mely szerint kinevezéséért cserébe lemond korábbi beneficiumairól, másnap kelt. Uo., fol. 11. – Az érsekség és birtokai átvétele a következő évig elhúzódott. 1597. június 10-én és 13-án arról panaszkodik az uralkodónak, hogy csak a cím az övé, a javadalmat még nem adták át neki, november 14-én még mindig ez ügyben ír Mátyás főhercegnek. Uo., Konv. C, fol. 20–21 és 22–23; Konv. D, fol. 12–13. Gondot okozott az érseki palota leromlott, lakhatatlan állapota is. Uo., Konv. F, fol. 130, 1597 s.d. A birtokok igazgatásának 1598. évi átvétele után a bevételek alacsony volta jelentett problémát, emiatt a primás azt kérte, hogy a vállalt 700 katona helyett 600-at tartsa. Kérvényei Mátyás főherceghez, a Titkos Tanácshoz, Rumff főkamrás, titkos tanácsoshoz és az uralkodóhoz uo., Fz. 133, Konv. A, fol. 17–30. Az átvétel procedúrája vélhetően akkor zárult le teljesen, amikor Kutassy megkapta fő-kancellári méltóságának jelvényét, a *duplex sigillum* is. Lásd az uralkodó Pilsenben, 1600. március 27-én kelt levelét, uo., Fz. 138, Konv. A, fol. 94.

³ Cesare Speciano.

oppidis, civitatibus et comitatibus iurisdictione competit. Praeter hos sunt plures presbiteri et clerici pro divinis persolvendis. Capitulum tempore occupationis Strigonii translatum fuit Tirnaviam, ubi adhuc residet, illicque est sacrarium, rebus ad divinum cultum et ad pontificalia exercenda necessariis copiose instructum, chorus, organum et campanile cum campanis, curaque animarum inibi exercetur per proprium parrochum, in ecclesia autem Strigoniensi per sacerdotes, quos praepositus maior deputare solet, in eaque est turris cum duabus campanis, et loco organi est quoddam instrumentum cum tubicinibus. Tirnaviae plures insignes reliquiae et corpora sanctorum decenter asservantur praecipue de sanctissimo crucis ligno. Illic etiam est seminarium quindecim puerorum, qui archiepiscopi et capituli sumptibus sustentantur, archiepiscopus habet proprias aedes Tirnaviae, Possonii et aliis in locis. Arx vero Strigoniensis erat caeteris praeclarior, multae parrochiales et aliae ecclesiae, monasteria et hospitalia, quae olim Strigonii erant, devastata sunt. Per amplam habet dioecesim, quae multa insignia oppida aliaque loca quamplurima et ecclesias parrochiales continet. Nihil certi haberi potuit circa verum valorem fructuum, ea est rerum turbatio, aliqui enim ex testibus deponunt ascendere ad 20/M talleros, alii ad 25/M, alii ad 30/M et unus ex eis ad 50 millia.¹ In hoc tamen conveniunt omnes fere introitus in militum manutentionem et in praesidia contra Turcas erogari, taxantur in libris camerae florenis 4/M. [fol. 178v]

Reverendus pater transferendus est episcopus Iauriensis, Caesareae maiestatis consiliarius et in regno Ungariae locumtenens. Munus consecrationis suscepit cum anno 1589 ecclesiae Quinque Ecclesiensi, quae a Turcis detinetur, praefectus fuisset, quo tempore cum eo dispensatum fuit super defectu gradus, quia illo decorari Ungari non curant. Anno 1592 translatus fuit ad ecclesiam Iauriensem, et per aliquot annos Strigoniensem etiam administravit. Testes ac etiam praefatus episcopus Cremonensis asserunt eum magnum specimen doctrinae, prudentiae, zeli ac pietatis dedisse circa regimen dictarum ecclesiarum munera episcopalia exercendo, pro catholica religione disputando ac verbum Dei praedicando, ecclesias e manibus haereticorum eripiendo, iurisdictionem temporalem et spiritualem et bona ecclesiae tuendo, apostolicas constitutiones servando atque erga hanc ipsam sanctam sedem omni, qua decet, reverentia se habendo. Denique valde dignus indicatur, ut transferatur ad ecclesiam Strigoniensem, cui hanc translationem utilem fore omnes cessent. Emisitque professionem fidei in manibus eiusdem episcopi Cremonensis.²

¹ Az érsekség jövedelmeire és hadügyi kiadásaira: KENYERES, *Uradalmak és végvárak*, helyenként.

² Az esztergomi érsekség betöltésének ügyét lásd FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 264–274 (helyenként). Kutassy kinevezéséről: *uo.*, 287–289. Az esztergomi főegyházmegye állapotáról vö. a Kutassy János érsek megbízásából készített jelentést: VANYÓ TIHAMÉR, *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850* (MHI 2), Pannonhalma 1933, 135–136. – A hosszas (Fejérvöy 1596-os kinevezésével csupán átmenetileg) megszakított *sedes vacantis* viszonyaihoz fontos adat a Magyar Tanács 1593. évi állásfoglalása, miszerint ha az uralkodó továbbra sem akarja betölteni az érseki széket, a főegyházmegye jövedelmeinek igazgatását – egri mintára – az újvári főkapitányra kellene bízni: „Non videtur autem a ratione

Quare supplicatur pro expeditione cum retentione compatibilium et condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae, cum bona ecclesiae adeo devastata, et illius reditus tam gravibus oneribus subiecti sint.^a [fol. 178v] Ecclesia Strigoniensis^b

^a Bifolio, melynek csak első oldala számozott. ^b V.2: 'Expedita in consistorio habito die 24 Maii feria VI. 1599.'

236.

Róma, 1599. június 21.

Monoszlóy András propositio consistorialis a veszprémi püspöki székre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon proponálni fogja a Fejérvölgy István nyitrai áthelyezésével régóta üresedésben lévő veszprémi püspökséget, és jelentést tesz Monoszlóy András esztergomi egyházmegyei áldozópap tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg a veszprémi püspökség élére. Mindezekről a Speciano nuncius által e célra delegált Szuhay István váci püspök és esztergomi általános helynök előtt folyt le a kánoni kivizsgálási eljárás, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. Veszprém városa 1597-ben, amikor a kivizsgálási eljárást lefolytatták, török kézben volt, ám utána felszabadították. A püspökség az esztergomi tartományhoz tartozik, jelenleg behajtható jövedelmei katonaság tartására szolgálnak az egyházmegye néhány helyén. A jegyzőkönyv más adatot nem tartalmaz a püspökség állapotáról. A taxa az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 900 forint. A jelölt Nagyszombatban született, törvényes házasságból, tiszt és katolikus szülőktől. Már túlhaladta 40. életévét, régóta felszentelt pap, járatos az egyházi teendőkben, mindig katolikusként élt, derék életvitelű és böles, habár doktori fokozata nincs, Magyarországon ugyanis ez nem szokás. Filozófiát és teológiát Bécsben tanult a jezsuitáknál. Rendelkezik a püspöktől elvárható tudással, jó hitszónok. A nagyszombati iskola rektora volt, majd esztergomi, később pozsonyi kanonok, végül mindmáig pozsonyi prépost. Alkalmasnak és méltónak tartják a püspökségre. A [trienti] hitvallást letette Szuhay váci püspök kezébe. Kérvényezi kinevezését felmentéssel a fokozat hiánya alól, pozsonyi prépostsága megtartásának engedélyezését, hogy biztosíthassa püspökhöz méltó megélhetését, illetve a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét).

(ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 1, n. 117v – orig.)^a

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus proponam ecclesiam Vespriemensem in regno Hungariae a multis annis vacantem per transla-

dissentaneum, si sua maiestas de archiepiscopo providere non vult, ut sicuti Agriae fit, ita in Vycar proventus administrationi et erogationi capitanei attribueretur, et ipse satis temporibus solvendi stipendii ac commeatu suppeditandi et cumulandi curam haberet". ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 124, Konv. B, fol. 38–40. Mindazonáltal az esztergomi érseki és egri püspöki szék betöltése 1593-ban komolyan napirenden volt. Rudolf 1593. február 15-ei leiratában VIII. Kelemen sürgetésére hivatkozva kérte Mátyás főherceget, adjon tanácsot, hogy kiket nevezzenek ki és főpapi működésüket, megélhetésüket milyen anyagi forrásból fedezzék. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 126, Konv. A, fol. 15–16.

¹ V.2: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 52, fol. 480rv, 481v (orig.). Cit. HC IV, 322. A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V.1: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 117v. V.2: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 30v.

tionem reverendissimi patris domini Stephani,¹ ultimi illius episcopi ad ecclesiam Nitriensem, et referam de qualitatibus reverendi patris domini Andreae Monozloy² presbyteri Strigoniensis dioecesis a Caesarea maiestate uti rege Hungariae ad eam nominati, super quibus formatus est processus per reverendissimum patrem dominum Stephanum³ episcopum Vaciensem et Strigoniensis ecclesiae in spiritualibus vicarium ad id delegatum a reverendissimo patre domino Caesare⁴ episcopo Cremonensi, tunc temporis apud praefatam Caesaream maiestatem nuntium apostolicum, a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me subscriptus, in quo haec constant.

Vesprimiensis civitas regni Ungariae anno 1597, quo tempore confectus fuit processus, a Turcis detinebatur, sed postea ad eorum manibus Deo adiuvante

¹ Fejérvölgy István (1573–1587) veszprémi püspök. HC III, 331. A HC i.h. GAMSRA hivatkozva (386) 1587 és 1596 között Forgách Ferencet (KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 190), 1596 és 1599 között Monozslóy Ferencet említí veszprémi püspökként, ami talán elírás az András helyett. – Forgách, mint főbb vonalaiban közismert, fiatal kora és protestáns származása miatt nem nyert kánoni institúciót a veszprémi püspökségre. Ezt egyébként (az esztergomi Szent István-prépostsággal együtt) apja, a lutheránus (!) Forgách Simon kérelmezte számára Ernő főhercegtől. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. B, fol. 11–12. Az uralkodó kedvező válasza megtalálható: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 121, Konv. A, fol. 12–13. – Maga Forgách 1588. február 18-án Bécsből köszöntö meg (ismételten) kinevezését, és tudatta, hogy már felkereste püspöksége javait, ellenőrizte és lehetőségei szerint javította a [sümegei] püspöki vár védelmi képességeit: „*Accedit, clementissime domine, quod statim post comitia regni ad bona episcopatus apprehenda profectus sum, ut quomodo praesidia in arce episcopatus essent provista, reviderem, et quantum per tenuitatem facultatum et virium mearum pro tempore licuit, in eum statum reducerem, qui esset quam optimus.*” (Uo., fol. 12–13.) – Sümegei székhelyén ugyanakkor a törököktől való félelem, a templom és klérus hiánya miatt nem tudott tartózkodni. Ezért 1588. június 9-én arra kérte az uralkodót, hogy erősítse meg Fejérvölgy helytartó pozsonyi kanonokság-adományozását, hogy legyen hol laknia. A javadalomról elmondó Pethe váradi püspök már át is adta neki kanonoki házáat. Egy nappal később ezt maga Fejérvölgy is kérte, kiemelve, hogy Forgách így közelebb lesz az udvarhoz. (Uo., Konv. B, fol. 23–24 és 25–26.)

² Monozslóy András haláláig, 1601-ig viselte veszprémi püspöki címét. HC III, 331; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 181–183. Életrajza és irodalmi működésének elemzése: PEISCH ALAJOS, *Monozslóy András (1552–1601)*, Budapest 1941; RÓNAY GYÖRGY, *Pázmány magyar elődei*, Theologia 3 (1936) 1, klny., 4–6. – Karrierjéhez érdekes adalék, hogy Fejérvölgy nyitrai püspök 1587. október 31-ei levelében ajánlotta őt még pozsonyi prépostként az esztergomi Szent István-prépostságra is. Fő érve az volt, hogy ennek bevételeiből tudja majd fedezni munkái nyomdaköltségét, melyek a magyar katolicizmus nagy hasznára lesznek. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. A, fol. 44–45. Nem kevésbé érdekes Mikáczi tinini püspök jellemzése, aki 1597. október 20-án, Zágrábban kelt levelében Monozslóyt („*nuper episcopum Wesprimiensem nominatum*”) az egri püspökségre javasolja: „*virum non minus Latino, quam materno idioma ad repellendos sectarios potentem ac prudentem, ut qui bucusque frequentissime concionum exercitiis tantum sibi auctoritatis comparavit, ut sedatis praesentium temporum tumultibus, brevi opera et labore ipsius speraretur eiusdem dioecesis restauratio ac pia condam catholici ritus renovatio*”. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 130, Konv. C, fol. 83–84.

³ Szuhay István (1594–1600) váci püspök. HC III, 325.

⁴ Cesare Speciano.

erepta fuit, eius cathedralis ecclesia est suffraganea archiepiscopo Strigoniensi, reditus, qui nunc percipiuntur, vix sufficiunt pro sustentatione aliquot militibus in aliquibus locis suae dioecesis, nec aliud habetur in processu de statu ecclesiae, fructus illius taxantur in libris camerae florenis 900.

Reverendus pater dominus Andreas Monozloy natus est in oppido Tirnaviae Strigoniensis dioecesis ex honestis catholicis parentibus legitimo matrimonio coniunctis, excedit annum 40, est a pluribus in presbiteratus ordine constitutus, et versatus in functionibus ecclesiasticis, catholicam semper vitam duxit, probitate vita prudentia et dexteritate commendatur, et licet nullo gradu sit insignitus propter consuetudinem nationis Hungaricae non suscipiendum gradum, philosophiae tamen et theologiae in collegio Viennensi societatis Iesu operam dedit,¹ habetque doctrinam in episcopo requisitam ad alios docendos, et est verbi Dei concionator, fuit alias rector scholae Tirnaviensis, deinde canonicus Strigoniensis, postmodum canonicus Possoniensis, postremo Possoniensem praeposituram obtinuit, quam adhuc possidet, et in omnibus bene se gessit, dignus et idoneus iudicatur ad regimen ecclesiae cathedralis, emisitque fidei professionem manibus praefati episcopi Vacienensis.

Supplicatur pro expeditione cum dispensatione super defectu gradus, retentione praepositurae Possoniensis, ut habeat unde episcopalem dignitatem sustinere possit et condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae.

[fol. 11v]

Ecclesia Vespriminensis²

¹ Bifolio, melynek csak első oldala számozott.

¹ 1571-ben kezdte meg tanulmányait. BOGNÁR KRISZTINA, *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 13) Budapest 2004, n. 507. (Az adattár a kötetünkben *propositio consistorialis*sal szereplő főpapok közül csupán Kutassy és Szuhay bécsi tanulmányait említi, 1595-ből [n. 604 és 606], ők már püspökként kerültek valamilyen kapcsolatba az intézménnyel.)

² A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 118r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 31rv.

237.

Róma, 1599. augusztus 2.

Forgách Ferenc propositio consistorialis a nyitrai püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Fejérvöly István halálával megüresedett nyitrai püspökségről, Forgách Ferenc esztergomi egyházmegye és áldozópap tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg a nyitrai püspökség élére. Mindezekről Speciano nuncius előtt folyt le a kánoni kivizsgálási eljárás, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. Nyitra alsó- és felsővárosa Alsó-Magyarországon található, birtokosa az uralkodó, körülbelül 300 ház alkotja. A püspökség az esztergomi tartományhoz tartozik. A székesegyház közepes nagyságú, a káptalannak 5 méltósága van, a püspök utáni első a főesperes, a kanonokságok száma 12, közülük egyet a püspök birtokol. Emellett más javadalmak is léteznek. A lelkipásztorkodás végzése a káptalan feladata, legtöbbször egy, a püspök által kijelölt kanonok látja el a feladatot. A székesegyháznak van kórusa, orgonája, harangtornya harangokkal és megfelelően felszerelt sekrestyéje. A püspök alkalmas lakásául a vár szolgál, az éves jövedelmek felmennek 6000 tallérig, a taxa az Apostoli Kamara kimutatásai szerint 300 forint. A jelölt törvényes házasságból, nemes szülőktől született. Már túlhaladta 30. életévét, régóta felszentelt pap, gyakran misézik, a katolikus hit védelmezője, életvitele és -példája, híre, gyakorlatiassága, valamint bölcsessége mind ajánlják főpásztornak, habár doktori fokozata nincs, a magyaroknál ugyanis ez nem szokás. Mindazonáltal filozófiát és teológiát Bécsben és Rómában tanult a jezsuitáknál. Isten igéjének hirdetője, kiválóan szerepelt a protestánsokkal folytatott hitvitákban, alkalmasnak tartják mások tanítására. Az országgyűléseken, illetve más alkalmakkor is mint királyi tanácsos dicséretes tanújeleit adta vallásosságának és okosságának. Alkalmasnak és méltónak tartják a nyitrai püspökségre, a tanúk pedig kifejezetten hasznosnak. A [trientii] hitvallást letette Speciano nuncius kezébe. Kérvényezi kinevezését a püspökséggel kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezésével és a felmentést a doktori fokozat hiánya alól.¹

(ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 3, n. 351rv – orig.²)

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus³ referam de ecclesia Nitriensi in regno Ungariae vacanti per obitum bonae memoriae Stephani,⁴ ultimi illius episcopi extra Romanam curiam defuncti, et de qualitatibus reverendissimi patris domini Francisci Forgách⁵ presbyteri Strigoniensis dioecesis a Caesarea maiestate uti Ungariae rege ad eam nominati, super quibus

¹ Kinevezéséhez lásd FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 283–284.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 53, fol. 228r, 233v (orig.). A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii, vol. 13, fol. 120r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 33r.

³ Alfonso Gesualdo.

⁴ Fejérvöly István (1588–1596) nyitrai püspök. HC III, 259.

⁵ Forgách Ferenc 1607-ig, az esztergomi érseki széke helyezéséig viselte nyitrai püspöki címét. HC III, 259; DÉNESI TAMÁS, *Forgách I. Ferenc*, Esztergomi érsekek, 277–284; SÖRÖS PONGRÁCZ, *Forgách Ferenc a bíboros*, Századok 34 (1901) 577–608. 691–723. 774–818; ACKERMANN KÁLMÁN, *Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek. Életrajzi tanulmányok az ellenreformáció korához*, Budapest 1918. – Nyitra főpásztoraként átvette az udvari magyar kancellária irányítását is. Levele az uralkodóhoz a kancellárság ügyében, 1603. október 4.: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 144, Konv. C, fol. 74–75.

omnibus per reverendissimum patrem dominum Caesarem¹ episcopum Cremonensem, tunc apud praefatam Caesaream maiestatem nuntium apostolicum formatus est processus, a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me probatus et subscriptus, in quo haec constant.

Civitas Nitriensis superior et inferior est in Ungaria inferiori sub temporali dominio regis, trecentas circiter aedes continens, est in ea cathedralis ecclesia mediocris structurae, archiepiscopo Strigoniensi suffraganea, in qua quinque dignitates, prima autem post pontificalem archidiaconatus, duodecim canonicatus, quorum unum episcopus obtinere solet, et alia beneficia ecclesiastica existunt. Cura animarum, quae penes capitulum est, exercetur plerumque per unum ex canonicis ab episcopo deputari solitum, habet chorum, organum, campanile cum campanis et sacrarium competenter instructum. Episcopi habitatio est arx civitatis satis commoda, fructus mensae episcopalis ascendunt ad annuos talleros 6/M vel circa, taxae autem reperiantur in libris camerae floreni 300. In civitate inferiori est altera ecclesia parochialis, habet competentem dioecesim, et loco seminarii est quaedam schola.

Promovendus natus est ex legitimo matrimonio ac nobilibus parentibus, excedit annum aetatis suae 30, est sacerdos a pluribus annis, et solitus frequenter celebrare, catholicae fidei propugnator, vitae probitate et exemplo, fama et conversatione prudentia quoque et gravitate ac rerum agendarum usu valde commendatus, nullo gradu est insignitus, quia non est mos Ungarorum graduari, sed Viennae et Romae² apud patres societatis Iesu philosophiae ac theologiae operam dedit, adeoque profecit, ut verbi Dei praedicator evaserit, et optime in disputationibus contra haereticos se habuerit, iudicaturque idoneus ad alios docendos. In comitiis illius regni et in aliis occasionibus tanquam consiliarius regius laudabile probitatis religionis etiam prudentiae specimen dedit, dignus et idoneus reputatur, qui promoveatur ad ecclesiam Nitriensem, cui eius promotionem utilem suae testes existimatur, emittitque fidei professionem in manibus eiusdem episcopi Cremonensis.

Quare supplicatur pro expeditione cum retentione compatibilium et cum dispensatione super defectu gradus.

[fol. 35^{rv}]

Ecclesia Nitriensis^b

^a Bifolio, melynek csak első oldala számozott. ^b V₂: *‘Expedita in consistorio habito die 2. Augusti feria II. 1599.’*

¹ Cesare Speciano.

² Római tanulmányainak néhány adata: VERESS, *Olasz egyetemeken járt tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*, 269, 516–519.

238.

Róma, 1600. január 7.

Konzisztoriális akta az erdélyi püspöki székek betöltéséről

Visconti bíboros jelentése nyomán VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond volt erdélyi fejedelem nominációjára Náprágy Demetert, az esztergomi egyházmegye papját, egri prépostot, erdélyi főkanoncellárt – aki letette a katolikus hitvallást – erdélyi püspökké nevezte ki. Az egyházmegye központja Gyulafehérvár, székesegyházának titulusa Szent Mihály arkangyal, és Bornemissza Pál püspök halála óta már majdnem ötven éve betöltetlen. A kánoni institúció *gratis* történt.

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 46v – orig.)¹

Ed. FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 293, 1. jegyzet (*partim*); *Magyarország és a Szentszék*, III, 530, 897. jegyzet

Referente reverendissimo cardinali Vicecomite² ad nominationem serenissimi Sigismundi Bathorei olim Transilvaniae principis providit ecclesiae Transilvaniae in provincia eiusdem nominis in civitate Albaeuliae sub invocatione Sancti Michaelis archangeli vacanti ab annis fere quinquaginta per obitum bonae memoriae Pauli,³ illius ultimi episcopi de persona reverendissimi Demetrii Napragi⁴ sacerdotis Strigoniensis, praepositi Agriae, viri boni et docti, et Transilvaniae supremi cancellarii, fidemque catholicam professi cum condonatione iurium et sacri collegii et cancellariae et clausulis opportunis etc. Absolvens etc.

239.

Róma, 1600. március 15.

Konzisztoriális akta bíborosi címtemplom optálásáról

Alessandro Peretti bíboros optálta a Báthory András halálával megüresedett Sant'Angelo diakóniát.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 23, fol. 75r – cop.)

Illustrissimus quoque cardinalis Perettus⁵ optavit diaconiam Sancti Angeli in foro Piscium, vacantem per obitum cardinalis Bathorei.

¹ Kinevezéséről FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 292–293; *Magyarország és a Szentszék*, III, 262. – V.2; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 16, fol. 113r (cop.). V.3; uo., vol. 37, fol. 150r (cop.).

² Alfonso de' Visconti.

³ Bornemissza Pál (1554–1579) erdélyi püspök. HC III, 101.

⁴ Náprágy Demeter (1600–1603) erdélyi püspök. HC IV, 341; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 188–189; KRUPPA TAMÁS, *Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár II (1595–1613)*, (CVH I/5), Budapest–Róma 2009, n. 36. 37a. 39. 55a. – A Náprágy erdélyi kinevezésével megürült egri nagyprépostság és aradi prépostság utáni folyamodások: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 130, Konv. F, fol. 19–25 (és 28). Visszailleszkedésének problémái (megélhetés, lakhatás, bebocsátás a királyi tanácsba) menekülése után Erdélyből: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 143, Konv. C, fol. 81–82. 84–87; Fz. 144, Konv. A, fol. 89–90 és 93–94; Fz. 144, Konv. D, fol. 1–2.

⁵ Alessandro Peretti de Montalto. V. Sixtus pápa neposa, S. Girolamo degli Schiavoni (1585–1587), S. Maria in Cosmedin (1587), S. Eustachio (1587–1589) diakónus, S. Lorenzo in Damaso (1589–1620, *in commendam* 1620–1623) presbiter, Albano (1620–1623) püspök bíborosa. HC III, 50.

240.

Róma, 1600. december 15.

Hetesi Pethe Márton propositio consistorialisa Kalocsára és Győrre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Draskovich György bíboros halálával megüresedett kalocsai érsekségről és a Kutassy János esztergomi áthelyezésével megüresedett győri püspökségről, valamint Hetesi Pethe Márton váradi püspök tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg (nominált) kalocsai érseknek és győri adminisztrátornak. Mindezekről Kutassy esztergomi érsek előtt folyt le a kánoni kivizsgálási eljárás, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve az alábbiakat tartalmazza. Kalocsa városa évek óta a török fennhatósága alatt áll, Szent Pál-székesegyháza teljesen elpusztult, klérusa szétszéledt, csupán néhány méltóság címe maradt meg. Hat szuffragáneusa van (Bosznia, Csanád, Szerém, továbbá Zágráb, Várad és Erdély), jövedelme nincs, taxája az Apostoli Kamara könyveiben 2000 forint. Győr városa – mely a káptalan fennhatósága alatt áll – közepes nagyságú, 7 bástyával, amelyek a török ostrom idején súlyosan megrongálódtak. Szűz Máriának szentelt székesegyháza kiváltképp rászorul a felújításra: a szentélyt és a harangtoronyt ágyúk döntötték le. A püspökség az esztergomi tartományhoz tartozik. 15 vagy 16 kanonokja közül többen különböző méltóságokat is viselnek, akik között az első a nagyprépost, jövedelmük a török dúlások miatt elég mérsékelt. A lelkipásztorkodást a székesegyházban maguk a kanonokok végzik, a sekrestye közepesen felszerelt, hiányzik a kórus, az orgona és a harangtorony, amelyek elpusztultak. A püspöki ház a vár, amely most a bennük lakó kapitányok használatára lett átalakítva. A püspöki jövedelmekről a tanúk nem mondanak semmi biztosat, de a törökök dúlása miatti nagy szegénység következtében korlátozott. A taxa az Apostoli Kamara könyvei szerint 800 forint. A jelölt 1583-ban lett a törökök által megszállt Vác püspöke, 1589-ben pedig az erdélyi fejedelem uralma alá tartozó, eretnekektől elfoglalt Váradé. Pozsonyban szentelték püspökké, ahol láták főpapi funkciókat végezni. Jóllehet említett két püspökségében nem tudott rezideálni, amennyire a távolság engedte, igyekezett lelki joghatóságát gyakorolni, hirdette Isten igéjét. Tanult filozófiát és teológiát, kiváló hitszónok, alkalmas arra, hogy püspökként tanítson és másokat irányítson. A [trienti] hitvallást az előírt módon letette az esztergomi érsek kezébe. Kérvényezi kalocsai érseki és győri adminisztratori kinevezését, hogy érsekségét illő módon tudja viselni, kánonilag összeférhető javadalmi megtartásának engedélyezését, a fokozat hiánya alól újbóli felmentést, illetve a Szent Kollégium és az

Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét).

(ASV Misc., Arm. XII, busta. 216, fasc. 3, n. 387rv – orig.³⁾

Ed. HC IV, 156 (*partim*).

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus² referam de ecclesia metropolitana Colocensis in regno Hungariae vacante per obitum extra Curiam bonae memoriae Georgii³ cardinalis Colocensis, ultimi illius archiepiscopi et de cathedrali Iauriensi in eodem regno vacanti per translationem reverendissimi patris domini Iohannis,⁴ illius ultimi episcopi ad ecclesiam metropolitanam Strigoniensem, necnon de qualitatibus reverendissimi patris domini Martini Pethe de Hethes episcopi Varadiensis ad eas a Caesarea maiestate uti Hungariae rege nominati, ut scilicet ad metro-

¹ A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 148rv. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 58v.

² Alfonso Gesualdo.

³ Draskovich György (1582–1587) kalocsai érsek. HC III, 172.

⁴ Kutassy János (1592–1597) győri püspök és (1596–1597) kalocsai érsek. HC III, 172, 216.

politianam Colocensem transferatur, et ei in archiepiscopum praeficiatur, et Iauriensis administrator deputetur,¹ super quibus formatus est processus per reverendissimum patrem dominum Io[ann]em archiepiscopum Strigoniensem supradictum a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me subscriptus, et tam in isto, quam anteriori processu, quoad qualitates ecclesiae Colocensis, haec probentur.

Colocensis civitas regni Hungariae plurimus abhinc annis occupatur a Turcis, eius ecclesia metropolitana sub invocatione Sancti Pauli est penitus devastata, et clerus dispersus, supersunt tamen adhuc nonnullae ipsius dignitates titulares. Habet sex episcopos suffraganeos, videlicet Bosnensem, Canadiensem et Sirmiensem, qui sunt sub Turcarum tyrannide necnon Zagabriensem, Baradiensem² [!] et Transilvanensem, nullos habet nunc reditus, in libris tamen camerae apostolicae taxantur florenis 2000.

Iauriensis civitas eiusdem regni Hungariae est sub temporali dominio capituli Iauriensis mediocris magnitudinis cum septem propugnaculis, quae intrinsece propter Turcarum expugnationem sunt valde destructa, eius ecclesia cathedralis est sub invocatione gloriosissimae Virginis, maxima indiget reparatione, cum sanctuarium totum una cum campanili sit penitus deiectum ictibus tormentorum bellicorum.³ Suffraganea est archiepiscopo Strigoniensi, sunt in ea 15 vel 16 canonici, quorum plerique obtinent varias dignitates, quarum prima autem post pontificalem est praepositura maior, suntque reditus omnium satis mediocres propter damna a Turcis illata. Cura animarum in ea exercetur per ipsosmet canonicos, adest sacristia cum mediocri suppellectili pro usu ecclesiae et episcopi, caret choro, organo, campanili et campanis, quia omnia sunt devastata, domus episcopalis est arx ipsa, quae nunc conversa est in usum capitaneorum inibi degentium. De redditibus mensae episcopalis nihil certi testes dicunt, nisi quod ad magnam tenuitatem ob Turcarum depopulationes sunt redacti, taxantur in libris camerae florenis 800.

¹ Hetesi Pethe Márton haláláig, 1605. október 3-ig viselte kalocsai érseki címét. HC III, 172. Kinevezési bullája: ASV Sec. Brev., Reg., vol. 377, fol. 227r–230r (vö. még ASV Sec. Brev., Reg., vol. 377, fol. 253v–254r). – Pethe 1598. április 17-én értesült Bécsben győri püspöki és kancellári kinevezéséről. Ezt másnap az uralkodóhoz írt köszönőlevelében említi. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 131, Konv. A, fol. 54–55.) Mátyás főherceg július 1-jén rendelte el a Magyar Kamarának a *per regnum istud Hungariae supremus cancellarius* beiktatását új püspökségébe. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 132, Konv. A, fol. 78.) Pethe s.d. *introductióját* sürgető kérvényeiben kéri, hogy ne kelljen katonatartásra évráradékot fizetnie, és megjegyzi, hogy emlékei szerint már Draskovich óta egyik elődje sem fizette meg. (Fz. 132, Konv. A, fol. 81–82 és 85–87; Fz. 133, Konv. A, fol. 33–34. 35–36. 39–40.) A püspökség átvételéért adott reverzálisában a következők találhatóak: lemond Váradról, a mosoni tizedeket 1800 forintért az uralkodónál hagyja árendában, a kismartoni és fraknói uradalmak tizedei korábbi állapotukban maradnak, a Nádasy Ferenc és Sopron között az ottani tizedek kapcsán létrejött és Draskovich bíboros által megerősített szerződést tiszteletben tartja, valamint 3000 forint éves penziót fizetnek katonatartásra. (S.d., aláíratlan példánya: Fz. 133, Konv. A, fol. 37–38.)

² Tudniillik *Varadiensis*.

³ Vö. a győri káptalan 1603. június 14-ei levelét az uralkodóhoz a székesegyház újjáépítése érdekében. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 144, Konv. B, fol. 40–41.

Reverendissimus pater dominus Martinus ad eas nominatus anno 1583 fuit promotus ad ecclesiam Vaciensem in Hungaria a Turcis occupatam, anno vero 1589 fuit ab ea translatus ad Varadiensem, quae ab haereticis sub vaivoda Transilvaniae detinebatur, prout adhuc detinetur, munus consecrationis suscepit in civitate Possonii, in qua etiam visus fuit pontificalia exercere, et quamvis in supradictis duabus ecclesiis ex causis narratis residere non potuerit, nihilominus, quantum eius absentia ab illis tulit, pietatis probitatis et prudentiae specimen dedit, fuit circa iurisdictionem spiritualem zelans et diligens, verbum Dei praedicavit, et in ceteris bene et laudabiliter se gessit. In promotione ad Vaciensem ecclesiam et in translatione ad Varadiensem fuit cum eo dispensatum super defectu gradus, quem Hungariae suscipere non solent, magno tamen cum fructu operam dederat philosophiae et sacrae theologiae, erat egregius verbi Dei coniconator, sicuti etiam ad praesens est et adhuc retinet doctrinam in episcopo necessariam ad regendum et ad alios docendos. Praeterea tam in praecedentibus, quam in praesenti processu omnes alias qualitates in episcopo requisitas in eo esse satis probatum est, emisitque fidei professionem in manibus eiusdem archiepiscopi Strigoniensis inquiringentis iuxta formam praescripta.¹

Quare humiliter supplicatur sanctissimo domino nostro, ut ipsum a Varadiensis ecclesiae vinculo absolvere, et ad metropolitanam Colocensem transferre, eumque illi in archiepiscopum praeficere, necnon Iauriensis administrationem deputare, ut archiepiscopalem dignitatem ex huius ecclesiae reddituum reliquii decenter sustinere valeat, eandemque ob causam omnium et quorumcunque obtentorum retentionem ei concedere super defectu gradus cum ipso denuo dispensare, ac sacri collegii et cancellariae apostolicae iura condonare dignetur.

[fol. 387v]

Ecclesia metropolitana Colocensis et cathedralis Iauriensis in regno Hungariae

¹ Bifolio, melynek csak első oldala számozott.

¹ Kinevezéséről lásd FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 288–289. – Pethe kancellárságát és győri püspökségét az 1597. március elején beadott magyar tanácsosi *opiniók*ban Forgách Ferenc nyitrai, Zelniczay Miklós pécsi, Monoszlóy András veszprémi püspök javasolta. Hozzájuk csatlakozott Derssffy Miklós is, aki azonban Pethe visszalépése esetén Szuhay Istvánt is megnevezte. Erdődy Tamás, Draskovich János, Istvánffy Miklós és Joó János egyöntetűen Pethe kancellársága és győri püspöksége mellett tette le a voksát, sőt emellett a kalocsai érsekséget is neki szánta. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 130, Konv. A, fol. 41–42. 43–44. 47–48. 54–55. 50–51. 52–53. 56–57. 58.) Kutassy kancellárnak és győri püspöknek Pethét vagy Szuhayt javasolta, a kalocsai érsekség betöltésénél viszont csak Pethére gondolt. (fol. 37–38). Illésházy István Zelniczay Miklós pécsi püspök előléptetését hozta szóba, Kalocsát viszont üresedésben szerette volna látni, hiszen Esztergomot betöltötték és jövedelme sincsen (fol. 49). Mikáczy Miklós tinini püspök szintén Zelniczayt támogatta, győri püspökségét és kancellárságát a többiekét felülmúló személyes kvalitásaival indokolva. A felszabaduló pécsi széket azonnám Újlaky Lajos vasvári prépostnak szánta (fol. 45–46). Maga Pethe Forgách Ferenc kancellárságát és győri püspökségét látta volna szívesen (fol. 39–40). – Pethe 1602. február 12-től helytartó is volt. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 140, Konv. B, fol. 33–34.

241.

Róma, 1600. december 15.

Radovich Péter propositio consistorialis a váci püspökségre

Alfonso Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz Szuhay István egri áthelyezésével megüresedett váci püspökségről és Radovich Péter zágrábi egyházmegyes áldozópap tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg a váci püspökség élére. Mindezekről Kutassy János esztergomi érsek előtt folyt le a kánoni kivizsgálási eljárás, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. Vác városa Magyarországon található, nem messze Budától, földesura a püspök, de a törökök már régóta elfoglalták. A püspökség az esztergomi tartományhoz tartozik, székesegyházát teljesen lerombolták, más templom, papság nincs a városban, állapotáról semmi mást nem lehet tudni, taxája 500 forint. A jelölt a zágrábi egyházmegyében született törvényes házasságból, már elhagyta 40. életévét, hozzávetőleg 20 éve pap, az egyházi funkciók végzésében és a misézésben buzgó, mindig katolikusként élt, életvitele, -példája, híre kiváló, gyakorlatiassága és bölcsessége a császár által rábízott ügyekben is megmutatkozott. Doktori fokozata nincs, de járatos a szent tudományokban és mindkét jogban. Tudományát sok dologban megmutatta, a nyitrai iskola rektora volt, majd ugyanott kanonok, olvasókanonok és mindmáig nyitrai általános helynök. Alkalmasnak és méltónak tartják a váci püspökségre. A [tridenti] hitvallást letette Kutassy érsek kezébe az előírt módon. Kérvényezi kinevezését, a fokozat hiánya alól felmentését, illetve a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét), és minden eddigi javadalma megtartásának engedélyezését, hogy püspöki méltóságának megfelelően élhessen.¹

(ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 1, n. 8^{rv} – orig.^a)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus³ referam de ecclesia Vaciensi in regno Unghariae vacanti per translationem reverendissimi patris domini Stephani,⁴ ultimi illius episcopi ad ecclesiam Agriensem⁵ et de qualitatibus reverendi patris domini Petri Rodochuitii⁶ presbyteri Zagabriensis diocesis, ad eam a Caesarea maiestate uti rege Unghariae nominati,⁷ super quibus formatus est

¹ Kinevezéséről lásd FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 288.

² A propositióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V.; ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 148^v. V.; ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 58^v–59^r

³ Alfonso Gesualdo.

⁴ Szuhay István (1594–1600) váci püspök. HC III, 325; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 154–156. – Szuhay 1598. február 19-ei, Pozsonyban kelt levelében kérte a Cherödy halálával megüresedett egri püspökséget, és jelentette, hogy lemondott esztergomi helynökségéről. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 131, Konv. A, fol. 19–25. – Az egyházmegye bevételei a székhely eleste után is jelentősek maradtak. Lásd 1603. évi kimutatásukat: ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 145, Konv. B, fol. 46–47.

⁵ Amelynek központja a vár 1596. évi eleste után Kassán volt. Az egri káptalan már 1597-ben a ferencesek kassai szentegyházát kérte templomául az uralkodótól. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 130, Konv. F, fol. 1–2 és 3.

⁶ Radovich Péter haláláig, 1608. november 19-ig viselte a váci püspöki címet. Kinevezési bullája: ASV Sec. Brev., Reg., vol. 377, fol. 236^r–238^v. HC IV, 356; VAGNER, *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, 161–163; SZARKA, *A váci egyházmegye*, 155–157.

⁷ 1599. április 16. HC IV, i. h.

processus per reverendissimum patrem dominum Io[hann]em¹ archiepiscopum Strigoniensem a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me subscriptus, in quo haec probantur.

Vaciensis civitas est in regno Unghariae non procul a Buda, eratque subiecta temporali dominio episcopi, sed fuit a Turcis occupata plurimis ab hinc annis, eius cathedralis ecclesia est suffraganea archiepiscopo Strigoniensi, tota penitus subversa est, nullae ecclesiae nec clerus in illa civitate reperiuntur, nihil aliud de eius statu et qualitatibus haberi potuit, fructus taxantur florenis 500.

Reverendissimus pater dominus Petrus Rodochuitius natus est in dioecesi Zagabriensi ex legitimo matrimonio, excedit annum 40, est sacerdos a 20 vel circa, in ecclesiasticis functionibus versatus et in celebratione frequens, catholice semper vixit, vitae probitate, conversatione et fama commendatus, in negotiis a Caesarea maiestate ei commissis prudentiae, gravitatis et rerum agendarum usus specimen dedit. Nullo gradu est insignitus, sed more versatus in sacris litteris et in utroque iure, doctrinamque suam ostendit multis in rebus, fuit rector scholae Nitriensis, deinde canonicus eiusdem ecclesiae, postea lector et vicarius episcopi Nitriensis usque in praesentem diem, et in omnibus summa cum laude se gessit, dignus et valde idoneus iudicatur ad regimen cathedralis ecclesiae, et magnopere utilem fore eius promotionem ecclesiae Vaciensi, si illius possessionem adipisci posset. Emisit fidei professionem in manibus eiusdem archiepiscopi Strigoniensis iuxta formam praescriptam.

Quare humiliter supplicatur sanctissimo domino nostro, ut eidem Vaciensi ecclesiae in episcopum praeficere, super defectu gradus secum dispensare, iura sacri collegii et cancellariae apostolicae ei condonare, ac omnia et quorumcunque obtentorum retentionem concedere dignetur, ut episcopalem dignitatem decenter sustinere valeat.

[fol. 8v]

Ecclesia Vaciensis in regno Unghariae

¹ Bifolio, melynek csak első oldala számozott.

¹ Kutassy János (1599–1601) esztergomi érsek. HC IV, 322.

242.

Róma, 1600. december 20.

Draskovich Mátyás propositio consistorialis a tinini püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Cheródy János halálával megüresedett tinini püspökségről és Draskovich Mátyás zenggi egyházmegyei áldozópap tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg a tinini püspökség élére. Mindezekről Kutassy János esztergomi érsek előtt folyt le a kánoni kivizsgálási eljárás, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. A jelölt törvényes házasságból, tisztességes és katolikus szülőktől született, 40 éves, régóta felszentelt pap, az egyházi funkciók végzésében buzgó, mindig katolikusként élt stb. Doktori fokozata nincs, de a tanúk tudását elégségesnek, őt magát alkalmasnak tartják a püspökségre, győri helynök volt lelki ügyekben. A [trienti] hitvallást letette Kutassy érsek kezébe az előírt módon. Tininről semmit sem tartalmaz a jelenlegi kivizsgálási jegyzőkönyv, a korábbi szerint a törökök tartják régóta megszállva, a spalatói tartományhoz tartozik, jövedelme nincsen, taxája az Apostoli Kamara könyveiben 150 forint. Kérvenyezi kinevezését, a fokozat hiánya alól felmentését, illetve a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét), és minden eddigi javadalma megtartásának engedélyezését, hogy püspöki méltóságának megfelelően élhessen.¹

(ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 3, n. 331^{rv} – orig.³)²

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus referam de ecclesia Tininiensis in Croatia vacante per obitum bonae memoriae Io[hann]is,³ ultimi illius episcopi extra Romanam curiam defuncti, et de qualitatibus reverendi patris Matthiae Drascovitii⁴ presbyteri Segniensis dioecesis ad eam a Caesarea maiestate uti rege Hungariae nominati, de quibus haec constant in processu per reverendissimum patrem dominum Io[hannem]⁵ archiepiscopum Strigoniensem formato et a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me subscripto.

Promovendus est ex legitimo matrimonio ac honestis et catholicis parentibus natus in 40 anno suae aetatis, constitutus a multis sacerdos et in ecclesiasticis

¹ Kinevezéséről lásd FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 288.

² A propositióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 149^v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 59^v.

³ Cheródy János (1589–1592) tinini püspök. HC III, 314.

⁴ Draskovich Mátyás haláláig, 1604-ig viselte tinini püspöki címét. Kinevezési bullája: ASV Sec. Brev., Reg., vol. 377, fol. 251^r–253^r; HC IV, 337. Életéről lásd BÉDY, *A győri székeskáptalan*, 392; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 186. – Draskovich 1602. január 18-án csekély éves jövedelmére tekintettel (600 forint) a pannonhalmi főapátságot, illetve a veszprémi püspökséget kérte magának Karl Liechtenstein titkos tanácsostól. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 140, Konv. B, fol. 10–11.) 1603. február 17-én ismét a veszprémi, vagy a zágrábi püspökséget kérvényezte az uralkodótól, majd május 24-én Karl von Liechtensteintől. (Fz. 144, Konv. A, fol. 50–51.) Április 13-án az öt fiatal kora óta nevelő bíboros nagybátyja érdemeire hivatkozott. (Konv., fol. 137–138; Konv. B, fol. 20–21.) Május 6-án, majd szeptember 9-én Mátyás főherceghez fordult, hogy megyéspüspök lehessen. (Konv. B, fol. 1–2; Konv. C, fol. 34–35; lásd még Konv. D, fol. 16–17 és 23–24 is.) Egyedül Szuhay István ajánlotta őt, 1603. március 24-én Veszprémre. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 144, Konv. A, fol. 113–114.

⁵ Kutassy János.

functionibus versatus, catholice semper vixit, vitae probitate, morum honestate, prudentia et rerum usu magnopere commendatus. Caret gradu, sed dicunt testes ea doctrina ipsum pollere, quae in bono episcopo requiritur, et est vicarius ecclesiae Iauriensis in spiritualibus, quo in munere bene se gessit. Iudicatur idoneus ad regimen cathedralis ecclesiae, emisitque Dei professionem in manibus praefati archiepiscopi Strigoniensis formam praescriptam.^b

De ecclesia Tininiensi nihil in superscripto processu. In praecedenti vero hoc tamen habetur, quod in Croatia a multis annis Turcarum tyrannidi subiecta, suffraganea archiepiscopo Spalatensi et fructibus omnino carens, qui tamen in libris camerae taxantur florenis 150.

Supplicatur humiliter sanctissimo domino nostro, ut praefatum Matthiam dictae ecclesiae Tininiensis in episcopum praeficere, super defectu gradus secum dispensare, iura sacri collegii et cancellariae apostolicae ei condonare, omniumque per eam obtentorum retentionem concedere dignetur, ut episcopalem dignitatem decenter sustinere, ac se ipsum alere possit.

[fol. 331v]

Ecclesia Tininiensis in Croatia

^a Bifolio, melynek csak első oldala számozott. ^b A kifejezés előtt a 'iuxta' tollban maradt.

243.

Róma, 1600. december 20.

Veranchich Faustus consistorialisa a csanádi püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Szegedy Pál halálával megüresedett csanádi püspökségről és Veranchich Faustus sebenicói egyházmegye áldozópap tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg a csanádi püspökség élére. Mindezekről Kutassy János esztergomi érsek előtt folyt le a kánoni kivizsgálási eljárás, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. Csanád városa az erdélyi határnál található, török megszállás alatt, székesegyházának titulusa Szent György. A püspökség Kalocsa szuffragáneusa, jövedelme évi 200 dukát, a taxa mégis 900. A jelölt törvényes házasságból, tisztos és katolikus szülőktől született, 50 vagy akörülü éves, 2 éve felszentelt pap, mindig katolikusként élt, stb. Doktori fokozata nincs, de a tanúk tudását, intelligenciáját a doktorokéval felérőnek mondják, őt magát alkalmasnak tartják a püspökségre. A [trienti] hitvallást letette Kutassy érsek kezébe az előírt módon, ám a szövegben két kisebb hiba található. Kérvényezi kinevezését, a fokozat hiánya alól felmentését, illetve a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét), és minden eddigi javadalma megtartásának engedélyezését, hogy püspöki méltóságának megfelelően élhessen, és hogy újra letehesse a hitvallást.

(ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 1, n. 2rv – orig.)^a

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus referam de ecclesia Canadiensi in regno Hungariae vacanti per obitum bonae memoriae Pauli, ultimi illius episcopi extra Romanam curiam defuncti et de qualitatibus reverendi patris

domini Fausti Verantii presbyteri Sebenicensis a Caesarea maiestate, uti rege Hungariae ad eam nominati,¹ super quibus per reverendissimum patrem dominum Io[hannem]² archiepiscopum Strigoniensem formatus est processus a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me subscriptus, in quo et in praecedenti, quoad statutum ecclesiae, haec probantur.

Canadiensis civitas sita ad fines Transylvaniae, occupatur a Turcis, eius cathedralis ecclesia sub invocatione Sancti Georgii est suffraganea archiepiscopo Colocensi, tota dioecesis Turcicae ditio[n]e [!/] subiecta ab haereticis colitur, fructus ascendunt ad ducatos circiter 200, tamen taxantur vero florenis 900.

Promovendus natus est ex honestis et catholicis parentibus ac legitimo matrimonio coniunctis, est in 50 vel circa suae aetatis anno, constitutus a duobus citra sacerdos, catholice semper vixit, probitate vitae, gravitate et prudentia est praeditus, nullo gradu est insignitus, sed dicunt testes ipsum esse intelligentem et doctum tantaeque doctrinae, quanta in doctore possit requiri, idoneus iudicatur ad regendam ecclesiam, emisit fidei professionem in manibus praefati archiepiscopi Strigoniensis, in cuius exemplari duo errores leves tantum leguntur, videlicet *omnia non singulis necessaria* omne legendum esset *non omnia*, et *in sacris canonibus* cum legendum esset *a sacris canonibus*.³

¹ Szegedy Pál (1589–1598) csanádi püspök. HC III, 161. – Veranchich Faustus 1608-ig, lemondásáig volt csanádi püspök. HC III, 161; JUHÁSZ, *A csanádi püspökség története (1552–1608)*, 128–152. Kinevezési bullája: ASV Sec. Brev., Reg., vol. 377, fol. 233r–235v. Emellett VIII. Kelemen pápa 1602-ben a zenggi, majd a zágrábi püspökségre is ajánlja, lásd THEINER, *Vet. mon. Slav.*, II, 99–100, n. 114–115 és JUHÁSZ, 144–146. – Sokat emlegetett „emlékirata” szerzőségéről: TUSOR PÉTER, *Veranchich Faustus emlékiratai? Nunciatúrái tervezetek a trienti katolicizmus hazai bevezetésére*, Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára, Budapest 2007, 453–454. – Veranchich karrierjének kezdetére lásd Radéczy egri püspök Ernő főherceghez 1581. augusztus 26-án Pozsonyból írt levelét. Ebben a püspök Veranchichot a magyar királyi titkári tisztségre ajánlja, nyelvtudása, esztergomi érsek-nagybátyja, továbbá apósa, Zárai Pál érdemei miatt. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 113, Konv. C, fol. 46–47.) Szolgálatai jutalmául *in comitatu Timiniensi* birtokokat nyert az uralkodótól. (ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. B, fol. 31–32 és 49.)

² Kutassy János (1599–1601) esztergomi érsek. HC IV, 322.

³ Kinevezéséről lásd FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 289. – Az csanádi püspökség és a leleszi prépostság, valamint egyidejűleg az egri szék betöltésének kérdésében a *Consilium Hungaricum* tagjainak javaslatai erősen megoszlottak 1597. október–december folyamán. A véleményt mondók (Szuhay István, Monoszlóy András, Kutassy János, Joó János, Pethe Márton, Mikácz Miklós, Zelniczay Miklós és Dersffy Miklós) a legkülönbözőbb személyeket (Novák Mihály esztergomi kanonokot, szenttamási prépostot és Almási Pál sasvári főesperest, a papi hivatást csak nemrég választó Veranchich Faustust, Zalánky György egri nagyprépostot, Adam ab Ankerreith esztergomi kanonokot, szentisváni prépostot, Bratulich Simon pálos generálist, Radovich Péter nyitrai helynököt, illetve Draskovich Mátyás győri nagyprépostot) hozták szóba. A főpásztorok egymást is javasolták: így Kutassy prímás Szuhayt Egerre, Pethe kalocsai érsek és Zelniczay pécsi püspök Mikáczt ugyanoda, maga Mikácz pedig Monoszlóy András veszprémi püspökre gondolt egri ordináriusként. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 130, Konv. C, fol. 63–64. 67–68. 69–70. 71–72. 74–75. 83–84. 85–86; Konv. D, fol. 1–2. – Veranchich egzisztenciáját csanádi püspökként a leleszi után az (ipoly)sági prépostság biztosította, ami vonzó javadalomnak számított. 1603 során Veranchich mellett Zalánky György, a még Grácban tanuló Erdődy István (és helyette apja,

Supplicatur humiliter sanctissimo domino nostro, ut reverendissimum dominum Faustum ecclesiae Canadiensi in episcopum praeficere, super defectu gradus cum eo dispensare, iura sacri collegii et cancellariae apostolicae ac omnium obtentorum per eum retentionem concedere dignetur, ut episcopalem dignitatem decenter possit sustinere, et cum decreto, quod antequam munus consecrationis suscipiat, iterum fidei professionem emittere teneatur. [fol. 2v]

Ecclesia Canadiensis in regno Hungariae¹

¹ Bifolio, melynek csak első oldala számozott.

244.

Róma, 1601. január 15.

Bratulich Simon propositio consistorialis a szerémi püspökségre

Gesualdo kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon jelentést tesz a Nagyszombati István halálával megüresedett szerémi püspökségről és Bratulich Simon pálos generális tulajdonságairól, akit II. Rudolf császár mint magyar király nevezett meg a szerémi püspökség élére. Mindezekről Kutassy János esztergomi érsek előtt folyt le a kánoni kivizsgálási eljárás, amelynek a bíborosi rendek fejei és a protektor által ellenőrzött és aláírt jegyzőkönyve a következőket tartalmazza. Szerém városa és püspöksége Magyarországon található, régóta török megszállás alatt áll, Kalocsa szuffragáneusa, jövedelme nincsen. Taxája mégis 133 1/3. A jelölt Isztrián született törvényes házasságból, tisztos és katolikus szülőktől, már elhagyta 35. életévét, évek óta felszentelt pap, gyakran és áhítattal miséz, mindig buzgó katolikusként élt stb. Doktori fokozata nincs, de sok helyen tanult teológiát, főként Rómában. Alkalmasságát a kormányzásra először vikáriusként, majd éveken keresztül generálisként bizonyította. Működése a szerzetesi fegyelem megőrzését és a kolostorok javát szolgálta, több kolostort visszaszerzett a protestánsok kezéből, másoknak javait és jogait rendezte, épületeit felújította. Méltónak és alkalmasnak tartják a püspökségre. A [trienti] hitvallást letette Kutassy érsek kezébe az előírt módon. Kérvényezi kinevezését, a fokozat hiánya alól felmentését, illetve a Szent Kollégium és az Apostoli Kancellária jogainak mellőzését (az ügymenet ingyenességét), és generális tisztsége megtartását, miként elődje esetében történt, hogy püspöki méltóságának megfelelően élhessen, hiszen a püspökségnek semmi jövedelme nincsen, miként azt a tanúvallomások bizonyítják.²

(ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 3, n. 356rv – orig.³)

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio ego Alphonsus cardinalis Gesualdus referam de ecclesia Sirmiensi in regno Unghariae vacanti per obitum bonae memoriae Stephani, ulti-

Tamás), sőt még az obszerváns ferencesek (!) stb. is szupplikáltak utána. Lásd (például) ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 144, Konv. A, fol. 6–7; Konv. B, fol. 7–8. 37. 55–56; Konv. D, fol. 18–19. 29–38. 41–42. 73–74. Veranchichot Pethe Márton helytartó, Zalatnakyt – Draskovich bíboros volt káplánját – Mikáczy tinini püspök támogatta. Uo., Konv. B, fol. 32; Konv. C, fol. 92–95.

¹ A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 149v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 59v.

² Kinevezéséről lásd FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*, 288.

³ A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 150v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 60v.

mi illius episcopi extra Romanam curiam defuncti,¹ et de qualitatibus reverendi patris domini fratris Simonis Bratulych² generalis ordinis Sancti Pauli primi Haeremitaie a Caesarea maiestate, uti rege Unghariae ad eam nominati, super quibus per reverendissimum patrem dominum Io[annem]³ archiepiscopum Strigoniensem formatus est processus a reverendissimis dominis meis capitibus ordinum et a me subscriptus, in eo autem quoad qualitates promovendi iuncta probantur, quo vero ad statum ecclesiam, quia a Turcis occupatur, nihil in hoc processu haberi potuit, sed ex praecedenti haec pauca colliguntur.

Civitas et ecclesia Sirmiensis sunt in regno Unghariae, et a multis annis Turcarum tyrannidi subiacent, suffraganea est ecclesia archiepiscopo Colocensi, nulloque habet redditus, qui tamen taxati reperiuntur florenis 133 1/3.

Reverendissimus pater frater Simon Bratulych natus est in provincia Istriae ex legitimo matrimonio honestis et catholicis parentibus, excedit annum 35, et a multis sacerdos frequenter et devote celebrans, semper catholice et religiose vixit, integritate et exemplo vitae, gravitate et prudentia in gubernando valde commendatur. Nullo gradu est insignitus, sed pluribus in locis, praesertim Romae sacris litteris operam dedit, et quidem utiliter, ita ut sufficienti doctrina et aptitudine sit praeditus ad alios docendos, primo vicarii, deinde generalis ordinis Sancti Pauli primi Haeremitaie officium per aliquot annos summa cum laude monasticae disciplinae observatione et monasteriorum utilitate exercuit, quorum plura e manibus haereticorum recuperavit, multaque alia de eorum bonis ac iurisdictione reintegravit, aedificiaque restauravit. Dignus et idoneus iudicatur ad cathedralis ecclesiae regimen utilemque fore eius promotionem Sirmiensis ecclesiae, si illam regere aliquando ei concessum fuerit, emisit fidei professionem in manibus praefati archiepiscopi Strigoniensis iuxta formam praescriptam.

Quare humiliter supplicatur sanctissimo domino nostro, ut eum dictae ecclesiae Sirmiensi in episcopum praeficere, super defectu gradus secum dispensare, iura sacri collegii et cancellariae apostolicae ei condonare, necnon officium generalatus retentione concedere dignetur, prout cum episcopo suo praedecessore, qui eiusdem ordinis generalis erat, factum fuit, ut episcopalem dignitatem decenter substinere ac se ipsum alimentare possit, cum ecclesia nullos redditus habeat, sicuti dictum est.^a

^a Bifolio, melynek csak első oldala számozott.

¹ Nagyszombati István (1589–1592) szerémi püspök. HC III, 301.

² Bratulich Simon egészen 1604-ig, a zágrábi püspökségbe való áthelyezéséig viselte a szerémi püspöki címet. HC IV, 317.

³ Kutassy János (1599–1601) esztergomi érsek. HC IV, 322.

245.

Róma, 1601. január 15.

Konzisztoriális akta a szerémi püspökség betöltéséről

Gesualdo bíboros jelentésére VIII. Kelemen pápa II. Rudolf császár mint magyar király megnevezésére (nominációjára) szerémi püspökké nevezte ki Bratulich Simon pálos generálist, felmentve őt a doktorátus hiánya alól, és megengedve, hogy a generálisti tisztséget megtartsa, míg megbízatása le nem jár.

A kánoni institúcióra *gratis* került sor.

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 23, fol. 90r – cop.)

Eodem¹ referente ad nominationem maiestatis Caesareae uti regis Hungariae providit sanctitas sua ecclesiae Sirmiensi in dicto regno a Turcis occupatae de persona reverendissimi patris fratris Simonis Bratalith² sacerdotis professi et generalis ordinis Sancti Pauli primi haeremitaie cum dispensatione super gradus et retentione generalatus officii durante tempore electionis iamfactae, et cum condonatione iurium sacri collegii et cancellariae apostolicae.

246.

Róma, 1601. szeptember 26.

Konzisztoriális akta Aldobrandini generális haláláról

VIII. Kelemen pápa, mikor megtudta, hogy neposa, Giovanni Francesco Aldobrandini, aki a pápai selegeket vezeti Magyarországon, súlyos beteg, méltatta szerény életvitelét, amelyet pontifikátusa 10 éve alatt folytatott. Kérte a bíborosokat, hogy amikor a biztos halálhír megérkezik, ne nyilvánítsák részvétüket, mert azzal inkább növelik fájdalmát, mintsem enyhítenék.³

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 37, fol. 176r – cop.)⁴

Sanctissimus dominus noster dixit placere Deo optimo maximo eum visitari, cum certior factus fuerit Ioannem Franciscum Aldobrandinum eius nepotem, duces exercitus sedis apostolicae in Pannoniam missum gravi morbo laborare, credereque Deum velle evocare eum ex hoc saeculo, confidereque his decem annis sui pontificatus illum se ita gessisse, ut absque alicuius offensione modeste vixerit, quare cum certus eius mortis nuntius fuerit adlatus, rogat eadem sanctitas sua reverendissimos dominos cardinales, ne ullo officio maestitiaie erga suos vellent fungi, cum haec soleant potius vulnus renovare, quam dolorem levare [...]

¹ Alfonso Gesualdo.

² Bratulich Simon.

³ Giovanni Francesco Aldobrandini (1545–1601). VIII. Kelemen világi neposa, a római Anyaszentegyház generálisa, a pápai helyőrség parancsnoka, 1593-tól Ancona katonai kormányzója. Magyarországra háromszor, 1595-ben, 1597-ben és 1601-ben vezetett hadjáratot. Kanizsa alatt, járványban halt meg. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, CXXXIV–CXLV; BÁNYI, *Grieanfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai*, i.m. Lásd a korábbi konzisztoriális aktákat is.

⁴ V.; ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 64, fol. 131v (cop.).

247.

Róma, 1601. december 14.

Konzisztoriális akta Kanizsa és Febérvár ostromáról

VIII. Kelemen pápa fájlalta, hogy a Kanizsát ostromló pápai hadsereg dolgvégezetlenül oszlott el, okairól külön nem szólt, hiszen azok ismertek. Másrészt örömet fejezte ki az előző este érkezett hír miatt, miszerint a császári csapatok felszabadították Székesfehérvárt. Felolvastatta Mátyás főhercegnek hozzá intézett és tegnap este érkezett levelét, amely részletesen beszámolt az eseményekről.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 70v – orig.)²

Sanctissimus dominus noster dixit maxime esse dolendum, quod exercitus sanctitatis suae discesserit re infecta ab obsidione Canissae,³ causasque se non explicare, cum iam notae sint; sicuti magnopere laetandum de optimo nuntio praeteritis diebus allato, quod imperatoris exercitus liberata civitate Albarregialis⁴ a Turcarum tyrannide eam in ipsius imperatoris ditionem restituerit, super quo mandavit, ut legerentur litterae ab archiduce Matthia⁵ ad sanctitatem suam missae, et heri vesperi redditae, quae plene continent harum rerum historiam.⁶

¹ Vö. még ehhez VIII. Kelemen pápának Rudolf császárhoz és magyar királyhoz írott levelét (1601. november 18.): THEINER, *Vet. mon. Slav.*, II, 98–99, n. 113; valamint VALERIANUS MEYSZTOWICZ (ed.), *Documenta Polonica ex Archivio Generali Hispaniae in Simancas VI*, (EFE 19), Romae 1968, 111–113, n. 102.

² V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 16, fol. 176rv (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 37, fol. 178v–179r (cop.).

³ Nagykanizsa.

⁴ Székesfehérvár.

⁵ Mátyás főherceg (1557–1619), 1608–1619 között magyar király, 1612-től császár.

⁶ Silvestro Aldobradinit, a máltai lovagrend római priorját VIII. Kelemen 1603. szeptember 17-én Giovanni Francesco Aldobrandini magyarországi hadi érdemeire hivatkozva kreálta bíborossá („qui toties cum ecclesiasticis copiis Pannonia peragrata et defensa, demum in obsidione Canisse mortem pro sede apostolica occubuit”). V₁: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 70v (orig.). V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 16, fol. 225v–226r (cop.). V₃: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 37, fol. 202v (cop.). Silvestro Aldobrandini a S. Cesareo in Palatio (1603–1612) dia-kónus bíborosa lett. HC IV, 6.

248.

Róma, 1604. szeptember 13.

Bratulich Simon propositio consistorialis a zágrábi püspöki székre

Arrigoni kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon – ha VIII. Kelemen pápa hozzájárul – elő fogja terjeszteni a Zelniczay Miklós halálával megüresedett zágrábi püspökséget, amelynek az élére II. Rudolf császár mint magyar király Bratulich Simon szerémi püspököt nevezi meg. Zágráb városa Szlavóniában található, birtokosa a császár, székesegyházának titulusa Szent István első magyar király, felújításra szorul, van kórusa, harangtornya harangokkal, továbbá sekrestyéje az istentiszteletek és főpapi szertartások végzésére szükséges eszközökkel. Káptalanjában 3 prépost van – egyikük a káptalan feje –, valamint éneklőkkanonok és 24 kanonok. A városban 4 plébánia-templom működik és egy obszerváns ferences kolostor. Az egyházmegye a kalocsai tartományhoz tartozik, elég kicsi, mivel nagyobbik részét a törökök tartják megszállás alatt, ezért jövedelmei is megcsappantak, nem haladják meg a 600 dukátot. A taxa az Apostoli Kamara könyveiben azonban 2000. A jelölt törvényes házasságból, tisztos és katolikus szülőktől született, 40 éves, sok éve felszentelt pap és pálos szerzetes, rendjének generálisa volt. A [trienti] hitvallást az előírt módon letette. Mindezek a Porzia gráci nuncius előtt lefolyt kánoni kivizsgálási eljárásból ismertek, amelynek jegyzőkönyvét a bíborosi rendek fejeivel együtt a protektor ellenőrizte és aláírta. Kérvényezi áthelyezését Szerémről, és az ügymenet ingyenességét, tekintettel a zágrábi püspökség szegénységére és háborús kiadásaira a törökök ellen. [A kánoni intézményre a kérvényben foglaltak szerint került sor.]

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 98, fol. 89^{or}; 89^{3v} – *orig.*)¹

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio, si sanctissimo domino nostro placuerit, ego Pompeius cardinalis Arigonius² proponam pro reverendissimo domino meo Vicecomite³ ecclesiam Zagabriensem vacantem per obitum extra curiam Nicolai Zelniczeu⁴ ad quam nominat^a Caesarea maiestas reverendum dominum Simonem Bratulich episcopum Sirmiensem.

Civitas Zagabriensis est in Sclauonia sub dominio sacratissimi imperatoris, in qua extat ecclesia cathedralis sub invocatione Sancti Stephani primi regis Ungariae, quae et insignis structurae, et indiget reparatione, habet chorum et campanile

¹ A prozódációhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: V₁: ASV Arch. Concist., Acta Camerarii., vol. 13, fol. 199^{rv}. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 100^{rv}.

² Pompeo Arrigoni. S. Maria in Aquiro (1596–1597) diakónus, S. Balbina (1597–1616) presbiter bíborosa. HC IV, 5.

³ Alfonso de' Visconti.

⁴ Zelniczay Miklós (1600–1604) zágrábi püspök (*Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 281–282.). Kinevezési bullája: ASV Sec. Brev., Reg., vol. 377, fol. 24^{rv}–24^{3v}. – Pályája püspökeldője kinevezésével kezdett felívelni. Heresinczy győri püspök a Sztankay előléptetésével megürült zágrábi nagyprépostságra, Erdődy Tamás a tinini püspökségre és királyi tanácsosságra ajánlotta az uralkodónak, illetve Ernő főhercegnek. Pozsony, 1587. november 11. és s.d. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 120, Konv. B, fol. 4–5; 9–10. 1593-ban szerémi püspök lett. Titkos tanácsi kinevezési dekrétuma az Udvari Magyar Kancelláriához: uo., Fz. 124, Konv. C, fol. 13. – Kérvénye, hogy megkapja a zágrábi káptalani helyek betöltésének jogát, 1599. július 7-én és 10-én szerepelt a Habsburg-döntéshozatal napirendjén. Uo., Fz. 134, Konv. B, fol. 94–95 és 104. – Zágrábi püspöksége mellé 1601. május 5-én a pornói apátságot is kérte. Uo. Fz. 140, Konv. A, fol. 45–46.

cum campanis et sacrarium cum rebus necessariis pro cultu divino et pontificalibus exercendis.

In ea sunt tres praepositi, quorum unus est prima dignitas et caput totius capituli, cantor et vigintiquatuor canonici.

In civitate extant quatuor parochiales, et unum monasterium virorum ordinis Sancti Francisci de observantia.

Est suffraganea archiepiscopo Colocensi, hodie habet parvam dioecesim, cum maior pars reperiatur occupata a Turcis, et ideo eius fructus valde sunt imminuti, qui non excedunt summam ducatorum sexcentorum, in libris vero camerae reperiuntur taxati floreni bis mille.

Promovendus natus est legitimo matrimonio, honestis et catholicis parentibus, aetatis 40 annorum, sacerdos a multis annis professus in religione Sancti Pauli primi eremitae, et eiusdem religionis fuit prior generalis vitae integritate et doctrina idoneus ad alios docendum.¹

Emisit professionem fidei iuxta articulos praescriptos ab hac sancta sede. Quae omnia constant ex processu facto coram reverendissimo domino episcopo Adriae² nuntio sanctissimi domini nostri in illis partibus, et per reverendissimos dominos meos capita ordinum et a me subscripto.

Quare supplicatur pro expeditione et cum absoluteione a vinculo, quo tenebatur ecclesiae Sirmiensi, et condonatione iurium attenta paupertate et necessitate ecclesiae in illis bellis contra Turcas.

[*m.a.*]

Romae in monte Quirinale die Lunae XIII. Septembris 1604. fuit consistorium secretum, in quo fuit expedita praedicta ecclesia Zagabriensis vacante per obitum Nicolai Zelniczeu ultimi episcopi in personam reverendi domini Simonis Bratulich episcopi Sirmiensi cum absoluteione etc. ac condonatione iurium et annatae, prout in memoriali. [*fol. 893v*] Anno 1604. 13. Septembris

Pro ecclesia Zagabriensi

^a Eredetileg 'praesentat' szerepelt, de ezt áthúzták, és fölé más kézzel 'nominat' került.

¹ Bratulich Simon haláláig (1613. július 14.) viselte a zágrábi püspökséget (*Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 285–294; HC IV, 375). Kinevezési bullája: ASV Sec. Brev., Reg., vol. 377, fol. 233r–235v; pálos generálisságára KISBÁN, *A magyar pálosrend története*, helyenként. – Bratulich a zágrábi püspökség elnyeréséért 1603 folyamán benyújtott számos kérvényében többek között életkorára (60 éves) és arra hivatkozott, hogy meg kell válnia pálos generálisságától. ÖStA HHStA Ung. Akt., Allg. Akt., Fz. 144, Konv. A, fol. 27; Konv. B, fol. 22–23; Konv. C, 25–26; Konv. D, fol. 17 (ágense). – Zelniczay halála után a zágrábi szék betöltésénél Draskovich János több ízben Bratulichot, Joó János Zalatnakyt, Istvánffy Miklós szintén Bratulichot, Forgách Zsigmond és Ferenc Erdődy Istvánt, Szuhay István megint csak Zalatnakyt ajánlotta az uralkodónak 1603. január–március folyamán. Uo., Fz. 144, Konv. A, fol. 9–10. 13–14. 106. 107. 108–109. III. 113–114. 135–136.

² Girolamo de Porzia, Adria püspöke (1598–1612), 1592–1606 között gráci nuncius. HC IV, 69; Porziára: JOHANN RAINER, *Quellen zur Geschichte der Grazer Nuntiaturs 1580–1622*, RHM 2 (1957–1958) 72–81, 76–77; JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, CCXXXV–CCXXXVI.

249.

Róma, 1605. január 7.

Marcellus Marchesius propositio consistorialis a zenggi püspöki székre

Visconti kardinális tudatja a Szent Kollégium tagjaival, hogy a következő konzisztóriumon elő fogja terjeszteni a Marcus Antonius de Dominis spalatói áthelyezésével megüresedett zenggi püspökséget és a modrusi püspökség adminisztratíváját, amelyek élére II. Rudolf császár kegyúri jogai alapján Marcellus Marchesiust mutatta be VIII. Kelemen pápának. Mindkét város Dalmáciában (!) található a török határvidéken, a császár mint magyar király uralma alatt. A zenggi székesegyház titulusa a Boldogságos Szűz, van kórusa, oltárai, harangtornya harangokkal, sekrestyéje, temetője, az istentiszteletek végzésére megfelelő felszerelése, a lelképásztorkodáshoz szükséges keresztelőkútja, 3 káptalani méltósága és 8 kanonokja, akik az istentiszteleteket végzik. A városban – mely kicsi és teljesen katolikus – még két templom van, valamint egy szerzeteskolostor, az egyházmegyében néhány plébánia- és falusi templom. Modrus városáról és székesegyházáról semmit nem lehet tudni, mivel területe a törökök közelsége miatt elhagyott, ezért Novi városába költözött át, ami kicsiny tengerparti település nem messze Zenggtől. A zenggi püspök olykor modrusi adminisztrátor is, mindkét egyházmegye a spalatói tartományhoz tartozik. A taxa az Apostoli Kamara könyveiben Zengg esetében 50 forint, Modrusé pedig 133 1/3. A jelölt törvényes házasságból, tisztes és katolikus szülőktől született a tortonai egyházmegyében, több mint 40 éves, néhány hónapja felszentelt pap, mindkét jog doktora, stb. Sokáig működött közjegyzőként és apostoli titkárként. A [trientli] hitvallást az előírt módon letette Ferreri nuncius kezébe. Mindezek az ugyanezen nuncius előtt lefolyt kánoni kivizsgálási eljárásból ismertek, amelynek jegyzőkönyvét a bíborosi rendek fejeivel együtt a protektor ellenőrizte és aláírta. Kérvényezi kinevezését és az ügymenet ingyenességét, tekintettel a püspöksége szegénységére és arra, hogy a magyar püspökségek esetében ez így szokott lenni.¹

(ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 98, fol. 550r; 568v – orig.)²Ed. HC IV, 309 (*partim*).

Illustrissime et reverendissime domine

In proximo consistorio, si sanctissimo domino nostro placuerit, ego Alfonsus cardinalis Vicecomes³ proponam ecclesiam Signiensem cum administratione episcopatus Modrussiensis vacantem per translationem reverendi patris domini Marci Antonij de Dominis⁴ ad metropolitanam Spalatensem pro reverendo domino Marcello Marchesio,⁵ qui ad eandem sanctitati suae praesentatus est a sacra Caesarea maiestate, de cuius iurepatronatu existit.

Utraque autem civitas est in provincia Dalmatiae ad fines Turcarum sub ditione sacrae Caesareae maiestatis uti regis Vngariae.

Cathedralis ecclesiae Segnie extat sub invocatione Sanctae Mariae, quae quidem habet chorum, altaria, campanile cum campanis, sacristiam, cimiterium, ecclesiasticam suppellectilem ad divinum cultum necessariam, fontem baptismalem curam animarum annexam, dignitates tres, canonicos octo divina ibidem officia celebrantes.

¹ Az egyházmegye állapotáról lásd Marcantonio de Dominis püspöki jelentését: VANYÓ, *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről*, 353–356.

² A propozícióhoz kapcsolódó konzisztoriális akta: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 106.

³ Alfonso de' Visconti.

⁴ 1600-tól volt zenggi püspök. HC IV, 309.

⁵ Haláláig, 1613-ig volt Zengg főpásztora. HC IV, 309.

In ipsa vero civitate, quae exigua est ac tota catholica, duae praeterea sunt ecclesiae et conventus virorum religiosorum in diocesi parochiales et rurales aliquot.

De Modrusiensi autem civitate, et ecclesia nihil est quod referatur, cum ninirum regio illa ob nimiam Turcarum vicinitatem sit desolata, atque idcirco translata est ecclesia ipsa in civitate Novae, quae parva est civitas ad lictus maris sita non longe a Segnia.

Segniensis episcopus pro tempore appellari solet administrator Modrusiensis utraque ecclesia in metropolitanum agnoscit archiepiscopum Spalatensem.

Fructus ecclesiae Segniensis taxantur in libris camerae ad florenos 50, Modrusiensis vero 133 cum tertia parte unius.

Reverendus dominus Marcellus Marchesius ad ecclesias ipsas promovendus de legitimo matrimonio catholicis ac honestis parentibus natus est Vartÿ,¹ quod castrum est Dertonensis² diocesis, annorum supra 40, in sacris et presbyteratus ordinibus aliquot abhinc mensibus constitutus, iuris utriusque doctor, vitae integritate, zelo catholicae religionis ac prudentia commendatus. Idemque diu in Romana curia versatus est tanquam prothonotarius et secretarius apostolicus, fidei professionem emisit in manibus reverendi patris domini episcopi Vercellensis³ ad sacram Caesaream maiestatem nuntii sanctitatis suae iuxta formam ab hac sancta sede praescriptam.

Quae quidem omnia praestant partim ex testibus coram nuntio praedicto examinatis, partim ex authenticis documentis, de quibus in processu ac reverendis dominis meis ordinum capitibus et a me subscripto.

Supplicatur pro expeditione cum condonatione iurium ob miserum illarum ecclesiarum statum, sicuti cum aliis Vngariae ecclesiis fieri consuevit.

[*m.a.*] Feria 6 die 7^a Ianuarii 1605 Romae apud Sanctum Petrum in palatio apostolico in aula, quae dicitur paramentorum fuit concistorium [!] secretum de more primum anni praesentis, in quo [*fol. 568v*] referente reverendissimo domino cardinale Vicecomite sanctitas sua ad praesentationem Caesariae maiestatis providit ecclesiae Signiensis cum administratione episcopatus Modrussiensis per translationem reverendi patris domini Marci Antonÿ de Dominis ad metropolitanam Spalatensem vacantem de persona reverendi patris domini Marcelli Marchesÿ Dertonensis diocesis, iuris utriusque doctoris, fidemque rite professi. [*m.p.*] Frater Gregorius cardinalis de Montelbero⁴ sacri collegii camerarius

[*m.a.*] Ecclesia Segniensis et Modrusiensis. 1605 7 Ianuarii

¹ Közelebbi azonosítása nem járt sikerrel.

² Tortona, ma Olaszország.

³ Giovanni Stefano Ferreri, Vercelli püspöke (1599–1611), 1604–1607 a császári udvarba akkreditált pápai nuncius. JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII.*, I, cxcvi–cxcvii; SQUICCIARINI, *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, 110–112; HC IV, 364.

⁴ Gregorio Petrochini de Montelbero, S. Agostino (1590–1608), S. Maria in Trastevere (1608–1611) és a S. Lorenzo in Lucina (1611) presbíter, majd Preneste püspök bíborosa (1611–1612), 1605–1607 között a Kollégium kamarása. HC IV, 58.

APPENDIX

I.

A) JEGYZÉK A DALMÁCIAI PROVÍZIÓKRÓL

(1486–1604)

Institutiones canonicae de ecclesiis cathedralibus Dalmatiae factae

- 1486-09-01.** HIERONYMUS DIEDA, *Pharen.* (BAV Vat. lat., vol. 3478, fol. 271^v–272^r – *cop.*)¹ (controcedula consistorialis)
- 1510-06-05.** RAYNALDUS DE GRATIANIS, *Ragusin.* (ASRo Fondo Camerale I, Serie XXVIII [Diversa negotia Datariae], Liber IV [busta 2021], fasc. R, fol. 16–17. – *orig.*) (controcedula consistorialis)
- 1544-01-30.** PAMPHILUS STRASSOLDUS, *Ragusin.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 60, fol. 161^r – *cop.*)² (cedula consistorialis)
- 1545-12-14.** JOANNES ANGELUS MEDICES, *Ragusin.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 60, fol. 132^r – *cop.*)³ (cedula consistorialis)
- 1550-03-19.** ALBERTUS DUYMIUS, *Veglen.* (ASV Misc., Arm. XII, vol. 214, fol. 486^{rv} – *cop.*)⁴ (relatio consistorialis)
- 1554-11-19.** MARCUS LAUREDANUS, *Nonen.* (ASV Misc., Arm. XII, vol. 215, fol. 67^r – *cop.*)⁵ (relatio consistorialis)
- 1567-12-05.** ANDREA MINUTIUS, *Iadren.* (ASV Misc., Arm. XII, vol. 145, fol. 75^{rv} – *orig.*)⁶ (propositio consistorialis)
- 1574-03-10.** ANTONIUS GUIDI, *Tragurien.* (ASV Misc., Arm. XII, vol. 146, fol. 53^{rv} – *orig.*)⁷ (propositio consistorialis)

¹ HC II, 215.

² HC III, 281. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 4, fol. 133^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 5, fol. 100^v.

³ HC III, 281. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 5, fol. 184^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 5, fol. 272^r.

⁴ HC III, 328. ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 44^r.

⁵ HC III, 260. ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 7, fol. 232^v.

⁶ HC III, 215. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 9, fol. 176^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 10, fol. 292^r. V₃: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 10, fol. 53^r.

⁷ HC III, 316. ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 11, fol. 173^r.

- 1574-03-22.** MARTINUS DE MARTINIS, *Pharen.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 642^{rv} – *orig.*)¹ (propositio consistoralis)
- 1575-03-09.** VINCENTIUS PORTICUS, *Ragusin.* (ASV Sec. Brev., Reg., vol. 106, fol. 66^{rv} – *cop.*)² (cedula consistoralis)
- 1577-07-29.** PIETRO CEDULINI, *Nonen.* (ASV Sec. Brev., Reg., vol. 106, fol. 146^{rv} – *cop.*)³ (cedula consistoralis)
- 1577-08-03.** JOANNES DOMENICUS MARCO, *Spalaten.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 526^r – *orig.*)⁴ (propositio consistoralis)
- 1577-11-13.** NATALIS VENERIUS, *Iadren.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 95, fol. 739^{rv} – *orig.*)⁵ (propositio consistoralis)
- 1579-06-01.** HIERONYMUS MATTEUCCIUS, *Ragusin.* (ASV Sec. Brev., Reg., vol. 106, fol. 197^{rv} – *cop.*)⁶ (cedula consistoralis)
- 1581-06-10.** HIERONYMUS MAZZARELLI, *Nonen.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 277^{rv} – *orig.*)⁷ (propositio consistoralis)
- 1583-10-07.** RAPHAEL BONELLUS, *Ragusin.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 48, fol. 181^{rv} – *orig.*)⁸ (propositio consistoralis)
- 1588-10-17.** ANGELUS DE GRADIBUS, *Nonen.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 243^{rv} – *orig.*)⁹ (propositio consistoralis)
- 1589-04-25.** MARCUS ANTONIUS VENERIUS, *Iadren.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 84^{rv} – *orig.*)¹⁰ (propositio consistoralis)

¹ V₂: ASV Misc., Arm. XII, vol. 144, fol. 511^{rv}. HC III, 273. ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 11, fol. 174^r.

² HC III, 281. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 11, fol. 204^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 52^v–53^r.

³ HC III, 260. ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 86^v.

⁴ HC III, 303. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 11, fol. 212^{rv}. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 58^r.

⁵ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 46, fol. 101^{rv}. V₃: ASV Misc., Arm. XII, vol. 145, fol. 73^{rv}. HC III, 215. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 11, fol. 271^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 93^r.

⁶ HC III, 281. ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 11, fol. 319^v.

⁷ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 47, fol. 334^{rv}. V₃: ASV Misc., Arm. XII, vol. 145, fol. 310^{rv}. HC III, 260. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 11, fol. 362^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 151^v.

⁸ HC III, 281. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 11, fol. 398^v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 11, fol. 179^r.

⁹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 49, fol. 538^{rv}. HC III, 260. ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 12, fol. 99^r.

¹⁰ HC III, 215. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 12, fol. 117^r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 80^v. Pallium: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 12, fol. 119^v.

- 1589-08-22. PAULUS ALBERI, *Ragusin.* (ASV Sec. Brev., Reg., vol. 174, fol. 43r, 46r – cop.)¹ (cedula consistorialis)
- 1589-09-25. IOANNES COMES TURRIANUS (della Torre), *Veglen.* ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 50, fol. 274r–275v – orig.)² (propositio consistorialis)
- 1591-07-31. AURELIUS NAVARINUS, *Ragusin.* (ASV Sec. Brev., Reg., vol. 183, fol. 285r, 286v – cop.)³ (kinevezési bulla)
- 1592-04-08. HORATIUS BELLOTTI, *Nonen.* (ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 96, fol. 245r – orig.)⁴ (propositio consistorialis)
- 1592-11-06. ALOYSIUS MOLINUS, *Iadren.* (ASV Sec. Brev., Reg., vol. 174, fol. 155rv – cop.)⁵ (cedula consistorialis)
- 1596-02-07. MINUTIUS DE MINUTIIS, *Iadren.* (ASV Sec. Brev., Reg., vol. 174, fol. 230rv – cop.)⁶ (cedula consistorialis)
- 1602-06-26. BLASIUS MANDEVIUS, *Nonen.* (ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 2, n. 219. – orig.)⁷ (propositio consistorialis)
- 1602-08-12. FABIUS TEMPESTIVI, *Ragusin.* (ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 3, n. 388. – orig.)⁸ (propositio consistorialis)
- 1602-11-15. MARCUS ANTONIUS DE DOMINIS, *Spalaten.* (ASV Misc., Arm. XII, vol. 216, fasc. 3, n. 342. – orig.)⁹ (propositio consistorialis)
- 1604-06-25. VITTORIUS RAGAZZONIUS, *Iadren.* (ASV Misc., Arm. XII, vol. 216, fasc. 1, n. 43. – orig.)¹⁰ (propositio consistorialis)
- 1604-07-19. MARTIUS ANDREUTIUS, *Tragurien.* (ASV Misc., Arm. XII, busta 216, fasc. 3, n. 318. – orig.)¹¹ (propositio consistorialis)

¹ HC III, 281. ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 12, fol. 96v.

² HC III, 328. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 12, fol. 126v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 12, fol. 87v.

³ HC III, 281.

⁴ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 51, fol. 28rv. HC III, 260. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 13, fol. 5v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 32v.

⁵ HC III, 215. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 13, fol. 17r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 39v. Pallium: Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 40v.

⁶ HC III, 215. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 13, fol. 60rv. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 13, fol. 70r.

⁷ HC IV, 261. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 13, fol. 170v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 77v.

⁸ HC IV, 291. ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 13, fol. 170r.

⁹ HC IV, 320. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 13, fol. 173r. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 79v.

¹⁰ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 97, fol. 804rv. HC IV, 207. ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 13, fol. 196v.

¹¹ V₂: ASV Arch. Concist., Acta Misc., vol. 98, fol. 673rv. HC IV, 341. V₁: ASV Arch. Concist., Acta Cam., vol. 13, fol. 197v. V₂: ASV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 14, fol. 99v.

B) KIEGÉSZÍTÉSEK A MAGYAR VONATKOZHÁSÚ
KONZISZTORIÁLIS PROPOZÍCIÓKHOZ

(1410–1432)

*Addimenta propositionum consistorialium de beneficiis ecclesiasticis
Regni Hungariae peractarum*

- 1410-08-13.** NICOLAUS SIMONIS, *mon. Iuxtagron O.S.B., Strig. dioc.* (ASV Acta Misc., vol. I, fol. 21r; ASV Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 20r; MOL DF 288845/4.)
- 1410-09-12.** IOANNES ANDREE DE BONDELMONTIBUS, *mon. Pechvaradien. O.S.B. Quinqueecclesien. dioc.* (Acta Misc., vol. I, fol. 21v; Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 20v; fotója: MOL DF 288845/5.)
- 1411-05-05.** THOMA IOANNIS, *mon. S. Egedii de Simigio O.S.B. Vésprimin., dioc.* (Acta Misc., vol. I, fol. 29v; Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 25v; fotója: MOL DF 288846.)
- 1411-08-31.** HENRICUS, *mon. BMV de Clusmonostra.* (Acta Misc., vol. I, fol. 32v; Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 27v; fotója: MOL DF 288847.)
- 1412-01-10.** MARIUS DE SARGO, *mon. BMV de Molear O.S.B., Ragusin. dioc.* (Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 29v)
- 1414-02-15.** SEBASTIANUS NICOLAI, *mon. BMV de Almad O.S.B., Vésprimien. dioc.* (Acta Misc., vol. I, fol. 68r; Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 46v; fotója: MOL DF 288849.)
- 1419-01-15.** PETRUS (Scardonen.), *Castren.* (Acta Misc., vol. I, fol. 104v; DF 288855.)
- 1419-01-15.** GEORGIUS (Faren.), *Scardonen.* (Acta Misc., vol. I, fol. 104v; fotója: MOL DF 288855.)
- 1420-08-30.** MATHEUS DE CHIAPA, *Nandoralben.* (Acta Misc., vol. I, fol. 107r; fotója: MOL DF 288857., *reg. ZsO VII, n. 2116.*)
- 1420-09-04.** IOANNES, *Coronen.* (Acta Misc., vol. I, fol. 110r; fotója: MOL DF 288858, *reg. ZsO VII, n. 2141.*)
- 1424-02-09.** GEORGIUS, *Strigonen.* (Acta Misc., vol. I, fol. 144v; fotója: MOL DF 288862.) (pallium)
- 1424-11-15.** ANDREAS, *Sedumen.* (Acta Misc., vol. I, fol. 150v; Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 91v; MOL DF 288864/1.) (admin., suffr. Colocen.)
- 1424-12-04.** IOANNES DE BONDELMONTIBUS (abb. Pechvaradien.), *Colocen.* (Acta Misc., vol. I, fol. 151r; Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 91v; fotója: MOL DF 288864/2.) (pallium)
- 1425-01-10.** NICOLAUS, *mon. S. Martini de Sacro monte O.S.B., Iaurien.* (Acta Misc., vol. I, fol. 152rv; Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 93r¹)
- 1429-06-01.** GEORGIUS (praep. eccl. S. Petri de Posega, Quinqueecclesien. dioc.), *Nitrien.* Acta Misc., vol. I, fol. 198v; Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 122r; MOL DF 288875.)²

¹ Lásd ehhez LUKCSICS, *XV. század pápák oklevelei*, I, 777.

² Lásd ehhez LUKCSICS, *XV. század pápák oklevelei*, I, 1289, 1292.

- 1429-06-08. THOMAS (praep. Strigonien.), *Strigonien.* (Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 122r)
- 1431-01-24. FRIDERICUS (Bambergien.), *Vacien.* Acta Misc., vol. 1, fol. 213v; fotója: MOL DF 288877.) (admin.)
- 1431-12-10. MICHAEL MARTINI (monachus mon. S. Adriani de Halwar, O.S.B., Vespr. dioc.) *Bodonien.* (Acta Misc., vol. 1, fol. 224v–226v) (rel. card. Rothoagen.)¹
- 1432-04-04. GEORGIUS (monachus eiusdem mon.), *mon. BMV Lacronien. O.S.B., Ragusin. dioc.* (Misc. Arm., XII, vol. 121A, fol. 137r)

II.

MAGYAR KIRÁLYI PÜSPÖKKINEVEZÉSEK

(1520–1603)

*Nominationes seu collationes regiae episcopatus
Regni Hungariae concernentes*

- 1520-12-29. LADISLAUS DE MACEDONIA, *Sirmien.* (MOL DL 30095; ed. ETE I, 19–20, n. 15.)²
- 1526-02-18. THOMAS SZALAHÁZY, *prima vacatura* (Vienna, MOL DF 276100; ed. ETE I, 236, n. 229.)
- 1526-09-15. THOMAS SZALAHÁZY (Vesprimien.), *Transylvan.* (Vienna, ed. ETE I, 279–280, n. 270 és 271.)³
- 1526-09-15. STEPHANUS BRODARICH (Sirmien.), *Vesprimien.* (Vienna, ed. ETE I, 280, n. 272.)⁴
- 1526-11-15. PAULUS VÁRDAY (Agrien.), *Strigonien.* (Archivum Primatiale [Strigonium], Archivum saeculare, Acta Radicalia, Classis A, n. 18; cit. *Esztergomi érsekek*, 246, 32. jegyzet)
- 1527-11-04. LADISLAUS DE MACEDÓNIA (praep. Quinqueecclesien.), *Varadien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 1, fol. 73–74; Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma [MKA], Libri donationum [E 227], vol. 1, fol. 65; ed. PRAY, *Specimen*, II, 186–187; KOLLER, *op. cit.*, V, 202–203; ETE I, 340–341, n. 341.)
- 1527-11-11. THOMAS SZALAHÁZY (Vesprimien.), *Agrien.* (Vienna, ed. ETE I, 343–344, n. 345.)
- 1527-11-21. IOANNES GERVÁN DE MUSINA, *Chanadien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 1, fol. 15; MKA Libri don. [E 227], vol. 1, fol. 11., ed. ETE I, 346–347, n. 348.)

¹ Lásd ehhez LUKCSICS, *XV. század pápák oklevelei*, II, n. 68.

² Néhány további (szerémi, váci és egri archontológiai adat): C. ΤΟΤΗ, *Az egri püspöki szék betöltésének problémái*, 17–18.

³ Hamisítvány.

⁴ Hamisítvány.

- 1534-11-25. PETRUS DE RYPACH, *Timminien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 1, fol. 245–246; MKA Libri don. [E 227], vol. 1, fol. 195; *ed.* ETE II, 372–373, n. 346.)
- 1534-11-25. FRANCISCUS THURZÓ, *Nitrien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 1, fol. 245; *ed.* ETE II, 373, n. 347.)
- 1537-01-17. GABRIEL PERÉNYI, *Varadien*. (Vienna, *ed.* ETE III, 122–123, n. 142.)
- 1537-03-28. FRANCISCUS PERÉNYI, *Agrien*. (Vienna, *ed.* ETE III, 149–150, n. 168.)
- 1540-09-14. NICOLAUS PERÉNYI, *Vácien*. (Vienna, *ed.* ETE III, 488, n. 494.)
- 1541-10-20. Ferdinandus Stanislao (prep. Alben.), *Quinqueecll*. (Linz, *ed.* KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis*, V, 283.)
- 1548-12-13. NICOLAUS OLÁH (Zagrabien.), *Agrien*. (Kismarton, *ed.* PRAX, *Specimen*, I, 216–218; ETE V, 86–87.)
- 1548-12-14. AUGUSTINUS SBARDELLATI (praep. Strigonien.) *Vácien*. (*reg.* KOVACHICH, *Formulae*, LXV, n. 106; ETE V, 90, n. 91.)
- 1553-05-10. MATTHIAS ZABERDINUS, *Varadien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 135–136; MKA Libri don. [E 227], vol. 2, 93.)
- 1553-05-26. PAULUS BORNEMISSZA, *Transilvanen*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 144–145; MKA Libri don. [E 227], vol. 2, 96.)
- 1553-06-04. BLASIVS PETERVARADINO (prep. Scepusin.), *Vácien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 156–157; MKA Libri don. [E 227], vol. 2, 103; *cit.* SZARKA, *A váci egyházmegye*, 143, 9. jegyzet)
- 1553-06-10. FRANCISCUS DE ÚJLAK (Jaurien.) *Agrien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 146–147; *cit.* SUGÁR, *Egri*, 256, 32. jegyzet)
- 1555-04-16. JOANNES DE ÚJLAK (abbas Pilisien., can. Posonien.) *Timminien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 298–299; MKA Libri don. [E 227], vol. 2, 187.)
- 1556-08-26. FRANCISCUS FORGÁCH (can. Agrien.), *Varadien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 360–361; MKA Libri don. [E 227], vol. 2, 235.)
- 1556-09-10. GEORGIUS BÓDY (prep. Leleszien.), *Chanadien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 322–323; *cit.* SUGÁR, *Az egri püspökök*, 259, 5. jegyzet)
- 1563-11-19. GREGORIUS BORNEMISSZA (prep. Scepusien.), *Chanadien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 780–781.)
- 1563-11-19. ANDREAS DUDITH (Chanadien.), *Quinqueecclesien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 779–780.)
- 1563-12-19. GEORGIUS DRASKOVICH, *Zagrabien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 778–779.)
- 1565-11-17. ZACCARIA DELFINO (ep. Lesinen.) *admin. Jaurien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 873–874.)
- 1569-10-17. ANTONIVS VERANCHICH (Agrien.), *Strigonien*. (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 955–956; *cit.* SUGÁR, *Az egri püspökök*, 270, 78. jegyzet)

- 1572-07-29. STEPHANUS RADÉCZY (Varadien.), *Agrien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 1034–1035; *cit.* SUGÁR, *Az egri püspökök*, 276, 16. jegyzet)
- 1572-10-27. GREGORIUS BORNEMISSZA (Chanadien.), *Varadien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 3, fol. 1036.)
- 1578-04-12. ZACHARIAS MOSSÓCZY (Tinninien.), *Vacien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 93–94; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, 68; *cit.* SZARKA, *A váci egyházmegye*, 147, 16. jegyzet)
- 1578-04-12. JOANNES MONOSZLAY (Quinqueecclesien.), *Zagrabien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 91–93. (cum abbatia de Topusko)
- 1579-02-06. NICOLAUS TELEGDINUS (prep. Strigonien.), *Quinqueecclesien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 131–132; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, fol. 93; *ed.* KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis*, VI, 319.)
- 1582-02-21. STEPHANUS MATHISY (praep. Jaurien.), *Chanadien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 291; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, 203.)
- 1582-02-21. PETRUS HERESSINCZY (praep. Zagrabien.), *Tinninien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 291; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, 203.)
- 1582-02-21. ZACCHARIAS MOSSÓCZY (Vacien.), *Nitrien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 245–246; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, 175.)
- 1582-02-21. MARTINUS PETHE DE HETES (can. Posonien.), *Sirmien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 291–292; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, 204.)
- 1582-02-21. BALTHASAR MELEGH (Chanadien.), *Vacien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 260–261; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, 187; *cit.* SZARKA, *A váci egyházmegye*, 148, 19. jegyzet)
- 1582-04-29. MARTINUS PETHE DE HETESI (Sirmien.), *Vacien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 310; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, 223; *cit.* SZARKA, *A váci egyházmegye*, 150, 22. jegyzet)
- 1585-03-08. PETRUS HERESSINCZY (Tinninien.), *Zagrabien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 419–420; MKA Libri don. [E 227], vol. 3, 325.) (cum abbatia Topusko)
- 1587-08-13. STEPHANUS FEJÉRKÖVY (Vesprimien.), *Nitrien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 476–477.)
- 1587-08-13. MARTINUS PETHE DE HETES (Vacien.), *Varadien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 471–472.) (cum praepositura Scepusien. et Jaszoien.)
- 1587-08-13. PETRUS HERESSINCZY (Zagrabien.), *Iaurien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 475–476.)
- 1587-09-30. STEPHANUS MATHISY (Chanadien.), *Vacien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 481; *cit.* SZARKA, *A váci egyházmegye*, 152, 27. jegyzet)
- 1587-10-03. PAULUS SZEGEDY (can. Agrien.), *Chanadien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 481–482.) (cum praep. Lelesien.)

- 1587-10-03.** JOANNES KUTASSY (praep. maior Strigonien.), *Quinqueecclesien. et admin. Strigonien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 479–480; *cit. Esztergomi érsekek*, 270, 13. jegyzet)
- 1587-10-03.** GASPAR SZTANKOVACHKY (praep. Zagrabien.), *Zagrabien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 478–479.) (cum abb. de Topusko)
- 1587-11-23.** FRANCISCUS FORGÁCH, *Veszprimien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 4, fol. 486.)
- 1592-03-07.** JOANNES KUTASSY, *Iaurien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 1, Iuramentum in arce Pragen.; *cit. Esztergomi érsekek*, 271, 25. jegyzet)
- 1592-09-05.** JOANNES CSERŐDY (Tinninien.), *Quinqueecclesien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 8–9.)
- 1593-05-24.** NICOLAUS MICATIUS (MIGAZZI) (can. Zagrabien.), *Tinninien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 50; *cit. KOLLER, Historia episcopatus Quinqueecclesiensis*, VI, 362.)
- 1593-05-24.** STEPHANUS SZUHAY (praep. Strigonien.), *Vácien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 53–54.)
- 1593-08-01.** NICOLAUS ZELNICZEY (praep. Zagrabien.), *Sirmien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 74–75.)
- 1596-06-17.** JOANNES CSERŐDY (Quinqueecclesien.), *Agrien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 178–179; *cit. SUGÁR, Az egri püspökök*, 285, 19. jegyzet)
- 1596-06-17.** STEPHANUS FEJÉRKÖVY (Nitrien.), *Strigonien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 183–184.)
- 1596-06-17.** JOANNES KUTASSY (Iaurien.), *Colocen.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 181–182; *cit. Esztergomi érsekek*, 272, 31. jegyzet)
- 1596-06-17.** NICOLAUS ZELNICZEY (Sirmien.), *Quinqueecclesien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 180–181.)
- 1596-06-17.** DEMETRIUS NÁPRÁGI (praep. Agrien.), *Sirmien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 179–180.)
- 1596-07-10.** FRANCISCUS FORGÁCH (Veszprimien.), *Nitrien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 217–218.)
- 1596-07-10.** ANDREAS MONOSZLÓI (praep. Posenien.), *Veszprimien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 212–213.)
- 1597-01-22.** JOANNES KUTASSY (Colocen. et Iaurien.), *Strigonien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 230–231; *cit. Esztergomi érsekek*, 272, 33. jegyzet)
- 1598-04-16.** MARTINUS PETHE DE HETES (Varadien.), *Jaurien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 277–278.)
- 1603-08-23.** SIMON BRATULICH (Sirmien.), *Zagrabien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 610–611.)
- 1603-09-08.** LUDOVICUS ÚJLAKI (Bosnen.), *Veszprimien.* (MOL MKL Libri regii [A 57], vol. 5, fol. 621–622.)

FORRÁSOK ÉS BIBLIOGRÁFIA

FORRÁSOK

ARCHIVIO DI STATO DI ROMA (ASRo)

Fondo Camerale I

Serie XXVIII (Diversa negotia Datariae), Liber IV (busta 2021)

ARCHIVIO SEGRETO VATICANO – CITTÀ DEL VATICANO (ASV)

Archivio Concistoriale

Acta Camerarii, vol. 1–5. 8–13

Acta Miscellanea, vol. 1. 4–8. 11–17. 20–21. 23. 28. 31. 34–37. 46–53. 55. 60.
63–65. 70. 95–98

Acta Vicecancellariae, vol. 1–5. 7. 9–14

Concistori [Sostituto del Concistoro], vol. 1568–1572

Archivum Arcis (A.A.) I–XVIII. n. 1604. 1711. 2453. 2534. 2541. 2839. 2858–2860.
5079. 5101. 5120. 5243. 5247. 5256–5259. 5261

Arm. XXXIX, vol. 10

Arm. XL, vol. 6. 8–11. 13

Arm. XLIV. vol. 5. 9

Instrumenta Miscellanea, n. 4540

Miscellanea [Armadi I–XVI]

Armadio XII, vol. 121A. 144–146. 214. 216

Armadio XIII, vol. 38

Registri Lateranensi, vol. 805. 808. 847. 854. 1094. 1129. 1261. 1281

Registri Vaticani, vol. 1791

Segreteria dei Brevi

Reg. Brev. vol. 106. 174. 183. 377

Segreteria di Stato

Principi, vol. 5. 9. 14. 30. 44

ARCHIVUM PRIMATIALE – ESZTERGOM

Archivum Saeculare

Acta Radicalia, Classis A, n. 18

BIBLIOTHECA APOSTOLICA VATICANA – CITTÀ DEL VATICANO (BAV)

Barberini latini 2877–2878. 2881. 2929. 3219

Vaticani latini vol. 3478

BIBLIOTECA CASANATENSE – ROMA

Ms. 2672

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR – BUDAPEST (MOL)

Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok

Oklevelek (I 1), 1. 2

Diplomatikai Levéltár (DL), n. 18550–18554. 19257–19258. 21314. 21449. 24393.
25663. 30095. 81902. 82616Diplomatikai Fényképtár (DF), n. 276100. 276806. 288845. 288847. 288849. 288855.
288857–288858. 288862. 288864. 288868. 288875. 288877–288878

Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Magyar Királyi Kancellária

Libri regii (A 57), vol. 1. 3–5

Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (MKA)

Libri donationum (E 227), vol. 1–3

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV – WIEN (ÖStA)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)

Ungarische Akten, Allgemeine Akten, Fz. 10. 19. 30. 54. 90. 93–95. 98. 100.
110–113. 115–124. 126–127. 130–134. 138. 140. 143–145

BIBLIOGRÁFIA

- ACKERMANN KÁLMÁN: *Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek. Életrajzi tanulmányok az ellenreformáció korához*, Budapest 1918.
- Acta Tomiciana I–XVI*, Poznaniae–Wratislaviae–Cracoviae 1882–1961.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *Der erste Erneuerer des katholischen Lebens nach der Reformation in Ungarn: Primas Miklós Oláh, Erzbischof von Gran (1493–1568)*, Ecclesia Militans. Studien zur Konzilien- und Reformationsgeschichte. Remigius Bäumer zum 70. Geburtstag gewidmet. I: Zur Konziliengeschichte. II: Zur Reformationsgeschichte (hrsg. von W. Brandmüller–H. Immenkötter–E. Iserloh), Paderborn–München–Wien–Zürich 1988, II, 491–517.
- ALMÁSI GÁBOR: *A vallásos különút lehetőségei a 16. században: Dudith András és a konfesszionalizáció*, Aetas 2008, 4, 5–23.
- ALONSO, JUSTO FERNANDEZ: *Proceso informativo la elección de Juan de la Cerda, obispo de Barcelona*, Anthologica Annuua 6 (1958) 467–478.
- Andreas Dudithius: Epistolae I–VI (1554–1580)*, ed. T. SZEPESSY et al., Budapest 1992–2002.
- Antonio de Bonfimi, Rerum Ungaricarum decades I–IV 1* (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum), ed. IVÁNYI BÉLA et al., Lipsiae–Budapestini 1936–1941; *Rerum Ungaricarum decades IV 2, (Appendix, fontes, index)* (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova), ed. KULCSÁR M.–KULCSÁR P., Budapestini 1976.
- ARTNER EDGÁR: *Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája* (CVH I/1; kiad. Szovák Kornél–Török József–Tusor Péter), Budapest–Róma 2004.
- BAHLCKE, JOACHIM: *A „Magyar Korona püspöke”. Adalék az egyház 17–18. századi társadalom- és alkotmánytörténetéhez*, TSz 48 (2006) 1–24.
- BALAN, PETRUS (ed.): *Monumenta saeculi XVI. historiam illustrantia I*, Oeniponte 1885.
- BÁNYI FLORIO: *Griánfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai*, HK 40 (1939) 1–33 és 213–228; 41 (1940) 143–156.
- BARBARIĆ, JOSIP–LUKINOVIĆ, ANDRIJA et al. (ed.): *Camera Apostolica. I: Obligationes et solutiones camerale primo (1299–1560). II: 1302–1732* (Monumenta Croatica Vaticana 1), Zagreb–Rim 1996–2001.
- BATTHYANY, IGNATIUS: *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis scripta et acta hactenus inedita cum serie episcoporum Chanadiensium*, Albo–Carolinae 1790.
- BEDY VINCE: *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 6), Győr 1938.
- BEMBUS, PETRUS: *Epistolarum Leonis X. pont. max. nomine scriptarum libri XVI*. Lugduni 1540.
- BENDA KÁLMÁN: *Erdély végzetes asszonya* (Labirintus könyvek), Budapest 1986.
- BERGIN, JOSEPH: *The Making of the French Episcopate 1589–1661*, New Haven–London 1996.
- BERZEVICZY ALBERT (kiad.): *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok* (MHH I/39), Budapest 1914.
- BERZEVICZY ALBERT: *Beatrix királyné (1457–1508). Történelmi élet- és korrajz* (Magyar Történelmi Életrajzok), Budapest 1908.
- BESSENYEI JÓZSEF: *Lettere di principi. Fejedelmi levelek a pápának* (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma [!]. Fontes 3), Roma–Budapest 2002.
- Bibliografia dell'Archivio Vaticano I–VIII*, a c. di GIULIO BATTELLI, Città dell'Vaticano 1962–2001; *Bibliografia dell'Archivio Vaticano (Nuova versione). IX (1997–1999)*, diretta da Sergio Pagano, a c. di SERGIO PAGANO–LUCA CARBONI–MARCO MAIORINO, Città del Vaticano 2003.
- BIRELEY, ROBERT: *The Refashioning of Catholicism 1450–1700. A Reassessment of the Counter Reformation*, Washington 1999.
- BOGNÁR KRISZTINA: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 13) Budapest 2004.
- BÓNIS GYÖRGY: *A jogtudó magyar értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest 1971.

- BRANDT, HANS JÜRGEN: *Zwischen Wahl und Ernennung. Zu Theorie und Praxis der mittelalterlichen Bischofsbestellungen im Spannungsfeld von regnum und sacerdotium*, Papsttum und Kirchenreform. Historische Beiträge. Festschrift für Georg Schwaiger zum 65. Geburtstag (hrsg. v. Manfred Weitlauf–Karl Hausberger), Erzabtei St. Ottilien 1990, 225–233.
- BUES, ALMUT (Hrsg.): *Nuntiatür Giovanni Dolfins (1573–1574)* (NbD III/7), Tübingen 1990.
- Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum I–XXIV*, ed. ALOYSIUS TOMASETTI, Torino, 1857–1872.
- BUNYITAY VINCE–MÁLNÁSI ÖDÖN: *A váradi püspökség története az alapítástól a jelen korig I–IV*, Nagyvárad–Debrecen 1883–1935.
- C. TÓTH NORBERT: *Az egri püspöki szék betöltésének problémái 1520 és 1523 között. Adatok az egri, szerémi és váci püspökök archontológiájához*, Erösségénél fogva várépitésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére (szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert), 9–18.
- C. TÓTH NORBERT (kiad.): *Politikátörténeti oklevéltár Bátori István nádor első helytartóságában (1522–1523)* (A MOL Kiadványai II. Forráskadványok 50), Budapest 2010.
- Caesaris S.R.E. Card. Baronii, Od. Raynaldi et Jac. Laderchii... Annales ecclesiastici denuo et accurate excusi I–XXXVII*, Parisiis 1887.
- CAMPOS, DEOCLECIO R. DE: *I Palazzi Vaticani* (Roma Cristiana 17), Roma 1967.
- CARDAUNS, LUDWIG (Hrsg.): *Berichte vom Regensburger und Speierer Reichstag 1541, 1542. Nuntiatüren Verallios und Poggios. Sendungen Farneses und Sfondratos 1541–1544* (NbD I/7), Berlin 1912.
- CARDAUNS, LUDWIG (Hrsg.): *Nuntiatüren Morones und Poggios. Legationen Farneses und Cervinis 1539–1540* (NbD I/5), Berlin 1909.
- CHOBOT FERENC: *A váci egyházmegye történeti névtára II*, Vác 1917.
- CLERGEAC, ADRIEN: *La Curie et les bénéfices consistoriaux. Étude sur les communs et menus services 1300–1600*, Paris 1911.
- Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. IOSEPHUS ALBERIGO–IOSEPHUS A. DOSETTI PERIKLE –P.J. CLAUDIUS LEONARDI–PAULUS PRODI, Bologna 1973³.
- CONTI, OTTAVIO PIO: *Elenco dei Defensores e degli Avvocati concistoriali dall'anno 598 al 1905 con discorso preliminare*, Roma 1905.
- CUGNONI G[IOSEFFE]: *Autobiografia di monsignor G. Antonio Santori cardinale di S. Severina*, Archivio della (Reale) Società Romana di Storia Patria 12 (1889) 327–372 és 13 (1890) 151–205.
- CZAICH Á. GILBERT: *Regesták a római Dataria-levéltárból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből I–II*, TT 1899, 1–17 és 235–272.
- CZAICH Á. GILBERT: *Regesták VII. Imre [!] pápa korából 1484–1492*, TT 1902, 511–527.
- CZAICH Á. GILBERT: *Adalék II. Ulászló és Beatrix házassága ügyéhez*, Századok 37 (1903) 862–865.
- CSIZMADIA, ANDOR: *Die Entwicklung des Patronatsrechtes in Ungarn*, Archiv für Österreichisches Kirchenrecht 25 (1974) 308–327.
- DÁVID GÉZA–FODOR PÁL: „*Ez az ügy fölöttébb fontos*”. *Aszultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei. (1559–1560, 1564–1565)* (História Könyvtár. Okmánytárak 6), Budapest 2009.
- DENGEL, IGNAZ PHILIPP (Hrsg.): *Nuntius Biglia 1565–1566 (Juni). Commendone als Legat auf dem Reichstag zu Augsburg 1566* (NbD II/5), Wien–Leipzig 1926.
- DENGEL, IGNAZ PHILIPP (Hrsg.): *Nuntius Biglia 1566 (Juni) – 1569 (Dezember). Commendone als Legat bei Kaiser Maximilian II. 1568 (Oktober) – 1569 (Jänner)* (NbD II/6), Wien 1939.
- DENGEL, IGNAZ PHILIPP–KRAMER, HANS (Hrsg.): *Nuntius Bigliu 1570 (Jänner) – 1571 (April)* (NbD II/7), Graz–Köln 1952.
- DENZINGER, HEINRICH (ed.), *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg im Breisgau 2001³⁹.
- DENZLER, GEORG: *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem westphälischen Frieden. Mit Edition der Kongregationsprotokolle zu deutschen Angelegenheiten 1649–1657*, Paderborn 1969.

- DITTRICH, FRANZ (ed.): *Nuntiaturberichte Giovanni Morones vom deutschen Königsboff* (QuFGG I/1), Paderborn 1892.
- DONNELLY, JOHN PATRICK: *Antonio Possevino S.J., as Papal Mediator between Emperor Rudolf II and King Stephan Bathory*, Archivum Historicum Societatis Iesu 69 (2000) 3–56.
- DOUGLAS, RICHARD M.: *Jacopo Sadoletto, 1477–1547: Humanist and Reformer*, Cambridge (Mass.) 1959.
- E. KOVÁCS PÉTER: *Fajca és az 1519-es magyar-török béke*, LK 63 (1992) 90–96.
- E. KOVÁCS PÉTER: *A Szentszék, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve, 97–117.
- ECKHARDT FERENC: *A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig*, Budapest 1935.
- Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I–V*, kiad. BUNYITAY VINCE–RAPAICS RAJMUND–KARÁCSONYI JÁNOS, Budapest 1902–1912.
- ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája (1301–1457) I–II*, Budapest, 1996.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez)*. I: 1526–1532 (Lymbus Kötetek 1), Budapest 2005.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *The Register of a Convent Controversy (1517–1518). Pope Leo X, Cardinal Bakócz, the Augustinians, and the observant Franciscans in contest* (CVH II/1), Budapest–Rome 2006.
- ERDŐ PÉTER: *Il potere giudiziario del primate d'Ungheria*, Apollinaris 53 (1980) 272–292 és 54 (1981) 213–231.
- ERDŐ PÉTER: *A pápaság és a magyar királyság Zsigmond király idején (1387–1437)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 83–95.
- ERDŐ PÉTER: *Allam és egyház jogi kapcsolata a Mobács előtti Magyarországon*, Útjaidon. Ünnepi kötet Jelenits István 70. születésnapjára (szerk. Bazsányi Sándor–Horkay Hörcher Ferenc–Tózsér Endre et al.), Budapest 2002, 569–578.
- ÉRDÚJHELYI MENYHÉRT: *Kutatásaim a római levéltárakban*, Katholikus Szemle 10 (1896) 605–646.
- Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE MARGIT, Budapest 2003.
- EUBEL, KONRAD: *Zur Geschichte der römische catholische Kirche in der Moldau*, RQ 12 (1898) 107–126.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Kísérlet a treutói zsinat határozatainak kibírdetésére Magyarországon*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Születésének 70. évfordulója ünnepére, Budapest 1998, 154–164.
- FAZEKAS ISTVÁN: *A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből*, Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére, Fons 9 (2002) 227–248.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között*, TSz 45 (2003) 1–2, 139–153.
- FEDELES TAMÁS: *Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Mór Fülöp (1476/77–1526)*, LK 78 (2007) 35–84.
- FEDELES TAMÁS: *Pécsi püspökök a késő középkorban*, Pécsi Szemle 14 (2011) 1, 13–24 és 2, 14–21.
- FÉNYI ANDRÁS: *Telegdi Miklós (1535–1586)*, Budapest 1939.
- FIRPO, MASSIMO: *Inquisizione romana e controriforma: studi sul cardinal Giovanni Morone e il suo processo di eresia*, Bologna 1992.
- FODOR PÁL: *Kié legyen Pankota? Érdekcsoportok és érdekérvényesítés az oszmán hatalmi elitben a 16. század közepén*, Századok 132 (1998) 825–836.
- FÖGEL JÓZSEF: *II. Lajos udvartartása (1516–1526)*, Budapest 1917.
- FOKIŃSKI, HIERONIM: *Le relazioni concistoriali nel Cinquecento*, AHP 18 (1980) 211–261.
- FOKIŃSKI, HIERONIM: *Propozycje konsystorialne w XVI. wieku (Omówienie. Teksty polskie)* (Studia Ecclesiastica 18. Historica II. Fontium Textus 2), Rzym 1994.
- FRANKÓI VILMOS: *Henckel János Mária királyné udvari papja*, Pest 1872.
- FRANKÓI VILMOS: *Tomori Pál élete és levelei*, Budapest 1881 (Századok, klny.)
- FRANKÓI VILMOS: *Erdődi Bakócz Tamás élete* (Magyar Történelmi Életrajzok), Budapest 1889.
- FRANKÓI VILMOS: *Oklévélvár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899.
- FRANKÓI VILMOS (kiad.): *Mátyás király levelei. Külügyi osztály I–II*, Budapest 1893–1895.

- FRAKNÓI VILMOS: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895.
- FRAKNÓI VILMOS: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkel I–III*, Budapest 1901–1903.
- FRAKNÓI VILMOS: *Beckenslager magyar prímás III. Frigyes német császár szolgálatában*, TSz 6 (1917) 156–186 és 477–498.
- FRAKNÓI VILMOS–DÉCSÉNYI-SCHÖNHERR GYULA (eds.): *Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490* (MVH I/6), Budapest 1891.
- FRENZ, THOMAS: *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)* (BDHIR 63), Tübingen 1986.
- FRENZ, THOMAS: *I documenti pontifici nel medioevo e nell'età moderna* (Littera Antiqua 6), Città del Vaticano 1998.
- FRIEDENSBURG, WALTER (Hrsg.): *Nuntiatur des Morone 1536–1538* (NbD I/2), Gotha 1892.
- FRIEDENSBURG, WALTER (Hrsg.): *Nuntiaturen des Vergerio 1533–1536* (NbD I/1), Gotha 1892.
- FRIEDENSBURG, WALTER (Hrsg.): *Legation Alexanders 1538–1539 I–II* (NbD I/3–4), Gotha 1893.
- FRIEDENSBURG, WALTER (Hrsg.): *Nuntiatur des Bischofs Pietro Bertano von Fano 1548–1549* (NbD I/11), Berlin 1910.
- GALLA FERENC: *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a vatikáni levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, LK 25 (1942–1945) 11–46.
- GALLA FERENC: *Mátyás király és a Szentszék*, Mátyás király emlékkönyv I, Budapest 1940, 95–170.
- GOETZ, HELMUT (Hrsg.), *Nuntiatur Giovanni Delfinos (1572–1573)* (NbD III/6), Tübingen 1982.
- GOETZ, HELMUT (Hrsg.): *Nuntiatur Delfinos. Legation Morones. Sendung Lippomanos (1554–1556)* (NbD I/17), Tübingen 1970.
- GOETZ, HELMUT (Hrsg.): *Nuntiatur des Girolamo Martinego (1550–1554)* (NbD I/16), Tübingen 1965.
- GÖLLER, EMIL: *Die Kommentatoren der päpstlichen Kanzleiregeln vom Ende des 15. bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Archiv für Kath. Kirchenrecht 84 (1905) 441–460; 85 (1906) 20–34, 259–265, 453–454.
- GRISAR, JOSEPH: *Päpstliche Finanzen, Nepotismus und Kirchenrecht unter Urban VIII*, Xenia Piana (Miscellanea Historiae Pontificiae 7), Roma 1943.
- GUALDO, GERMANO: *Sussidi per la consultazione dell'Archivio Vaticano* (CAV 17), Città del Vaticano 1989.
- HARTMANN, GERHARD: *Der Bischof: seine Wahl und Ernennung. Geschichte und Aktualität* (Grazer Beiträge zur Theologiegeschichte und Kirchlichen Zeitgeschichte 5), Graz–Köln–Wien 1990.
- HERGEROETHER, JOSEPH: *Leonis X Pontificis Maximi Regesta I*, Freiburg 1884.
- HERMANN EGYED: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 1), München 1973².
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII*, ed. GUILIEMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL–PATRICIUS GAUCHAT–LUDOVICUS SCHMITZ–KALLENBERG–REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN, Monasterii–Patavii 1913–1978.
- HORVÁTH MIHÁLY: *Magyar regesták a bécsi levéltárból 1118–1605*, Magyar TT 12 (1861) 3–96.
- HÓMAN BÁLINT–SZEKFFŰ GYULA: *Magyar Történet III* (írta SZEKFFŰ GYULA), Budapest 1939⁶.
- Indice dei fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca*, Città del Vaticano 2008–2009.
- IVÁNYI BÉLA: *Mossóczy Zakariás és a Magyar Corpus Iuris keletkezése*, Debrecen 1926.
- JADIN, LOUIS: *Les actes de la Congregation Concistoriale concernant les Pays Bas, la principauté de Liège et la Franche-Comté 1593–1797*, Rome 1935.
- JAITNER, KLAUS (Hrsg.): *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605 I–II* (Instructiones pontificum Romanorum), Tübingen 1984.
- JANKOVITS LÁSZLÓ: *A versek és a vérese verés: Jacobus Piso és Várdai Pál konfliktusa*, Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére I–II (szerk. Imre Mihály–Oláh Szabolcs–Fazakas Gergely–Száraz Orsolya), Debrecen 2011, 26–28.
- JANKOVITS LÁSZLÓ: „Vir terribissimus Iacobus Piso” – a Hungarian Humanist Poet and Diplomat in the Ersamian World, s.a.

- JASCHKE, HELMUT: „Das persönliche Regiment” Clemens’ VIII. Zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats, RQ 65 (1970) 133–144.
- JEDIN, HUBERT: *Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte*. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I: Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II: Konzil und Kirchenreform, Freiburg–Basel–Wien 1966.
- JEDIN, HUBERT: *Vorschläge und Entwürfe zur Kardinalsreform*, Kirche des Glauben – Kirche der Geschichte, II, 118–147.
- JEDIN, HUBERT: *Die Reform des bischöflichen Informativprozesses auf dem Konzil von Trient*, Kirche des Glauben – Kirche der Geschichte II, 451–459.
- Jobannes de Thuróc, Chronica Hungarorum* (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova), ed. GALÁNTAI GY.–KRISTÓ GY., Budapest 1985.
- JUHÁSZ KÁLMÁN: *Acsanádi püspökség története (1552–1608)* (Csanádvármegyei Könyvtár 28), Szeged 1935.
- JUHÁSZ KÁLMÁN: *Acsanádi püspökség története (1500–1552)* (Csanádvármegyei Könyvtár 43), Szeged 1947.
- KASZA PÉTER: *Ein Humanist in Scheideweg: Stephan Brodarics am Hof der Königin Maria*, Maria von Ungarn. Eine Renaissance Fürstin (hrsg. v. Martina Fuschs–Orsolya Réthelyi), Münster 2007, 73–89.
- KÁROLYI ÁRPÁD: *Adalék a nagyváradi béke s az 1536–1538. évek történetéhez*, Századok 11 (1878) 591–617. 687–732. 790–840.
- KATONA, STEPHANUS: *Historia critica regum Hungariae I–XLII*, Pestini–Posonii–Cassoviae–Claudio-poli–Budae 1779–1813.
- KENYERES ISTVÁN: *Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*, Budapest 2008.
- KINDERMANN, ADOLF: *Das landesfürstliche Ernennungsrecht*, Leitmeritz 1933.
- KISBÁN EMIL: *A magyar pálosrend története I–II*, Budapest 1938–1940.
- KOLLÁNYI FERENC: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900.
- KOLLÁNYI FERENC: *Regesták a római és a parmai levéltárakból*, TT 6 (1905) 311–376.
- KOLLÁR ÁDÁM FERENC: *Historia diplomatica iuris patronatus*, Vindobonae 1762.
- KOLLÁR ÁDÁM FERENC: *De Originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra Apostolicorum Regum Hungariae*, Vindobonae 1764.
- KOLLER, ALEXANDER (Hrsg.): *Nuntiaturen des Giovanni Delfino und des Bartolomeo Portia (1577–1578)* (Nbd III/9), Tübingen 2003.
- KOLLER, IOSEPHUS: *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis I–VII*, Posonii–Pestini 1782–1812.
- KORZENIEWSKI, IOSEPHUS (ed.), *Analecta Romana, quae historiam Poloniae saec. XVI illustravit ex archivis et bibliothecis excerpta* (Scriptores rerum Polonicarum 15), Cracoviae 1894.
- KÖBLÖS JÓZSEF: *Az egyházi középrteg Mátyás és a Jagellók korában* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12), Budapest 1994.
- KÖRMENDY JÓZSEF: *Annatae et regno Hungariae provenientes in Archivio Secreto Vaticano 1421–1536* (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II/21), Budapest 1990.
- KRAUS, ANDREAS: *Secretarius und Sekretariat. Der Ursprung der Institution des Staatssekretariats und ihr Einfluß auf die Entwicklung moderner Regierungsformen in Europa*, RQ 55 (1960) 43–84.
- KRUPPA TAMÁS: *Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár II (1595–1613)*, (CVH I/5), Budapest–Róma 2009.
- KUBINYI ANDRÁS: *Beriszló Péter és budai szereplése*, Budapest régiségei XX, Budapest 1963, 125–136.
- KUBINYI ANDRÁS: *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatainak ezer éve, 119–134.
- KUBINYI ANDRÁS: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon* (METEM Könyvek 22), Budapest 1999.
- KUBINYI ANDRÁS: *Budai Kakas János és történeti feljegyzései*, Főpapok, egyházi intézmények, 193–211.
- KUBINYI ANDRÁS: *A budavári Szent Zsigmond-káptalan a késő középkorban*, Főpapok, egyházi intézmények, 225–232.

- KUBINYI ANDRÁS: *Magyarok a késő-középkori Rómában*, Studia Miskolciensia III, Miskolc 1999, 83–91.
- KUPKE, GEORG (Hrsg.): *Nuntiatoren des Pietro Bertano und Pietro Camaiani 1550–1552* (Nbd I/12), Berlin 1901.
- LASZOWSKI, EMILJE (ed.): *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae II* (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 38), Zagrabiae 1916.
- LEONESSA, MAURO DA: *Il predicatore apostolico*, Isole del Liri 1929.
- Lexikon für Theologie und Kirche I–X*, hrsg. von WALTER KASPER, Freiburg/Brsg. 1993–2001.
- LITZENBURGER, LUDWIG: *Der Informativprozess des Münchener Hofbibliothekars Casimir Haeffelin*, RQ 50 (1955) 230–247.
- LJUBIĆ, SIMEON: *Commissiones et relationes Venetae I* (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 6), Zagrabiae 1876.
- LUKSICS JÓZSEF: *Középkori pápai adókönyvek*, Budapest 1908.
- Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve* (szerk. ZOMBORI ISTVÁN), Budapest 1996.
- MÁLYUSZ ELEMÉR: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog* (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből ú.s. 9), Budapest 1958.
- MEYSZTOWICZ, VALERIANUS (ed.): *Documenta Polonica ex Archivio Generali Hispaniae in Simancas I–VI*, (EFE 8. II–12. 15–16. 19), Romae 1963–1968.
- MEYSZTOWICZ, VALERIANUS–ANDREIS, WANDA WYHOWSKA DE (ed.): *Documenta Polonica ex Archivio Parmensi I* (EFE 22), Romae 1970.
- MEYSZTOWICZ, VALERIANUS–ANDREIS, WANDA WYHOWSKA DE (ed.): *Res Polonicae ex Archivio Mediceo Florentino I–III* (EFE 26–28), Romae 1972.
- Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század)* (Historia Litteraria 18), szerk. SZABÓ ANDRÁS, Budapest 2005.
- MOLNÁR ANTAL: *Apátság és Magyarország a török uralom idején (1526–1686)*, Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében (szerk. Zombori István), Budapest 2004, 189–217.
- MOLNÁR ANTAL: *Katolikus missziók a bódolt Magyarországon, I: 1572–1647* (Humanizmus és reformáció 26), Budapest 2002.
- Monumenta Antiquae Hungariae I–IV: 1550–1600* (Monumenta Historica Societatis Iesu 101. 112. 121. 131.), Romae 1969–1987.
- MOSCONI, NATALE (ed.): *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite Vaticane e Ambrosiane I–V*, Brescia 1966–1967.
- MÜLLER, GERHARD (Hrsg.): *Legation Lorenzo Campeggios 1530–1531 und Nuntiatior Girolamo Aleandros 1531* (Nbd I/1. Ergänzungsbd.), Tübingen 1963.
- NAGY IVÁN–B. NYÁRY ALBERT (kiad.): *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490 I–IV* (MHH IV/1–4), Budapest 1877.
- NANNI, LUIGI (ed.): *Epistolae ad principes. I: Leo X–Pius IV (1513–1565). II: Pius V–Gregorius XIII. (1566–1585). III: Sixtus V–Clemens VIII. (1585–1605)* (CAV 28–29 et 41), Città del Vaticano 1992–1997.
- NEMES GÁBOR: *Adalékok a középkori győri székesegyház pusztulásához*, Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve 47 (2009) s.a.
- NEMES GÁBOR: *Zaccaria Delfino bíboros győri adminisztrátorsága és kapcsolata Sopron városával*, Soproni Szemle 64 (2010) 4, 397–413.
- NERI, DANIELA (Hrsg.): *Nuntiatior Giovanni Dolfins (1575–1576)* (Nbd III/8), Tübingen 1997.
- ORIOLI, GIORGIO: *La collazione del pallio*, Nuntia (Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo) 3 (1976) 88–96.
- ÓVÁRY LIPÓT (kiad.): *III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549)* (MHH) I/16, Budapest 1879.
- ÓVÁRY LIPÓT: *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai I–III*, Budapest 1890–1894–1901.

- PÁLFFY GÉZA: *A tizenhatodik század története* (Magyar Századok 6), Budapest 2000.
- PÁSZTOR LAJOS: *Il sostituto del concistoro ed il suo archivio*, AHP 5 (1967) 355–372.
- PÁSZTOR LAJOS: *Guida delle fonti per la storia dell'America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesiastici d'Italia* (CAV 2), Città del Vaticano 1970.
- PÁSZTOR LAJOS: *Le cedole concistoriali*, AHP 11 (1973) 209–268.
- PEISCH ALAJOS: *Monoszlóy András (1552–1601)*, Budapest 1941.
- PIRHALLA MÁRTON: *A szépesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig*, Lőcse 1899.
- POTZ, RICHARD: *Bischofsernennungen. Stationen, die zum heutigen Zustand geführt haben*, Zur Frage der Bischofsernennungen in der römisch-katholischen Kirche (hrsg. v. Gisbert Greshake), München–Zürich é.n., 17–35.
- PRAY, GEORGIUS: *Annales regum Hungariae V*, Vindobonae 1770.
- PRAY, GEORGIUS: *Epistolae procerum Regni Hungariae I–III*, Posonii–Viennae 1805–1806.
- PRITZ, ERNST: *Supplikensignatur und Briefexpedition an der römischen Kurie im Pontifikat Papst Calixtus III.* (BDHIR 42), Tübingen 1972.
- PRODI, PAOLO: *Lo sviluppo dell'assolutismo nello Stato Pontificio. I: La monarchia papale e gli organi centrali di governo*, Bologna 1968.
- RABIKAUSKAS, PAULIUS: *Die Gründungsbulle des lateinischen Bistums Smolensk und andere diesbezügliche Papsturkunden (1636)*, AHP 12 (1974), 207–233.
- RAINER, JOHANN: *Quellen zur Geschichte der Grazer Nuntiatur 1580–1622*, RHM 2 (1957–1958) 72–81.
- RAINER, JOHANN: *Projekte zur Errichtung eines Bistum Graz*, RHM 6–7 (1962–1964) 113–136.
- RÁCZ GYÖRGY: *Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve, 55–81.
- RE, NICCOLÒ DEL: *La Curia Romana* (Sussidi Eruditi 23), Roma 1970.
- REINHARD, WOLFGANG: *Staatsmacht als Kreditproblem. Zur Struktur und Funktion des frühneuzeitlichen Amterhandels*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 61 (1974) 289–319.
- REINHARD, WOLFGANG: *Kardinalseinkünfte und Kirchenreform*, RQ 77–78 (1982–1983) 157–194.
- RILL, GERHARD: *Prosper Graf von Arco, kaiserlichen Orator beim Hl. Stuhl 1560–1572*, MÖStA 13 (1960) 1–106.
- RITZLER, REMIGIUS: *Die archivalischen Quellen der „Hierarchia Catholica“*, Miscellanea Archivistica Angelo Mercati (ST 165), Città del Vaticano 1952, 51–74.
- RITZLER, REMIGIUS: *Procesos informativos de los obispos de España y sus dominios en el Archivo Vaticano*, Anthologica Annu 4 (1956) 465–498.
- RITZLER, REMIGIUS: *Per la storia dell'Archivio del Sacro Collegio*, Mélanges Eugène Tisserant V (ST 235), Città del Vaticano 1964, 299–338.
- RÓNAY GYÖRGY, *Pázmány magyar elődei*, Theologia 3 (1936) (klny.).
- ROSA, MARIO: *La «scarsella di Nostro Signore»: aspetti della fiscalità spirituale pontificia nell'età moderna*, Società e Storia 10 (1987) 817–845.
- ROZSONDAI MARIANNE–MUCKENHAUPT ERZSÉBET: *Telegdi Mikós és a nagyszombati CH-monogrammos könyvek*, Magyar Könyvszemle 116 (2000) 285–306.
- SANFILIPPO, MATTEO: *Tra curia di Roma e corte di Francia: la fondazione della diocesi di Québec (1631–1674)*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento, 481–507.
- SCHERLING, SIMONETTA: *Markus Sittikus III. (1533–1595). Vom deutschen Landsknecht zum römischen Kardinal*, Konstanz 1998.
- SCHRAUF KÁROLY (kiad.): *Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis. A krakkói magyar tanuló-közösség jegyzéke (1493–1558)* (Magyarországi tanulók külföldön 1) Budapest 1893.
- SCHWARZ, HENRY FREDERICK: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1943.
- SCHWEIZER, JOSEPH (Hrsg.): *Die Nuntiatur am Kaiserhofe. I: Germanico Malaspina und Filippo Seggi (Giovanni Andrea Caligari in Graz)* (Nbd IIIa/2/1; QuFGG 10), Paderborn 1905.

- SCHWEIZER, JOSEPH (Hrsg.): *Die Nuntiatur am Kaiserhofe. II: Antonio Puteo in Prag 1587–1589* (Nbd IIIa/2/2; QuFGG 14), Paderborn 1912.
- SCHWEIZER, JOSEPH (Hrsg.): *Die Nuntiatur am Kaiserhofe. III: Die Nuntien in Prag: Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592* (Nbd IIIa/2/3 = QuFGG 18), Paderborn 1919.
- SIEGLERSCHMIDT, JÖRN: *Territorialstadt und Kirchenregiment. Studien zur Rechtsdogmatik des Kirchenpatronatsrechtes im 15. und 16. Jahrhundert* (Forschungen zur Kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 15), Köln 1987.
- SIMONE, MARIA ROSA DI: *La «Sapienza» Romana nel Settecento. Organizzazione Universitaria e Insegnamento del Diritto* (Studi e Fonti per la storia dell'Università di Roma 1), Roma 1980.
- SIMONYI ERNŐ: *Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárakból 1521–1717* (MHH I/5), Pest 1859.
- SOLYMOSI LÁSZLÓ (ed.): *Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve (1500–1502, 1507–1527). Registrum capituli cathedralis ecclesiae Strigoniensis (1500–1502, 1507–1527)*, Budapest 2002.
- SOLYMOSI LÁSZLÓ: *Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején (13. sz.)*, Magyarország és a Szent-szék kapcsolatának ezer éve, 47–54.
- SÖRÖS PONGRÁCZ: *Forgách Ferencz a bíboros*, Századok 34 (1901) 577–608. 691–723. 774–818.
- SÖRÖS PONGRÁC: *Jerosini Brodaries István*, Budapest 1907.
- SQUICCIARINI, DONATO: *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, Vatikanstadt 1999.
- STEINHERZ, S[AMUEL]. (Hrsg.): *Die Nuntien Hosius und Delfino 1560–1561* (Nbd II/1), Wien 1897.
- STEINHERZ, S[AMUEL] (Hrsg.): *Nuntius Delfino 1564–1565* (Nbd II/4), Wien 1914.
- Stephanus Brodericus: *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcorum imperatore ad Mohach historia verissima – Oratio ad Adrianum VI. pontificem maximum*, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum (ser. nova) 6, ed. PETRUS KULCSÁR–CSABA CSAPODI, Budapest 1985.
- STOLPA JÓZSEF: *Adalékok a magyar királyi főkegyúri jog történetéhez (A konstanzi bulla)*, Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály), Budapest 1941, 1007–1028.
- STORTI, NICOLA: *La storia e il diritto della Dataria Apostolica dalla origini ai nostri giorni* (Contributi alla Storia del Diritto Canonico. Nuova Serie di Studi Storico-giuridici 2), Napoli 1968.
- STRNAD, ALFRED A.: *Processus inquisitionis Ecclesiae Viennensis. Materialien zur Geschichte des Fürstbistums Wien aus dem Vatikanischen Geheimearchiv*, Festschrift Franz Loidl zum 65. Geburtstag (Sammlung „aus Christentum und Kultur“ Sonner Band 3; hrsg. v. Elisabeth Kovács) Wien 1971, 267–290.
- SUGÁR ISTVÁN: *Az egri püspökök története (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1)*, Budapest 1984.
- SZARKA GYULA: *A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában*, Vác 1947 [1948].
- SZOVÁK KORNÉL: *Pápai–magyar kapcsolatok a 12. században*, Magyarország és a Szent-szék kapcsolatának ezer éve, 21–46.
- SZÖGI LÁSZLÓ: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 9)*, Budapest 2003.
- TAMBURINI, FILIPPO: *Giulio Antonio Santoro cardinale penitenziere ed inquisitore generale. Ricerche sulla sua biblioteca*, RQ 95 (2000) 54–93.
- THALLÓCZY LAJOS–ÁLDÁSY ANTAL (kiad.): *Magyarország melléktartományainak oklevéltára. II: Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526* (MHH I/33), Budapest 1907.
- THALLÓCZY LAJOS–HORVÁTH SÁNDOR (kiad.): *Magyarország melléktartományainak oklevéltára. III: Alsó-szláviai okmánytár* (MHH I/36), Budapest 1912.
- THEINER, AUGUSTINUS (ed.): *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I: 1216–1352. II: 1352–1526*, Romae 1859–1860.
- THEINER, AUGUSTINUS (ed.): *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maximam partem nondum edita, ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita. I: Ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII. (1217–1409). II: Ab Ioanne PP. XXIII. usque ad Pium PP. V. 1410–1572. III: A Sixto V. usque ad Innocentium XII. 1585–1696*, Romae 1860–1861–1863.

- THEINER, AUGUSTINUS (ed.), *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex Tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*. I: *Ab Innocentio PP. III. usque ad Paulum PP. III.* (1198–1549). II: *A Clemente VII. usque ad Pium VII.* (1524–1800) *cum additamentis saec. XIII. et XIV.*, Romae–Zagrabiæ 1863–1875.
- THOMSON, JOHN A.F.: *Popes and Princes 1417–1517. Politics and Polity in the Late Medieval Church* (Early Modern Europe Today [1]), London 1980.
- TIMA RENÁTA: *Báthory András fiatal éveit – egy bíborosi kinevezés a 16. században*, Korok, világképek, egyházak (Studia Ignatiana 1), Budapest 2002, 83–122.
- TOMCSÁNYI LAJOS: *A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél*, Budapest 1922.
- TOMCSÁNYI LAJOS: *Vita a főkegyúri jogról*, Budapest 1923.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Raguzai Bonifác, a boldogság első pápai vizitátora (1581–1582)*, TSz 39 (1997) 447–472.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717) I: 1572–1636*. (Biblioteca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4), Roma–Budapest 2002.
- TÓTH LÁSZLÓ: *Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról*, A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve (szerk. Angyal Dávid), Budapest 1933, 155–211.
- TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: *A mezőkeresztési csata és a tizenöt éves háború*, Szeged 2000.
- TÖRÖK JÓZSEF: *A tizenötödik század magyar egyháztörténete*, Budapest 2006.
- TRISCO, ROBERT: *The Debate on the Election of Bishops in the Council to Trent*, The Jurist 34 (1974) 257–291.
- TUSOR PÉTER: *Eszterházy Károly kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban*, Eszterházy Károly Emlékkönyv (szerk. Kovács Béla), Eger 1999, 23–42.
- TUSOR PÉTER: *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatának válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459.
- TUSOR PÉTER: *A barokk pápaság (1600–1700)*, Budapest 2004.
- TUSOR PÉTER: *A magyar koronabíborosi és bíboros protektori „intézmény” kialakulása és elbálása a XV–XVI. században*, Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról (Analecta mediaevalia II, szerk. Neumann Tibor), Budapest–Piliscsaba 2004, 291–310.
- TUSOR PÉTER: *Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században* (CVH I/3), Budapest–Róma 2005.
- TUSOR PÉTER: *Az egyházi javadalmak betöltése Magyarországon a XV–XVI. században*, Memoriae tradere. Tanulmányok és írások Török József hatvanadik születésnapjára (szerk. Füzes Ádám–Legeza László), Budapest 2006, 357–378.
- TUSOR PÉTER: *Verancsich Faustus emlékiratai? Nunciaturai tervezetek a trienti katolicizmus hazai bevezetésére*, Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára, Budapest 2007, 453–454.
- TUSOR PÉTER: *Az Apostoli Kamara magyar vonatkozású középkori forrásai*, Egyházi műveltség a régi Magyarországon (szerk. Jankovits László et. al.), Pécs 2011, s.a.
- UDVARDY JÓZSEF: *Akalocsai érsekek életrajza (1000–1526)* (Dissertationes Hungaricae... 11), Köln 1991.
- V. KOVÁCS SÁNDOR: *A humanista Lászlai János*, Filológiai Közöny 17 (1971) 344–366.
- VÁGNER JÓZSEF: *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra 1896.
- VANYÓ TIHAMÉR: *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850* (MHI 2), Pannonhalma 1933.
- VANYÓ TIHAMÉR: *[Recenzió]*, Századok 70 (1936) 445–450.
- VANYÓ, TIHAMÉR: *Das Archiv der Konsistorialkongregation in Rom und die kirchliche Zustände Ungarns in der zweiten Hälfte des 18. Jabrhunderts*, Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchiv I, Wien 1949, 151–179.
- VERESS É. NDRÉ (kiad.): *Carillo Alfonz jezsuita-ánya levelezése és iratai (1591–1618) I–II* (MHH I/32–41), Budapest 1906–1943.
- VERESS É. NDRÉ (kiad.): *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592–1600)* (MVH II/3), Budapest 1909.

- VERESS ENDRE (ed.): *Acta et epistolae relationum Transilvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia I*, (Fontes rerum Transylvanicarum 4), Kolozsvár–Budapest 1914.
- VERESS ENDRE (kiad.): *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1224–1864* (MHI), Budapest 1941.
- VERESS ENDRE (kiad.): *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. II: 1576–1586* (Monumenta Transilvanica), Kolozsvár 1944.
- VISCEGLIA, MARIA ANTONIETTA: *Fazioni e lotta politica nel Sacro Collegio nella prima metà del Seicento*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento. «Teatro» della politica Europea. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Roma, 22–23 marzo 1996) (Biblioteca del Cinquecento 84, a cura di Gianvittorio Signorotto–Maria Antonietta Visceglia), Roma 1998, 37–91.
- WENZEL GUSZTÁV (kiad.), *Verancsics Antal összes munkái. X: Végyes levelek 1569–1571*, (Magyar Történelmi Emlékek II/25), Pest 1871.
- Zagrebački biskupi i nadbiskupi* (ed. FRANKO MIROŠEVIĆ), Zagreb 1995.
- ZDENĚK, KRISTEN (ed.): *Johannis Stephani Ferrerii nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I/1.: 1604 Ian.–Iul.* (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628, 3), Pragae 1944.
- ZINGERLE, ELISABETH: *Maria Christierna principessa di Transilvania e arciduchessa di Innerösterreich. Il suo matrimonio di solo quattro anni*, Gli archivi della Santa Sede e il Regno d'Ungheria (secc. 15–20). In memoriam di Lajos Pásztor (CVH I/4; a cura di Gaetano Platania–Matteo Sanfilippo–Péter Tusor), Budapest–Roma 2008, 35–50.

RÖVIDÍTÉSEK

AHP	Archivum Historiae Pontificiae
Annales ecclesiastici	Caesaris S.R.E. Card. Baronii... Annales ecclesiastici
BDHIR	Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom
CAV	Collectanea Archivi Vaticani
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae
EFE	Elementa ad Fontium Editiones
HC	Hierarchia Catholica
HK	Hadtörténelmi Közlemények
LK	Levéltári Közlemények
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
MAH	Monumenta Antiquae Hungariae
MHH	Monumenta Hungariae Historica
MHI	Monumenta Hungariae Italica
MÖStA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs
MVH	Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia (Monumenta Vaticana Hungariae)
NbD	Nuntiatuerberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken
QuFGG	Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte
RHM	Römische Historische Mitteilungen
RQ	Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte
ST	Studi e Testi
Tsz	Történelmi Szemle
TT	Történelmi Tár

INDEX

- Abstemius, Paulus *v.* Bornemissza, Paulus
 Accoltis, Petrus de, S.R.E. cardinalis (1511–1532)
 n. 33. 89.
Adriaticum (mare) n. 150. 151. 200.
Adriensis (Adria in Italia) (dioecesis) n. 8.
Adrinopolis (Hadrianopolis, Edirne in Turcia) n. 45.
Africa n. 139.
Agriensis (Eger in Hungaria)
 – cantor *v.* Albiis, Bernardus de
 – capitulum n. 241.
 – civitas, arx n. 113. 117. 166. 235. 243.
 – dioecesis n. 6. 113. 117.
 – ecclesia n. 6. 7. 20. 111. 113. 117. 166. 173. 174.
 216. 235. 241.
 – episcopus *v.* Rangone, Gabriel; *v.* Nagylucsei,
 Urbanus; *v.* Estensis, Hyppolitus; *v.* Szalaházy,
 Thomas; *v.* Frangepanibus, Franciscus de; *v.*
 Oláh, Nicolaus; *v.* Veranchich, Antonius; *v.*
 Radéczi, Stephanus; *v.* Szuhay, Stephanus
 – lectoratus n. 216.
 – praepositura n. 216. 224.
 – praepositus *v.* Náprágy, Demetrius
Alba Graeca v. Belgradum
Alba Iulia (Gyulafehérvár in Hungaria; Alba Iulia,
RO) n. 12. 238.
Albania
 – dux *v.* Stuart, Ioannes
 Albanus, Ioannes Hieronymus, S.R.E. cardinalis
 (1570–1591) n. 162. 174.
Albaregalis (Székesfehérvár in Hungaria) n. 247.
Albensis
 – custos *v.* Oláh, Nicolaus
Albensis Transylvaniae (dioecesis) v. Transylvanensis
 Albertus, dux Bavariae (1550–1579) n. 136.
 Albiis, Bernardus de, cubicularius summi pontifi-
 cis, cantor et canonicus ecclesiae Agriensis
 (cca 1510–?) n. 20.
 Alciatus, Franciscus, S.R.E. cardinalis (1565–1580)
 n. 177.
 Aldobrandinus, Cinthius, nepos Clementis VIII.,
 S.R.E. cardinalis (1593–1610) n. 226.
 Aldobrandinus, Ioannes, S.R.E. cardinalis (1570–
 1573) n. 163.
 Aldobrandinus, Ioannes Franciscus, nepos Cle-
 mentis VIII., capitaneus generalis S.R.E. nec-
 non exercitus pontificii in Hungaria (1545–
 1601) n. 246.
 Aldobrandinus, Silvestrus S.R.E. cardinalis (1603–
 1612) n. 247.
Alemaniam v. Germaniam
 Almási, Paulus, canonicus Strigoniensis, archi-
 diaconus Sasvariensis n. 243.
 Altemps, Marcus Sitticus de, S.R.E. cardinalis
 (1561–1595) n. 162. 174.
 Amonoscho, Ioannes *v.* Monoszlay, Ioannes
 Amulius, Marcus Antonius, S.R.E. cardinalis
 (1561–1572) n. 162.
Ancona (in Italia) n. 150.
 Andreas, archidiaconus de Kemlek, canonicus Za-
 grabiensis, episcopus Rosonensis (Russionen-
 sis) (cca 1510–?) n. 13.
 Andreas, episcopus Tininiensis (1525–?) n. 117.
 Andreis, Franciscus de, episcopus Scapien. (1571–
 1591), auxiliaris seu suffraganeus Strigonien-
 sis n. 161. 210. 211. 212. 213. 215. 216. 217. 218.
Anglia n. 22. 219.
 – rex *v.* Henricus VIII.
 Ankerreith, Adamus, canonicus Strigoniensis, prae-
 positus Sancti Adalberti n. 243.
 Anna (Jagello) (1523–1596) n. 178. 180.
 Antonianus, Silvius, praefectus cubiculi pontificii
 (1592–1599), secretarius brevium ad principes
 (1593–1599), S.R.E. cardinalis (1599–1603) n.
 228. n. 234.
Apulia n. 104.
Aquila (in Italia) n. 206.
 Aquilanus, Bonaventura, O.F.M., episcopus Seg-
 niensis (1587–1591) n. 206. 222.

- Arad (in Hungaria; Arad, RO)*
– praepositura (Orodiensis) n. 224. 238.
- Aragonia, Ioannes de, S.R.E. cardinalis (1477–1485)
n. 2. 4.
- Arbensis (in Dalmatia; Rab, HR)*
– civitas n. 222.
– ecclesia n. 222.
– archipresbiter v. Dominis, Antonius de
- Arcimboldus, Ioannes, S.R.E. cardinalis (1473–1488)
n. 3.
- Arco, Prosperus de, orator imperatoris apud Sanctam Sedem (1560–1562) n. 140.
- Arco, Scipio de, primus cubicularius imperatoris (1559–), legatus extraordinarius imperatoris apud Sanctam Sedem (1560, 1565) n. 140. 141.
- Arigonius, Pompeius, S.R.E. cardinalis (1596–1616)
n. 248.
- Arslan, basa Budensis (1565–1566) n. 139.
- Asia* n. 138. 139.
- Atbeniensis (Athensae in Graecia)*
– archiepiscopatus n. 20.
- Atbina (Atyina in Hungaria; Voćin, HR)* n. 13.
- Austria* n. 26. 189.
- Austria, Andreas de, S.R.E. cardinalis (1580–1621)
n. 192. 194. 195. 197.
- Austriacus, Austriaci n. 228.
- Avalos, Inicus de, S.R.E. cardinalis (1561–1600) n. 162.
- Azzolini, Decius, S.R.E. cardinalis (1585–1587),
episcopus Cerviensis n. 206.
- Bacbiensis ecclesia v. Colocensis ecclesia*
- Bakócz, Thomas, episcopus Iauriensis (1486[1487]–1491), episcopus Agriensis (1491[1497]–1497), archiepiscopus Strigoniensis (1497–1521), S.R.E. cardinalis (1500–1521) n. 6. 12. 14. 15. 16. 19. 20. 21. 24.
- Balassi, Melchior, (cca 1510–1568), baro Hungaricus n. 135.
- Balbi, Hieronymus, orator Ferdinandi archiducis (1523–1526), episcopus Gurcensis (1523–1535)
n. 30. 32. 35.
- Baldus, Vicentius, archipresbiter Nepesienis, gubernator ecclesiae Vesprimiensis (1508–1509), procurator Thomae Bakócz cardinalis (1518)
n. 20.
- Balthidiensis (Balta in Hungaria; Gurabonj–Bältele, RO)* n. 11.
- Baradiensis (Baranya, comitatus in Hungaria)* n. 213.
- Barchinona (Barcelona in Hispania)* n. 79.
- Bardaricus, Stephanus v. Brodarich, Stephanus
- Barlabási, Ioannes, episcopus Canadiensis (1539–1549) n. 111.
- Basiliensis*
– concilium n. 57.
- Báthory, Andreas, S.R.E. cardinalis (1584–1599), princeps Transylvaniae (1599) n. 196. 198. 199. 201. 203. 205. 239.
- Báthory, Sigismundus, princeps Transylvaniae (1588–1599) n. 211. 228. 232. 234. 238. 240.
- Báthory, Stephanus, princeps Transylvaniae (1571–1586), rex Poloniae Livoniaeque (1575–1586)
n. 173. 178. 179. 180. 186. 196. 198. 199. 203. 204. 205.
- Bavaria*
– dux v. Albertus, dux Bavariae
- Beckensloer, Ioannes, archiepiscopus Strigoniensis (1474–1476[1484]), archiepiscopus Salzburgen-sis (1484–1489) n. 8.
- Begna, Simon de, episcopus Modrusiensis (1509–1536) n. 10. 110.
- Belgium* n. 17.
- Belgradum (Nándorfehérvár–Belgrád in Hungaria; Beograd, SRB)* n. 26. 33. 74. 75. 175. 208. 209.
- Bellus, Petrus, promotor fiscalis sancti officii inquisitionis (1569) n. 154.
- Benno, Beatus (cca 1010–1106) n. 24.
- Berisló, Petrus, banus Croatiae et Dalmatiae (1513–1521), episcopus Vesprimiensis (1513–1520) n. 23.
- Bexyn (Bekesény, Becsehely in Hungaria)* n. 117.
- Bizantium v. Constantinopolis*
- Blanchis (Bianchi), Archangelus de, O.P., S.R.E. cardinalis (1570–1580) n. 163.
- Blosius, Palladius, secretarius (domesticus seu brevium) Pauli papae III. n. 110.
- Bo(h)emia* n. 1. 26. 57. 62. 133. 181.
– rex v. Wladislaus II; v. Ferdinandus I; v. Rudolphus II.
- Bohemus, Bohemi n. 54. 55. 58. 72.
- Boncompagus, Hugo, S.R.E. cardinalis (1565–1572)
n. 162; Gregorius XIII pontifex maximus (1572–1585) n. 165. 172. 174. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 186. 187. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 198. 199. 200. 201.
- Bonomi, Ioannes Franciscus, nuntius apostolicus ad imperatorem (1581–1584) n. 188. 200.
- Bononia (Bologna in Italia)* n. 20. 90. 93. 96. 161. 197. 216. 218.

- Borgia, Rodericus, S.R.E. cardinalis (1456–1492) n. 1b. 2. 3. 5. 6. 7. 8; Alexander VI, pontifex maximus (1492–1503) n. 9. 54.
- Bornemissza, Gregorius, episcopus Canadiensis (1565–1572), episcopus Varadiensis (1573–1584) n. 171. 173. 211.
- Bornemissza, Paulus, episcopus Vesprimiensis (1549 [1550]–1553), episcopus Transylvanensis (1553 [1554]–1566), episcopus Nitriensis (1557[1560]–1579), locumtenens regni Hungariae (1568–1572) n. 117. 128. 160. 192. 238.
- Bosna Argentina (provincia ordinis fratrum minorum)* n. 175. 176. 177. 208. 209.
- Bosna, Paulus de, O.F.M., episcopus Segnienis (1464–1486) n. 5.
- Bosnensis (Bosnia)*
– civitas n. 177.
– dioecesis n. 208.
– ecclesia n. 176. 177. 208. 209.
– episcopus n. 177; v. Matheis, Antonius Paulus (Poli) de; v. Stephano, Franciscus de
– episcopatus n. 175. 176. 177. 188. 240
– regnum n. 116. 208.
- Brandenburg, Albertus de, magnus magister Prussiae (1510–1568) n. 54.
- Brandis, Ioannes, orator Wladislai Hungariae et Bohemiae regis ad Urbem n. 9.
- Bratulich, Simeon, O.S.P.P.E., episcopus Sirmiensis (1600–1604), episcopus Zagrabiensis (1604–1613) n. 243. 244. 245. 248.
- Brodarich, Stephanus, orator Ludovici II regis Hungariae in Urbe, praepositus Quinqueecclesiensis, episcopus Sirmiensis (1526–1532), episcopus Quinqueecclesiensis (1532–1537), episcopus Vaciensis (1537[1539]–1539) n. 28. 32. 35. 37. 39. 44. 59. 96. 111.
- Brumanus, Matthias, episcopus Zagrabiensis (1560–1563) n. 130.
- Budensis (Buda in Hungaria)*
– basa v. Iskender; v. Arslan
– civitas n. 9. 55. 57. 58. 69. 70. 73. 75. 81. 108. 132. 241.
– praepositura n. 25. 162.
– praepositus v. Bornemissza, Paulus
- Burgio, Ioannes Antonius Pulleus baro de, nuntius apostolicus in Hungaria (1524–1526) n. 46. 61. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78.
- Burgo, Andreas de, pro Ferdinando I rege Hungariae ad Sanctam Sedem destinatus orator (1530–?) n. 88. 97. 102.
- Burialis de Aretio, Paulus, S.R.E. cardinalis (1570–1578) n. 162.
- Calcedonensis (Kadiköy in Turcia)*
– ecclesia n. 113.
– episcopus v. Simándi, Petrus
- Calipolensis v. Gallipolitamensis*
Cambray (in Gallia) n. 17.
- Campana, Andreas, episcopus Segniensis (1487–1497) n. 5.
- Campegius (Campeggio), Laurentius, S.R.E. cardinalis (1518–1539), legatus de latere in Germania, Hungaria et Anglia n. 22. 43. 50. 54. 55. 57. 58. 62. 63. 98. 100.
- Canadiensis (Csanád in Hungaria)*
– civitas n. 216. 243.
– dioecesis n. 171. 216. 243.
– ecclesia n. 111. 137. 159. 160. 171. 188. 193. 194. 195. 212. 216. 240. 243.
– episcopus v. Csáki, Nicolaus; v. Barlabási, Ioannes; v. Dudtîh, Andreas; v. Melegh, Balthasar; v. Máthésy, Stephanus; v. Szegedy, Paulus; v. Veranchich, Faustus
- Canissa (Nagykanizsa in Hungaria)* n. 247.
- Carafa, Antonius, S.R.E. cardinalis (1568–1591) n. 156. 200. 206.
- Carafa, Ioannes Petrus, S.R.E. cardinalis (1537–1559) n. 124.
- Carafa, Oliverius, S.R.E. cardinalis (1467–1511) n. 8.
- Carazolus (Carraciola), Marinus Ascanius, scriptor et notarius, episcopus Cathaniensis (1524, 1529–1530), S.R.E. cardinalis (1535–1538) n. 10. 11. 12. 13.
- cardinalis Abeclesia v. Ecclesia, Ioannes Paulus ab (della Chiesa)
cardinalis Albanus v. Albanus, Ioannes Hieronymus
cardinalis Anconitanensis seu Anconitanus v. Accolti, Petrus de
cardinalis Aragona v. Avalos, Inicus de
cardinalis Augustanus v. Truchsess a Waldburg, Otto
cardinalis Burgensis v. Toledo, Ioannes Alvarez de
cardinalis Capuario v. Ioannes Lopez
cardinalis Colocensis v. Draskovich, Georgius
cardinalis Cornelius v. Cornarus, Marcus
cardinalis de Carpo v. Pius, Rodolphus
cardinalis de Pisis v. Rebiba, Scipio
cardinalis Melfitensis v. Cibo, Ioannes Baptista; v. Poncettus, Ferdinandus

- cardinalis Monte Politianus *v.* Ricius, (Ricci), Ioannes
- cardinalis Montis Alti seu Montalto *v.* Perettus (de Monte alto), Felix
- cardinalis Neapolitanensis *v.* Carafa, Ioannes Petrus
- cardinalis Novariensis *v.* Arcimboldus, Ioannes
- cardinalis Pisarum *v.* Rebiba, Scipio
- cardinalis Placentinus *v.* Burialis de Aretio, Paulus
- cardinalis Politianus *v.* Ricius (Ricci), Ioannes
- cardinalis Reginiensis *v.* Isvalies, Petrus
- cardinalis Rothomagensis *v.* Ruppescissa (Roche-taillée), Ioannes de
- cardinalis Sanctae Crucis *v.* Carvajal, Bernardinus; *v.* Pacecus (de Toledo), Franciscus
- cardinalis Sanctae Mariae in Porticu *v.* Ioannes Baptista Zeno
- cardinalis Sanctae Mariae in Via Lata *v.* Cornarus, Marcus
- cardinalis Sanctae Praxedis *v.* Pallavicinus, Antoniottus
- cardinalis Sanctae Severinae *v.* Sanctorius (San-toro), Iulius; *v.* Sanseverinus, Antonius
- cardinalis Sancti Georgii *v.* Sitticus de Altempis, Marcus
- cardinalis Sancti Iacobi *v.* Toledo, Ioannes Alvarez de
- cardinalis Sanctorum Quator *v.* Putius (Pucci), Laurentius
- cardinalis Senensis *v.* Piccolomini, Franciscus
- cardinalis Sengniensis *v.* Bakócz, Thomas
- cardinalis Senonensis *v.* Prat, Antonius du; *v.* Lo-tharingia de Guisa, Ludovicus a
- cardinalis Strigoniensis *v.* Bakócz, Thomas
- cardinalis Theanensis *v.* Blanchis (Bianchi), Archangelus de
- cardinalis Tramensis *v.* Cupis, Ioannes Dominicus de
- cardinalis Transylvanensis *v.* Fráter (Martinuzzi), Georgius
- cardinalis Urbinas *v.* Rovere, Iulius de
- cardinalis Valentiniensis *v.* Borgia, Rodericus
- cardinalis Varadiensis *v.* Fráter (Martinuzzi), Georgius
- cardinalis Varmiensis *v.* Hosius, Stanislaus
- cardinalis Vilnensis *v.* Radzivil, Georgius de
- Carolus, dux Monstereburgensis, regis in Bohemia locumtenens, Georgii Podjebrad regis Bohemiae nepos n. 24.
- Carolus V (Habsburg), rex Hispanorum (Carolus I, 1516–1556), imperator (1520–1556) n. 17. 23. 32. 34. 79. 90. 97. 98. 100. 105. 106. 114. 123. 221. 221.
- Carolus (Habsburg), filius Ferdinandi I imperatoris, archidux Stiriae, Carinthiae et Carniolae (1540–1590) n. 133. 164. 172. 206.
- Carthaginensis (in Tunisia)* n. 139.
- Catherina (Habsburg), regina Poloniae (1553–1566) n. 135.
- Carvajal, Bernardinus, S.R.E. cardinalis (1493–1523) n. 18.
- Cassovia (Kassa in Hungaria; Košice, SK)* n. 241. – franciscani n. 241.
- Cervantes, Gasparus, S.R.E. cardinalis (1570–1575) n. 163.
- Cesarinis, Alexander de, S.R.E. cardinalis (1517–1542) n. 95.
- Cesis, Paulus Aemilius de, S.R.E. cardinalis (1517–1537) n. 64. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 85. 87. 97. 102.
- Cesius, Petrus Donatus, S.R.E. cardinalis (1570–1586) n. 163. 174.
- Chalipolensis *v.* Gallipolensis
- Chanadiensis, Chenadiensis *v.* Canadiensis
- Chereodii, Ioannes *v.* Cheródy, Ioannes
- Cheródy, Ioannes, episcopus Tininiensis (1589–1592), episcopus Quinqueecclesiensis (1592–1596), episcopus Agriensis (1596–1597) n. 215. 221. 238. 242.
- Chialki, Nicolaus *v.* Csáki, Nicolaus
- Chios (insula)* n. 219.
- Chrica, Bartholomeus dela, episcopus Gallipolitaniensis (?–?) n. 12.
- Christophorus, episcopus Modrusiensis *v.* Ragusa, Chistophorus de
- Chuper, Demetrius *v.* Csupor, Demetrius
- Chut, Melchior de *v.* Csuti, Melchior
- Chutassi, Ioannes *v.* Kutassy, Ioannes
- Cibo, Innocentius, S.R.E. cardinalis (1513–1550) n. 54. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 81. 82. 83. 99.
- Cibo, Ioannes Baptista, S.R.E. cardinalis (1473–1484) n. 1b; Innocentius VIII, pontifex maximus (1484–1492) n. 5. 6. 7. 8.
- Clemens VII. *v.* Medicis, Iulius de
- Clemens VIII, pontifex maximus (1592–1605) n. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234 240. 241. 242. 243. 244. 246. 247.
- Clipsi v. Clissa*

- Clissa (arx in Dalmatia; Klis, HR)* n. 52.
- Colocensis (Kalocsa in Hungaria)*
– archiepiscopatus n. 1a. 117. 171. 173. 175. 184. 194. 208. 211. 216. 217. 218. 243. 244. 248.
– archiepiscopus v. Handó, Georgius; v. Váradi, Petrus; v. Tomori, Paulus; v. Frangepanibus, Franciscus de; v. Draskovich, Georgius; v. Kuttassy, Ioannes; v. Pethe de Hetes, Martinus
– civitas n. 188. 240.
– ecclesia n. 2. 29. 188. 189. 190. 240.
- Colonna, Marcus Antonius, S.R.E. cardinalis* (1565–1597) n. 161. 162. 163.
- Colonna, Pompeus, S.R.E. cardinalis* (1517–1532), vicecancellarius n. 31. 56.
- Comaclensis (Comacchio) (diocesis)* n. 8.
- Comaria (Komárom in Hungaria)* n. 142. 225. 226.
- Commendonus, Ioannes Franciscus, S.R.E. cardinalis* (1566–1584) n. 179. 189. 191.
- Constantinopolitanensis (Constantinopolis, Byzantium; Istanbul in Turcia)*
– civitas n. 139.
– patriarchatus n. 20.
- Cornarus, Marcus, S.R.E. cardinalis* (1500–1524) n. 18. 23. 24. 26.
- Corsica (insula)* n. 140.
- Corvatia v. Croatia*
- Costabilis, Beltramus de* (1456–1519), administrator ecclesiae Strigoniensis, n. 8.
- Cracovia (Kraków in Polonia)* n. 64. 187.
- Cressevo, Blasius Fabritius de, episcopus Samandriae* (1544–?) n. 116.
- Cristiensis (Kristallóc in Croatia; Kreštalovac, HR)* n. 111.
- Croatia* n. 23. 32. 40. 50. 147. 159. 160. 200. 215. 222. 242.
– banus v. Berisló, Petrus; v. Torquatus, Ioannes
- Cupis, Ioannes Dominicus de, S.R.E. cardinalis* (1517–1553) n. 124.
- Csáki, Nicolaus, episcopus Sirmiensis* (1495–1500), episcopus Canadiensis (1504–1514) n. 111.
- Csupor, Demetrius, episcopus lauriensis* (1466–1481) n. 3.
- Csuti, Melchior, canonicus Zagrabiensis* n. 20.
- Cypros (insula)* n. 219.
- Dacia (Dania)*
– regnum n. 138. 141.
- Dalmatia* n. 23. 39. 219. 249.
– banus v. Berisló, Petrus; v. Torquatus, Ioannes
- Danubius, fluvius (Duna)* n. 81. 142. 235.
- Dedulus Sbordolatus, Andreas v. Dudith (Sbardellatus), Andreas*
- Delphinus, Ioannes, nuntius apostolicus apud imperatorem* (1571–1578) n. 181.
- Delphinus, Zacharias, episcopus Pharensis* (1554–1565), nuntius apostolicus apud imperatorem (1554–1556 nempe 1561–1565), S.R.E. cardinalis (1565–1584) n. 133. 189.
- Demetrius, episcopus Sanctuariensis v. Nyási, Demetrius*
- Dersffy, Nicolaus, consiliarius regis Hungaricus* n. 192. 240. 243.
- Dertonensis (Tortona in Italia) (diocesis)* n. 249.
- Diaschitius, Georgius v. Draskovich, Georgius*
- Dobriolanus, Simon, episcopus Moldaviensis* (1484–?) n. 11.
- Domini, Antonius de, episcopus Segniensis* (1593–1596) n. 222.
- Domini, Marcus Antonius de, episcopus Segniensis* (1600–1605), archiepiscopus Spalatenensis (1605–1616) n. 249.
- Don, Nicolaus, canonicus Zagrabiensis, episcopus Rosonensis* n. 161. 163.
- Doria, Ioannes Battista, commissarius apostolicus in Hungaria* (1594–1596), S.R.E. cardinalis (1604–1642) n. 226.
- Draga v. Drava*
- Dragatius, Iacobus, episcopus Corbaviensis seu Modrusiensis* (1499) n. 10.
- Draskovich, Casparus, consiliarius regis Hungaricus* n. 218.
- Draskovich, Georgius, episcopus Quinqueecclesiensis* (1558[1560]–1563), episcopus Zagrabiensis (1563[1564]–1578), archiepiscopus Colocensis (1573[1582]–1587), episcopus Iauriensis (1578–1582), S.R.E. cardinalis (1585–1587), locumtenens regni Hungariae (1585–1587) n. 130. 137. 161. 183. 184. 188. 189. 190. 202. 206. 207. 218. 240. 242. 243.
- Draskovich, Ioannes, consiliarius regis Hungaricus, banus Croatiae Sclavoniaeque* (1596–1606) n. 240. 248.
- Draskovich, Matthias, episcopus (tit.) Tininiensis* (1600–1604) n. 242. 243.
- Drava, fluvius (Dráva)* n. 78. 81.
- Dudith (Sbardellatus), Andreas, episcopus Tiniensis* (1562), episcopus Canadiensis (1563), episcopus Quinqueecclesiensis (1563[1565]–1567) n. 129. 131. 137. 154. 155. 159. 160. 169.

- Dudith, Augustinus v. Sbardellatus, Augustinus
dux Albaniae v. Stuart, Ioannes
- Ecclesia, Ioannes Paulus ab (della Chiesa), S.R.E.
cardinalis (1568–1575) n. 161.
- Egersech (Zalaegerszeg in Hungaria) n. 170.
- Erdeud, Thomas de v. Bakócz, Thomas
- Erdődi, Simon Albertus, episcopus Zagrabiensis
(1519–1543) n. 117.
- Erdődy, Stephanus, episcopus (nominatus) Sirmi-
ensis (1604–1608) n. 243. 248.
- Erdődy, Thomas, consiliarius regius Hungaricus,
banus Croatiae (1583–1595; 1608–1615) n. 221.
240. 248.
- Ernestus (Habsburg), archidux Austriae (1553–
1596) n. 206. 215. 218. 222. 236. 248.
- Erricus v. Henricus (Valois)
- Estensis, Hercules, dux Ferrariae (1471–1505) n.
8.
- Estensis, Hyppolitus, archiepiscopus Strigoniensis
(1487–1497), episcopus Agriensis (1497–1520),
S.R.E. cardinalis (1493–1520) n. 8.
- Eszéki, Ioannes, episcopus Quinqueecclesiensis
(1539–1540) n. 112.
- Europa* n. 139.
- Farnesius (Farnese), Alexander de, S.R.E. cardi-
nalis (1493–1534) n. 18; Paulus III, pontifex
maximus (1534–1549) n. 109. 110. 111. 112. 114.
115. 116.
- Farnesius (Farnese), Alexander de, junior, S.R.E.
cardinalis (1534–1589) n. 110. 111. 112. 174. 204.
- Fejérkövy, Stephanus, episcopus Tininiensis (1571–
1573), episcopus Vesprimiensis (1573–1588), epi-
scopus Nitriensis (1588–1596), archiepiscopus
Strigoniensis (1596), locumtenens regni Hun-
gariae (1587–1596) n. 159. 160. 161. 168. 170.
206. 210. n. 218. 221. 224. 236. 237.
- Ferdinandus I (Habsburg), archidux Austriae, rex
Hungariae et Bohemiae ([1526]1527–1564), im-
perator (1556–1564) n. 32. 35. 49. 50. 51. 61.
64. 84. 85. 86. 87. 88. 90. 91. 92. 93. 94. 96. 97.
98. 99. 100. 102. 105. 106. 109. 114. 117. 124.
125. 126. 127. 129. 130. 133. 135. 136. 137. 212.
- Ferdinandus (Habsburg), filius Ferdinandi I im-
peratoris, archidux Tirol (1529–1595) n. 133.
172.
- Ferrariensis*
– clericus v. Costabilis, Beltramus de; v. Esten-
sis, Hyppolitus
- dux v. Estensis Hercules
- Ferrerus, Stephanus, episcopus Vercellensis (1599–
1611), nuntius apostolicus ad imperatorem
(1604–1607) n. 249.
- Flisco (Fieschi), Nicolaus de, S.R.E. cardinalis
(1503–1524) n. 18. 33. 38.
- Florentia (Firenze in Italia)* n. 216.
- archidux v. Medicis, Ferdinandus de
– clericus v. Marsupinus, Franciscus
- Flumen (oppidum, Fiume; Rijeka, HR)* n. 206.
- Forgách, Franciscus, episcopus Varadiensis (1556
[1560]–1568) n. 173.
- Forgách, Franciscus, episcopus Vesprimiensis
(1587–1596), episcopus Nitriensis (1596[1599]–
1607), archiepiscopus Strigoniensis (1607–1615),
locumtenens regni Hungariae (1607–1608) n.
221. 237. 240. 248.
- Forgách, Sigismundus, consiliarius regius Hun-
garicus, pincernarum regalium magister (1604–
1607), demum palatinus regni n. 248.
- Forgách, Simeon, consiliarius regius Hungaricus,
pincernarum regalium magister (1587–1599)
n. 174. n. 236.
- Fraknó (in Hungaria; Forchtenau, AT)* n. 240.
- Francia v. Gallia*
- Franciscani in Hungaria n. 243.
- Franciscus I, rex Galliae (1515–1547) n. 17. 34. 77.
99. 114.
- Frangepanibus, Christophorus de, comes Segni-
ensis, Vegliensis et Modrusiensis, (cca 1470–1527)
n. 40. 48.
- Frangepanibus, Franciscus de, O.F.M., archiepi-
scopus Colocensis (1528–1543), episcopus A-
griensis (1538[1539]–1543) n. 108. 111. 113. 188.
190.
- Fráter (Martinuzzi), Georgius, O.S.P.P.E., epi-
scopus Varadiensis (1534[1539]–1551), S.R.E.
cardinalis (1551) n. 111. 116. 119. 120. 121. 122.
123.
- Fridericus, marchio Misniae (1407–1428), dux Saxo-
niae (1423–1428) n. 1.
- Gaetanus, Camillus, patriarcha Alexandrinus (1588–
1599), nuntius apostolicus apud imperatorem
(1591–1592) n. 221.
- Galgoniensis (Golgonca; Glogovnica, HR)*
– praepositus v. Thompa, Georgius
- Galiata (regnum) n. 143.
- Gallia* n. 181. 219.
– rex v. Franciscus I.; v. Henricus (Valois)

- Gallipolitanensis* (*Gallipolis, Gelibolu in Turcia*)
 – ecclesia n. 12. 16.
 – episcopus v. Chrica, Bartholomeus dela; v. Muletincz; Ioannes de; v. Nagyrévi, Paulus
- Gambara, Ioannes Franciscus de, S.R.E. cardinalis (1561–1587) n. 161. 162.
- Gavello* (*in Italia*)
 – monasterium O. S. B., Adriensis dioec. n. 8.
- Georgius, episcopus Segniensis (1577–1584) n. 200.
- Germania* n. 21. 43. 57. 62. 63. 114. 133. 212. 219. 229.
 – legatus v. Campegius, Laurentius
- Germanicus n. 64. 174. 226.
- Germanus, Germani n. 34.
- Gesualdus, Alphonsus, S.R.E. cardinalis (1561–1603) n. 162. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 197. 200. 207. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 221. 222. 224. 235. 236. 237. 240. 241. 242. 243. 244. 245.
- Gosztonyi, Ioannes, episcopus Vacienis (1506 [1508]–1509), episcopus Iauriensis (1508[1510]–1524), episcopus Transylvanensis (1524–1527) n. 14. 111.
- Graeb* (*Gréc; Gradec, HR*) n. 197.
- Grassis, Achilleus de, S.R.E. cardinalis (1511–1523) n. 18.
- Graecia* n. 14.
 – beglerbeg n. 143.
- Graz* (*in Austria*) n. 243.
- Gregoriáncz, Paulus, episcopus Zagrabiensis (1550–1554), episcopus Iauriensis (1554–1565), archiepiscopus Colocensis (1565) n. 117. 167.
- Gregorius XIII, pontifex maximus v. Boncompagus, Hugo de
- Gregorius, episcopus Salonen. v. Szegedi, Gregorius
- Gretti, Angelo, O.F.M., candidatus ad episcopatum Modrusiensem (seu Corbaviensem) n. 206.
- Gritti, Andreas, dux Venetorum (1523–1539) n. 79. 83. 92.
- Gritti, Ludovicus, filius Andreae Gritti ducis Venetiarum, gubernator Hungariae (1531–1534) n. 92.
- Guastavillanus, Philippus, S.R.E. cardinalis (1574–1587) n. 179.
- Guthy, Franciscus, notarius Lelesiensis, agens episcopi Canadiensis n. 192.
- Gyula* (*in Hungaria*) n. 194.
- Hadrianus VI, pontifex maximus (1522–1523) n. 27. 28. 29. 30. 31. 33. 34. 35. 38. 40. 41. 42. 44. 46. 54. 59.
- Handó, Georgius, archiepiscopus Colocensis (1479–1481) n. 2.
- Harrach, Leonhardus, comes n. 192.
- Hassan, basa (Temesvár) n. 139.
- Henckel, Ioannes, cantor collegiatae ecclesiae Sepusiensis (*cca* 1480–1539) n. 20.
- Henricus VIII (Tudor), rex Angliae (1509–1547) n. 34.
- Henricus (Valois), rex Galliae (1574–1589) n. 186.
- Heresinczy, Petrus, episcopus Timiniensis (1569 [1584]–1585), episcopus Zagrabiensis (1585–1587), episcopus Iauriensis (1587–1590) n. 197. 207. 212. 215. 218. 221. n. 238.
 – servitor n. 207.
- Hibernia* n. 219.
- Himmelreich, Tiburtius, secretarius regius Hungaricus n. 161. 212.
 – filius n. 161.
 – nepos (Stephanus Baksay) n. 212.
- Hispania* n. 139. 212.
 – rex v. *Carolus V*
- Hispanicus n. 139.
- Histriensis* v. *Nitriensis*
- Horthon, Ioannes v. Gosztonyi, Ioannes
- Hosius, Stanislaus, S.R.E. cardinalis (1561–1579) n. 174.
- Hungaria*
 – cancellarius v. Kutassy, Ioannes
 – legatus v. Vio, Thomas de; v. Campegius, Laurentius
 – regnum n. 1. 9. 19. 26. 28. 32. 35. 37. 41. 44. 46. 47. 48. 53. 54. 55. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 73. 77. 78. 79. 80. 81. 87. 88. 90. 96. 97. 98. 99. 104. 107. 108. 114. 115. 118. 124. 133. 135. 139. 140. 141. 143. 144. 146. 148. 149. 151. 152. 153. 157. 158. 160. 164. 165. 166. 167. 169. 170. 171. 182. 183. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 197. 200. 207. 210. 211. 212. 213. 216. 217. 219. 221. 223. 224. 225. 226. 230. 233. 235. 236. 237. 240. 241. 243. 244. 245. 246.
 – rex v. Matthias I (Corvinus-Hunyadi); v. Wladislaus II; v. Ludovicus II; v. Szapolyai, Ioannes; v. Ferdinandus I (Habsburg); v. Maximilianus II; v. Rudolphus II.
- Hungaricus n. 65. 66. 150. 160. 227.
 – ecclesia n. 191.
 – florenus n. 210. 211. 212. 216. 218.
 – lingua n. 221.
 – natio n. 210. 215. 216. 236.

- Hungarus, Hungari n. 34. 50. 61. 66. 67. 70. 79. 81. 83. 113. 129. 211. 213. 215. 216. 218. 220. 235. 237.
- Iadrensis (Zára; Zadar; HR)*
– archiepiscopatus n. 117.
– canonicus v. Begna, Simon de
- Ianiza [?] n. 58.*
- Iaszoienis (Jászó in Hungaria, Jasov, SK) (praepositura) n. 137. 173. 211.*
- Iauriensis (Győr in Hungaria)*
– civitas n. 14. 20. 194. 207. 221. 225. 240.
– capitulum n. 240.
– canonicus v. Gregorius de Zegedino;
– dioecesis n. 14. 207. 221.
– ecclesia n. 3. 6. 14. 167. 170. 183. 184. 188. 189. 190. 207. 218. 221. 235. 240.
– episcopus v. Csupor, Demetrius; v. Nagylucei, Urbanus; v. Bakócz, Thomas; v. Gosztonyi, Ioannes; v. Gregoriánz, Paulus; v. Liszthy, Ioannes; v. Draskovich, Georgius; v. Heresinczy, Petrus; v. Kutassy, Ioannes; v. Pethe de Hetes, Martinus
– praepositura n. 212.
– vicarius v. Draskovich, Matthias
- Iazariensis v. Iaszoienis*
- Illésházy, Stephanus, consiliarius regius Hungaricus, curiae regiae magister (1587–1608), palatinus regni Hungariae (1608–1609) n. 221. 240.
- Illyricus, Illyrici n. 206. 222.
- Innocentius VIII v. Cibo, Ioannes Battista
- Innsbruck (in Austria) n. 97. 133.*
- Ioannes, dux Saxoniae (1525–1532) n. 100.
- Ioannes, vayvoda v. Szapolyai, Ioannes
- Ioannes Sigismundus (Szapolyai), princeps Transylvaniae (1556–1571) n. 134. 135. 136. 139. 141. 142. 145. n. 173.
- Ircanum (mare, Caspium) n. 204.*
- Isabella (Jagello) regina Hungariae, uxor Ioannis de Szapolya, regis Hungariae (1520–1559) n. 114.
- Iskender, basa Budensis (1564–1565) n. 132.
- Istria n. 244.*
- Istrigoniensis v. Strigoniensis*
- Istvánffy, Nicolaus, consiliarius regius Hungaricus, locumtenens palatinalis (1581–1608), ianitorum regalium magister (1599–1615) n. 240. 248.
- Isvalties, Petrus, S.R.E. cardinalis (1500–1511), episcopus Vesprimiensis in commendam (1503–1511) n. 10. 11. 13.
- Italia n. 33. 114. 139. 212.*
- Italicus, Italus n. 139. 161.
- Iulius II, pontifex maximus (1503–1513) n. 10. 11. 12. 13. 25.
- Iulius III, pontifex maximus (1550–1555) n. 119. 120. 121. 122. 124.
- Iustinopolitanensis (Capodistria, Koper, SLO)*
– clericus v. Vergerius, Petrus Paulus; v. Andreis, Franciscus de
- Joó, Ioannes, consiliarius regius Hungaricus, personalis praesentiae regiae (1587–1603) n. 221. 240. 243. 248.
- Kalendai, Stephanus, custos Vacienis, episcopus Rheonensis (1513–?) n. 15.
- Kemlek (Nagykemlék in Hungaria; Kalnik, HR) n. 13.*
– archidiaconus v. Andreas, archidiaconus de Kemlek
- Kismarton (in Hungaria; Eisenstadt, AT) n. 240.*
- Kolozsmonostor (in Hungaria, in Transylvania; Cluj, RO) n. 174.*
- Kurz (Curtius), Iacobus, consiliarius intimus imperatoris n. 206.
- Kutassy, Ioannes, episcopus Quinqueecclesiensis (1587[1589]–1592), episcopus Iauriensis (1592–1597), archiepiscopus Strigoniensis (1597[1599]–1601), locumtenens regni Hungariae (1597–1601) n. 210. 213. 214. 221. 224. 235. 236. 240. 241. 242. 243. 244.
- Lando, Pietro, dux Venetiarum (1539–1545) n. 114.
- Larraz, Blasius, clericus Pampilonensis, secretarius Iulii de Medicis cardinalis, n. 20.
- Łaski, Hieronymus, orator Ioannis de Szapolya apud Caesarem n. 105.
- Lateranensis*
– concilium n. 8.
- Latina (lingua) n. 32.
- Lászai, Ioannes de, archidiaconus Telegdiensis n. 20.
- Laurus, Vicentius, nuntius apostolicus apud regem Poloniae (1572–1578) n. 178.
- Lebemiensis (Lébény in Hungaria)*
– praepositura n. 212.
- Lelesiensis (Lelesz in Hungaria; Leles, SK)*
– notarius v. Guthy, Franciscus
– praepositura n. 216. 243.

- Leo X, pontifex maximus (1513–1521) n. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 26.
- Leucha, Ioannes de v. Henckel, Ioannes
- Liechtenstein, Carolus, consiliarius intimus imperatoris n. 24.2.
- Liszthy, Ioannes, episcopus Vesprimiensis (1568–1573), episcopus Iauriensis (1573–1578) n. 159. 167. 170. 183.
- Livonia* n. 196. 198.
- Lomellinus, Benedictus, S.R.E. cardinalis (1565–1579) n. 161. 162.
- Lopez, Ioannes, S.R.E. cardinalis (1496–1501) n. 9.
- Lotharingia de Guisa, Ludovicus a, S.R.E. cardinalis (1555–1578) n. 179.
- Lucas, episcopus Zagradiensis (1500–1510) n. 13.
- Ludovicus II, rex Hungariae et Bohemiae (1516–1526) n. 17. 23. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 34. 35. 36. 37. 39. 44. 45. 49. 54. 59. 61. 65. 66. 67. 68. 69. 76. 78. 79. 81. 83. 84. 85. 95.
- Lutheranus, Lutherani n. 42. 63. 64. 108.
- Machinensis, Nicolaus, episcopus Modrusiensis (1461–1480) n. 1b.
- Madrutius (Madruzzi), Christophorus, S.R.E. cardinalis (1545–1578) n. 179.
- Madrutius (Madruzzi), Ludovicus, S.R.E. cardinalis (1561–1600) n. 194.
- Maffeus, Bernardus, S.R.E. cardinalis (1549–1553) n. 111. 112. 117. 161. 163.
- Malaspina, Horatius, nuncius apostolicus apud imperatorem (1578–1581) n. 217.
- Malta (insula)* n. 140. 144. 147. 149.
- Malvetius, Benedictus, episcopus Salonensis, auxiliarius seu suffraganeus Strigoniensis n. 20.
- Máramarosi, Michael, episcopus Moldaviensis (1510–?) n. 11.
- Marchesius, Marcellus, episcopus Segniensis (1605–1613) n. 249.
- Marchia* n. 104.
- Marcus, Petrus O.F.M., episcopus Scardonensis (1479–1483) n. 4.
- Margottus (Margotti), Lanfrancus, substitutus, a 1596 secretarius pontificis, S.R.E. cardinalis (1608–1610) n. 228.
- Maria (Habsburg) regina Hungariae, uxor Ludovici regis Hungariae (1505–1558) n. 81. 83.
- Maria (Stuart) regina Scotorum (1542–1567) n. 150.
- Marsupinus, Franciscus, canonicus et archidiaconus Strigoniensis, orator Ludovici II regis Hungariae in Urbe n. 28. 32. 35. 44. 78.
- Massoxio, Zaccarias v. Mossóczy, Zacharias
- Matheis, Antonius Paulus (Poli) de, O.F.M., episcopus Bosnensis (1573–1588) n. 175. 176. 208. 209.
- Máthézy, Stephanus, episcopus Tininiensis (1580–1582), episcopus Canadiensis (1582[1583]–1587), episcopus Vaciensis (1587[1589]–1591) n. 194. 212. 216. 221. 224.
- Matthias I (Corvinus-Hunyadi), rex Hungariae (1458–1490) n. 3. 8.
- Matthias (Habsburg), archidux Austriae, rex Hungariae (1608–1619), imperator (1612–1619) n. 235. 242. 247.
- Maximilianus I (Habsburg), dux Burgundiae (1477–1519), imperator (1493–1519) n. 17.
- Maximilianus II (Habsburg), imperator, rex Hungariae et Bohemiae (1564–1576) n. 133. 134. 135. 136. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 145. 146. 147. 148. 150. 151. 153. 156. 157. 159. 160. 164. 166. 167. 168. 169. 170. 172. 173. 174. 178. 180.
- Medicis, Ferdinandus de, archidux Florentiae (1587–1609) n. 229.
- Medicis, Hyppolitus de, S.R.E. cardinalis (1529–1535) n. 106. 107.
- Medicis, Iulius de, S.R.E. cardinalis (1513–1523) n. 18. 20; Clemens VII, pontifex maximus (1523–1534) n. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 50. 52. 53. 56. 59. 60. 62. 65. 66. 69. 76. 77. 79. 80. 81. 82. 85. 86. 87. 88. 90. 92. 94. 96. 97. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 108.
- Mehmed III, sultanus (1595–1603) n. 230.
- Mekcsei, Ioannes, eppus. Oropien. (1502–1518) n. 20.
- Melegh, Balthasar, episcopus Canadiensis (1573–1582) n. 171. n. 192. 194.
- Melita v. Malta*
- Michael, episcopus Salonensis (1512–?) n. 14.
- Mikácsi, Alexander, episcopus (nominatus) Tininiensis n. 224. 240. 243.
- Milcoviensis* n. 1a. 11.
- Minutius (Minuccio), Minucci, secretarius pontificis (1591–1596), archiepiscopus Iadrensis (1596–1604) n. 226. 228.
- Misnia (Meissen) v. Fridericus, marchio Misniae
- Modrusiensis (Modrus, HR)*
- civitas n. 249.
 - ecclesia (seu Corbaviensis) n. 1b. 10. 110. 206. 249.
 - electus v. Dragatius, Iacobus
 - episcopus v. Christophorus, episcopus Modrusiensis; v. Nicolaus, episcopus Modrusiensis; v. Begna, Simon de; v. Vergerius, Petrus Paulus; v. Marchesius, Marcellus

- Moldaviensis*
– ecclesia n. 11
– episcopus v. Dobriolanus, Simon; v. Máramarosí, Michael
- Monoszlay, Ioannes, episcopus Quinqueecclesiensis (1573–1578), episcopus Zagrabiensis (1578–1584) n. 159. 169. 184. 187.
- Monoszlóy, Andreas, episcopus Vesprimiensis (1599–1601) n. 210. 236. 240. 243.
- Monte, Antonio Maria (Ciocchi) del, S.R.E. cardinalis (1511–1533) n. 33.
- Móré, Philippus, episcopus Quinqueecclesiensis (1524–1526) n. 112.
- Moronus, Ioannes Hieronymus, S.R.E. cardinalis (1542–1580) n. 125. 126. 128. 130. 137. 157. 158. 159. 160. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 182. 183. 184. 185. 187.
- Moscoviti n. 138. 198. 204.
- Mossóczy, Zacharias, episcopus Tininiensis (1573–1578), episcopus Vaciensis (1578–1582), episcopus Nitriensis (1582[1583]–1587) n. 168. 182. 185. 192. 193. 194. 195. 197. 210.
- Muletincz, Ioannes de, episcopus Callipolensis (1510–?) n. 12.
- Murad III, sultanus (1574–1595) n. 204.
- Mutinensis (Modena in Italia)* n. 5.
- Nádasdy, Franciscus, consiliarius regius Hungaricus, agazonum regaliū magister (1587–1604) n. 221. 240.
- NagyLucsei, Urbanus, episcopus Iauriensis (1481–1487), mox episcopus Agriensis (1487–1491) n. 3. 6. 7.
- Nagyrévi, Paulus, canonicus Vaciensis, episcopus Callipolensis (1513–?) n. 16.
- Nagyszombati, Stephanus, prior generalis O.S.P.P.E., episcopus Sirmiensis (1589–1592) n. 217. 244.
- Náprágy, Demetrius, episcopus Sirmiensis (1596–1597), episcopus Transylvanensis (1597[1600]–1606), episcopus Iauriensis (1606[1610]–1619), archiepiscopus Colocensis (1610–1619) n. 224. 238.
- Nepesiensis (Nepi in Italia)* n. 20.
- Nicolaus episcopus Modrusiensis v. Machinensis, Nicolaus
- Niger, Thomas, orator banorum Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae in Urbe, episcopus Scardonensis (1519–1524), episcopus Traguriensis (1524–1525) n. 23. 32. 48. 52.
- Nitriensis (Nyitra in Hungaria; Nitra, SK)*
– arx n. 237.
– canonicatus n. 168.
– civitas n. 210. 237.
– dioecesis n. 210.
– lector v. Tasnádi, Thomas; v. Radovich, Petrus
– ecclesia n. 20. 117. 128. 191. 192. 193. 195. 210. 235. 236. 237.
– episcopus v. Podmaniczky, Stephanus; v. Thurzó, Ioannes; v. Thurzó, Franciscus; Bornemissza, Paulus; v. Mossóczy, Zacharias; v. Fejérkövy, Stephanus; v. Forgách, Franciscus
– schola n. 241.
– vicarius v. Radovich, Petrus
- Norvegia (regnum)* n. 138.
- Novák, Michael, canonicus Strigoniensis, praepositus de monte Sancti Thomae n. 243.
- Nyási, Demetrius, episcopus Sanctuariensis (1512–1524) n. 20.
- Oeniponte v. Innsbruck*
- Oláh, Nicolaus, episcopus Zagrabiensis (1543–1548), episcopus Agriensis (1548[1550]–1553), archiepiscopus Strigoniensis (1553[1554]–1568), locumtenens regni Hungariae (1562–1568) n. 117. 157. 161.
- Oropiensis (Oropos in Graecia)*
– episcopus v. Mekcei, Ioannes
- Ország, Ioannes, episcopus Vaciensis (1520–1526) n. 111.
- Pacecus (de Toledo), Franciscus, S.R.E. cardinalis (1564–1579) n. 162. 174. 179.
- Pallavicinus, Antoniottus, S.R.E. cardinalis (1489–1507) n. 9.
- Pálffy, Nicolaus, consiliarius regius Hungaricus, cubicularium regaliū magister (1581–1600) n. 221.
- Pampilonensis (Pamplona in Hispania) (dioecesis)* n. 20.
- Pannonbalma (Mons Sacer Pannoniae, monasterium O.S.B., archiabbatia)* n. 159. 160. 242.
– archiabbas v. Fejérkövy, Stephanus
- Pannonia v. Hungaria*
- Passoniensis v. Poseniensis*
- Patavium (Padova in Italia)* n. 174. 197.
- Paulus IV, pontifex maximus (1555–1559) n. 133.
- Pechvaradini (Pécsvárad) v. Pétervárad*
- Peloponensis (Peloponnesos in Graecia)* n. 219.
- Perényi, Franciscus, episcopus Vardiensis (1515–1526) n. 111.

- Perettus (de Montalto), Alexander, nepos Sixti V. papae, S.R.E. cardinalis (1585–1623) n. 239.
- Perettus (de Monte alto), Felix, S.R.E. cardinalis (1570–1585), n. 163. 177; Sixtus V pontifex maximus (1585–1590) n. 202. 203. 204. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219.
- Persus, Persi n. 204.
- Persia*
– rex v. Tahmâsp
- Pethe de Hetes, Martinus, episcopus Sirmiensis (1582–1583), episcopus Vaciensis (1583–1587), episcopus Varadiensis (1587[1589]–1598), episcopus Iauriensis (1598–1605), archiepiscopus Colocensis (1600–1605), locumtenens regni Hungariae (1602–1605) n. 166. 194. 195. 211. 212. 217. 236. 240. 243.
- Petruvaradinum* (*Pétervárad in Hungaria; Petrovaradin, SRB*) n. 76. 78.
- Petrochinus de Montelbero, Gregorius, S.R.E. cardinalis (1590–1612), camerarius Sacri Collegii (1605–1607) n. 249.
- Philippus (campus)* n. 35.
- Philippus II (Habsburg), rex Hispaniae (1556–1598) n. 212. 221.
- Picaenum (in Italia)* n. 150.
- Picenardus, Iacobus (Picciardi), scriptor registri supplicationum n. 10. 11.
- Piccolomini, Franciscus, S.R.E. cardinalis (1460–1503); Pius III, pontifex maximus (1503) n. 9.
- Piperkovich, Michael, O.F.M., episcopus Segniensis (1584–1587) n. 200. 206.
- Piso, Iacobus, prothonotarius apostolicus, praepositus Quinqueecclesiensis (*cca* 1480–1527) n. 25.
- Pius IV, pontifex maximus (1559–1565) n. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148.
- Pius V, pontifex maximus (1566–1572) n. 149. 151. 152. 153. 154. 155. 157. 159. 160. 161. 162. 163.
- Pius (de Carpo), Rudolphus, S.R.E. cardinalis (1537–1564) n. 116.
- Podmaniczky, Stephanus, episcopus Nitriensis (1512–1530) n. 128.
- Podocatharus, Ludovicus, episcopus Carpensis (1488–1503), S.R.E. cardinalis (1500–1504) n. 2. 3. 5. 6. 7. 8.
- Polonus, Poloni n. 64. 178.
- Polonia* n. 73. 141. 180. 228.
– rex v. Sigismundus I; v. Sigismundus II; v. Báthory, Stephanus; v. Sigismundus (Wasa) III.
- Pomposa (monasterium O. S. B., Comaclensis dioecesis)* n. 8.
- Poncettus (Ponzetta), Ferdinandus, S.R.E. cardinalis (1517–1527) n. 54.
- Pornó (in Hungaria)*
– abbatia n. 248.
- Portuensis (episcopus) v. Borgia, Rodericus
- Portia, Hieronymus de, nuntius papae ad imperatorem (1592–1606), episcopus Adriensis (1598–1612) n. 248.
- Posmaniensis v. Posonium*
- Posoniensis (Posonium, Pozsony in Hungaria; Bratislava, SK)*
– canonicatus n. 161. 162. 236.
– canonicus v. Monoszlóy, Andreas
– capella Sancti Ladislai in curia primatiali n. 161.
– civitas n. 81. 83. 235. 240.
– ecclesia n. 212.
– praepositus n. 236.
- Possega (Pozsega, comitatus in Hungaria, HR)* n. 208.
- Possevinus (Possevino), Antonius, S.I. n. 194.
- Praga (Praba in Bohemia)* n. 133. 220.
- Prat, Antonius du, S.R.E. cardinalis (1528–1535) n. 95.
- Prusia*
– magnus magister v. Brandenburg, Albertus de
- Puteus, Antonius, nuntius papae ad imperatorem (1587–1589) n. 207. 212. 213. 214. 216. 217. 218.
- Putius (Pucci), Anthonius, S.R.E. cardinalis (1531–1544) n. 111. 112.
- Putius (Pucci), Laurentius, S.R.E. cardinalis (1513–1531) n. 11. 18. 85. 88. 89. 98.
- Quarengus (Querenghi), Antonius, clericus Latinus et secretarius Sacri Collegii (1592–1596) n. 228.
- Quinqueecclesiensis (Pécs in Hungaria)*
– civitas n. 137. 169. 187. 213.
– dioecesis n. 112. 117. 137. 169. 187. 213.
– ecclesia n. 56. 112. 117. 131. 137. 154. 155. 169. 187. 213. 214. 221. 235.
– episcopus v. More, Philippus; v. Sulyok, Georgius; v. Eszéki, Ioannes; v. Tompa, Georgius; v. Draskovich, Georgius; v. Dudith, Andreas; v. Monoszlóy, Ioannes; v. Telegdy, Nicolaus; v. Kutassy, Ioannes
– praepositus v. Nagylucei, Urbanus; v. Brodarich, Stephanus

- Radéczi, Stephanus, episcopus Varadiensis (1567–1572), episcopus Agriensis (1572–1586), locumtenens regni Hungariae (1573–1585) n. 159. 166. 173. 185. 194. 243.
- Radovich, Petrus, episcopus Vaciensis (1600–1608) n. 241. n. 243.
- Radul, vayvoda Transalpiniae (Valachiae) (1521–1530) n. 53. 68.
- Radzivil, Georgius de, S.R.E. cardinalis (1587–1600) n. 205. 220.
- Ragusa (in Dalmatia; Dubrovnik, HR)* n. 67.
- Ragusa, Christophorus de, episcopus Modrusiensis (1480–1499) n. 1b. 67.
- Rangone, Gabriel, O.F.M., episcopus Transylvanensis (1472–1475), episcopus Agriensis (1475–1487), S.R.E. cardinalis (1477–1487) n. 7.
- Ratisbona (Regensburg in Germania)* n. 180.
- Rebiba, Scipio, S.R.E. cardinalis (1556–1577) n. 127. 154. 155. 161.
- Remolinus, Franciscus, S.R.E. cardinalis (1503–1518) n. 18.
- Révay, Michael, consiliarius regius Hungaricus n. 194.
- Rheonensis (Rheon; Leonidion in Graecia)*
– civitas n. 15.
– ecclesia n. 15.
– episcopus v. Kalenda, Stephanus
- Rhodus (insula)* n. 33. 219.
– magnus magister v. Villiers de l'Isle-Adam, Philippe de
- Ricius (Ricci), Ioannes, S.R.E. cardinalis (1551–1574) n. 162. 163. 174.
- Rodochuitius, Petrus v. Radovich, Petrus
- Rohr, Bernardus, archiepiscopus Salzburgensis (1466–1484) n. 8.
- Roma v. passim*
- Romandiola (Romagna in Italia)* n. 157.
- Rosa, Georgius n. 12. 13. 14. 15. 16.
- Rosonensis (Rosariensis, Rosenensis, Rossamensis) (Duvno in Croatia [?])*, ecclesia n. 13. n. 161. n. 163.
- Rovere, Iulius de, S.R.E. card. (1548–1578) n. 174.
- Rovere, Sixtus de, S.R.E. cardinalis (1507–1517) n. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16.
- Rudolphus II (Habsburg), imperator (1576–1612), rex Hungariae (1576–1608) n. 181. 183. 184. 185. 187. 188. 189. 190. 192. 193. 194. 195. 197. 200. 206. 207. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 220. 221. 222. 224. 226. 228. 229. 231. 233. 235. 236. 237. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 247. 248. 249.
- Rueber, Ioannes, capitaneus generalis Cassoviensis n. 192.
- Rumff (Rumpf), Wolfgangus, intimus consiliarius imperatoris, cubiculi praefectus n. 235.
- Ruppescissa (Rochetaillé), Ioannes de, S.R.E. cardinalis (1426–1437), vicecancellarius n. 1a
- Russionensis (Rusköi in Turcia)*
– ecclesia n. 13.
- Sabellis, Iacobus de, S.R.E. cardinalis (1540–1587) n. 179.
- Sacoviensis v. Iaszoiensis*
- Sadoletus, Iacobus, secretarius domesticus papae, episcopus Carpenteratensis (1517–1535), S.R.E. cardinalis (1537–1547) n. 17. 110
- Ság (Ipolyság in Hungaria; Šaby, SK)* n. 243.
- Salamis (insula)* n. 20.
- Salanzar, Thomas v. Szalaházy, Thomas
- Salzburgensis v. Salzburgensis*
- Salonenis (Salona; Amfissa in Graecia)*
– ecclesia n. 14. 20.
– episcopus v. Malvetius, Benedictus; v. Michael, episcopus Salonenis; v. Zegedino, Gregorius de; v. Tasnádi, Thomas
- Salzburgensis*
– administrator v. Beckensloer, Ioannes;
– archiepiscopus v. Robr, Bernardus
– ecclesia n. 8.
- Samandria (Szendrő; Smederevo, SRB)* n. 116.
– episcopus v. Cressevo, Blasius Fabritius de Sanctacruccis (Santacroce), Prosperus, S.R.E. cardinalis (1565–1589) n. 161.
- Sanctorius (Santoro), Iulius Antonius, S.R.E. cardinalis (1570–1602) n. 163. 174. 177. 208. 209.
- Sanctuariensis (Thira in Graecia)*
– episcopus v. Nyási, Demetrius
- Sanseverinus, Antonius, S.R.E. cardinalis (1528–1543) n. 95.
- Sasar, Erasmus, capitaneus Segniae n. 102.
- Sasvariensis (Sasvár in Hungaria; Šaštín, SK) n. 224.
– archidiaconus v. Szuhay, Stephanus
- Sava, fluvius (Száva)* n. 74. 75. 78.
- Saxonia (dux) v. Fridericus, dux Saxoniae; v. Ioannes, dux Saxoniae
- Sbardellatus, Andreas v. Dudith (Sbradellatus), Andreas
- Sbardellatus, Augustinus, episcopus Vaciensis (1550–1552) n. 117.
- Scardonensis (Scardona in Dalmatia; Skradim, HR)*
– ecclesia n. 4. 101.

- episcopus *v.* Marcius, Petrus; *v.* Varicastris, Archangelus; *v.* Niger, Thomas.
- Scepusiensis v. Sepusiensis*
- Slavonica (lingua) n. 32.
- Slavonia (provincia; HR)* n. 5. 184. 217. 218. 248.
– status et ordines n. 221.
- Scopiensis (in Macedonia, Skopje)*
– ecclesia n. 161.
– episcopus *v.* Andreis, Franciscus de
- Scotia* n. 231.
- Scotus, Scoti
– regina *v.* Stuart, Maria
- Sebenicensis (Sebenico in Dalmatia; Šibenik, HR)*
– civitas n. 72.
– presbyter *v.* Veranchich, Faustus
- Segethi (Szigetvár in Hungaria)* n. 161.
- Segniensis (Zengg in Croatia; Senj, HR)*
– capitaneus *v.* Sarar, Erasmus
– civitas n. 40. 102. 103. 206. 222. 249.
– dioecesis n. 200. 222. 242. 249.
– ecclesia n. 5. 200. 206. 222. 249.
– episcopus *v.* Bosna, Paulus de; *v.* Campana, Andrea de; *v.* Georgius, episcopus Segniensis; *v.* Piperkovich, Michael
– orator n. 102.
- Selim I, sultanus (1512–1520) n. 17. 23.
- Selim II, sultanus (1566–1574) n. 160.
- Senis, Ioannes Baptista de, advocatus Sanctae Romanae Rotae n. 25.
- Sepusiensis (Szepes in Hungaria; SK)*
– ecclesia n. 20.
– praepositura 173. 211.
- Sermiensis v. Sirmienis*
- Setbmar (Szatmár in Hungaria; Satu Mare, RO)* n. 135.
- Severinum (Szörény in Hungaria; Drobeta-Turnu Severin, RO)* n. 54.
- Sfortia (Sforza), Acanius, S.R.E. cardinalis (1484–1505) n. 8.
- Sfortia (Sforza), Guido Ascanius, S.R.E. cardinalis (1534–1564), camerarius n. 111. 112. 115. 124.
- Sibinicensis v. Sebenicensis*
- Sigismundus I (Luxemburg), rex Hungariae (1387–1437), imperator (1433–1437) n. 1.
- Sigismundus I, rex Poloniae (1506–1548) n. 26. 31. 34. 36. 54. 61. 87.
- Sigismundus II, rex Poloniae (1548–1572) n. 127. 135. 138.
- Sigismundus III (Wasa), rex Poloniae (1587–1632) n. 220.
- Signensis v. Segniensis*
- Simándi, Petrus, O.S.P.P.E., episcopus Calcedoniensis (1540–?) n. 113.
- Sinan basa, vezirius summus Turcarum (1593–1596) n. 226.
- Sirmienis (Szerém in Hungaria; SRB)*
– civitas 217. 244.
– ecclesia n. 217. 188. 240. 244. 245. 248.
- Sirreni v. Tirrenum (mare)*
- Sixtus IV, pontifex maximus (1471–1484) n. 1b. 2. 3. 4.
- Sixtus V, pontifex maximus *v.* Perettus (de Monte alto), Felix
- Sodolettus, Iacobus *v.* Sadoletus, Iacobus
- Sopron (in Hungaria)* n. 240.
- Spalatensis (in Dalmatia; Split, HR)*
– archiepiscopatus n. 159. 160. 197. 200. 206. 215. 222. 242. 249.
- Specianus, Caesar, episcopus Cremonensis (1591–1607), nuntius apostolicus ad imperatorem (1592–1598), n. 224. 235. 236. 237.
- Statileus, Ioannes, episcopus Transylvanensis (1539–1542) n. 111.
- Stephano, Franciscus de, O.F.M., episcopus Bosenensis (1588–1615) n. 208. 209.
- Stephanus, episcopus Rosonensis (Russionensis) (1504–?) n. 13.
- Stephanus, episcopus Ymeriensis n. 116.
- Strigoniensis (Esztergom in Hungaria)*
– archiepiscopatus n. 117. 166. 167. 169. 170. 183. 185. 187. 192. 195. 207. 210. 212. 213. 224. 236. 237. 240. 241.
– archiepiscopus *v.* Beckensloer, Ioannes; *v.* Bakócz, Thomas; *v.* Szalkai, Ladislaus; *v.* Oláh, Nicolaus; *v.* Veranchich, Antonius; *v.* Kutassy, Ioannes
– arx 24. 233. 235.
– canonicatus 215. 224.
– canonicus *v.* Szuhay, Stephanus; *v.* Monosz-lóy, Andreas
– civitas 24. 157. 161. 162. 235.
– dioecesis 20. 137. 157. 158. 161. 162. 224. 235. 236. 237.
– ecclesia n. 8. 20. 109. 129. 157. 158. 161. 162. 166. 215. 224. 235. 238.
– praepositura 213. 214. 215. 236.
– praepositus *v.* Sbardellatus, Augustinus; *v.* Duthith (Sbradellatus), Andreas; *v.* Szuhay, Stephanus
– presbiterus *v.* Szuhay, Stephanus

- vicarius generalis v. Telegdy, Nicolaus; v. Szuhay, Stephanus
- Stuart, Ioannes, orator Francisci regis Francorum ad Urbe n. 99.
- Subiaco (in Italia)* n. 163.
- Suleiman II, sultanus (1520–1566) n. 26. 32. 33. 42. 45. 48. 49. 53. 65. 68. 69. 70. 71. 73. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 83. 92. 95. 96. 102. 114. 115. 132. 136. 138. 139. 141. 142. 143. 145. 146. 151.
- Sulyok, Gregorius, episcopus Quinqueecclesiensis (1528–?) n. 117.
- Surretinus, Franciscus v. Remolinus, Franciscus *Sümeğ (in Hungaria)* n. 236.
- Syria* n. 83.
- Szalaházy, Thomas, episcopus Vesprimiensis (1526–1528), episcopus Agriensis (1529–1537) n. 111. 117.
- Szalkai, Ladislaus, episcopus Vaciensis (1513[1515]–1522), episcopus Agriensis (1522 [1523]–1524), archiepiscopus Strigoniensis (1524–1526) n. 64.
- Szapolyai, Ioannes, vayvoda Transylvanensis (1510–1526), rex Hungariae (Ioannes I, 1526–1540) n. 85. 87. 92. 95. 96. 105. 108. 114.
- Szászi de Alszász, Andreas, consiliarius regius Hungaricus n. 192. 194.
- Szegedi, Gregorius de, praepositus ecclesiae collegiatae Sancti Alberti et canonicus Iauriensis, episcopus Salonensis (1513–cca 1518) n. 14. 20.
- Szegedy, Paulus, episcopus Canadiensis (1589–1600) n. 216. 243.
- Szentjobb (Sániob, RO)*
– monasterium, O.S.B. n. 2.
- Sztankay, Gasparus, episcopus Zagrabiensis (1589–1600) n. 218. 221. 248.
- Szuhay, Stephanus, episcopus Vaciensis (1593[1594]–1600), episcopus Agriensis (1600–1606), episcopus Nitriensis (1606–1607), archiepiscopus Colocensis (1607) n. 224. 236. 240. 241. 242. 243. 248.
- Tahmâsp, rex Persarum (1524–1576) n. 138.
- Tartarus, Tartari n. 1a. 64. 73. 204.
- Tasnádi, Tamás, episcopus Salonensis (1518–?) n. 20.
- Telegdy, Nicolaus, episcopus Quinqueecclesiensis (1579–1586) n. 187. 192. 194. 195. 213. 214. 217.
- Teuffel, Andreas, liber baro de Guntersdorf, capitaneus supremus Iauriensis (1577–1588) n. 194.
- Temesvár (Temesvár in Hungaria; Timișoara, RO)*
– basa v. Hassan
- Tibisdiensis (Telegd in Hungaria; Tileagd, RO)* n. 20.
- Thomas, episcopus Agriensis v. Szalaházy, Thomas
- Thomas, episcopus Iauriensis v. Bakócz, Thomas
- Thurzó, Franciscus, episcopus Nitriensis (1534 [1550]–1557) n. 117.
- Thurzó, Ioannes, episcopus Nitriensis (?) n. 117.
- Tibiscum (Tisza) (fluvius)* n. 136. 146.
- Tininiensis (in Croatia; Knin, HR)*
– civitas n. 215.
– comitatus n. 243.
– dioecesis 117.
– ecclesia 117. 159. 160. 168. 185. 197. 215. 242.
– episcopatus 129. 248.
– episcopus v. Andreas, episcopus Tininiensis; v. Zaberminus, Matthias; v. Dudith, Andreas; Fejérkövy, Stephanus; v. Mossóczy, Zacharias; v. Heresinczy, Petrus
- Tirnavia (Nagyszombat in Hungaria; Trnava, SK)* n. 157. 158. 235. 236.
– seminarium n. 224. 235. 236.
- Tirnavia, Stephanus de v. Nagyszombati, Stephanus
- Tirrenum (mare)* n. 66.
- Toledo, Ioannes Alvarez de, S.R.E. cardinalis (1541–1557) n. 124.
- Toledo de Herrera, Franciscus, S.I., theologus Sacri Palazzi, S.R.E. Cardinalis (1593–1596) n. 161.
- Tomori, Paulus, O.F.M., archiepiscopus Colocensis et Bachiensis, supremus capitaneus partium Hungariae inferiorum (1523–1526) n. 29. 67. 72. 75. 77.
- Tompa, Georgius, episcopus Quinqueecclesiensis (1550–1552) n. 117.
- Torquatus, Ioannes, banus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (1522–1524) n. 32. 39.
- Traguriensis (Trau in Dalmatia; Trogir, HR)*
– episcopus v. Niger, Thomas
– presbyter v. Statileus, Ioannes
- Transalpina (Valachia)* n. 1a. 54.
– vayvoda v. Radul
- Transylvan(i)ensis*
– dioecesis n. 11. 12.
– ecclesia n. 2. 20. 111. 128. 188. 238. 240.
– episcopus v. Gosztonyi, Ioannes; v. Statileus, Ioannes; v. Bornemissza, Paulus
– praepositus v. Váradí, Petrus
– presbyter v. Barlabási, Ioannes
- Transylvania (Erdély in Hungaria; RO)* n. 54. 95. 124. 134. 139. 145. 151. 173. 174. 238. 243.
– vaivoda seu princeps v. Ioannes Sigismundus (Szapolyai); Báthory, Stephanus; v. Báthory, Sigismundus

- Transylvanus, Transylvani n. 135. 138. 140. 143. 180.
 Trautson, Ioannes, consiliarius intimus imperatoris n. 210.
Tridentum (Trento in Italia, Trient) n. 115.
 – concilium n. 115. 130. 154. 161. 163. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 173. 175. 187. 194. 195. 206. 208. 214. 217. 221.
 Truchsess a Waldburg, Otto, S.R.E. cardinalis (1545–1573) n. 161. 162. 163.
 Turbavia, Ioannes de v. Torquatus, Ioannes
 Turcae n. 18. 21. 22. 26. 28. 29. 34. 35. 42. 44. 45. 48. 50. 51. 52. 54. 55. 58. 61. 64. 66. 67. 68. 69. 72. 74. 80. 82. 83. 85. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 97. 99. 102. 103. 104. 106. 107. 114. 116. 117. 118. 121. 124. 128. 130. 132. 133. 134. 135. 137. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 166. 168. 169. 170. 171. 173. 175. 176. 177. 182. 183. 184. 185. 187. 188. 189. 190. 194. 195. 197. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 215. 216. 217. 218. 221. 222. 223. 224. 226. 229. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 247. 248. 249.
 – imperator, princeps, rex, tyrannus (Turcarum), magnus Turcus v. *Selim I*; v. *Suleiman II*; v. *Selim II*; v. *Murad III*; v. *Mehmed III*.
 Turcha v. Turca
Tusculanensis (episcopus) v. Zeno, Ioannes
 Újlaky, Ioannes, episcopus Vaciensis (1560–1578) n. 185.
 Újlaky, Ludovicus, episcopus Bosnensis (1600–1605) n. 240.
Ungaria, Ungharia v. Hungaria
 Ungaricus v. Hungaricus
 Ungarus, Ungari v. Hungarus, Hungari
 Ursinis (Orsini), Flavius de, S.R.E. cardinalis (1565–1581) n. 162. 179.
 Ursinis (Orsini), Iordanus, S.R.E. cardinalis (1405–1437) n. 1.
Vaciensis (Vác in Hungaria)
 – canonicus v. Kalendai, Stephanus; v. Nagyrévi, Paulus
 – civitas n. 16. 212. 224. 241.
 – dioecesis n. 16. 117. 211. 212. 224.
 – ecclesia n. 4. 15. 16. 111. 117. 182. 185. 195. 197. 211. 212. 216. 217. 224. 235. 240. 241.
 – episcopus v. Várdai, Franciscus; v. Országh, Ioannes; v. Brodarich, Stephanus; v. Sbardellatus, Augustinus; v. Mossóczy, Zacharis; v. Pethe de Hethes, Martinus; v. Máthézy, Stephanus; v. Szuhay, Stephanus; v. Radovich, Petrus
 – praepositus v. Varicastris, Archangelus
Valachia v. Transalpina
Varadiensis (Nagyvárad in Hungaria; Oradea, RO)
 – civitas n. 174. 211.
 – dioecesis n. 2. 211.
 – ecclesia n. 12. 111. 171. 173. 174. 188. 211. 212. 240.
 – episcopus v. Perényi, Franciscus; v. Fráter (Martinuzzi) Georgius; v. Forgách, Franciscus; v. Bornemissza, Gregorius; v. Pethe de Hethes, Martinus;
 Várdai, Petrus, archiepiscopus Colocensis (1481–1502) n. 2.
 Várdai, Franciscus, episcopus Vaciensis (1511–1515), episcopus Transylvanensis (1515–1524), n. 16.
 Várdai, Paulus, episcopus Vesprimiensis (1521–1524), episcopus Agriensis (1524[1526]–1526), archiepiscopus Strigoniensis (1527–1549), locumtenens regni Hungariae (1542–1549) n. 25.
 Varenty, Antonius v. Veranchich, Antonius
 Varicastris, Archangelus de, episcopus Scardonensis (1481–1502) n. 4.
 Varty (in Italia) n. 249.
Vasyna (Vaska in Hungaria, in Slavonia; Vasška, HR) n. 20.
Veglensis (Veglia in Dalmatia, Krk, HR)
 – ecclesia n. 101.
 Venereus, Dominicus, orator Andreae Gritti ducis Venetorum in Urbe n. 79. 83.
 Venetus, Veneti n. 83. 177.
 – dux v. Gritti, Andreas
 – moneta n. 222.
 – senatus n. 83.
 Verallus, Hieronymus, S.R.E. cardinalis (1549–1555) n. 124.
 Veranchich, Antonius, episcopus Quinqueecclesiensis (1553–1557), episcopus Agriensis (1557[1560]–1570), archiepiscopus Strigoniensis (1569[1570]–1573), locumtenens regni Hungariae (1572–1573) n. 156. 157. 158. 161. 162. 166. 170. 185. 235. 243.
 Veranchich, Faustus, episcopus Canadiensis (1598[1600]–1608) n. 243.
 Vergerius, Petrus Paulus, nuntius apostolicus apud imperatorem (1533–1536), episcopus Modru-siensis (1536) n. 110.
 Vernecey, Nicolaus, episcopus Tripolitanensis, auxiliaris seu suffraganeus Transilvanus n. 116.

- Vesladius, Ioannes v. Újlaky, Ioannes
Veszprimiensis (Veszprém in Hungaria)
 – civitas n. 117. 124. 170. 236.
 – dioecesis 25. 170. 242.
 – ecclesia 117. 168. 170. 235. 236.
 – episcopus v. Szalaházy, Thomas; v. Bornemissza, Pál; v. Fejérvöly, Stephanus; v. Monoszló, Andreas
- Vicomitibus (Visconti), Alphonsus, nuntius papae apud imperatorem (1589–1591), et principem Transylvaniae (1595–1598), episcopus Cerviensis (1591–1601), S.R.E. cardinalis (1599–1608) n. 222. 234. 238. 248. 249.
- Vicomitibus (Visconti), Carolus de, episcopus Vigintimiliensis (1561–1565), S.R.E. cardinalis (1565) n. 136.
- Viennensis (Vienna, Wien in Austria)*
 – civitas n. 54. 81. 90. 133. 142. 189. 207. 210. 213. 218.
 – collegium, S.I. n. 197. 224. 236. 237.
 – ecclesia n. 8.
- Villiers de l'Isle-Adam, Philippe de, magnus magister equitum Rhodi (1521–1534) n. 27.
- Vintimiliensis seu Vigintimiliensis (Ventimiglia) v. Vicomitibus (Visconti), Carolus de
- Vio, Thomas de, O.P., S.R.E. cardinalis (1517–1534) n. 21. 36. 38. 41.
- Volga (fluvius)* n. 204.
- Walackia v. Valachia*
- Wladislaus II, rex Hungariae (1490–1516) et Bohemiae (1471–1516) n. 9.
- Wyware (Érsekújvár in Hungaria; Nové Zámky, SK)*
 n. 157. 235.
 – capitaneus supremus n. 235.
- Zaberdinus, Matthias, episcopus Tininiensis (1550–1554), episcopus Varadiensis (1554–1557) n. 117.
- Zacalnizi, Stephanus, episcopus Scopiensis (1554–1667) n. 161.
- Zagarolo (in Italia)* n. 162.
- Zagrabiensis (Zágráb in Hungaria, in Slavonia; Zagreb, HR)*
 – canonicus v. Andreas, archidiaconus de Kemlek; v. Csuti, Melchior; v. Zaberdinus, Matthias; v. Monoszló, Andreas
 – civitas n. 13. 218. 248.
 – clericus v. Muletincz, Ioannes
 – dioecesis n. 12. 13. 117. 218. 241.
 – ecclesia n. 13. 20. 117. 130. 137. 162. 184. 187. 188. 215. 218. 240. 248.
 – episcopus v. Lucas, episcopus Zagrabiensis; v. Erdódi, Simon Albertus; v. Gregoriáncz, Paulus; v. Brunanus, Matthias; v. Draskovich, Georgius; v. Monoszló, Ioannes; v. Heresinczy, Petrus; v. Sztankay, Gasparus
 – praepositura n. 169.
 – praepositus v. Heresinczy, Petrus; v. Sztankay, Gaspar
- Zalatnaky, Georgius, praepositus maior Agriensis, episcopus Quinqueecclesiensis (1600–1605) n. 243. 248.
- Zara, Paulus de, socer Fausti Veranchich, episcopi Chanadiensis n. 243.
- Zegedino, Gregorius v. Szegedi, Gregorius
- Zeghedi, Paulus v. Szegedi, Paulus
- Zelid, Emericus, episcopus Milcoviensis (1431–1433) n. 1a.
- Zelniczay, Nicolaus, episcopus Zagrabiensis (1600–1604) n. 221. 240. 243. 248.
- Zeno, Ioannes Baptista, S.R.E. cardinalis (1468–1501) n. 5.
- Zentbiog v. Szentjobb*
- Zileziensis (praepositura)* n. 171.
- Zrínyi, Georgius, comes n. 217.
- Ztankowachky, Gasparus v. Sztankay, Gasparus

THE PAPAL CONSISTORIES AND HUNGARY IN THE 15TH AND 16TH CENTURIES

A) HUNGARIAN QUESTIONS ON THE AGENDA OF CONSISTORIES

The discussion of Hungarian questions on the agenda of papal consistories went more or less in accordance with the general trends. The frequency and intensity of matters of a political nature was highest in the years preceding and following the Battle of Mohács (1526): between 1517 and 1526 the Turkish danger threatening Hungary occurred in various connections almost sixty times on the agenda of the sessions that popes Leo X (1513–1521), Adrian VI (1522–1523) and Clement VII (1523–1534) held with their cardinals.¹ The consequences of the lost battle were discussed on nine occasions until March 1527.² Special attention was also paid to the Turkish attacks during 1529 and 1532, the internal political situation of the country, and to managing the consequences of the double election of kings after Mohács.³ Along with other examples, the role and influence of the members of the Holy College is convincingly shown by a debate conducted on 6 July 1530 concerning the excommunication of the bishops supporting King János I. (Szapolyai), which was demanded by Ferdinand I. (Habsburg)⁴

Presumably, it is due to the neglectful treatment of sources in Rome during Paul III's pontificate (1534–1549) that there is only one document in the consistorial "*acta*" (special decrees or short protocols of consistories) of the Vatican preserved on the war leading to the loss of Buda.⁵ There are, however, more entries in the "*acta*" on György Fráter's (Martinuzzi) creation as cardinal and the investigation following his murder,⁶ and on the Turkish campaigns of the 1550s.⁷

It was during 1564–1566 that Hungary once more became as frequent a subject of consistories in Rome as it used to be in the 1520s. The succession of Ferdinand I

¹ See above in this volume, *Papers*, nn. 17–78.

² *Papers*, nn. 79–87.

³ *Papers*, nn. 88–107.

⁴ *Papers*, n. 98.

⁵ *Papers*, n. 114.

⁶ *Papers*, nn. 119–123.

⁷ *Papers*, nn. 124–127.

(1526–1564), the stabilisation of the power of János II (János Zsigmond), elected king of Hungary, in the eastern parts of the country, and the last campaign of Suleiman I (the Magnificent) (1520–1566) all reveal the alarm concerning the lost Battle of Mohács that characterized the papal court in the years before the Battle of Lepanto.⁸ Special attention was also drawn to the ascension to the throne of Rudolph II (1576–1608), the acquisition of the Polish crown by Stephan Báthory (1576–1586) and, later, his death,⁹ and to his nephew András Báthory's legation in Rome and his incardination.¹⁰ Parallel with the events of the *Lunga Guerra Turca*, the papal consistory began to lose some of its importance. Although it was in just these years that the papacy made the most significant efforts of its history to liberate Hungary from under the Ottoman rule, we only find consistorial entries from the beginning of the war, between 1593 and 1595.¹¹ The only exception is the document on the unsuccessful siege of Kanizsa and the death of Giovanni Francesco Aldobrandini, secular nephew of Clement VIII, the pope who finally diminished the importance of consistories.¹²

And not even the discussion of these events was done exclusively in connection with political decision making. There are many traces of the legal and ceremonial proceedings of sending and receiving legates¹³ or creating cardinals¹⁴ in the “*acta*”.

Among the Hungary-related cases of the papal consistories, in accordance with the general trends, the filling of consistorial benefices (in this case bishoprics, almost without exception) became more and more dominant. The details of apostolic provisions concerning Hungarian bishoprics are recorded by one *cedula* and copies of seven *controcedulae consistoriales* from the second half of the 15th century,¹⁵ seven original *controcedulae* from the beginning of the 16th century, from between 1509–1513,¹⁶ and the protocol of an early *processus informativus* from 1518.¹⁷ These latter documents are at the same time a testimony of Cardinal Thomas Bakócz's influence in the Curia. From the 1530s one *cedula* and six *controcedulae* remain,¹⁸ and then nine *relationes consistoriales* until 1550.¹⁹

The operation of the new system after the *Tridentinum* is shown by the forty-three *propositiones consistoriales* produced between 1570 and 1605.²⁰ Their

⁸ *Papers*, nn. 132–153.

⁹ *Papers*, nn. 178–181. 186. 203–204.

¹⁰ *Papers*, nn. 196. 198–199. 201. 205. 239.

¹¹ *Papers*, nn. 223–234.

¹² *Papers*, nn. 246–247.

¹³ *Papers*, nn. 19. 21. 22. 30. 31. 34. 36. 41. 43. 63. 106–107. 125–127.

¹⁴ *Papers*, nn. 120. 201. 202. 205. 229.

¹⁵ *Papers*, nn. 1b–8.

¹⁶ *Papers*, nn. 10–16.

¹⁷ *Papers*, n. 20.

¹⁸ *Papers*, nn. 110. 111. 112.

¹⁹ *Papers*, nn. 113. 116. 117.

²⁰ *Papers*, between n. 157 and n. 249.

value as a source of information is critical in relation to the working procedures of the Holy See, and they also serve as a (and sometimes as the only) source of information on the circumstances prevailing in the Hungarian hierarchy, in the dioceses and episcopal sees by summarising the protocols of canonical investigations, which all got lost or are lying hidden somewhere. Another unexpected gain is that they also shed some light on the liberal theological ideas, coming rather close to Protestantism, of bishops such as Zakariás Mossóczy. These seemingly insignificant differences, which were nevertheless extremely important in the age, did not fail to capture the attention of the Roman Curia.²¹

Even richer than the propositions are the related consistorial acts. Beside the decree-like entries, which at times merely indicate that a papal provision was made,²² we also find a fair number of detailed entries on decisions taken on questions of church administration and policies and, sometimes even collateral, diary-like entries, up until the end of the 1570s.²³ For instance, in 1571 there was a lengthy debate between the cardinals, with the pope's active involvement, concerning the appointment of the auxiliary bishops of Zágráb (Zagreb) and Esztergom,²⁴ and two years later about the circumstances and validity of the resignation of the historian Ferenc Forgách, bishop of Várad.²⁵

There are only few Hungarian examples for the consistory's traditional activity, passing judgements. In 1520 Pál Várdai was summoned to appear before the Roman Curia for beating to blood Iacobus Piso, who wrote a poem mocking him,²⁶ while in 1568–1569, based on the decision of the Holy Office, the famous humanist András Dudith (bishop of Pécs) was excommunicated from the Church.²⁷

²¹ *Cfr. Papers*, n. 192 (with notes).

²² *Cfr. Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII*, ed. GUILIEMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL–PATRICIUS GAUCHAT–LUDOVICUS SCHMITZ–KALLENBERG–REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN, Monasterii–Patavii 1913–1978 (HC), *passim*.

²³ *Papers*, nn. 176–177.

²⁴ *Papers*, nn. 161–163.

²⁵ *Papers*, n. 174.

²⁶ *Papers*, n. 25.

²⁷ *Papers*, nn. 154–155.

B) THE GRANTING OF HUNGARIAN CONSISTORIAL BENEFICES AND THE HOLY SEE

As can be seen from the above overview of the Hungarian relations of the papal consistories, the dominant question was the filling of Hungarian ecclesiastical benefices by canonical provision. A more detailed analysis of this question can only be performed in the context of intensifying state control: Hungarian Royal Patronage and Supremacy.

There is hardly another question in Hungarian historiography spanning from the time of the establishment of the kingdom to the beginning of the 20th century, which would have been paid such focused attention, mainly for reasons of current church political interests, as the question of Royal Patronage and Supremacy: the ever increasing control of Hungarian monarchs over ecclesiastical benefices.²⁸

Despite the diversity of research efforts, opinions on the the question of Royal Patronage and Supremacy (*ius supremi patronatus*) in the modern literature are still not unified. One authoritative opinion, mostly represented by ecclesiastical authors, emphasizes the total illegitimacy, according to canon law, of this legal practice, claiming for the monarch some of the competences of papal consistories. The other, no less notable approach foregrounds a different interpretation of apostolic “privileges”, serving as the legal basis of the sovereign’s influence. The long-lived view, held not only by historians but also by the Hungarian state and hierarchy from the 15th century until the extinction of the Hungarian Kingdom, according to which the Hungarian kings, unlike other European monarchs, in accordance with the canons, possessing special apostolic rights, have the widest possible authority over all of the ecclesiastical benefices of the country is not subscribed to by anyone today.

* * *

The roots of the problem, as with many other dominant legal questions in the Early Modern Age, go back to the period of 15th century Conciliarism. In accordance with the general European tendencies, from the second half of the 14th century secular influence over the granting of ecclesiastical benefices was growing in Hungary as well, which relatively soon became manifested legally in the form of decrees. The decrees stated not only that papal conferments of benefices without the monarch’s consent were invalid (1394, 1397), but also placed the enactment of

²⁸ The most important ancient literature: VILMOS FRAKNÓI, *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895 [*The Hungarian Royal Patronage from St. Stephen to Maria Theresa*]; ID., *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal I–III*, Budapest 1901–1903 [*The political and ecclesiastical Relations between Hungary and the Roman Holy See*]; ID., *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899 [*Papers to the history of the Hungarian Royal Patronage*].

all papal provisions under the monarch's control (*placetum regium*, 1404). These developments, which in the early phases could be likened most to those in England, went way beyond every contemporary example already in the first decades of the 1400s. What is more, at the Council of Constance, taking advantage of contemporary power relations, King Sigismund of Luxembourg (1387–1437) became the first European monarch to get the Holy See to acknowledge his influence over the conferment of ecclesiastical benefices in his country. The “bull” issued by the College of Cardinals, which got lost for more than four hundred years after the Battle of Mohács, outlined the Hungarian king's licences in this way:

“From the grace of God the cardinal bishops, cardinal presbyters and cardinal deacons of the Holy Roman Church send their salute in God's name to everyone reading this present letter and ask them to give credit to what is written below without any doubt. Although the Roman Church is obliged to do justice to everyone, it is even more obliged to do so to those who are constantly toiling and labouring to promote peace and unity in the Roman Church as well as in the Universal Church. As His Majesty Sigismund, noble king of Rome and Hungary, with unceasing attention, devoted care and effective efforts, among grave dangers through so many years have been labouring for the unity of Christians and for the peace of this Church, which he is ready to continue with a determined soul, thus this Church in due gratitude is obliged to show favour in doing justice to him and to his countries. When, as contained in the communication submitted to us on behalf of His Royal Majesty, based on ancient tradition the Kings of Hungary present favoured and suitable persons to head the metropolitan and bishopric churches as well as other benefices of this country, in consideration of the great merits of the said majestic king, and of the fact that the Kingdom of Hungary, lying on the border with the infidels, is known as one of the shields and bulwarks of Christianity, not wanting, in as much as it is in our power, to call into question this tradition, We have in good faith promised to the said majestic king, as was included in his request, to effectively ensure that the future pope will be elected with the consent of the Lord and his successors in the Apostolic See will provide for such suitable persons to head the metropolitan and bishopric churches as well as the monasteries of the Hungarian Kingdom, and without paying annates or any other taxes, as the said king and his successors in the kingdom of Hungary will request. Moreover, those that he will wish to promote to the head of the metropolitan churches will, just as in the case of other churches in Germany, pay reduced annates. Furthermore, the Apostolic See will not interfere in the conferment of any benefice in Hungary and its attached provinces. Furthermore, nobody will be summoned to appear in court with the force of Apostolic letters outside of the aforesaid countries unless the cases of the said countries have lawfully come before the Apostolic See through an appeal. In order to bear testimony to all these we have decreed to issue this present letter and to have it authenticated by attaching to it the seals of three principals of our College, and we have confirmed this promise and document by undersigning it. Dated September 19th, Sunday, in the 1417th year of the Lord, in Constance, during the vacancy of the the Apostolic See.²⁹”

²⁹ Edited by ELEMÉR MÁLYUSZ, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből ú.s. 9)*, Budapest 1958, 9–19 [*The Council of Constance and the Hungarian Royal Patronage*].

The document signed by twenty-one cardinals took unambiguous measures in the question of annates and minor benefices, the canonical institution of which, after some temporary hesitation, was also placed within the country's borders, under the authority of an ordinary. The case was different with the bishoprics. Sigismund's far-reaching demands were only indirectly satisfied, inasmuch as the document contains an introductory part mentioning, without going into details, that the Hungarian kings' right of presentation (*praesentare*), based on ancient tradition (*ex vetere consuetudine*), will not be called into question in future. At the same time, it only gives authorisation to nominate the persons deemed suitable (although instead of the Latin verb *nominare*, the text uses its equivalent *supplicare*). In spite of its cautious formulation, the document provided a basis for considering the Hungarian sovereign's full-fledged influence over the country's ecclesiastical positions formally accepted by Rome in Hungarian legal practice and legislation (as in the laws of the years 1439, 1440, 1445, 1446, 1447, 1458, 1486, 1495, and 1514).

The Hungarian legal conception became crystallised as early as the beginning of the 16th century. In a form that was to prevail for centuries, it was formulated by István Werbőczy (in the *Tripartitum* of 1514). According to this formulation, in Hungary the conferment of every ecclesiastical benefice was the king's privilege, while the pope only had the right of confirmation (*confirmatio*). This tenet is supported by four arguments. 1. In Hungary every church, including bishoprics, abbeys and provostships, was founded by the kings of the country, therefore as patron lords they are entitled to dispose of these churches. 2. The Hungarian people adopted Christianity not because of apostolic teachings, but because of their monarch, King St. Stephen I (1000–1038). The prelates heading the churches that he had founded were appointed by him, and were approved and confirmed by the pope. 3. Even if the pope had had some kind of right, that became obsolete during the 500 years while the filling of benefices was carried out by the kings without papal intervention. 4. This liberty of the country (*libertas regni*) was acknowledged by the Council of Constance in a separate letter of privilege.

Werbőczy's arguments, however, do not in large measure stand the test of historical critique. Many Hungarian benefices were not founded by the king but by aristocrats. In St. Stephen's time we could not even speak about the rights of patrons. Advowson was created in the 12th century. In the first half of the 11th century, under the not yet separated concepts of *regnum* and *sacerdotium* the monarch, also being a *caput ecclesiae*, according to both secular and ecclesiastical opinion, as liege lord could freely dispose of all ecclesiastical benefices, without papal consent. (The documents that refer to the pontiff's consent: The founding charter of Pécs is most probably interpolated. On the other hand, the Hartvik Legend, which Werbőczy may have been aware of, dates from a later period and refers to the papal consent given to King St. Stephen specifically in opposition to Gregorian demands.)

If something really did become obsolete in the 16th century, it was the sacral role of secular monarchs. This role was the focus of the Investiture Controversy, aimed at eliminating lay investiture, as a result of which appointments to the most important ecclesiastical offices, ranging from the pope through bishops and abbots to provosts, were performed by the elective bodies of the Church. The new situation was codified in canon law, built on Gregorian foundations and systematized by Gratianus.

A similar process took place in Hungary as well. In the 12th and 13th centuries capitular elections became general, although the kings of the Árpád Dynasty had the right of preliminary or subsequent consent. In the case of minor benefices, the system of individual advowson was also slowly gaining ground, as a form of secular influence encouraging the founding of benefices. In the suppression of the practice of capitular election the main role was played by the papacy in Hungary as well, inasmuch as from the middle of the 13th century the validity of such an election was made dependent on apostolic confirmation, and then on various legal grounds and because of the chronic functional disorders of the election process the papacy increasingly preserved the right of decision for itself. There is a great number of data to prove that by the Anjou age (1307–1395) Hungary was also characterised by a dominance of reservations, which of course did not mean that elections had been eliminated, but simply that they had become less frequent. The process was initially in line with the interests of the king, since it was sometimes easier to come to an agreement with Rome on candidates than with the oftentimes pugnacious chapters.

The main front line in the time of Constance, however, was between the monarch and the papacy. Already King Louis the Great (1342–1482) had a tendency to try to suppress reservations, which often favoured foreigners. The break-through came when in 1403 King Sigismund decided to refuse to obey Pope Boniface IX for political reasons. For almost a decade, he kept the filling of the episcopal sees under his own authority; he administered relocations himself; he used the incomes of vacant benefices for his own purposes. The prelates appointed by the king not only readily took over the governance of their dioceses but they also performed jurisdiction for a long time without any papal involvement.

Presumably this is the time when royal charters of endowment came into existence (although the first of these is only known from August 1417), and along with references to the right of patronage the verbs elect, nominate and present (*eligimus, nominamus et praesentamus*) occur, and also the expressions of conferment, encompassing all spiritual and secular rights (*cum omnibus iuribus et pertinentiis spiritualibus et temporalibus... dantes et conferentes*), which then solidified for centuries to come. Their complexity shows that the total control of the monarch, going back to the beginning of the 15th century, rested on three pillars. It rested not only on administering the right of individual patronage and of feudal endowment of estates over bishoprics, but also on assuming the rights of capitular elections. If this

did not cause a considerable shock, it was probably because by then the sovereign's influence had encompassed the conferment of minor benefices, including capitular dignitaries.

The "ancient tradition" referred in the bull of Constance, intended to gain the acceptance of the Holy See, was in fact a rather novel but viable development. The real foundation for Hungarian legislation, which had become consolidated by the beginning of the 16th century, beside the rather well-established nature of legal practice in the Hunyadi and Jagiello eras, was the letter of Constance. And it was not only the introductory part, which was formulated in general terms. One of the most important, although under-emphasised, characteristics of the bull of Constance was that it completely eliminated canonical elections by keeping silent about them. Apart from a few spectacular efforts at resistance, they soon disappeared altogether. And by explicitly acknowledging monarchs' right of conferring minor benefices, including capitular dignitaries, the letter made possible the obvious interpretation according to which in this way the monarch also obtained the canonical rights which could be gained through capitular elections. This was one of the most important characteristics of bishops' appointments by the king in Hungary, different from other European examples. This way it became possible for the appointed prelates, consistently addressing themselves by the term *electus*, to not only bear the insignia of a prelate but to also perform many of the functions of an elected bishop. On this basis, Werbőczy could come to the natural conclusion that the pope had no rights apart from the right of confirmation (*confirmatio*) that was practiced in the case of a canonical election. However, we may entertain some doubt concerning the exactitude of contemporary usage of terms.

The pope's attitude towards the bull of Constance was no less peculiar. Learning from the experiences of the Western Schism, King Sigismund in all probability deliberately chose the College of Cardinals. In the legally binding promissory letter of the *Senatus Divinus*, representing stability, he considered his demands and the force of the formulation "for ever" (*in perpetuum*) more widely warranted than in a similar papal act. As we know, history failed to justify his expectation. The future belonged to the gradually unfolding "modern" and more and more absolutistic papal centralism. Pope Martin V, shortly after Constance, modified and confirmed the statutes of the Apostolic Chancery in a way so that the practice of papal reservations was again interpreted more generally, extending over all vacancies of benefices. Thus the filling of every significant ecclesiastical benefice was brought under the *libera collatio* to be formed on this basis. (In the predominance of papal reservations under Pope Urban V the crucial role was again given to the regulations of the *Cancellaria Apostolica*, which were otherwise not an exactly elegant source of law.) In this sense we can in fact speak about a temporary pretermission of the bull of Constance.

Nevertheless, the conditions of the 14th century could not be fully restored. The efforts of Pope Martin V directed at such a restoration were of a transient nature. His successors one after the other made concordats with the states concerning the filling of bishoprics, signalling a willingness to compromise. Remarkably, no such concordat was made with Hungary. This proves that the bull of Constance remained in force. This fact is underpinned by the legal practice of the Hunyadi and Jagiello eras (1458–1526). The Roman Curia was consistent in filling Hungarian episcopal sees only on the basis of the monarch's proposal. Independent initiatives were only made based on the most narrowly interpreted papal reservations, when the death of the holder of a benefice did not happen *extra Curiam Romanam*. This right of the Holy See was also acknowledged by other concordats, and was also applicable on the basis of the concession of Constance, since the rather concisely formulated text did not discuss this problem. The amendment that was necessary from a Hungarian viewpoint took place in 1514. At this time a parliamentary law restricted the Roman visits of prelates, and also demanded guarantees from them to preclude reservations, the legitimacy of which was not called into question. It is a different issue that the papacy was never actually able to fully enforce its position in this area. As is shown by multiple examples of the bishopric of Eger, the popes could only achieve a consensual solution. By way of compensation, Rome's candidates had to be content with minor benefices.

As a matter of fact, neither party was interested in making a concordat. On the one hand, Hungarian demands went way beyond what the papacy would have been able to openly grant. Thus for Hungary the Constance agreement, which could be interpreted in a way that would fit the country's position, was more than ideal. On the other hand, by relinquishing the right of nomination for all Hungarian bishoprics and renouncing minor benefices altogether, the Holy See had reached the final limits of its potentials. The conciseness of the agreement and also its early date of formulation, however, left some action space open. As opposed to the German, French and Spanish examples, in the document types coming into existence in the second half of the 15th century, including consistorial "acts" (decrees and protocols), *cedulae*, *controcedulae* and bulls, the fact of the monarch's involvement was almost never recorded. For the Roman Curia to come to terms with the concessions, which, compared with other concordats, were really unique, was made easier by the fact that in spite of the agreement the annates (*servitium*) were regularly paid by Hungary, just as by other countries. Apart from this, however, no other sources of revenue were available for the papacy in the lands of the Crown of Saint Stephen. The revenues of unfilled benefices (*spolium*), as items which were not linked with canonical institution, in accordance with the Hungarian position went into the state treasury. Moreover, the collection of papal tithes fell into the monarch's hand at the time of King Louis the Great, or otherwise was eliminated. The restrictions on papal jurisdiction, which already appeared in the bull of Constance, were also gradually instituted through successive laws. Appeals

to the Curia were also finally suppressed by having the tertiary competence of the primate's court acknowledged and confirmed.³⁰

* * *

After the Battle of Mohács (1526) the peculiar but consolidated conditions became more radicalised. In Hungary this was manifested in the almost complete expropriation of benefices by the state. The greatest part of provostships and abbeys were transferred as a pledge to secular, and often even to Protestant owners. In the first half of the 16th century the pledging of bishoprics also became general practice (e.g. Győr, Nyitra), and some of them were even left unfilled subsequently for years or decades (Esztergom, Eger). The revenues in such cases went to the Chamber. The situation was not any better when there was an appointed prelate at the head of the diocese. He too had to devote a significant part of his incomes to state purposes. It also happened that he did not even come to own the revenues but was merely paid a pension that was determined by the monarch.

These developments, together with the practice that characterised the late Middle Ages, represented the clearest case of the intertwining of the (Catholic) Church and the State in Europe. Apart from the Hungarian monarch, who could in this way rely on an internal power base that was free from problems of succession and was solely dependent on him, the most fervent enthusiasts and beneficiaries of the system were members of the local hierarchy. In spite of the economic restrictions, the immediate ownership of benefices from the 15th century on proved a considerable advantage for Hungarian bishops. This peculiar state church structure, just as in France, was characterised by a special ideological background in ecclesiastical circles. The main element beside the tenets of Werbőczy, presumably due to the histories of Antonio Bonfini († 1502) and János Thuróczy († 1489), was an ever more emphatic stressing of St. Stephen's traditions. These traditions were associated with the interesting implication, which was only informally voiced but more and more often applied in practice, that after their frequent relocations consecrated bishops were not obliged to obtain the papal bulls to sanction their governance of their new bishoprics.

In the middle of the 16th century Hungarian demands were expanded with one more element. This was the demand that papal bulls should be issued free of charge in the form of annates or other taxes. The payment acquittal was included in the bull of Constance but presumably in the interest of keeping the whole system alive they had not taken advantage of it. The old-new argument was referring to the costs of the fight against the Turks and to the idea of *propugnaculum Christianitatis*. This common denominator was always present in the relationship of Hungary with the papacy in the 15th and 16th centuries, and greatly contributed to the evolu-

³⁰ Cfr: above in this volume pp. xxx–xlIII.

tion of the state church in Hungary, beginning with Constance, when the idea was born, leading to the seizure of the revenues of bishoprics on the grounds of defence expenses. The idea of the bulwark of Christianity in this case did not prove effective enough. Although it was on account of this argument, constantly and rightfully referred to by both clerical and secular circles, that the papacy, contrary to what happened in England in the 16th century and in France in the 17th century, did never launch a sweeping attack against the Hungarian state church system that would have made use of solemn excommunication, and time and again, especially during the Long Turkish War, contributed enormous sums towards the expenses of warfare, in the case of the annates it only granted occasional concessions.

The question of paying the taxes had a central role already in 1539, when after a long pause, with the conclusion of the Treaty of Nagyvárad a canonical settlement of the Hungarian bishops' situation became possible, which had been prevented by the parallel appointments made by King János I (Szapolyai) and the Habsburgs. In 1548 and 1550 the problem's solution was urged by parliamentary laws and by a legation sent in the name of the country. The main difficulty for Rome was the fact that already at this time a great portion of taxes would end up in the hands of various officers in the Curia. On the other hand, a general exemption would have made a negative example for other national churches. Nonetheless, the balance of the papal state budget was not yet nearly so unfavourable as not to make possible a momentary yielding to the Hungarian demands in 1550. In 1554, a temporary arrangement suggested by Vienna was made, which fitted both the principle of reservation of curial rights as well as the Hungarian interests, according to which the taxes paid would be directly spent on the maintenance of border fortresses. Ferdinand I, however, failed in his effort to finalise this arrangement. Concerning the annates, a case-by-case agreement would have to be made in the years to come. And even if in most cases this would work, coupled with other difficulties of a technical nature, for instance certifying the sources of livelihood for a new bishop or conducting the canonical investigation process in the proper form, the problem greatly contributed to the fact that the Hungarian prelates persistently adhered to the ideology of the state church, and made even more emphatic the lack of a proper high-level representation in the Curia that would have helped to overcome occasional, concrete problems.

This lack of proper representation could not be compensated by the relatively modern form of communication with the Curia that was developed in the last decades of the 16th century. At this time, between 1573 and ca. 1600, the Hungarian hierarchy had a permanent *chargé d'affaires* in Rome in the person of the owner of the provostship of Ság, Francesco Diotalevi. At present we only have sporadic data concerning his activities. As a secretary to Veranchich, he had on several occasions visited the Curia: made *ad limina* visits, organised the obtainment of bishop's bulls, and cooperated in his patron's appointment as cardinal. His tasks included similar things in later years as well, and it is mainly on his account that in the years 1580–

1590 the frequency of papal confirmations, if not exactly to the extent and with the speed expected by Rome, increased significantly. The existence of such an agent, often making the way between Italy and Hungary in later years too, was mostly the result of favourable personal conditions: an Italian humanist having links and a benefice in Hungary, who also acquired diplomatic experience in the service of Veranchich, rather than of a consciously planned decision based on a recognition of needs.

Diotalevi's activities could not hide the fact that direct contacts between the hierarchy and the Roman centre became incredibly sparse in the second half of the 16th century. Between 1556 and 1600 not one Hungarian prelate visited the Eternal City, which is rather striking, especially in comparison with the diplomatic surge of the previous decades caused primarily by the struggle for the throne.

Somewhat surprisingly, almost no problem was caused by the fact that, in direct opposition to the Hungarian position, the papacy of the age was even calling into question the Hungarian kings' rights over ecclesiastical benefices. This opinion of the Apostolic See was first voiced in 1539. Its position was openly formulated one decade later. On 4 July 1550, a consistorial decree announced in connection with seven bishoprics (Eger, Pécs, Veszprém, Vác, Nyitra, Zagreb and Tinin) that the bulls should only be dispatched on the basis of a papal disposition (*ad meram dispositionem sanctitatis suae*), as the rights of the king of Hungary could not be verified (*de nominatione et praesentatione regis Hungariae nihil constat*). In fact, an extraordinary situation arose in which after the Turkish seizure of Buda the royal archive was also lost to the Turks and since the papal privilege could not be authentically certified, as always in the coming years, the Hungarians could only quote the laws and traditions of the country, and a reference to Constance in Werbőczy's history. This was hardly satisfactory in Rome's opinion, especially with regard to the fact that, as has been mentioned, the consistorial documents in general preserved no sign of any involvement by the monarch.

At the same time, the Roman Curia did not even try to vindicate its position in practice. In 1539 and 1550 the papal bulls were obtained by the monarch's nominees. The same happened in 1554. During the pontificate of Pius IV (1559–1565) the contours of a *modus vivendi* were beginning to take form, inasmuch as in later curial documents, although by no means consistently, the fact of the monarch's nomination was regularly recorded. The reason must clearly be seen in the strengthening of Ferdinand I's positions and then in the personal union of the Hungarian and the imperial crown (1556). In the consistorial protocols of the second half of the 16th century the formula *ad nominationem Caesaris uti regis Hungariae* certainly occurs for a good reason.

The papacy was consistent in trying to exert influence, at times in an urging manner, on the filling of Hungarian episcopal sees only through the court of Vienna/Prague. Recommendations of persons were also occasionally made in this

way. We have no knowledge of any one canonical institution having been hindered during the 16th century because of a debate concerning “the right of supreme patronage”. Rome did not hesitate to accept the monarch’s patronage in the dioceses under enemy rule and was in fact urging institutions, although not primarily from a pastoral point of view. The popes regarded the Habsburg House as the main force that could ensure the repression of Protestantism. They intended to make Hungarian clerics obey the canons and introduce the reforms through the Habsburgs. This is attested to by the interventions they made on several occasions for this purpose in Vienna and Prague, so that Hungarian prelates would not fail to honour their obligations to Rome: to obtain the bulls (which would usually occur after such actions in a “collective” manner); to visit *ad limina*; to abandon the practice of taking over the governance of their dioceses and using their pontifical insignia instantly after their appointment; to conduct the canonical inspections according to the reform regulations, making the obligatory profession of faith and profession of Trent; and finally to obey their obligation of residence.³¹

However, the Tridentine papacy did not manage to undermine the close alliance of clerics and power in Hungary. Apart from the uncertainty of confessional boundaries, the “consensual Catholicism” of Ferdinand I, Maximilian and partly of Rudolph II, and the commencing Long Turkish War, it was mainly this intertwining of church and state that thwarted the immediate introduction of the Tridentine programme in Hungary. Efforts made by the papal nuncios and some committed reform prelates, such as Miklós Oláh (archbishop of Esztergom), György Draskovich (archbishop of Kalocsa, later cardinal), Miklós Telegdi (bishop of Pécs) or András Monoszlay (bishop of Veszprém), were all in vain. The results achieved by the Hungarian hierarchy until the beginning of the 17th century were rather insignificant: despite the ever increasing efforts only a few secularised benefices had been regained, and only a minimal Jesuit presence established. The new generation of priests was educated practically only in the small seminary of Nagyszombat (Tyrnavia), founded by Oláh, complemented by some Hungarian students studying in the colleges of Vienna and Olmütz.

But importantly, with all that said, the peculiar Hungarian state church system was not characterised by an anticurialism proper. In practice the Hungarian state church system went way beyond the conditions in France (in one case the papacy took action against the non-canonical use of a benefice exactly in order to set an example for France), but unlike Gallicanism, it was not supported by publications. The reports of papal nuncios, while condemning the abuses, on several occasions highlighted the “devotion” of Hungarian prelates to the Holy See. This again can only be explained in the context of the war against the Turks.

³¹ See the various volumes of *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken*; and *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite Vaticane e Ambrosiane I–V*, ed. by NATALE MOSCONI, Brescia 1966–1967, *passim*.

The lack of militant publications could not however obscure the fact that Hungarian and curial opinions were getting ever further from each other. The unresolved situation of the question of the appointment of bishops carried in itself the risk of several potential sharp conflicts, which up to that point had been avoided due to the flexibility of the Tridentine papacy. This, however, could no longer be expected from a more rigorous papacy, thinking exclusively in Italian dimensions. The changes in the traditional system of relations with the Habsburgs in the first half of the 17th century, and the developing organisation of missions in South-East Europe threatened with the opening of hitherto unknown front lines. It was so especially because from the period of the the Long Turkish War the attention of the imperial court also turned more intensively toward the Balkans. And this became manifested in the ever more frequent conferment of bishopric titles in the area, some of which unquestionably belonged to the Hungarian sphere of interests.³²

³² *Cf.*: above in this volume pp. XLIII–LXI.

CONTENTS

<i>Table of Contents (in Hungarian)</i>	VII
<i>Introduction</i>	XV
I. Pontifical consistories	XXVII
A) Their emergence and development until 1600	XXVII
B) Taking consistorial benefices	XX
1. The inspection of bishop candidates	XX
2. The consistorial procedure	XXIII
3. The issuance of papal bulls	XXV
II. Hungary and the papal consistories in 15 th and 16 th centuries	XXIX
A) Hungarian affairs on the consistorial agenda	XXIX
B) The bestowal of Hungarian consistorial benefices and the Holy See	XXXII
1. Royal Supremacy (<i>ius supremi patronatus</i>) in Hungary	XXXII
2. Increasing state control in Europe and the Canon Law	XXXIII
3. Taking clerical benefices in Hungary before the Battle of Mohács	XXXV
4. Hungarian episcopacy and the papacy after 1526	XLV
a) The appointment of bishops and its documents	XLV
b) The idea of ‘Bulwark of Christianity’ and its advantages	XLVIII
c) Canonical trials	LI
d) The Roman period of <i>institutio canonica</i>	LIII
e) Hungarian agency (<i>agenzia</i>) in Rome	LV
f) Rome and the Hungarian hierarchy	LVII
III. Presenting sources (concepts)	LXIV
<i>Papers</i>	I
1. Rome, 16 January 1426 – Consistorial act on Cardinal Orsini’s legation	3
1.a Rome, 22 October 1431 – Consistorial act on the investiture
of the Bishop of Milkó (Milkov)	3
1.b Rome, 29 May 1480 – Controcedula consistorialis on Kristóf of Raguzza’s
appointment as Bishop of Modrus	4
2. Rome, 16 February 1481 – Controcedula consistorialis on Péter of Várad’s
appointment as Archbishop of Kalocsa	5
3. Rome, 5 September 1481 – Controcedula consistorialis on Orbán of Nagylucse’s
appointment as Bishop of Győr	6

4.	Rome, 14 September 1484 – Cedula consistorialis on Archangelus de Varicastris’
appointment as Bishop of Scardona (Skradin)	7
5.	Rome, 1 December 1486 – Controcedula consistorialis on Andrea Campana’s
appointment as Bishop of Zengg (Senj)	8
6.	Rome, 27 April 1487 – Controcedula consistorialis on Tamás Bakócz’s
appointment as Bishop of Győr	9
7.	Rome, 27 April 1487 – Controcedula consistorialis on Orbán of Nagylucse’s
appointment as Bishop of Eger	10
8.	Rome, 21 May 1487 – Controcedula consistorialis on Hippolit of Este’
appointment as Archbishop of Esztergom	11
9.	Rome, 1 February 1499 – Consistorial act on the letter written on the occasion
of Wladyslaw II of Hungary’s marriage trial	15
10.	Rome, 7 November 1509 – Controcedula consistorialis on the appointment
of Simon de Begna, canon of Zara (Zadar), as Bishop of Modrus	16
11.	Rome, 11 January 1510 – Controcedula consistorialis on the appointment
of Mihály of Máramaros (Maramarosiensis), parson of Balta, as Bishop of Moldva	17
12.	Rome, 24 April 1510 – Controcedula consistorialis on the appointment of
János Muletincz, a cleric from Zágráb (Zagreb), as titular Bishop of Gallipoli	19
13.	Rome, 19 May 1510 – Controcedula consistorialis on the appointment of András,
Archdeacon of Kemlék and Canon of Zágráb (Zagreb), as titular Bishop of Roson	20
14.	Rome, 4 April 1513 – Controcedula consistorialis on the appointment of
Gergely Szegedi, canon of Győr, as titular Bishop of Salona	22
15.	Rome, 4 April 1513 – Controcedula consistorialis on the appointment of
István Kalendai, custos of Vác, as titular Bishop of Rheon	24
16.	Rome, 9 May 1513 – Controcedula consistorialis on the appointment of
Pál Nagyrévi, canon of Vác, as titular Bishop of Gallipoli	25
17.	Rome, 18 March 1517 – Consistorial act on the letter from Louis II of Hungary	27
18.	Rome, 4 November 1517 – Consistorial act on a military campaign against the Turks	28
19.	Rome, 14 June 1518 – Consistorial act on the prolongation of Cardinal Bakócz’s legation	29
20.	Rome, 2–5 September 1518 – The protocol of Tamás Tasnádi’s
canonical investigation as titular Bishop of Salona	29
21.	Rome, 5 September 1519 – Consistorial act on the reception of
Legate Tommaso de Vio	32
22.	Rome, 28 November 1519 – Consistorial act on the reception of
Legate Cardinal Campeggio	33
23.	Rome, 15 December 1519 – Consistorial act on the letter from Ban Péter Beriszló	33
24.	Rome, 24 February – 5 March 1520 – Consistorial act on the letter from
Cardinal Bakócz and Prince Charles of Münsterberg	34
25.	Rome, 18 June 1520 – Consistorial act on citing Pál Várdai to appear before the Curia	35
26.	Rome, 24 August 1521 – Consistorial act on the letter from Sigismund I of Poland	36
27.	Rome, 1 September 1522 – Consistorial act on Adrian VI’s reform plans and
plans against the Turks	37
28.	Rome, 4 September 1522 – Consistorial act on the reception of legates sent by
Louis II of Hungary	37
29.	Rome, 4 February 1523 – Consistorial act on Pál Tomori’s appointment
as Archbishop of Kalocsa	38
30.	Rome, 23 February 1523 – Consistorial act on the appointment of the legate to Hungary	39
31.	Rome, 27 February 1523 – Consistorial act on Pompeo Colonna’s appointment as legate	39
32.	Rome, 16 March 1523 – Consistorial act on the letter sent by
the Ban of Croatia, János Torquatius	40

33. Rome, 16–18 March 1523 – Consistorial act on the imposition of the papal tenth	41
34. Rome, 23 March 1523 – Consistorial act on the scope of the legate in charge	42
35. Rome, 23 April 1523 – Consistorial act on the letter from Louis II of Hungary and
on the reception of the Hungarian legate	43
36. Rome, 8 May 1523 – Consistorial act on Tommaso de Vio's appointment as legate	44
37. Rome, 15 May 1523 – Consistorial act on the reception of the Hungarian legate	44
38. Rome, 27 May 1523 – Consistorial act on the papal aid	45
39. Rome, 1 June 1523 – Consistorial act on the reception of the Hungarian legate	45
40. Rome, 17 June 1523 – Consistorial act on the audience of Kristóf Frangepán	46
41. Rome, 1 July 1523 – Consistorial act on Cardinal Tommaso de Vio's legation	46
42. Rome, 29 July 1523 – Consistorial act on the alliance against the Turks	47
43. Rome, 8 January 1524 – Consistorial act on Cardinal Campeggio's
appointment as legate	47
44. Rome, 12 February 1524 – Consistorial act on the letter from Louis II of Hungary	48
45. Rome, 24 February 1524 – Consistorial act on the letter from Louis II of Hungary	48
46. Rome, 28 February 1524 – Consistorial act on Antonio Burgio's legation	49
47. Rome, 2 March 1524 – Consistorial act on the duties of some Hungarian dioceses	49
48. Rome, 16 March 1524 – Consistorial act on the aid given to Hungary	50
49. Rome, 2 May 1524 – Consistorial act on the letter from Archduke Ferdinand	51
50. Rome, 27 May 1524 – Consistorial act on the letter from Archduke Ferdinand and
Legate Campeggio	51
51. Rome, 17 August 1524 – Consistorial act on Archduke Ferdinand's letter	52
52. Rome, 23 September 1524 – Consistorial act on the reception of Thomas Niger,
Bishop of Trau (Trogir)	52
53. Rome, 2 December 1524 – Consistorial act on the submission of the Vayvoda of Walachia	53
54. Rome, 14 December 1524 – Consistorial act on Legate Campeggio's letter	53
55. Rome, 6 February 1525 – Consistorial act on Legate Campeggio's letter	54
56. Rome, 6 February 1525 – Consistorial act on the investiture of the Bishopric of Pécs	55
57. Rome, 28 February 1525 – Consistorial act on Legate Campeggio's letter	55
58. Rome, 20 March 1525 – Consistorial act on Legate Campeggio's letter	56
59. Rome, 12 May 1525 – Consistorial act on the letter from Louis II of Hungary	56
60. Rome, 4 August 1525 – Consistorial act on interior affairs in Hungary	57
61. Rome, 23 August 1525 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	57
62. Rome, 13 October 1525 – Consistorial act on the reception of Campeggio, papal legate	58
63. Rome, 20 October 1525 – Consistorial act on the reception of Campeggio, papal legate	58
64. Rome, 6 November 1525 – Consistorial act on the news from Hungary	59
65. Rome, 20 April 1526 – Consistorial act on the letter from Louis II of Hungary	59
66. Rome, 7 May 1526 – Consistorial act on current situation in Hungary	60
67. Rome, 16 May 1526 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	61
68. Rome, 1 June 1526 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	62
69. Rome, 13 June 1526 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	62
70. Rome, 18 June 1526 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	63
71. Rome, 25 June 1526 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	63
72. Rome, 4 July 1526 – Consistorial act on the news from Hungary	64
73. Rome, 13 July 1526 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	64
74. Rome, 20 July 1526 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	65
75. Rome, 27 July 1526 – Consistorial act on the news from Hungary	65
76. Rome, 8 August 1526 – Consistorial act on the letter from Burgio, Apostolic Nuncio	66
77. Rome, 17 August 1526 – Consistorial act on the news from Hungary	66
78. Rome, 24 August 1526 – Consistorial act on the news from Hungary	67

79. Rome, 19 September 1526 – Consistorial act on the letter from Andrea Gritti, Doge of Venice	68
80. Rome, 28 September 1526 – Consistorial act on the defeat of the Hungarian troops at Mohács	69
81. Rome, 1 October 1526 – Consistorial act on the destruction of Hungary and the death of the Hungarian King	70
82. Rome, 5 October 1526 – Consistorial act on the defence against the Turks	70
83. Rome, 17 October 1526 – Consistorial act on the letter of the Venetians and Sultan Suleiman II	71
84. Rome, 16 November 1526 – Consistorial act on the military situation in Hungary	71
85. Rome, 7 January 1527 – Consistorial act on János Szapolyai's letter	72
86. Rome, 24 January 1527 – Consistorial act on the Apostolic Nuncio sent to Hungary	73
87. Rome, 18 March 1527 – Consistorial act on the letter of Sigismund I, King of Poland	73
88. Rome, 1 July 1529 – Consistorial act on relief sent to Hungary	74
89. Rome, 27 August 1529 – Consistorial act on aid against the Turks	74
90. Bologna, 29 October 1529 – Consistorial act on the reception of Charles V's legate	75
91. Bologna, 15 November 1529 – Consistorial act on the letter of King Ferdinand I of Hungary	75
92. Bologna, 24 November 1529 – Consistorial acts on the letter of King Ferdinand I of Hungary	76
93. Bologna, 10 December 1529 – Consistorial act on the aid given to King Ferdinand I of Hungary	76
94. Bologna, 17 December 1529 – Consistorial acts on the aid given to King Ferdinand I of Hungary	77
95. Rome, 22 December 1529 – Consistorial act on János Szapolyai's excommunication	78
96. Rome, 8 June 1530 – Consistorial act on János Szapolyai's letter	79
97. Rome, 20 June 1530 – Consistorial acts on the letter of King Ferdinand I of Hungary and the reception of his legate	79
98. Rome, 6 July 1530 – Consistorial acts on the excommunication of bishops loyal to Szapolyai	81
99. Rome, 9 January 1531 – Consistorial act on the letters sent by Francis I, King of France	82
100. Rome, 23 January 1531 – Consistorial act on the letter from Campeggio, papal legate	83
101. Rome, 3 July 1531 – Consistorial act on the unification of the Bishopric of Scardona (Skradin) and the Bishopric of Veglia (Krk)	83
102. Rome, July 31, 1531 – Consistorial acts on the expected Ottoman invasion and the aid given to Zengg (Senj)	84
103. Rome, 4 August 1531 – Consistorial act on the aid given to Zengg (Senj)	85
104. Rome, 18 December 1531 – Consistorial act on the Ottoman attack	86
105. Rome, 8 January 1532 – Consistorial act on Hieronym Łaski's letter	86
106. Rome, 22 June 1532 – Consistorial act on Cardinal Medici's legation	87
107. Rome, 8 July 1532 – Consistorial act on the departure of Cardinal Medici, papal legate	87
108. Rome, 3 July 1534 – Consistorial act on Ferenc Frangepán's letter	88
109. Rome, 3 March 1535 – Consistorial act on the letter of Ferdinand, King of Rome	88
110. Rome, 5 May 1536 – Cedula consistorialis on Pietro Paulo Vergerio's appointment as Bishop of Modrus	89
111. Rome, 30 May 1539 – Controcedula consistorialis on investitures in the Bishoprics of Eger, Transylvania, Várad, Csanád and Vác	90
112. Rome, 5 June 1539 – Controcedula consistorialis on János of Eszék's appointment as Bishop of Pécs	92

113. Rome, 13 February 1540 – Péter Simándi's relatio consistorialis to
the titular Bishopric of Chalcedon	93
114. Rome, 1 December 1540 – Consistorial act on the expected Ottoman attack	94
115. Rome, 6 July 1543 – Consistorial act on the postponement of the Council of Trent	95
116. Rome, 4 July 1544 – Blasius Fabritius de Cressevo's relatio consistorialis to
the titular Bishopric of Szendrő (Smederevo)	95
117. Rome, 4 July 1550 – Relatio consistorialis of seven Hungarian Bishoprics	97
117/1. Miklós Oláh's relatio consistorialis to the Bishopric of Eger	97
117/2. György Tompa's relatio consistorialis to the Bishopric of Pécs	98
117/3. Pál Bornemissza's relatio consistorialis to the Bishopric of Veszprém	98
117/4. Ágoston of Sbardellat (Dudith)'s relatio consistorialis to the Bishopric of Vác	99
117/5. Ferenc Thurzó's relatio consistorialis to the Bishopric of Nyitra	100
117/6. Mátyás Zaberdin's relatio consistorialis to the Bishopric of Tinin (Knin)	100
117/7. Pál Gregoriáncz's relatio consistorialis to the Bishopric of Zagreb (Zágráb)	101
118. Rome, 4 July 1550 – Consistorial decrees on the order of investiture in
Hungarian bishoprics and on their tax exemption	102
119. Rome, 12 October 1551 – Consistorial act on György Fráter's
appointment as cardinal	102
120. Rome, 16 October 1551 – Consistorial act on sending a cardinal's
hat to György Fráter	103
121. Rome, 16 November 1551 – Consistorial act on Cardinal György Fráter's letter	104
122. Rome, 18 January 1552 – Consistorial act on Cardinal György Fráter's assassination	104
123. Rome, 12 February 1552 – Consistorial act on the absolution of
György Fráter's assassins	105
124. Rome, 1 July 1552 – Consistorial act on Ferdinand I's letter	105
125. Rome, 7 January 1555 – Consistorial act on Cardinal Morone's legation	106
126. Rome, 13 February 1555 – Consistorial act on handing the legation cross over
to Cardinal Morone	106
127. Rome, 20 July 1558 – Consistorial act on Cardinal Rebiba's legation	107
128. Rome, 17 July 1560 – Consistorial act on the appointment of Pál Bornemissza,
Bishop of Transylvania, as administrator of Nyitra	107
129. Rome, 28 January 1562 – Consistorial act on András Dudith's appointment as
Bishop of Tinin (Knin)	108
130. Rome, 22 March 1564 – Consistorial act on the relocation of György Draskovich,
Bishop of Pécs, to Zágráb (Zagreb)	108
131. Rome, 22 March 1564 – Consistorial act on András Dudith's relocation to
Pécs as head of the Bishopric of Pécs	109
132. Rome, 28 July 1564 – Consistorial act on the riot of Turkish soldiers in Buda	110
133. Rome, 18 August 1564 – Consistorial act on the news from the Imperial Court	110
134. Rome, 6 October 1564 – Consistorial act on János Zsigmond's attack	111
135. Rome, 7 October 1564 – Consistorial act on the political and
military situation in Hungary	112
136. Rome, 15 December 1564 – Consistorial act on the political and
military situation in Hungary	113
137. Rome, 7 February 1565 – Consistorial act on the relocation of
András Dudith, Bishop of Csanád, to Pécs	114
138. Rome, 18 May 1565 – Consistorial act on the political situation in Europe and
the Turkish threat	114
139. Rome, 8 June 1565 – Consistorial act on the situation in Hungary and
the Turkish threat	115

140. Rome, 6 July 1565 – Consistorial act on the arrival of Arco, imperial legate	116
141. Rome, 6 July 1565 – Consistorial act on the Turkish threat in Hungary	117
142. Rome, 13 July 1565 – Consistorial act on the Turkish threat in Hungary	117
143. Rome, 16 August 1565 – Consistorial act on the Turkish threat in Hungary	118
144. Rome, 22 August 1565 – Consistorial acts on the Turkish threat in Hungary and
in the Mediterranean	119
145. Rome, 7 September 1565(?) – Consistorial act on the defeat of
the Turkish troops in Transylvania	120
146. Rome, 7 September 1565(?) – Consistorial act on the defeat of
the imperial troops in Hungary and on the peace treaty with the Ottomans	120
147. Rome, 12 October 1565 – Consistorial acts on the fight against the Ottomans	121
148. Rome, 26 October 1565 – Consistorial acts on the fight against the Turks	122
149. Rome, 3 April 1566 – Consistorial act on the aid given in the fight against the Turks	123
150. Rome, 15 May 1566 – Consistorial act on the aid given in the fight against the Turks	123
151. Rome, 19 July 1566 – Consistorial act on the fight against the Turks	124
152. Rome, 6 September 1566 – Consistorial act on the fight against the Turks	125
153. Rome, 13 September 1566 – Consistorial act on the fight against the Turks	125
154. Rome, 6 February 1568 – Consistorial act on András Dudith's excommunication	126
155. Rome, 22 June 1569 – Consistorial acts on András Dudith's excommunication in Pécs	127
156. Rome, 23 August 1570 – Consistorial act on Antal Veranchich's and
Maximilian II's letter	127
157. Rome, 25 September 1570 – Antal Veranchich's <i>propositio consistorialis</i> to
the Archbishopric of Esztergom	128
158. Rome, 25 September 1570 – Consistorial act on Antal Veranchich's
appointment as Archbishop of Esztergom	129
159. Rome, 26 January 1571 – István Fejérkövy's <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Tinin (Knin)	130
160. Rome, 26 January 1571 – Consistorial act on István Fejérkövy's appointment as
Bishop of Tinin (Knin)	131
161. Rome, 16 July 1571 – Consistorial act on the appointment of
the Auxiliary Bishops of Zágráb (Zagreb) and Esztergom	132
162. Rome, 30 July 1571 – Consistorial act on the appointment
of the Auxiliary Bishop of Esztergom	135
163. Rome, 3 October 1571 – Consistorial act on the appointment
of the Auxiliary Bishop of Zágráb (Zagreb)	137
164. Rome, 15 April 1573 – Consistorial act on investitures in the bishoprics of Hungary	138
165. Rome, 27 April 1573 – Consistorial act on the preconization of dioceses of Hungary	139
166. Rome, 15 May 1573 – István Radéczi's <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Eger	139
167. Rome, 15 May 1573 – János Liszthy's <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Győr	141
168. Rome, 15 May 1573 – Zakariás Mossóczy's <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Tinin (Knin)	142
169. Rome, 15 May 1573 – János Monoszlay's <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Pécs	143
170. Rome, 15 May 1573 – István Fejérkövy's <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Veszprém	144
171. Rome, 15 May 1573 – Boldizsár Melegh's <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Csanád	145
172. Rome, 15 May 1573 – Consistorial act on investitures of the bishoprics of Hungary	146

173. Rome, 3 June 1573 – Gergely Bornemissza’s <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Várad	147
174. Rome, 3 June 1573 – Consistorial act on the investiture of the Bishopric of Várad	148
175. Rome, 26 August 1573 – Antonius Paulus de Matheis’ <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Bosnia	151
176. Rome, 26 August 1573 – Consistorial act on the investiture of the Bishop of Bosnia	152
177. Rome, 26 August 1573 – Consistorial act on the investiture of the Bishop of Bosnia	153
178. Rome, 9 January 1575 – Consistorial act on the election of the King of Poland	154
179. Rome, 18 September 1576 – Consistorial act on István Báthory’s letter	155
180. Rome, 12 October 1576 – Consistorial act on István Báthory’s reign in Poland	156
181. Rome, 26 October 1576 – Consistorial act on Rudolf I’s reign in Bohemia	156
182. Rome, 28 October 1578 – Consistorial act on the investiture of the Bishop of Vác	157
183. Rome, 29 October 1578 – György Draskovich’s <i>propositio consistorialis</i> to
the office of the Bishop of Győr	157
184. Rome, 29 October 1578 – János Monoszlay’s <i>propositio consistorialis</i> to
the office of the Bishop of Zágráb (Zagreb)	158
185. Rome, 29 October 1578 – Zakariás Mossóczy’s <i>propositio consistorialis</i> to
the office of Bishop of Vác	159
186. Rome, 11 April 1579 – Consistorial act on István Báthory’s <i>legatio obedientia</i>	160
187. Rome, 15 May 1579 – Miklós Telegdy’s <i>propositio consistorialis</i> to
the office of Bishop of Pécs	161
188. Rome, 30 April 1582 – György Draskovich’s <i>propositio consistorialis</i> to
the office of Archbishop of Kalocsa	162
189. Rome, 30 April 1582 – Consistorial act on the investiture of Archbishop of Kalocsa	164
190. Rome, 30 April 1582 – Consistorial act on the investiture of
the Archbishop of Kalocsa	165
191. Rome, 2 May 1583 – Consistorial act on the investiture of
the Bishop of Nyitra	166
192. Rome, 3 June 1583 – Zakariás Mossóczy’s <i>propositio consistorialis</i> to
the office of Bishop of Nyitra (Nitra)	167
193. Rome, 7 October 1583 – Consistorial act on the investiture of
the Bishop of Nyitra	169
194. Rome, 14 October 1583 – István Máthé’s <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Csanád	170
195. Rome, 26 October 1583 – Márton Pethe Hetesi’s <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Vác	172
196. Rome, 5 December 1583 – Consistorial act on András Báthory’s legation in Poland	173
197. Rome, 28 May 1584 – Péter Heresinczy’s <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Tinin (Knin)	174
198. Rome, 4 July 1584 – Consistorial act on András Báthory’s creation as cardinal	175
199. Rome, 4–7 July 1584 – Consistorial acts on András Báthory’s creation as cardinal	176
200. Rome, 16 July 1584 – Mihály Piperkovich’s <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Zengg (Senj)	176
201. Rome, 16–23 July 1584 – Consistorial acts on András Báthory’s creation as cardinal	177
202. Rome, 5 May 1586 – Consistorial act on György Draskovich’s cardinal’s hat	178
203. Rome, 14 June 1586 – Consistorial act on István Báthory’s ‘legation of obedience’	178
204. Rome, 7 January 1587 – Consistorial act on István Báthory’s death	179
205. Rome, 7 January 1587 – Consistorial act on András Báthory’s titular church	179
206. Rome, 25 May 1587 – Bonaventura Aquilanus’ <i>propositio consistorialis</i> to
the Bishopric of Zengg (Senj)	180

207. Rome, 26 October 1587 – Péter Heresinczy's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Győr	182
208. Rome, 14 November 1588 – Franciscus de Stephano's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Bosnia	184
209. Rome, 14 November 1588 – Consistorial act on the investiture of the Bishop of Bosnia	186
210. Rome, 19 December 1588 – István Fejérkövy's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Nyitra	187
211. Rome, 16 January 1589 – Márton Pethe Hetesi's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Várad	189
212. Rome, 23 January 1589 – István Máthésy's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Vác	191
213. Rome, 30 January 1589 – János Kutassy's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Pécs	193
214. Rome, 30 January 1589 – Consistorial act on János Kutassy's appointment as Bishop of Pécs	195
215. Rome, 20 February 1589 – János Cheródy's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Tinin (Knin)	196
216. Rome, 27 February 1589 – Pál Szegedy's <i>propositio consistorialis</i> to the Bishopric of Csanád	198
217. Rome, 20 March 1589 – István Nagyszombati's <i>propositio consistorialis</i> to the Bishopric of Szerém (Syrmia)	200
218. Rome, 20 March 1589 – Gáspár Sztankay's <i>propositio consistorialis</i> to the Bishopric of Zágráb (Zagreb)	202
219. Rome, 26 April 1589 – Consistorial act on the state of papacy in Europe	204
220. Rome, 31 July 1589 – Consistorial act on Cardinal Radziwiłł's letter	205
221. Rome, 23 September 1592 – János Kutassy's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Győr	205
222. Rome, 1 October 1593 – Antonius de Dominis' <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Zengg (Senj)	208
223. Rome, 20 December 1593 – Consistorial act on the victory over the Turks in Hungary	210
224. Rome, 6 June 1594 – István Szuhay's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Vác	211
225. Rome, 24 October 1594 – Consistorial act on the fall of Győr	213
226. Rome, 14 November 1594 – Consistorial act on the military situation in Hungary	214
227. Rome, 2 December 1594 – Consistorial act on the aid given to Hungary	215
228. Rome, 6 March 1595 – Consistorial act on Transylvanian affairs	215
229. Rome, 17 May 1595 – Consistorial act on sending papal troops to Hungary	216
230. Rome, 22 May 1595 – Consistorial act on the Turkish threat in Hungary	217
231. Rome, 29 May 1595 – Consistorial act on sending papal troops to Hungary	217
232. Rome, 19 June 1595 – Consistorial act on Zsigmond Báthory's military campaign	218
233. Rome, 11 September 1595 – Consistorial act on the liberation of Esztergom	218
234. Rome, 4 December 1595 – Consistorial acts on Zsigmond Báthory's military success	219
235. Rome, 4 June 1599 – János Kutassy's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Archbishop of Esztergom	220
236. Rome, 21 June 1599 – András Monoszlóy's <i>propositio consistorialis</i> to the office of Bishop of Veszprém	223
237. Rome, 2 August 1599 – Forgách Ferenc <i>propositio consistorialis</i> to the Bishopric of Nyitra	226

238. Rome, 7 January 1600 – Consistorial act on the investiture of
the Bishop of Transylvania	228
239. Rome, 15 March 1600 – Consistorial act on the optation of
a cardinal's titular church	228
240. Rome, 15 December 1600 – Márton Pethe Hetesi's
propositio consistorialis to Kalocsa and Győr	229
241. Rome, 15 December 1600 – Péter Radovich's propositio consistorialis to
the Bishopric of Vác	232
242. Rome, 20 December 1600 – Mátyás Draskovich's propositio consistorialis to
the office of Bishop of Tinin (Knin)	234
243. Rome, 20 December 1600 – Faustus Veranchich's propositio consistorialis to
the Bishopric of Csanád	235
244. Rome, 15 January 1601 – Simon Bratulich's propositio consistorialis to
the Bishopric of Szerém (Syrmia)	237
245. Rome, 15 January 1601 – Consistorial act on the investiture of
the Bishop of Szerém (Syrmia)	239
246. Rome, 26 September 1601 – Consistorial act on General Aldobrandini's death	239
247. Rome, 14 December 1601 – Consistorial act on the Siege of Kanizsa and
the Siege of Fehérvár	240
248. Rome, 13 September 1604 – Simon Bratulich's propositio consistorialis to
the office of Bishop of Zágráb (Zagreb)	241
249. Rome, 7 January, 1605 – Marchesius Marcellus' propositio consistorialis to
the office of Bishop of Zengg (Senj)	243

Appendix I.

A) List of Dalmatian provisions (1486–1604)	245
B) Supplements to Hungary-related consistorial propositions (1410–1432)	248

Appendix II.

Hungarian Royal Appointment of Bishops (1520–1603)	249

<i>Sources and Bibliography</i>	253

Sources	253

Bibliography	255

Abbreviations	264

<i>Index</i>	265

<i>The Papal Consistories and Hungary in the 15th and 16th centuries (in English)</i>	281

Felelős kiadó - *Publisher responsible*
a Gondolat Kiadó igazgatója
the Director of "Gondolat" Publishing House
Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*
a *Typographia Pannonica*
Olvasószerkesztő - *Corrector: Zs. Matus*
Borítóillusztráció - *Coverillustration: G. Xantus*
Térképek - *Maps: J. Nyerges*
Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*
a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) betűivel
With the letters of Nicolas Kis of Misztótfalu (1650–1702)
Nyomtatta az Akaprint Nyomda, 2011 októberében
Felelős vezető: Freier László
Printed in Hungary

Bakócz Tamás
(Magyar Nemzeti Múzeum)

II. Lajos
(Magyar Nemzeti Múzeum)

IOHANNES *de Zápolya, 37* REX HVNGAR.

Szapolyai (I.) János
(Magyar Nemzeti Múzeum)

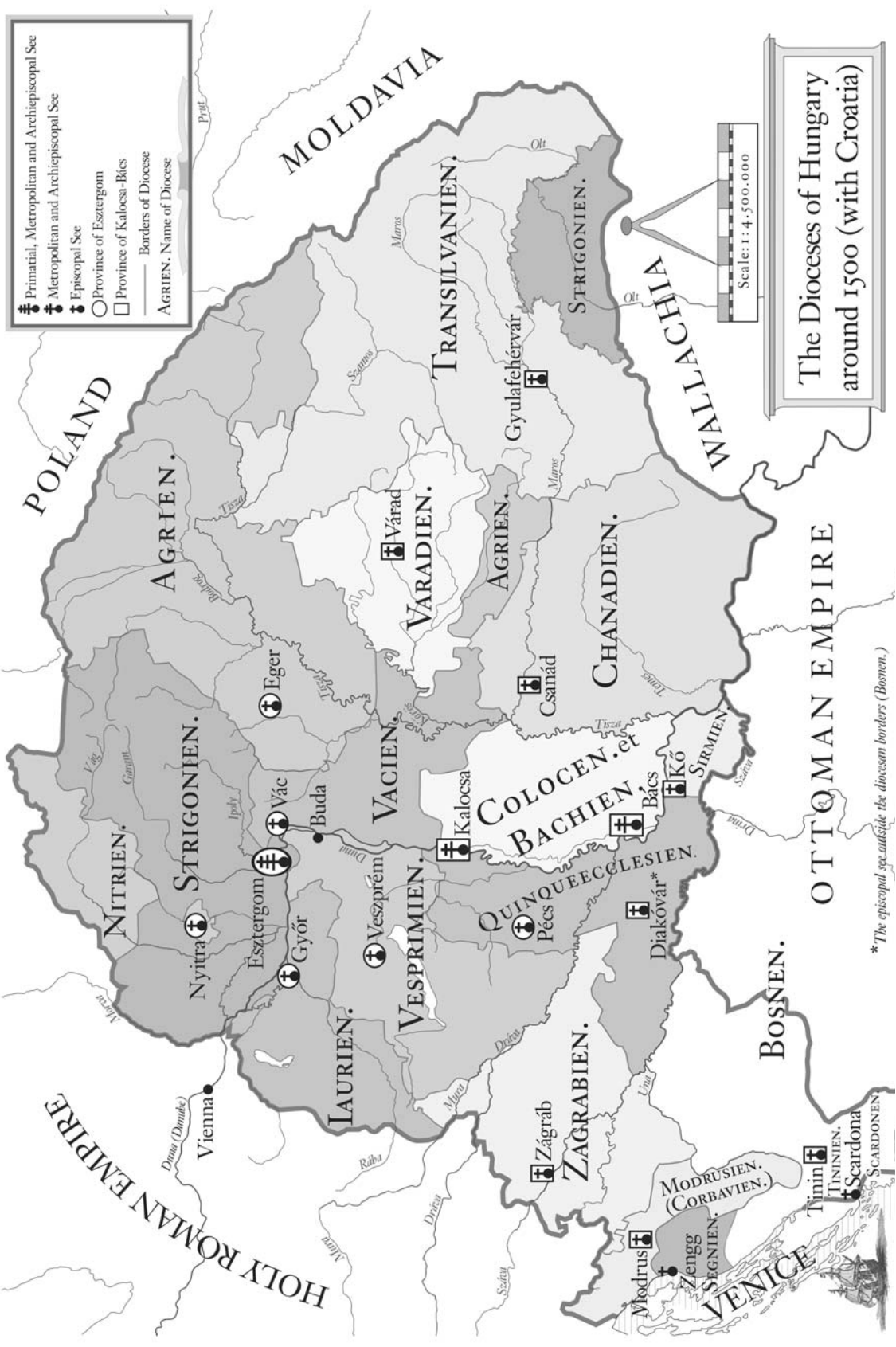
Martinuzzi (Fráter) György. Ábrázolás a 17. századból
(Magyar Nemzeti Múzeum)

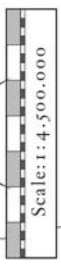
Oláh Miklós (Magyar Nemzeti Múzeum)

Veranchich Antal (Magyar Nemzeti Múzeum)

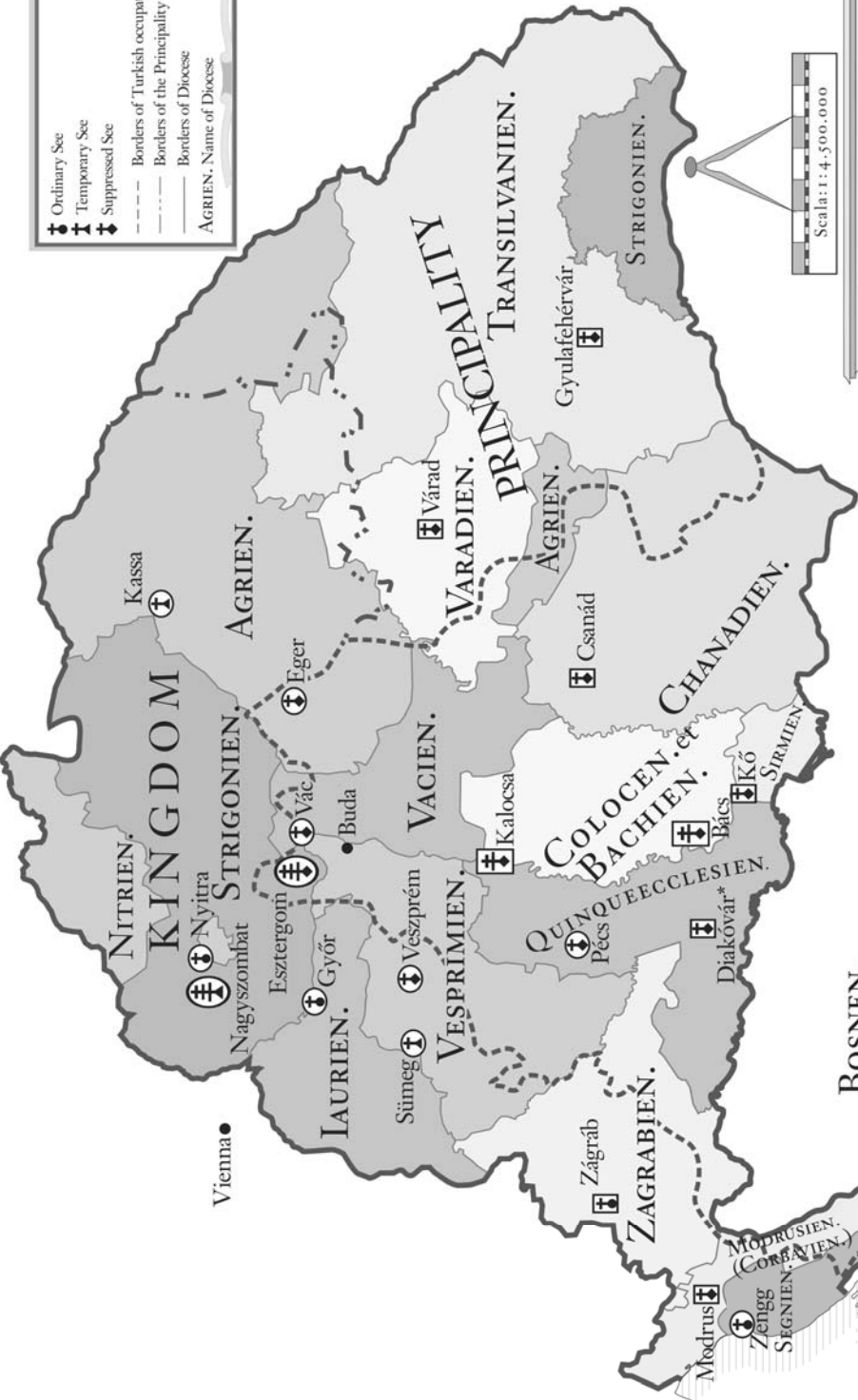
☩ Primate, Metropolitan and Archbishop See
 ⚔ Metropolitan and Archbishop See
 ⚔ Episcopal See
 ○ Province of Esztergom
 □ Province of Kalocsa-Bács
 — Borders of Diocese
 AGRIEN. Name of Diocese

The Dioceses of Hungary around 1500 (with Croatia)

*The episcopal see outside the diocesan borders (Bosnia.)

⚔	Ordinary See
⚔	Temporary See
⚔	Suppressed See
---	Borders of Turkish occupation
- - -	Borders of the Principality
---	Borders of Diocese
---	AGRIEN. Name of Diocese

The Dioceses of Hungary around 1600

*The episcopal see outside the diocesan borders (Bosnen.)

